

Politika eta Administrazio Zientzia
Saila/Department of Political Science and
Administration

2023

Continuities and ruptures in urban
regimes in a context of variegated
neoliberal deepening:

BILBOKO ETA BARTZELONAKO KASUEN AZTERKETA

Egilea/Author:

Iago Lekue López

Zuzendaria/Supervisor:

Imanol Telleria Herrera

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Ez dadila haria eten...

ESKERRAK

Doktorego tesi bat idaztea ez da lan makala, are gutxiago bakarrik egitea. Ez da nire kasua izan. Zorionekoa ni aldamenen hainbeste pertsona izateagatik eta bide malkartsu honetan laguntza jasotzeagatik. Hurrengo lerroetan, bidaia luze honetan parte hartu duten pertsona guztiak izendatzea gustatuko litzaidake, baina ezinezkoa egingo zait tarte hain txiki batean denak aipatzea. Beraz, orokorrean, urte hauetan zehar nire alboan bidaiaren zatiren bat egin duzueni eskerrak eman nahi dizkizuet.

Lehenik eta behin, nire gurasoei, Kontxi eta Joserrari, Eneko, nire anaiari, eta nire familia osoari euren laguntza ezin hobea eskertu nahi diet. Iparra beti non dagoen erakutsi didazue. Zuen maitasuna eta babesa funtsezkoak izan dira bide honetako fase bakoitzean. Nereri, unerik ilunenetan nire itsasargia izateagatik eta poztasun une guztiak elkarrekin ospatzeagatik. Bidea batera egiteagatik eta baldintzarik gabeko laguntza emateagatik. Tesi hau zurea ere bada.

Xabiri, Joni eta Leireri nire betiko lagun taldeari, Kuadrillari eta Txaparrori, banan-banan, agian jakin gabe, beti hor egoteagatik eskerrak eman nahi dizkizuet. Unibertsitate garaiko nire lagun onei, gure adiskidetasun hautsezina une latzetan ihesbidea izan delako. Galizako lagunei ere eskerrak eman nahi dizkiet, Bilbotik urrun egon arren, gertu sentitzeagatik. Ezin ahaztu, Bartzelonako etapan egon ziren lagunak eta bertan egin nituenak. Aterpea eman zidatenei eta hirian sostengua eta babesa eman zidatenei, eskerrik asko. Ezinbestekoak izan zarete.

Doktore tesi bat izanda, asko izan dira bidea erakutsi didatenak, lagundu didatenak eta momentu zehatzetan nitaz oroitu direnak. Eskerrik asko Imanoli, nire zuzendariari, urte hauetan hainbeste lagundu eta irakasteagatik. Eskerrik asko Igorri ere, tesi honetan figura ofiziala izan ez arren, urte hauetan zehar erreferentea izateagatik. Eskerrak eman nahi dizkizuet bioi nigan sinesteagatik eta proiektu honetan konfiantza izateagatik.

Askotan akademia leku bortitza dela entzun ohi da, eta seguru aski, neurri handi batean, hori esaten dutenek arrazoia izango dute. Baina, zorionez, inguratzen nauen akademia bestelakoa da. Politika Zientziako Sailera heldu nintzen lehenengo egunetik, biderearen azken egunera arte, beste doktoregaien laguntza jaso dut. Irakasle, lankide eta Parte Hartuzeko kide eta lagun asko izan dira Saileko doktoregaien gelatik, bederen, ni agurtzera etorri direnak. Beraz, lankide eta lagun zareten horiei ere, zuen aholku, adeitasun eta arretagatik, mila esker.

Kanpoan bizitako esperientzietan akademia leku eroso bihurtu dutenei ere eskerrak eman nahi dizkiet. Ismael, Nagore, Adrian eta Jonathan, zuen ekarpen altruistak eta zuen ikerketa-zentroetatik jasotako babesa ezinbestekoak izan dira.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Bukatzeko, euren hiria espazio justuagoa bihurtzeko egunero borrokan ari diren pertsona guztiei eskerrak eman nahi dizkiet, lan honen inspirazioa izan zarete.

Eskerrik asko danori!

Azterlan hau aurrera eramateko, Euskal Herriko Unibertsitateak ikertzaileak prestatzeko eskaintzen duen kontratazio bidezko diru-languntza jaso dut, 2019ko ekainaren 1etik 2023ko maiatzaren 31ra arte

To carry out this research work, I have received financial support through the contract offered by the University of the Basque Country for the training of researchers, from 1 June 2019 to 31 May 2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

AURKIBIDEA

<u>LABURPENA</u>	17
<u>ABSTRACT</u>	17
<u>INTRODUCTION</u>	19
1. EPISTEMOLOGICAL ORIENTATION AND METHODOLOGICAL PROPOSAL.....	22
Discussing urban ecology	23
Critical Urban Theory.....	24
From the (Economic) Regulation School to the (New) Urban Regime Theory ...	26
Towards a feminist postcolonial perspective.....	28
Methodological proposal.....	30
2. RESEARCH OBJECTIVES	32
3. RESEARCH QUESTIONS AND HYPOTHESES	35
<u>ATAL TEORIKOA</u>	38
I. BLOKEA: OINARRI TEORIKOAK. <i>PATH DEPENDENCE</i>-AREN GARRANTZIA	38
1. ESPAZIO SOZIALAREN ONTOLOGIA.....	38
Espazioa “soziala” da	42
Espazioaren ekoizpena: boterearen egitura espazialak.....	46
Xehetasun urbanoa eta hiri-espazioaren produkzioa	52
Espazioa "egituratutako egitura egituratzailea", merkantzia ala biak?	60
2. EKONOMIA GEOGRAFIKOTIK ESPAZIOAREN GARAPEN IRREGULARRAREN GARRANTZIRA	67
Geografia komertziala, industrializazioa eta garapen irregularren jatorria	69
<u><i>Parekatzea eta desberdintzapena</i></u>	72
<i>Lurzoruaren errentatik, “errentaren arrakala diferentzialera” (Rent gap).</i> <i>Gentrifikazioaren printzipioa</i>	78
<u><i>Erdialde eta periferien arteko dialektika</i></u>	82
Espazioaren politika berri baterantz? EGlraren kristalizazioa	88
II. BLOKEA: NEOLIBERALISMOAREN DIMENTSIO BERRIAK. SUNTSIPEN SORTZAILEA ESTRATEGIA GLOKAL GISA	95

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

3. FORDISMO (KEYNESIANISTATIK) BENETAN IZATEDUN NEOLIBERALISMORA: kapitalismoaren konfigurazio geografiko berriak	95
Ezgonkortasun fordista eta krisiaren lehen zantzuak	105
<i>Fordismoaren krisia: postfordismoa eta neoliberalismoa</i>	112
<i>Benetan izatedun neoliberalismoa</i>	121
4. EGIRRAREN ADIERAZPEN BERRIAK ETA SUNTSIPEN SORTZAILE NEOLIBERALA DIMENTSIO URBANOAN	126
Egirraren kristalizazio berriak benetan izatedun neoliberalismoaren dimentsio sozioespazialean.....	128
Benetan izatedun neoliberalismoaren praktika suntsitzaile eta sortzaileak	132
Barietegiazio neoliberalak	139
Suntsipen sortzailearen momentuak hirietan	145
Atzeraldi ekonomikoa, sakontze neoliberalak eta austeritate-hirigintza	152
Desindustrializaziotik 2008ko finantza-krisira: krisia, neoliberalismoaren zikloak eta suntsipen sortzaileko prozesu berriak hirietan.	157
<i>Krisiak eta kapitalaren erreproduzioa espazioan. Hiriko-enpresarialismoaren paradigma berri baterantz?</i>	161
III. BLOKEA: GOBERNANTZA, BERREGITURATZE INSTITUZIONALAK ETA TOKIKO ESTATU-POLITIKAK	167
5. GOBERNANTZARAKO TRANTSIZIOA HIRIETAN ETA HIRI ERREGIMENEN KONPLEXUTASUNA.....	167
Gobernu (tradizionalak) gobernantza eredu berrira	170
Ikuspegi Estrategiko Erlazional-(Espaziala).....	176
Keynesianismotik globalizaziora: estatu estrategia berrien eraikuntza	180
Gobernantza eta haren moduak	189
<i>Hiri-gobernantzaren eta gobernu-praktiken tipologia klasikoa</i>	193
Tokiko gobernanzaren formak eta suntsipen sortzaileak. Krisiak: une erabakigarriak?	195
<i>Lehiakortasunaren gurrak eta "sormena" krisiaren aurkako gobernu- estrategia gisa</i>	201
<i>Austeritatea eta hiri-enpresarialismoa. Roll-back eta roll-out neoliberalismoarekin bueltak</i>	204

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Hiri-gobernantzaren teoriaren eta ereduen berrikuspen kritikoa: horizonte berrietarantz hiri-erregimenen teorian.....	209
Hiri-erregimenen demokratizatzea. Lankidetzarako bidea: parte-hartzea, errotzea, mihizatzea eta metagobernantza	221
<i>Mihizatzea: metagobernantza eta kolibrazioa borrokatzeko aukera</i>	230
ATAL ANALITIKOA	235
PUTTING BILBAO AND BARCELONA ON THE MAP	238
HISTORIOGRAPHICAL OVERVIEW OF CASE STUDIES.....	238
Deindustrialisation: the see-saw movement in Bilbao and Barcelona	242
Party continuity and protest cycles	255
<i>Cycles and frameworks of protest: two cities, two models</i>	264
<i>Neighbourhood movement: rise, decline and renewal</i>	265
<i>Small differences in trajectories?</i>	269
REGULATIVE IDEA: CREATIVE DESTRUCTION AND DINAMICS OF NEOLIBERALISM	274
BILBAO: URBAN REGENERATION, CREATIVE DESTRUCTION AND CONTINUISM..	276
<i>Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state</i>	278
<i>Restructuring of territorial development strategies</i>	280
<i>Transformations of the built environment and urban form</i>	283
<i>Re-representation of the city</i>	293
<i>Reprocessing of labour market regulations</i>	297
<i>Inter-local policy transfer</i>	302
<i>Privatisation of the local public sector and collective infrastructures</i>	307
<i>Restructuring of urban housing markets</i>	311
<i>Re-regulation of urban civil society</i>	313
First intermediate conclusions: Bilbao	317
BARCELONA: IMBALANCES IN THE REGULATORY MODEL AND ACCELERATION OF CREATIVE DESTRUCTION	324
<i>Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state</i>	329
<i>Restructuring of territorial development strategies</i>	335
<i>Transformations of the built environment and urban form</i>	337

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

<i>Re-representation of the city</i>	344
<i>Reprocessing of labour market regulations</i>	347
<i>Inter-local policy transfer</i>	352
<i>Privatisation of the local public sector and collective infrastructures</i>	357
<i>Restructuring of urban housing markets</i>	360
<i>Re-regulation of urban civil society</i>	364
THE NEW MUNICIPALISM AND THE COMMONS: TOWARDS A COUNTER-NEOLIBERAL REGULATION?	366
First intermediate conclusions: Barcelona	385
<u>RESULTS AND CONCLUSIONS: URBAN REGIMES IN BILBAO AND BARCELONA</u>	391
CONCLUDING REMARKS	399
<u>BIBLIOGRAFIA/BIBLIOGRAPHY</u>	406
<u>LABURTZAPENAK/ABREVIATIONS</u>	450
<u>ERANSKINAK/APPENDIXES</u>	453

TAULEN AURKIBIDEA

Taula 1: Espazio moten arteko ezaugarrien ezberdintasunak	45
Taula 2: Espazioak, prozesu espazialak eta hauen egituratzea	51
Taula 3: Joera espazialak "Desberdintasun soziala" eta "Lurralde-segregazioa" balioen arabera.....	93
Taula 4: Fordismoaren metaketa erregimenaren erregulazioan parte hartzen duten forma instituzionalak.....	99
Taula 5: Fordismoaren aldaera taxonomiko nazionalak	104
Taula 6: 2005. urtera arte galdutako industria enplegu kopurua zenbait hiri eta eskualdetan	115
Taula 7: Benetan Izatedun Neoliberalismoranzko trantsizio suntsitzaile eta sortzailea maila nazionalen.....	137
Taula 8: Askotariko neoliberalismoaren analisisa VS Neoliberalismo bariegatuaren analisisa	142
Taula 9: Gobernu eredu tradizionaletik Gobernantza eredu berrira	175
Taula 10: Keynesianismo espazialaren VS Glokaliazioaren estrategiak	181
Taula 11: gobernantza lokalaren estrategia estatalak suntsipen sortzaileko garaietan	186
Taula 12: Conceptual framework for understanding processes of change and continuity in local states	216
Taula 13: Operationalising state strategies for empirical analysis.....	219
Table 14: Summary of the different land-use planning instruments up to the year 2000	248
Taula 15: Summary of the legislatures and mayors of Bilbao	256
Taula 16: Summary of legislatures and mayors of Barcelona	259
Taula 17: Regulation of neoliberal creative-destructive mechanisms in Bilbao	277
Table 18: Difference in the price of land according to district.....	288
Table 19: Strategic plans and projects related to the new representation of the city (1992-2022)	294
Taula 20: Evolution of municipalism in the Spanish State. 1979-2011. (spanish)	318
Taula 21: Regulation of neoliberal creative-destructive mechanisms in Barcelona....	327
Taula 22: Strategic Plans for Barcelona city and metropolitan area.....	344

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Table 23: Evolution of Household Disposable Income per capita (HDIpc). Districts of Barcelona 372

IRUDIEN AURKIBIDEA

Irudia 1: Devaluation and re-valuation of profitable urban spaces for capital.....	82
Irudia 2: Kapitalaren ibilbideak espazioan.....	88
Irudia 3: Erregimen fordistaren sorgin gurpila	98
Irudia 4: Neoliberalizazio desartikulatutik neoliberalizazio sakondura	123
Irudia 5: <i>FIRE</i> sektorearen balio erantsiaren igoera (Europako ekonomia sektore guztien balio erantsiaren ehunekoarekin alderatuta).....	135
Irudia 6: Europako etxeko ekonomien banku-aktiboak BPGaren ehunekotan.....	135
Irudia 7: Nazioarteko neoliberalismo bariegatuaren joko-erregelak. 1970s-2000s. (ingelesez).....	144
Irudia 8: Moments, mechanisms and variables of neoliberal creative destruction in cities.....	148
Irudia 9: Historiographical summary of neoliberal cycles	161
Irudia 10: IEE-E osatzen duten zatien bereizketa	180
Irudia 11: Locating GDD and DDG spaces of democratization.....	224
Irudia 12: GDD and DDG in dynamic relationship	226
Irudia 13: Historical population of Bilbao and Barcelona.....	240
Irudia 14: Evolution of the employed population in industry in Bizkaia (in thousands)	243
Irudia 15: Evolution of the employed population in industry in the province of Barcelona (in thousands).....	244
Irudia 16: Hierarchy of instruments for the organisation and territorial planning of the Basque Autonomous Community.....	258
Irudia 17: Collage of different protests calling for urban alternatives in Bilbao.....	286
Irudia 18: Average income and life expectancy by neighbourhood in Bilbao.....	289
Irudia 19: Percentage of population of foreign origin in the different neighbourhoods of Bilbao in 2021.....	290
Irudia 20: Urban Comprehensive Vulnerability Synthetic (ISVUI) Index in Bilbao	292
Irudia 21: Unemployed rate for the population aged 16 and over of Bilbao by sex and period.....	298
Irudia 22: Youth and General unemployment rate in Bilbao (1986-2021)	299

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Irudia 23: Barcelona. Overlapping of vulnerable neighbourhoods delimited according to 1991, 2001 and 2011 censuses.....	339
Irudia 24: Barcelona. Overlapping of 2011 vulnerable neighbourhoods and annual personal income levels, average per census division in 2016.....	340
Irudia 25: Protest against touristification in Barcelona.....	341
Irudia 26: Map of calls for organisations to stop evictions in Barcelona 2018-2022...	362
Irudia 27: Counter-neoliberalisation: future pathways and scenarios	389

ERANSKINEN AURKIBIDEA

I. ERANSKINA: List of interviewees	453
II. ERANSKINA: Barcelona's historiographic timeline 1975-2023.....	456
III. ERANSKINA: Bilbao's historiographic timeline 1975-2023.....	457
IV. ERANSKINA: Metropolitan Bilbao (“Gran/Great Bilbao” or Bilbo Handia)	458
VI. ERANSKINA: Comparative aerial view of the Icària neighbourhood in 1987 and the Vila Olímpica project	460
VII. ERANSKINA: Comparative aerial view of Abandoibarra before and after the remodelling.....	462
VIII. ERANSKINA: Neighbourhoods of Bilbao.....	463
IX. ERANSKINA: Barcelona Metropolitan Area	464

LABURPENA

Tesi honek 1990eko hamarkadatik 2020ko hamarkadaren hasierara arte Bilboko eta Bartzelonako hiri-erregimenetan izandako eraldaketei buruzko azterlana aurkezten du. Ikerketak bi bloke handi ditu, bata teorikoa eta bestea analitikoa edo enpirikoa. Lehenik eta behin, hiru gaitan oinarritutako esparru teorikoa aurkezten dugu: espazioa, neoliberalismoa eta hiri-gobernantza. Metodo deduktibo bati jarraituz, analisi-zirkulua Hiri Teoria Kritikoak, Erregulazioaren Teoriak eta Hiri Erregimenaren Teoriak eskaintzen dizkiguten tresna teorikoen bidez ixten dugu. Horrela, atal honekin amaitzeko, ekarpen eta eztabaida teoriko guztiak konbinatuz, aipatutako hiri-erregimenen ibilbideak aztertzeko aukera emango digun proposamen metodologiko analitiko estrapolagarria aurkezten dugu. Horrela, bigarren atalean hautatutako azterketa-kasuen azterketa enpirikoari ekingo diogu. Independenteki agertzen badira ere, azken ondorioak eta emaitzak osatzen dituzten bitarteko ondorio batzuk ere eskaintzen ditugu. Lan teorikoak erabili dugun mako analitikoari eusten badio ere, lan metodologikoa ere hainbat modutan lortutako datuetan oinarritzen da. Alde batetik, 37 elkarrizketa sakon egin zaizkie ikerketa honetarako funtsezko informatzaileak diren eragileei, aztertutako bi hirietan antzeko profilak mantenduz. Beste alde batetik, dokumentazioaren berriskupen sakonaren bitartez bildutako datuen eta informazioaren garrantzia azpimarratzen dugu. Iturri akademiko eta kazetaritza-iturrietatik haratago, bide ofizial eta instituzionaletatik ere, (hala nola planak, proiektuak, araudiak edo aztertutako urteetan zehar onartutako eta argitaratutako udal-ordenantzatik ere) eratorritako dokumentazioa erabili izan dugu. Amaitzeko, Bilboko eta Bartzelonako hiri-erregimenen ezaugarritzen dituzten jarraitutasunak eta hausturak nola eta zergatik gertatzen diren aurkezten dugu. Ikerketaren hipotesiekin eta helburuekin bat etorritz, analisiaren emaitzak eta azken ohar zein iruzkinak plazaratzen ditugu, arlo honetan ikertzen jarraitzeko atea itxi gabe.

ABSTRACT

This thesis presents a study on transformations in the urban regimes of Bilbao and Barcelona from the 1990s to the early 2020s. The research has two main blocks, one theoretical and the other analytical or empirical. First, we present a theoretical framework based on three themes: space, neoliberalism and urban governance. Following a deductive method, we close the circle of analysis through the theoretical tools offered by Critical Urban Theory, the Theory of Regulation and the Urban Regime Theory. Thus, we end this block with an analytical methodological proposal, which, by combining all the contributions and theoretical debates, will allow us to analyse the

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

trajectories of the urban regimes mentioned. In this way, the second section is entirely dedicated to the empirical analysis of the selected case studies. We also offer some intermediate conclusions which, although appearing independently, complement the final conclusions and results. While the theoretical work supports the analytical framework we have used, the methodological work is also based on data obtained in different ways. On the one hand, by carrying out 37 in-depth interviews with actors who are key informants for this research, with similar profiles in both cities that have been carefully. On the other hand, we underline the compilation of data and information through the exhaustive review of documentation, not only academic or derived from journalistic sources, but also from official and institutional channels such as plans, projects, regulations or municipal ordinances approved and published throughout the years under study. Finally, we conclude by demonstrating how and why the continuities and ruptures that characterise the urban regimes of Bilbao and Barcelona occur. In accordance with the hypotheses and objectives of the research we show the results and the concluding remarks, which leave the door open to further researches in this field.

INTRODUCTION

Cities are increasingly important nodes of global economies. Interconnected with each other, they host, reproduce and shape social relations that are a virtually endless field for academic study. This research is situated in the relationship between the global and the local, paying close attention to the point where global economic trends and the practices of what we call in this research local states and urban regimes converge.

This intersection explains many of the changes that cities have undergone in recent decades. In a historical period in which Western nation states are seeing their power increasingly restricted, supranational and subnational entities are assuming a new protagonism. This research focuses on the subnational entities, trying to explain how and why the transformations that have brought cities and urban regimes to the point where they are today have taken place.

In this sense, we consider it crucial to understand the function of space and the function of governance. Two concepts that are truly diffuse and difficult to handle, but which in this thesis have been fundamental pillars for understanding how global economic dynamics crystallise and territorialise themselves in the city. To carry out the study, we have chosen two cities: Bilbao and Barcelona. This choice was driven, above all, by personal concerns and individual questions about problems that transcend the limits of the particular and have become rather collective.

If we look at the scientific issue, we consider that they are two cities that a priori present similar trajectories. Despite the differences in size, we understand that both have travelled sinuous paths of ups and downs, of boom and decline, of death and rebirth. Setting ourselves in the late 1980s, in the context of processes of deindustrialisation, we present an analysis of how both cities re-emerged, constructing new urban spaces and new ways of acting. Thus, the historiographical analysis will take us to the present of both cities (year of publication of this thesis). A present diametrically opposed to each other, which shows us the bifurcation of paths, which despite having several differences, could be visualised in a parallel way.

With all this, we will see how this bifurcation on the one hand gives us the opportunity to get closer to the so-called "fearless cities" that in some ways contradict the dynamics that until a decade ago seemed incontestable; but, on the other hand, it also shows us how it is possible to sustain a stable urban regime for three decades without showing great weaknesses or tendencies to change.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

In short, the idea of this thesis is to intertwine different concepts related to urban space; governance; (actually existing) neoliberalism and the ways in which it is territorialised differently in each city through specific processes of creative destruction; the production and reproduction of urban regimes and their capacity for transformation with respect to agency and supranational trends; and the relationship of these with strategic selectivities and path dependence. All these issues will be dealt with and theoretically justified in the first section of this research. A theoretical section which, as we will see later on, complements Urban Regime Theory through numerous contributions and analytical theoretical tools, completing an update of Urban Regime Theory itself.

Likewise, the second chapter or analytical section analyses the selected case studies through the lenses that we have constructed in the previous section. Like glasses, we analyse different variables that allow us to understand the transformation processes of both urban regimes empirically.

Ultimately, despite the attempts to order the theoretical steps or levels, we believe that to understand the structure of this research and to understand the analytical order, a certain degree of reading resilience is required. Indeed, if we want to analyse changes and continuities in urban regimes, we must have an all-encompassing vision, i.e. analytically "we must combine the study of 'local regulatory experimentation' with an investigation of 'institutionalized rule regimes'" (Brenner et *al.*, 2010: 35).

It should be noted that this paper has been written in different languages due to several factors that have determined this choice. Firstly, more than 50% of the document (not counting the bibliography, annexes, etc.) is written in Basque, a commitment made at the beginning of the research. In this sense, we have reserved this language for the theoretical section, quite a challenge if we take into account the scarce, if not non-existent, theoretical contribution in Basque in relation to urban studies. We thus consider this to be a humble contribution in defence of the language.

Secondly, the empirical contributions or the analytical part where the case studies, results and conclusions are presented have been written in English. We must admit that at first, this section was written indistinctly in the three languages that would be used in this thesis (Basque, English and Spanish), but thinking of the people who might read this research, we have tried to divide the parts in a way that makes for a more pleasant and friendly reading.

Finally, as the reader will notice as he or she progresses through the reading, the language alternation used in the textual quotations (especially between English and

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Spanish and occasionally English, French or Catalan) and in the transcribed quotations (varying between Spanish and Basque) is notable. This is due, on the one hand, to greater accessibility to texts written in Spanish than in English or Basque; and, on the other hand, to the fact that the languages used to conduct the interviews are maintained.

1. EPISTEMOLOGICAL ORIENTATION AND METHODOLOGICAL PROPOSAL

In the following, we present our "toolbox". Continuing with the metaphor, we could say that it has two compartments: first, we find the theoretical principles that guide the research. The first theoretical block aims to generate, through the confrontation and analysis of classic and new theoretical concepts and debates, an analytical proposal constructed through the different readings and works carried out during the four years of research. This section serves to introduce us to what will be the three main schools that feed our proposal: the Critical Urban Theory, the Regulation Theory and the New Institutionalism, all integrated in what we understand as ("new" or "neo-gramscian") Urban Regime Theory.

Urban Regime Theory and Marxist political economy analysis do not seem *a priori* to be compatible, theoretical practice versus practical theory, action versus structure, but as we shall see, there are hybrid and pragmatic approaches that will serve us well in exploring questions about how relations between states, capitals and civil societies intertwine and fragment urban arenas. What is certain is that if regime theory seeks to understand and open doors to improve local politics as an aim in itself; Marxist political economy is concerned with better understanding the contradictions in capitalist urban development in order to replace it (Bua and Davies, 2022).

This theory aims to provide the analytical foundations that do not explain, but analyse, and that bring its postulates closer to the identification of a critical alternative to the "normative claim" around the current state of the art of current urban studies. This ambition is nourished by the most current theories, especially those of cultural, postcolonial and feminist studies, which are ultimately those that identify the shortcomings of the more classical theories, perspectives and approaches.

Secondly, we find out the specific methodology used to analyse the case studies. Mainly based on qualitative techniques, we have not left aside different quantitative techniques obtained through various data sources. In this sense, on the one hand, we have opted for the selection of specific and relevant profiles in both cities to carry out our fieldwork through semi-structured interviews. On the other hand, we stress the importance of the analysis and study of all types of documentation reflecting news, regulations, plans and projects that have taken place in both cities over the years of the study and which coincide with the specific interest of this research.

We believe that both parts are clearly shown throughout the work, both in the theoretical framework that we have constructed and in the analytical section that has

emerged as a result of the research. The following is a very brief summary of what the reader will find in the research.

Discussing urban ecology

We will not spend too much time on this and the following sections, as the intention here is to give the reader a small glimpse of what to expect from this research. On the other hand, it should be noted that our focus is not intended to point out or rescue old and hackneyed debates on urban theories. In this sense, we do not pretend to write a dissertation on the different schools that address the urban problem, but simply try to establish a theoretical path as coherent as possible that allows us to approach our objectives and the main point from which we start to carry out our analysis.

This is why, in the first instance, we are forced to reject those schools and theories based on the discipline of "urban ecology". We consider it really useful for analyses related to dimensions and categories measurable by quantitative techniques, which we have also used in this research. But we believe that linked to urban ecology is the idea that space can be seen as an empty or neutral dimension, or as a "container of action". As we say, in that perspective, the methodological approach consists mainly of using quantitative techniques to subsequently provide a biased interpretation of urban reality. Geospatial ecology, in its simplest form, is a useful tool as it uses assumptions and measurable variable data to provide the researcher with a logical and unique result. However, the processing and collection of data, as much as it tries to be multivariate, does not necessarily represent the holistic reality that the researcher can observe, as other variables, that are not necessarily measurable and that can determine the outcome, are neglected. Therefore, the positivist approach to urban ecology seems to be inclined to be partial.

In addition, the stream of literature associated with this approach perceives space as a surface where, with the appropriate use of models and statistics, different places can be compared using the appropriate measurable variables that may be required after observing each area. The approach that considers space as an empty dimension seems useful when the researcher wants to describe and map measurable facts, such as the ways in which, for example, geographical proximity can be beneficial for businesses, institutions, etc. or the added value of a new infrastructure investment. However, when the researcher wants to investigate the meaning that agency gives to institutional, spatial or market processes, as well as the power relations that these meanings sustain and reproduce, then an absolute thinking of space (space as container) becomes

problematic as there can be no stable variable to help the researcher properly measure the hidden “meanings” that may exist (Avdikos 2007).

If we could ask the inhabitants of our cities, Bilbao or Barcelona, what it means to them to live in a place like this, the answers could be grouped according to the actual responses. However, if we wanted to analyse these answers, then we would probably need a theoretical framework that goes beyond the sum and interpretation of the results of X or Y variables, that considers space as a medium for action, to unravel the meanings that inhabitants attribute to the past and present of these cities with respect to the strategic spatial relations of production, the organisational structure, the consequences on agency and individuals, and perhaps the cultural values that these interrelationships entail. Therefore, the decision to use the “absolute” or the “relational” notion of space must come from the perspective of what we seek to analyse.

Likewise, following the logic of Brenner and David Wachsmuth in “Urban Theory Without Methodological Citizenship” (2013), we understand that rather than understanding the city as a bounded space, we must understand the urban as a process. The taxonomy of the city leaves us with an accumulation of concepts and terms that do not end up understanding the city as an urban process but only as a place.

That is why, without leaving aside some of the concepts that we may find interesting (such as “austerity urbanism” or the “dual city” among others), we will focus on the dynamics and tendencies of economic policy that ultimately govern current capitalist urbanisation (as Lefebvre explains in “The Production of Space”). This will give us an understanding of uneven development as a strategy pursued by capital, at all scales and with its consequences in all socio-spatial dimensions.

Critical Urban Theory

Critical Urban Theory (CUT), as an interdisciplinary approach, stands as a perspective that, based on the research paradigm of critical theory, seeks to question and re-examine the predominant narratives on urbanism and the city. Its fundamental aim is to demonstrate that the city cannot be reduced to a simple outcome of the market and that it goes beyond being conceived of as a neutral and apolitical space, as urban ecology does. Instead, this theory focuses on the intersection between socio-economic and political structures and how they shape urban life. Well-known authors from which we will start to analyse our cases are: Henri Lefebvre; David Harvey; Neil Brenner; Doreen

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Massey; Saskia Sassen, Sharon Zukin; Neil Smith or Jamie Peck, among many others and their related contributions.

A central concept in CUT is that of the “production of space”, which recognises that urban space is not merely a physical form, but the result of power relations and political decisions that determine its use and distribution. Planning practices and policies, as well as phenomena such as gentrification and spatial segregation, are analysed in order to understand how urban spaces are configured and how this impacts different social groups.

The CUT also stresses the importance of examining processes of resistance and struggle in urban settings. It focuses on how social movements, communities and subaltern groups organise and challenge existing power structures. Different studies focus on protest and its relation to space, the occupation of space, the claiming of urban rights and other forms of resistance as mechanisms to generate change and alternatives to the established order, always seeking to build a democratic right to the city.

In addition, significant relevance is given to the symbolic dimension of the city in urban analysis. It investigates how different variables, representations and urban imaginaries influence the configuration of spaces and social dynamics. This involves analysing the construction of urban identities, the predominant discourses and narratives about the city, and how these influence the practices and experiences of the people who live there.

From a methodological perspective, critical urban theory is based on the use of qualitative, quantitative and mixed approaches to analyse and understand urban phenomena. This makes it really interesting as it does not exclude any method. It also values the active participation of urban actors in the research process and seeks an inclusive and collaborative perspective, which allows us to get closer to the case studies.

Another key aspect of the CUT is its focus on the relationship between global and local forces. Globalization has led to the emergence of new forms of economic, political, and cultural power that have significant impacts on urban areas. At the same time, local actors and institutions play a crucial role in shaping the ways in which these global forces are experienced and responded to in specific urban contexts. Critical Urban Theory helps to illuminate the complex ways in which these global and local forces interact and shape urban development.

In addition, the CUT considers urban governance from a perspective that questions the power relations and social inequalities inherent in this field, based to a large extent on the contributions made by the "new institutionalism" approaches. Governance is understood as a space in which power relations are negotiated and reproduced, and the

processes of decision-making and policy implementation in the urban sphere are examined. In this sense, the focus is on who participates in these processes and who is excluded or marginalised and for what reasons. Thus, it explores planning policies and practices that privilege economic and business interests and that exclude the needs of vulnerable social groups. In a similar way, something really attractive about this theory is that it questions the effectiveness of citizen participation mechanisms, and examines the inclusiveness and degree of real influence that citizens have in decision-making.

In this way, urban governance becomes a field of struggle and resistance (Brenner and Schmid, 2015). A space where power relations and social inequalities intertwine, allowing us to apply a strategic-relational approach (SRA) that helps us to identify how cities and their power entities are constructed in an asymmetrical and unjust way.

In short, CUT, as a progressive academic approach, challenges traditional and prevailing conceptions of the city, focusing on power relations, inequalities and dynamics of resistance. By emphasising the production of space, social struggles and the symbolic dimension of the city, this theory offers a fresh and new perspective for understanding and transforming urban realities.

From the (Economic) Regulation School to the (New) Urban Regime Theory

Critical Urban Theory opens an even bigger window to understand urban dynamics. Sometimes we consider TUC itself insufficient to understand the long wave processes that shape cities and that are identified from the theory itself but are difficult to explain through it. To this end, broadening the analytical spectrum, we take as a reference the "regulation school" of the early 1970s with Aglietta and Lipietz as references among others, and we advance through the theoretical contributions of Bob Jessop towards the more recent Urban Regimes Theory.

The regulation school seeks to deepen the theorization of capitalist restructuring, and has particularly influenced numerous studies on the decline of Fordism and the prevalence of post-fordism. Tickell and Peck (1992:191) contain an enormous bibliography. Obviously, this is a somewhat eclectic theory, as Jessop pointed out, the regulation approach is not a single coherent theory, but is the umbrella of a continuous research programme of contemporary Marxist political economics, which has four characteristics:

First this programme typically works with a scientific realist ontology and epistemology; second, in line with this basic scientific realism, it adopts [...] the method of 'articulation' in

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

building theories of regulation [...] [There is] a strong affinity between scientific realism and Marxism and [...] almost all regulation theories have adopted this approach. Third, [...] the broad substantive concerns of the regulation research programme [...] derive from the general Marxist traditions of historical materialism [...] with its interest in the political economy of capitalism and the anatomy of bourgeois society. And, fourth, [...] [regulation theory] is particularly concerned with the changing forms and mechanisms (institutions, networks, procedures, modes of calculation, and norms) in and through which the expanded reproduction of capital as a social relation is secured. Moreover, given the inherent economic contradictions and emergent properties of the capitalist mode of production, this expanded social reproduction is always presented as partial, temporary and unstable (Jessop, 1990; 154).

Perhaps the main contribution of the regulation approach lies in the integration of the role of political and social relations (state action and legislature, social institutions, norms and behavioural habits, political practices) –the so-called "mode of social regulation"– in the conception of capitalist reproduction and crisis. For Aglietta (1979), modes of social regulation play an important role in ensuring the integrity and cohesion of the process of capitalist accumulation in the medium term. But, as we can perceive, there is a lack of focus on the processes of institutionalisation of economic change and, in our case, on how these processes crystallise in cities. The following reflection by Jessop (1997:72) hits the nail on the head and is precisely the reason for the move from the Regulation school to the Theory of Urban Regimes.

Due regard must be paid to how economic issues are first translated into political problems for action by the state in its inclusive sense and their solution is mediated by the structurally inscribed, strategically selective nature of political regimes. Moreover, as I have conceded above, by no means all urban regimes prioritize economic development. Thus many of the preceding arguments must be interpreted in terms of the need for alternative hegemonic projects to recognize that the viability of urban regimes depends in the last instance on the economy in the sense that adequate revenues must either be generated locally or re-directed from more successful economic spaces elsewhere.

From a neo-Gramscian point of view, Jessop's perspective on urban regimes builds on the regulative idea and goes a step further by understanding that urban regimes can be fruitfully analysed in terms of "strategically selective combinations of political society and civil society, of government and governance, of 'hegemony armed by coercion'". Furthermore, Mulvad (2015:216) links the above to the different ways in which capitalism and its neoliberal form are constructed, making neoliberal variegation a crucial epistemological logic for understanding how changes in urban regimes work beyond the US.

Despite its virtues, the 'variegated capitalism' approach needs refinement in terms of its grasp of processes of political-ideological contestation and of the social meaning structures upon which political-economic structures ultimately depend. 'Capitalist variegation' should not

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

merely be studied as a structurally inscribed, institutional-economic phenomenon, but also as an always contingent, provisional result of material and discursive struggles between different groups of agents. By coupling the 'variegated capitalism' agenda with the strategic-relational attention to agent-driven 'hegemonic projects' (Jessop 2008), this article has suggested one way to confront this theoretical challenge.

We will not go into the different interpretations and points of view on urban regimes in this section, which range from the more classical or traditional ones such as Stone¹ (1989), to the more up-to-date interpretations of Imbroscio (2004b) or Davies (2002). Likewise, we also acknowledge the efforts of authors such as Mulvad or Blanco, who together with Jonathan Davies himself try to apply these theoretical frameworks to practical cases, something that we consider to be a reference point for our work:

However, this paper shows how a flexible application of regime theory can help us understand the spatiotemporal and issue complexities of differentiated urban governance trajectories in Europe and reframe research agendas in a way that overcomes the analytical dualism associated with the study of networks and neoliberalism. (Blanco, 2015: 7).

Certainly, as Casellas (2005), who provides a historical overview of Urban Regime Theory, indicates, it helps us to answer questions such as: how is governability capacity created within a complex political system?; how do the systemic advantages of certain groups result in urban policies?; and what role can subaltern groups play within this scheme? We therefore suggest the following consideration:

Consequently we call for moves to overcome the dichotomy of local and urban studies, arguing that it is important to consider in studies of neoliberal regimes the interplay between both logics and the contributions from their different problematisations of city politics. Meeting such an agenda requires, we suggest, taking into account the study of local practices, in ways which recognise the multiple logics at play in different historical contexts, the role of ideology and affect, and the spaces such ambiguities and 'messiness' open up for different forms of situated agency. (Blanco et al., 2014: 3143)

Towards a feminist postcolonial perspective

This brief presentation of the epistemological orientation of our research gives way to what can be understood as a self-critique regarding the absence of more recent perspectives such as postcolonial urban theory and gender studies on the urban question. As we have been working on this work, we have realised that the theories, approaches and perspectives used to construct this research need to move towards

¹ Some authors see him as complementary to the regulation school (Bassols, 2021).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

postcolonial postulates that challenge some of the more established theoretical structures in the field of Western urban studies.

In the process of constructing an alternative theory to the normative, postcolonial and feminist urban theory stands between a theoretical-epistemological critique of urban theory, and a practical and empirical critique of the issues and concerns of urban theory itself. Derived initially from postcolonial studies, the label would soon become somewhat blurred, adding and generating new paradigms based on gender studies, capable of replacing what could initially be understood as a descriptive theory influenced by different theoretical schools, with an analytical theory based primarily on the intersection of theoretical tools (beyond those merely explanatory).

Postcolonial efforts dovetail with and complicate feminist theory, and vice versa. Postcolonial work "provincializes" Europe and North America in theory-making (Sheppard et al., 2013; following Chakrabarty, 2000). That is, it disrupts Anglo Euroamerican norms of modernity, rationality, and universality that infuse (even critical) arguments about, say, "planetary urbanization," "global cities," and the "urban age" (Doshi & Ranganathan, 2018; Roy, 2011b). It attends to global south realities, frames of thinking, and methodologies (e.g., Doshi, 2013; Ghertner, 2014; Roy, 2011a; Sequera & Janoschka, 2015), largely deemed "off the map...structurally irrelevant to the commanding heights of the global economy" (Roy, 2011b, p. 10). (Faria and Whitesell, 2021: 5)

We underline the practical sense promoted by this theory, with a particular emphasis on the structural power imbalances that govern and are reproduced through spatial practices and urban public policies. In this sense, we consider that the contributions that have been made over the last decade from the feminist perspective mark the most promising new lines of research in the area of urban studies and have the longest academic career², as they have been systematically ignored and silenced due to their subaltern condition (Roy, 2011). In this sense, we are aware that it is probably appropriate to deconstruct some of the most recognised existing theories in the field of urban studies, including those used in this research. This would be, paradoxically, a positive process of creative destruction. Thus, we insist on the relevance of the contributions being made from post-colonialism and feminism, and we agree with the appreciation made by EP-BIL5 in criticising the absence of a gender perspective and the role that women (and other groups) have been given in post-industrial cities in Spain:

Franquismo berantiarrak ekarri zuen, ironikoki, emakumeak komentuetatik prostituziora pasatzea. Hiriaren irudia maskulinoa izan da beti, nahiz eta

² Without pretending to provide a theoretical overview of feminist urban studies, we recommend reading Linda Peake (2016; 2020) for those who want to delve deeper.

estetikoki hirien irudikapenean feminizazioa bilatu batzuetan, emakumeak beti pribatasunera behartuak izan dira.

Methodological proposal

As we pointed out in the introduction to this section, in addition to the theoretical section and the confrontation of ideas, this research presents an analytical section that has required a work of a similar magnitude to the previous one. In this sense, this methodological justification seeks to provide a detailed explanation of the decisions made regarding the choice of methods and methodological tools used, highlighting their pertinence and relevance for the study of the two case studies in question.

According to Coller (2005), when the research questions are "how" and "why", it is necessary to carry out a case study methodology. This is based on the analysis of a concrete situation, under the pretext of understanding the object of study and interpreting differences with others. According to Yin (2002), this is an empirical research, which aims to place a real, contemporary phenomenon in context, using reliable sources. The choice of two cases: Bilbao and Barcelona, allows us to understand similarities, differences and patterns of the two specific contexts. This provides the opportunity for a comparative analysis to identify patterns and highlight relevant similarities and differences.

Thus, for data collection, first, qualitative techniques were used, specifically in-depth interviews, in order to obtain first-hand data and gain a deeper understanding of the experiences, perspectives and perceptions of the subjects involved in each case study. A total of 37 interviews were conducted, distributed among the participants selected for each case study, following specific selection criteria related to the personal and professional trajectories of each individual. Thus, the profiles are divided into different categories that are firstly considered as potential informants in order to identify and respond to the variables that have been constructed throughout the theoretical section. In this research we found a wide spectrum of profiles ranging from former mayors of both cities, to technical, institutional or political profiles, and even profiles related to academics, activism and social movements.

These interviews have been conducted using a semi-structured script that allows for a broad exploration of the issues of interest, while providing space for participants to contribute with their own ideas and perspectives. The choice of this qualitative technique is based on its ability to capture the self-reflective voices and experiences of

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

the individuals and collectives in each of the case studies. In this way, the interviewees have been carefully selected not only for their specific profile, but also for their path and their link to the urban trajectories and changes in each of the cities.

In addition to interviews, in order to obtain data for later interpretation, first and second degree sources have been used. On the one hand, first-degree sources refer to books with original information, academic publications or official documents. Second-degree sources, on the other hand, are those that interpret or analyse the previous ones. These sources provide a broader theoretical and empirical context and allow us to contrast and support the findings obtained from the interviews. Quantitative analysis has allowed us to use the data to identify patterns, trends and frequencies relevant to each case study. In this sense, the documentary analysis is not only based on the reading and analysis of countless articles, interviews or newspaper reports, but also on all the different types of documentation such as plans, projects, regulations, etc. that appear throughout the research, some of which are included in Annexes II and III. It is work that is sometimes not shown in this type of work, but which requires a lot of time and dedication to obtain conclusive results.

2. RESEARCH OBJECTIVES

The main objective is to demonstrate how the spatial fixation of neoliberal tendencies at the local scale produces, through strategies of destruction and creation at the spatial and institutional level, specific urban regimes which, by altering the regulatory strategies of such creative destruction, can be modified. In this sense, the aim is to identify the socio-spatial transformations that have occurred over the last three decades in Bilbao and Barcelona through the processes of unequal development and creative destruction. **In this sense, we will try to find out why, but mainly, how the paths of the two urban regimes converge until 2015 and diverge from that moment onwards, provoking ruptures and continuities in the dynamics of each urban regime. (GO)**

Thus, we consider several central concepts in our research, from which certain more specific objectives derive, and which we would like to briefly outline. To do so, we will follow the explanatory guidelines established in the previous section. First, we take up the concept of social space. In this case, we will try to understand, point by point, the evolution of social space in cities, how these spaces have been produced and commodified, focusing especially on the spatial dynamics that have marked the 1990s onwards **(SO1)**.

Linked to the previous objective, we focus on the implications and consequences of uneven spatial development, especially in cities. This leads us to the need to identify, on the one hand, the see-saw variations that certain urban spaces and neighbourhoods have undergone in specific cities; and, on the other hand, to understand both the differentiation (through segregation and territorial inequality) of spaces and neighbourhoods in the centre-periphery axis determined by the Uneven Spatial Development (USD) theory. Thus, we will explain and identify urban inequalities and imbalances **(SO2)**.

In this way, through the approach of the (social) production of urban space and the contributions of USD theory, we will understand the reasons and class relations behind the capitalist restructuring of urban space and cities, and will ultimately be able to see whether it has reinforced the gap between different social groups, or, on the contrary, offer the opportunity to generate alternatives.

Moving on, we look at what is known as "Actually Existing Neoliberalism", the aim of this is to test the extrapolability of glocal neoliberal tendencies. To this end, we discuss the question of whether glocalisation strategies exist and, similarly, what should be parametrising, turns out to be territorially specific variegations. Thus, in short, we aim to identify the specific ways in which neoliberalisation tends to act, producing policies

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

and strategies that are reproducible in different places. Conversely, we also aim to find the tendencies that allow for the existence of variegations in neoliberalism, and to see how they interact in consonance with dynamics at broader scales. **(SO3)**

Moving forward in the structure of the research, another purpose is to understand new governance, moving away from innocent debates and focusing on more mature critiques, both in time and content. We will not attempt to construct a model or a qualifying surname for the forms of governance that result from this study, but rather, the aim in this case, will be to go through the different theoretical models and to understand the interactions between these prototypical forms and the specific realities in relation to the paths of (counter-)neoliberalisation in both cities. In this case, we will make use of the contributions made by urban commons studies and, previously, by the new institutionalism and collaborative governance theories **(SO4)**.

In this way, we will also take into consideration the different contributions that have been made in the last 10 years from schools related to democratic innovations. As we mentioned when explaining the structuring of the thesis, we focus on the opportunities and limits offered by participation and its embeddedness, the possibility of democratic assemblage and the direction of governance (metagovernance and colibration). Our intention here is to see how far these go in the cities we are studying, i.e., to see how far they can go in deepening the processes of building alternatives and provoking counter-liberalisation scenarios, especially in Barcelona **(SO5)**.

Connecting the second specific objective related to space, and the latter related to the accessibility of state systems to subaltern actors, we are faced with a new purpose, that of analysing the trends that strategic-spatial selectivities have had over the period under study. **(SO6)**

All this, in the end, leads us to the need for an analysis of the historical trajectories of cities. In this sense, with an emphasis on inherited history and structures, we are forced to reflect on path dependence theory. Our historiographical review of the last decades in the two case studies allows us to construct a critical view that will help us to glimpse the capacities and resistances offered by the specific trajectories of the places themselves. **(SO7)**

Thus, to summarise, we could state that our research aims to try to extend Harvey's (2005:87) challenge of understanding how local transformations relate to broader trends by identifying turbulent flows of uneven geographical development that are produced through processes of neoliberalisation (Brenner et al., 2010). In this sense, the theory of space will give us clues and explanations of why cities today play a

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

fundamental role in the production and reproduction of the global tendencies of financial neoliberalism.

As we have already said, the aim is to establish a link between theories and studies related to economic policy and current governance structures. In other words, the aim is to put the mercantilist logics of glocalisation to speak, and to understand how neoliberal variegation occurs through the structures of local states, producing different forms of governance, and continuously modifying each urban regime, updating its forms in a way that is in line with neoliberalisation, or, on the contrary, may even establish new methods and structures in the direction of counter-neoliberalisation.

With all this, we aim to provide a new approach to the theory of urban regimes and their empirical analysis. We consider it important to recognise the construction of an analytical framework that not only takes into account the classic axes of study determined by classical political science, but following the most recent steps of authors such as Davies, Blanco, Imbroscio, etc., we will try to apply the new theories and points of view to two practical cases in order to obtain new results.

3. RESEARCH QUESTIONS AND HYPOTHESES

The questions we wish to answer in this research deal with the relationships, connections and networks between the local and the global. In this sense, the question to be answered could be something as generic as: how, or in what way, do global economic trends affect and structure themselves over time at local scales? and vice versa, since we consider that these connections produce multidirectional ions. But, as we have already seen in the explanation of the specific objectives, these questions, in addition to running the risk of falling into hackneyed topics, would be too abstract, and would not be in line with another of the transversal objectives of this research, which aims to shed light on debates that have traditionally tended towards academic theorisation and not so much towards practice. Therefore, being more concrete, we will try to answer some more specific questions:

- **What are the continuities and ruptures in the trajectories of the urban regimes of Bilbao and Barcelona before and in the aftermath of the global financial crisis, and how are they explained?**
- **What are, and how and why do they occur, the variations in the correlation of social forces that have contributed to the rupture, or not, of the trajectory of neoliberal urban regimes in the period following the global financial crisis in Bilbao and Barcelona?**
- **How has, if at all, the global financial crisis shaped the processes of urban regimes of Bilbao and Barcelona, and why?**
- **What role have local municipality governments played in facilitating or rejecting changes to the urban regimes of Bilbao and Barcelona, how and why?**
- **Who were and which has been the trajectory of the stakeholders involved in the processes of urban regime change or continuity in the post global financial crisis, and why?**

Behind these questions lies the interest in answering the different general and specific objectives mentioned in the previous point. And although they are not answered in a schematic way as a result or conclusion in the last section of the document, after reading the whole thesis we consider that they are sufficiently answered. Similarly, we believe that these objectives, from which the research questions presented here derive, manage to build an almost deductive line of research that culminates in the synthesis of the following hypotheses:

Hypothesis 1: The change in the correlation of social forces enables a change in the regulative idea and in the urban regime that may allow a reversal of the glocal strategies of deepening neoliberalisation and creative destruction.

- Sub-hypothesis: The change of urban regime in Barcelona has made it possible to reverse the ways in which the deepening of variegated neoliberalisation acted spatially and institutionally, while in Bilbao, the continuation in the trajectory of the urban regime does not imply a change in neoliberal strategies.
- Sub-hypothesis: the new urban regime that began to take shape in 2015, in addition to slowing down the dynamics of neoliberal glocalisation, has made it possible to implement strategies of counter-neoliberalisation.
- Sub-hypothesis: the unstable correlation of forces leads to an absence of rootedness of a hegemonic vision of the local state, which is not accompanied by state projects and strategies. This opens up possibilities for regime change.

Hypothesis 2: the rupture in the trajectory of urban regimes produces alterations in the strategic selectivities of local governance, favouring more collaborative models that bring democracy closer to citizens.

- Sub-hypothesis: participation without embeddedness and without an opportunity democratic assemblage alters neither the path of the urban regime, nor the dynamics of strategic selectivity.
- Sub-hypothesis: path dependency systematically reproduces selectivities and blocks to some extent the creation of new regimes.
- Sub-hypothesis: the alteration of strategic spatial selectivities allows for the reversal of USD dynamics, leading to a restructuring of capitalist urban space.

Hypothesis 3: the urban trajectories that have defined the two urban regimes of Bilbao and Barcelona have advanced in parallel until their rupture in Barcelona in 2015.

Sub-hypothesis: The dynamics of creative destruction have been going on in parallel, with their moments of *roll-back* and *roll-out* in the two cities until 2015.

Sub-hypothesis: Specifically, the 2011 legislature in both cities is framed in a moment of alignment with the dynamics of variegated glocal neoliberalisation

and a re-concentration of power in local government authorities characterised by austerity.

Hypothesis 4: the economic-financial crisis of the late 2000s is not the only explanatory variable that provoked an imbalance in the correlation of forces that has made it possible to change Barcelona's urban regime?

Hypothesis 5: the rupture of the urban regime in the case of BCN does not imply a return of local government power or a genuine rescaling of the statehood, but rather a new role of collibration and meta-governance of urban governance networks led by the municipal government.

- Sub-hypothesis: This leadership does not imply a reconcentration of power *ad hoc* in the figure of the mayor, but rather seeks to open up new ways of public-community collaboration that bring decision-making power closer to the citizens, democratising governance networks.

ATAL TEORIKOA

I. BLOKEA: OINARRI TEORIKOAK. *PATH DEPENDENCE*-AREN GARRANTZIA

1. ESPAZIO SOZIALAREN ONTOLOGIA

Il y a politique de l'espace, parce que l'espace est politique.

Henri Lefebvre (1974).

Espazioaren azterketa, zalantzarik gabe, beharrezkoa da interpretazio-paradigmatik egungo koiuntura³ ulertzeko. Zenbait zientzia-diziplinan, astronomian edo fisikan adibidez, *espazioaren* definizioaren inguruko adostasunak lortu ahal izan badira ere kontzeptu filosofikoa problematizatzeko beharrik gabe, gizarte-zientzietan zaila da hau operazionalizatzea. Egia esan, espazioa, nagusiki Chicagoko Eskola⁴ Ekologiko

³ Ikuskera gramsciarrari erreferentzia eginez. Koiunturak gizartean sortzen eta erreproduzitzen diren indar eta botere erlazio kontraesankorrei egiten die erreferentzia. Beraz, harreman ekonomiko, sozial eta politikoen garapen irregularra ezagutzea eskatzen du.

⁴ Chicagoko eskola, XX. mendearen hasieran Manchesterreko Eskolaren ondorengo gisa hasi zen itxuratzen, hirigintza eta hiri ikasketetan batez ere. Eskola amerikarraren ekarpen handienetarikoa hiriari unitate zentzua ematea izan zen, hau da, berezko zatiketa ukatu eta oso bakarra bezala aurkeztu zuten. Horrela, hiri "laborategi soziala" balitz bezala hartu zuten eta ikerketak immigrazioaren, mestizajearen eta talde arteko gatazken inguruan ziharduten. Hala ere, nahiz eta hiriaren alde sozialean arreta jarri zutela iruditu, egia esan, espazioaren orden funtzionalena nola lortzea ikertu zuten gehien. Honek kritika ugari balio izan zizkien, izan ere, sistema ekonomikoa alde batean uzteak eta espazio urbanoa modu objektiboan, hau da, lekuz leku trukagarria balitz bezala ulertzeak, zeharkako irakurketa ekar zezakeelako. Hiri sistema neutrotzat hartzen duen ikuspegi honi Hiri Ekologia deritzogu, hainbat ezaugarri ekologiko ikertzen baititu, hala nola, ekolodentsitatea, dimentsioa eta heterogeneotasuna. Eskola honen klasikoan artean Robert E. Park (eskolaren fundatzailearik ezagunena), Ernest Burgess edota garaikideagoa izan zen Erving Goffman azpimarratu ditzakegu (Azpurua, 2005).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Klasikoaren ikuspuntutik (Lezama, 2014), hasiera batean gauza huts bat bezala aurkeztua eta aztertua izan da, ondoren objektuek eta izakiek okupatzen dutena. Espazioaren irakurketa geometriko eta tekniko honek, alde batetik, egunerokotasuneko bizipenak alde batera uzten ditu, eta, bestetik, kapitalak erregulatzen dituen arauekin ez ikusiarena egiten du, naturalizatzen ditu. Nabarmentzekoa da hau ez dela beti irakurketa zabalduena izan. Henri Lefebvre (1974) filosofo frantsesaren arabera, XIX. mendetik aurrera bihurtzen da espazioa gauza matematikoa eta neurtua, egunerokotasunaren dimentsiotik urrun. Lefebvre beraren tesiei jarraituz, espazioaren irakurketa historizista bat aitortzen dugu, non hiru espazio aurkezten diren garai historikoaren arabera: *espazio absolutua*⁵ (natura, espazio natural hutsak edo giza jarduera gutxi jasan dituztenak, biziraupeneko nekazaritza eta artzaintzako jarduera tradizionalak kasu), *espazio historikoa* (greziar eta erromatar hiriena eta aurrekapitalista, hiria kapitalaren metaketa primitiborako espazio pribilegiatu gisa) eta *espazio abstraktua* (garaikidea). Horrela, Lefebvrek industrializazioaren hastapenetan eta kapitalismo globalaren hasieran jartzen du bere arreta guztia, izan ere, momentu hau izango litzateke, bere ustetan, klase sozial ezberdinek partekatzen zuten espazioa (espazio absolutua hasiera batean eta historikoa lehen gizartearen ondoren), *espazio euklidiar*⁶ eta abstraktu bihurtzen den unea.

Asimilazio honen aurrean, zenbait autore, adibidez Jean Lojkine, Manuel Castells edo Lefebvre bera aurretik, Georg Simmel (1927), espazio-kontzepzio horren neutraltasuna zalantzan jartzen hasi ziren, tradizioz *espazio geografiko* (edo *ekonomiko*) gisa ere ezaguna izan zenari kritika eginez, lurraldeari dagokionez objektiboa, arrazionala edo neurgarria zen horretatik haratago sakontzen ez duen kontzepzio murriztailea bezala ulertzen baitzuten. Alde batetik, Simmelek (ibid.) espazioaren garrantzi soziologikoa

⁵ Espazio honek giza esentziari, hots. naturari, egiten dio erreferentzia. Horregatik, beste bi espazioetan ere badago, baina kantitate txikiagoan. Zenbat eta gehiago kolonizatu eta okupatu espazio hau gizakiek, orduan eta gutxiago izango da absolutua, espazio geroz eta historikoago eta erlatibizatuago batean bilakatzen. Lefebvrearentzat, bere lehen egoeran, aldi berean espazio zibiko eta erlijioso bat da, non geroko gizartearen sinboloak finkatzen dituzten errito eta zeremoniak ospatzen diren (Baringo, 2013).

⁶ Geometrian, bi dimentsioko edo hiru dimentsioko espazio bat da, non Euclides (K.a. 300) matematiko greziarrak garatutako geometria euklidiarraren bost axiomak eta postulatuak aplikatzen diren. Behin-behineko zirriborro batean, geometria euklidiarra, eskuarki, bigarren mailako eskoletan irakasten den geometria lau eta solidoa edo ukigarria da. Halaber, dimentsio kopuru mugatua duen espazio bat da, non puntuak koordinatuen arabera izendatzen diren (bat dimentsio bakoitzerako) eta bi punturen arteko distantzia formula baten bidez ematen den. Espazio fisikoaren kontzepzio bakarra izan zen 2000 urte baino gehiagoz, eta, askotan, berau aztertzeko abiapuntua izaten jarraitzen du.

nabarmendu zuen, bi dimentsio identifikatuz: fisikoa, materiala eta bizigabea bezala; eta soziologikoa, antolamendu sozialaren dimentsioa bezala. Egia da Chicagoko Eskolak bereizketa hau aurrerago hartuko lukeela hiri-ekologian aplikatzeko eta datu eta estatistika hautemangarriak lortzeko. Baina Simmelek, horretaz gain, espazio soziologikoaren funtsezko bost ezaugarri identifikatuko lituzke, gerora espazio soziala ulertzeko eta teorizatzen erabilgarriak izango direnak (Edith, 2013), eta gaur egungo espazioa konprenitzeko oinarriak ezarriko dituztenak.

Lehenik eta behin, espazioaren izaera eksklusiboa nabarmentzen da, bi gorputz ez baitira gai leku bera partekatzeko. Praktikan, horrek, besteak beste, estatuaren, nazioen eta erakundearen arteko lurralde-gatazkak ekarriko lituzke. Bigarrenik, espazioaren kontzeptua desneutralizatuz, Simmelek espazioa zatitu eta mugatu egiten dela proposatzen du. Banaketa hori, istripu naturaletatik baino, prozesu sozialetatik eratortzen da, hau da, interakzio soziala (edo honen falta), izango litzateke mugak baldintzatzen dituenak, eta ez espazio fisikoaren ausazko formek. Beraz, autorearen arabera espazioa konstruktua sozial bat izango litzateke. Simmelek, gizartearen iruditeria kolektiboaren eraikuntzan, espazioaren garrantzia azpimarratzen du, denboraren kontra. Filosofo alemaniarrak espazioak oroimenean eta gizarte multzoen egituraketan duen finkapena aipatzen du. Hasieran aipatutakoari dagokionez, Simmelek honakoa ere argudiatzen du: behin modernitatearen gailurra ukituta, espazioa antolatzen moduak aldatzen direla, eta, ondorioz, espazioa bultzeko eta hautemateko moduak ere aldatzen direla. Adibide moduan, Erdi Aroan zegoen ohiturarekin adierazten du, garai horretan etxei eta baserriei izen bat jartzen zitzaizkien, eta Euskal Herrian tradizio horrek bizirik dirauen arren, Aro Modernotik etxebizitza gehienak zenbakitutako blokeetan daude antolatuta. Laugarren puntuan, Simmelek distantzia espaziala gizarte-harremanen baldintzatzaile gisa definitzen du. Horrela, hurbiltasunak, haien artean hurbil dauden egitura sozialen estrukturan oreka ezartzeko joera duela dio. Azkenik, mugatuta egon arren, espazioak mugikortasunerako eta gizarte-desplazamendurako benetako aukera hartzen du bere baitan, eta hori are bereizgarriagoa da egungo gizarteetan.

Ezaugarri horiek izan ziren espazio euklidiarra kritikatzeko lehen urratsak. Horrela, nozio horren aurrean eta alternatiba gisa, soziologo eta hirigile batzuen artean, *espazioa* zeozer *soziala* zela ideia inguruan antolatzen hasi zen kritika (Choay, 1966; Crozier, 1965; Ledrut, 1968; Castells, 1972), hautemate horrek honako ebidentzia sinple honi egiten dio erreferentzia: espazioa, gizakiarekin aldi berean existitzen den heinean, haren eragina du sozialki eta historikoki. Hortaz, espazioa, sistema jakin bat egituratzeko rol garrantzitsua betetzeaz gain, sistemaren zati ere badela baieztatzen dugu (Lefebvre, 1972). Orain arte aipatutakoa oinarri hartuta, espazioa gertaeren bitarteko edo

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

edukiontzi bakan bat izatetik, eraldaketarako objektu eta helburu ez ezik, interakzio sozialeko subjektu aktibo izatera ere pasatuko litzateke.

Simmelek erabilitako antzeko ildo batetik, Lefebvrek (1974) espazioaren hurbilketa teorikoak "teoria bateratu" batean elkartzen saiatuko zen, eremu fisiko, mental eta sozialak bilduko zituen teorian, hain zuzen. Horrela, "triada kontzeptual" bat eraiki zuen, *praktika espazialez, irudikapen-espazioez eta espazioaren irudikapenez* osatua. Horiek izango lirateke, azken beltzean, espazio soziala osatuko luketenak.

Hasteko, Lefebvrek *hautemandako espazioa* edo *espazio fisikoa* identifikatzen du eta zuzenean *praktika espazialarekin* lotzen du. Espazio horrek, fisikoki haztagarriak dena, "praktiko-sentikorra den oro eta naturaren pertzepzioek definitzen dute" (ibid.: 87), bizitzako gertakari ohikoenei egiten die erreferentzia, hots, egunerokotasunari eta gizakien habitat sozialeko berezko lekuetan egunero egiten diren praktikei (pertsonei bakoitzak, talde barruan, espazio hori erabiltzen eta praktikatu du). Horrela, espazioaren erabilera jakin horrek, bertan beste praktika batzuk egitea eragozten du. Delgadoren arabera (2013), hiri baten testuinguruan, praktika espazialak kale eta plazetan gertatzen dena garrantzitsua da, hau da, herritarrek eta oinezkoek horiei ematen dizkieten erabileretara hain zuzen.

Bigarrenik, *bizitako espazioa* edo *irudikapen-espazioak* ditugu. Kasu honetan, *irudikapen-espazioak, espazio fisikoak* esanahia duten lekuetan bihurtzen dituztenak dira, hau da, iruditeri-kolektiboan irudiak, oroitzapenak eta zentzumenak hartzen dituzten espazio fisikoak. Espazio hori, zalantzarik gabe, eremu mentalean kokatuko litzateke. Delgadok (2011) azaldu duenez, biztanleek eta erabiltzaileek okupaturiko espazioa izan arren, diskurtso teknokratikoak klandestinoki zeharkatzen du; diskurtso horrek artista, idazle eta filosofoak, zientzialariak, planifikatzaileak eta hirigileak biltzen ditu, deskribatu besterik egiten ez dutela sinetsita. Espazio horietan, edozein motatako botereak ezartzen dituen arauen eta bizitza sozialaren adierazpenen arteko konfrontazioa dago. Azken batean, "espazioaren irudikapen nagusien menpe dagoen espazio kualitatiboa da, baina desertzioak eta desobeditzeak inspiratzen dituena" (Delgado, 2013: 2).

Azkenik, *pentsaturiko espazioa* edo *espazioaren irudikapena* dugu. Ziur aski, Lefebvreren kontzepturik eztabaidatuena eta zailena izango da, espazio hori aurreko bien arteko batasuna eta bereizketa dela proposatzen baitu. Alde batetik, *pentsaturiko espazioa, irudikapen-espazioa* eduki gabeko espazio batean murrizten saiatzen da, apartekotasunik gabeko espazio batean, bizi izandakoa, ikusgarri baino ez bihurtzen. Horrela sortzen da "espazioaren gardentasuna", irtengunerik, harridurarik eta alterazio publikorik gabeko espazio sozial bat erakusten duena. Bestalde, *hautemandako espazio*

berri bat sortu nahi du, espazioaren forma eta erabilerak aldatuz. Horrela, *pentsatutako espazioak* bi espazioen gainetik egon nahi du, irudikapen-espazioak moderatuz eta hein batean geldiaraziz, eta praktika espazialak sortuz edo aldatuz.

Lefebvrek dio hiru espazio motak eta horien eremuak (fisikoa, mentala eta soziala) elkarri lotuta daudela ezinbestean, bakoitzak besteen inplikazioak oinordetzan hartu dituelako, eta haien arteko harremanak etengabe aldatzen direlako *modu trialektikoan*. Ezin dugu esan eremu mental huts bat, hau da, harreman sozialez eta pertzepzio fisikoez kutsatuta ez dagoena, existitzen denik; bestalde, kontuan izan behar dugu eremu sozialean sortu eta aztertuko ditugula gertakari sozialak, baina baita ingurune fisikoan ere. Azkenik, esan dezakegu espazio fisikoa, hasieran aipatutako ikuspegi arrazionaletik objektiboa izan beharko litzatekeena, bizitako eta pentsatutako espazioen ondorio gisa ulertu daitekeela, hauek baitira, hain zuzen ere hautemandako espazio fisikoa egituratzen eta moldeatzen dituztenak.

Espazioa "soziala" da

Horrela, bada, espazio logiko-epistemologikoari dagozkion jatorrizko ikerketatik igaroko ginateke, gizarte-praktikatik interpretatzen duenera, espazioa fenomeno sentigarriek okupatutako zerbait bezala ulertuta, irudimenezkoa, proiektuak eta proiektzioak, sinboloak eta utopiak baztertu gabe. Hori dela eta, Lefebvrek (1972) proposatutako espazioari buruzko hipotesiak eta kritikak aitortzea gustatuko litzaiguke, espazioaren kontzeptua beste estadio batera igotzeaz gain, espazioaren kontzepzio sinplifikatuei buruzko hausnarketa kritikoa ekarri baitzuen.

Lehenik eta behin, Frantziako egileak zalantzan jartzen du espazioa ahistorikoa eta interpretagarria izan daitekeenik, behintzat bertan eta honekin loturiko bizipenak eta gertaturikoak kontuan hartu gabe. Lefebvrek agerian utzi zuen egungo errealitatean ezin dela, prozesu historikoetatik eta ideologiatik kanpo utziz, kontzeptua absolutizatu. Ildo beretik, Lefebvrek hiru printzipiotan oinarritutako ideologia azaltzen du gaurko egoera ulertzeko (Lefebvre, 1976):

1. Praktika koherenteari (ekintzari) hiri-plangintza (edo "hirigintza") deituko litzaioke. Batzuetan enpirikoa bada ere, eta askotan aurrez zehaztutako zientzia baten kontzeptuak eta metodoak aplikatzen baditu ere (demografia, ekonomia politikoa, geografia, etab.), ebaluazio orokor batetik eta diziplinarteko datuetatik eratortzen da. Hala ere, zientzia eta praktika-teknikoko prozedura desberdin horiek aldeztu aurretik eratutako

edozein zientziak (ekonomia politikoak, esaterako) erabiltzen dituen bezala lantzen ditu.

2. Urbanistek, edo horietako batzuek behintzat, beraien ekintza profesionalaren azterketa metodikoa egiten dute. Epistemologia, hots, ezagutza-eremu (*savoir*) oso bat eratzeko helburu inplizitu edo esplizituarekin ordena teoriko baten azterketa egin ohi dute. Honek ezagutza-multzo bat jasoko luke. Lefebvrek, gainera, teoria epistemologikoaren asmo honek bere mugak gainditu egingo zituzkeela nabarmendu zuen, adibidez, beren burua "ulertzen eta egiten duten espazioko nagusi eta jauntzat" (1972: 29) eta gizarteak espazio gisa ulertu eta definitu behar duenaren sortzailatzat hartzen duten zenbait arkitektoekin ikusten den bezala, ustezko egia eta arrazoi absolutua gauzatu. Espazio hau "huts eta garbi bezala definitzen da, zenbaki, proportzioen eta urrezko zenbakiaren leku nagusia, adibidez. Bisuala da, eta, beraz, marraztua, ikusgarria; berandu populatzen da gauzez, biztanleez eta 'erabiltzaileez'" (ibid.).
3. Azkenik, adierazten du gogoeta teoriko hori espazioaren zientzia batean datzala, dela zientzia globala (gizarte osoaren eskalan), dela tokikoa (etxebizitzaren eskalan edo "habitataren" eskalan).

Bigarrenik, lehen hipotesiarekin lotuta, Lefebvrek planteatzen du espazioa lanaren eta lan-banaketaren ondorio eta emaitza baino gehiago dela. Filosofo frantsesaren arabera, irakurketa honek espazioa produktu hutsa balitz bezala hartzen du, non ekoiztiko objektuak eta espazioa okupatzen duten elementu arruntak batzen diren. Ulerkera honek espazio beraren teorizazioa alde batera uzteko arriskua dauka, deskribapen simple bati heltzen dion heinean. Lefebvrek, espazioa gertaeren kateamendu simple gisa bezala irakurri beharrean, alderdi soziala eta horrek ekarriko lukeen guztia ere kontuan hartzea proposatzen du. Aurrerago, Doreen Massey (2004) geografo britainiarrak lanaren banaketaren kontzeptuari nola heltzen dion ikusiko dugu, kapitalismoan espazioak nola sortzen eta erreproduzitzen diren azaltzeko, kapitalaren logiken bidez. Era berean, Masseyk adierazten du espazioa *erlatiboa* eta *erlazionala* dela, hein handi batean gure interakzio eta harremanen emaitza delako. Horrela, Lefebvrek proposatutakoaren ildotik, berak uste du espazioak berez ezin duela gizarte-arlotik independentea den existentziarik izan, eta ezin dela bukatutzat edo itxitzat hartu (Massey, 1999).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Masseyk oso ondo sinplifikatzen ditu, 3 printzipioren bidez, bere "teoria erlazionalaren" oinarriak.

- Lehenik eta behin, espazioa gizartearen baitan ematen diren erlazioen emaitza zuzena dela adierazten du, baina baita erlazioak ez egotearena ere, hauek baztertzen edo ukatzen diren heinean. Espazioan sortzen diren sareak, loturak, elkartrukeak eta konexioak konplexuak dira; izan ere, arlo pertsonaletik hasi (etxeko edo pertsonen arteko harremanak, esaterako) eta finantza-korporazioen edota nazioarteko ekintzaile kontrahegemoniko globaletaraino doaz.
- Bigarrenik, espazioaren aniztasunaren dimentsioa nabarmentzen du. Kasu honetan, neurri batean, Simmelek proposatutako *esklusibotasun* printzipioaren aurka eginez, Masseyk gauza bat baino gehiago aldi berean leku berean existitzea ahalbidetzen duen dimentsioa aitortzen dio espazioari. Aniztasuna ezinbesteko baldintza da gizarte-harremanak eta, beraz, espazioa bera existitzeko. Horrela, "space and multiplicity are mutually constitutive" (Massey, 2009: 19).
- Azkenik, aurreko bi premisak kontuan hartuta, Masseyk espazioa etengabeko sortze prozesuan dagoela baieztatzen du. Garrantzi handia ematen die denborari eta prozesu historikoei, horiek baitira, halaber, gizarte-espazioaren oraina eta etorkizuna modelatzen dituztenak. Alde horretat, "*etorkizungarritasuna*" barne hartzen duen kontzeptualizazio honek aldaketarako ateak irekitzen ditu, eta, ondorioz, espazioaren dimentsioa politikan sartzen da, politikak etorkizuna aldatzeko aukera ematen duen neurrian.

Masseyk espazio erlazionalari buruz proposatutako oinarriak aipatu ondoren, Lefebvrek proposatutako hirugarren eta azken hausnarketarekin amaituko dugu. Honek "burgesiaren tranpa" moduan identifikatuko lukeenari egiten dio aipamen. Kontzeptu filosofikoaren (lehen hipotesian azaldua) eta espazioa produktua bezala ulertzen duen hipotesiaren arteko erdizkako interpretazioa da. Espazioa, adiera guztien arteko bitartekari gisa aurkeztuko litzateke, botere politiko-ekonomikoa duenaren mesedetan, manipulatzeko tresna politiko bihurtuz. Ildo horretan, botere horrek espazioaren kontzepzio hori erabiliko luke nahitaezko kohesioa inposatzeko eta sistemaren balizko kontraesanen aurrean koherentzia-sentsazioa emateko. Prozedura hau eremu mentalean gertatuko litzateke, diskurtso nagusiaren helburu bihurtuko litzatekeen eremuan. *Bizitako espazioa* espazioaren teorikoengatik teorizatua, manipulaturia eta moldaturia izango litzateke. Lefebvrek premisa hori onartzen du, eta espazio honi *espazio abstraktua* deitzen dio, "gizarte-errealitatearen konplexutasunetik urruntzen dena eta,

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

ustez argigarriak eta koherenteak diren diskurtsoen bidez, produktu amaitu eta isolatu gisa aurkezten dena; horren ondorioz, produkzio-prozesuetatik eta haiekin batera ekoizpen-, menderatze- eta ustiapen-harremanetatik bananduta agertzen da" (Lefebvre, 1974:15).

Tilleyk (1994) honako taula honetan bereizten du espazio sozialaren (gizarte-harremanen emaitza dena, azken batean) eta *emandako espazioaren* (fisikoa edo absolutua, egoera naturalean, eta ondoren, giza ekintzaren eta diskurtso hegemonikoaren ondorioz *abstraktu* bihurtua izan denaren) arteko desberdintasun kontzeptual hori:

Taula 1: Espazio moten arteko ezaugarrien ezberdintasunak

ESPAZIO ABSTRAKTUA	ESPAZIO SOZIALA
Edukiontzia	Bitartekoa
Deszentratua	Zentratua
Geometria	Testuingurua
Gainazala	Dentsitatea
Unibertsala	Zehatza
Objektiboa	Subjektiboa
Solidoa	Erlazionala
Totalizatua	Destotalizatua
Kanpoko	Barnekoa
Sistema	Estrategia
Neutrala	Ahaldundua
Koherentzia	Kontraesana
Denboragabea	Denboraduna
IDEALISTA	MATERIALISTA

Iturria: Egileak egina Tilley (1994:8) oinarritua.

Tilleyk proposatzen du espazio abstraktua irrazional gisa tratatzea, bere defentsan dagoen diskurtsoa egungo egoerarekin kontraesanean baitago. Hala eta guztiz ere, "arrazionaltasunaren" ezaugarria lehen zutabeari egotzi nahi diogu; izan ere, espazioa gertakarien edukitzaile soil gisatzat hartzen duten diskurtsoek, espazioa bera neutralizatzea dute helburu. Argitu behar dugu espazioari buruzko bi diskurtso horiek erabat kontraesankorrak eta kontrajarriak izan arren, modu dialektikoan bizi direla gaur egun.

Puntu honetara iritsita, eta espazioa sozializat eta gizarte-harremanen emaitzat hartzen duen argudioarekin amaitzeko, egokitzen jotzen dugu Bourdieuren *espace social réifié*⁷ teoria gogora ekarriz boterearen desorekei buruz hausnartzea. Filosofo frantsesaren arabera, espazioa interakzio sozialaren emaitza bada, gizarteak berak dituen botere-desberdintasunen eta -asimetrien arabera izango da erreproduzitua, eta era berean, hauek erreproduzituko ditu *habitus*aren bitartez, aurreago ikusiko dugun bezalaxe. Horrela, Lefebvreren “burgesiaren tranparen” ideia antzera, espazio sozialak espazio abstraktuari buruz egin ohi den irakurketa baldintzatzen duela planteatzen du; beraz, klase nagusiaren diskurtsoen eta botere-eragileen bitartez, espazioak bere baitan menderatze eta botere formak naturalizatuko ditu. Horrela, neurri handi batean inkontziente gisa txertatutako zatiketa eta oposizioetan espazializatutako gizarte-egitura horiek, botere-egiturak erreproduzituko lituzkete. Bourdieuk, orduan, gauza bihurtutako espazioari buruz hitz egingo digu, objektu bihurtutako espazio sozial bezala. Argudio honen arabera, unibertso sozial zein politikoa sortutako aurkakotzak edo kontraesanak, neurri batean, botereak duen arbitrariotasun ezaugarri hori, natural moduan aurkezten den zerbaitetan eraldatzen duten mekanismo gisa diharduten gailu espazialei esker erreproduzitzen dira. Horiek horrela:

L'espace social tend à se retraduire, de manière plus ou moins déformée dans l'espace physique, sous la forme d'un certain arrangement des agents et des propriétés. Il s'ensuit que toutes les divisions et les distinctions de l'espace social (haut/ bas, gauche/droite, etc.) s'expriment réellement et symboliquement dans l'espace physique approprié comme espace social réifié. (Bourdieu, 1997: 162).

Espazioaren ekoizpena: boterearen egitura espazialak

Orain arte egindako ibilbidea aintzat hartuz, agerian geratu da espazioa gizarte-harremanen emaitza dela, eta modernitatean eta, are gehiago, bizi garen kapitalismoaren hegazkortasun garai honetan konplexutasuna hartzen duela. Lefebvre hasieran ukatu bazuen ere, eta espazioa produktu gisa baztertzen zuela iruditu arren, azkenean ekoizgarria den *produktu sozial* bat dela onartu egin zuen (Lefebvre, 1974). Espazioa, modu naturalean (*espazio absolutua*) eta gizakirik gabe, ez litzateke zertan *produktu* bat izan, ustekabeko emaitza baizik. Beraz, ondorioztatzen du espazio soziala (manipulatua, abstraktua eta erlatibizatua) produktu (soziala) edo eraikuntza sozial konplexu bat dela (balioetan eta esanahien eta alterazioen ekoizpen sozialean

⁷ "Espazio sozial egokitua" terminoa ere erabili izan da.

oinarritua), eta praktika eta pertzepzio espazialei eragiten diela. Horrela, espazioa, edozein produktu edo merkantzia izan gabe,

ya no puede concebirse como pasivo, vacío, como no teniendo más sentido que —al igual que sucede con los otros «productos»— ser intercambiado, consumido o suprimido. En tanto que producto, mediante interacción o retroacción, el espacio interviene en la producción misma: organización del trabajo productivo, transportes, flujos de materias primas y de energías, redes que distribución de los productos, etc. A su manera productiva y productora, el espacio entra en las relaciones de producción y en las fuerzas productivas (mejor o peor organizadas). Su concepto no puede, pues, aislarse y quedar estático. Se dialectiza: producto-productor, soporte de relaciones económicas y sociales. (Lefebvre, 1974:55).

Argi izan behar dugu, ildo hau jarraituz, espazioa produktu soziala dela. Horren haritik beraz, ez da natura modifikatuaren⁸ ekintza hutsa gisa planteatzen, ezta kultur zehatz baten emaitza gisa ere. Kasu honetan, bigarren naturaren (gizarte urbanoa) produktua izango litzateke, gure naturarena hain zuzen. Produktu moduan ez du zertan gauza edo objektu simple bati erreferentzia egin, are gehiago, erlazio multzo bati egiten dio aipamen (Martínez, 2013). Hemen gakoa espazioaren produkzio sozialean dago, hau da, espazioaren zentzuan, kontzeptuetan eta kontzientzian, aldi berean ere produkzio fisikotik bereizi ezina dena, aurrerago ikusiko dugun bezala.

Lefebvrek (ibid.) espazio-eremuen eta espazioaren triada kontzeptualaren (hautemandakoa, bizitakoa eta pentsatutakoaren) bitartez eraiki zuen bere teoria. Harentzat, espazioa sortzeko prozesua (denboraren dimentsioa sartzen saiatuz) eta produktua (produzitutako espazio soziala) zatiezinak dira. Izan ere, gizarte bakoitzak, bere une historikoan eta bere egoeraren arabera, bere espazioa sortu izan du, eta hala jarraitzen du izaten, ez modu dialektikoan (fisikoan eta sozialean) hasieran ikusi dugun bezala, baizik eta modu trialektikoan, espazioaren irudikapenen, irudikapen-espazioen eta praktika espazialen bitartez. Horren barruan sartzen da, halaber, “burgesiaren tranpa”, eta ekoizpen espazialaren baldintza ideologikoa agerian uzten du.

Horregatik, jarraian espazioaren ekoizpenaren eta boterearen arteko erlazioari erreparatuko diogu. Bourdieu-rekin ikusi dugun bezala, Schmitten arabera (2003), gizarteek ez dute aurrez ezarritako ordenarik, baina eboluzioaren arabera ordenatzen dira, espazioaren eta boterearen arteko koinplikazioen bidez, arau zehatzak eta ordena espazial, sozial, juridiko eta politiko interdependentea sortuz. Historia- eta denborajalkitze horren arabera, espazio-egitura sortzen eta erreproduzitzen doa. Ildo honetatik,

⁸ “Natura modifikatuaren” kontzeptuarekin Neil Smithek (1984) –Lefebvren obren aditua–, landutako “naturaren” teoriari egin nahi diogu erreferentzia. Ikusi dugunez, kapitalismoan natura *hutsa* topatzea gero eta zailagoa da. Izan ere, Smithen iritziz kapitalismoaren globaltasunak ez du “arroka bat ere ez bere lekuan utzi”.

esan genezake indar-harremanak berak direla gizarte-espazioaren egitura osatzen dituzten indar-harremanak erreproduzitzeko eta indartzeko joera dutenak. Horrela, baieza dezakegu gizarte-ordenaren legitimazioa ez dela nahita bideratutako propagandaren edo inposizio sinbolikoaren emaitza, pentsa daitekeen bezala. Lefebvreren ideiarekin jarraituz, legitimazio hori zera da, eragileek gizarte-espazioaren egitura reifikatuak⁹ aplikatzen eta errepikatzen dituztela, egitura horietatik ateratzen diren pertzepzio- eta hautemate-egiturak, mundua agerikotzat eta homogeneotzat hartzeko joerak bultzatzen dituzte (Bourdieu, 1987). Botere-harremanen erreprodukzio-eremu horretan sortzen dira espazioa eta sen ona ekoizteko borroka¹⁰.

Puntu honetan, Lefebvreren pentsamenduaren eta De Certeuren (1990) erresistentzia-eta botere-ikuskeren arteko antzekotasuna azpimarratzea beharrezkotzat jo dugu. De Certearentzat espazio soziala boterearen manipulazioen menpe egongo litzateke estrategia zehatzen bitartez. Foucaulten panoptikoaren ideia erreferentzia gisa hartuta, estrategiak botere-helburuak eta erabatekotasuneko helburuak dituzten ekintzak izango lirateke, harreman espazialekiko interesa dutenak, baina modu isolatu eta ezkutuan aritzen direnak, espazioa irudikatzen saiatuz haren gainean iruditegi espezifikoak ezartzeko. Bestalde, taktikek (estrategiek inposatutako legediaren menpe jarduten dutenak), botere espazioen bitartez, botererik ez dutenen mesedetan egoera eraldatzeko aukera luzatzen dute, ez bailitzateke eraldaketarako espazio propiorik existituko.

De Certeuren ustez, Foucaultentzat bezala, boterearen eta boterearekiko erresistentziaren arteko gatazka iraunkorraren emaitza da espazio soziala, orientatzen, iragankor bihurtzen, kokatzen eta funtzionarazi egiten duten esku-hartze eta kalkuluen emaitza, hain zuzen. Eragiketa horietako bakoitzean, alde batetik, indar hegemoniko eta diziplinari batek jarduten du, eta, bestetik, honi kontrajartzen zaion beste batek. Hala ere, Salcedok (2008) azpimarratzen duenez, Foucaulten ustez espazioa diziplinaren adierazpena eta boterearen mikrofisikaren ariketa besterik ez da; De Certeauk, ordea,

⁹ Reifikazioaren zentzua aurrerago ikusiko dugu, baina komenigarria da jakitea reifikazioak, sinplifikatuz, espazioa gauza bihurtzen den momentuari egiten diola erreferentzia, nahiz eta ezinezkoa izan merkantzia huts izatera murriztea. Atal honen amaieran berreskuratuko dugu eztabaida sakon hau.

¹⁰ Bere zentzu gramsciarrenean:

La concepción del mundo que es absorbida de forma acrítica por varios medios sociales y culturales en la cual la moral individual del hombre medio es desarrollada. El sentido común no es una concepción única e idéntica en tiempo y espacio. Su característica fundamental es que es una concepción en la cual incluso en el cerebro de un individuo es fragmentaria, incoherente e inconsecuente, en conformidad con la posición social y cultural de aquellas masas a la cual esa filosofía pertenece. (Gramsci, 1981: 419).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

bertan bizi direnen eguneroko praktiken ondorioz, botere hori iraulia eta haren esanahia aldatua izateko aukerari ateak irekitzen dizkio.

Premisa horretatik abiatuta, interesgarria da Doreen Masseyk (1999) botereari buruz egin zuen interpretazioa, dagoeneko azalduta dagoen "teoria erlazionala" oinarri hartuta. Erreferentzia moduan, lehenik, Bourdieuren suposizioa eta botere egituren konfigurazioa hartuz, eta, ondoren, Foucaultena, zeinarentzat boterea goitik behera erabiltzen den, baina modu erlazionalan funtzionatzen duen; Masseyk, boterea espazioa eratzea ahalbidetzen duen mekanismoa dela baieztatu zuen. Bestalde, Masseyk (2004), gizartearen sorrera eta eraikuntza ulertzeko, espazialtasunari erreparatu behar diogula mantendu zuen. Une horretan aurkeztu du "botere-geometrien" ideia, hau, espazioa boterez josita dagoela eta,aldi berean, botereak beti dimentsio eta efektu espaziala duela azaltzeko saiakera bat baino ez da. Hala, beharbada Simmelen (2009) postulatuen eragin pean¹¹, logika hori bera ezartzen du, bai toki mailarako, bai maila globalerako.

Ikuspegi honetatik, botereak harremanak sortzeko moduak diseinatuz jardungo luke. Horrela, espazio soziala "botere-geometria" batzuen bidez sortu eta ekoiztuko litzateke, harreman eredu despereko ugariz osatuta. Masseyk Londresek Erresuma Batuko gainerako leku eta lurraldeekiko duen botere zentralitatearen adibidea erabili zuen, praktikan "espazio soziala" dei genezakeena sortzen duten hainbat eremutan aurkeztuz:

In the United Kingdom, for example, it is quite possible to discern power-geometries in politics, in the economic sphere through the geography of the relations of production and distribution, and in the cultural formation. It is also undeniable that the three —each of them strongly peaking in the south east corner of the country— feed off each other and reinforce each other. The spatial centralisation of all of these power-relations in London is one of the cardinal facts of British society. It is a crucial aspect of the national democratic deficit. Most parts of the country barely have a voice. (Massey, 2009: 18).

Era berean, adierazi dugun bezala, botere-geometria horiek espazio-maila guztietan ager daitezke. Globalizazio neoliberalaren ondorio diren desberdintasun ekonomikoaren amildegiei eusten dieten boterearen geografia irregularrak, hurrengo atalean ikusiko dugun bezala, nazioartean ematen ari denaren adibiderik nabarmenena baino ez dira. Horrela, bada, globaltasuna ezin da ulertu lokal mailatik kanpo dagoen dimentsioa balitz bezala, aitzitik, tokiko planoan dauden loturetan desberdinetan oinarrituko litzateke, toki bakoitzak bere lotura espezifikoa baitu espazio globalarekin.

¹¹ Gogoratzearen, egile honen arabera, erakunde sozial eta politiko handiek kokaleku bat behar dute espazioan, batez ere haien interesen mesedetan jardungo duten menderatze-mendekotasun harremanak gauzatzeko eta ziurtasun minimo batzuk lortzeko.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Kasu honetan, Marx erreferentziatzen hartuta, ekoizpenaren bi kontzepzioen arteko bereizketari buruz: ekoizpena zentzu hertsian eta ekoizpena zentzu zabalean; jarraian, ondasunen ekoizpen materialean zentratuko gara. Hau da, espazioa ideologiaren eta harremanen ekoizlea eta erreproduzitzaila dela ulertuta, hurrengo paragrafoetan arreta berezia jarriko dugu espazioaren produkzioan, ondasun material gisa, ez baita haren erabilera-balioa, truke-balioa baizik, garrantzitsuena¹², hau baita, azken batean, gizarte kapitalista eraentzen duen indarra.

Boterea espazio sozialean eta haren ekoizpenaren maila guztietan ondorioak dituen erlazio gisa aurkeztu ondoren, David Harveyk (1990) azpimarratzen du, zenbat eta botere handiagoa izan, orduan eta ahalmen handiagoa espazioaren ekoizpenean eragiteko. Haren ustez, espazioaren gainean gauzatzen den boterea, bai haren kontrolean, bai ekoizpenean, espazio-denbora faktoreen eta diruaren aldagaiaren ondorioa da. Ondorioz, Harveyk diruaren, espazioaren eta denboraren arteko harremanak botere sozialaren baliabide elkarlotu gisatzat aitortzen ditu.

Empiezo por la conexión más simple. El dinero mide el valor, pero si preguntamos en qué consiste el valor en primera instancia, advertimos que es imposible definir el valor sin decir algo acerca de cómo se asigna el tiempo de trabajo social. [...] Recíprocamente, aunque el dinero representa tiempo de trabajo social, el surgimiento de la forma dinero configuro el significado del tiempo en formas importantes y específicas. [...] Al mismo tiempo, a partir del trazado de los mapas del mundo, comienza a insinuarse la posibilidad de formas de apropiación del espacio para usos privados. El trazado de los mapas tampoco era ideológicamente neutral. (Harvey, 1990; 252-253).

Beraz, dirua edukitzeak espazioa eta denbora kontrolatzea ahalbidetzen du, espazioaren eta denboraren gaineko botereak onura ekonomikoak ekartzen dituen bezala. Atzera begiratze historiko bat eginez, Harveyk ekonomia kapitalistan, oro har, moneta-ekonomia duten gizarteetan, espazioa merkantzia bihurtzen dela deskribatzen du. Salgaiak inoiz baino azkarrago saldu badaitezke distantzia handiagoetan, gero eta merkatu berri gehiago ireki daitezke. Horrela, diruak eta denborak espazio soziala menderatzen eta kontrolatzen dutela erakutsi nahi dugu (Harvey, 1979).

¹² Marxen hizkuntza erabiliz, pertsonak, norbanakoak edo taldeak dira, espazioa erabiltzen dutenak, erabilera ematen diotenak eta bereganatzen dutenak, azken batean, erabilera-balioa ematen diotenak. Baina, botere instituzionalek eta kapitalak sortzen dute, eta truke-balioari ematen diote lehentasuna, hau da, merkataritza-balioari. Aurrerago ikusiko dugunez, fordismo keynesianotik eredu neoliberalera pasatzerakoan, erabilera-balioa ahulduz joan zen, eta truke-balioa gailenduz.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Lefebvrek baieztatzen du gizarte kapitalistetan, non ekoizpen-erlazioetan espazio sozialaren gain eta ekoizpen-bitartekoen gain botere asimetriak dituen klasearteko dominazio bat ematen den, gizarte horien antolaketa eta espazio sozialaren ekoizpena, produkzioaren mende egongo dela, bai zentzu zabalean, bai zentzu hertsian. Hala Lefebvrek (1974) hiri kapitalistako espazio urbanoaren anbigualentzia nabaria bat hauteman zuen, alde batetik, erabilera-balio gisa (ekoizpen-bitarteko gisa¹³), eta, bestetik, kanbio-balio gisa (kontsumo-produktu gisa) baitihardu. Horiek horrela, produktu sozial bat ez ezik, gizarte-ekoizpenaren eta -ugalketaren prozesuaren baldintza eta bitarteko ere bada. Beharrezkoa da espazioa ekoizpen-bide eta merkantzia gisa identifikatzea (ondasun izatetik, kapitalismoan, ekoizle komertzial izatera pasatzen den heinean), erabilera-balio gisa eta truke-balio gisa, espazioa kapital mota bat gehiago bihurtuz.

Orain arte azaldu duguna hobeto ulertzearen, interesgarria iruditzen zaigu gizarte-praktikan espazioa nola produzitzen den aurreratzea.

Taula 2: Espazioak, prozesu espazialak eta hauen egituratzea

Praktika espazialak espazio sozialean	Subjektuak	Objektuak	Jarduerak/ Ekintzak	Espazio sozialaren ekoizpena
Hautemandako espazioak/ Praktika material espazialak (esperientzia)	Gizarteko kideak, familia, langile klasea.	Kanpoko mundua, kokalekuak, posizio espazialak, hiri garraiorako ibilbideak eta sareak, tokikoa eta globala lotzen dituzten lekuak, eguneroko bizitzako espazio banalizatuak, espazio desiragarriak eta ez desiragarriak.	Pertzepzioa, eguneroko errutinak, harreman sozialen erreprodukzi oa, ekoizpena.	Azpiegitura fisikoen ekoizpena (garraioa eta komunikazioak: ingurune eraikiak; hiri berritzea, etab.); azpiegitura sozialen lurralde antolaketa (formalak eta informalak)

¹³ Hiria, hiri-espazioa eta hiri-errealitatea ezin dira pentsatu ondasunen kontsumo-lekuen (merkantziak) eta ekoizpen-lekuen (fabrikak) batura gisa. Espazioa osatzen duten truke-sarea eta lehengaien eta energiaren fluxuak ere espazioak baldintzatzen ditu. Horregatik, hiri, eskualde, nazio edo kontinente baten kokapen espazialak ekoizpen-indarrak areagotzen ditu, ekipoez eta makinek fabrika edo enpresa batean egiten duten bezalaxe (Lefebvre, 1976).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

<p>Pentsatutako espazioa/ Espazioaren irudikapenak (imajinazioa)</p>	<p>Konfrontazioa espazioa: Adituak, zientzialariak, planifikatzaileak, arkitektoak, teknokratak, ingeniari sozialak</p>	<p>Ezagutza, seinaleak, kodeak, irudiak, teoria, ideologia, planoak, boterea, mapak, garraio eta komunikazio sistemak, espazio abstraktua eta ez-lekuak (merkantziak, jabetza pribatua, merkataritza zentroak, dirua, bankuak, merkatuak, lan espazioak).</p>	<p>Pentsatzea, kalkulatzea, irudikapena, eraikitzea</p>	<p>Kartografia sistema berriak, irudikapen bisuala, komunikazioa: "diskurtso" artistiko eta arkitektoniko berriak. Semiotika</p>
<p>Bizitako espazioa/ Irudikapen espazioak (pertzepzioa)</p>	<p>Espazioa modu pasiboan biziduten biztanleak eta momento zehatzetan espazio zehatz baten erabilpena egiten duten erabiltzaileak</p>	<p>Bizitza soziala, artea, kultura, irudiak, sinboloak, hitzik gabeko ikur eta zeinu sistemak, irudiak, oroitzapenak.</p>	<p>Bizitza, eguneroko bizitza eta bere jarduerak</p>	<p>Proiektu utopikoak; alegiazko paisaiak; zientzia fikzioaren espazioa eta ontologiak; artisten marrazkiak; espazioaren eta lekuaren mitologiak; espazioaren poetika, desioaren espazioak</p>

Iturria: Egileak egina Harvey (1990, 244-245), Fuchs (2019, 138) eta Lefebvre (1974) oinarritua.

Xehetasun urbanoa eta hiri-espazioaren produkzioa

Honaino, Lefebvrek proposaturiko teoria espaziala jarraitu dugu, eta teoria horren bidez, filosofoen artean zein geografoen artean eztabaidagai dirauten zenbait kontzeptu argitzen saiatu gara. Gogoeta hori beharrezkotzat jotzen dugu aurrera egin ahal izateko eta gure testuingurua ulertzeko. Era berean, laburpen gisa, komenigarritzat jotzen dugu Lefebvrek (1974: 382) espazio sozialari buruz proposatutako printzipioak biltzea:

- Lehenik eta behin, esan dezakegu autore frantsesarentzat, espazioa gainegitura instituzional eta ideologikoen multzo baten parekoa dela, nahiz eta askotan kamuflatuta aurkeztu: hau da, sinbolismoak, esanahi-sistemak eta gehiegizko

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

zentzumenak agertu arren, neutraltasuna, hutsalkeria, uko egite semiologikoa eta orokorrean, hutsa (*emptiness*) balitz bezala aurkeztu ohi da.

- Bestalde, espazio horrek klase sozialen arteko banaketa, produkzio- eta jabetza-erlazioen erreprodukzioa (lurzoruaren eta espazioaren jabetza, lekuen hierarkizazioa, kapitalismoaren arabera sareen antolaketa, klase-egiturak, eskakizun praktikoak) jasaten ditu.
- Beraz, tresna politiko gisa baliozta dezakegu, gizartearen kontrola ahalbidetzen baitu, eta, aldi berean, antolaketaren arabera, ekoizpen-bitarteko bat delako. Zibilizazioaren hasieran eta lehen gizarteekin, natura berak produkzio-indarren artean rol nagusia betetzen bazuen ere, orain espazioa da naturaren funtzioa desplazatzen duena eta hura ordeztzen duena. Hala, bizi garen ingurunea, hiria eta hiri-aglomerazioak, obrak eta produktuak izatetik, produkzio-bitartekoetan bihurtu dira, etxebizitza hornituz, lan indarraren erlazioei eutsiz, etab.
- Hala eta guztiz ere, badira espazio desberdin baten proiektua bultzatzen dezaketen erresistentziarako zirrikituak eta birtualtasunak, kontrakultura baten espazioa izan edo egungo espazio "errealari" aurre egingo dion alternatiba utopikoko kontra-espazio bat izan.
- Beraz, esan dezakegu espazioa produktu pribilegiatu gisa agertzen dela, batzuetan soilik merkantzia kontsumigarri gisa (joan-etorriak, bidaiak, turismoa, aisia), eta beste batzuetan hiri-aglomerazioetan, produktiboki kontsumituta (makinak bezala), tamaina handiko gailu ekoizle gisa hain zuzen.

Esan bezala, espazioa eta honen ekoizpena horrela teorizatzeak, zentzu berezia du hiri postmoderno¹⁴ egungo garaiko funtzionamendua eta espazio-antolaketa ulertzeko momentuan. Erreduantea izan arren, Nazio Batuen Erakundearen (NBE) arabera, 2015etik munduko biztanleriaren % 54 hirietan bizi da, eta zifra hori ia % 75era iristen

¹⁴ Bertan, malgutasunak, desindustrializazioak, geopolitikak, iragankortasunak eta espazioak denboraren gain duten garrantzia eragiten dute (Harvey, 1990:372). Ildo horretan jarraituz, "postmoderno" kontzeptua Harveyk planteatzen duen moduan eta Bauman-en (2000) "modernitate likidoaren" zentzuan erabiltzen dugu. Autore horiek, alde batetik, Lyotard-en performatibitate ironikoa (bere *La condition postmoderne: rapport sur le savoir* obraz trufatzera eramanez), eta, bestetik, Habermasen balio ilustratuen kontserbadorismoaren artean posizio argia hartu beharrean, ikuspegi zabalago batetik kontzeptualizatzen saiatzen saiatu izan dira.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

da Europako biztanleriari dagokionez. Gogora dezagun datu horrek hiriguneei bakarrik egiten diela erreferentzia, eta landa-eremuaren eta hiri-eremuaren artean mugagabeak diren eremuak alde batera uzten dituela.

Horrela, espazio soziala gero eta gehiago hiri-forman gauzatzen dela baieztatu dezakegu. Lefebvreren espazioaren eta gizartearen irakurketa historizistari jarraituz, ekoizpen-modu (edo gizarte) bakoitzak bere bizitzaren baldintzak "produzitzen" dituela egiaztatuko dugu. Baldintza hauen arabera, ekoizpen-modu jakin batek "ya no parte de presupuestos para llegar a ser, sino que él mismo está presupuesto, y, partiendo de sí mismo, produce los supuestos de su conservación y crecimiento mismos" (Marx, 1978: 421). Horrela, baieztatu genezake:

Esquemáticamente hablando, cada sociedad ofrece su espacio propio como 'objeto' al análisis y a la explicación teórica general. ¿Cada sociedad? Sí, cada modo de producción con algunas de sus relaciones de producción específicas, con sus variantes apreciables. [...] Cada modo de producción posee *ex hypothesi* su propio espacio, su espacio apropiado, pues inevitablemente un nuevo espacio se produce durante la transición de un modo de producción a otro. (Lefebvre, 1974: 91-105.).

Honela, ekoizpen modu feudaletik gaur egungo kapitalismora, trantsizio¹⁵ ugari egongo lirateke.

Azpimarratzekoa da "ekoizpen-modua" terminoa ekoizpen-indarrek, ekoizpen-harremanek eta produkzio-prozesuaren ahalmenek zehazten duten kategoria bat dela (Chau, 2006). Horren harira, prozesu ekonomikoen eta espazioaren erabileraren bidez ekoizpen-moduen bilakaerak, espazioa gizartearen produktua eta ekoizlea dela azaltzeko balio digute. Poulantzaren arabera (1969), ekoizpen-moduetan hiru osagai nabarmenduko lirateke: politikoa, ideologikoa eta ekonomikoa, lurralde-egiturak aldatzen dituen espazio-forma eta -funtzio baten bidez erlazionatuta.

Hiri-espazioaren eraketari eta ekoizpenari erantzuteko, industrializazioan eta ondoren metaketa malguaren agerpenean jarri behar dugu arreta (Harvey, 1990). Lefebvre (1968) autoreak "hiri-problematika" deitu zuenaren hasiera urbanizazio-prozesuan kokatuko zuen. Hiriak industria baino lehenago egon baziren ere, hala nola ekialdeko hiria (Asiako ekoizpen-moduari lotua), hiri zaharra (grekoa eta erromatarra, esklaboaren esplotazioari lotua) eta, ondoren, Erdi Aroko hiria (harreman feudalek zuzendua, baina lurraldearen feudalismoaren aurkako gatazka etengabea). Industrializazioaren hasierarekin

¹⁵ Argitu behar dugu trantsizio horiek ez direla "puruak", hau da, ekoizpen modu jakin batetik bestera igarotzean, biak aldi berean gertatzen direla denbora luzez, batez ere, gizarte egitura berria sendotu egin behar delako eta klase sozial berrien egituraketa, zaharkitua eta hegemonikoak izango direnak, aurrez aurre jarri behar direlako (Poulantzas, 1969).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

eta berriaz industrialia zen burgesiaren agerraldiarekin sortu zen lehen kapitalismo konkurrentziala. Une horretan, industriaurreko hirietan eta aurrekapitalistetan sortutako industria-aglomerazioek hiri horiek aurretik zuten izaera urbanoa narriatu zuten, eta aurreko espazioarekin hautsi.

Prozesu bikoitza baino gehiago, bi zati dituen aldaketa-prozesu bera dugu aurrean: lehenik industrializazioa, eta, ondoren, industrializazioak eragindako urbanizazioa, hau da,

crecimiento y desarrollo, producción económica y vida social. Los dos aspectos de este proceso son inseparables, tienen unidad, pero sin embargo el proceso es conflictivo. Históricamente, entre la realidad urbana y la realidad industrial hay un violento choque. (Lefebvre, 1968: 23).

Aipatu dugun bezala, industrializazioak, *hiriaren iraultza*¹⁶ (“urbanoa” denaren iraultza bezala) ekarri zuenak, aurreko hirietan zegoenaz bestelako espazio bat sortu du. Izan ere, Erdi Aroko hiriek eta ondoren hiri komertzialek egitura ekologikoa garatu zuten, eta egitura horrek ez zuen zerikusirik lan-indarren segregazio funtzionalarekin, prestigioaren zentro sinbolikoaren egituraren irudikapen espazialekin baizik, gizarte hierarkikoen balioei zuzenean erreparatzen zietenak (Sjoberg, 1960). Industria-iraultzarekin gertatu zen eraldaketa, lehenik eta behin, hirien kanpoaldean gertatu zen, eta, gero, hiri zaharrean zeuden funtzioak desagertu ziren. Hiri-espazioaren egituraketa berriaren ezaugarri nagusia ekoizpen-indarrak berrantolatzeke gaitasuna izan zen, ekoizpen-ahalmenari dagokionez. Hots, mekanizazioaren, aldaketa teknologikoaren eta ekoizpen-eskalako ekonomien probetxua lortzeko helburuarekin, hiri industrialetan ekoizpen-indarrak hasi ziren izaten antolamendu espazialaren mendeko aldagaiak. Mugatzaile geografiko eta sinbolikotik mugatzaile funtzionalera igaro zen (Castells, 1972).

Ekoizpen ahalmenaren berrantolaketa honetan, Adam Smithek “lanaren banaketa” gisa deitutakoak pisu handia du (orratzen adibidea). Nahiz eta Paleolitoan lanaren banaketa

¹⁶ "Hiriaren iraultza" (≠ Hiri-iraultza) deituko diogu gaur egungo gizartean gertatzen diren eraldaketen multzoari, hazkunde- eta industrializazio-arazoak nagusi ziren garaitik, hiri-problematika nagusi izango den garaira arte igarotzea markatzeko. Trantsizio horretan, hiri-gizarteari dagozkion konponbideak eta ereduak bilatzea lehen planora igaroko da. (Lefebvre, 1970). Edward Sojak (2000), bere aldetik, "Hirugarren Hiri Iraultza" gisa identifikatuko luke, lehen industria-iraultzarekin bat eginez, "naturarekiko haustura" gisa definitzen du, izan ere, urbanizazioak, ekoizpena bermatzeko, naturak exijitzen dituen moldaketen menpe egoteari utzi ziolako. Manufaktura-industriaren sektorerantz egindako aldaketaren ondorioz, naturarekiko egokitzapen-lotura horiek gero eta hutsalagoak bihurtuz joan ziren, ustiapen-harremanitsu bat sortu arte hiriaren eta haren ingurune naturalaren artean.

primitiboa existitu artisau, biltzaile eta abarren artean (Mumford, 1961), 1776an Adam Smithek *The Wealth of Nations* liburuan aurkeztu zuena ekoizpen-harremanak goitik behera aldatuko zituen. Lanaren banaketaren kontzepzio honen bitartez, produktu jakin bat ekoizteko prozesuaren zati bakoitza isolatu egiten zen, produktu guztia hasieratik amaierara egiten zuen artisau-langilearen ordeztuz, oinarrizko eragiketa kateatuetan lana deskonposatzen zuten langile kolektiboak jarritz. Aurrerago Marxek ekoizpen kapitalistako alienazio-faktoreetako bat bezala identifikatuko zuen.

Gero eta zabalduagoa zegoen industrializazioan, lanaren lurralde izaerari eta izaera espazialari buruz hausnartzeko ahalegin batean, Marxek lanaren banaketa gertatzen zen 3 eskala garatu zituen (Smith, 1984): alde batetik, *lanaren banaketa orokorra*, jarduera nagusiak bereiziko lituzkeena, hala nola industria eta nekazaritza; bestetik, *lanaren banaketa partikularra*, hau da, zatiketa orokor horien sektoreetan dauden azpi-banaketak; eta, azkenik, *lanaren banaketa zehatza*, hau da, tailerrean, fabrian edo edozein azken eskalatan gertatuko litzatekeena, Adam Smithen lanaren prozesu espezifikoerri erreferentzia eginez. Bereizketa hori ekoizpen kapitalista industrialaren forma espezifikoaren garapenetik sortzen da.

Honela, Marxek honako hau zehaztu zuen: "garatutako lanaren banaketa ororen oinarria, merkantzien elkartrukearen bidez, hiriaren eta landaren arteko banaketa da. Esan daiteke gizartearen historia ekonomiko guztia antitesi honen mugimenduan laburbiltzen dela" (Marx, (1867 [1975])). Bereizketa hori lehendik ere David Ricardok egin zuen, XIX. mendearen hasieran, nazioarteko eskalara estrapolatuta –aurrerago ikusiko dugun bezala, ingurune fisikoaren eta merkataritza-geografiaren baldintza bereizgarrietan oinarrituta–, espazialtasunaren eta lurraldetasunaren aldagaiek lanaren eta ekoizpenaren banaketan duten garrantziaz jabetu zen britainiarra.

David Ricardoren puntua "abantaila naturalen" edo konparatiboen ikuspegian oinarritzen zen, hau da, herrialde bakoitzeko espezializazioen arteko desberdintasunetan. Diferentzia horiek, alde batetik, afera naturalengatik izan zitezkeen, hala nola lehengaiak erauzteko aukera eta erraztasuna, ibaiak edo itsasoa bezalako garraiobideetara jotzeko aukera izatea, etab.; eta, bestetik, faktore eta ezaugarri sozial eta instituzionalengatik, hala nola lanaren kualifikazioagatik, sistema politikoagatik edo kolonialismotik eratorritako botere geopolitikoagatik izan zitezkeen (Harvey, 2014).

Lanaren nazioarteko banaketa izango da, azken batean, leku batean edo bestean mota diferenteetako ekoizpen-unitateen eraketa ezarriko duena. Kokapenaren arazoa beraz, ekoizpen-jarduera bakoitza espazioaren zein puntutan jartzean datza. Honek, produktu, lehengai, merkantzia, eta abarren ekoizpen espezifikoan espezializatutako lurralde eta

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

eskualdeetan zatituko luke espazioa, hau da, espazioaren heterogeneotasuna arrazionalizatuko luke.

Industrializazioan zehar, ekoizpenaren espazio-banaketa horiez eta lanaren espazio-banaketa zehatzaz gain, Europako potentziek kolonien eta metropoli kolonizatzaileen arteko aldeak ezarri zituzten; izan ere, kapitalek zehaztutako espazio-eremuetan kontzentratzeko joera izan zuten, zirkulaziorako erraztasunak eta ekoizteko aukera zabalak zituzten eremuetan hain zuzen (López eta Rodríguez, 2010). Beraz, onar dezakegu ekoizteko moduak, zalantzarik gabe, espezializazio funtzionala eta aldakorra garatzen duela, bai eta hirien arteko lanaren nazioarteko banaketa ere; hain zuzen ere, garai historiko horretan langile gehienak biltzen ziren toki nagusia izan ziren (hiriak), eta, lehen ikusi dugun bezala, hirigintzaren hedapena eragin zuen, espazio-ekoizpen sozial gisa.

Baina esan beharra dago, gaur egun, lanaren banaketa ez dela industrializazio goiztiarreko urte horietan gertatu zen bezalakoa. Industrian finkatutako ekoizpen-kapitalak hirien espazioa antolatzeke eta Europako kolonien gaineko nagusitasuna (eta iraungitzea, desjabetzearen bidezko metaketaren bidez) iraunarazteko balio izan bazuen (Harvey, 2006), XX. mendearen bigarren erdialdean, Asiako eta Erdialdeko Amerikako herrialde “periferikoetara” mugituz, kapital horrek herrialde (horietako batzuk aurrekapitalistak) ekoizpen zentro berrietan¹⁷ bihurtzeko balio izan zuen. Mendebaldean, kapitalaren kontzentrazioa *FIRE*¹⁸-en sektorean eta sektore kultural, teknologiko eta intelektualeko monopolio korporatiboetan kokatu zen. Printzipio eta joera horiei aurrerago helduko zaie, *garapen irregularrari* buruzko analisiarekin.

Egiaztatu dugunez, industrializazioak hirigintza produktu izatera eramango luke, baina baita espazioaren indar ekoizle izatera ere. Industriaurreko gizartearekin amaitu eta hiri-gizartea¹⁹ eta, azken batean, hiri-espazioa edo *hiria* eraiki zuen industrializazioak izan zuen eragina azaltzeko, Lefebvrek “inplasio-leherketaren” metafora fisikoa erabili zuen. Mugimendu hori honela laburbilduko litzateke:

¹⁷ Bitxia bada ere, industrializazio horrek, Bangladeshen kasuan bezala, pobrezia betikotzea eta pobreenen aberastasunik eza ekarri zuen. Harveyk (2014) adierazten duen bezala, translazio-mugimendu hori lehengaiak erauzten zituzten herrialdeetan gertatutakoaren antzekoa izango litzateke, atzerriko elite ekonomiko batek errentak eta etekinak atxikitzen baititu bi kasuetan.

¹⁸ Ingelesezko inzialak: Finance, Insurance and Real Estate (Finantzak, Aseguruak eta Ondasun higiezinak). Marxek “kapital ez-emankorra” bezala izendatuko lukeena.

¹⁹ Termino batzuek (“Hiri-gizartea”, “hiri-ehuna” edo “ehun urbanoa”, adibidez) ez dute hiria eraikinez beteriko zati eraiki moduan irudikatzen, hiriak landa-eremuarekiko duen nagusitasunaren adierazpenen multzoei egiten diote erreferentzia (Lefebvre, 1970).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Una enorme concentración (de gentes, de actividades, de riquezas, de cosas y de objetos, de instrumentos, de medios y de servicios) en la realidad urbana, y el inmenso estallido, la proyección de fragmentos múltiples y dispersos (periferias, arrabales, residencias secundarias, satélites, etc.) (Lefebvre, 1970; 24).

Kanpoalderantz zein barrualderantz izandako leherketa horiek bestelako hiri-egitura bat sortzen hasiko ziren, hiriak (ehun urbano mamitsuetan bihurturik) industria-lokalizazioen eta lan-banaketaren oinordekoak bihurtuz. Gainera, hiri-mailako metaketak hazten jarraituko zuen, lan-indarraren erreprodukzioarako premiazko ondasun eta zerbitzuak behar zirelako, eta horrek kontsumo-unitate bat izatera eramango zuen hiria bera (Freysenet, 1977; Lefebvre, 1974).

Urbanizazio-prozesu honetan, Lefebvrek nabarmendu zuen hiriak eta hiri-espazioak eguneroko erabilera-balioa galtzen duela, eta truke-balioak, berriz, gora egiten duela.

Con la industria se ha producido la generalización del intercambio y del mundo de la mercancía: el uso y el valor de uso han desaparecido casi enteramente, no persistiendo sino como exigencia del consumo de mercancías, desapareciendo casi enteramente el lado cualitativo del uso. Por otra parte, a medida que desde entonces se fue imponiendo el 'orden general regido por la lógica de la mercancía', el suelo afirmó su condición de mercancía, lo que significa que, desde entonces, el espacio —indispensable para la vida cotidiana— se vende y se compra. (Lefebvre, 1972: 75).

Honela ere laburbil dezakegu:

El *suelo* (absorbiendo la ciudad y la agricultura, como se podía prever desde el siglo xix, y generando nuevos sectores como el ocio); el *subsuelo*, es decir, los recursos ocultos en el fondo de los mares y las tierras, energías, materias primas; y, por último, lo que podría llamarse el *sobre-suelo*, y esto es, los volúmenes, las construcciones en altura, el espacio de las montañas y el de los planetas. El espacio, la tierra, el suelo no han desaparecido, absorbidos por la producción industrial; todo lo contrario, una vez integrados al capitalismo se afirman como elementos o funciones específicas de la expansión capitalista. Extensión activa que supone un salto adelante de las fuerzas productivas, de las nuevas modalidades de producción, pero en el marco del modo y de las relaciones de producción capitalista. Es decir, esta extensión de la producción y de las fuerzas productivas se acompaña de una reproducción de las relaciones de producción en la cual la ocupación entera del espacio preexistente y la producción de un nuevo espacio no pueden ser indiferentes. No sólo el capitalismo se adueña del espacio preexistente, la Tierra, sino que tiende a producir el propio. Esto lo logra por y a través de la urbanización, bajo la presión del mercado mundial, al amparo de la ley de lo reproducible y de lo repetitivo, anulando las diferencias espacio-temporales, destruyendo la naturaleza y el tiempo natural. (Lefebvre, 1974: 360).

Horrela, espazioaren erabilera-balioak gero eta garrantzi handiagoa galdu zuen, merkantzia bezala zuen truke-balioaren mesedetan, eta hiri-espazioa merkantilizatzeari eta partzelatan zatitzeari bidea eman zitzaion, zatika saldu eta globalki okupatu ahal

izateko. Horrek esan nahi du hiri-espazioaren ekoizpena gero eta gehiago gainbalioaren erauzketaren logikek arautzen dutela, "la ciudad, o lo que queda de ella, o en lo que ella se convierte, sirve mejor que nunca a la formación de capital, es decir, a la formación, la realización y la repartición de la plusvalía" (Lefebvre, 1970; 51). Ildo beretik, Françoise Choayk (1986) *hyposignifiant* terminoa erabili zuen hiriek, hiri-espazioek duten funtzio sinbolikoari zentzia eta esanahia kenduz, ekoizpenaren logiken eremuetarantz izan zuten bilakaera azaltzeko.

Ildo beretik, Lefebvrek, Marxen kapitalaren zirkulazioaren teoretan oinarrituta, egungo gizarte kapitalistetan dauden hirigintza ereduetan, hiri-plangintzak eta higiezinaren sistemak "kapitala espazioan finkatzen" dutela ondorioztatu zuen. Halaber, egile frantsesak higiezinaren sektorea (espekulazioa eta eraikuntza) kapital-zirkuitu berria balitz bezala aurkeztu zigun, industriarekiko paraleloa dena eta kapitalak krisi-garaietan erabiltzen duena. Une honetan, hain zuzen ere, kapitalak hiri espazioaren ekoizpenean finkatzen dira eta bertan jartzen dute interes guztia; ondasun higigarrien industria-ekoizpenak, berriz, irabazi-tasa moteldu eta hazkundera gelditzen du, kapital gehienak aipatutako sektore ekonomikoan inbertitzen baitira.

Horrela, eraikitako espazioaren ekoizpena aldi baterako sendabide bihurtzen da kapitalaren zirkuitu industrialeko gainmetaketa arazoetarako²⁰. Horrek, lefebvriar tesiaren arabera, bigarren metaketa zirkuituak (aipatutako *FIRE*-ena hain zuzen ere), oinarritzko zirkuitu industrialak ordezkatzeko dakar. Lefebvrek hau idazten zuenean hirigintza eta higiezinaren espekulazioa oraindik osatu gabe bazeuden ere, bere tesiari ezin zaio iragarpen argizat jo, hobe esanda, identifikatutako joera bat izango litzateke. Horregatik, Harveyk (1982) goiztiartzat joko du bigarren mailako kapital-zirkuituak (espekulazioan eta eraikuntzan oinarritutakoak), industria-ekoizpenean oinarritutako lehen zirkuitua gainditu izanaren ideia, baina, hala ere, ez du ukatzen joera hori gaur egun nagusi izan litekeenik. Bestalde, bigarren zirkuituan areagotu daitekeen krisirako joerak lehenengoaren egonkortasuna mehatxatzen²¹ duela onartzen du, beraz, bigarren mailako kapital-zirkuito hau, garapen eta krisi kapitalisten patroiekin sinkronizatuta

²⁰ (Lehenengo) Produksio-zikloetako soberakinen desplazamenduak obra publiko handiak eta etxebizitzaren eraikuntza moduko lurralde-konfigurazioen bitartez eman daitezke. Horrela, bigarren mailako zirkuitua kontsumo kolektibo eta pribatuko ondasun espazialen konbinazio batek osatuko du (López eta Rodríguez, 2010).

²¹ Hori gertatu da, hein handi batean, finantza-kapitalak hazkunde-ispilu bat sortzen duelako inbertsio-eskaintzen mekanismoen bidez; horren ondorioz, eraikuntzaren sektoreak eraiki egiten du eta etxebizitzaren kontsumoa handitu egiten da, biak ere neurritz kanpo, eta gehiegizko inbertsioa eta zorpetzea eragiten du (Ullán, 2015).

dagoena, espantsio-kontrakzio ziklikoko prozesu baten moduan ikusten du (Stanek, 2011).

Aipatu behar da, hirigintzak edo urbanismoak, kapitala finkatuz eta bigarren mailako metaketa-zirkuituak indartuz hiri-espazioa ekoizten duela tesia kontuan hartuta, bigarren zirkuituan ematen diren krisialdiek edo balorizazioak ez dutela industria-lerro jakin baten gainbehera eragiten, zirkuitu primarioan gerta litekeen bezala, baizik eta eskualdeei, hiriei, zonaldeei zehatzei edo auzoei eragiten diela (López eta Rodríguez, 2010). Bigarren mailako zirkuituaren kapitala hirietan eta geografian xurgatzeak dituen ondorioei buruz hurrengo atalean sakonduko dugu.

Amaitzeko, azpimarratu nahi dugu, industrializazioaren eta hirigintzaren garapenaren bidez, espazio sozialak eta, gaur egun, espazio urbanoak, merkataritza-izaera izateaz gain, izaera instrumentala ere baduela. Hau da, espazioaren trantsizio historikoa ikusi ondoren, honen produktioa ikuspegi ekonomikotik ikusi dugu. Honen bidez, espazioari logika produktibista bat ezartzen zaio eta hiriaren eraikuntza kapital-metaketarako indar geografiko nagusi bihurtzen da. Espazioaren ikuspegi produktibista hau ekoizpen eredu kapitalistan eta haren ideologiaren arabera ematen diren gizarte-harremen erreproduzitailea da, eta, azken batean, erabilera-balioa (egunerokoa) duten hiri-konfigurazio sozioespazialak husten saiatzen da, honek dakartzan ondorio guztiekin. Hala, bat gatz Castellsen baieztapenarekin (1972), bere ustez industrializazioak eta hirigintzak ez zuten hiria indartzea lortu, are gehiago, gizarte-sistema instituzional eta nahiko autonomo gisa desagertu zen, helburu espezifikoaren inguruan antolatuta.

Espazioa "egituratutako egitura egituratzailea", merkantzia ala biak?

Honaino proposatutakoaren ildotik, Sojak (1989:7) "espazialtasuna" zer den azaltzeko erabilitako definizioa aurkeztu nahi genuke: "A social product (or outcome) and a shaping force (or medium) in social life". Honek esan nahi du espazioa ekoizle ekoiztu gisa ikusi beharko litzatekeela, hots, eztabaidagarria baina aldi berean determinatua, sinbolikoki irudikatutako zerbait bezala, baina estrukturalki ere antolatuta (Urry, 1991). Honekin esan nahi dugu espazioak ez direla soilik azal-mailan esperimendatzen (ekintza-mailan), baizik eta gorputz osoetan ere eragina dutela (egitura-mailan), hau da, espazioak ez dira soilik ekintzaren emaitzak edo ekintzaren erreferentzia puntuak, aitzitik, erakunde gisa, ekintzak egituratzen dituzte.

Ildo beretik, Martina Löwek (2016) Giddensen "egituraren eta ekintzaren dualtasuna" aipatzen du bere teorian. Aipatutako guztiarekin bat etorritik, Löwek espazioak ez direla

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

modu bakanean existitzen deskribatzen du, ekintzan beran sortzen baitira eta egitura espazialak ekintza aurregituratzten duten erakunde historikoetan²² txertatuta baitaude.

One of the most exciting ideas in contemporary economic geography is that industrial history is literally embodied in the present. That is, choices made in the past – technologies embodied in machinery and product design, firm assets gained as patents or specific competencies, or labour skills acquired through learning – influence subsequent choices of method, designs, and practices. This is usually called ‘path dependence’... It does not mean a rigid sequence determined by technology and the past, but a road map in which an established direction leads more easily one way than another – and wholesale reversals are difficult. This logic applies to industrial locations as well. (Walker, 2001: 126).

Espazioak, beste hitz batzuetan esanda, ekintza moldatzen du eta era berean, ekintzagatik moldatuta dago, eta, ondorioz, Löwek, Giddensen teoria zabaltzeko, espazioaren materialtasuna egitura-mailan sartu behar dugula dio. Espazioaren dualtasunari buruz proposatzen duen ikusmoldeak, espazioak botere egituratzailea duten ekintzaren produktu gisa ulertuko lituzke²³ (Löw, 2008).

²² Hemen *path dependence theory* edo bidearen/ibilbidearen mendekotasunaren teoriaren garrantzia aitortu behar dugu. Kontzeptu honek esan nahi du orainaldian hartu beharreko erabakiak (instituzionalak, ekonomikoak, sozialak eta bestelakoak), aldez aurretik edo iraganen hartutako esperientzien eta erabakien mende daudela (Arthur, 1994; David, 2000). Interesgarria iruditzen zaigu, historiak espazioen eta lurraldeen garapenean duen garrantzia aitzinera dakarrelako. Argudio nagusia, geografia ekonomikora ekarrita, paisaiak iraganeko garapenearen legatuak heredatzen dituela da, eta legatu horiek eragina dutela egungo eta etorkizuneko garapenean. (Massey, 1984).

²³ Hori azaltzeko, Löwk (ibid.) adibide oso argigarri bat erabiltzen du Jerusalemgo Erosten harresiari buruz. Josef Talen esperientzia bat jasota, Löwk espazio bat denboraren poderioz nola aldatzen den azaltzen du. Hasteko, hasiera batean, Erosten harresia kale estuek, harrizko bloke handiz estalitako horma batek eta goian zeru urdineko zirrikitu estu batek osatzen zutela adierazten du. Espazio modernoak, ordea, Erosten harresiaren aurrean zabalduko plaza handi batek osatzen du. Plaza handi hori maiz joaten diren turistez eta pertsonen beteta egon ohi da. Erosten harresiko harriek, sinbolikoki eraikuntza espazialaren elementu esanguratsua osatzen badute ere, ez dute eraginik berez, soilik eman zaion antolamenduan baizik. Löwk (ibid.) Talen, espazio zaharreko eraispenean ondorioz otoitzaldia nola aldatu den kontakizuna jasotzen du:

La estrechez del espacio confería a los bloques de sillería un aspecto aún más grande y poderoso ante el pequeño ser humano que estaba a sus pies. En este lugar sólo se podía rezar a un Todopoderoso que se cernía inalcanzable sobre la inconmensurable piedra. [...] Naturalmente, los bloques de sillería son los mismos, pero el nuevo entorno ha cambiado su lenguaje. El amplio espacio que los ha liberado de las estrechas calles dirige su eco de duelo en el plano horizontal y no hacia el cielo, dando a la oración un significado diferente.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Irakurketa hori interesgarria izan daitekeen arren, ez ditugu ahaztu behar espazioaren neutraltasuna ukatzen zuten Lefebvreren tesiak. Egia da aktoreek, praktika espazialaren bidez, espazioak sortzen dituztela, baina espazio horiek, egunerokotasunean oinarrituta, logika kapitalistaren interpretazio bat baino ez dira izango.

Si es deplorable ver la vida cotidiana y el mundo de vida como algo fuera de la circulación del capital, entonces tenemos que conceder que todo lo que ocurre en el lugar de trabajo y en el proceso de producción y consumo, está de alguna manera atrapado dentro de la circulación y acumulación del capital. Casi todo lo que actualmente comemos y tomamos, como también lo que usamos, escuchamos, vemos y aprendemos, viene hasta nosotros en forma de mercancía y es transformado por las divisiones del trabajo, la búsqueda de nicho de productos y la evolución general de los discursos e ideologías que ponen de manifiesto los preceptos del capitalismo. Es solamente cuando la vida diaria ha sido abierta totalmente hacia la circulación del capital y cuando los sujetos políticos tienen su visión casi enteramente circunscripta con una concepción arraigada [embedding] en que la circulación del capital puede funcionar con significados afectivos y con legitimidad como su soporte. Bajo tales circunstancias el cuerpo se convierte en una "estrategia de acumulación" y todos vivimos nuestras vidas debajo del signo de esta condición. Esto es verdad incluso para aquellas poblaciones tratando de subsistir con menos de dos dólares por día y quienes están usualmente vistos y tratados como si fueran poblaciones descartables y redundantes. (Harvey, 2006: 79).

Postestrukturalismo geografikotik itzulginguruka ibiltzeak, pentsarazi egiten digu ea posible den espazioa gainegituratzat hartzea (Murdoch, 2005), klase batek bestea menderatzeko tresna izan baitaiteke. Hau, noski, ideien eremuan gertatuko litzateke, baina ez lioke "produkzioako gizarte-harreman guztien isla" izateari utziko (Gramsci, 1948: 46), ezta egituren (jabetza-harremanena, besteak beste) isla izateari ere.

Espazioa gainegituraren ondorioztat hartzen duen marxismotik eratorritako suposizioaren aurrean, Lefebvrek, espazioa, egungo gizartean produktua den heinean, ekoizpenaren parte dela proposatu zuela ikusi dugu. Horrela, espazioa harreman sozial eta ekonomikoen, lan banaketaren eta indar produktiboen euskarri eta ekoizle izango litzateke. Gainera, espazioa bitartekaria da beste hainbat arlotan, jabetzarekin dituen harremanak argi daude, baina merkataritza-trukeekin, erakundeekin, kulturarekin eta jakintzarekin ere harreman estuak ditu. Kapitalismoan espazioa (batez ere industrializaziotik aurrera, hirigintzaren ondorioz) saldu eta erosi egiten da, truke-balioa eta erabilera-balioa ditu. Horrela, Lefebvrek ez du onartzen inolako hierarkiatan koka daitekeenik, eta "espazioaren kontzeptua (soziala) eta espazioa bera "oinarri-egitura-gainegitura" sailkapenetik kanpo geratzen direla" (Lefebvre, ibid.: 56) adierazten du.

Ildo horretatik, eta puntu honetara iritsita, onartzen dugu espazioak gizarte-harreman guztiak biltzen, moldatzen eta politizatzen dituela. Baina ezin dugu ahaztu ekoizpen-sistema kapitalistan espazioa merkantilizatu egiten dela, jakina, ez badugu produktu

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

estatiko, pasibo edo hutstzat hartzen, ezin izango dugu truka daitekeen edo kontsumitutako objektu soil bat bezala hartu. Horregatik, espazioa modu bateratuan ulertzen dugu, ikuspegi historikoa duten elementu fisiko, mental eta sozial guztiak kontuan hartuta.

Ikuskera honek urbanizazio-prozesua pixka bat gehiago ulertzeko eta globalki eta tokian tokiko hiri kapitalistetan jarduten duten dinamika sozioekonomikoak testuinguruan kokatzeko balioko digu. Kapitalismoak bigarren mailako zirkuituranzko kapital-fluxua areagotzen duenean, espazioaren truke-balioa handitzen da, erabilera errealdaren balioaren kaltetan. Modu honetan esango dugu hiri-espazioa lurzoru trukagarri, zatigarri eta homogeneo bihurtzen dela, eta beraz, Sharon Zukinekin (1995) bat etorritik, ekonomia sinboliko nagusiaren eraginpean dagoela.

Horrela, laburpen gisa, Sojak (1985) espazialtasunari eta honen ber-teorizazioari buruz dituen premisak nabarmentzen ditugu, harreman sozialen eta espazialen arteko lotura erakusten baitute.

Lehenengo premisa espazialtasunaren eta giza agentziaren arteko lotura aitortzea da. Hau da, izatea, kontzientzia eta ekintza nahitaez espazialak dira (ezin dira definitu edo zehazki existitu espazioan azaleratu gabe), eta "espazioan" ez ezik, "espazioan zehar" ere badaude, hura modelatuz eta etengabe eboluzionatzen ari den espazialtasun baten bidez modelatuta. Bizirik egoteak berekin dakar, berez eta ezinbestean, espazioaren ekoizpen sozialean parte hartzea. Sojak azpimarratzen duenez, espazialtasunaren eta giza agentziaren arteko harreman hori "kontingentea" da, bata bestearengandik bereizita egoteak, gizabanakoek haien espazialtasunean eragina izatea, eta alderantzizkoa ere, ahalbidetu egiten du.

Bigarren hipotesi teorikoa aurrekoarekin lotuta dago. Izan ere, agentziaren eta espazialtasunaren arteko harremana dela eta, gizakiek beren geografia egiten dutela ondorioztatzen da, beren historia propioa nahita egiten dutela esan daitekeen bezala, baina lehenik zeuden historia eta geografietatik eratorritako konstriktzioen testuinguruan. Marxismoaren printzipio honek gizabanakoa alde sozialarekin lotzen du, eta, aldi berean, sozialki sortzen dena, sozialki berregituratu eta eralda daitekeela esan nahi du. Horregatik, bizitza sozialaren espazialtasunean ez dago zehaztapen iraunkorrik, ez eta kontingentzia aldaezinik ere, eta, beraz, beti egongo da alternatibarako aukera.

Hirugarrenik, Sojak gizarte-harremanek espazioari dagokionez garrantzi handia dutela azpimarratzen du. Horrela, garrantzi berezia ematen dio erreproduktzio sozialari ekoizpen espazialean, eta alderantziz. Poulantzassen (1978) espazio- eta denboramatrizeen edo matrize historikoen ideietan oinarrituta, espazio-denboraren

egituraketa, praktika sozialen emaitza dela baieztatu dezakegu. Hala, errealitate independenteetan, "soziala" eta "espaziala" ezin dira bereizi, biek partekatzen baitituzte eraketa- eta eraldaketa-lege berberak. Ondorioz, onartzen dugu espazioak modu sozialean sortzen duen dialektika sozioespazialak gizarte-harremanen forma materiala sortzen duela.

Gatazkez eta kontraesanek beteriko bizitza sozialaren espazialtasuna ekoiztearen eta erreproduzitzearen konplexutasun problematikoa azpimarratuz amaituko dugu. Lehiakortasunak, borroka politikoak eta norgehiagoka ideologikoen, espazialtasuna gizarte-bizitza teoriko eta praktikoaren erdigunean kokatzen dute, ontologikoki eta epistemologikoki.

Hortaz, kapitalismo industrialaren zein neoliberalismoaren garaian, espazioak merkantzia izaera hartzen badu ere, "egituratutako egitura egituratzailea" ere bada. Ikus dezagun nola lotzen dituen Bourdieuk espazio sozial eta fisikoa habitusaren terminoarekin, eta azken honek, espazioarengan eragiten dituen ondorioekin. Bourdieuren *habitus*ak paper garrantzitsua jokatzen du hemen. Soziologo frantsesaren kontzeptuari helduz, *habitusa* gizabanakoen pentsatzeko, jarduteko, sentitzeko eta hautemateko moduak baldintzatzen dituzten sozialki errotuak dauden ohiturak, trebetasunak eta jarrerak batzen dituen termino gisa ulertuko dugu. Honen ondorioz deritzogu espazioa bera dela egituratutako egitura egituratzailea. Bourdieuren premisak jarraituz, norabide bikoitza ere badago *habitusa* "egituratutako egitura egituratzailea" bihurtzen duen ikusmoldean; izan ere, *habitus*ak gizabanakoa eraikitzen du ("produzitu" egiten du), gizartearen eta kide den gizarte-taldearen balioak eta arauak inkontzienteki barnerarazten. Aldi berean, gizabanakoek eta gizarte-taldeek ere influentzia egituratzailea daukate *habitus*aren eraikuntza historikoan. Horregatik, gizabanakoak bere ustez naturala, agerikoa eta arrazionala denaren arabera jokatzen duela pentsatu arren, sozialki eraikitako *habitus* baten arabera jokatzen duela diogu (Bourdieu, 1986; 1993). Horrela, gizarte-talde bakoitzak bere espazioarekin, honen produkzioarekin eta pertzepzioarekin izango duen harremana *habitus*aren arabera izango da, bai berea, bai bere garaian espazio horrek eraiki zuenaren arabera.

Baina, habitusaren eta espazioaren arteko elkarreragin zikliko honetatik, espazioaren reifikazioa²⁴ kanpo geratuko litzateke. Lehenak espazioa egitura egituratzaile egituratua

²⁴ Kontuz, ez dugu nahastu behar espazio sozial reifikatua, espazioaren erabilera reifikatuarekin. Azken horrek gizartea osatzen duten eragileek eta talde anitzek ondasun eta zerbitzuak banatzeko eta bereganatzeko duten ahalmen desorekatuari egiten dio erreferentzia. Hau izango da hurrengo ataletan landuko dugun gaietako bat, izan ere, espazioaren garapen irregularrarekin zerikusi handia dauka.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

dela frogatzen baldin bada, reifikazioak espazioaren merkantilizazioa adierazten digu. Murgildu gaitezen bada, kapituluan zehar maiz agertu izan den bukaerako eztabaida-gai honetan.

Arestian aipatu izan dugu nola eraikitzen diren botere espazialak eta zein puntutara arte den garrantzitsua zentzu honetan espazioa produktu, merkantzia edo gauza bihurturiko zeozer gisa ulertzea. Reifikazioaren lanketa zentzu marxistan George Lukácsi atxikitzen bazaio, teoria berrietan ere oinarrituko gara ere gure garaira hurbiltze aldera. Baina hori baino lehen, atal honi bukaera borobil bat ematearren, kontuan izan behar dugu, Marxen teoriak hertsiki jarraituz, ezin dugula aho batez baieztatu espazioa merkantzia bat dela. Ageriko arrazoa dago honen atzean, merkantzia lan pribatuaren bitartez sortzen baita (nahiz eta botere harreman batzuen menpe egon), eta espazioaren kasuan, harreman sozialen emaitza dela adostu dugu.

Dena den, badaude espazioa merkantzia gisa ulertzeko aukera eskaintzen diguten zenbait lotura puntu. Batez ere bi dira espazioa produktu moduan ulertzeko eta aztertzeo aukera ematen diguten arrazoi nagusiak. Alde batetik, berriz balioaren garrantzia agertzen zaigu. Gauzen balorizazio prozesuak gizarte harreman zehatzen ondorio dira. Espazioa, beraz, gizarte kapitalistak aztertzen ditugun heinean, oro har merkantziek duten bi balio-aldagaien (truke- eta erabilera-balioen) bidez eraenduta dago. Honek esan nahi du jada, reifikazio²⁵ prozesu bat ematen dela modu merkantilizazioaren bitartez.

Bigarren arrazoi bat ere agertzen zaigu, eta esan beharra dago argudio honek nolabait espazioa eta espazio soziala ulertzeko bi moduak bateratzen dituela, egituratutako egitura egituratzailearena eta merkantziarena. Atal honi bukaera emateko, Manuel Delgadok Lukácsen teorien inguruan egindako hausnarketa mahaigaineratu nahi dugu. Espazioa gauza bilakatzen denean, toki, leku, eskualde, zonalde edo bestelako batean bihurtzen da. Hau da, superregituraren irudikapenetik aldenduz, gizakiengana hurbildu egiten da, baina botere harremanen desorekak ezkutatzuz errealitate objetibotzat aurkezten zaigu gizarte kapitalistetan. Horrela, egituratutako egitura egituratzailea izanik, non habitusak, denboran zehar, aritzeko eta izateko modu zehatz batzuk eraiki dituen eta botere harremanak erreproduzituak izan diren, eta, kapitalismoan, nolabaiteko merkantzia trukagarria bat izanik ere; espazioa, azken finean, ideologia nagusiaren hedapenerako materiala edo tresna izango litzateke. Ideologia honen bitartez, zentzu marxista klasikoan, harreman sozial errealeen mozorrotzea jazoko litzateke (Delgado, 2011). Beraz espazioaren eraikuntza eta produkzioa

²⁵ Kasu honetan *thinghood* edo *cosificación* gisa ere erabili dezakegu, zentzu zabalagoa eskaintzen baitigu

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

es material, en tanto esas ideas son actos materiales inscritos en prácticas materiales, reguladas por rituales materiales, definidos a su vez por el aparato ideológico material del que proceden las ideas (Althusser, 1974: 62).

2. EKONOMIA GEOGRAFIKOTIK ESPAZIOAREN GARAPEN
IRREGULARRAREN GARRANTZIRA

The point is that uneven development is the hallmark of the geography of capitalism. [...] The uneven development of capitalism is structural rather than statistical.[...] uneven development is the systematic geographical expression of the contradictions inherent in the very constitution and structure of capital.

Neil Smith (1984: 4)

Kapitalismoan ematen den espazioaren ekoizpenaren edo produkzioaren teoria ulertzeko, behar-beharrezkoa da kapitalismoarekin elkarreraginen duten ziklo ekonomikoak ulertzea. Kapitalaren gorabeherak, lanaren banaketa espaziala, lehialogikak eta kapitalismoaren mozkinen bilaketa geldiezinak espazioa kapitalaren beharren arabera produzitua izatea eragiten dute. Baina oszilazio-prozesu horietan, izaera lokala eta logika globala batzen dira, espazioen artean desberdintasunak sortuz. Desberdintasun hauek oro har lurraldeen, eskaleen (hirien, eskualdeen, herrialdeen...), toki espezifikoan eta kapitalismo berantiarrean ematen diren sare multinodalen garapenen arteko aldeak sortzen dituzte.

Hasi baino lehen eta sarreran azaldu dugun moduan, esan beharra dago erregulazioaren teoriaren alderdi batzuk baztertzen ditugula, nazioz azpiko eta nazioarteko mailan *espazioaren garapen irregularra*²⁶ (EGIr) azaltzeko gai ez den sistema teorikotzat jotzen dugulako; izan ere, gizarte-erregulazio nazionalean baino ez du arreta jartzen (Peck eta Tickell, 1992; Beauregard, 1997). Aurrerantzean ikusiko dugun bezala, hainbat mekanismo eta forma arautzaile daude, hala nola, tokiko eskalatik hasi eta hiriaz gaindiko dinamika sozioinstituzionaletaraino doazen arau edo egitura erregulatzailerak (Jessop et al., 1999). Era berean, erregulazioaren teoriatik barneratuz, hiri-erregimenen teoretara hurbilduko gara (Painter, 1997; Lauria, 1997).

Ikuspegi osagarri (Lauria, 1997) eta erabilgarri horiek kontuan hartzen baditugu ere, atal honetarako Neil Smithek (ibid.) *garapen irregularraren* fenomenoaren inguruan egindako teorizazioaren alde egingo dugu. Honek, Bukharinen jatorrizko logika erabili

²⁶ "Espazioa" azpimarratzen dugu, batez ere desberdintasun geografikoaren sormenari beste ikuspuntu bat emateko. Izan ere, gure ustez, desberdintasun geografikoa ez da guztiz kapitalaren metaketatik eratorriko (Brenner, 2004; Harvey, 2003; 2006; Taylor, 1993).

zuen oinarri gisa ("desberdintzapen eta parekatze mugimendu alternatiboaren"), aurrerago bere teoria garatzeko. Errusiar egilearen arabera, lehenik eta behin, "desberdintzapen espaziala", bi lekuen arteko garapen industrialaren desorekari erreferentzia eginez, bi arrazoiengatik gertatzen dela adierazten du. Alde batetik, kapitalaren kontzentrazio espazialaren eta zentralizazio sozialaren eraginez (esku gutxi espazio txiki batean, hain zuzen); eta, bestetik, zenbait azpisektoreen irabazi-tasa ziklikoaren eraginez. Biek ala biek espazioen garapen bereizia erraztuko lukete. Aipatu behar da bereizketa hori hainbat eskala geografikotan eman ohi dela, ez soilik tokiko eskalan, esaterako hiri baten auzo zehatz batean. Ondoren, parekatze mugimendua emango litzateke, honek bi lurraldeen hurbiltzerako joeran datza, batez ere baldintza sozioekonomikoen mailan. Kontuan izan behar dugu, arestiko kapituluan esan bezala, harreman sozialek berebiziko garrantzia dutela espazioaren eraikuntza materialean. Horregatik, aurrerago, gaur egun sofistikatuagoak diren eta zentralitateak eta periferiak agertzea eta desagertzea eragiten duten mugimendu pendular horien ondorioak ikusiko ditugu.

"Garapen irregularra" kontzeptua ez da inondik inora berria. Kontzeptu atzean dagoen ideia zabaldu zuen lehenetariko bat León Trotsky izan zen 1920ko hamarkadan, "Garapen irregular eta Konbinatuaren Legearen" bitartez. Errusiar iraultzaileak modu dikotomikoan aztertu zituen prozesu historikoak. Batetik, nolatan garapena modu eta erritmo desberdinean gerta zitekeen ulertu nahi zuen; eta bestetik, nola horrek, kausalki, kalitate handiagoko egoera sozioekonomiko berri bat sortzeko beharrezko baldintzak konbina zitekeen (desberdintasun-mekanismoak indartzera irits zitekeena edo, aitzitik, iraultzarako printzipioak ezartzera). Irakurketa horrek, *Iraultza Iraunkorrarekin* batera baikorregia izan bazitekeen ere, filosofo eta geografo kritiko askoren oinarriak ezarri zituen. Trotskyren (1932) teoriaren ildo beretik, Antonio Gramscik eta, aurrerago, Henri Lefebvrek geografiari, espazioari, denborari eta kapitalismoari buruz eginiko irakurketen jarraipena azpimarratu behar dugu. Azken honek, ikusi dugun bezala, espazioaren bitartez kapitalismoaren biziraupenari buruzko oinarri teorikoen haziak ezarri zituen. Era berean, Milton Santos, Eric Clark, Edward Soja edo Samir Amin pentsalari garrantzitsuak ere hazi ziren. Aminek hausnarketa garrantzitsua egin zuen desazkunde logiketara jotzeko beharri buruz, garapenaren eta metaketaren logikekin errotik bukatzeko.

Aipatutako funtsezko pentsalari eta geografo kritikoak kontuan hartuta, gure kasuan, esan bezala, Neil Smithek, eta ondoren, David Harveyk garapen irregularren fenomenoaren inguruan egindako teorizazioaren alde egingo dugu. Desindustrializazio-prozesua ulertzeko irakurketarik hedatuenak industria-ekoizpenak, irabazi-tasa handitzeko helburuarekin, ekialdera "migratu" izana izan arren; lurralde-unitateei

begira, espazioa arazoaren erdigunean jartzen duten hainbat faktore eta begirada daude. Jarraian, espazioaren garapen irregularraren logika pean, desindustrializazioa eta hiri-prozesuak barne hartzen dituen oinarritzko suposizio bat aurkeztuko dugu. Horren bidez, azaldu nahi da nola erabiltzen duen sistema kapitalistak espazioa ekoizpen-bitarteko gisa, eremu batzuk gehiago garatuz beste batzuen kontura, erakunde politikoei, lurralde-aliantei, gizarte-mugimenduei edo biztanleei balioa emanaz. Bestela esanda, garapen irregularraren teoriak, nola kapitala irabazi-tasa altuenak eskaintzen dituzten lekuetara mugitzen den azaltzen du, baita joan-etorritzko mugimendu hauek metaketa erritmoekin eta maila guztietako krisiekin sinkronizatuta dauden agerian uzten du. Kapitalaren mugikortasunak, alde batetik, irabazi-tasa altuagoak dituzten eremuen garapena areagotzen du; eta bestetik, tasa txikiagoa duten eremuen (auzoen, hirien, eskualdeen edo herrialdeen) azpigarapena (Brenner, 2004; 2009; Cox, 2002; Harvey, 2003; Smith, 1984; Soja, 1989).

Geografia komertziala, industrializazioa eta garapen irregularraren jatorria

Ziurrenik, Hegelen ibilbidea logika sozial orokor bat eraikitzeke iturri intelektual nagusia izan da gaur egungo teoria kritikoaren alorrean, desberdintasun historikoak (eta, zeharka, geografikoak ere) bereizteko eta gainditzeko prozesuetan zentratua. Hegelen dialektika, historia sozialaren eta sailkapen-prozesuen arteko harremanean oinarrituta dagoen lehenetariko logika da. Bi aldagai hauen baturak, Hegelek berak identifikatutako "gizarte zibila" osatuko luke. "Historia"ren ideia hegeliarrak modernitatearen ondorengo pentsalari eta kritiko askorentzat lehenbiziko euskarri teorikoa izan zen, besteak beste, garapen irregularraren teoriaren pentsalari klasiko batzuentzat (Löwy, 1981; Smith, 2006).

Hala ere, aurreko atalean ikusi ahal izan dugunez, Simmel (1927) da espazioaren ikuskera soziologikoaren bidez determinismo geografikoa kritikatzeko duen lehenetariko bat. Determinismo geografikoaren ikuspuntutik barreiatuz, espazioa ekoizle produzitu gisa ulertzen duen teoriak agertuko lirateke, espazioaren klabe material eta sozialak kontuan izan gabe.

Industrializazioaren lehen urteetan, eta oraindik gaur egun ere, geografoek *ingurune-determinismoa* ("environmental determinism" terminoa ingelesez) erabili zuten eremu batzuen garapena eta beste batzuen azpigarapena azaltzeko. Horrela, naturak berak, klimaren, baliabideen eta abarreko faktoreen arabera, ausaz erabakiko luke produkzio-jardueren kokapena, sektore eta azpisektore ekonomikoen ustiapenerako eta

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

merkataritzarako eskuragarritasun egokienak dituzten lurraldeetan kokatuz. Honen arabera, baldintza geografiko naturalek zehaztuko lukete, neurri handiagoan edo txikiagoan, giza jardueren mota eta kokapena, espazio hori nola eraikiko eta erreproduzituko litzatekeen erabakiz.

Aurreko kapituluari aipatutakoari berriro helduz, azpimarratu behar dugu logika horren pean “geografia komertzialak²⁷” hiri- eta industria-espazioen garapen irregularra azalduko lukeela, hau da, hainbat lehengaitatik eta garraiobideetatik urrun edo gertu egoteak azalduko lituzke herrialde eta hirien desberdintasunak. Historia- eta ingurune-determinismo batean oinarrituta, geografia komertzialak:

describió la variedad de productos provenientes de múltiples naciones y regiones del mundo, e intentó explicar los diferentes patrones de la producción agrícola e industrial sobre la base de los diferentes legados naturales (Smith, 1984; 144).

Hori baliagarria izan liteke Birminghamen hazkundera azaltzeko, Warwickshireko meatzeetatik gertu eta britainiar kanal zentralengatik zeharkatuta, baina ez luke balio Afrikako edo Latinoamerikako kolonien garapen ekonomiko eskasa (ez nulua) azaltzeko, zeren eta, baliabide naturalak izan arren, metropoli kolonizatzaileak izaten baitziren haietatik onurak ateratzen zituztenak. Esan behar dugu, pentsamendu hori balioa galtzen hasi zela garraiobideek denbora eta distantziak izapide huts bihurtzen zituzten heinean, eta modernizazioak, aurrerapen teknologikoekin, ekoizpen-indarrak handitzen zituen eta lehengaien erabilera sofistikatzen zuen heinean. Hala ere, badaude gaur egun determinismo klimatikoaren teoria defendatzen dutenak. Horien arabera, aldaketa klimatikoaren ondorio latzenak lurralde pobreenetan pairatzea, soilik aldagai naturalen azterketaren bitartez uler daiteke, harreman sozioekonomikoak albo batean utziz eta historiaren ulerkera arrazionalista egiten saiatuz²⁸.

²⁷ Terminoa XIX. mendearen hasieran jaio zen, gizarte britainiarrean, baina Georges Chisholm *Handbook on Commercial Geography* geografo eskoziarrak 1889an argitaratutako lan ezagunagatik zabaldu zen. Obra hori eta haren printzipioak, Inperio britainiarraren igoera eta espolioazio kolonizatzailearen prozesuak ulertzeko eta sustatzeko erabilitako geografia politikoaren oinarriak izan ziren, determinismoak nazioen arteko bereizketa politikoa justifikatzeko aukera aparta ahalbidetzen baitzuen.

²⁸ Honen inguruan gehiago sakontzeko begiratu *Physioeconomics: The basis for long-run economic growth* (Parker, 2000) liburua.²⁹ Gogora dezagun lehen petrolioari buruz azaldu dugun adibidea; izan ere, eremu natural zehatz batean egon arren, polimeroak, erregaiak, eta abarreko deribatu mordoak produzitzeko azpiegitura itzelak behar dira eta gaur egun hauek nonahi aurki daitezke, lurraldearekiko inolako sustraitzerik izan gabe.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Zenbait geografo komertzialen arabera, Georges Chisholm edo Halford J. Mackinder kasu, “abantaila naturalaren” printzipio honek lanaren lurralde banaketa ezarriko luke. Baina, toki jakin baten hasierako garapena –eta *path dependence*-aren ikuspegia kontuan hartuta, ondorengoko garapen sozioekonomiko eta instituzionala ere– azaltzeko balio daitekeen arren, arrazoiketa hau motz geratzen da geroko garapenaren kantitatea eta kalitatea azaltzeko orduan, jatorrizko baldintza konduktual eta fisikoan soilik oinarritzen delako (David, 2001). Izan ere, gaur egun, naturan baino, ekoizpen-indarren kokalekuan dago gakoa. Hau ulertzeko, Smithen adibide argi bat dakarkigu:

aunque la industria mundial de extracción de petróleo depende por completo de la ubicación de sus fuentes naturales, la industria petroquímica mundial no tiene la misma restricción y no se aglutina alrededor de los campos petrolíferos. (Smith, *ibid.*; 147).

Aurrerago ikusiko dugu zelako ondorioak dituen honek eta zer momentutan hasten den ekonomia politiko hori desegituratzen.

Ildo beretik, Harveyk (2006) irekitako ikerketa-ildoari heltzen diogu. Harveyk, espazio-egitura jakin batean garapen irregularra nola gertatzen den aztertzeko, hura sortzen duten metatze-legeak kontuan hartu behar direla dio. Horrek esan nahi du Lefebvreren tesi filosofikoak kontuan hartu behar direla, lehenik espazioa erlatiboki eta harremanez osaturiko gauza bezala ulertuta, aurrerago kapitalak eta bere metaketak hainbat espazio eta espazio-forma sortzen dituztela ulertzeko, lurralde-mugetatik harago. Espazioaren ekoizpenari buruz landu dugun ideia eta haren politikaren atzean dauden formak baliagarriak izango zaizkigu espazioaren garapen irregularraren egitura analitikoak marrazteko.

Horrela, bada, kapital-metaketak gutxienez bi ondorio zuzen ditu: alde batetik, hazkundera eta aurrerapena (bestela esanda: aldaketa teknologikoa) saihestezinak eta iraunkorrak izango direla lanaren ustia ketaren bitartez; eta, bestetik, krisiak saihestezinak bihurtuko direla eta soberakin-pilaketa handia izango dutela, bertako kapitala gutxietsiz xurgaezinak diren heinean. Hau kontuan izanik, EGIRRaren teoria esplizitua beharko dugu. Teoriak aintzat hartu beharko du merkataritza-trukea askoz ere azkarragoa dela gaur egun, eta horrek *espazioa denboran* konprimitzea eragiten duela (neurri batean, espazio edo ziberespazio berriak sortuz), nazioarteko transakzioak segundo gutxitan egin baitaitezke. Bestalde, ekoizpen-sisteman abantaila lehiakorren araketak sortutako dinamismo lokazionalaren garrantzia azpimarratu beharko du, baita erdiguneak eta periferiak sortzen dituen lurzoruaren erabilera monopolistikoaren funtsezko papera ere (Harvey, *ibid.*).

Parekatzea eta desberdintzapena

Esandakoa esanda, geografia komertzialaren gorakada dagokion testuinguruan jarri behar dugu, eta aipatu bezala, honen zati bat balioetsi industrializazioaren eta urbanizazio kapitalistaren hasierak ulertzeko; izan ere, kapitalaren (eta biztanleriaren) kontzentrazio- eta zentralizazio-prozesuak, neurri batean, baliabide naturalak ateratzen eta prozesatzen ziren tokian gertatu ziren. Era berean, hor gertatzen zen kapital-metaketa handiena, eta horrek, denborak aurrera egin ahala, desberdintasun naturalen lurralde-parekatzera eramango luke.

Horrela, bada, kapital-metaketa dela eta, "ekoizpen-endarren garapen irregularretik" (Bukharin, 1917) datozen diferentziak aztertuko ditugu. Bukharinen proposamena interesgarria egiten zaigu, desberdintzapenerako aktibo nagusia ez delako lehengai edo natura bera (ezta ustiatzeko lekua ere), baizik eta, lehengai horrek produktu kontsumigarri bihurtzeko egun behar dituen aurretiazko lan-prozesuak²⁹ direlako. Era berean, adierazi behar da ekoizpen-endarren garapena handiagoa izango dela hiri eta eskualdeetan, izan ere, "heredan la división territorial del trabajo anclada en las diferencias naturales" (Smith, *ibid.*); izan ere, bitartekoen kontzentrazioa zenbat eta handiagoa izan, orduan eta handiagoa izango da produkzio-ahalmen sozialaren ustiapena. Beraz, dagoeneko ezarrita dauden ekoizpen-lekuetan kapitalen elkartzeko espazialerako joera existitzen dela baieztatzen dugu. Lehenengo industria garapen horrek, hain zuzen, "lokalizatutako" kapitalismoaren oparotasunerako oinarriak ezarriko lituzke.

Economic development is increasingly 'systemic' and presumes highly specific conditions in the environment, in the production and use of techniques and in competencies. Whereas in Taylorist-Fordist mass production, territory mainly appeared as a stock of generic resources (raw materials, labour), nowadays it increasingly underpins a process of the creation of specialized resources. Competitiveness among nations, regions and cities proceeds less from static endowments as in classical comparative-advantage theories, than from their ability to produce new resources, not necessarily material ones, and to set up efficient configurations in terms of costs, quality of goods or services, velocity and innovation. (Veltz, 1997: 79).

²⁹ Gogora dezagun lehen petrolioari buruz azaldu dugun adibidea; izan ere, eremu natural zehatz batean egon arren, polimeroak, erregaiak, eta abarreko deribatu mordoa produzitzeko azpiegitura itzelak behar dira eta gaur egun hauek nonahi aurki daitezke, lurraldearekiko inolako sustraitzerik izan gabe.

Lehenik eta behin, naturak; jarraian, "bidearekiko mendekotasunak" (*path dependence*³⁰), horiek sortutako lanaren banaketa geografikoak; eta, azkenik, irabazien araketa eta kapitalen metatzeak, desberdintzapen espaziala eragiten dute, hots, desberdintasunak espazio geografikoen garapenean. Egoera honetan, hiriak industria modernoaren garapenean zeregin nagusia izatera pasatuko litzateke, ezagutzak ekoizteko zentro gisa (prestakuntza-puntu gisa eta lan-indarrerako baldintzatzaile gisa) (Remy, 2000), baita krisi momentuetan konponbideak probatzeko esperimentazio espazio gisa ere.

Era berean, behin desberdintzapen prozesu hau azalduta, Smithek (ibid.) bereizketaren ondoren gertatzen den parekatze espazialerako joera nabarmendu egiten du. Bitxia bada ere, ekoizpen-hazkundeak ekoizpen-indar zein kapital finko handiagoa eskatzen duenez, espazio berriak beharko dira eta ezarritakoak modernizatu beharko dira, hain garatuta ez dauden espazioak garatuenekin parekatuz. Hau da, desberdintutako espazioen kolapsoa ekidetze aldera, kapitalen mugimendu bat ematen da, oraindik ustiatu gabeko espazioetarantz, hain zuzen. Ustiapen horrek espazio espezifikoko horren egoera, desberdintutako espazioaren egoerara parekatuko luke.

Hori litzateke desindustrializazio-prozesua azalduko lukeen arrazoi nagusietako bat. Askotan hau, barne-logika nazionalen eta kanpo-logika globalen bidez gertatutako prozesu natural gisa azaltzen da (Bell, 1976; Saeger, 1997). Alde batetik, barne-arrazoiek manufaktura-ekoizpenaren une gorenera garamatzate, eta jarraian, besteak beste, zerbitzuen sektorearen aldeko bira emateagatik, jasandako gainbehera progresibora ere, hirugarren sektore horretako langileen lan-baldintzak eta hazkunde ekonomikorako joerak³¹ ez baitira aurreko garaietan bezala bermatzen (Cohen eta Zysman, 1988). Kanpoko kausei dagokienez, manufakturako enpleguaren beherakada handia, bat etorriko litzateke herrialde garatuen eta "garapen-bidean" daudenen arteko merkataritzan izandako hazkunde izugarriarekin. Horren ondorioz, Iparraren eta

³⁰ Garapen irregularra kapitalismoaren metaketarako eta krisirako aldizkako faseek bultzatutako prozesu historiko gisa ulertzen dugu, leku eta une jakin batean iraganean hartutako balio eta konpromisoak mantentzearen eta horiek debaluatzearen arteko dialektika gisa, etorkizunean metaketarako espazio berri bat irekitzen dutenak (Harvey, 1982 eta 1985).

³¹ Azpimarratu nahi dugu hazkunde ekonomiko hori ekialdeko zenbait herrialderen industrializazio periferikoko prozesuek ere ez dutela bermatzen, aski argi demostratzen da Bangladesheko kasuarekin. Teoria hau hankamotz geratzen dela nabarmen ikus daiteke herrialde horretan, izan ere, kapitalen mugimenduak herrialde pobreenetara mugitzeak, hots, industria kapitalak lekuz aldatzea, espazioen produkzioaren parekatzea ekarri zuen, baina era berean, ekoizpena esportaziora bideratzeak ez du etekinak espazioan finkatzen utzi.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Hegoaren arteko merkataritza bihurtu zen susmagarri nagusia desindustrializazio-kausen bilaketan (Škuflić eta Družić, 2016).

Marcusen arabera (1964), parekatze prozesuak espazio globalaren txikitzea dakar, desberdintasun geografikoak minimizatuz. “Dimentsio bakarreko gizakiak”, beraz, izendatzaile komun txikienari erreparatuko lioke, teknologiaren garapenak eta lehiakortasunak ezarritako baldintzak eta ekoizpen-mailak berdintzean oinarrituko litzatekeena.

Kontrajartze hau (desberdintzapen-parekatzea) Smithen “gorabeheraren teoriaren” edo Harveyren “suntsipen sortzailearen” bidez (2014) errepikatzen da denboran. Nabarmenezkoa da berdintze-prozesua laburra dela, maila globalean adibidez, mendebaldeko/iparraldeko desindustrializazio-prozesuak (suntsiketa) eta ekialdeko/hegoaldeko industrializazio-prozesuak (sorkuntza) bat egiten dutenean eman izan da. Smithen ustez (ibid.), teoria hori ustiapen geografiko kapitalistaren pendulua baino ez da. Kapitalismoaren “kanpoaldearekiko kodependentzia”ren ideia primarioari jarraituz (Luxemburg, 1933) eta kapitalaren izaera ikusita, uste dugu hau irabazi-tasa eta soberakin posiblearen jabetza handiena den tokietara mugituko dela, lurralde horiek garatuz, eta irabazi-tasa baxuagoa dutenak "azpigaratuz". Alde horretatik, irabazi handienak eskaintzen dituzten baliabideak modu desberdinean sakabanatuta egoteak, garapen irregularraren oinarritzko printzipio naturala ekarriko du (hona hemen ingurumen-determinismoak eskeinitako baliabide teoriko handiena). Baina argi utzi behar dugu baliabideak geografikoki bereizita baldin badaude, haien jabetzea, apropiazioa eta baliabideen gaineko kontrola hartzeko determinazioa estrategia espazialen mende egongo dela (Harvey, 2006).

Aldi berean, kontraesanean, garapenaren dinamikak izango dira irabazi tasa jaitsiarazi egingo dutenak, izan ere, lehiakortasunaren igoera, langabeziaren murrizteak, soldata mailaren igoerak, erakunde sindikalen agerpenak eta, oro har, produkzioaren erregulazioak kapitalaren errentagarritasuna motelduko dute. Horrela, garai modernoan, zorpetzearen bidez kanpo finantza-kontrola agertuko litzateke, kapitalaren balio-galera inposatzeko³².

Une honetan, kapitalak azpigaratutako eremuetarantz mobilizatuko joera hartuko du, lurralde hauek eskaintzen dituzten aukerak eta irabazi tasa handiagoa ustiatuz. Horrela, “gorabehera mugimendua” gertatuko litzateke, garatutako eta azpigaratutako eremuen

³² NDFren egiturazko egokitzapen-programak ikusi besterik ez dugu, prozesu honek nola lan egiten duen ikusteko. Horrela, debaluazioa lurralde eta espazio jakin batean gertatzen da, eta ez mundu osoan (2001. urtearen ondoren Argentinan gertatu zena oroigarri) (Harvey, 2006).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

artean kapitala etengabe mugitzen dagoelako, kapital-finkotik kapital-zirkulatzailerara igaroz, eta jarraian, berriro finkora bueltatuz. Azpimarratu behar dugu hori espazio-eskala guztietan gerta daitekeela. Baina Smithek dio hiri-eremuan hedatu dela gehien garapen irregularraren eredu edo printzipio hori. Baiezta genezake, agian, eskala globalean, Ekialdeko Asiako zenbait herrialde parekatze prozesu batean daudela (mendebaldeko herrialdeekin alderatuta).

Mendebaldeko hiri postindustrialen kasuei erreparatuz, alde zuzenetik azaldu dugun lez, industrializazioak erdialdeko hiria eta zenbait industria-eremu espezifiko garatu zituen, eta lanaren banaketa espaziala zehatz bat ezarri zuen (Massey, 1984). Baina, gorabeherako mugimenduak izan zirenez eta eremu horien irabazi-tasa murriztu zenez, geografikoki abandonatu eta behin behineko desindustrializazio iraunkorra gertatu zen. Eremu horien errentagarritasunak pixkanaka behera egin ondoren, lurzorua errenta potentziala (*rent gap*) handitu egingo zen. Horrek, kapitalak zentrorra, industrialdeetara eta zonalde abandonatuetara itzultzea ekarriko zuen, eta, horrela, berrurbanizazio prozesuari ekingo litzaioke (batzuetan, gentrifikazio-prozesuari ere bai), kapitala bigarren zirkuiturantz itzuliko litzatekeelako (*FIRE* sektorerara eta eraikuntza sektorerara) (Smith, 1984).

Lehen kapituluan aurkeztutako desafio teorikoa jasoz, parrafo honetan azalduko da, hain zuzen ere, kapitalismoan hiri-espazioari edo espazio urbanoari truke-balioa ematen diona. Atal honetan zehar, gentrifikazioaren adibidearekin ikusiko dugun moduan (Lehenengo grafikoa), lurralde jakin bateko zonalde eta espazio fisikoen balioa, bertako eragileen eta kapitalen banaketaren arabera definitzen da modu erlazionalean, hauek baitira, azken beltzean, elkarrekintzak eta bizitza-estrategiak egituratzen dituztenak. Baina desberdintzapen prozesuek, aukera zabaltzen dute espazioa merkantilizatzeko joera duten dinamika horietan sakontzeko eta egitura egituratzaile egituratu espezifiko berriak ezartzeko. Gorabeheraren teoriak politika-ekonomikoaren klabeen ere uler daitezke, marko teorikoaren bigarren atalean ikusiko dugun moduan espazioaren prozesuak eta estrategia arautzaileen suntsipen prozesuak eskutik helduta doaz.

Era berean, Harveyk (2006) *Schöpferische Zerstörung-en* (Suntsipen Sortzailea) kontzeptu schumpetertarra hartzen du erreferentziatzat, eta gainmetaketa krisi lokalizatuak eta ziklo kapitalisten ezaugarri suntsitzaileak honela azaldu zituen:

El ejemplo reciente más obvio de tal devaluación en occidente es Detroit; pero muchos de los viejos centros industriales en los países capitalistas avanzados han tenido que reconstruirse para escapar de la erosión de su base económica en virtud de la competencia exterior capitalista. El principio que rige al respecto es: el capital crea un paisaje geográfico que satisface sus necesidades en un lugar y momento determinados, sólo para tener que destruirlo en un momento posterior a fin de facilitar su nueva expansión y transformación

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

cualitativa. El capital desencadena los poderes de la ‘destrucción creativa’ sobre la tierra, destruyendo y produciendo continuamente nuevos espacios. Algunos sectores o grupos se benefician de la creatividad, mientras que otros sufren el embate de la destrucción. Pero esto siempre encierra una disparidad de clase. [...]El cambio tecnológico nunca es gratuito ni indoloro y su coste y el dolor que produce no se reparten por igual, por lo que siempre hay que preguntarse quién sale favorecido de la creación y quién carga con el peso de la destrucción. (Harvey, 2014: 157).

Berregituratze ekonomiko eta sozioespazialeko prozesu horiek, “irtenbide espazialen” (*spatial fix*) baliabide eta, aldi berean, emaitza dira (Harvey, 2006; Jessop, 2006; Lipietz, 1996). Terminoak hitz-joko bat ezkututzen du eta ingelesezko *fix* hitzaren interpretazioei egiten die erreferentzia. Alde batetik, “finkapenaren” zentzu literalak leku jakin batean kapitalak denbora luzaroan zehar egiten duen finkatze iraunkorrari egiten dio erreferentzia. Bestalde, kontzepzio metaforikoenak bat-bateko eta aldi baterako konponbidera edo erantzunera garamatza, berrantolaketa espazialean eta/edo estrategia espazialean oinarrituta, kapitalismoaren berariazko krisi-joerei erantzuteko hartzen diren “soluzioei” hain zuzen. Azken horien artean aipatutako desindustrializazioa eta haren ondorioak nabarmenduko genituzke (Lipietz, 1982; Jessop, *ibid.*).

Hainbat hamarkadatan, industrializazio-prozesuak kapitala Europako zenbait toki eta hiritan finkatzea ekarri zuen (*spatial fix* literala). Baina desindustrializazioan amaitu zuen industrializazioaren ondorioz gertatutako gainmetaketak, kapital industrialak krisia ekoizpena zabalduz eta berregituratuz konpontzera behartu zituen (*spatial fix* metaforikoa) (Keucheyan, 2013). Irtenbide horrek ondorio dialektikoak izango zituen, alde batetik, nazio eta/edo eskualde mailan, eta, bestetik, kanpo mailan edo maila globalean. Hau, beraz, industrializazioak ekarri zuen “inplasio-leherketa” (Lefebvre, 1970) prozesua bezalaxe, bestelako eztanda izango litzateke. Ikus dezagun nola eman zen bada.

Lehenik eta behin, barne-soluzio edo -dialektikak Estatuko, eskualdeko eta abarreko administrazioen esku-hartzea behar izan zuen, ekoizpen eredu fordistari eusten saiatzeko, aurrerago ikusiko dugun bezala. Eta, bigarrenik, kanpora begira emandako konponbideak, sistema kapitalistaren kanpo-hedapena ekarri zuen, modu inperialista batean, zeinak finkapen espazial produktibo berriak sortu zituen, debaluazioak eta *a priori* absolutuak ziren espazioak saihesteko. Horrela, baieztatu genezake “lau asiarrak” (Hego Korea, Taiwan, Hong Kong, eta Singapur), 60-90ko hamarkadetan, kanpoko irtenbide espazial berria bihurtu zirela (Keucheyan, *ibid.*).

Azken batean, “gainbalio-aukerak sortzeko ideiarekin, espazioa bera berregituratzeko estrategiak erabiltzean datza” (Franquesa, 2007) "se trataría de la utilización de

estrategias de reestructuración del espacio mismo como mecanismo para crear oportunidades de plusvalía”, hiria eta bere hiri-espazioa “hazkunde-makina” bihurtuta (Logan eta Molotch, 1987), bai barne-soluzioen bitartez, bai kanpo-soluzioen bitartez.

Honekin guztiarekin, hiri (post)inudtrialetan emandako 70-90 hamarkadetako desberdintzapen eta parekatze mugimendu alternatiboa, alegia, desindustrializazio eta lurralde horren errentagarritasun berritua, espazioaren garapen irregularraren bitartez azaldu daiteke. Industria espazioa suntsitu eta espazio berriak sortzean datzan prozesua ikus dezakegu hemen (merkantzia bezala, baina egituratutako egitura egituratzaile gisa ere). Produktiboki abandonatutako industria-guneen kasuan, hiri-hustuketa gertatzen da³³, eta, aldi berean, *real estate*aren sektorearen eta kapital-metaketaren bigarren zirkuituaren nahi eta premiako birkalifikazioen bidez, lurzorua balioa handitzen doa, edozein ekoizpen-jarduera tradizionalaz harago eta onurak lortzeko espekulazio-helburu bakarrarekin (Díaz, 2016). Modu honetan, berretsi egingo litzateke plusbalioaren zirkulazioko bigarren zirkuituak, hau da, jabetza-eskubideen eta kapital finkoetako inbertsioen bitartez lortutakoak, industria-jarduerako lehena gaintzen duela, hein handi batean behintzat (Lefebvre, 1970 eta 1974). Prozesu hori denboran hedatu da, eta, ondorioz, mendebaldeko eta iparraldeko industria-ekoizpenaren moteltzea, ekialde eta hegoalde globalean industria-inbertsioan bihurtu da. *Inpasse* horren ondoren, non espazioak, merkantzia gisa, leku batean truke-balioa (eta noski erabilera-balioa) galtzen duen, eta bestean irabazten duen, kapitalen itzulera hasiko da espazio horrek errentagarritasunari eta irabazi-tasari berriro ekiten dienean. Horregatik, kapitalismoak bere erreprodukzioa ziurtatzeko espazioa suntsitzen duela baieztatzen dugu, aurrerago sortzeko eta berriz ustiatzeko.

Kasu honetan nola hiri postindustrialek berpiztu diren interpretatzeko, “konponbide” edo “soluzio espazialak” aipatu behar ditugu. Kapitala kapital-metaketaren bigarren eta

³³ Hiri-hustuketarekin ‘notopia’ bezalako kontzeptuak azaltzen zaizkigu. Notopiaren funtsak hiriaren espazio sozialaren hustutzea irudikatzen du. Horrela definitu zuten 2016an Christine Murray eta Jonathan Glancey *The Architectural Review* aldizkariko zenbait artikulutan:

It consists in the universal creation of cities that are not human settlements, but places where capital investment lives in architecture devoid of social purpose. Notopia is where empty apartments and gated communities stand under guard while the homeless are not permitted even to sleep on the street, and are prodded or hosed down with water until they move on [...] It is a simulacrum of inhabitation, like a stage set for its players. Nothing is what it seems. The historic apartments that overlook the twisted pedestrianized lanes of Barcelona are in fact hotel rooms for weekend visitors. The towering sea-view condominiums of Vancouver are foreign investment properties bought in exchange for citizenship. Detroit’s streets of elegant gabled houses have no services, the municipal water systems long turned off.

hirugarren zirkuitura (inbertsio sozialena eta I+G+b) itzularazi egiten da, desindustrializazio-krisia geldiarazten saiatuz, eta esparru globalean beste eremu batzuk garatzearekin batera (López eta Rodríguez, 2010 eta 2013).

Lurzoruaren errentatik, "errentaren arrakala diferentzialera" (Rent gap).

Gentrifikazioaren printzipioa

Nabarmendu beharreko funtsezko gakoetako bat "lurzoruaren errenta" deiturikoa da. Ikusi dugunez, hirietan eta metropoli-guneetan, espazioa gero eta gutxiago oinarritzen da erabilera-balioaren arabera, eta aldiz, aldaketa edo truke-balioa gailentzen da. Hiri-espazioa jabetza pribatuko hamaika zatitan banatzeak espazio-pusken merkaturak sortzen ditu, eta horien prezioa (lurzoruaren errenta moduan) ezaugarrien arabera (tamaina, azaleraren forma, erabilera garaikidea, etab.) eta beste instalazio eta leku batzuekin (hiriaren erdigunea, garraioa, drainatzea, etab.) duen harremanaren arabera aldatuko da; eragileen eta inguru materialaren arteko harremanen arabera, alegia. Beraz, lurzoruaren errenta hiri-espazioaren desberdintzapen geografikoa retroelikatzeke aldagai garrantzitzuenetarikoa izango da. Hauek horrela, lurzoruaren errenta existitzen bada, kapitalak balioztatzeke baldintzak espazioan diferentziatu egiten direlako da. Era berean, Topaloven (1979) hausnarketak jarraituz, gaur egun lurzoruaren errenta existitzen baldin bada, espazioaren erabilera kapitalista eta kokapenaren gainirabaziak daudelako izango da.

Desberdintzapen espazialak lurzoruaren errentak sortzen dituen sistema honetan (eta alderantziz ere), azaldu berri dugun desberdintzapen-parekatze dinamikak, errentagarritasun potentzialeko lurzoru-errentak jarriko ditu hiri-merkatuen zirkuituan, aukera-eremuak (*opportunity areas*) sortuz. Hau da, eremuen errentagarritasunaren gainbehera progresiboaren ondoren (desindustrializazio-prozesuan gertatutakoa, adibidez), denborarekin lurzoruaren errenta potentziala handitu egingo litzateke, eta *rent gap*³⁴-erako tartea irekiko litzateke inbertsio-kapitalei atea irekiz.

Ipar Amerikako hirietako kasua jaso izan dute ikerketa interes gehienek. Smithek kasu honetan modu desberdinean identifikatzen zuen prozesua, jendea hiri zentraletik

³⁴ *Rent gap* edo "errentaren arrakala diferentziala" lurzoruaren errenta potentzialaren ("intentsitate hobe eta handiagoko" lurzoruaren erabilerearen bitartez sortua) eta lurzoruaren benetako errenta kapitalizatuaren (kapital finko debalatu baten bitartez murriztua) arteko aldeari dagokio. Lehenengoaren igoera kapitalak espazio zehatz horretan inbertitzeko duen interesarekin identifikatzen da (Smith, 1979).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

urrundu zelako, *suburb*³⁵etarantz hurbilduz, antzerako prozesua gertatu zen, baina Europan kanpoaldeko eremuek ez dute hainbesteko garrantzia izan.

La descentralización geográfica del capital por medio de la construcción de suburbios llevó al subdesarrollo de la ciudad central. El capital ha sido atraído por el rápido incremento de la renta del suelo que acompañó al desarrollo suburbano, y por eso, la ciudad central, con sus ya altos niveles de renta del suelo y, por lo tanto, bajas tasas de ganancia, ha sido privada de capital de manera sistemática. Esto condujo hacia una devaluación estable de todas las áreas de la ciudad central, ya se tratará de usos de suelo portuarios, comerciales, de almacenamiento o residenciales. En algún punto, la devaluación del capital reduce la renta del suelo de tal manera que el “diferencial” entre la renta capitalizada del suelo y la renta potencial del suelo (dado su “alto” uso) se vuelve lo suficientemente grande como para hacer posible la renovación y la gentrificación. (Smith, 1984: 201).

Hortaz, *rent gap*-aren teoriaren arabera (Smith, 1979), hiria berritzea ekoizpen-prozesu espaziala da, higiezinaren gain zuzeneko berrinbertsioa eragiten duena. Ildo horretatik, lurzoruak momentuan duen erabilera-egoeraren balio-galera efektua gertatzerakoan eta, bere kokapenaren baldintzapenagatik, balio-handitze efektua konbinatzen direnean, higiezinaren berrinbertsioa sortuko da (López-Morales et al., 2014). Smithek, azkenik, gentrifikazio prozesua azpimarratzen du hemen, lurzoru-errentaren egituraren eta *rent gap*-aren dinamiken emaitza gisa, askotan baliagarria izan daitekeena prozesu osoa ulertzeko bere azken ondorioetara arte.

Ikuspuntu honen arabera, gentrifikazioa, hirigune zehatzetan, kapitalak desinbertitzeko eta berrinbertitzeko gertatzen den prozesu gisa aztertu behar da, biztanleriaren osaera sozioekonomikoaren eredu espazial berriekin, despopulatzeko eta birpopulatzeko mekanismoak sortuz.

Hau da, ez da hiriko zenbait eremuen biziberritze gisa ulertzen, ezta, leku jakin baten gain modu altruistan gizarte-klase jakin batek hartutako moda baten moduan, “la

³⁵ Argitu behar da gatzelaniaz, zein euskaraz, hitzaren inguruan egiten diren interpretazioak ez direla ingelesez egiten direnak. Izan ere, ingelesez (britainiarra, irlandarra, iparramerikarra, australiarra edo neozeelandarra den kontuan hartuta zerbait aldatzen bada ere) hiri-geografiaren kontzeptu bat baino ez da, eta ataripea, atzeko lorategia eta garajea duten familia bakarreko auzoei egiten die erreferentzia; euskaraz, berriz, behe-auzoak edo auzo marjinalak, nolabaiteko konnotazio negatiboarekin kanpoaldean egon daitezkeenei edo barneko auzo degradatuak izan daitezkeenei egiten die erreferentzia.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

gentrificación constituye un movimiento de retorno a la ciudad, aunque este no es de las personas sino del capital" (Smith, 1996)³⁶.

Oso erabilgarria izan daiteke Smithek (1979: 543-545) proposatutako eskema metodologikoa, bost faseko sekuentzia batean oinarritzen dena, lurzorua benetako errenta kapitalizatua devaluatzeko prozesua azaltzeko. Prozesu hau, eskala handiagotan ere gerta litekeen arren, tokiko eskalan argiago ikus daiteke. Horretarako, denborarekin hondatuta izan den etxebizitza-erakin batean eta haren inguruko zonaldean gerta daitekeen prozesua azalduko dugu. Leku batetik bestera alda daitezkeen eragile eta prozesu espezifikoa gutxietsi behar ez ditugun arren, eskema honek gertaeren lotura logiko bat ezartzeko balio du, edozein kasutan lerro unibertsal gisa estrapolatu daitekeena.

1. Eraikuntza berria eta erabileraren lehen zikloa: auzo berri bat eraikitzen denean, etxebizitzaren prezioak eraikinaren balioa eta bertan egindako hobekuntzak islatzen ditu. Lehen zikloan, salmenta-prezioa eta benetako errenta kapitalizatua handitu egin dira inguruko hiri-garapenaren ondorioz. Denbora igaro ondoren, balio-galera gertatzen da estiloaren zaharkitzeagatik, narriadura fisikoagatik eta lanaren produktibitatearen hobetzeagatik (hobekuntza teknologikoak, eraikuntza-materialak, etab.).
2. Maizterrak eta jabeak: eraikuntzen pixkanakako balio-galtzeak eta zaharkitzeak inbertsio garrantzitsuak egitera behartzen dituzte jabeak, eta horrek jabe asko desinbertitzera eramaten ditu. Honen ondorioz auzoaren mantentze falta areagotu egiten da, eraikinak bigarren erabilera ziklora igarotzen dira, askotan gainbeheran dauden merkatuei lotuta dauden alokairu-etxebizitzak hedatuz. Horren guztiaren ondorioz, jabeek zailtasun handiagoak izango dituzte beren ondasunak saltzeko, eta salmenten jaitziera gertatuko da, gastuak handituz eta errentagarritasun txikiagoak sortuz. Honek guztiak esan nahi du eremu espazial zehatz horretan kapitala galtzen edo desagertzen joango dela.
3. Jazarpena (*Blockbusting*) eta kanporatzea (*blowout*): askotan, higiezinaren sektorea da bertan behera uzte hori bizkortzeko interesa duena. Higiezinaren agenteek lehenengo jabeen prezio baxuan eta lehenbailehen saltzeko esaten diete, auzoa azkar hondatzen ari dela eta etorkinak iristea denbora kontua

³⁶ Kasu honetan, "hiria" hitza modu generikoan erabiltzen dela gogorarazi nahi dugu. Smithen analisiaren arabera, uste dugu Estatu Batuetan zentzu handia duela, baina Europan, agian egokiagoa dela "auzoak" edo "metropolialdeak" bezalako terminoak erabiltzea.

dela mehatxatuz. Ondoren, *real estate* bera da familia etorkinei etxebizitzak prezio handiagoan birsaltzen edo alokatzen dizkiena, eta familia horiek dira, hain zuzen ere, etsita daudenak eta harrapakin erraza direnak. Alde horretatik, jazarpena bi norabidetan gertatuko da: lehenik eta behin, saltzaileei egingo zaie (mehatxuz eta presioz), saltzera bultzatuak izango direlako; eta, ondoren, erosleei/maizterrei egingo zaie *blockbustinga*, hondatuta dauden etxebizitzengatik ordaindu behar dituzten gehiegizko prezioengatik itota daudenei, hain zuzen. Kanporatzea marjinatutako eremuak inguratzen dituzten auzoetan gertatzen da. Auzo horiek, askotan, lehenengoan hedapenak trinkotzen ditu, eta, horren ondorioz, jabe askok beren jabetzak beste errentatzaile batzuei saltzen dizkiete eta beste leku batzuetara lekualdatzen dira

4. Finantzaketa ukatzea (*Redlining*): kapitalak balio-galerarekin jarraitzen du eta errentatzaileen inbertsioak etengabe behera egiten du. Narriadura dela-eta, desinbertsioa azkarrago joango da. Horrela, etxebizitzaren balioak eta lurzorua errenta kapitalizatuak behera egiten dute eta salmenta-prezioak erortzea eragiten dute. Jabeek inbertsio txikia egiten dutenez, finantza-erakundeek eta erakunde publikoek ez dute finantzaketak ematen, errentagarritasun tasa oso arriskutsua baita. Izan ere, finantza-erakunde eta erakunde publiko horiek sistematikoki ukatzen dituzte eremu horietarako hipoteka-zerbitzu eta -kredituak, eta mantentzerako eta konponketarako funtsak zailtzen dituzte, lurra devaluatzeko arriskuaren beldur direlako³⁷. Une horretan hasi ohi dira bandalismoa eta etxebizitzaren egituraren zatiketarik unitate gehiagotan, errenta handiagoak lortzeko.
5. Abandonatzea: utzikeria ez da gertatzen eraikinak orokorrean erabilgaitzak direlako, errentagarriak ez direlako baizik. Hori gertatzen da errentatzaileek/jabeek jada ezin dutenean kostuei aurre egiteko adinako errenta lortu (zerbitzu publikoak, zergak, komunitate gastuak, etab.). Abandonua auzo eskala oso batean gertatu ohi da. Hala, higiezinaren merkatuak hondoa jotzen du, auzo oso bat hondatuz eta horren prezioak ikaragarri

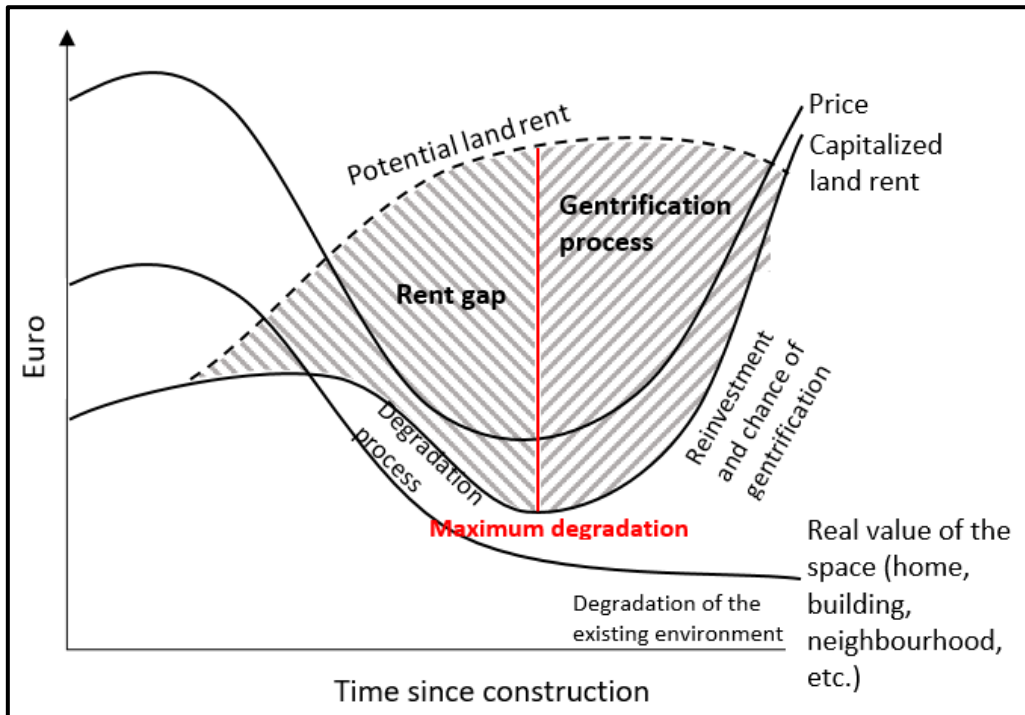
³⁷ *Redlining* basatiarena banku eta aseguratzailerik egiten dutena da, hots, finantza zerbitzuen ukatzea, baina, supermerkatuak, zerbitzu publikoak eta beharrak asetzeko erraztasunak gertu ez izatea edo zuzenean auzo edo eremu espazial zehatz batetik urruntzea ere *soft redlining* gisa hartu daiteke.

* Batzuetan, balio erreala alda daiteke eraikinak, haien egiturak, energia-errendimenduak eta abar birgaitu eta modernizatzen baldin badira.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

jaitsiz. Une horretan gentrifikazioa benetako aukera bihurtzen da (Darling, 2005).

Irudia 1: Devaluation and re-valuation of profitable urban spaces for capital

Iturria: Egileak egina Smith (1979: 538-548) eta Clarken (1995: 1491) oinarritua.

Grafiko honen bitartez, azken batean, saiatu izan garena zera da, argi eta garbi erakustea EGIlraren teoriak, kapitalak produktibitate ekonomikoa bilatzeko orduan, benetan funtsezko faktoretzat hartzen duela espazioa. Izan ere, kapitala ez baita soilik eskulan merkeagoak eskain diezazkioken onurengatik mugitzen, baizik eta espazio "berri" bat ekoizteko eskaintzen zaion aukeragatik eta espazio horretatik atera ditzakeen errentagarritasun-zikloengatik ere.

Erdialde eta periferien arteko dialektika

Ikusi dugunez, korrelazioa dago leku batean gertatzen denaren eta beste batean gertatzen denaren artean, beti daude populazio- eta ekoizpen-tendentziak sortzen dituzten harreman ekonomikoak. Baina desberdintzapenaren eta berdinketaren arteko oszilazio-prozesu alternatibo horrek, denboran zehar eutsita, desberdintasun sakon eta jarraituak eragin ditu zentroen eta periferien artean, eta, gainera, agerian utzi du

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

hainbat indar sozialen eta forma instituzionalen bitartekari papera (estatu modernoarena edo enpresa-multzoena, besteak beste).

EGIrre prozesu historikotzat hartzen badugu, ikusiko dugu kontzentrazio-eremu garatuek, kapital-kontzentrazio txikieneko espazioek jasan duten marjinaltasunaren aurrean, zentralitatea lortu dutela. Aldi berean espazio batean dagoen guztiaren elkarketak eta topaketak definitzen du zentraltasuna. Beraz, modu logikoan nabarmentzen da, zentraltasuna zera dela: elkargunea, puntu batean (espazio zehatzean) batu daitekeen guztiaren aldiberekotasuna (denbora zehatzean).

Zentroak eta periferiak, edo bestela esanda, kontzentrazioa eta sakabanatzea bereizten dituen egiturak, esan bezala, oso prozesu indartsua sortzen du: kapitalen zentralizazioa (Smith, *ibid*) azken beltzean. Oro har, kontuan izan behar dugu kapitalaren kontzentrazioak eta metaketak ere erabakitzeko boterearen kontzentrazio bat dakartela bere baitan. Orain arte aipatutako guztiaren ondorioz, kapitalak elkarren artean elkartzen edo xurgatzen dira, eta hortaz, truke balioa gero eta esku gutxiagotan kontzentratu egin ohi da³⁸.

Smithek (*ibid.*) hausnarketa hori jaso eta espazioari aplikatzen dio, eta ondorio hau ateratzen du:

La centralización espacial es la centralización física de los valores de uso [...] No es que exista un mapa o una traducción automática de la centralización social a la espacial. Pues, aunque la primera requiere de la segunda, la urgencia que apremia a la centralización social del capital se expresa en una diferenciación geográfica asociada a la concentración del capital en determinados centros de producción.

Alde horretatik, ez gara kapital-diruaren zentralizazio espazialaz ari; izan ere, finantza-eta banku-eraikin soil batzuk ez lirateke zentro berriak eraikitzeke gai izango. Ordea, arestian azaldu dugunari buruz ari gara, metatze-prozesuan zehar lanaren banaketa aurrera egiten doa eta produkzio-prozesurako behar diren zerbitzuen eta jarduera

³⁸ Kapitalen zentralizazioaren teoria nabarmena, Marxek kapitalen metaketari eta kontzentrazioari buruz egindako hausnarketaren ondorioa da. Kontuan izan behar dugu Marxen ustez, enpresa eta kapitala ia sinonimoak izanik (enpresaburua eta kapitalista), zentralizazioa industria-enpresa batek beste batzuk xurgatzen dituen gertatuko litzatekeela, monopolio bat sortuz. Monopolio horrek, azkenean, klaseak are gehiago bereiztea ekarriko luke, batzuk aberatsagoak eta beste batzuk pobregokoak bihurtuz, eta horrek, ezinbestean, proletariotzaren iraultzan amaituko luke. Gaur egun, ikusten dugu zentralizatutako kapital handiek, puntu honetara iritsi aurretik eta aginte ekonomiko eta egitura korporatibo beraren pean egoteari utzi gabe, ekonomiaren hainbat sektoretan modu erdi-autonomoan parte hartzen duten barne-banaketak sortzen dituztela (komunikabide-industriaren jabegoetan ikus daiteke).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

osagarrien kopurua handitzeko joera ezartzen da; horrek azalduko luke, preseski, kapitalak berak ezarritako ekoizpen leku zehatzetan espazialki taldekatzeko duen tendentzia.

Zentraltasunak elementu periferikoak ezabatu, eta aberastasuna, ekintza-bitartekoak, ezagutza, informazioa eta kultura pilatzen ditu. Gainera, zentralitate horiek estandarizazio bat ezartzen dute eskulanaren kostuekiko, lan-baldintza onargarriekiko, abangoardia teknologikoekiko, sindikatuen antolamenduarekiko, eta abarreko, horrek maila globalean eragiten du, eta tendentziak sorrarazi. Gainera, garrantzitsua da lurralde-unitate bakoitzaren jatorrizko egiturak aitortzea, hala nola eguneroko bizitzaren merkantilizazioaren ondorio suntsitzaileen aurkako borroka sozialak (Harvey, 2006). Azken buruan, botere handiena sortzen du, hots, botere guztien kontzentrazioa: erabaki-hartzearen boterea. Lefebvreren arabera, industrializaziotik eratorritako urbanizazio prozesuak zentralitate globalaren forma berriak ekarri zituen. Aurreko gizarteetan (aurreindustrialetan), hirigintzea oraindik garatu gabe zegoenean, ezberdintasun bat zegoen landa eta hiriaren artean, “landakoa” eta “hirikoa” izatearen artean, eta dikotomia horrek espazio-forma zehatz bat zuen, egitura eta prozesu sozial batzuen emaitza, non landa-espazioak pisu handia zuen eta hiri-espazioa ez zen merkantzia soil bat. Marxek hiriaren eta landaren arteko erlazioaren inguruan egindako interpretazioa hasiera pausoa izan daiteke garapen kapitalistan nukleoak eta periferiak nola eratzen diren ulertzeko.

Aurreko lerroetan aipatutakoari dagokionez, azpimarratu behar da zentroa kapital-kontzentrazioarako toki bat dela, eta horrek lan-banaketaren aurrerapena erraztuko duela. Baina, gaur egun, hiriak eta espazio urbanoak guztiz zabaldua daude, eta diseinu-eta informazio-guneak dira, erakunde eta instituzioen erabakiak maila globalean hartzeko guneak. Erabaki- eta botere-guneak dira, eta lurralde mugatu batean gizarte bat osatzen duten elementu guztiak elkartzen dituzte. Horrela, erabakiak hartzeko zentro honek, informazio-kanal guztiak eta garapen kultural eta zientifikorako bitarteko guztiak barne hartzen ditu. Hertsadura eta pertsuasioa bat datoz erabakitzeko ahalmenarekin eta kontsumitzeko ahalmenarekin. Horrela, bada, antolamendu-asimetria ez da kapitalaren kokapen espazial-estrategiko geografiko absolutuan soilik gertatzen, baizik eta botere-esparru zabalagoetan gertatzen da (Sheppard, 2009); eta, horren ondorioz, EGIr delakoak aktibo sozioekonomikoen, influentzia geopolitikorako formen, hegemonia politikoaren eta eguneroko bizitza-baldintzen banaketa oso polarizatua eragingo luke (Brenner, 2009).

En cada caso la relación entre la centralidad mental y la centralidad social debe ser definida. Y también deben definirse las condiciones de su final: estallido, explosión, ruptura. La centralidad se desplaza. (Lefebvre, 1974: 366).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Desplazamendu horiek etengabe gertatu ziren antzinako greziar gizarteetan, non hiri-espazioaren zentraltasunak aldatuz joan ziren, magistratuen eta buruen hemiziklotik tenplura eta, ondoren, Agorara. Horrek hiri-espazioaren eta hiri-bizitzaren erritmo edo denboren arteko lotura erakusten du. Era berean, hiri modernoak bere baitan izandako zentralitate-aldaketak ere nabarmenak dira. Parisen adibidez, azken bi mendeetan, zentroa Bulebarretik Montmartre eta Eliseo Zelaietara lekualdatu dute. Gure garaiari erreparatzen badiogu, argi dago zentralitateak desagertu egiten direla, haiengandik sortutako gehiegikeriengatik, periferiez gogaituak edota isolatuak daudelako. Horrela, industrializazioan eta sasoi fordistan zehar, industria-eskualde handiek eta inguruko industria-sateliteek etengabeko hazkunde demografikoa eta industria-hedapena izan zuten (Dunford eta Perrons, 1994; Rodríguez-Pose 1998).

Bitartean, industriaren mendeko enpresek eta enpresa filialek, *inputen* eta zerbitzuen hornitzaileak eta mendeko beste funtzio ekonomiko batzuk kanpoaldera eta eremu periferikoetara baztertu zituzten nagusiki (Scott eta Storper, 2003). Metaketa-erregimen fordistaren 1960ko hamarkadan, heldutasuna lortzen zuen heinean, joera deszentralizatzailerik hori areagotu egin zen eta enpresa handiak beren sukurtsalak leku periferikoagoetako erdiguneetan modu zabalagoan birkokatzen hasi ziren (Massey, 1984), beste zentralitate batzuk sortuz.

Laburbilduz, Lefebvreren ustez (1978), lehen hiri-zentralitatearen erdigune edo puntu gisa zehaztu zitekeena, gaur egun ezinezkoa da, zentralitatea orain zentralismo totalizatzailearekin nahasten baita. Izan ere, zentroa aberastasunak, bitartekoak, ezagutzak, kultura eta abar metatzen hasiko litzateke, eta hiriar buruzko erabakiak hartzeko boterea bere gain hartuko luketen botereen eta interesen kontzentrazio bat lortuko luke.

Edward Sojak (2000), "exopolis" kontzeptuaren bidez, hiri-espazioan zein globalean zentralitateak nola sakabanatzen diren azaltzeko balio duen teoria hau erabiltzen eta eguneratzen du. Estatu Batuetako geografoak, egungo hirietan, hiriaren magnitude fisikoaren ondorioz, erdiguneak periferietan ugaritzen direla baieztatzen du. "Exo" hazkunde horrek, kanporantzkoa, hazkundeari ez ezik, globalizazioaren aroan hiri-espazioa osatzen duten kanpoko indarrei ere egiten die erreferentzia.

Bitxia bada ere, interes kapitalistak dituzten kanpoko indar horiek zentro klasikoetan eta hiri zentrolean jartzen dituzte begiradak, eta horrek globalizazioa eta hiri-forma definitua eragiten du

como el producto tanto de una descentralización como de una recentralización, de la desterritorialización como de la reterritorialización, de la continua expansión y de una

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

intensificada nucleación urbana, de una creciente homogeneidad y heterogeneidad, de integración socio-espacial y desintegración. (Soja, ibid.: 355).

Koherentzia egituratu moduko batean gertatzen da hori, kontsumo-moduak, orain arte aipatutakoaren ondorioz, geografikoki ere bereizita daudelako aberastasun- eta botere-kontzentrazioen arabera, hau da, kontsumitzaileen boterearen arabera mundu bereizia eta kontsumo-lehentasanak garapen geografiko irregularren determinatzaile garrantzitsu gisa sartzeko dira hemen (Harvey, 2006).

Ikusi dugun bezala, fenomeno urbanoaren funtsezko puntuetako bat zentralitatea da, baina zentraltasun hori, hura sortzen edo suntsitzen duen mugimendu dialektikoarekin batera ulertu behar da. Horrela, "zentralitatearen dialektika" ez da soilik espazio zehatz batean elkartutako objektuen arteko elkarrekiko mendekotasun kontraesankorra, baizik eta zentroaren eta periferiaren arteko oposizioa, bilketa eta sakabanaketa, inklusioa (zentrorantz) eta bazterketa (periferiarantz). Edozein puntu erdigune bihurtzeko daitekeela, espazioa denboraren eskuetan eta honen mesedetan txikiagotzen ari dela esan nahi du. Arintasuna eta malgutasuna gure garaiko egitura espazialen identitateak dira.

Bestalde, produkzio-logiken arabera, zentroaren eta periferiaren, zentralitateen eta deszentralitateen arteko alde hori, nazioarte mailara estrapola daitekeela uste dugu, non eskualde edo lurralde zabalago batzuek periferiekiko kodependentzia harremana sortzen duten. Erdiguneko eta periferiako eskualdeen arteko aldeak kapitalismoaren gizarte-harremanen adierazpen materialak dira, baita, denboran zehar, hauen ekoizpenarenak eta erreproduzioarenak ere. Neurri handi batean, arestian aipatutako "gorabeheraren teoria" eragingo du mundu mailako erabakiak hartzeko puntuak leku batean edo bestean kokatzeak.

Espazioari buruzko atalean aipatu dugun bezala, pertsonen, produkzio-baliabideen eta kapitalen kontzentrazioak, erdiguneak eta area zentralak metaketa kapitalistarako eta ekoizpen bitartekoen gaineko kontrolerako aparteko lekuak bihurtzen dituzte. Botere politiko eta arautzailearen eta kontrol sozialaren jardueran aglomerazio espazialak duen eraginkortasunak, eta hurbil dauden ekoizpen-jardueretatik eratorritako metaketaren kokapenean nolabaiteko kausalitate metagarriak, urbanizazio-maila handia duten eskualde eta lurraldeak EGIRRaren eta espazioaren desberdintzapena eraketarako leku estrategiko bihurtzen ditu. Horrela, lurzoruaren errentaren zuzeneko emaitza gisa, desberdintzapen urbanoaren patroien bitartez, ardatz bitar bat eratzen da, normalean periferiako lurzoruaren errenta baxuetatik zentroko errenta altuenetara doana.

Zentralizazio geografiko hori ez litzateke existituko periferia antitetikorik gabe. Baina zentro-periferiako azaleko antolamendu geometriko honek kapitalismoaren klase-egitura espezifiko baten ondorio den adierazpen geografiko bat ezkututzen du. Sojaren

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

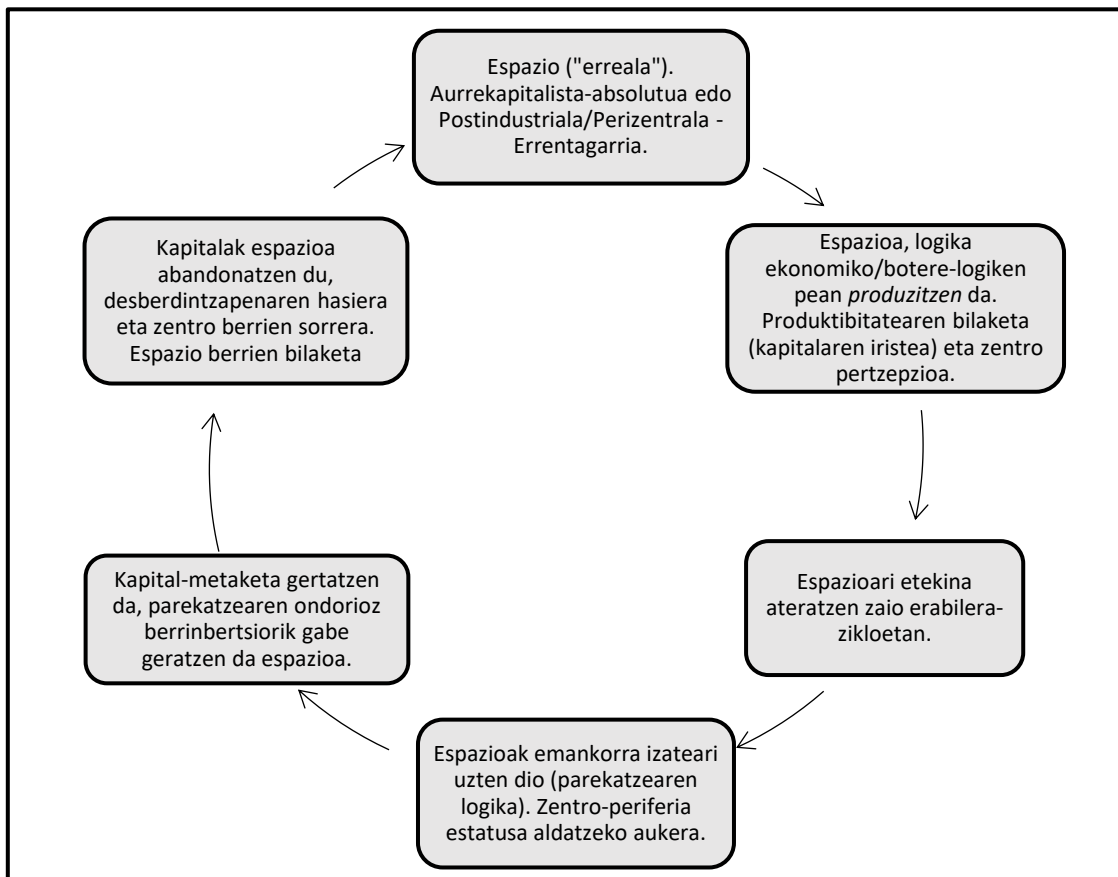
ustez (1985), gizarte-egituraren eta espazio-egituraren tartekatzea, ez da bata bestearen gain, espazio burges eta proletarioen arteko banaketa agerian utziko lukeen mapeo soil bat. Lehenik eta behin, jakin behar dugu espazialitate kapitalistaren egitura hierarkikoak, eskala desberdinetan nukleoak eta periferiak dituela (Smith, 1984). Gainera, proletalgo eta burgesiaren arteko klase-mugak kapitalismoan batzuetan lausoak direnez, are gehiago gaur egun; gizabanakoak batean edo bestean esleitzeko zailtasunak existitzen diren moduan, arazoak ere badaude toki geografiko guztiak argi eta garbi “nukleoan” edo “periferian” esleitzerakoan. Kontuan hartu behar dugu, beraz, egitura antagoniko zurrun horren arintasuna. Izan ere, batzuetan, hirietako erdiguneak bezala, eremu eta eskualde zabalenak ere aldatzen dira, baina horrek ez du inondik inora ere esan nahi zentro-periferia harremanen esangura estrukturala espazio kapitalistan suntsitu egiten denik.

Comienza con la acumulación primitiva [...] que aparece como un proceso permanente en la acumulación y concentración de capital, y se expresa, en última instancia, como centralización de los capitales existentes en unas pocas manos y en su privación para muchos otros (a quienes se les ha aplicado la expropiación). Este proceso centrípeto pronto produciría el colapso de la producción capitalista, si no fuera por las tendencias contrarias que tienen un continuo efecto descentralizador. (Marx, 1894 [2013])

Marxek (1867 [1975]) adierazi zuenez, “el capital crece en grandes cantidades en un lugar y bajo una sola mano porque muchas otras lo han perdido en otro sitio”. Garapen irregularraren teoriaren oinarriak, parekatze-desberdintzapen eta desjabetze mugimenduak Marxen idazkietan hauteman ditzakegu.

Hurrengo grafiko honek, laburpen gisa, espazio eta kapitalaren harremana irudikatzen du. Gogoan hartu behar dugu, guretzat espazioa ez dela gauza huts bat, eta nahiz eta kapitalismoan merkantzia moduan tratatu, bestelako zentzuak dituela, oro har, biztanleriak (baldintza historiko eta materialak medio) eman nahi dizkionak, bizipenen bidez eta bertan bizitzearen bidez. Egituratutako egitura egituratzailea izateak espazioaren ulerkerak zabaltzen ditu.

Irudia 2: Kapitalaren ibilbideak espazioan

Iturria: Egileak egina.

Espazioaren politika berri baterantz? EGIRRAREN KRISTALIZAZIOA

Grafikoan ikusi ditugun suntsitzeko eta sortzeko, zein zentralizatzeko eta periferizatzeko une horiek, ez dira eskala bakar batera mugatzen; are gehiago, historian zehar hirien eta hiri-espazioen berrantolaketa espazialek ondorioak eta inplikazioak desberdinak izan dituzte gizarteko hainbat sektoretan, bai eta goi-mailako eskaletan ere, alderantziz ere esan daiteke, beraz, estatu-nazioekin edo eskualdeekin. Ildo beretik, aurrerago ikusiko dugun moduan, joera eta egitura ekonomiko handietan arreta jartzea beharrezkoa da, baita dagoeneko azaldu ditugun garapen irregularraren ereduengan artekari diren indarrek ere (Cox, 2002). Desberdintzapen geografikoa sortzeko eta kristalizatzeko indar desberdinek izan duten funtzioa ulertzeko, Brennerek (2010) beharrezkotzat jotzen du Lefebvreren "espazioaren politika" (1976) ikertzea, historikoki espezifiko den polarizazio sozio-espazialaren egitura azaltzeko.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

1970eko hamarkadaren hasieran, Lefebvrek plangintza espazialaren inguruko estrategia landuei buruz gogoeta egin zuen, instituzio publikoak eta oro har, Estatuak (lokalak, nazionalak edo supranazionalak) begitan izan zituen. Lefebvreren ustez, Europa, nazio, eskualde eta toki mailan, espazioan ondorio zuzenak dituen urbanizazioa kudeatzeko estatu-estrategien ugaritzeak agerian utzi zuen espazialitate kapitalistaren berezko izaera politikoa. Keynesianismo espazialaren berezko estrategia eta mekanismo instituzionalak (Brenner, 2004), oso garatuta egon ziren 60ko eta 70eko hamarkadetan Europan. Aurrerago ikusiko dugun bezala, ezagutza teknokratikoko eta botere politiko-instituzionaleko hainbat moduren mobilizazioa ekarri zuten; nazio, eskualde eta toki mailako lurralde bakoitzean, ekoizpen, truke, garraio eta ugalketa biologikoko geografiak ekoiztu, manipulatu, administratu eta arautzeko. Eta estrategia horiekin lotutako irudi teknokratikoa, apolitikoa eta neutrala gorabehera, lehen atalean aipatu duguna gogoraziz, espazioa ahistoriko eta ideologiarik gabeko gauzatzen hartu zen, bigarren mailako ondorioak sortuz eta eztabaida eskalarrak eraginez (Lefebvre, 1977; 1978; 1979).

Hala ere, espazio-plangintzako eta azpiegituretan inbertitzeko sistema nazionalizatuak zatikatzen eta berdesberdintzen ari dira, estatuak tokiko hazkunde-poloak estrategikoki birkokatzen saiatzen ari diren heinean, kapitala inbertitzeko nazioz gaindiko zirkuituen barruan, eta ez nazio-mailan auto-itxita dauden lurralde-ekonomien barruan. (Jessop, 1994; Brenner, 1998; Jessop et al., 1999). Hala eta guztiz ere, Estatuak espazialen formak, mekanismoak eta helburuak funtsean birbideratu eta berregokitu direnean ere, Lefebvrek izandako azpi-intuizioek, espazioaren izaera politiko endemikoari dagokionez, beti bezain indar handiz jarraitzen dute durundatzen. (Lefebvre et al., 2010). Marko teoriko honen bigarren atalean ikusiko dugunez, eta bide batez hasiera moduko bat eskainiz, gaur egun estatuaren (nazionalaren) indarren hustutze bat eman dela baieztatu dezakegu (Goikoetxea, 2018). Honek estrategia espazialengan eragina izan du eta horregatik, estatu nazionalaren papera aztertzea izango dugu lehenik eta behin izpidetzat. Estatu nazionalaren botere-hustutze hori (*hollowing out*), norabide bikoitzean gertatu da, alde batetik, entitate supranazionalen indartzea eragin du, baina estatu lokalak (tokiko estatuak edo hiri-gobernuak) ere bere ahalmen-boterea handitu du.

Egun, Brennerek (2004) adierazten duenez, bizi garen garai honetan garapen irregularreko eta zentro-periferia polarizazioko forma kualitatiboki berriak daude Europako eskala geografikoan (jada ez nazionala), baina hala ere, forma hauek, nazio, eskualde eta tokiko eskaletan ondorioak dituzte (Dunford eta Kafkalas, 1992; Lever, 1996; Moulaert, 1996). Garapen espazial irregularreko Europako geografia berri hauek lotura estua duten lau joeraren azalpenarekin uler daitezke:

- **“Metropolitanizazioa” eta uhartediko ekonomiaren gorakada:**

Sektore ekonomikoen eraldaketek eta azken lau hamarkadetako enpresa-metaketako estrategia berriek, hirigune eta eskualde aurreratuen eta oso garatuen, eta atzeratutako eremu periferikoen artean ezarritako espazio-banaketak indartu dituzte (Amin eta Tomaney, 1995). Gero eta hegazkortasun geoekonomiko handiagoa dagoen arren, mendebaldeko Europako metropoli-eremu nagusiek aurreko garaietatik oinordetzan hartutako bi kokapen-abantaila nagusi ustiari ahal izan dituzte: komunikazio- eta garraio-sare aurreratuen barruan dituzten posizio estrategikoak, eta kalifikazio handiko langile-kontzentrazio handiak (Dunford eta Perrons 1994; 172-3). Ondorioz, 1980ko hamarkadaren hasieratik, mendebaldeko Europako ekonomiaren barruan hiri metropolitano nagusien garrantzi estrategikoa nabarmen handitu zen. Veltzek (1996) "Metropolitanizazio-prozesu" gisa aurkezten du joera hori, eta bi zati dituela dio. Alde batetik, balio erantsi handiko gaitasun sozioekonomikoak, azpiegitura aurreratuak, industria-hazkundera, barne-inbertsioa eta eskulan-fluxuak gero eta gehiago metatzen direla metropoli-eskualde nagusietan, oinordetzan hartutako joera egituratzaileei jarraiki. Beste aldetik, erdialdeko hiri-espazioen eta hiri eta eskualde periferikoen arteko lurralde-desberdintasunak nabarmen areagotzen direla Europako ekonomia osoan. Metropolitanizazio-joera horiek Europako hiri-sistema nazionalen barruko hainbat aldaketa espazialeetan gauzatu dira azken hiru hamarkadetan. Aldaketa horiek Parisera eramaten gaituzte (kalifikazio handiko enplegu-kontzentrazioaren ardatz gisa eta Frantziako Produktu Nazional Gordinaren % 30 baino gehiagoko kontzentrazio puntu gisa) (Veltz, ibid.); Alemaniako hiri nagusietara, hala nola München, Berlin, Hanburgo edo Frankfurt (kudeaketa- eta kontrol-funtzioen kontzentrazio puntuak); Londresera (finantza-sektoreko eragile nagusi gisa) (Sassen, 1991); eta, azkenik, Randstad neerlandera (puntu logistiko eta korporatibo garrantzitsu gisa) (Dieleman eta Musterd, 1992).

Gainera, Europako Merkatu Bakarra kontsolidatzeak izan zuen garrantzia azpimarratu behar da, metropolitanizazio-prozesuan sakondu eta lurraldeen arteko desberdintasunak betikotu zituzten indar zentripetoak eragin baitzituen (Cheshire, 1999). Ildo horretatik, 1970eko hamarkadaz geroztik, Europako industria berregituratzeko prozesuek "self-reinforcing polarization of high-level Activities in well-resourced and well-connected nodes" (Dunford eta Perrons, ibid.: 173) sortu dutela egiazta dezakegu, oinordetzan hartutako egitura berberen mende. Horrela, bada, "uhartediko ekonomia" lortuko genuke, Veltzen arabera (1997:83):

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Metropolitan growth creates autonomous centres of development that benefit more from their networked horizontal relationships with other large poles, than from their traditional vertical relationships with the *hinterland*.

- **Nazioz gairik hiri-hierarkiak eratzea:**

Egia da, Europako industrializazio eta egonkortasun urteetan, ekonomia nazional bakoitzak hiri, auzo, industria-eremu eta eremu atzeratuaren barne-hierarkia oso ondo definitua zuela, eta ekoizpen prozesu fordistak zituen funtzio espezifikoak mende egon arren, estrategia espazialek, espazioen oreka bilatu izan zuten. Gaur egun, industria berregituratzeko, globalizatzeko eta Europako integratzeko prozesuek hiri-sistema transnazional berriak eratzen lagundu dute, horrela, globalki integratuak dauden hiriak gero eta estuago erlazionatzen dira, eta, aldiz, toki behartsuak eta eskualde ahulak gero eta baztertuago daude.

1980ko hamarkadan, olatu neoliberalaren eraginez, atzerriko zuzeneko inbertsioa hazi egin zen mendebaldeko Europan, fusioen eta erosketen bidez. Horrela, lanaren, ekoizpenaren eta merkataritzaren enpresa gaineko kontrola deslurratzen egin zen, kontrola transnazionalizatuz eta tokiko eskala anitzetan birlokalizatuz (Amin eta Malmberg, 1994). Garapen horren ondorioz, hiri globalen sare bat osatu da, eta kudeaketa, finantza eta kontrol korporatiboko funtzio aurreratuak zentralizatu dira (Taylor eta Hoyle, 2000). Hiri globalen ekonomia horiek, sarritan Europakoak (Londres, Paris, Amsterdam, Frankfurt, Zúrich edo Milan), lehen eskualdeko zentroetan edo hiriburu nazionalen biltzen ziren administrazio- eta kudeaketa-funtzio asko biltzen dituzte.

- **Metropoliaren arteko polarizazio berria:**

Eraldaketa sozioekonomikoek eragin dituzten lanaren banaketa espazial berriek, lehen aipatu ditugun oinordetzan hartutako garapen urbanoaren egiturak aldatu dituzte. “Lurzorua errentaren” teoriarekin ikusi ahal izan dugunez, desindustrializazio- eta berrinbertsio-prozesuak sakondu ahala, nazioarteko sistema urbano guztia, nazioarteko merkaturak eta lanaren nazioarteko banaketa berriak posizio estrategikoa lortzen saiatzen diren hiri eta eskualdeen arabera banatzen da:

Relatively stable mosaics of uneven regional development have suddenly become almost kaleidoscopic. Once highly industrialized and prosperous core regions have been experiencing accelerated economic decline and deindustrialization, while many poor peripheral regions [...] have become

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

new centres of industrial growth and expansion. These 'role reversals of regions' [...] reflect what has been the most extensive geographical decentralization and internationalization of industrial production since the origins of industrial capitalism. (Soja, 1989: 172).

Egoera honetan, hiri-landa banaketa tradizionalaren arintzea areagotuz joan da, enplegu-, populazio- eta inbertsio-mailetan agertzen diren desberdintasun urbanoen ordez (Läpple, 1985). Nazio-mailan, Erresuma Batuan, Italian edo Alemaniako Errepublika Federalean, esaterako, iparraldearen eta hegoaldearen arteko banaketaren inguruko eztabaidak ugariak dira. Diferentziazio horrek desindustrializazioaren, langabezia masiboaren eta hiri-gainbeheraren arabera eremu nazional bereko eskualdeak bereizten ditu. Gainera, tokiko eskalara begiratuz, Sojaren gogoeta ekar dezakegu aurrera. Gure kasu praktikoetan ikusiko dugunez, Bilbon eta Bartzelonan lehen industria zonaldeak zirenak, egun bestelako funtzio ekonomikoak betetzen dituzten eremuak dira. Industriaria emandako espazioak lekuz mugitu dira eta auzo zein espazio periferikoagoak okupatzen dituzte gaur.

- **Marjinazio- eta bazterketa-eremu berriak:**

Europar, nazioz gaindiko enpresek balio erantsi txikiko funtzio ekonomikoak kanporatzen jarraitu izan dute (zentzu geografikotik), hegoaldeko eta ekialdeko eremu periferiko eta erdi-periferikoetara (Hadjimichalis eta Sadler, 1995; Nilsson eta Schamp, 1996). Horrela, Portugalen, Espainian, Italiako hegoaldean, Grezian edo Polonian, langile kualifikatuen eta industria, garraio eta komunikazio azpiegitura aurreratuen gabezia duten eskualde eta hirietan ezinezkoa izan da joera ekonomiko desarautzaile neoliberalak gelditzea (Moulaert, ibid.). *Path dependece*-a eta mekanismo instituzional bermatzaileen faltak alternatibak bilaketa ere oztopatzen du.

Sintesi moduan, Brennerek (ibid.) Europako geografia berria horrela laburbiltzen du: lehenik eta behin, "metropolitanizazioa" eragin duten gaitasun sozioekonomikoen kontzentrazio handiagoa gertatu dela (kualifikazio handiko laneskua eta azpiegitura aurreratuko inbertsioak metropoli-eremu nagusietan kontzentratu direlako). Bigarrenik, gero eta bereizketa handiagoa dagoela tokiko eta eskualdeetako ekonomien artean, espezializazio berezien arabera eta munduko eta Europako lanaren banaketa espazialaren arabera. Azkenik, globalismoaren eta metropoli-mendekotasunaren arteko lotura handiagoa identifikatzen du Brennerek. Honek "uhartediko ekonomiarantzko" joera eragiten du, azken lau hamarkadetan mendebaldeko Europar sortu den espazio-(des)orden berriaren ezaugarritzea.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Aipatutakoarekin lotuta, Blanco eta Subiratsek (2008) zenbait aldagai azaltzen dituzte prozesu horiek hirietako espazioetan dituzten ondorioak ulertzeko. Haientzat, orain arte aipatutako joerek lurralde-segregazioa eta desberdintasun soziala eragin dituzte praktika urbanoan.

Taula 3: Joera espazialak "Desberdintasun soziala" eta "Lurralde-segregazioa" balioen arabera

		Lurralde-segregazioa	
		Baxua	Altua
Desberdintasun soziala	Baxua	Espazio inklusiboak	Espazio zatikatuak
	Altua	Espazioa desorekatuak	Espazio baztertzailak

Iturria: Blanco eta Subiratsen (2008;2018) oinarrituta.

EGIrraren patroien kristalizazioa

Egiaztatu ahal izan dugunez, “los patrones del DED cristalizan en la interfase entre configuraciones socioespaciales heredadas y estrategias espaciales emergentes orientadas a su transformación” (Brenner, 2009: 31). EGIrra hainbat eskalatan sortu eta erreproduzitu daiteke, tokiko mailatik globalera, eta gizarte-harreman kapitalisten kontzentrazioarekin bitartekari eta emaitza gisa agertzen da (Soja, 1985). Ildo honetatik, argudio hau planteatzen dugu: kapitalismoan eta kapitalismo berantiarrean izan ohi diren ekonomiaren tendentzia aldaketek eta, orokorrean, botere-harreman desorekatu baten markoan ematen diren gizarte-prozesuek modu zuzenean eragiten dute leku zehatz batean ematen den estrategia eta egituratze prozesu espazialean.

Beraz, kapitalismoan gertatzen den garapen irregularra sortzen duten tendentzien inguruan, kapitala metatzen duten prozesu geografikoek bere baitan duten kontraesana nabarmendu behar da. Alde batetik, sakabanatze espaziala sustatuz, espazioa zentrifugatzeko joera baitute; eta, bestetik, espazioarekiko duten mendekotasuna dela eta, kontzentrazio espaziala sustatzen dutelako. Horrek parekatze eta desberdintzapen joeretara eramango gintuzke, onurak maximizatzeko bilaketan, espazioaren birbanatzea eta, ondoren, desoreka espaziala izango litzateke.

Prozesu horiek “suntsipen sortzailearen” piztaileak dira, eraikitako hiri-espazioen narriadura fisikoari erreferentzia egiteaz gain, hainbat forma sozioekonomiko eta instituzionaletan ere islatzen dena. Ildo beretik, askotan joera horiei erantzuteko, maiz errepikatzen dira "irtenbide espazialak" espazio jakin baten barruan ekoizpenerako eta

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

kontsumorako koherentzia egituratua mantentzeko helburuarekin (Harvey, 1985b: 146). Konponketa eta soluzio horiek finituak dira beti, hau da, iraunkortasun eta egonkortasun ahula dute. Horrekin guztiarekin, kapitalismoaren geografiak aldakorrak, ezegonkorak, etenak eta desorekatuak direla ikus dezakegu.

Jarraian, kapitalismoaren egungo egituraketaren ezaugarri diren dimentsio sozioespazial nagusietan, garapen irregularraren oinarriak nola bilakatu eta gauzatu diren aztertu nahi dugu. Fordismo keynesiarraren oinordetza gisa (arestiko atalean aipatu izan duguna eta hurrengoan ere azalduko duguna), eta gainbehera-uneak ekarri zituen desindustrializazioaren ondoren, garapen irregularra, kapitalismo global ezegonkor baten geografia eta tendentzia berriak egituratzeko bitartekaria eta emaitza izan da. Estatuaren garrantzia (nazionaletik lokaleraranzko norabidean) eta honen ahalmen arautzailea zenbateraino den berreskuragarria jakiteko aukera izango dugu. Era berean, Estatu lokalak hartuko duen berebiziko garrantziaren inguruan ere arituko gara, izan ere, garapen irregularraren kristalizazioak hiri-espazioetan antzemango dira.

II. BLOKEA: NEOLIBERALISMOAREN DIMENTSIO BERRIAK. SUNTSIPEN SORTZAILEA ESTRATEGIA GLOKAL GISA

3. FORDISMO (KEYNESIANISTATIK) BENETAN IZATEDUN
NEOLIBERALISMORA: kapitalismoaren konfigurazio geografiko berriak

Neoliberalism may be a loose and adaptable term (this does not mean that) we should abandon it, any more than we should abandon the terms 'capitalism,' 'socialism,' or 'liberalism' just because they are open and contestable in meaning. Neoliberalism is semiotically loose, but designates something very specific. It represents a distinctive kind of valorization and liberation of capital. It makes economics the model of everything [including the] economization of democracy.

Wendy Brown (2018: 3)

Gure marko teorikoaren hurrengo atal hau, hasteko, Brennerek (2009) EGIRRAREN inguruan identifikatutako 4 proposamen teorikoetan oinarrituko da: parekatzea eta bereizketaren ondorio sortzen den mugimendu alternatiboan; erdigunearen eta periferiaren arteko bereizketa maila globalean; EGIRRAREN bitarteko diren indar instituzionalen garrantzian (Lefebvreren “espazioaren politika”); eta EGIRRAREN patroien kristalizazioa heredatutako egituren eta sortzen ari diren estrategia espazialen arteko trantsizioetan.

Azken bi puntu horietan jarriko dugu arreta, Estatuko erregulazio-botereetan aldaketak nola gertatu diren eta hirietako geografia sozioespazialean zer ondorio dituzten jakiteko. Eta, bestetik, Jessop eta Brennerek zenbait lanetan identifikatzen dituzten lau

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

dimentsio sozioespazialei erreparatuko diegu (Lekua edo Tokia, Lurraldea, Eskala eta Sarea). Horiek izango dira hain zuzen erabiliko ditugunak EGIRRaren gauzatzea azaltzeko.

Hortaz, kapitalismoaren geografia polimorfikoetan ematen diren EGIRRaren eboluzio-ereduak aztertu behar dira, espazio sozialaren izaera polimorfikoa modernitate kapitalistan, alegia. Horrela, aipatutako dimentsio horietan oinarrituta, zera ulertzen saiatuko gara: eraldaketa sozioekonomikoen prozesuak, azken batean, espazioaren garapen irregularraren logiken mende daudela eta kapitalismoaren dimentsio sozioekonomikoetan hainbat modutan gauzatzen direla ulertzen saiatuko gara.

David Harveyk (2005: 87) proposatzen duen "neoliberalizazioak 1970. urtetik aurrera munduan izandako aurrerapenaren mapa mugikorrak" esparru kognitibo gisa balioko digu neoliberalismoaren erregulazio- eta konpentsazio-aldaketa etengabea ulertzeko. Horrek aukera emango digu ulertzeko nola lotzen diren tokiko joerak joera global eta nazional zabalenekin, neoliberalizazio-prozesuen bidez gertatzen diren garapen geografiko irregularraren korrante nahasiak errepikatuz (Brenner, 2010).

Baina EGIRRak zenbait sozioespazialitatetan egindako kristalizazioaren azalpenarekin hasi aurretik, orain arteko esparru sozioekonomikoa aztertu behar dugu. 1970eko hamarkadatik gaur arte gertatu diren trantsizio eta desegituraketek joko-arauak aldatu dituzte. Horregatik, beharrezkotzat jotzen dugu, lehenik eta behin, fordismo-keynesiarraren gainbeheratik, Europako paradigma ekonomikoan gertatu diren aldaketak testuinguruan kokatzea eta aztertzea; izan ere, estrategia neoliberaleri lotutako gaur egungo garapen irregularreko prozesuak, aurretik gertatutako ibilbidearen menpekoak dira (*path dependence*) (Brenner et al., 2010 eta 2010b; Dunford eta Perrons, 1983).

Un análisis del neoliberalismo realmente existente, entonces, debe comenzar por explorar aquellos escenarios donde la regulación capitalista se ha consolidado: escenarios derivados del periodo fordista-keynesiano de desarrollo capitalista, en el marco del cual se activaron por primera vez los programas neoliberales tras la crisis geoeconómica de comienzos de los setenta. Desde esta perspectiva, los impactos de las estrategias neoliberales no se pueden comprender adecuadamente mediante un análisis abstracto y descontextualizado de los méritos relativos de las iniciativas reformadoras basadas en el mercado, o de los supuestos límites de ciertas formas específicas de políticas estatales. (Theodore et al., 2011: 19-20).

Horregatik, fordismoaren sistema eta egitura geoekonomikoa aztertzen hasiko gara. Termino horrekin jada ez gara zuzenean eta soilik industria-soziologia tradizionalari buruz ari; izan ere, "fordismoa" interesatzen bazaigu, erregulazioaren teoriak terminoaren esanahiaren lausotzea egiten duelako da. Henry Fordek 1914an Highland Parkeko automobilak fabrikatzeko enpresan sartutako "muntaketa-lerroa" fabrika-sistemarekin lotuta, gaur egun, fordismoa, masa-ekoizpeneko eta produktibitatea

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

areagotzeko modu orokor bat deskribatzen duen eredu ideal bat dela esan genezake: “It could refer in narrow terms to the employment of semi-skilled labour on a moving assembly line or in broad terms to the spread of the American way of life under the impact of mass production and mass consumption” (Jessop, 1992: 43).

Jessopek fordismoaz aurkezten duen bigarren ikuskera hori, oro har, 1950eko hamarkadara arte iraun zuen eta bigarren mundu-gerraren ondoren finkatu zen³⁹, politika-ekonomikoa, aldiz, 29ko crackari erantzuteko sortu zen eta iraupen luzeagoa izan zuen (Altvater, 1992). Ikuspegi berri hori eskariaren estatu-kudeaketa berriarekin erlazionatzen dugu, baita zerga-politikekin eta kontsumo-politikekin ere, gizarte-ongizatearen⁴⁰ bilaketa etengabeagatik gidatuta (Esser eta Hirsch, 1989). Hala, Frederick Winslow Taylorek *The Principles of Scientific Management* 1911n plazaratutako liburuan iradoki ez zuen bezala, fordismoa fabrikaren antolaketa-egitura modernizatzeaz haratago doa eta Estatu nazionalaren beharra izan zuen entitate bermatzaile gisa.

Jessopen arabera (1992: 47-53), fordismoa lau ardatz nagusiren bitartez uler daiteke: sortzen den lanaren banaketaren bitartez; metatze-erregimen gisa; erregulazio ekonomikorako gizarte-egitura moduan; eta “sozializatze” modu gisa. Eskema horrek, aurrerago, fordismoaren eta post-fordismoaren edo “benetan izatedun neoliberalismoaren” arteko oinarritzko desberdintasunak alderatzeko balioko digu.

Lehenik eta behin, gorago iragarri dugunaren antzera har genezake fordismoa, hau da, lan kapitalistaren prozesu desberdin baten antzera. Ildo honetatik, fordismoak ondasun

³⁹ Lehenengo industria-iraultzaren eta Lehen Mundu Gerraren artean herrialde kapitalista aurreratuenetan nagusitu zen metatze-erregimena nagusiki hedakorra izan zen, eta ekoizpen-bitartekoen ugalketa hedatuan oinarritu zen. Bigarren Mundu Gerraren ondoren, erregimen nagusia kontsumo masibo eta intentsiboaren hazkundera zentratu zen (Lipietz, 1987).

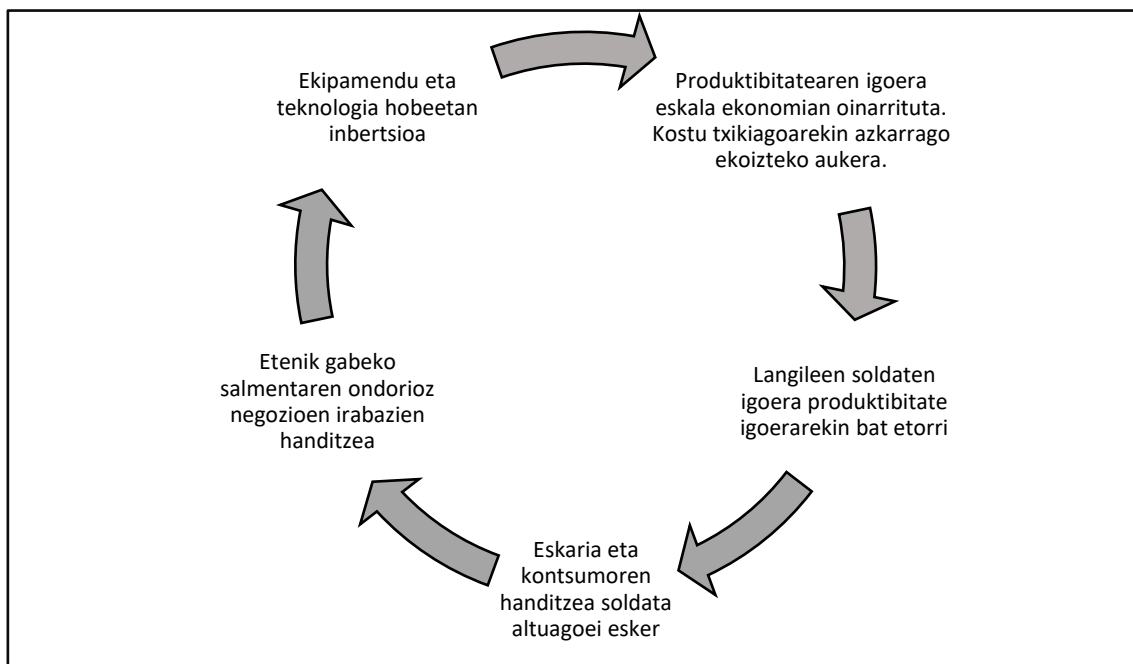
⁴⁰ Horregatik, neurri handi batean, egile askok (Neil Brenner, Bob Jessop edo David Harvey) “fordismo keynesiarra” terminoa erabiltzen dute, John Maynard Keynesek ezarritako teoria ekonomikoaren balioa nabarmentzeko, batez ere 1936ko *The General Theory of Employment: Interest and Money* liburuan aurkeztua. Horren arabera, kontsumoa da jarduera ekonomiko ororen xedea, eta kontsumorik gabe eta ondasun-eskari eraginkorrik gabe, ez dago pizgarririk, ez inbertitzeko ezta produzitzeko ere. Hori bermatzeko, keynesianismoak fordismoaren arauketa politikoa eta estatala proposatu zuen. Arazo sozial eta ekonomiko larriak, batez ere langabezia masiboa, deflazioa eta industria-ekoizpenaren etengabeko murrizketa, gastu publikoaren bidez konpontzeko aukera eskaintzen zuen. Esparru horretan, *laissez faire* liberalaren disfuntzionaltasuna ordeztzen zuten ideia ekonomiko keynesiarrak lehenetsi ziren (Hobsbawm, 1994).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

estandarizatuen fabrikazio mekanikoan oinarritutako lan-banaketaren konfigurazio tekniko eta sozialari egingo lioke erreferentzia. Masa-ekoizpenari buruz aipatzen genuena etengabe mantendu beharko litzateke, epe luzerako aurreikuspenekin, ekoizpen-erregimen antzeko bat sortuz. Ekoizpen-egitura uniforme honek ondorioak izan zituen lanaren banaketa espazialean bertan; izan ere, lanaren banaketa teknikoak, hau da, langile bakoitzaren espezializazio indibidualaren mendekoak, eragin zezakeen, adibidez, ingeniariak "a" eskualdean kokatzea, produkzioa eta diseinua "b" eskualdean, eta kualifikatu gabekoak "c" eskualdean kokatzea (Lipietz 1982), eta hortaz, garapen irregularraren hasiera eragin zezakeen.

Bestalde, fordismoa metatze-erregimen gisa uler dezakegu, hau da, egituraren erreproduzioari eusten dion erregimen makroekonomiko gisa. Fordismoaren izaerari eta logikari buruzko eztabaida batzuek, autozentrismoan⁴¹ eta zirkuitu zirkular itxian jartzen dute arreta.

Irudia 3: Erregimen fordistaren sorgin gurpila

Iturria: Egileak egin Jessopen (1992) oinarrituta.

Hazkunde-modu fordista gerta dadin, ez da beharrezkoa enpresa edo ekoizpen-adar guztiak teknika fordisten mende egotea sektore liderrek modu fordistak jarraitzen dituzten bitartean. Izan ere, masa-ekoizpenak masa-merkatu bat aurkitzeko, hazkunde baliokidea egon behar da beste ondasun mota batzuen (altzairua, petrolio, errepideak,

⁴¹ Hau da, kapitalaren zirkuitua batez ere muga nazionalera mugatzen dela.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

familia-etxebizitzak eta elektrizitatea) eta zerbitzuen (txikizkako salmenta, kontsumorako kreditua eta kontsumo-ondasun iraunkorren zerbitzuen) ekoizpenean.

Baina azterketa ekonomikoa besterik ez dirudien horrek, atzean, “erregulazio ekonomikoaren gizarte-eredu” (EEGE) batek araututako erakunde eta instituzioez osatutako egitura du. Hain zuzen ere, azpimarratu beharreko laugarren ardatzak erakunde, antolamendu-egitura, sare, arau eta jokabide-eredu guztiak bilduko lituzke, horiek baitira azaldu berri dugun metaketa fordismaren erregimenaren oinarria.

Taula 4: Fordismoaren metaketa erregimenaren erregulazioan parte hartzen duten forma instituzionalak

Soldata erlazioa	<p>Hitzarmen kolektibo lotesleak. Zuzendaritzak sindikatuei aitortzen die negoziazio kolektiborako ahalmena, eta sindikatuek, berriz, lan-prozesua antolatzeko eta estrategia korporatiboa definitzeko eskubidea ematen diote zuzendaritzari.</p> <p>Soldata produktibitatearen eta prezioen hazkundearen arabera indexatuta daude, eta aldizkako igotzeak dituzte.</p> <p>Negoziatio kolektiboak eta gutxieneko soldatari buruzko legeriak gero eta soldata handiagoak zabaltzen dizkie sektore ez-fordisteetako langileei, eta horrek erlatibitateei eta eskariari eusten die.</p> <p>Zerga progresiboen bidez finantzaturako ongizate-onura indexatuek, kontsumo masiboko arauak orokortzen dituzte gaixotasun, erretiro edo langabeziagatiko ekonomikoki pertsona ez-aktiboentzat.</p>
Enpresa ereduak: kompetentzia monopolistikoa	<p>Hainbat dibisiotako antolakuntza bereizgarria du, deszentralizaturik eta merkatura bideratua, epe luzerako plangintzaz arduratzen den batzorde zentral batek gainbegiraturik. Enpresaren jabeak ez du enpresa zertan guztiz kontrolatu.</p> <p>Enpresak fordismoan duen onura-iturri nagusia produktibitatearen eta eskala-ekonomien etengabeko hobekuntzetatik eratorritako gainbalio erlatiboa da.</p> <p>Lehia kapitalistaren forma nagusia, liberala izan ordez, monopolista da. Erregulazio modu monopolistikoek enpresak industria-sektore nazional nagusietan kontzentratzeko eta zentralizatzeko aukera ematen dute. Enpresa handien arteko lehia masa-ekoizpeneko teknologia arrazionalizatzeko estrategiek baldintzatzen dute. Estatu nazionalak industria- eta teknologia-politikak mobilizatzen dituzte beren enpresa handienek munduko merkatuan dituzten posizioak indartzeko.</p> <p>Prezioak eskariarekin aldatzen diren prezio malguen sistema batean parte hartu beharrean, enpresek, kostu-prezioen finkapenean parte hartzen dute.</p>
Moneta eta kapitalaren izaera naturala	<p>Dirua izaera fiduziariora eta nazionala dauka, eta ez nazioarteko merkataritza-diru baten izaera. Kreditu pribatua banku zentral batek hierarkikoki gainbegiraturako banku-sistema batek ematen du. Diru-eskaintza estatu-mailan araututa dago, Estatu Batuak nagusi diren Bretton Woods⁴²-en kanbio-tasa finkoen sistemaren bidez.</p>

⁴² 1944ko Bretton Woodseko akordioek dolarra erreserbako moneta bihurtu zuten eta munduko garapen ekonomikoa Estatu Batuetako politika fiskalari eta monetarioari atxiki zitzaion. AEBek munduko bankari gisa jardun zuten, ondasunen eta kapitalen munduko merkatuak korporazio handien esku jartzearen truke. Testuinguru horretan, fordismoa beste modu batera hedatu zen, estatu bakoitzak bere modalitatea inprimatzen baitzuen lan-harremanak, diru-politika eta politika fiskala eta inbertsio publikoko eta ongizateko estrategiak zirela medio. Soilik, barne-

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	<p>Enpresen hedapena kreditu pribatua lortzearen mende dago, baita enpresaren irabazien berrinbertsioaren mende ere.</p> <p>Kontsumorako kreditua faktore garrantzitsua da familiek etxebizitza eta kontsumo-ondasun iraunkor nagusiak erosteko duten gaitasunean, eskariari eusteko ezinbestekoa.</p> <p>Estatuko kreditu-politikak eskari agregatura eta enplegu betera bideratuta daude. Kapitalaren epe luzerako inbertsio-erabakiak hazkunde makroekonomiko nazionalako eredu egonkortuek gaitzen dituzte.</p> <p>Ondasun estandarizatuen ekoizpen masiboa, publiko, anonimo eta homogeen batera bideratuta dago. Ekoizle masiboen eta eskari masiboaren artean berariazko kanalak eta <i>feedback</i>-ak ezarri behar dira.</p> <p>Publizitate masiboa, txikizkako salmenta masiboa (sukurtsal askoren txikizkako salmenta, supermerkatuak, posta bidezko salmenta), kreditu masiboa (eperako erosketak, hipoteka-finantzaketa), kontsumitzaileen interesen ikerketa, etab.</p> <p>Hala, diseinua, marketina eta produktuen arteko bereizketa marjinala funtsezko faktore bihurtzen dira masa-ekoizpena eta masa-kontsumoa lortzeko.</p>
Estatuaren eta kapitalaren arteko gobernu	<p>Estatu nazionalak asko inplikatzeko eskari agregatuaren kudeaketan, ziklo ekonomikoetan izandako aldaketak geldiariz, enplegu betea sustatuz, kontsumo masiboa orokortuz, produktu soziala ongizate-programen bidez birbanatuz eta ezinegon sozialean bitartekotza eginez.</p> <p>Estatuaren laguntza-eginkizun keynesiarren nagusitasunak, metaketa erregimenari dagokionez, ez ditu gizarte-egiturarekin zerikusia duten beste eginkizun batzuk baztertzeko. Era berean, ez ditu rol esku-hartzaileagoak baztertzeko fordismoa menderatzeko trantsizioan edo gainbehera fordistaren krisi-urteetan.</p>
Nazioarteko konfigurazioa	<p>Bretton Woods finantza-sistemak eta GATT-ak finantza-egonkortasuna eta merkataritza globala bermatzen dute, nazioartean ezaugarri fordistak transmititzen dituzten mekanismoak baliatuz. Nazioarteko "espazio arautua".</p> <p>Nazio Estatuak diru politika independentea ezartzeko gaitasuna dute AEBetako hegemoniaren testuinguruan.</p> <p>Metaketa erregimen fordistaren heltzearen, espazio ekonomiko nazionalen arteko interdependentsia globala areagotu zen nazioz gairikoen enpresen arteko lehia gero eta handiagoaren ondorioz, eta merkataritza harremanen hedapena eta dolarra munduko moneta gisa izatearen ondorioz.</p>
Espazioaren Garapen Irregularren erregulazio (nazionala)	<p>Estatu nazionalak konpentsazioko eskualde-politika eta lurralde antolamendu ekimen ugari aurkezten saiatzen dira, bertako nazioetako zenbait eskualdeetan ematen ari den polarizazio sozioespaziala arintzeko helburuarekin, industria eta biztanleria lurralde nazional osoan zabalduz. Hala ere, mundu mailan garapen irregularren ereduak AEBetako hegemonia globalaren eta Gerra Hotzaren geopolitikaren azpian geratu ziren.</p>

Iturria: Egileak egina Brenner (2004); Jessop (1992; 1999); Lipietz (1987); Peck eta Tickell (2008); Swyngedouw (1997) eta Theodore et al.-en, (2011) oinarrituta.

Gizarte-erakundeek erregulazio ekonomikoan duten funtsezko zereginetan erreparatzen duen azterketa honen bidez, testuinguru sozialak erreproduzio ekonomikoaren produkzioan dituen makineriaren eta engranajeen garrantzia erakutsi

mailan klase-harremanen egoerarengatik, eta kanpo-mailan, munduko ekonomian estatu berak zuten hierarkia-posizioak eta dolarrekiko kanbio-tasek mugatuta. Fordismoaren nazioarteko hedapena, beraz, nazioarteko erregulazio ekonomiko-politikoko esparru berezi baten barruan gertatu zen, bai eta konfigurazio geopolitiko baten barruan ere, non AEB gailendu egin ziren aliantza militarren eta botere-harremanen sistema oso espezifikoko baten bidez (Harvey, 1990).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

dezakegu. Eta, bide batez, agerian uzten dugu Estatuak kapitalismo fordistan hartzen duen erregulatzaile papera.

Azkenik, Jessopen aldagaiak jarraituz, fordismoak “sozializazioa” (*societalization*) dakar bere baitan, hau da, erakundeen integrazioaren eta gizarte-kohesioaren lorpena. Horrek esan nahi du, lehen, aurrefordismoan, langileak ekoizle gisa bizi baziren eta beren premiak biziraupenaren bidez asetzen bazituzten, fordismoarekin, bi joera berri agertu zirela. Alde batetik, familia nuklearren etxeetan kontsumo pribatua areagotu zen, masan ekoiztako oinarritzko produktu estandarizatuen kontsumoa hain zuzen. Eta bestetik, estatu burokratikoak estandarizatutako ondasun eta zerbitzu kolektiboen hornidura izan zen. Azken joera horrek, lan-indarraren erreprodukzio sozialaren sozializazio maila handiagoa islatzen du, baita eredu fordistaren kostu-indibidualak zein gizarte-kostuak kudeatzeko ahaleginak ere.

“Sozializazioaren” beste dimentsioetako bat berorrek eraikitzen duen eredu espaziala da; izan ere, produkzioaren antolamenduarekin hertsiki lotuta zegoen hiri-bizitzaren izaera aro fordistan (Scott, 1988). Fordismoak industria-eskualde zentralen hazkundera ekarri zuen, industria-hiri txikiagoen sareez inguratuta eta metropoli-eremu handiak eraikiz. Eskualde horietan enpresa fordistak, lehengaien erauzketarako enpresak eta hauen hornitzaileak ziren nagusi, gehien bat merkatu globalerako masa ondasunak ekoizten zituzten eskulan migratzailea edo atzerritarra erabiltzen zuten enpresak hain zuzen. Erregimen fordista garatu zen heinean, enpresak gero eta eskala globalagoan hasi ziren jarduerak esleitzen, hornidurak lortzen eta merkatuak bilatzen.

Azpimarratu behar dugu fordismoarekin lotutako biritza politikoaren forma espezifikoak logika ekonomikotik bereizten zirela nolabait. Estatuaren esku-hartzea berrantolatu egin zen, programazio ekonomiko-sozialaren, toki mailako estatuek kontsumo kolektiboan eta gizarte ongizatean zuten indarraren areagotzearen eta administrazio-diskrezio handiago baten bidez, EEGE fordista errazteko.

Sindikatuak eta enpresaburuen elkarteek funtsezko zeregina zuten kudeaketa ekonomikoan eta gizarte-ongizateari buruzko negoziazio politikoan; eta alderdiek kapitalaren eta lanaren arteko konpromiso fordista onartu zuten heinean, *catch-all* alderdietan bihurtu ziren, nahiz eta klase alderdiak (batez ere European) oraindik presentzia handia izan.

Hauteman dezakegunez, ongizate-estatu keynesiarraren formek eta funtzioek ondorio garrantzitsuak izan zituzten fordismoaren dinamiketan. Estatu nazionalaren zeregina funtsezkoa izan zen sistema fordistaren luzapenean eta mantentzean.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Egia esan, estatu-nazioaren zereginak entitate moduan berebiziko garrantzia izan zuen ekoizpen modu fordistaren berezkoak ziren malgutasun mikroekonomikoaren moduak (nahiko mugatuak) konpentsatzeko, soldata-harremana eta lan-merkatuko politikak kudeatuz eta eskari agregatua bideratuz. Horrek eskaintza eta eskaria orekatzen lagundu zuen, merkatu lehiakorretako aldaketa zikliko bereizgarririk gabe. Gainera, gorabehera ekonomikoen egonkortasunari eutsiz eta hazkunde egonkor eta kalkulagarria ziurtatuz, enpresa forditek gero eta etekin handiagoak lortzeko aukera izan zuten, eta ekonomia nazionaletan berrinbertitzera bultzatu zituen.

Bigarrenik, produktibitatearen hazkunderan, soldaten hazkunderan, eskariaren hazkunderan, irabazien hazkunderan eta inbertsioaren hazkunderan errotutako hedapen potentziala islatzen duen 3. Grafikoari erreparatuz, Estatuak funtsezko zeregina izan zuen kontsumo-ondasunen eta kapitalaren industrien integrazioan. Azpiegitura-proiektuetan inbertitu zuen, eskalako ekonomiak sustatu zituen nazionalizazio- eta fusio-politiken bitartez, kontsumo masibo fordista sustatu zuen etxebizitza- eta garraio-politiken bitartez, eta kontsumo masiboaren arauak orokortu eta zabaldu zituen lan-merkatuetan esku hartuz eta negoziazio kolektiboaren bidez.

Bestalde, onartu behar dugu jarduera horietako askok lotura estua dutela erregulazio fordista beraren izaerarekin. Baina hala ere, bereziki garrantzitsua izan zen hemen Estatuak “sindikalismo arduratsuari” emandako laguntza eta negoziazio kolektiboari, enpresa handien finkapenari eta elkarte komunitarioari emandako babesa. Era berean, hazkunderako eredu fordistaren nagusitasunak ahalbidetu zion Estuari, kapital antolatuaeren interesak eta lan-harremanen tirabira baketsuak, enplegu osoko eta gizarte-ongizateko programa batean batzea. Azkenik, fordismoarekin lotutako “sozializazio” eredu hori sendotu ahala, ongizate-estatuaren mekanismoek, gizarte-arazoak konpontzeko balio zuten. 1960ko eta 1970eko hamarkadetan (enplegu sozialaren hedapen masiboaren garaia) Estatuak aplikatutako ongizate-politika asko erregimen fordistaren hazkunderengatik eman ziren, oro har honen merkantilizazioarengatik, urbanizazioarengatik eta burokratismoarengatik (Jessop, 1994).

Sistema fordistaren logika arautzaile hori nolabait eskala nazionalen errotutako ongizate keynesiarreko Estuetan errotuta egon bazen ere, sistema erregulatzailea berriaz errotutako nazioarteko ordena batean ere oinarritzen zen. Kontuan hartzeko moduko afera da hau, izan ere, orain arte irakurritakoa, agian soilik AEBetako ereduari esleitzen zaion prozesua izan daitekeelako, nahiz eta Europako potentziek ere antzeko eredu jarraitu (Taula 5 ikusi). Hau esanda, fordismoaren mendeko EEGEa nazioaren eta globalaren arteko interfasean egituratu zen nagusiki, Bretton Woodsen akordioetan oinarritutako AEBen botere ekonomiko, instituzional eta politikoarekin (Peck eta Tickell,

2008). Dena den, Bretton Woodseko akordioek moneta-zirkulazioaren gainean ezarritako kontrol-maila, ezin zen jalgitzen ari zen kreditu-sistema globalarengan ezarri. Enpresa transnazionalen hazkundeak eraginda, eta arautu gabeko Europako merkatuak garatuta, kreditu-sistema globala sistema pribatizatua bihurtu zen, kontrol politiko-instituzionalaren tiramenetik harago (Walter, 1991; Swyngedouw, 1992). Kapital pribatua, gero eta gehiago oinarri ez-arautu baten gainean hasi zen zirkulatzen, eta pixkanaka Estatu nazional keynesiarrek makroekonomiaren bultzatzaile nagusietako baten kontrola galtzen hasi ziren: interes-tasen ezarpena hain zuzen. Hori izango litzateke, aurrerago ikusiko dugun bezala, erregimen fordistaren eropenerako arrazoietakoa bat (Altvater, 1992).

Jessopen arabera (ibid.), fordismoa aztertzeke modu honek abantaila bat du: oinarri mikro-sozioekonomikora hurbiltzeke aukera ematen duela; beste ordena instituzional batzuetan, hala nola, sistema politikoan edo bizitza kulturean fokalizatzen direnak, erregimenak berak dituen ondorio orokorrak aztertzeke eta *meso* mailako aurrealdintza instituzionaletara eta ondorio makroekonomikoetara hurbiltzeke posibilitatea difusoa ematen duten bitartean.

Gizarte fordistaren paradigmak hiru zutabetan oinarritutako aurrerapenaren ikuskera bat eskaintzen zuen: aurrerapen teknikoan (langile intelektualek baldintzarik gabe bultzatutako aurrerapen teknologiko eta tekniko gisa ulertua); gizarte-aurrerapenean (enplegu osoaren mugak errespetatuz, erosteko ahalmenaren aurrerapen gisa ulertua); eta estatu-aurrerapenean (interes orokorraren bermatzaile gisa ulertua, interes indibidualen mehatxuen aurrean). Eta aurrerapen hirukoitz horrek gizartea batuko zuela uste zen, bilaketa kolektibo baten oinarri duinak sustatuz (Lipietz, 1994).

Orain arte aipatutakoak, neoliberalismoa azaltzeke oinarri izango diren ezaugarri komunak dira. Baina aipatutako egileek egindako azterketa orokorregia da, aitortu behar dugu, esan bezalaa, AEBetatik datozen diskurtsoek hegemonia handia dutela. Horregatik, eta ezaugarri komunak egon arren, Tickell eta Peckek (1995) identifikatu zituzten fordismo formak (keynesiarrak⁴³) nabarmendu nahi ditugu. Gure kasuak aztertzeke espezifikotasun hauek ere erabakigarriak izango baitira.

⁴³ Keynesiarra dela adierazi nahi dugu herrialde bakoitzaren izaera nazionalagatik eta kasu bakoitzean Estatuaren funtzioari buruz dagoen hausnarketa espezifikogatik.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Taula 5: Fordismoaren aldaera taxonomiko nazionalak⁴⁴

Erregimen fordista motak	Ezaugarriak	Adibideak
Fordismo klasikoa	Masa kontsumoa eta ekoizpena ongizate estatu sozialdemokratak izenpetua.	AEB
Fordismo malgua (flex-fordism)	Deszentralizatua, estatu federalistetan. Kooperazio itxia kapital finantzario eta industrialaren artean, enpresen arteko lankidetzak ere erraztu zuen.	Mendebaldeko Alemania
Fordismo akastuna	Kapital finantzario eta produktiboaren integrazio desegokia nazio mailan. Egitura politiko arkaikoa eta oztopatzailea.	Erresuma Batua
Estatu fordismoa	Estatuak protagonismo handia izan zuen produkzio masiboko baldintzak sortzeko, industriaren estatuaren kontrola barne. Estatu ekintzailea.	Frantzia
Fordismo atzeratua	Eskulan merkea muin fordistaren ondoan. Estatuaren esku-hartzeak funtsezko eginkizuna izan zuen 1960ko hamarkadan industrializazio azkarrean. Batez ere, Estatu Espainolaren kasuan, diktadura frankistaren ondorengo Estatuaren hastapenak ahalmen gutxiako erakundeak eraiki zituen.	Italia, Espainia
Fordismo periferikoa	Tokiko batzarrak fordismoaren ondoren esportazioez jarraituak. Estatu egitura autoritarioak demokraziaren aldeko mugimenduekin batera. Fordismoaren metatzeko sistema imitatzen saiatu dira, dagokion gizarte erregulazio eredurik ezean.	Mexiko, Brasil
Arrazako fordismoa	Langilerian dualismoa. Gutxiengo pribilegiatuek Ipar Amerikako lan baldintzak eta soldatak dituzte, baina biztanleriaren gehiengoak "super-esplotazio" bati eutsi dio.	Hego Afrika (Apartheid bati eutsi dio)
Taylorismo primitiboa	Lan prozesu taylorista lan eskaintza ia amaigabearekin. Ustiapen odoltsua eta plusbalioaren erauzketa izugarria. Estatu diktatorialak eta tentsio sozial handia.	Malaysia, Bangladesh, Filipinak
Fordismo hibridoa	Mozkinetan oinarritutako hedapena taylorismo moldatuan oinarrituta. Barne merkatu nahiko	Japonia

⁴⁴ Sakonago ikusteko Boyer (1986; lehenengo koadroa).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	itxia, gizarte segmentazioa eta ongizate estatu garatua. Zeharkako soldata-indexazioa ⁴⁵ .	
--	---	--

Iturria: Tickell eta Peck (1995: 362).

Desberdintasun posibleak egon arren,

the post-war years saw the construction of an international regulated space, comprised of a constellation of nation states linked one to another through reciprocal flows of money, goods and services, complemented by a set of international institutions which existed to manage the process of adjustment within the international economy. (Leyshon eta Thrift 1997; 70).

Hala ere, sistema fordista-keynesiarrak nazioarteko dimentsio jakin batzuk bazituen ere (baita azpinazionalak ere), haren eraikuntza-bloke geografiko funtsezkoenak bat zetozen eraketa politiko-ekonomiko nazionaletan eta hori da hain zuzen guri interesatzen zaigun ikuspegi mikro-sozioekonomikoa.

Ezegonkortasun fordista eta krisiaren lehen zantzuak

Espero bezala, fordismoak zekartzan onurak ez zeuden ondo bananduta egon eta herrialde batzuek ez zituzten teoriako errebenio horiek ikusi. Lehenik eta behin, soldata-harreman fordistak, lehen esan bezala, soilik sektore ekonomiko eta estatu nazional jakin batzuetan funtzionatzen zuen. Onuradunak, gorpila (3. grafikoa) puntu bakar batean ere eteten ez zen lurraldeak izan ohi ziren, eta aurrerapenak, eskaria masa produkzioa ahalbidetzen zuten eskala handiko inbertsio teknologikoekin bat zetozen herrialdeetan izaten ziren. Ekoizpen-arrisku handiena zuten sektoreek soldata txikiak eta lan-segurtasun gabezi handiak izaten jarraitu zuten. Horrela, sektore monopolistikoek egonkortasunerako joera izan zuten, eta sektore “lehiakorrek”, aldiz, desegonkortasun handia pairatu zuten (Harvey, 1990). Irregularitasun eta desberdintasun horiek gizarte-tentsioak areagotu zituzten, gizarte-mugimendu handiak

⁴⁵ “Indexatu” inflazioaren arabera doitzea esan nahi du. Egungo Japonia bezalako herrialdeetan, non inflazioak Orako joera duen (edo deflazio egoeretan bizi diren), ekonomiaren prezioak eta soldatak gelditu egin ohi dira. Ustez, ekonomia kapitalistan inflazio txikiak –% 1.5 eta % 5en artekoak– egokienak dira jendea kontsumitzera animatzeko, batez ere datorren urtean biztanle horien diruak gutxiago balioko baitu. Hortaz, inflazioak Ora jotzen badu, kontsumoa eta inbertsioa estimulurik gabe geratuko dira, diruak bere prezioari eutsiko diolako. Horregatik, kasu hauetan, langile publikoen soldaten igoera zeharka indexatu egiten da, hots, ez da zuzenean inflazioarekin indexatzen, baizik eta % 1.5 eta % 5 artean igotzen saiatzen da.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

eragiten. Biztanleriaren parte baten poztasun-eza, neurri batean, masan kontsumitzeko gai ez izateagatik eta debeku edo ukazio materiala jasateagatik etorri zen.

Baina, atsekabe eta ageriko tentsio guztiak gorabehera, erregimen fordistaren pieza zentralak tinko mantendu ziren, 1973ra arte behintzat. 1973ko atzeraldi akutuak eskemak astindu zituen, metatze-erregimenean trantsizio-prozesu azkarra hasi zen orduan.

Beste metaketa-eredu bat (hasteko “neoliberalismoa” deituko dioguna) eraikiko lukeen krisiarekin jarraitu aurretik, EEGE kontzeptuari heldu behar diogu berriz ere, erregulazioaren intentsitatearen arabera krisiaren arrazoiak hobeto ulertuko baitira. Ildo horretatik, gogora dezagun EEGEak metaketa prozesu kapitalistari datxezkion krisi-joerak egokitu, bitartekari izan eta normalizatzeko balio duela, bestela erregimenaren erortzea gerta bailiteke. Ildo horretatik, Tickell eta Peckek (1992) azaldutako erregulazioaren teoriaren hiru krisi mota identifikatzen ditugu:

- *Mikro-krisiak*, batez ere kontsumo-ereduen aldaketetara egokitzen ez diren edo ekoizpen-prozesuaren eraldaketei erantzuten ez dieten banakako unitateei edo kapital-zatikiei eragiten diete. Metatze-erregimenaren fase guztietan egon ohi dira, eta garrantzi teorikoki mugatua dute. Mikro-krisiek, merkatu-ekonomietako prozesu normal eta iraunkorrak, lidergo-aldaketak, kudeaketa-akatsak, eskaera-aldaketak eta abar adierazten dituzte, eta oparotasun handiko testuinguru batean gerta daitezke, makro-krisirik nagusitzen ez denean (De Vroey, 1984).
- *Krisi koiunturalek*, ekonomiaren atzeraldi ziklikoa islatzen dute. Krisi horiek metatze-sistemaren eta EEGEaren arteko batuketa baten testuinguruan konpon daitezke, eta horrek doikuntza “txikiak” eskatzen ditu, hala nola lanaren banaketa espazialaren aldaketa (Oberhauser, 1990) edo eskala txikiko aldaketa instituzionalak. Krisi koiunturalak garrantzitsuak izan daitezke metatze-erregimenaren egonkortasunerako, unean uneko zailtasunek “zirkuituaren batasuna” ahuldu aurretik aldaketak aurreikusteko beharra ezartzen duelako, honek hein batean sistema erne mantentzea errazten du (Lipietz, 1987).
- Azkenik, EEGEa delakoa metatze-sistemara egokitzen ez denean gertatu ohi dira *egiturazko krisiak* edo *krisi estrukturalak*. Krisialdi horiek, hasiera batean, koiunturazko krisizat har daitezke, baina EEGEak krisiak konpontzeko dituen mekanismo arruntak, ezgai eta desegoki samarrak izan ohi dira. Egiturazko krisia gertatzeko bi arrazoi daude: lehenik eta behin, garatzen ari den metatze-sistema bat EEGE desegoki batek geldiarazi dezakeenean (adibidez, 1930eko

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

hamarkadako kraka edo “depresio handia” AEBen). Bigarrenik, metatze-sistema baten potentziala amaitzen edo frustratzen denean, nagusi den EEGE baten ondorioz (adibidez, fordismoaren krisia) (Aglietta, 1979; De Vroey, 1984; Lipietz, 1987). Egiturazko krisia EEGE osagarri batek babesten duen metatze-erregimen berri bat garatzen denean bakarrik konpondu daiteke. Hala ere, honek ez du esan nahi metatze-sistema batek, egokitutako EEGE bakarra duenik: krisia bukatzeko irtenbide posible batzuk daude eta emaitzak kontingenteak dira.

Azken gogoeta honekin batera, argi utzi behar dugu praktikan ez dagoela metatze-erregimen perfekturik, ezta sistema itxi edo perfekturik ere.

Reliance on sharp distinctions between phases has been criticized for falling prey, in its worst applications, to a logic of binary contrasts between, say, rigid or collective ‘old times’ and flexible or individualistic ‘new times’ [...]. It is claimed that such a logic produces overviews based on arbitrarily derived guiding principles and universal claims based on partial truths, thus denying the key aspect of history as a complex and heterogeneous project of many determinations. (Amin, 2000: 3).

Historiaren konplexutasunari eta bere izaera heterogeneo intrintsekoari muzin egin gabe, egia esanez, 1960ko hamarkadan fordismo globalean zenbait arazo hautematen hasi ziren. Bigarren Mundu Gerrak kaltetutako herrialdeak (Japonia eta Mendebaldeko Europa, nagusiki) suspertzen hasi ziren eta garapen-puntu gorenean zeuden. puntu horretan hasi ziren lehenengo saturazioak barne-merkatuetan, eta horrek bilaketa bizia eragin zuen merkatu berriak irekitzeko eta ekoizpen-soberakinei irtenbidea emateko. Une horretan gertatu zen

the first big push by multinationals into offshore manufacturing (particularly in South-East Asia), brought a wave of competitive Fordist industrialization to entirely new environments, where the social contract with labour was either weakly enforced or non-existent. (Harvey, 1990: 141).

Lehenengo atalean azaldutako espazioaren politika ekonomikoa eta estrategien bidez azaldu daitekeen prozesua da hau, izan ere, azken batean, kapitalek espazio berrien errentagarritasuna bilatzen baitzuten, aurrerago errentagarritasun berrien bila bueltatzeko. Harrezkero areagotutako nazioarteko lehiak zalantzan jarri zuen AEBek sistema fordista globalean zuten hegemonia, dolarra devaluatuz eta Bretton Woodseko akordioak erorpenera arte zabukatu. Orduan, moneta finkoaren trukearen orde, aldaketa flotatzailearen hegazkortasuna ezarriko litzateke. Moneta finkoaren truke-eredua katerik gabeko truke aldakorragatik ordezkatu zen.

Suposa dezakegunez, fordismoarekin amaitu zuen krisia bi mailatan uler daiteke: estatu-eta nazioarte-maila desberdinduan. Alde batetik, estatu nazional bakoitzean izaera

espezifikoa izan bazuen ere, herrialde kapitalista garaikide gehienek egiturazko krisietan ohikoa den disfuntzio bat izan zuten metaketa intentsiboan (hau da, gehiegizko metaketa bat). Bestalde, nazioartean, Estatu Batuetako hegemonia ahuldu egin zela ikusi zen, baina, gainera, aldaketak egon ziren ekonomia nazionalen arteko egitura hierarkikoan eta disrupzioak nazioarteko moneta-sisteman. Hori agerian geratu zen metaketa erregimen fordista egituratzen zuten ardatz hauetan (4. Taulan agertzen diren hurrengo aldagaietan) (Brenner, 2004; De Vroey, 1984; Harvey, ibid.; Jessop, 1992 eta 1999; Peck eta Tickell, 2008).

- **Produkzio-sistema:** produkzio- eta kontsumo-ondasunen industriren hedapenak produktibitatea handitu zuen, oro har, sistema osoan. Are gehiago, esan genezake produktibitatea izan zela hazkundearen giltzarria, baita erakunde erregulatzailena ere. Beraz, sistemaren eragozpenak produktibitatearen moteltzearen ondorioz gertatu ziren, zentzurik zabalenean. Adibidez, industria-sektoreetan aurrerapen teknikoak edo teknologikoak amaitu zirenean (muntaketa-lerroa) edota zalantzazko bideragarritasuna eskaintzen zuten hobekuntza berriek⁴⁶ (robotizazioa) eskatzen zituzten aldaketa kualitatiboak. Ekoizpen-modu berri bat ezartzea, beraz, prozesu luze eta mingarria izango litzateke, lehenago abangoardiatzat hartzen ziren enpresen arrakasta ziurtatuko ez lukeena.
- **Soldata-harremana:** ikusi dugunez, adostasun sozialean oinarritutako soldata-harremana nahiko etengabea eta egonkorra izan zen. Ustiapen eta menderatze kapitalistaren ezaugarriei inoiz uko egin ez arren, nolabaiteko onarpena zegoela esan genezake. Soldata errealean igoerak, produktibitatearen igoerak, langabezia-tasa txikiak, langileek masan kontsumitzeko aukeraren samurtzea, eta aseguru eta prestazio sozialek, nolabait ezkututzen zituzten lanaren mendetasunaren, lan-intentsitatearen eta esplotazioaren trapu zikinak. Hitzarmen sozial honek klase borrokaren printzipio antagonikoak suntsitzen zituen, izan ere, bake sozialak eta klaseen arteko “lankidetzak” aukera ematen zuten kontsumitzaileen merkatua sortzeko eta mantentzeko.

Arazoa, Mendebaldeko Europan, produktibitatearen dezeleraziorik antzeman ez zenean hasi zen. Soldata errealek izan ziren desazelerazioan lehenak, horiek gelditu ostean, atzeranzko norabidea hartu zuten; eta jarraian, langabezia piztu egin zen. Harreman soziala ezaugarritu zuen adostasuna legitimaziorik gabe

⁴⁶ Enpresentzat erronka handia da hori, berrikuntzari, inbertsioari, lantegietako gizarte-harremanen aldaketei eta abarri dagokienez.

geratzen hasi zen, eta klaseen arteko botere-desorekak areagotu egin ziren. Langileen eta sindikatuen eskubideak zalantzan jarri ziren apurka-apurka eta sumindura soziala areagotuz joan zen.

- **Estatuaren eginkizuna:** lanerako indarraren kudeaketa, diruaren eta finantzen kudeaketa, eta ondasun kolektiboen hornidura, gastu publikoa izugarri handitu zuten. Hazkunde-tasa behar bezain handia eta langabezia-tasa behar bezain txikia zen bitartean, egoerak egonkor jarraitu zuen. Baina baldintza horiek desagertu zirenean, zerga-krisia gertatu zen. Estatuak gastu handiagoak izaten hasi ziren: oro har, gizarte-segurantzako sistemen finantzaketa-beharrak izugarri handitu ziren, eta Estatuak krisiari lotutako gastu berriak hartu zituzten haien gain, hala nola industria-politika eta krisian zeuden enpresentzako finantza-laguntzak. Defizitak finantzatzeko kostuak eta interes-tasak handiak zirenean, kezka handiak agertu zitzaizkien Estatuari, ez baitzuten defizitak murrizteko aukerarik ikusten deflazio metagarririk sortu gabe.
- **Prezio- eta inflazio-maila:** krisiaren aurreko urteetan, eta “fordismoaren urrezko garaia” delakoa amaitu zenean, inflazioa progresiboa izatetik metagarria izatera igaro zen. Aberastasunaren birbanaketak izango zituen ondorioen beldur, gizarte-talde asko indexazio-neurrien bidez babestu ziren. Horri gehitu behar zaio, berez, inflazio-maila jada handia zela eta etengabe handituz joan zela. Horren ondorioz, kalkulu ekonomikoak eta, honenbestez, inbertsio-erabakiak, gero eta zalantzarriagoak bihurtu ziren. Nahiz eta diru-fluxu nominal itzelak egon, baliteke enpresek epe luzera beraien proiektuen ekoizpen-kostuak ordaintzeko ahalmenik ez izatea. Estatu-gobernuek inflazioari erantzuteko eta politika murriztaileei ekiteko beharra sentitu zuten, eta horrek, jakina, martxan zeuden joera deflazionarioei eusteko ahaleginak oztopatu zituen.
- **Irabaziak eta errentagarritasuna:** desazelerazio egoera honekin, bistakoa da irabaziak murriztu egin zirela eta errentagarritasunak behera egin zuela, batez ere, ekoizpenaren desazelerazioaren ondorioz. Egoera hori gorabehera, hasiera batean enpresek inbertsio eta hobekuntza teknologikoen aldeko apustua egiten jarraitu zuten, baina epe luzerako finantza-konpromiso horiek eta uholde-inflazioak aurrezpen-kopuru handiak irabazi nominal lasterren espekulazio-eragiketarako egitera eramanez zituzten, inbertsio produktiboa albo batean utziz. Desinbertsio honek zorpetzea handitzera eramanez zituzten enpresak. Hala eta guztiz ere, merkataritza-aurreikuspenak onak ziren, eta bankuek erraz handitu zezaketen kreditua. Ondorioz, ekoizpen-ondasunen eskaria gorenera iritsi zen, eta noizbehinkako itoguneak gertatzen hasi ziren. Teoria klasikoak iradokitzen

duen bezala, kredituz finantzaturako ekintzen prebentzio-eskaria ere handitu zen. Horrek guztiak elikatu zuen inflazioa, hain zuzen. Hala ere, euforia eta akidura azkarreko aldizkako oasien ondoren, esperantzak laster ilundu ziren.

Hortaz, gehiegizko gaitasun ekonomikoa agertzen hasi zen. Pixkanaka, agerian geratu zen inbertsio-erabaki berri batzuk gaizki pentsatuta zeudela. Gaitasunaren erabilera murriztuak edo desprobetxamenduak salmenten diru-sarrerak murriztera behartu zuen, eta orokorrean, zorrak ordaintzeko zailtasunak sortu ziren. Finantza-krisi baterako baldintzak egon baziren ere, hau ez zen lehertu, metaketa zabal batean gertatuko litzatekeen bezala. Azken buruan, banku zentralek mailegu-emaielen papera bete zuten. Zorrak birprogramatu zituzten. Gobernuak hankamotzei lagundu zieten gehiegizko ekoizpenagatiko eta eskaera-atoniatagatiko deflazio metagarria saihesteko. Hala, lehentasunak sakonki aldatuko ziren, bai bankuentzat, bai enpresentzat. Orain, likidezia-ratioak berrezartzeak zuen erabateko lehentasuna. Ondorioz, inbertsioak jaitsi egin ziren, ekoizpena moteldu egin zen eta langabezia izugarri handitu zen. Enpresen zorpetze gero eta handiagoak eta finantza-kostuen hazkundeak inbertsio-ahalmenaren krisia eragin zuten ingurune inflazionista batean (Lipietz, 1985).

Krisiaren zergatia(k) lantzen d(it)u(z)ten eztabaidek kontuan izan behar dute egitura osatzen duten elementuak erlazio zirkular baten barne daudela sartuta. Horregatik, gure ustez, krisia geroz eta intentsiboagoa zen metaketa-estruktura osoaren haustearen ondorioz gertatu zen, haren osagai bakoitza paraleloki ahuldu baitzen. Akidura partziala faktore batetik bestera transmititu zen, eta, beraz, azalpen monokausalak ez lirateke egokiak izango. Petrolioaren *shocka* eta horrek mendebaldean izan zituen ondorioak katalizatzaile izan zitezkeen; izan ere, ezegonkortasunaren testuinguruan, inflazioa are gehiago handitzea eragin zuen, baina, hori gabe ere, metaketa intentsiboa zaila izango litzateke. Ondorioz, sektoreen arteko interdependentzia alde batera uzten duen eta aldagai baten gainean modu isolatuan jarduten saiatzen den edozein azalpen oro porrotera bideratuta dago (De Vroey, ibid.). Oro har, 1965etik 1973ra bitartean, gero eta argiago ikusi zen fordismoa eta keynesianismoa ez zirela gai kapitalismoari datxezkion kontraesanei aurre egiteko (Harvey, 2014). Gehitzekoa da nazioarte mailan, elkarrekintza internazionalak krisiarengan izan zuen eragin aplikatzailea.

Izan ere, nahiz eta fordismoaren krisia nabaria izan, metatua baina ez erabatekoa, berehalako atzeraldi batean endeka zitekeen. Ulertzeko beharrezkoa litzateke nazioarteko dimentsioa eta gobernu- eta enpresa-erreakzioak gehitzea.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Gorago aipatu dugun bezala, 1960ko hamarkadan, Japonia eta Europako produktibitate-mailak (bereziki Mendebaldeko Alemania eta Frantzia) bat egin zuten AEBetakoarekin. Une hartatik aurrera, Estatu Batuetako merkataritza balantza defizitarioa izan zen. “Xenodibisa”⁴⁷ izandako dolarra, merkantzia/urre gisa hartzeari utzi zion 1973an Richard Nixonen administraritzak. Gainera, kapital produktibo gisa aintzat hartzeari utzi zitzaion, AEBek zuten lehiakortasun ezagatik. Era berean, AEBetako kapitalak atzerriko inbertsio ahalmena galdu ahala, dolarrak behera egin zuen moneta guztien aurrean. Munduko ekonomiako hiru polo lehiakorren arteko merkataritza ardatz hirukoitzeko gerra moduan ebazten hasi zen, batzuen eta besteen atzeraldia eta hedapenak elkarlotuz. Gainera, petrolioaren krisiak Estatu Batuak ez ziren beste herrialdeei nolabaiteko kontrola berreskuratzeko aukera eman zien.

Inflazioaren eta mehatxuzko krisi egoera honen aurrean, ugazabak eta gobernua soldatapekoen erosteko ahalmena murrizten saiatu ziren, soldaten gaineko presioa eginez eta kreditua murriztuz. Ildo hori jarraituz lortutako lehen emaitzak 1974an izan ziren eta munduko eskariaren depresioa eragin zuten, inbentarioen murrizketa katastrofikoarekin batera, krisiaren lehen atzeraldi handiaren aurrean egongo ginatete jada. Hala ere, 1975eko bosturtekoan, langileen eta sindikatuen erresistentziak lehen austeritate-uholde hori hein batean iraungi zuen (Harvey, 2006). Bereziki, ongizate-estatuaren egonkortzaile automatikoek espiral depresiboa saihestu zuten, eta, langabeziak gora egin arren, kontsumoaren egonkortasuna bermatu zuten (Boyer 1982). Izan ere, 1975erako susperraldi orokor bat egon zen, kredituz finantzatutako petrolioaren kenkariak munduko benetako eskaria biderkatu zuelako.

Honek adierazten digu Estatu nazionalak oraindik ere bazutela arautzeko eta esku-hartzeko ahalmena, eta, nolabait, egoera ekonomikoak kontrola zitzaketela, bai European, baita AEBetan ere. Ildo horretatik, ideia nagusia, batez ere AEBetan, keynesianismoa baliozkotzat hartzea izan zen, baina European gauzak desberdintsu joan ziren. Hainbat naziotan zatituta, industria-mailan ondo konpontzen zela zirudien, baina Estatu nazional bakoitza bere merkataritza-balantza zaintzera behartuta zegoen. Horrela, Europako herrialdeak, elkarren artean, “erregulazio lehiakorrek” egoeran zeuden, eta horrek, batik bat, barne-keynesianismoaren eraginkortasuna arriskuan jarri zuen. Tentsio ekonomikoek eragindako moteltasun hori laster orokortuko bazen ere, momentuz ingurune mesedegarriagoa zuten munduko herrialde batzuetan “munduko keynesianismoan” sinesten zuten oraindik. Azken horren adierazpenik ikusgarriena fordismo periferikoaren hazkundera izan zen (5. Taulari erreparatu) (Oberhauser, 1990).

⁴⁷ Jaulkipen-herrialdetik kanpo dauden herrialdeetako dibisa-merkatuetan zirkulatzen edo negoziatzen den moneta.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Dena den, azpimarratu behar da kanpoaldeko eredu fordista, hots, periferikoa, oso ahula izan zela; izan ere, berehalako lan-prozesuan soilik ezarri zen guztiz, eta modu partzialago batean soldata-harremanetan. Osagabetasun horrek gutxitan eragiten zituen kontsumo-arau fordista berriak eta berritzaileak. Munduko eskariaren bilakaerarekiko menpekotasun handiarekin, Hegoaldeko herrialde kopuru oso mugatu bati baino ez zitzaion heldu. Eta onura itzelak ekarri beharrean, barne-egiturak desegonkortu zituen, estropezuka eragindako modernizazioan murgilduz.

Europako iparraldeko herrialdeetan, kontsumoa produktibitatearen hazkunde motelaren eta industriako lan-indarraren murrizketaren mehatxuetatik urrun mantentzeko, ongizate-estatua mantentzearen kostua enpresen ekarpenetan ere oinarritu zuten, baina ez modu solidario batean. Alabaina, enpresek dibidenduak banatzeko zituzten zailtasunek baldintzatuta, ongizate-estatuak bermatutako errenta iraunkorrak sostengatutako lan-indarraren produkzio-baldintzak liberalizatuz joan ziren. Horregatik, enpresak beren langileekin zituzten kontratu-betebehar zurrunetatik askatzen saiatu ziren, eta lan-merkatuaren liberalizazioari ekin zioten, neoliberalizazio-egoera berri baterako hurrengo urratsak ezarriz

Horrela beraz, enpresak praktika eta esperimentu liberal “malguagoak” probatzen hasi ziren (Storper eta Scott, 1990). Lehenik eta behin, soldata-negoziaziorako egitura kolektibo tradizionalak lausotu zituzten, eta pixkanaka-pixkanaka banakako negoziazioaren orde z barreiatuak izan ziren. Bigarrenik, eskulana gero eta ekoizpenaren jarduera gehiagotara hedatu zen, eta horrek fordismoak eta lanaren banaketa tayloristak sortutako lan-mugapen zurruna bukatu zuen. Hirugarrenik, enpresek, kanpoko doikuntzen eta eskariaren aldaketen mende, lan-indarraren eskaria aldatu zuten. Oreakarako estrategia tipikoen artean, hauek zeuden: lanaldi partzialeko langile gehiago erabiltzea (horien orduak eskariaren arabera doitu zitezkeen), enpresaren eskaera-zorroaren arabera langileak kontratatzeke eta kaleratzeko joera handiagoa, eta azpikontratazioaren erabilera handitzea. Garapen horien ondorioz, gero eta lan-indar segmentatuagoa lortu zuten, eta kapitalari aurre egiteko langile boterea are gehiago ahulduko litzateke (Tickell eta Peck, 1992).

Fordismoaren krisia: postfordismoa eta neoliberalismoa

Ikusi dugun bezala, 1970eko hamarkadaren hasieran, aldaketa politiko eta ekonomiko izugarri batzuek talka-uhinak bidali zituzten Ipar Atlantikoko sektorearen lurralde-garapen fordistaren konfiguraziora. Horien artean, zehatzago, honako hauek sartu ziren: Bretton Woodseko moneta-ordenaren kolapsoa, 1973ko petrolio-krisiaren eztanda (eta

ondoren 1979koa), berriki industrializatutako herrialdeen lehia ekonomikoaren areagotzea, masa-ekoizpeneko industria fordista tradizionalen gainbehera, langabeziaren igoera masiboa, kontsumo masiboko merkatu fordisten saturazioaren gorakada (ongizate keynesiarreko Estatu nazionalen krisi fiskala (Armstrong et al., 1991). Garapen horiek nabarmen desegonkortu zituzten erakundeen arteko akordioak, horien gainean antolatu baitzen ordena politiko-ekonomiko fordista-keynesiarra: soldata-harremanaren erregulazio nazionala eta monetaren eta merkataritzaren nazioarteko erregulazioa, aipatutako beste batzuen artean (4. Taulari erreparatu). 1973an Bretton Woods sistemaren kolapsoaren ondorioz gertatutako finantza-merkatuen eta kreditu-sistema globalen desarautzeak nazio-mailan antolatutako moneta-politiken eta eskariaren kudeaketaren bideragarritasuna ahuldu zuen.

Bitartean, ekoizpenaren globalizazio areagotuak, kapitalen arteko lehiak eta finantza-fluxuek, ongizate-estatu nazional keynesiarrek beren lurralde-ekonomiak espazio ekonomiko itxiak eta ia autarkikoak balira bezala kudeatzeko zuten gaitasuna murriztu zuten (Agnew eta Corbridge, 2006; Jessop, 2003).

Testuinguru horretan, Estatuko erregulazioak kontrolatzeko gai ez ziren deflazio⁴⁸ aurreratuko baldintza orokorretan, aldaketa teknologikoa, automatizazioa, produktu-lerro berrien eta merkatu-hobien bilaketa, lan-kontrol leunagoak zituzten eremuetaranzko sakabanatze geografikoa, fusioak eta kapitalaren birak bizkortzeko neurriak agertu ziren, biziraupenerako estrategia korporatiboen lehen planoan (Harvey, 1990).

Aurrerantzean “metaketa malgua”⁴⁹ gisa identifikatuko duguna (Moulaert eta Swyngedow, 1989; Harvey, 1990), aipatutako ekintzen bitartez forma hartzen hasi zen.

⁴⁸ Deflazioa sortzeko arrazoiak bi izan daitezke: alde batetik, eskaria murriztu egiten denean; eta bestetik, gehiegizko hornidura dagoenean, hau da, merkatua xurgatzeko gai ez den eskaintza handitzen denean. Bi kasuetan prezioak jaitsi egiten dira. Bestelako ondorioak sor ditzake, haien artean, kontsumoaren desestimulazioa (jaitsierarekin kontsumitzaileek eta inbertsoreek tentuz jokatzen dute, prezioak gehiago jaitsiko direlakoan), honek noski aurrezkiak handituko litzuzke (gainera diru horrek balio handiagoa izateko aukera dauka). Era berean, zorraren benetako balioa handituko litzateke eta langabezia areagotuko litzateke, enpresen diru-sarreraren murrizketa medio. Ezaugarri horiek guztiak bete izan ziren 1970-1980ko hamarkaden trantsizioan.

⁴⁹ Ekoizpen malgua terminoak metaketa malgua eta espezializazio malgua kontzeptuekin bat dator. Espezializazio malgua kapitalarentzako oso baliagarria izan daiteke, metaketa malguko baliabideak lortzeko modu erraza den heinean. Emaizak, orokorrean, soldata jaitsieretan, lan-segurtasunik eza handitzean eta, kasu askotan, aurretik zeuden lanpostuak eta onurak babesteko moduen deuseztatzean laburbildu daitezke (Harvey, 2007).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Fordismoaren zurruntasunekin zuzenean erkatuta dagoen ekoizpen eta erregulazio erregimen berria eraiki zen. Malgutasunak garrantzi handia du lan-prozesuei, eskulan-merkatuei, produktuei eta kontsumo-ereduei dagokienez. Baina gurera ekarriz, espazioari beste zentzu bat ematen dion terminoa daukagu hemen.

Se caracteriza por la emergencia de sectores totalmente nuevos de producción, nuevas formas de proporcionar servicios financieros, nuevos mercados y, sobre todo, niveles sumamente intensos de innovación comercial, tecnológica y organizativa. Ha traído cambios acelerados en la estructuración de: desarrollo desigual, tanto entre sectores como entre regiones geográficas, dando lugar, por ejemplo, a un gran aumento del empleo en el «sector de servicios- así como a nuevos conglomerados industriales en regiones hasta ahora subdesarrolladas (como la «Tercera Italia», Flandes, los diversos Silicon Valley, para no hablar de la vasta profusión de actividades en los países de reciente industrialización). Ha entrañado además una nueva vuelta de tuerca de lo que yo llamo “compresión espacio-temporal” en el mundo capitalista. (Harvey, 1990: 171).

Munduko atzeraldi ekonomikoak, herrialde hiper-garatuetan, 1980ko hamarkadara arte iraun zuen, eta desindustrializazio-prozesuak eskualde industrializatu zaharrenean hedatu ziren. Hazkunde-tasek behera egiten jarraitu zuten hamarkada horretan, baita estrategia arautzaile monetaristek eta neoliberallek enplegu betea sustatzeko, eskariaren kudeaketa instituzionalizatzeko eta gizarte-ongizate nazionala bermatzeko formula keynesiar tradizionalak ordeztzen zituztenean ere. Oro har, joera horiek iragarri zuten garapen erregimen fordistaren desegitea, Ipar Atlantikoko eta mendebaldeko eremu osoko erregulazio-ordenaren oinarria izan ziren eskala arteko eta erakunde arteko irtenbideen/konponbideen kolapso sistematikoa.

Hurrengo lerroetan, arestiko lerroetan iragarri dugunari forma emango diogu. Bestalde, 1970eko eta 1980ko hamarkadetako eraldaketa politiko-ekonomikoen (eta eskalarrek) sistema arautzaile keynesiarra eta haren forma espaziala ezegonkortu zuten moduak laburbilduko ditugu, mendebaldeko Europan ezarri zirenak, eta erregulazio kapitalistarekiko ikuspegi alternatiboak mugiarazteko espazio politikoa ireki zutenak. Testuinguru horretan, garrantzi berezia dute berregituraketa politiko-ekonomikoko lau prozesuk, elkarren artean oso lotuta badaude ere, haien artean ezberdinak direnak (Brenner, 2004).

1. Masa-ekoizpeneko industriaren gainbehera eta berregituratzea:

Hazkuntza-dinamika fordista oinarritzen zuten masa-ekoizpeneko industria tradizionalak, hala nola altzairua eta burdina, produktu petrokimikoak, makina-erremintak, etxetresna elektrikoak, ontzizintza eta antzekoak, murriztu egin ziren 1970eko hamarkadaren hasieran, nazioarteko lehia intentsifikatuaren, merkatuaren saturazioaren eta aldaketa teknologiko azeleratuaren konbinazio

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

baten ondorioz (Lipietz, 1987). Langabezia-tasak izugarri igo ziren planta itxiera, kaleratze eta industria-birkokatzeen olatua Europar mendebaldeko ekonomietan zabaldu zenean (Coriat eta Petit, 1991). Masa-ekoizpeneko modu berrituek eta “neofordistek”, azkenean, aipatutako sektoreen barrualdean kristaldu ziren Europako hainbat manufaktura-eskualdetan, baina hauen industria-ekoizpena eta enplegu betean zuten partaidetza nabarmen murriztu ziren, fordismoaren goiko aldiari lotutako mailekin alderatuta.

Taula 6: 2005. urtera arte galdutako industria enplegu kopurua zenbait hiri eta eskualdetan

Hiriak	Denboraldia	Galdutako industria enplegu kopurua
Leipzig (Hiria)	1989-1996	87.000
Bremen (Eskualdea)	1970-2003	55.000
Sheffield (Hiria)	1971-2004	86.000
Belfast (Hiria)	1973-2001	51.000
Bilbo (Gune metropolitanoa)	1976-2001	67.000
Bartzelona (Eskualdea)	1976-2001	36.000
Torino (Probintzia)	1971-2005	171.000
Saint-Étienne (Gune metropolitarra)	1977-2001	29.000

Iturria: Power et *al.* (2010) eta INEko Biztanleria Aktiboaren Inkestako datuetatik abiatuta.

Aldaketa horien ondorioz, Europako garai fordistan gora egin zuten eskualdeetako askok, luzaroko krisiak bizi izan zituzten, langabezia masiboarekin, gizarte-asaldurarekin, azpiegituren narriadurarekin eta degradazio ekologiko zabalarekin (azken hau batez ere kutsadura handiko industria astuneko guneak husterakoan sumatu zen) (Albrechts eta Swyngedouw, 1989). Nahiz eta ekoizpen-sistema fordista mendebaldarrak desagertu ez, manufaktura-sektorean industria-lehiakortasunari eusteko baldintza sozio-instituzionalak sakonki berregituratu ziren, eta beste egituraketa geoekonomiko bat eraiki (Benko eta Dunford, 1991; Martinelli eta Schoenberger, 1991).

Garapen horiek arazo handiak izan zituzten garai fordista-keynesiarrean eraikitako lurralde-birbanaketa ereduarekin eta egituraketa espazial politikoarekin. Kontuan izan behar dugu keynesianismo espazialaren estrategietako bat, azpigaratutako eskualdeetan, zein puntu geografiko estrategikoetan, subsidio publikoak birbanatzea izan zela. Bigarren Mundu

Gerraren ondorengo urteetan, mendebaldeko eskala handiko eskualde industrialetan, industria-garapen etengabea eta gizarte-oparotasuna arazorik gabe aurreikus zitezkeen. Europako fordismoaren krisiaren ondoren, eskualdeen/hirien arteko parekatzea espazialaren ideia hori gero eta konplexuagoa bihurtu zen. Oro har, lurralde-garapen konfigurazio berri bat gauzatzen hasi zen, non, estrategia nazional keynesiarraren hutsune baten ondorioz, hiriak lanaren banaketa espazial supranazionalen barruan kokatzen hasiko ziren. Aurrerago modu zehatzago batean ikusiko dugun bezala, horrek, erdigune-periferia ardatzaren barruan, lurralde desoreka modu berriak sortzea ekarriko zuen, eta, azken batean, EGIr eredu berriak sortuko zituen, hiriak erregulaziorako funtsezko eragile gisa berregituratuz. Garai erregulatzailer sendoagoak irrikatuz, 1970eko hamarkadan, Europako mendebaldeko zenbait herrialde garatuz, espazio- eta lurraldearen-garapen irregularra orekatzen edo arautzen jarraitzeko asmoz, gainbeheran zeuden industria-hiriak lurralde-politika birbanatzaileak aurrera eramateko eremu apropostzat hartu zituzten, haien egitura administratiboa eta produktiboa birmoldatuz (Gómez, 2007; Lekue, 2022). Hala ere, geldialdi ekonomikoak irauten zuen heinean, eta aurrekontu nazionalak are gehiago estutzen ziren heinean, maila nazionalen berdintze espaziala sustatzearen bideragarritasuna zalantzan jarri zen (Peck, 2012; Davies eta Blanco, 2017).

2. Produkzio sistema malguen azelerazioa:

Ikusi dugunez, industria-sektore klasikoa, krisiak jota, ekoizpen-sistema malgu eta doituetan oinarritutako industria-sektore berrien ordezkatu zen, dena den, horrek ez du esan nahi historikoki leku edo espazio industrializatu berdinetan eman zirela pauso hauek. Oro har, diziplina anitzeko eskulanaren erabilerak eta azpikontratazioetan oinarritutako harreman zerratuetan, zein epe laburreko kontratuetan, egituratutako lanaren banaketa sozialaren hedapenak (Storper eta Scott, 1989), eragin handia izan zuten industria-ekonomia aurreratu guztietako lan-praktiketan eta industria-antolamenduan (Moody 1997; Scott eta Storper, 1992). Estrategia horiek egun ezagunak egiten zaizkigun lanaren banaketa espazial berriak eraikitzea eragin dute, hauetan, aginte- eta kontrol-funtzioak leku berean zentralizatuta daude, hautatutako kokapen zehatzetan hain zuzen. Ekoizpen-instalazioen hautaketa espazialaren logika, hornidura globaleko akordioak direla medio, kanporanzko sakabanatzean oinarritzen da. Antolaketa-aldaketa horiek informazioaren teknologia aurreratuen bitartez ahalbidetu dira (Castells, 1997; 1999), bai eta dagoeneko ezaguna den espazio-denboraren konpresioaren bidez ere (Harvey, 1990).

Munduko ekonomiaren beste eremu batzuetan bezala, mendebaldeko Europako testuinguruan, ekoizpen malguko sistemen kristalizazioaren lehengo pausoak “industria-barruti neo-marshalliarren”⁵⁰ deiturikoetan hautematen hasi zen, hots, tradizioz enpresa txiki eta ertainez menperatutako tokiko ekonomietan eta masa-ekoizpeneko teknologiek onarpen gutxi zuten tokietan (Sabel, 1994; Scott, 1988). Honek eraikiko zituen industria-gune berriez gain, ekoizpen-sistema malguk eta goi-mailako teknologiako industria-klusterrek ere garrantzi handia hartuko zuten Europako hiri handi eta ertainen barruan eta hauen inguruneetan, tradizio industrial pisutsua izan duten hirietan, ordea, lehenago aldi traumatiko jakin batetik igaro behar izan zuten: desindustrializazioarena.

Horrek keynesianismo espazialaren ahuleziak erakusten ditu nolabait; izan ere, konpentsazio- eta birbanaketa-estrategia erregulatzailerak ez dira nahikotzat jotzen, eta haien konponbide eta soluzio erregulatzailerak ez dira eraginkorrak, ez behintzat epe laburrera begiratuz.

3. Europako esparru ekonomikoaren globalizazioa eta integrazioa:

Ikerketa osoan zehar agerian gera daiteke nazioarteko tendentziek eragin nabaria dutela espazio murriztuagoetan, beraz, ezin dugu oraingoan esparru internazionala alde batera utzi. Egia esan, Europako ekonomia espaziala maila supranazionalen eta globalean integratu da. Europar Batasunak (EB) eta Europako Ekonomia Erkidegoak (EEE), muga-zergen abolizioarekin batera, Estatu kideetako ekonomien arteko nazioarteko merkataritzako eta atzerriko inbertsio zuzeneko prozesuak bizkortu zituzten. Kapitalaren mugikortasuna are errazagoa izan zen, bai transakzio-kostuak murriztuz joan zirelako, bai eta mende berri hasieran, Europako merkatu-kuotak bereganatzeko enpresen arteko lehia areagotzen zuen moneta bakar berriari esker (Leyshon eta Thrift, 1996).

Era berean, atzerriko inbertsio zuzena (ez euoparra) handituz joan da zonaldean, eta Europako korporazio nagusiek beren jarduerak nazioartekotu

⁵⁰ “Industria-barruti neo-marshalliarren” ezaugarriak honela laburbil daitezke. Alde batetik, atmosfera edo industria-giroa deritzona aurki dezakegu, gizartearen eta ekoizpenaren arteko elkargune bat, non tokiko komunitateak hartutako erabakiak industriaren presentziarengatik baldintzatuta dauden, eta aldi berean, harreman ekonomikoak gizarte-harremanek baldintzatuta dauden. Bestalde, industria-jardueren osagarri diren jarduera ekonomikoak aurrera eramaten dituzten enpresen arteko lanaren banaketa zabala izan ohi da, espezializazio aurreratua eta espezifikoa ezarritik (Amin and Thrift, 1992; Tappi, 2001).

dituzte, Ipar Amerikako, Japoniako edota Europako bertako atzerriko inbertsio-iturri zuzen garrantzitsuetan bihurtuz. Europako enpresen arteko mugaz gaindiko bat-egiteak, eskuratzeak eta aliantza estrategikoak ere, 1980ko hamarkadatik aurrera, nabarmen areagotuko ziren, gaur egunera arte (Amin eta Malmberg, 1994).

Europako, Ipar Amerikako eta Asiako enpresa nagusiak, Europako ekonomiaren merkatu-posizioengatik, elkarren artean oldarkor lehiatzen diren heinean, esan dezakegu, azken hamarkadetan, antolaketa- eta geografia-berregituraketa masiboen olatu bat martxan egon dela mendebaldeko Europan. Garapen horien ondorioz, EBko interesak gero eta zuzenago txertatzen ari dira mundu mailako sare deszentralizatu batek eratutako nazioz gaindiko kapital korporatiboaren “hiperespazioan” (Swyngedouw, 1989).

Keynesianismoaren lurraldeen arteko desoreka, batez ere, hazten ari ziren hirigune industrialen eta landa-periferia nahiko azpigaratuen arteko banaketa eredu batean plazaratu zen, nahiz eta irtenbideak bilatu eta espazio-banaketa erregulatzeko saiakerak egon maila naizoleko gobernuek aginduta. Hala ere, 1980ko hamarkadaren ondorengo globalizazio- eta europeizazio-patroiek, lurralde-antolaketaren piramide eredia ezegonkortu zuten, Europako eta mundu mailako lan banaketa espazioetan txertatu baitziren. Horrez gain, hainbat lurralde nazionaletan kokatutako metropoli-eskualde handien arteko harreman horizontalen sakontzea dinamika honen sustatzailea izan da (Veltz, 1997). “Uhartedi ekonomia” honen barruan, ohikoa bihurtu da hiri-metropoliak haien berehalako eragin-eremuetatik deskonektatzea eta nazioz gaindiko hiriarteko sareetarantz jotzea (Tomàs, 2023). Testuinguru geoekonomiko berri honetan, lurralde nazional bakar baten barruan hedapen-efektuak sortzeko proiektua gero eta malkartsuagoa bihurtu da. Ekonomia nazionalen lurralde- eta funtzio-koherentzia ahuldu denez, globalizazio- eta integrazio-prozesu europarrek polarizazio sozioespaziala eskala espazial anitzetan areagotzeko aukera izan dute, eta era berean, polarizazio hori arautzea helburu zuten estrategia politiko nazionalak ahuldu dituzte (Veltz, 2002). Eskalen indar-orekaren aldatze honi “birreskalamendua” deituko diogu, izan ere, aurrerantzean ikusiko dugun bezala, hirietan, hots, eskala lokalean, eta eskala globalean jarri baitzen arreta, eskala nazionalaren boterea birreskalatuz.

4. Ongizate-estatu nazional keynesiarraren krisia:

Honekin guztiarekin azken puntura iritsi gara. Krisi ekonomikoak, Europako ongizate-sistema nazional keynesiarretan zalantza sozio-instituzionalak eragin zituen (Jessop, 2002). Enplegu betea, prezioen egonkortasuna eta hazkunde iraunkorra eten egin ziren, eta langabeziak, zor publikoaren igoerak, azpiegituren eta zerbitzu publikoen narriadurak eta Estatuko aurrekontuen (eta, bereziki, gastu sozialen) murrizketek aurrekoak ordezkatu zituzten (Harvey, 1989). Horri erantzuteko asmoz, erregulazio-esperimentu postkeynesiar berriak abiatzen saiatu ziren, hala ere, kasu drastikoenetan Reagan-Tatcher ardatzaren ondorio neoliberalak gailendu ziren. Dena den, oro har Europan, 1980ko hamarkadaren amaieran, alde batetik, gerraosteko ongizate-estatuaren zimendu instituzionalak higatzen hasi ziren, eta bestetik, estatu-erregulazioko erregimen zatikatuagoa, mailakatuagoa eta merkatura bideratuagoa ezartzen hasi zen (Cerny, 1995). Horrela, aurretiko birbanatze-helburuak, egiturazko lehiakortasuna, lan-merkatuaren malgutasuna, kudeaketa publiko eraginkorra eta etengabeko berrikuntza sustatzearen mende geratu ziren.

Sozioespazialtasunaren alorrera eramanez, gizarte- eta lurralde-desberdintasunaren gerraosteko ikuspegia zalantzan jarriz, desoreka hau hazkunde makroekonomiko egonkorrerako oztopoa ote zen galdegin zioten askok beren buruari. Espazio-desberdintasunak, gero eta gehiago aurretiko baldintza saihestezin gisa eta merkatuak bultzatutako hazkundearen ondorio gisa interpretatu ziren, *ius propium*eko erregulazio-arazo gisa ikusi beharrean. Horren ondorioz, eskala nazionala jada ez zen ezinbestean lurralde eta espazioaren garapen irregular kapitalistaren erregulazioa aurrera eraman behar zuen maila prioritariotzat joko (Brenner eta Theodore, 2016). Beraz, 1970eko hamarkadaren amaieran, argi geratu zen, nazio-ekonomia itxien barruan urbanizazio, industrializazio eta politika espazial orekatua sustatzeko eta, orokorrean, EGIrra arintzeko proiektu nazionala, metaketa erregimen fordista beraren garaikidea izan zela (gogoan izan Taula 4). Hau da, eskala nazionalaren krisiak eta birreskalamenduak, esan bezala, estatu lokalak edo hiriak jarri zituen erdigunean, bai erregulazio erregimena aurrera eramateko, hori bera ere berrituz; baita, azken batean, EGIrraren erregulaziorako aukera berria (eskala lokaletik) aurrera eramateko

Aldaketa horien ondorioz, metatze-erregimen fordistatik metatze malguko erregimenera, postfordismora eta ezaguna dugun neoliberalizazio prozesuetarantz

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

igaroko gara. Prozesu hauek merkatua gizarte-antolamenduaren oinarri gisa birkokatzea funtsezkotzat jotzen dute, politika keynesiarrei aurrez aurre aurka egiteko estrategia bat beharrezkotzat hartuz. Friedrich Hayeken Austriar Eskola, alemaniarra (Ordoliberalismoarena) edo Milton Friedmanen Chicagoko Eskola izan, guztiek premiazkoa ikusi zuten ekintza politikoa Estatuaren paper erregulatzaileraren desegitea eragiteko (Peck, 2008). Ideologia neoliberalak gizartearen sakoneraino sartuko litzateke, keynesianismoaren berezko ongizate orokorra pentsamendu arrazional indibidualetik ulertu ezin daitekeen subjektibitatea dela onartuz. Ildo horretan, ikusi dugun bezala, gobernuen parte-hartzearen mugatzea defendatuko litzateke, pribatizazioa, desarautzea eta ekonomiaren desnazionalizazioa sustatuz. Estrategia hori gauzatzeko, ezinbesteko bi mekanismo egongo lirateke. Alde batetik, beharrezkoa litzateke biztanleek premisa teorikoak beren gain hartzea eta oinarri neoliberalak arrazional gisa barneratzea. Bestalde, politika ekonomiko neoliberalak ezinbestean babestuko lituzkeen esparru juridiko bat beharko litzateke, Estatuaren eskumenak baino lehen merkatuaren interesak defendatuko lituzkeena, hain zuzen (Ahedo eta Telleria, 2020).

Premisa horiek Europan sartu ziren eta modu natural eta mailakatuan hedatu ziren fordismoaren krisia pairatzen ari ziren gobernuak okupatuz. Estatu nazionalak 1980ko hamarkadara arte izan zuten botere arautzailearen ahultzea ikusi dugun arren, merezi du adieraztea ortodoxia ekonomiko monetarista eta neoliberal berriaren hedapen globalak inoiz baino eragin ideologiko indartsuagoa izan zuela (Harvey, 2007).

El complejo formado por Wall Street, el Fondo Monetario Internacional y el Departamento del Tesoro estadounidense, que vino a dominar la política económica [...] fue capaz de convencer, embaucar y (gracias a los programas de ajuste estructural administrados por el FMI) coaccionar a muchos Estados de los países en vías de desarrollo para emprender la senda neoliberal. (Harvey, *ibid.*: 100).

Garraio- eta komunikazio-kostuen murriztea, herrialdeen arteko mugen murriztea Munduko Merkataritza Erakundearen (MME) akordioekin batera (besteak beste, Muga Zergei eta Merkataritzari Buruzko Akordio Orokorra, GATT ingelesez), lagungarri izan ziren oso kapitalaren mugikortasun geografikoan. Ildo horretan, kapital-fluxuen irekiera handiagoa bilatzen zuen ofentsiba neoliberalak presio gogorra egin zien Estatuari, hauen negozio-giroaren kalitatea (zerga txikiak enpresa handiei, malgutasunak kontratazioetan, etab.) arrakastarako baldintza erabakigarritzat har zezaten. Horiek horrela, Nazioarteko Diru Funtzak (NDF) eta Munduko Bankuak (MB) “neoliberalizazio-mailaren indizea” hartu zuten herrialde baten negozio-giroaren kalitatea neurtzeko neurgarri gisa, ondorioz, erreforma neoliberalak aurrera eramateko Estatu guztien gaineko presioa etengabe areagotu zen.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Orokorrean, inbertsio (eta atzerriko inbertsio) gehien eskaintzen zuten herrialdeek negozio-giro hobea zuten, eta horrek eskualdeen eta herrialdeen arteko garapen irregularra ekarri zuen ostera ere. Finantza-merkatuek berrikuntza- eta deserregulazio olatu indartsua gozatu zuten nazioarte mailan.

Fordismoan sortutako tendentzietatik suertatutako postfordismoak harekiko haustura ekarri izan du. Hortaz, postfordismoa bere baitan trantsizio bat izanik, fordismoa definitzeko erabili izan ditugun ardatz eta ezaugarrietan eragindako aldaketen bitartez laburbil daiteke (Jesosop, 1992): malgutasuneranzko joera duten lan-prozesuak; barne-merkatura bideratutako ohiko hazkunde-eredua, munduko eskarira eta etengabeko berrikuntzara bideratua dago orain (Peck eta Tickell, 2008); aurreko atalean puntuz puntu aztertutako EEGEak, eskaintzaren eta eskariaren logikek eta produktibitatearen beharrek agintzen dutenari egingo dio men, termino malguagoak egokituz ardatz erregulatzailer berrietan; eta, azkenik, "sozializazio" fordistaren desagerpena eta ekoizpen fordistako zentro zaharkituen galtzea, merkataritza-barruti eta esparru komertzialen ordeztuak aldatuko lirateke.

Horregatik, bat gatz Brennerekin et *al.* (2010b: 331), neoliberalizazioa honela ulertzen baitute: "joera historikoki espezifikoa, lerroduna, hibridoa eta, era berean, merkatuaren diziplinari lotutako berregituraketa erregulatzaileraz irregularki garatua "una tendencia históricamente específica, pautada, híbrida y desarrollada desigualmente de reestructuración regulatoria sujeta a la disciplina de mercado". Gidalerro horien arabera, neoliberalismoak praxitik hasiko luke bere ibilbidea, beraz, nahitaezkoztzat jotzen dugu "benetan izatedun neoliberalismoaren"⁵¹ kontzeptua aurrera ekartzea, izan ere, neoliberalismo terminoak berak tentsio bat sortzen du neoliberalismoaren eta neoliberalizazioaren zehaztaperen artean. Azken horrek prozesuari egiten dio erreferentzia, hots, estrategia arautzaile edo erregulatzaileretan egitura sozioekonomiko berriak eta dinamika berriak suntsitu eta sortu dituzten politika eta eraldaketa neoliberaleri egiten die erreferentzia, suntsipen sortzailearen logikak jarraituz.

Benetan izatedun neoliberalismoa

Fordismoaren krisiak, postfordismoak, zein ideologia neoliberalak proposatutako joera berriak aurkeztu ondoren, jarraian, Harveyren proposamenari jarraituz (2005:87),

⁵¹ Ingelesez "actually existing neoliberalism" gisa ezagutzen denaren itzulpen literala. Nolabaiteko erreferentzia batean, Samir Aminen (1989) "actually existing capitalism" kontzeptuari buelta bat ematean datza, terminoak eguneratuz. Aipatzekoa da kontzeptua, ia modu satirikoan, "actually existing socialism" kontzeptuaren kontrajartzea dela.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

“1970aren osteko munduko agertokian neoliberalizazioaren aurrerapenaren mapa mugikorra” sortzeko lan malkartsuari ekingo diogu. Argi izan behar dugu, fordismoaren kasuan bezala, ez dagoela definitzeko modu ezta ezaugarri unibertsalik; izan ere, neoliberalizazioa ez zen soilik leku (nazional) batean asmatu hertsapenaren, lehiaketaren, ikaskuntzaren, imitazioaren edo beste edozein mekanismoren bidez gertuko lurralde zabalagoetara proiektatzeko. Esan genezake, aitzitik, antzekotasun handiagoak dituela etengabeko (ber)mobilizazio, animazio eta indarberritze erregimen multipolar batekin, bai esku-hartzean eta erregulazioan huts egin duten aurreko boladen porrotengatik, bai izaera idilikoko ikuspegi estrategikoengatik (Peck, 2009:38).

Neoliberalismoak proposatzen duen erregulazio-egitura berria ulertze aldera, Brenner et al. (2010; 2010b) neoliberalizazio prozesuen hiru dimentsio analitiko nagusiz osatutako ikuspegi bat aurkezten dute. Ikuspegi horrek neoliberalizazioaren hedatze bidea ulertzeko aukera ematen digu, eta, gainera, aurrerago oinarri analitiko gisa balioko digu, suntsipen sortzailearen ibilbideak eta neoliberalizazio prozesuen garapen irregularrak interpretatzeko, gure hiri esparru kognitiborako funtsezkoa izango dena.

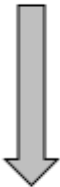
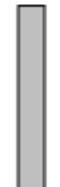
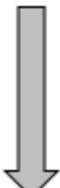
Lehenik eta behin, "esperimentu erregulatzailerak" nabarmentzen dira. Hauek toki batean gauzatzen diren proiektu espezifikoak ematen diete erreferentzia, batez ere maila lokalean, eta horien helburua merkatuaren interesak botere instituzionaleko egitura guztietan murgiltzea da. Proiektu horiek suntsipen- (merkatuaren interesak kontrolpean mantentzen zituen akordio arautzaileen egiturarena) eta sorkuntza-uneak eragiten dituzte (izan ere, merkatuaren forma erregulatzaileraren mesedetan egongo den azpiegitura politiko-instituzional berri bat hedatzen baitute) (Brenner eta Theodore, 2002; Peck eta Tickell, 2002).

Bigarrenik, politika neoliberalen prototipoak leku, lurralde, eskala eta sare berrien artean azkar hedatu direla nabarmenduta, "jurisdikzio arteko araudi-transferentziako sistema" gisa (*systems of inter-jurisdictional policy transfer*) eraikitzen dira. Sareak sortzen dituen garapen neoliberalaren dimentsio transnazionalari ematen diote erreferentzia hemen, testuinguru espezifikoetan baina estrapolagarrietan arazoei eta krisi erregulatzailerak *konponbide* moduan erantzuteko balio duena. Hala eta guztiz ere, ez dezagun ahaztu politika prototipiko horiek forma, eduki, harrera eta ondorengo bilakaera jakin bat duten testuinguruetan aplikatzen direla, eta horrek askotariko eta aurrez jakin ezin daitezkeen ondorioak eragin ditzakeela (Peck, 2010). Esperientzien transferentzia horiek, azken batean, prozesua legitimatzen dute, partekatua baita, eta horrek proiektu neoliberalak sendotzeko balio du, bai espazioan, bai erakundeetan.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Azkenik, neoliberalizazioaren alderdi parametrizantearen garrantzia azpimarratzen da. Izan ere, neoliberalizazioaren ezaugarria da jarduera politiko-instituzionalak mugatzen dituzten joko-arau jakin batzuk ezartzea (nazioz gaindiko erakunde-akordioak, lege-sistemak eta berriazko marko erregulatuak), batez ere merkatuaren interesak defendatzen dituzten arautze-parametroetatik atera ez daitezkeen. Hona hemen akordio neoliberalizatuen eta merkatu-diziplinako akordioaren eraikuntza, ezarpena eta erreproduzioa, hainbat araubidetan (MME, NDF eta MB) antzetzten direnak.

Irudia 4: Neoliberalizazio desartikulatutik neoliberalizazio sakondura

	BERRESTRUKTURAZIO ERREGULATZAILEAREN DIMENTSIOAK		
	ESPERIMENTSUA ETA SAIKERA ERREGULATZAILEA	PROTOTIPOEN TRANSFERENTZIA ARAUEMAILEA	ERREGIMEN ARAUEMAILEAK ETA PARAMETRIZAZIO PROZESUAK
1970ko hamarkada 	<p>NEOLIBERALIZAZIO DESARTIKULATUA</p> <p>“Keynesianismo berantiarren” akordio erregulatuak oraindik ziharduten. Egoera geoekonomikoa nahiko aurkakoa forma neoliberal berriak aurrera egiteko.</p>	<p>Ezgonkortasun geopolitikoari erantzunak emateko forma neokenesiarren transferentzia instituzional transnazionalen hasiera (Adibidea argia Txile eta AEBen artean. Gehitzekoa da kapital transnazionalak inbertsioak erakarri nahi zituzten krisiak kolpatutako hiri eta eskualdeak).</p> <p>Keynesianismoaren kritika ekonomiko eta ideologikoen hasiera. Mundu gerra osteko liberalismo ereduaren krisi eta aldaketak erregimen arauemailean.</p>	
1980ko hamarkada 	<p>Merkatuak gidatutako saiakera erregulatuaren areagotzea. Erreforma instituzionala eskala eta eremu estrategikoetan (AEB, Erresuma Batua, Latinoamerika)</p> <p>Politiken transferentziarako sare neokenesiarren ahultze/neke joera. Honi lotuta, akordio instituzional berrien araketa krisiari erantzuteko.</p> <p>Esperimentu erregulatuak erreforma instituzionala eta merkatura begira. Eboluzio transnazionala eta politiken estrategiak elkar konpartitzeko sareak. Puntu honetan hasi ziren monetarismoa, liberalizazioa, pribatizazioak edota aurrerago ikusiko ditugun hiri-enpresarialismoa eta gobernantza berria</p>	<p>Araudi progresista keynesiarren suntsipena, merkatuak gidatutako instituzio erregulatuak (globalak, supranazionalak eta nazionalak) birdefinituko dituen araudi berri baterantz.</p>	
1990ko hamarkadatik aurrera 	<p style="text-align: center;">NEOLIBERALIZAZIO SAKON(DU)A</p> <p>Erregulaziorako esperimentazio modu espezifikoa eta erreforma instituzionalak parametro neoliberalizatzaileen dinamikan geroz eta sakonago kokatuta daude, nahiz eta kasu batzuetan merkatuaren indarra murriztera bideratuta egon.</p> <p>Politiken transferentzia sistema neoliberalizatuak are mugikorragoak dira, batez ere krisirako tendentzietan aurrera egiteko eta merkatuak gidatutako berrestrukturazio erregulatuaren aurreko faseetan hasitako kontraesaneiei erantzunak emateko.</p> <p>Instituzio makroespazialak, zentzu neoliberalizatzaile batean, mendeko eskalengan jartzen dituzte merkatuaren parametroak esperimentazio erregulatuaren medio. Batez ere MMEak, EBak, NAFTAak, APECak, ELGAK eta G8ak markatutako baldintza eta akordioak.</p>		

Iturria: Brenner et al.-etik (2010b) moldatuta.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Irudi honen bitartez argi eta garbi ulertuko dugu nola ailegatu garen egungo benetan izatedun neoliberalizaziora arte. Hala ere, azpimarragarria da joera inbertitu egin daitekeela, kasuen analisisen atalean ikusiko dugun moduan. Egileen arabera, grisez marraztutako gelaxkek erregulazio berregituraketaren dimentsioak nabarmentzen dituzte. Aitzitik, zuriak merkatu keynesianistaren murrizketen ildotik doazen jarduera erregulatzailerako eremuak erakusten dituzte.

Irudian, lehen mailako neoliberalizaziotik – bitzita errealean soilik alderdi zehatzetan plazaratzen zena –, erabat finkatuta eta totalizatuta dagoen neoliberalizaziora arteko trantsizioa azaltzen da. Prozesu honek espazioan izan zituen, eta izaten jarraitzen duen, ondorioei buruz hausnartzeko premia ikusten dugu, batez ere garapen irregularrari eta politika publiko neoliberalizatuen ereduaren eta estrategien zirkulazio transnazionalari dagokienez, hots, hirietan eta eskualdeetan, Estatu nazionalan, ordena eskalarrean eta sortutako sare berrietan ematen diren mugimenduei dagokienez, hain zuzen.

Ikerketaren puntu honetan, agian agerikoak izan daitezke espazioaren eta erregulazio erregimenaren artean eman diren suntsipen sortzaileko prozesu berdintsuak. Izan ere, aurreko irudian azaldutako trantsizioa aztertzerakoan, suntsipen sortzaileko prozesu bat ari gara ikertzen, baina kasu honetan bere osotasunean. Hau da, ez da soilik ondorio espazialak edo tokiei berariaz lotuta dagoen momentu sortzaile baten kontua, baizik eta neoliberalizazioak egitura arautzaile fordista eta haren erakundeak erabat suntsitu dituela eta berreraiki dituela azpimarratzen dugu. Argi geratu behar da, espazioaren politikari ere eragin dion birsortze honek merkatu-diziplinara bideratutako esparru geoinstituzional berri bat eraiki duela (Theodore et al., 2011). Hala, Crottyren arabera (2003:361), *“is built on deregulation, liberalization, privatization and ever tighter global integration”* erregimen desarrollista keynesiarraren printzipioak nabarmen kontrajartzen ditu, politikoki kudeatutako egitura instituzionalen bitartez bitzita soziopolitikoak integratzeko joera nagusi batekin.

It should be recognized that the destructive and creative moments of institutional change within actually existing neoliberalism are intimately, inextricably interconnected in practice. Our use of the term “moments” to describe these interconnections is therefore intended in the Hegelian-Marxian sense of conflictual yet mutually related elements within a dynamic, dialectical process, rather than as a description of distinct temporal units within a linear transition. (Theodore et al., 2011).

Hurrengo atalean azalduko dugunez, neoliberalizazioari buruzko ikuspegi honek bere izaera heterogeneoa azpimarratzen du (Peck eta Theodore, 2007). Egia da mobilizatu diren testuinguru guztietan, neoliberalizazio-prozesuek merkaturatzea eta merkantilizazioa erraztu dutela, eta, aldi berean, toki, lurralde, eskala eta sareetan erregulazio-formen garapen irregularra areagotu dutela. Baina neoliberalizazio-

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

prozesuen izaera anizkuna azpimarratzea kontraesankorra izan daiteke erregulazio-sistemen homogeneizazio eta konbergentzia globalerako nagusitasunarekin, batez ere, eskala nazionalen azterketa egiten baldin badugu (parametrizazioaren teori buruz ari gara).

4. EGIRRAREN ADIERAZPEN BERRIAK ETA SUNTSIPEN SORTZAILE NEOLIBERALA DIMENTSIO URBANOAN

The old bugbear of uneven development refuses to go away despite the blurring of borders and extension of transnational corporations. It keeps coming back in new forms.

Walker, R. (1997).

Ikerketa honen erreferentzia-markoa zein izango den azaldu aurretik, espazioa ulertzeko moduari berriro heltzea komenigarritzat jotzen dugu, ondoren ofentsiba neoliberalari eta honen formei buruz egingo dugun irakurketarekin konbinatzeko. Alde horretatik ez gara soilik maila nazionalen edo nazioarte-mailan zentratuko, eskala hauek aski ezagunak baitira; ostera, gure kasuan, neoliberalismoak hirietan, bertako espazioetan eta egitura instituzionaletan dituen baldintzak, dimentsioak eta ondorioak azpimarratuko ditugu.

Hasieran adierazi dugun bezala, espazioa “está constituido por redes generadas socialmente y horizontes de acción social que dividen y organizan el mundo (o los mundos) material, social e imaginario, y también orientan las acciones respecto a esas divisiones” (Jessop, 2017; 182). Hau da, espazioa sozialki sortzen da (interes jakin batzuen alde) eta boterearen eztabaidarako lekua da (erregimen arautzailearena eta, azkenik, gobernantzaarena). Gainera, Lefebvrek bere obra osoan adierazi zuen bezala, espazioa hainbat eskala edo mailatan eraiki eta gobernatzen dela onartzen dugu, arlo pertsonaletik hasita, komunitatetik igarota, unibertsaleraino, eta baita planetatik kanpo⁵² ere.

⁵² Agian deigarria izan daiteke zentzu galaktikoari edo “kanpoko espazioa” estralurtarrari “egiten diogun erreferentzia. Seguruena adibide labur batekin ulergarria egin daiteke. Elon Musk enpresari ezagun zein polemikoak, beste konpainia batzuen artean Tesla eta Pay-Pal-en sortzaileak, Marte planetaren kolonizazioaren aldeko apustuari ekin dio. Berak sortutako enpresak dira (*Space X* edo *Starlink*, kasu) hemen aktore garrantzitsuenak. Azken horren ideia Lurreko biztanle guztiei Internet satelitea emango dien satelite-sare bat eraikitzean datza, hau da, lurraren inguruan orbita egingo duen satelite-konstelazio bat egitean. Honen alde kontrajarria frantziar estatuko herritxo batean gertatu da. Saint-Senier-de-Beuvron herrian

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Baina historian zehar beti existitu da espazioaren gain botere politikoa kudeatzen eta artikulatzen duen estatalitate bat, hots, botere politikoa osatzen zuten erregeen, kalifen eta abarren figuratik, Estatu gisa identifikatzen dugun irudi sinboliko eta abstraktura.

Aipatu behar da ikerketa honetan ez dugula Estatuaren kontzeptua lurralde-eremu nazionalera mugatzen, are gehiago, haren erabilera tokiko eta eskualde-mailara zabaltzen dugu, "estatalitatea" lurralde eta espazio espezifikoean arautzeko botere gisa ulertuta, funtsezko lau une espazialak kontuan izanda (Lurraldea, Lekua, Eskala eta Sarea). Lau dimentsio sozioespazial hauek espazioaren ikuskera praktikoa laguntzen digute. Aurreko atalean ikusi ahal izan dugunez, Estatu nazionalaren figura azpimarratzen dugu, fordismoan zehar izan duen erregulazio-rol garrantzitsuagatik, baina azken hamarkadetan, beste eskala eta forma estatalen mesedetan, izan duen botere politikoa eta estatalitatearen birreskalamendu edo hustutze prozesuagatik baita ere (Mayer, 1994; Brenner, 2003).

Birreskalamenduara hainbat eskalaren artean beste botere-oreka bat agertzen denean edo eraldatzen denean eman ohi da, berez, birreskalamendua ez du zertan eszenatoki egongorraga edo justuago/proporzionalagoa eraiki, nahiz eta guri interesatzen zaigun birreskalamenduak egoera orekatuago bat eraiki izana. Europako kasuari erreparatzen badiogu, adibidez, ikusiko dugu bertako Estatu nazionalak birreskalamendu prozesu dualean murgilduta daudela (Sevilla-Buitrago, 2017). Alde batetik, egiaztatu dugu nola nazioz gairik gabeko gobernuen forma berrietan birkokatu ahal izateko esparru eta politika instituzional berriak sortu behar izan dituzten. Eta, bestetik, gobernantza modu berriak errazten dizkiete tokiko eskalei, hala nola parteneriatu publiko-pribatuak (PPP) (Harmes, 2006; Franquesa, 2007; Ahedo eta Telleria, 2020), eta autonomia handiagoa eskaintzen dute plangintza ekonomikoari dagokionez. Hala, alde batetik, hirietan azpiegitura mugiezinak pilatzen jarraitzen dute (energia-iturriak, komunikazio-sareak, enpresa-egoitzak, etab.); eta, bestetik, fordismo-keynesiarraren garaian txanponaren erregulazioaz, legeriaz, gizarte-ongizateaz eta espazioaren kudeaketaz arduratu ziren Estatu nazionalak (Lefebvre, 1978:298), neurri batean, botere hori tokiko eskalari lagatzen diote, eta, jakina, nazioz gairik gabekoari (Goikoetxea, 2018).

sortutako aurkakotasuna azpimarratu nahi dugu. Izan ere, 350 biztanleko herri normando horrek uko egin dio satelite horiek kontrolatzeko enpresak instalatu nahi zituen antena eta bola paraboliko guztiak hartzeari.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

EGIrraren kristalizazio berriak benetan lizatedun neoliberalismoaren dimentsio sozioespazialean

Arautze-ahalmenaren inguruan egindako sarrera labur honen ondoren eta, oro har, arautze-erregimenen berregituraketa berriaren inguruan egindako laburpenaren ondoren, Estatu nazionalen (berr)eskalamendu horrek zer susposatzen duen ikusiko dugu. Alde batetik, fordismoaren prozesuen, dinamiken eta egituren suntsipena eta birsortze bat ematen da; eta, bestetik, lehenago garapen irregularraren kristalizazio berriei buruz adierazten genuena aintzat hartuko dugu, honek are gehiago zailtzen edo konplexuagotu egiten baitu mendebaldeko kapitalismoaren haragitzea egungo maila lokalean.

Horrela, bada, Jessopen proposamenei jarraituz, neoliberalismoak eta, oro har, kapitalismo modernoak jada aipatutako funtsezko lau dimentsio geografiko dituela baieztatzen dugu: lekua, lurraldea, eskala eta sareak (Brenner, 2001; Jessop, 2017). Aurreko ataletan aldagai horiek ikusi ditugun arren, orain arte ez ditugu behar bezala nabarmendu. Izan ere, fordismo keynesiarrean eta eraso edo ofentsiba neoliberalen aurreko urteetan existitzen zen egoera azaltzeko balio bazuten ere, proto-neoliberalismoak aurrera eramandako esperimentu arautzaileak identifikatzeko funtsezkotzat jotzen ditugu.

Aurretik azaldutako parametrizazioaren eraginari erreferentzia egiten dion ezaugarri homogeneousatzailea ukatu gabe, dimentsio sozioespazial bakoitzean EGIrraren kristalizazio berri bat gertatu dela azaldu nahi dugu. Brenner (2009) eta Sheppard (2009) egileen arabera, modernitate kapitalistan, espazio soziala edo sozioespazialtasuna batera eratzen da "lekuaren", "lurraldetasunaren", "eskalatzearen" eta "sare funtzionamenduaren" bidez. Ikus dezagun zeri egiten dioten erreferentzia termino horiek:

- **Lekua:** hurbiltasun geografikoa eskatzen du, gizarte-harremanak kokapen zehatzetan txertatzea eta zonaldeak bereizteko ereduak egotea eskatzen du.
- **Lurraldetasuna:** gizarte-harremanak mugatzea, ixtea eta zatikatzea. Garapen makrogeografikoaren alderdiei lotuta dago. Espazioaren "mugatzeari" egiten dio erreferentzia.
- **Eskalatzea:** maila globalaren, nazioz gaindikoaren, nazionalaren, eskualdekoaren, hirikoaren eta tokikoaren arteko gizarte-harremanen bereizketa bertikala dakar.
- **Sare funtzionamendua:** kokapen edo unitate antolatuen eta geografikoki sakabanatuen arteko zeharkako konexioak.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Lau eredu dimentsional horiek espazioaren izaera polimorfikoa definitzen dute kapitalismoan, eta, horren ondorioz, ezinbestekoak dira aztertzeke orduan "las geografías de cualquier proceso social como el desarrollo desigual" (Brenner, ibid.: 201). Beraz, funtsezkoa da dimentsio horietan EGIRRAREN kristalizazio eta berregituraketa berriak ezagutzea.

Lehen blokean azaldutakoa gogoratu, XVIII. mendearen erdialdeko industrializazio progresibo eta kapitalistatik, urbanizazio-prozesuak bizkortzen joan dira, kapitala eta lana eskala handiko ekoizpeneko espazio espezializatuen barruan biltzen ziren heinean (hots, hirietan). Horrela, merkataritza-sareak sortu ziren, eta kapital globalen metaketarako-espazioen eta gaitasunen arabera, lekuen mundo-matrize bat finkatu zen. Jarraian, EGIRRAREN lehen ereduaren artikulazioa nabarmenduko dugu aipaturako dimentsio sozioespazialean.

Lekuetan, EGIRRA lau modutan eratu zen eta konfiguratu jarraitzen du: a) kapitalen kontzentrazioa, bizitegi-segregazioaren, hiri-espazioaren banaketa funtzionalaren eta kapitalismoa erreproduzitzeko beharrezkoak diren hiri-azpiegitura berrien kokapenaren ondorioz; b) hiri-/landa-arrakala; c) Iparraldearen ustiapena (sinplifikatua) Hegoalde globalaren aurka, azken horiek periferiara kondentatu⁵³; eta d) lanaren nazioarteko banaketak jasaten duen suntsipen sortzailea, aldaketa teknologikoen ondorioz.

⁵³ Iparraldearen eta Hegoaldearen arteko harreman desorekatuak bereiztea inperialismoa sinplifikatzea da. Harveyk Prabhat eta Utsa Patnaiken *A Theory of Imperialism* liburuari egindako iruzkinetan adierazten duen bezala, garapen geografiko irregularraren eskema lehenestek ez dakar "deny at all the complex flows of value that expand the accumulation of wealth and power in one part of the world at the expense of another". Alex Callinicos (2009:186) autoreak dioen bezala, hemen honako hau adieraztea komenigarria da:

the global hierarchy of economic and military power that is a fundamental consequence of the uneven and combined development inherent in capitalist imperialism was not dissolved, but was rather complicated by the emergence of new centres of capital accumulation.

Horrela, Harvey eta John Smithen arteko egungo neoliberalismoan existitzen den inperialismoari buruzko eztabaida polemiko eta landua jasotzen dugu. Lehenengoak testuinguru berri bat onartzen du, non "desjabetzearen bidezko metaketa" (gizarte-zerbitzu eta -bermeen deuseztapena eta welfare state-aren suntsipena) nagusitzen den; bigarrenak, berriz, hori gainbalioa ateratzeko modu nagusia dela ukatu egiten du, eta Iparraldeak Hegoalde Globalaren aurka duen "superustiapena" azpimarratzen du, neoliberalismo globalaren prozesu nagusi gisa. Gure kasuan, posizio bakoitzaren ñabardurak alde batera utzita, eta "jatorrizko metaketa" marxista aitortuta, bi dinamikak suntsipen sortzaile neoliberalaren erreproduziotzat hartzen ditugu. Bi ikuspegiak bateragarriak izanik, tresna onuragarriak dituzte ulertzeko, alde batetik,

Lurraldeei erreparatzen badiegu, espazioen "mugapen" gisa ulertzen baditugu, hau da, mugen delimitazio moduan, esan dezakegu Estatuaren lurralde-antolamendu zehatzek (ez nahitaez nazionalak) EGIRRAREN formak antolatu, neurtu eta aldatu dituztela: a) desberdintasunak lurraldeetan izaten dira eta dimentsio honen gainean jarduten da (borondatearen arabera); b) mugak kapitalaren mugimenduak baino zurrunagoak dira, eta, beraz, Estatuak suntsipen sortzailerako joera murriz dezakete, kapitalaren interesek eragindako suntsipen sortzailea behintzat; c) honi lotuta, kapitalaren logikak esaten digu honek beti bilatuko dituela inbertitzeko lurralde lehiakorragoak, eta, beraz, lurraldeen kontzepzioak berak (hiriak, estatuak edo nazioz gaindiko eskualdeek, EBk bezala) ahalbidetzen du desberdintasunak sortzea; d) fordista-keynesiar aldiak erakusten digunez, Estatuak konponbide instituzionalen bidez esku har dezakete, egoerak iraultzeko edo arautzeko asmoz; horrela, Estatu-erakundeek EGIRRAREN gain eragin dezakete, industria-politiken, garapen ekonomikoko ekimenen, azpiegituretako inbertsioen eta abarren bidez.

Eskalei dagokienez, kasu honetan espazioan izaten diren desberdintasunak modu bertikalean suertatzen dira. Lekuei eta lurraldeei dagokienez, desberdintasunak modu horizontalean eta gainazalean gertatzen ziren, hurrenez hurren; eskalen dimentsio sozioespazialean, berriz, goitik behera eta alderantziz. Lanaren espazio-banaketek eta botere politiko kapitalistak industrializazioan zehar izan zuen lurraldekotzeak EGIRRAREN funtsezko hiru alderdi garatu zituen maila eskalarrean. Lehenik eta behin, eskualdeko eskala ezarri zen kapitala eta eskulana metatzeko eta kontzentratzeko, eta horrek espazio-antolaketa desberdina eragin zuen hiriarteko mailan, hau da, eremuen eta auzoen artean. Bigarrenik, eskala globala hartu zen erreferentziatzat, "behin betiko ortzi-muga geografikoak" kapitalismoa garai hartan urrutikoak ziren eremuetara hedatzea eragin zuen (horrek erraztu egingo zuen lehen aipatutako erdiguneko/periferietako polarizazioa sortzea). Hirugarrenik, eskala nazionala ezarri zen lehia kapitalistaren bitartekaritzarako eremu arautu gisa. XX. mendetik aurrera, eskala nazionala pixkanaka munduko eskala nagusi bihurtu zen, bai EGIRRARENTZAT, bai hau kudeatzeko estrategiak sortzeko. Mende amaierara arte iraun zuen horrek, dakigunez kapitalismo fordista-keynesiarraren krisiarekin erori baitzen eskala horren nagusitasuna.

Orain, testuingurua apur bat kokatu ondoren, eskalatze-prozesuek EGIRRAREN prozesu berriengan duten eragina: a) eskalen araberrako antolaketak dakarren armazoi hierarkikoak EGIRRAREN kristalizatzea errazten du eta egonkortasuna ematen dio aldaketa-prozesuen aurrean; b) eskala bakoitzak bere baitan hartzen dituen lan-banaketek ("lanaren banaketa eskalarra") batzuen eta besteen menderatzea errazten

bai tokiko/eskualdeko dinamikak, eta, bestetik, baita ekonomia politiko globalaren eremuan gertatzen diren prozesuak ere.

dute; eta c) konponbide eta akordio eskalarrek, eskalaren araberako lanaren banaketak dakarren eskalen menderatze horri eusteko funtzioa betetzen dute; d) konponbideak desegonkortzen direnean, birreskalamendu-prozesuak gertatzen dira. Ildo honetan, eskala nazionala nazioz gaindiko eta nazioz azpiko eskalek erlatibizatu eta birreskalatzen dute orain, eta, beraz, ezin dugu esan EGIrra eskala baten inguruan bakarrik konfiguratzeko denik.

Azkenik, *sareek* lotura horizontalak ezartzen dituzte sakabanatutako puntu geografikoen eta neoliberalismoaren gainazal arin eta ezegonkor baten gainean, 80ko hamarkadatik aurrera. Hirien arteko merkataritza-, garraio-, gizarte mugimendu- sareek eta abarrekoek hiri-kontzentrazioarako ereduak erraztu dituzte. Sareen eta leku, lurralde eta eskalen arteko loturak agerikoak dira, eta korrelazio horrek eragina izan dezake EGIrraren patroietan: a) sareek ezarritakoaren gainean soilik jarduten badute, egungo desberdintasun sozioespazialaren geografiak soilik indartzen dituzte; eta b) sarean antolatutako botere-hierarkia ez-demokratikoak egoteak, beraien kanpoaldearekiko baztertzailak izatea eragiten du, eta, gainera, eragile jakin batzuk baztertzea eragin dezake.

XXI. mendearen aurreko hamarkadetan gobernu tradizionaletik gobernantza eredu berrira aldatu zenean, aktore-sareak biderkatu eta eskala guztietan arteko harremanak (instituzionalizatuak edo ez) zaildu egin ziren. Horri esker, gobernantzaren boomaren aurreko botere-desoreken oinordeko den EGIrrak, desberdintasun horien erreprodukzioa betikotu ahal izango du.

Aipatzekoa da orain aurkezten diren dimentsio sozioespazial guztiak gizarte-mobilizazioetarako euskarri eta lur bihur daitezkeela, EGIrraren patroia eta dinamika zabalagoak desegonkortu edo alda ditzaketanak. Hau da, dimentsio horiek EGIrraren kristalizatzea ahalbidetzen duten aldi berean, dinamika horiek leheneratuko dituzten alternatibak sustatzeko jokalekua ere badira. Fordismo-keynesiarreko hiri industrialetan izandako EGIrraren kristalizazioa, eskala nazionalen erregulazio-botereari lotuta zegoen. Baina birreskalamendua eragin zuten sakontze neoliberalerako eta suntsipen sortzaileko prozesuek funtsezko rola ematen diete egungo hiriei (industrial edo postindustrial izateaz haratago) araututako deserregulazioan, eta EGIrra tokiko eta hirietako estatu-estrategien bidez alda dadin ahalbidetzen dute (Bartzelonan eta Bilbon ikusiko dugu).

Benetan izatedun neoliberalismoaren praktika suntsitzaile eta sortzaileak

Neoliberalizazio-prozesuen aniztasunak hainbat aldaketa dakartza berekin, eta aldaketa horiek, noski, irregularrak dira, are gehiago, metatuz gero, berariazko garapen arautzaile irregularraren forma kualitatiboan aldaketak sor ditzakete, batez ere prozesu bakoitzak espezifikazio zehatzak dituelako, *path dependence*arekin zerikusia dutenak (Brenner et al., 2010). Honek erakusten diguna zera da, neoliberalizazio sakoneko prozesuek (Taula 7) geoinstituzioen arteko bereizketa areagotu dutela. Zirkulazio sistema intereskarrez osatutako makroespazialitateen marko batek zuzendu, ekoitzi eta aldatutako beste ordena geoinstituzional bat, hain zuzen.

Kontuan izan behar dugu sistema eta marko horiek mutanteak, ez-jarraiak eta espazioan heterogeneoak direla, eta, horregatik, neoliberalizazio-prozesuak hainbat modutan garatzen direla, modu garbi eta zorrotzean haztera iritsi gabe (Amin, 2000). Neoliberalizazio-prozesuen garapen historikoa “ondulazio-fenomeno” gisa identifikatua izan da, forma irregularragatik azpimarragarria, baina gero eta sakonagoa, hedapenerako eta elkarrekiko mendekotasunerako prestatua (Sevilla-Buitrago, 2015; Simmons et al. 2008).

Los programas neoliberales de reestructuración capitalista raramente, si es que ello llega a ocurrir, son impuestos en una forma pura, porque siempre están introducidos en contextos político-institucionales que han sido moldeados significativamente por regulaciones, prácticas institucionalizadas y acuerdos políticos establecidos con anterioridad. En este sentido, la evolución de toda configuración político-institucional producto de la imposición de reformas basadas en políticas neoliberales posiblemente tenga fuertes rasgos de dependencia de la trayectoria, en la cual los acuerdos institucionales existentes limiten de manera importante el alcance y trayectoria de la reforma. (Brenner eta Theodore, 2002: 361).

Hori esanda, kapitalismoaren erakunde guneak progresiboki eraldatzen ari diren sartu-irten neoliberalak desegituratuak, patroirik gabe edo zehaztugabe daudela pentsatzea ez litzateke zuzena izango. Neoliberalismoaren ildo ideologikoen helburu estrategikoak (muga-zergen afera, birbanaketa sozioespazialeko sistemak, aurrekontu-murrizketa leunak eta konpentsazio-boterezko eserlekuak, eta abarrekoak), zein lehentasun estrategikoak (merkataritza-liberalizazioa, diziplina fiskala, enpresa- eta finantza-deserregulazioa, merkatuaren malgutasuna eta jurisdikzioen arteko lehia-harremanen sustapena, eta abarrekoak) ezartzen dituzte, normalean merkatu-aurrerapenaren defentsaren diskurtsoan ezkutatuta. Ofentsiba-une horiek bat datoz herediatutako paisaia instituzionalen ahulezia politikoko edo krisialdiko uneekin, irekiera koiunturalekin eta aukera estrategikoekin (hala nola, inflazio-presioak, langabeziaren igoera, kapitalen ihesa, industria-geldialdia, moneta-ezgonkortasuna, gobernu-

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

eraginkortasun eza, gizarte-ondoeza edo sindikalismoa). Horiek guztiek neoliberalismoari aukera ematen diote merkataritza-erregulazioko estrategietan aurrera egiteko (Brenner et *al.*, *ibid.*).

Neoliberalizazio-prozesuek, gainera, beste joera erregulatzailerik batzuetatik bereizten diren bi ezaugarrietatik nabarmentzen dira: alde batetik, bizitza sozialaren eremu guztien merkantilizazioa areagotzen dutela (Ahedo eta Telleria, *ibid.*); eta, bestetik “espekulaziorako finantza-tresnak mobilizatzen dituela kapital-metaketa nitxo berriak aurkitzeko” (Brenner et *al.* 2010b), hau espazioari buruzko kapituluan aipatu izan dugu, neoliberalismoak, merkatuaren interesetarako, espazioak espresuki eskaintzen dituen aukerak esploratzen baititu.

Horregatik guztiagatik, egokia iruditzen zaigu “benetan izatedun neoliberalismoaren” kontzeptua aurrerantzean kontuan izatea. Kontzeptu honek:

Destaca la inserción contextual de los proyectos de reestructuración neoliberal, y su dependencia de la trayectoria [...] Este concepto ofrece una base analítica a partir de la cual explorar la producción de tales proyectos al interior de contextos nacionales, regionales y locales específicos, cuya especificidad está determinada por el legado de marcos institucionales, políticas estatales, prácticas regulatorias y conflictos políticos que han sido transmitidos a través del tiempo. (Theodore et *al.*, 2011: 17-18).

Atal honen hasieran adierazi dugun bezala, Theodore et *al.* (*ibid.*) autoreen arabera, benetan izatedun neoliberalismoa edozein eszenatoki eta paisaia instituzionalera moldatzeko estrategia gisa ulertzeko (Mittelman, 2000), oinordetzan hartutako agertoki instituzionalen eta merkatura bideratutako berregituratze proiektu neoliberalen arteko ibilbidearen eta testuinguruaren mendeko interakzioak hainbat maila sozioespazialean aztertu behar ditugu (López eta Rodríguez, 2013).

Gogoeta hauek direla eta, neoliberalizazio-prozesu garaikideak, etenik ez duen espazioaren suntsipen sortzailearen katalizatzaileak dira. Hau hobe ulertzeko eta espazio berrien sorrera nola ematen den ulertzeko, Harveyk (2008), “desjabetzearen bidezko metaketaren” kontzeptuaren bitartez, lau elementu nagusi identifikatzen ditu egungo neoliberalismoa definitzeko, ez daudenak zeharo espazioarekin lotuta, baina hotza astintze aldera interesgarriak izan daitezke arlo ekonomikoan barrena abiatzen hasteko.

- **Pribatizazioak:** Proiektu neoliberalaren ezaugarri nagusietako bat errentagarritasuna bilatzetik kanpo dauden ondasun publikoak korporatibizatzea, merkantilizatzea eta pribatizatzea izan da. Era guztietako zerbitzu publikoak (ura, telekomunikazioak, garraioa), gizarte ongizateko zerbitzuak (etxebizitza soziala, hezkuntza, osasun laguntza, pentsioak), erakunde publikoak (hala nola,

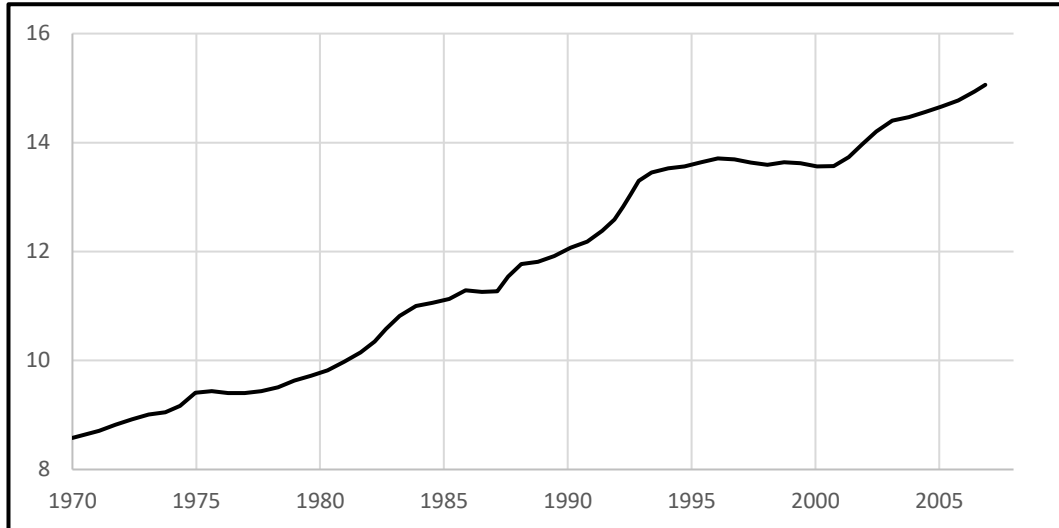
unibertsitateak, ikerketa laborategiak, kartzelak), eta kasu batzuetan, gerrak ere pribatizatu egin dira hein handi batean, Iraken edo bestelakoetan aritu izan diren kontratistek eta mertzenarioek erakusten digutenez. Forma kulturalen, historiaren eta sormen intelektualaren merkantilizazioak ere (turismoaren bidez) desjabetzeen hedapena dakar, eta desjabetza horiek eragin zeharo zuzena dute adibidez hirietako espazioetan. Horrela beraz, marko erregulatzailen berregituraketarekin lan indarra eta ingurumena babesten zituzten eskubideen balioa deuseztatuz joan da. Prozesu horiek guztiek ondasun eta baliabideen transferentzia bilatzen dute, domeinu publiko eta herrikoitik, domeinu pribatura eta klase pribilegiatuetera, hain zuzen.

- **Finantziarizazioa:** 1970eko hamarkadan hasitako finantziarizazio prozesuak izaera basati eta espekulatzaila izan zuen (ikusi Joyadev et *al.*, 2018). Finantziarizazioak kapitalaren metatzea ahalbidetzen du merkantzien ekoizpenaren bitartekaritza gabe (M-D-M logika jarraitzetik, D-D logika jarraitzera⁵⁴). Estatuak zuen erregulazio boterearen deuseztapenaren ondorioz, finantza sistema birbanaketa eteteko tresna nagusietako bat bihurtu da, espekulazioaren, amortizazioaren, iruzurraren eta lapurretaren bidez (Harvey, 2019).

Bretton Woodseko akordioen suntsipenarekin (eta dolarraren askapenarekin), ikusi bezala, errendimendu finantzarioak monetaren espekulazioarekin eta truketaren igoeraren edo jaitsieraren aldeko apustuak egiten hasi ziren. Halaber, enpresa multinazionalak akzio bidez finantzatzeak, eta ez banku-kredituen bidez, eragina izan zuen. 80ko hamarkadan zehar, finantza sektorearen irabaziak –zentu zabalean ulertuta, *FIRE* sektorea bezala, hots, finantza agenteak, aseguru konpainiak eta higiezinaren jarduerak– irabazi industrialak berdindu zituzten mendebaldeko ekonomia nagusietan, 1990eko hamarkadan zehar gainditzeko (López eta Rodríguez, *ibid.*). Azkenik, etxeko ekonomien finantziarizazioa jazo zen, kredituen merkearaztea, hipoteken merkatuen erreformak eta inbertsio kolektiboko erakundearen hedapenak, zorpetze pribatuaren pizgarria izan ziren. Honek azalduko luke likidezia fluxu handiek egindako higiezinaren merkaturanzko norabide aldaketa.

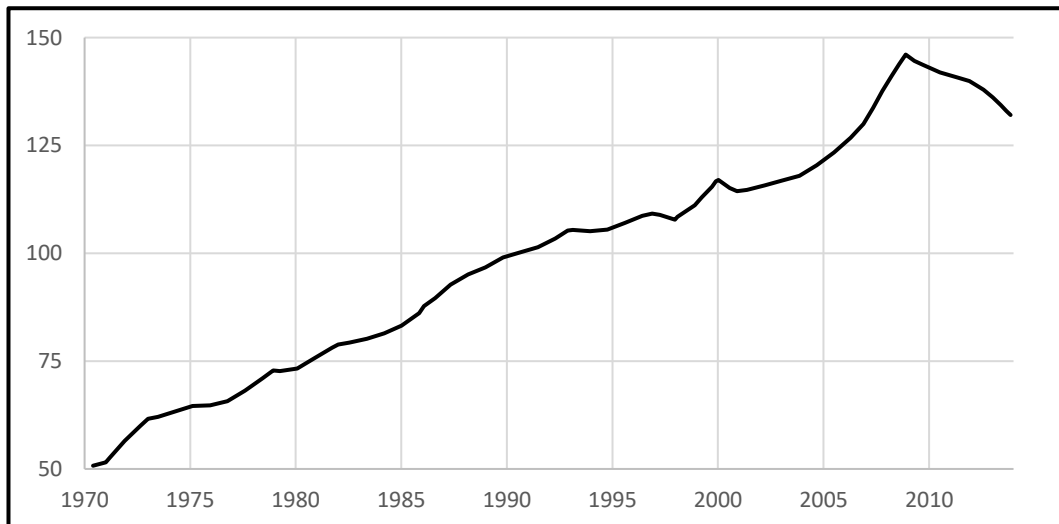
⁵⁴ Harveyk (1982) adierazten duen bezala neoliberalismoak Merkantzia-Dirua-Merkantzia (M-D-M) logika (baita gero eta gehiago D-M-D logika kapitalista), Dirua-Dirua (Dirua-Dirua) logikaren ordez aldatu egiten du. Honen arabera, kapitala, diru gehiago lortzeko zirkulazioan jarritako dirua izango litzateke (Harvey, *ibid.*)

Irudia 5: FIRE sektorearen balio erantsiaren igoera (Europako ekonomia sektore guztien balio erantsiaren ehunekoarekin alderatuta)

Iturria: EU KLEMS (Joyadev et al., 2018: 362).

Irudia 6: Europako etxeko ekonomien banku-aktiboak BPGaren ehunekotan

Iturria: EU KLEMS (Joyadev et al., 2018: 362)

- **Krisien kudeaketa eta manipulazioa:** “zorraren iruzurra” deiturikoa izan da desjabetzearen bidezko metaketa ahalbidetu egin duena. Sistema finantzarioak sortutako burbuila espekulatiboen ezteandek ekarri dituzten krisiak izan dira herrialde txiroak are gehiago pobretu dituztenak. 1979an interes tasen igoerarekin, herrialde eta erakunde mailegu-emaitzaileek (NDF, Wall Street eta AEBko Erreserba Federalaren esanetara) kanpo mozkinen proportzioa handitu zuten,

herrialde mailegu-hartzaileek hartutako zorraren interesek gora egin baitzuten. Azken horiek, itota, porrot ekonomikora behartuak izan ziren, eta ondoren, egiturazko doikuntzak onartu behar izan zituzten, Mexikok edo Argentinak bezala, hain zuzen. Finantza krisiek jabetza eta botere transferentziak eragin dituzte, haien aktiboak oso-osorik mantentzen dituzten herrialdeentzat eta kreditua sortzeko moduan dauden nazioarteko erakundeentzat. Entitate supranazionalen garrantzia eta oinarritzko papera ulertzeko Grezia edo Espainiako kasu berriagoetara ere jo dezakegu. Aipatzekoa da Europar instituzioek “Beltzeko Gizonak” (*Men in black*) gisa izendatu zituztela krisian zeuden herrialdeetan neurri ekonomiko berriak ezarriko zituzten NDFko teknokratak.

- **Estatupeko birbanatzeak:** pribatizazioez gain, Estatu neoliberalak goiko klase sozialei mesedeak egiten dizkieten bestelako erremintak asmatu dituela onartzen du Harveyk (ibid.). Zerga-kodearen berrikuspena izan daiteke horietako bat, inbertsioetik atera daitezkeen etekinen alde eginez, diru-sarreraren eta soldaten orde. Edota korporazioei laguntza eta salbuespen fiskal ugari ematea. Aurrerago ikusiko dugunez, neoliberalismoaren birbanatze-taktikak zabalak dira, sofistikuak, askotan taktika ideologikoak ezkututzen dituztenak, baina suntsitzaileak ere badira herri eta lurralde kalteberen duintasunerako eta gizarte-ongizaterako. Neoliberalizazioak, kapitalismoaren egitura osoan eragin duen suntsipen sortzaileak ez du kapitalismo beraren historian sekula antzekorik izan.

Hori guztiori gutxi balitz bezala, hurrengo taulan zehaztasun batzuk hartuko ditugu laburpen gisa, kapitulu honi amaiera emateko eta fordismo keynesiarrean berme erregulatzaileak zirenak, nola neoliberalismo garaikide sakonean suntzitu eta berreraiki diren ikusteko.

Taula 7: Benetan Izatedun Neoliberalismoranzko trantsizio suntsitzaile eta sortzailea maila nazionalan

Erregulazioan parte hartzen duten forma instituzionalak edo espazioak	Momentu suntsitzaileak	Momentu sortzaileak
Soldata erlazioa	Lan hitzarmen eta hitzarmen kolektiboen aurkako erasoak. Soldata familiarren desartikulatzea eta segurtasun ekonomikoaren ezegonkortasunaren luzapena. Lan aukeren, lan segurtasunen eta lan eskubideen berdintasuna bermatzeko Estatuak aurrera eramandako erregulazioen murrizketa.	Desregulazio-lehiakorra: soldaten eta lan baldintzen negoziazio atomizatuak, enpresaren eskumenezko boterearen handitzearekin batera. Soldata-sozial forma berriak eta generoaren lan banaketa berria. Lan “malgutasun” eredu berrien sustapena.
Enpresa eredua: lehia interkapitalista	Maila nazionalan estrategikoak izan diren industriengan emandako estatu-laguntzen etete selektiboa. Politika protekzionisten desartikulazioa. Atzerriko inbertsio zuzenatarako oztopo nazionalen desagitea.	Hazkunde azkarreko industriei –telekomunikazioak edota elektronika– Estatuak zuzendutako laguntza forma berriak. Merkataritzaren Mundu Erakundeak (MME), Nazioarteko Diru Funtsak (NDF), EBk, Ipar Amerikako Merkataritza Libreko Itunak (NAFTA) eta nazioz gaindiko bestelako erakunde batzuek, merkataritzaren liberalizazioaren aldeko politiken bitartez, onartutako merkatu globalen hedatzea. GATTak (Tarifen eta Merkataritzaren gaineko Akordio Orokorra) eskaintzen duen negoziazio esparruaren bitartez, - kapital-merkatu globalen ezarpena.
Enpresa eredua: monetaren izaera finantzarioa	Bretton Woods munduko diru sistemaren desagitea eta finantza merkatuaren desaratzea. Estatuaren truke-tasak kontrolatzeko gaitasunaren higadura. Mundu mailako merkatuetan, moneta eta finantza espekulazioaren aurkako araudi eta erregulazioen desagitea. Finantza eta kreditu fluxuak inbertsio produktiboen iturrietatik bereiztea.	Espekulazioan eta “estaturik gabeko” diru-fluxuetan oinarrituz, moneta merkatuen eratzea, edozein arau nazionaletik kanpo. Finantza transakzio globalak kontrolatzeko zereginean, Mundu mailako agentzien gainbegirale papera hedatzea (hala nola, Nazioarteko Ordainketen Bankua). Nazioarteko banku zerbitzuen, paradisu fiskalen eta Offshore finantza zentroen eratzea.
Estatu eta beste gobernantza motu batzuk	Eskari agregatua kudeatzeko politika keynesiarren bertan behera uztea. Ongizate-estatuaren ohiko mekanismoen desagitea. Moneta, merkataritza eta inbertsio-fluxuak erregulatzeko eskumen nazionalen hustea. Gobernu-kontrolako forma burokratiko eta hierarkiko tradizionalen murriztea. Maila nazionalan zein azpinazionalan kontrol demokratikoko mekanismo tradizionalen desagitea.	Ongizate-estatuaren gizarte-eginkizunak gobernu-maila baxuagoetara, gizarte-ekonomiara eta etxeko unitateetara itzultzea. <i>Dumping eskalarra</i> . Lurralde-lehia, berrikuntza teknologikoa eta nazioartekotzea sustatzeko estrategien mobilizazioa. Elkarte publiko-pribatuak eta sareko gobernantza-moduen ezarpena.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	<p>Ekonomia nazionala estatuaren esku-hartzearen xede nagusizat hartzen zuen ikuspegiaren eraldatzea.</p> <p>Nazioko eta eskualdeko mailen ohiko kudeaketa- eta birbanaketa-funtzioen higadura.</p> <p>Gastu publikoa murriztera bideratutako zerga-austeritateko neurrien inposaketa.</p> <p>Enplegu publikoaren murrizketa.</p>	<p>Mota berriko autoritarismo baten aparatu estatalen eta <i>quangoen</i>⁵⁵ eratzea, kontu ematerik gabe eta kontrol publiko eta demokratiko oro alde batera utzita.</p> <p>Nazioz gaindiko eta azpiko metaketa-espazio estrategikoak lehenesteko, estatuaren esku-hartze ekonomikoaren eskalaren aldaketa.</p> <p>Estatuko sorospenen bidez, inbertsio pribatuen kostuen aseguratzea.</p> <p>Pribatizazio eta bestelako mekanismoen bitartez, tradizioz enplegu publikoko enpresak, enplegu pribatuan oinarritutako enpresetan bihurtu.</p>
Nazioarteko egitura	<p>Eskala nazionalak metaketan, erregulazioan eta borroka soziopolitikoan izan duen garrantziaren murriztea.</p> <p>Hiri, eskualde, estatu eta nazioz gaindiko eremuetan estandar erregulatzailen ahultzea.</p>	<p>"Eskalen erlatibizazioa", erakunde azpinazionalen, nazionalen eta nazioz gaindikoaren arteko harremanak etengabe berregokitzen ari direlako.</p> <p>24 orduko finantza merkatu globalek "arbitraje erregulatzaila" ahalbidetzen dute, estatuaren erregulazio ahalmena ahultzen. "Erkidentutako subiranotasuna" eraikitzen duten entitate eta organismo supranazionalak, kapital internazionalaren gaineko kontrola berreskuratzeko saiakerak egiten dituzte.</p> <p>Eskualde- eta toki-mailan, merkatua artekari izanda, lehia-harremanak sustatzeko politiken barneratzea.</p>
Espazioaren Garapen Irregularren erregulazioa	<p>Estatuak gainbeheran dauden gune eta hiriei emandako laguntzen ukatze selektiboa.</p> <p>Eskualdeetan birbanatzeko eta konpentsatzeko mekanismo tradizionalen suntsipena (<i>keynesianismo espazialarekin</i> bukatzea).</p>	<p>Estatu-politika berrien mobilizazioa, kapitalen mugikortasuna nazioz gaindiko merkataritza-blokeen artean sustatzeko eta estrategikotzat hartzen diren industrialde eta hiriguneetan (ber)inbertitzeko.</p> <p>Desparekotasun espazialaren, polarizazioaren eta lurralde-lehiaren forma berrien ezarpena maila globalean, nazionalean eta azpinazionalen.</p>

Iturriak: Harvey, (1990); Tickell eta Peck, (1995); Peck eta Tickell, (2008) Brenner et al. (2010b) eta Theodore et al., (2011).

⁵⁵ "Quasi non-governmental organisation" ingeleseko hitzetik datorren terminoa da eta nahiko zabaldua Britaina Handian. "Aginte Administratibo Independiente" gisa itzuli daiteke, horrela egiten baitute Italiako eta Frantziako estatuak. Estatu espainolean ordea *Organismo Independiente* gisa itzultzen dute, batzuren artean INE (*Instituto Nacional de Estadística*), AEMET (*Agencia Estatal de Meteorología*) edota CNI (*Centro Nacional de Inteligencia*) ditugu. Horiek botere betearazlearekiko gutxi gorabehera independenteak diren estatu-organoak dira. Administrazio erdi-publikoak eta funtzio publikotik kanpokoak, baina gobernuaren diru laguntza jasotzen dutenak. Nortasun juridiko propioa, ogasun propioa eta ondare kudeaketan autonomia osoa izan ohi dute

Doreen Masseyren arabera (1984), kapitalaren antolamendu espazialaren azterketa oro egitura sozioekonomiko eta politiko zabalagoen testuinguruan kokatu behar da. Horregatik uste dugu, iraganaz, trantsizioaz eta egungo panorama neoliberalaz egiten dugun irakurketa, berregituratze prozesu erregulatzailearen ondorioz, aldaketa eta tirabira gehien izan dituzten dimentsioen azterketarekin ongi moldatzen dela.

Aurretik egin dugun espazioaren analisiak eskaintzen duen zeharkako ikuspegia ere izango dugu kontuan. Era berean, aintzat hartu behar dugu kapital-metaketa antolaketa modu berriek ere, suntzitze-sortze prozesu horretan, espazioa berregituratzen dutela. Besteak beste, mugaz gaindiko transakzioen eta ekonomia birtualaren sorrerak iraganera mugatzen dute espazio-egitura fordista. Agian honen adierazpen nabarmenena kapital finantzario hipermugikorraren eta kapital industrialaren arteko bereizketa instituzionala izan daiteke, lehenengoa fluxuen espazio abstraktu batean mugitzen baita; eta bigarrena, berriz, bere lekuan balioztatu behar da (honek disoziazio bat sortzen du espazio/hiperespazio/hirugarren espazioren eta lekuaren artean).

7. Taula hau erreferentzizat hartuta, ondorio gisa zera atera dezakegu, neoliberalismoranzko norabide aldaketak modu askotan izan direla, izaten ari direla eta izango direla, horretarako neoliberalismoaren bariegazioan egingo dugu eten. Ondoren, neoliberalismoaren bidez, kapitalismoak azken hamarkadetan hirietan izan dituen berregituraketa erregulatzaileak sakonki aztertuko ditugu, antolaketa espazialean eta egitura sozioespazialean batik bat arreta jarrita. Hortaz, azken puntualizazioa egin ondoren, hortik aurrera, aurkeztutako testuinguru aldaketak hirietan eta hirietako gobernuetan nola eragiten duen aztertzen saiatuko gara.

Bariegazio neoliberalak

Ikerketa hau irakurtzen ari denarentzat, seguru asko ezaguna egingo zaio neoliberalismoaren kontzeptua, are gehiago, kontzeptuaz nekatuta bezain nazkatuta dagoela esan genezake. Izan ere, kontzeptuaren lauxotasunak, testuinguru konplexuak sinplifikatzeko eta delimitatzeko premia erakusten digu. Horretarako, gure azterketarako klabeak izango diren eta hala edo nola, hipotesiak erantzuteko baliagarriak izango diren zazpi puntutan laburbilduko dugu kontzeptua (Brenner eta Theodore, 2005: 102-103), hauek ere, hirietan gertatzen denarekin zeharo lotuta daude.

1. **Neoliberalismoa prozesu bat da.** Neoliberalismoa ez da azken egoera bat edo baldintza finko bat; aitzitik, merkatuak bultzatutako eraldaketa sozial eta espazialaren prozesu bat adierazten du ("neoliberalizazio" prozesua hain zuzen).

2. **Neoliberalismoa testuinguruaren araberako estrategia zehatzen bidez artikulatzen da.** Neoliberalismoa ez da forma “puru” bakar batean existitzen, beti artikulatzen da historikoki eta geografikoki espezifikoak diren eraldaketa instituzionaleko eta birartikulazio ideologikoko estrategien bitartez.
3. **Neoliberalismoa edozein eskalatako estatu boterearen mobilizazio aktiboan oinarritzen da.** Neoliberalismoak ez dakar estatuaren erregulazio boterearen “atzeratzea” eta merkatuaren “aurrerantz” egitea; ordea, estatua eta ekonomiaren arteko harremanen berreraiketa konplexua sortzen du, non estatuko erakundeak aktiboki mobilizatzen diren merkatuan oinarritutako konponbide erregulatzailerak sustatzeko.
4. **Neoliberalizazioak *path dependence*arekin loturiko emaitzak sortzen ditu.** Neoliberalismoak ez ditu emaitza berdin-berdinak (ekonomikoak, politikoak edo espazialak) sortzen inposatzen den testuinguru bakoitzean, izan ere, leku, lurralde eta eskala zehatzeko proiektu neoliberal espezifikoek oinordetzan jasotako paisaia erregulatzailerekin talka egiten duten heinean, testuinguru espezifiko horietan izandako erregulazio eredu berrantolaketa eta suntsipen sortzailea izaten duten forma instituzionaletan gauzatzen dira.
5. **Neoliberalizazioa, prozesu moduan, sarritan eztabaidatzen da.** Neoliberalizazioa –merkatuan oinarritutako konponbide erregulatzailerak eta inposatzeko saiakera gisa ulertuta– hainbat gizarte-indarrek borrokatzen dute, merkatuan oinarritzen ez diren koordinazio-moduak edo koordinazio “sozializatuak” zaintzeko ardura dutenak.
6. **Neoliberalizazioak erregulazioaren porrota areagotzen du.** Neoliberalismoaren inposatzeak ez du garapen ekonomiko egonkorreko, erregulazio politikoko edo gizarte-kohesioko markorik ezarri. Aitzitik, neoliberalizazio-proiektuak oso kontraesankorrak dira, ekonomia eta gizartea suspertzeko aurretiko baldintza ekonomiko, instituzional eta geografiko asko ahultzeko joera baitute. Hala, kapitalismo garaikidearen krisi politiko-ekonomikoaren joerak konpondu beharrean, neoliberalismoak larriki areagotzen ditu, merkatuaren hainbat porrot, Estatuaren porrot eta gobernabilitatearen porrotak aurrekoari gehituz.
7. **Neoliberalismoaren proiektuak etengabe eboluzionatzen jarraitzen du.** Neoliberalismoaren porrotek ez dute eraldaketa instituzional erradikalaren proiektuaren abandonatzea edo desagitea eragin. Aitzitik, proiektu honek bere

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

burua berrasmutzen jarraitu du –politikoki, antolaketari dagokionez eta espazioari dagokionez– bere zoritxarreko ondorio sozialei hertsiki lotuta.

Egia esan, 1980ko hamarkadan, neoliberalismoaren kontzeptuak garrantzi handiagoa izan zuen "merkatu librearen" doktrina ideologikorako adierazle kritiko gisa, batez ere mendebaldean, Friedrich Hayek eta Milton Friedmanen agindu programatikoeekin lotuta, eta politikari batzuek (Pinochet, Reagan eta Thatcher) operazionalizatutako berregituratze estrategiaren bitartez. Merkatuaren mesedetan jarduten duten erregulazio-moduak ezartzeko proiektuak munduko ekonomian sendotzen joan diren heinean, neoliberalismoaren nozioak funtzio analitikoa eta enpirikoa askoz ere zabalagoa hartu du (Brenner et al., 2010). Horrek, merkatu askearen fundamentalismo ideologikotik urrun, berregituraketa erregulatzailerak modu eta bide ugari erakusten ditu mundu osoan, "benetan izatedun neoliberalismoa" elkarrekin lotzen duten lekuak, eskalak eta sareak.

Aurreko atalean adierazi dugun bezala, neoliberalismoaren kontzeptua hurrengo hitz xumeekin defini dezakegu: polisemikoa eta polimorfikoa. Honaino, neoliberalismoan aldaketak (eta barietateak) daudela eta elkarri lotutako mundu-merkatuak daudela egiaztatu ahal izan dugu. Horregatik, puntu honetan "neoliberalismo bariegatuaren"⁵⁶ edo "koloreaniztasuneko neoliberalismoaren" (*variegated neoliberalism*) kontzeptua aurkeztu nahiko genuke. Honek ez du esan nahi neoliberalismo bat baino gehiago dagoenik (Dixon, 2011); aitzitik "producción sistémica de la diferenciación geoinstitucional" azpimarratzen du (Peck eta Theodore, 2007). Honela definienezake "bariegazioaren" kontzepzio berria: ekonomia nazionalak, tokikoak eta abar interkonexio-testuinguruetan ulertzeko tresna bat, ez baitu kontuan hartzen Estatuaren isolamendua. Hori dela eta, ezin dugu Estatu bere praktiketatik bereizi, ezta politika ekonomiatik ere.

⁵⁶ *Variegated* edo "bariegatu" terminoa naturatik eratorritako fenomeno batetik dator. Landare edo mineral berean ematen den koloreaniztasunari egiten dio erreferentzia. Hau da, hosto, zurtoin edo zain batean agertu ohi diren ñabarduretan eta kolore desberdintasunetan datza. Pigmentazio desorekak, hain zuzen. Terminoaren erabilera geografiko-sozialaren historia nahiko deigarria da. Izan ere, Jamie Peck eta Nick Theodore (2007) izan ziren erabiltzen lehenak. Baina Bob Jessopek zenbait hitzalditan kontatu duen moduan, haiek ez ziotela azalduetako esanahi hori atxikitzen argitu izan du, Peck eta Theodorenzako barietate edo aldaera soilik adierazi nahi baitzuen. Orduan Jessopek *paper* horren iruzkingilearenak egiten, terminoari buelta bat eman eta hasieran azalduetako esangura moldatu zuen. Geroztik, kontzeptuak zeharo egin zituen erroak eta autore asko izan dira ildo horretatik jarraitu dutenak, Peckek et al. (2009); Brennerek et al. (2010) edota Jessop (2011; 2012; 2014) berak, besteak beste.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Kapitalismoaren barietateei buruz hausnartzen dugunean, bereizketa nazionalen jartzen dugu arreta, eta, zehazkiago, Estatu nazionalen rolean (Taula 5 edo 7, adibidez). Irakurketa gehienak zientzia politikoan eta soziologian errotuta daude, baina puntu honetan geografiaren ikuspegia ekartzen dugu, espazio eta teoria erlazionalari merezi duen garrantzia emanaz. Irakurketa soziologikoak edo politologikoak pentsaraz diezaguke desberdintasunen identifikazioak eredu neoliberalaren barietate bat produktiboagoa edo efizienteagoa bada (termino kapitalistetan), irudira eta antzekotasunera zabalduko dela lehiaren bidez, eta/edo imitatu, esportatu edo beste leku batzuetan inposatuko dela. Errealitate oso urrun dago hau. Neoliberalismoaren ikuskera askotarikoa da, eta horrek erakusten digu eredu arteko tentsioak existitzen direla. Denboran zehar egonkortasun erlatiboan dirauten eremuak beste espazio ekonomiko batzuen ezegonkortasunarekin lotzen direla, edo horietatik haratago akaso, metatze-erregimenen eta erregulazio-moduen ekologia konplexu batekin. Eta neoliberalismoaren barietate eta eredu batzuk elkarren antzekoak diren arren (edo ekologikoki beste batzuk baino nagusiagoak diren arren), eredu nagusi prototipikoa ezin da leku guztietan gauzatu (Peck eta Theodore, *ibid.*).

Taula 8: Askotariko neoliberalismoaren analisia VS Neoliberalismo bariegatuaren analisia

	Askotariko neoliberalismoaren analisia	Neoliberalismo bariegatuaren analisia
Problematika	Ekonomia kapitalista aurreratuen arteko aldakortasun instituzionala ulertu.	Kapitalismo berantiarraren barruan eta kanpoan izan daitezkeen garapen irregularreko formak eta prozesuak.
Kasu-analisiaren justifikazioa	“Merkatu liberaleko ekonomia” ↔ “Merkatu konbinatuko ekonomia” ardatz dikotomikoan oinarritutako kasuen alderaketa.	Teorikoki sortzaileak izan daitezkeen propietateen arabera hautatutako kasu indibidualak.
Metodoa	Ekonomia politiko instituzional parsimoniatsurako joera, hautaketa arrazionalaren osagaiekin; teorizazio idealista; bigarren mailako iturriekiko eta jokoan teoriaren prozedurekiko mendekotasuna.	Ekonomia politiko instituzional/kultura nahiko ekumenikoa, kasu kualitatiboan azterlanen bidez egina; teorizazio positibista; hiri eta eskualdeen analisirako joera; indibidualismo metodologikoaren gaitzespena
Eragile pribilegiatuak	Enpresak, merkataritza-elkarteak eta politika-ekintzaileak.	Agenteek, oro har, estatus analitiko nahiko ahula dute, berregituratze-modu nagusien edo erresistentzia-forma hasiberrien eramaileak
Begirada analitikoa	Arketipo instituzional nazionalen eta ekonomia nazional mugatu samarren pribilegioa; enfasia enpresa	Ekonomia eraldatzeko eta erakundeak berregituratzeko une erabakigarriak azpimarratzea; erregulazio-proiektuak eta ekoizpenaren antolaketan ematen diren

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

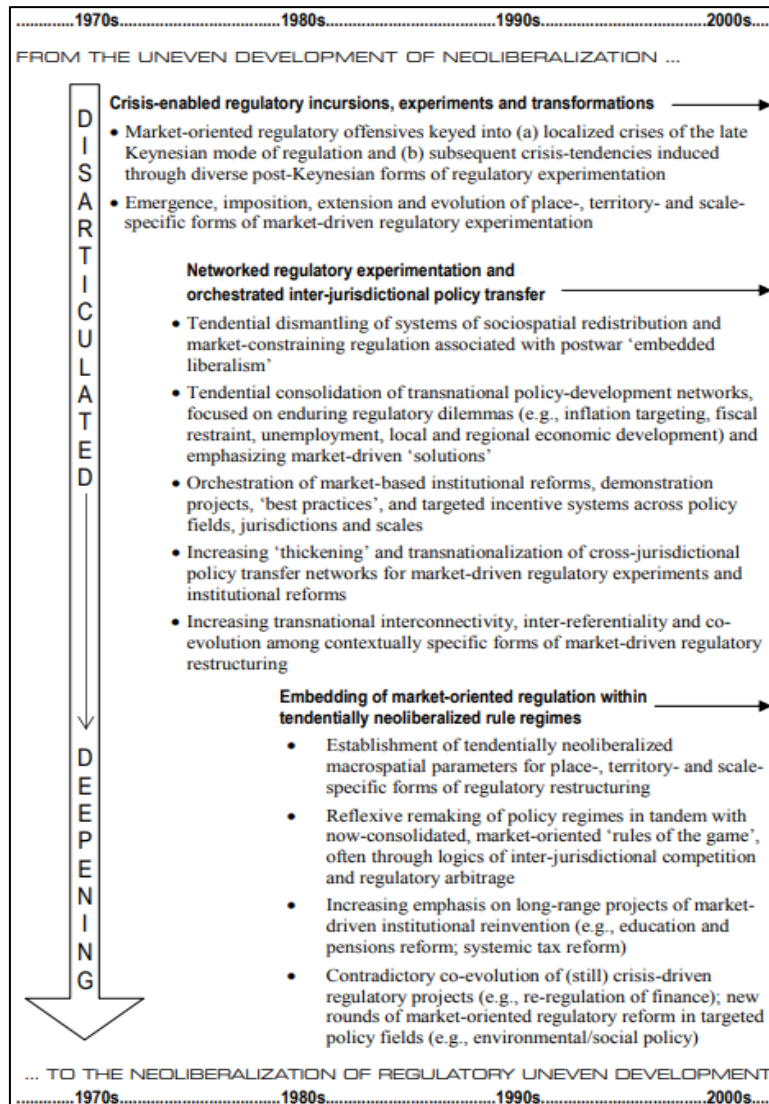
	liderretan, industria dominatzaileetan eta erakunde formaletan.	esperimentuak denbora errealean aztertzea; eskala-aniztasuna.
Denbora-dinamika	Oreka-presuntzioa hautatutako erakunde-eremuen barruan (<i>shock</i> exogenorik ez egotea); egonkortasun erlatiboa azpimarratzea, erakundeen kokalekuak indartzen dituen aldaketa inkrementala, noizbehinkako etenaldiengatik markatua.	Analisi dinamikoa, berregituratze endemikoarekiko kezka; desorekarako presuntzioa eta krisi iraunkorrerako joera
Eskala dinamika	Nazionalismo metodologikoa; erakunde-koherentzia endogenoaren eta espazio ekonomiko-nazional bateratuaren maila altuen presuntzioa; eskala nazionalen erregistratutako supermodularitatea.	Eskalaren eraikuntza soziala eta erlatibizazioa; supermodularitaterako potentzialitatea eta eskala espazial anitzetan ondorio koiunturalak (adibidez, "lekukotasun efektuak"); eskala-aniztasunarekiko kezka (adib., hibrido "glokalak" eta sare mailakatu gurutzatuak).
Ibilbide historikoa	Konbergentzia duala edo "punta bikiak"; garapen arketipikoko ereduen azterketa estatiko-konparatiboa	Garapen konbinatua eta irregularra; kontingentziarako joera; konbergentzia edo dibergentzia beharraren gaitzespena; bidea markatu eta aldatzen duen aldaketarekiko kezka.
Abstrakzio maila tipikoak	Meso mailako arkitektura instituzionaletan txertatuta dauden enpresen portaeraren kontu mikroanalitikoak.	Modu desorekatuan garatutako sistema (kapitalista) baten barruan kokatutako egoera instituzional nahiko zehatzen interpretazio mesoanalitikoak.
Poriektu arauemailea	Europako eta Japoniako erregimen estilo korporatibistak eta sozialdemokraziaren defendatza; garapen ez-neoliberalerako moduak azaltzeko premia.	Globalizazio neoliberalaren barne-kontraesanak ezagutaraztea; tokiko garapenerako modu alternatiboak (eta/edo progresistak) identifikatzea eta sustatzea.

Iturria: Peck eta Theodoretik (2007;763) egileak itzulia.

Neoliberalismo bariegatuaren analisiaren helburua, azken batean, dimentsio sozioespazialen artean dauden tentsioak aztertzea da, tokian tokikoaren berezitasuna kontuan hartuta eta mundu mailako joerak identifikatuta. Onartuta ezinezkoa dela neoliberalismo espezifikoa modu isolatuan aztertzea, ikuspegi erlazionalak egonkortasun-zonak beste espazio ekonomiko batzuen ezegonkortasunarekin lotzen direla ulertzeko aukera ematen digu, metatze-erregimenen eta espazioan desberdinak diren erregulazio-moduen arteko erlazio konplexua sortuz.

Brenner et al. (2010), 7. Taulan eta 6. Irudian aurkeztutakoa aberastuz, neoliberalismoaren garapen-prozesua eta mundu mailako ofentsiba prozesua ulertzeko hurrengo irudi hau aurkezten dute:

Irudia 7: Nazioarteko neoliberalismo bariegatuaren joko-erregelak. 1970s-2000s.
(ingelesez)

Iturria: Brenner et *al.*-etik (2010: 212) aterata.

Horrenbestez, ondorengo neoliberalizazio-proiektuak, lehenik eta behin, keynesianismoaren ahulezia estrategikoen ustiaketan oinarritu ziren, eta, gero, benetako krisietan. Krisi horiek, hain zuzen ere, merkataritza-erreforma batzuk ezartzeko aurretiazko beharrezko baldintzat hartu ziren, hau da, merkaturaren zentratutako erreforma batzuk, baina oso testuinguru espezifikoetan (Reaganen desindustrializazioa, Mendebaldeko Alemanian gerra osteko berreraikitzea edo NMFk Erresuma Batuari egindako erreskatea). Hori neoliberalismoak eta haren krisiek eragin zuten suntsipen sortzaileko prozesuen erakustaldia baino ez da, jakina oso ikuspegi globaletik begiratu.

Ildo honetatik jarraituz, Brenner et *al.* (ibid) autoreek aurreko grafikoan azaltzen duten "neoliberalizazioaren garapen irregularraren" ideia azpimarratzea merezi du; izan ere, erreferentzia paradigmatorik ez egon arren, praktika politiko neoliberal guztiek suntsipen sortzailearen logikan oinarritutako programa transnazionala bermatu zuten. Jarraian gertatutakoa izango litzateke egileek "garapen irregularraren neoliberalizazio" gisa identifikatu zutena. Aurreko atalean ikusi genuen Harveyk (2008) egungo neoliberalismoaren lau elementuak aipatzen zituela, baina hori izozmendiaren punta baino ez zen. Prozesu hori, azaleratzen ari ziren pertsuasio-zentroetan (unibertsitateak, aditu-taldeak, gobernuen ikerketa-institutuak) eta hertsaduraren (agentzia militarrek, estatuaren ezkutuko izu-aparatuak), komunitate praktikoen (administrazio-zientzia) eta esperimentazio-eremuen (nazioarteko finantza-erakundeak, diktadura autoritarioak, erregulazio-krisien agertokiak, finantza-zentro globalak, merkataritza libreko guneak) bidez sortu zen. Azaleratzen ari ziren sare horiek merkatura bideratutako erregulazio-eraldaketak hedatzea eta honen egonkortzea bizkortzeko eta areagotzeko diseinatu ziren. Herritarrek onar zitzaten sustatzeko, lege ekonomiko saihestezinen beharrezko doikuntza gisa naturalizatu ziren (Benner eta Theodore, 2002; Simmons et *al.*, 2008).

Horrela, erakunde bidez egituratutako merkatuaren aldeko esperimentazioko eta deserregulazio selektiboko "inplante" gisa sortu zena, 1990ean hasi zen erakunde anfitrioi bera berreratzen, baina inoiz ez modu ordenatuan edo antolatuan, neurri handi batean lurralde bakoitzaren *path dependence*-a delakoagatik.

The real-life chefs of neoliberalism use selective elements of the regulation spice mix to add flavour to actually existing neoliberal dishes. These chefs know all too well that regulation is a necessary ingredient to prepare these dishes. Their customers, such as the captains of industry. (Aalbers, 2016; 565).

Suntsipen sortzailearen momentuak hirietan

Orain arte neoliberalismoaren ibilbide globala eta maila globalean zein nazionalean suntsitzeko eta sortzeko estrategiak egiaztatu baditugu ere, jarraian neoliberalismoaren areagotzearekin gertatu ziren tokiko eraldaketak aurkeztuko ditugu. EGIren teoriarekin jarraituz, aurreko atalean sakonago aztertutako dimentsio sozioespazialean gauzatzen den denboran eboluzionatutako garapen irregularrak, hirietan, espazialtasunean eta tokiko Estatuaren erregulazio-moduetan ondorioak dituela ekarri nahi dugu aurrera.

Ikusi dugun bezala, neoliberalismoak, maila globalean zein nazionalean, erregulazio-eremu jakin batzuk sortzea eta suntsitzea ekarri zuen (soldada-harremana, enpresa-eredua, etab.). Horrek hirien eta hiri-espazioen rol protagonista eragin zuen. Ikusiko

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

dugunez, birreskalamenduaren ondorioz, gizarte-erregulaziorako eta gizarte-babeserako aurreko mekanismoak suntsitu izan ziren, eta neoliberalismoak berak eragindako finantzaketa- eta defizit-krisiari aurre eginez, erregulazio-estrategia berriak eraiki ziren (*roll-back neoliberalism*, *roll-out neoliberalism*), mendebaldeko hirietan lehendik zeuden gobernantza-ereduak bortxatuko zituztenak.

Gogora dezagun lurralde-testuinguru bakoitza eta eskalatzea berezia dela, eta atal honetan kontatzen dena prozesuen azterketa global baten emaitza dela. Hala ere, onartu behar dugu hiri postindustrialen kasua ez zela gutxiago izango, Estatu Batuetan emankor izan ziren joera esperimentalak Europako hirien gainbeheretan esku irekiekin jaso baitziren. Horietan, gertaera eta apustu finantzario batzuk gertatu ziren, tokiko Estatuek erakarpen- eta nazioartekotze-guneak izateko zuten interesa erakutsi zutenak. "Hiri-marka" edo *city marketing/branding* direlakoan merkatuan irudi positiboa eta sendoa sortzeko arrazoi horiek truke-balioa lehenetsi zuten, hiri-espazioaren erabilera-balioa baino gehiago, eta horrek, zalantzarik gabe, hiri-espekulazioko prozesuak, desberdintasun sozialak, hirien eta auzoen arteko desorekak eta, azken batean, "hirirako eskubidea", "hiri demokratikoa" edo "hiri-justizia" kontzeptuak urruntzea eragin zuen. Ildo horretatik, espazioen erabilera-balioa kokapenaren baldintzatzaile hutsera lotuko litzaioke, intereseko eta kontsumoko leku espezifikoaren hurbiltasunari lotuta, hain zuzen (López eta Rodríguez, 2010; 118).

Izan ere, hirurogeita hamarreko hamarkadaren hasierako krisi geoekonomikoetatik aurrera, arestian aipatutako suntsipen sortzaileko prozesuak eskala geografiko askotan eta kokapen instituzional askotan agertu dira. Baina, hala ere, azken hiru hamarkadetan, hiriak estrategikoki erabakigarriak bihurtu dira, bertan suntsipen sortzailearen forma neoliberalak hedatzen joan baitira. Hiriek produkzio eta erreprodukzio sistema fordista-keynesiarretan zuten kokapen zentralak, eraisteko estrategia neoliberalerako funtsezko espaziotzat hartzea ahalbidetu du, erresistentzia handirik jarri gabe. Gainera, berrikuntzaren eta hazkundearen epizentro gisa eta gobernantza delegaturakoko eta esperimentazio instituzionaleko eremu gisa duten esanahi estrategikoak ere aurrerapen neoliberalaren abangoardian kokatzen ditu (Theodore et al., 2009).

Alde batetik, 1990eko hamarkadatik, hiriak ingurune geoekonomiko zalantzarik gabe batean murgilduta daude hurrengo ezaugarri hauengatik: diru-kaosa, finantza-kapitalaren mugimendu espekulatiboak, korporazio transnazional nagusien kokapen globaleko estrategiak eta azkar areagotzen den tokiko lehia (Swyngedouw 1992). "Desorden global-lokal" (Peck eta Tickell, 2008) horren testuinguruan, tokiko gobernu gehienek, orientazio politikoa eta testuinguru nazionala edozein izanik ere, ziurgabetasun ekonomikoaren maila handietara egokitu behar izan dute haien burua, tokiak merkaturatuz eta inbertsioak eta enpleguak erakartzeko arauak malgutuz (Leitner

eta Sheppard 1998). Bitartean, ongizate-estatuaren erregimen nazionalen eta gobernu arteko sistema nazionalen ahultzeak murrizketa fiskal berri eta indartsuak ezarri dizkie hiriei, eta horrek aurrekontu-murrizketa handiak eragin ditu, berregituraketa ekonomiko azkar batekin batera, tokiko arazo eta gatazka sozialak areagotu diren aldi honetan (Brenner eta Theodore, 2002). Eskakizun horien aldiberekotasuna eta kapitalismoak periodikoki izaten dituen krisiak aipatu behar ditugu, batez ere 2008koa (edo 2000ko lehengo hamarkadaren amaieran izandakoa), Europaren iparraldean eta hegoaldean ere eragin desberdina izan zuena, eta aurrerago ikusiko dugun bezala, *roll-out* neoliberalismoa zalantzan jarri zuena.

Bestalde, kasu askotan, logika neoliberalak hiri-gobernantzako egitura metropolitarrerenetan ere barneratu dira zuzenean (Tomàs, 2023); izan ere, udalerrien sareak norabide bakarrean saiatzen dira tokiko ekonomiak gaztetzen, deserregulazioaren, pribatizazioaren, liberalizazioaren eta zerga-austeritate handiagoaren bidez, bereziki handiegiak diren proiektuetarako kapitalak erakarri ahal izateko. Testuinguru horretan, hiriak, periferiak barne – baita udalerrri mugakideak ere – , helburu geografiko eta laborategi instituzional gero eta garrantzitsuagoak bihurtu dira politika neoliberalen esperimendu anitzetarako, lekuaren komertzializaziotik, enpresa-ekintzailetatik, tokiko zergen murrizketatik, hiri-garapenerako agentzietatik, elkarte publiko-pribatuetatik eta *workfare* politiketan oinarritutako tokiko sustapen-modu berrietatik, espazioak berrurbanizatzeko logiketatik, enpresa-inkubagailuen proiektuetatik, kontrol sozialeko eta zaintzako estrategia berrietatik, eta tokiko eta eskualdeko estatu-aparatuaren mekanismoen beste aldaketa instituzional batzuetatik.

Hiri-politika neoliberalerako esperimendu horien helburu orokorra hiriko espazioa eszenatoki gisa mobilizatzea da, bai merkatura bideratutako hazkunde ekonomikorako, bai elitearen kontsumo-praktiketarako, hiria bere herritarrengandik urrunduz eta, hedaduraz, demokrazia urbanoa ustelduz. Horrek, beste behin ere, truke-balioa lehenesten du ondasun komunaren erabilera-balioa baino, hala nola hiri-espazio publikoaren erabilera-balioa murriztuz. 8. Irudiak eskematikoki erakusten ditu azken bi hamarkadetan proiektu neoliberalak mendebaldeko hirietan kokatzeko erabili dituen mekanismo politiko-instituzional ugarietako batzuk, eta, aldi berean, partzialki eratzailak diren eta joera sortzailea duten une suntsitzaileak bereizten ditu (Brenner eta Theodore, *ibid.*).

Irudia 8: Moments, mechanisms and variables of neoliberal creative destruction in cities

Mechanisms and variables of neoliberal creative destruction in cities	Moments of neoliberal creative destruction in cities
Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state	<ul style="list-style-type: none"> • Dismantling of bureaucratised, ideological and hierarchical forms of local public administration. • Delegation of formerly state tasks to voluntary community networks. • Offensive against traditional institutions of local democratic control. <p style="text-align: center;"></p> <ul style="list-style-type: none"> • Advancement of new forms of local government networking based on public-private partnerships, quasi-autonomous non-governmental organisations and the “new public administration”. • Establishment of co-operative networks, consortiums and new business structures now led by private capital in local politics. • Deployment of community-based programmes with private (including charity initiative to alleviate social exclusion). • Incorporation of the interests of business elites in local policy and local development.
Restructuring of territorial development strategies	<ul style="list-style-type: none"> • Increasing exposure of local and regional economies to global competitive forces. <p style="text-align: center;"></p> <ul style="list-style-type: none"> • Free trade zones, enterprise zones, deregulated spaces. • New development areas, tech hubs and new industrial spaces at sub-national scales. • Mobilisation of new “glocal” strategies aimed at re-channeling economic capacities and infrastructure investments towards globally connected cities/regions.
Transformations of the built environment and urban form	<ul style="list-style-type: none"> • Elimination of urban public spaces and/or intensification of surveillance of these spaces. • Destruction of traditional working class neighbourhoods to make way for speculative redevelopment. • Retrenchment of community-oriented planning initiatives. <p style="text-align: center;"></p> <ul style="list-style-type: none"> • New privatised spaces for elite and corporative consumption. • Large-scale megaprojects aimed at attracting corporate investment and reconfiguring land-use patterns. • Creation of “purified” gated communities. • Gentrification and intensification of socio-spatial polarisation. • Adoption of the “highest and best use” principle as the basis for major land use planning decisions.
Re-representation of the city	<ul style="list-style-type: none"> • The post-war image of a working-class industrial city is reframed by emphasising urban disorder, 'dangerous classes' and economic decline. <p style="text-align: center;"></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mobilisation of business discourses and representations centred on the need for revitalisation, reinvestment and renewal in major metropolitan areas.
Reprocessing of labour market regulations	<ul style="list-style-type: none"> • Dismantling of traditional public funding programmes for education (job training, youth training, etc.). <p style="text-align: center;"></p> <ul style="list-style-type: none"> • Creation of a regulatory environment in which temporary employment agencies and others can proliferate. • Job training programmes aimed at the forced acceptance of low-paid jobs. • Growth of informal economies.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

<p>Inter-local policy transfer</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Erosion of environmentally sensitive approaches to local policy making. • Marginalisation of locally-rooted solutions to market and governance failures. • Blocking of dynamics that ensured a certain degree of participation or collaborative co-governance. <p style="text-align: center;">↓</p> <ul style="list-style-type: none"> • Generic and prototypical approaches to “modernising” reforms, pursuing quick fixes to local social problems (city marketing strategies, “zero tolerance” policies on crime, etc.). • Decontextualised models of “best practices”. • Empty and inefficient models of collaborative governance. • New leadership of the third social sector in networks. • Promotion of new forms of coordination and networking between previously independent local state intervention organisations.
<p>Privatisation of the local public sector and collective infrastructures</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Removing state monopolies in public services (facilities, health, public safety, public transport, etc.). <p style="text-align: center;">↓</p> <ul style="list-style-type: none"> • Privatisation and competitive contracting. • Creation of new markets for the provision and maintenance of infrastructures. • Creation of privatised urban infrastructure networks aimed at (repositioning) cities in supranational capital flows. • Creation of new regional institutions to promote place marketing, metropolitan space and intergovernmental coordination.
<p>Restructuring of urban housing markets</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Destruction of social housing and other forms of affordable housing. • Elimination of rent controls and subsidies for the construction of housing projects. <p style="text-align: center;">↓</p> <ul style="list-style-type: none"> • Creation of new opportunities for speculative investment in the inner city housing market. • Transitional “emergency” solutions for the homeless. • Introduction of market and tenant-determined rents in low-rent niches of urban housing markets.
<p>Re-regulation of urban civil society</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Destruction of the liberal city in which all are entitled to civil liberties, social welfare services and basic political rights. <p style="text-align: center;">↓</p> <ul style="list-style-type: none"> • “Zero-tolerance” policies towards crime, based on “broken windows” hypotheses. • New forms of surveillance and control. • New policies to fight social exclusion by reintegrating individuals into the labour market.

Iturria: Egileak egina Theodore et *al.* (2009; 9); Brenner eta Theodore (2002; 144-147); Brugué eta Gomà (1998); Davies eta Blanco (2017); Gough, 2002; Jessop, 2002b; Jones eta Ward, 2002; Leitner eta Sheppard, 2002) egileetan oinarrituz.

Estatu nazional mailan hainbat erregulazio-eremu onartzen baditugu (soldata-harremana, enpresa-eredua, etab.), Estatu lokal-mailan ere lokalizazio neoliberalerako mekanismoak daude, erregulazio-esparruei hiru dimentsiotan presioa egiten dietenak (suntsitzaileak eta sortzaileak): dimentsio ekonomikoa eta laborala, dimentsio soziokulturala eta hiri- eta toki-dimentsioa (Brugué eta Gomà, 1998). Gure kasuan, hiri- eta toki-dimentsioari erreparatuko diogu, tokiko gobernuek eta tokiko gobernantzak baitute autoritate handiena dimentsio horretan. Gainera, dimentsio horretan gertatzen dira aldaketa hautemangarri handienak hirietan, bai maila espazialean, bai maila sozioekonomikoan. Hala eta guztiz ere, politika publikoen eta prozesu sozialen zeharkakotasuna onartuta (González, 2012), aurkeztutako 8. Irudi honetan gehien egokitzen diren ekonomia- eta lan-dimentsioen eta dimentsio soziokulturalen suntsipen sortzaileko mekanismoak ere ageri dira. Garrantzitsua da irudi hori Estatu lokalen ideia erregulatzailerak zehazten duten aldagaiak identifikatzeko erabiliko dugula kontuan hartzea.

Garrantzitsua da azpimarratzea 8. Irudian deskribatutako lokalizazio neoliberalerako prozesuak nahitaez garatzen direla leku bakoitzeko forma eta konbinazio espezifikotan, lurralde-testuinguru partikularren barruan (gogora dezagun azaldu berri dugun bariegazioa). Izan ere, lehen garatutako benetan izatedun neoliberalismoaren kontzeptualizazioan oinarrituta, esan genezake edozein tokiko-testuingurutan lokalizazio neoliberalerako patroiak modu egokian uler daitezkeela soilik haien interakzio konplexu eta eztabaidagarrien esplorazio baten bitartez, hau da, oinordetzan hartutako erregulazio-paisaiekin eta haien *path dependence* delakoarekin. Hori hurrengo kapituluaren landuko dugu, baita hiri-erregimenak aztertzeko aldagaiak azaltzen ditugunean ere. Gainera, garrantzitsua da kontuan hartzea EGIrrak lehen aipatu ditugun dimentsio sozioespazialean izan ditzakeen kristalizazioak; izan ere, bariegazio neoliberalak berak behartzen gaitu espazio espezifikoko bakoitzerako horietan pentsatzera.

Zazpigarren irudian, benetan izatedun neoliberalismoaren garapenaren trantsiziorik garrantzitsuenak 1980. eta 1990. hamarkadetatik aurrera identifikatzen ditugu (Brenner eta Theodore, 2002; 373-375). Taula hori hirietan gertatutako garapen sozioekonomikoari ere aplikatu dakioke, batez ere, neoliberalizazio sakonduaren lerroa esanguratsua da. Alde horretatik, lehenik eta behin, *roll-back* edo “atzerapenezko neoliberalismo” une bat izango genuke. Une horretan, gero eta udalerrri gehiagok kostuak murrizteko hainbat neurri hartu behar izan zituzten, hala nola zergak murriztea, lurrak ematea, zerbitzu publikoak murriztea, instalazioak eta azpiegiturak pribatizatzea eta abar, kostuak murrizteko eta kanpoko inbertsioa sustatzeko. Hori, herrialde garatuagoetan 1980. urtearen hasieran gertatu zen (Taula 5), Espainiako Estatura

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Francisco Franco diktadorea hil eta ia bi hamarkada geroago iritsi zen, eta ia gizarte-prozesu guztiek bezala, hainbat fase ditu.

Baldintza horietan, asko jo ziren hirietan enpresa-giro ona sustatzeko “best practice” gisa (World Commission Urban21, 2000), hala nola administrazio-eraginkortasunaren hobekuntza, *New Public Management* (NPM) eta korporazio handien zuzeneko eta zeharkako estatu-sorospenak, bai eta gizarte-erreproduziorako funtzioen gero eta pribatizazio handiagoa ere (Lekue, in press).

Une horren ondoren, *roll-out* neoliberalismoa edo “hedapen neoliberalismoa” finkatuko zen. Denboran zehar izandako atzerakadaren “atzerapenezko neoliberalismoak” zenbait kontraesan eta krisi-joera eragin zituen, eta proiektu neoliberalaren bilakaera eta berreratzearen bidez konpondu ziren. Hirietako espazio (ekonomikoa) hazkunde kapitalistarako, merkantilizatorako eta merkatu-diziplinarako gune araztu gisa mobilizatzeko oinarritzko inperatibo neoliberalak, proiektu politiko nagusia izan zen udal-gobernuztat munduko ekonomia osoan. Horrela ere erdiguneko eremu deprimituetako espazio potentzialki errentagarriak kapitalizatzeko modu gisa ikusi zuten, batez ere eremu postindustrialatan (lehenengo grafikoa). Hiri-inguruneen suntsipen sortzailea gai-zerrendan zegoen, eta sustapen eta lehiakortasun ekonomikoaren baldintzak bultzatzeko asmoz, zenbait irizpide administratibo, sozial eta ekologiko birkontzeptualizatu ziren.

Beraz, aurrera eginez, hemen hiri-espazioa suntsitzeko eta sortzeko epeetan klabeak diren bi haustura-une ikusten ditugula adieraz dezakegu (Irudia 9): neoliberalizazio sakonerako trantsiziotik eratorritako lehenengoa, hau da, fordismo keynesiarren egiturazko krisitik metaketa malgura doana, espazio keynesiarretik espazio globalera hain zuzen. Eta, beste alde batetik, bigarren haustura 2000. urtearen amaierako hamarkadako finantza-krisian identifikatuko dugu, kasu honetan koiunturala. Krisia, izatez bada, eskala guztietako neoliberalizazio-moduak areagotzen direlako eta suntsipen sortzailearen dinamiketan sakontzen delako, baina sistema ekonomikoaren edo EEGEren egitura-aldaketarik ez da gertatzen (nahiz eta egiturazko ñabardurak egon daitezkeen EEGEren testuinguruaren eta orientazioaren arabera).

Beraz, aurkeztutako eskema eguneratuz, 2008ko krisi ekonomiko ezagunaren hiri-dimentsioari erreparatuko diogu. García eta Igleziasek (2015) eta Oosterlynckek eta Gonzálezek (2011) adierazitakoaren arabera, akademiak hiru ikuspuntutatik azaldu du krisiaren fenomeno hiri-urbanen bitartez; b) krisia hiri-eraldaketa postneoliberal progresiborako aukeratzat hartuta, nagusi den hiri-hazkundearen ereduaren gehiegikeriak geldiarazteko gai dena; eta c) krisia neoliberalismoaren berregituratze etengabearen beste fase baten moduan ulertuta,

eta, zehazki, azken krisi hori, neoliberalizazio hibrido edo bariegatuaren parametroetan. Azken irakurketa horrekin bat gatoz gure analisisian, neoliberalismoaren krisi-prozesuak ulertzeko aukera emango digu, arreta nagusia soilik ekonomiaren finantzazioan eta espekulazio-burbuilan jartzen duten azterketa ekonomikoetan jarri gabe, edo krisiak hiri-eraldaketarako ematen duen aukera bakartzat jotzen duten teoriak kontuan hartu gabe. Ez diogu krisiei dagokien garrantzia kendu nahi, teoria horien puntu batzuek zentzua baitute, baina, gure ustez, krisiak ez dira hiri-aldaketa politikorako aldagai erabakigarri bakarrik, ikerketa honetan ikusiko dugun bezala⁵⁷ (Harvey, 2007; López eta Rodríguez; 2010, Naredo eta Montiel, 2011).

Horrela, orain arte krisiaren alderdi sozioekonomikoan zentratu bagara, bloke honetatik abiatuta erakunde-egituretan eta ibilbideetan izandako aldaketetan zentratu ahal izango gara. Zehazkiago, dinamika neoliberalak gobernu-moduetan, gobernantza berrian eta hiri-politika publikoak gauzatzeko moduan duten eraginean jarriko dugu arreta. Honek hiri-erregimenen ibilbide historiko bat eraikiz, eraldaketak osotasunean ulertu ahal izateko aukera emango digu.

Atzeraldi ekonomikoa, sakontze neoliberalak eta austeritate-hirigintza

Kapitulua amaitu aurretik, aurkeztutako hausturen bigarren uneari erreparatuko diogu; izan ere, lehen unea nahiko gai mandatua da, eta bere ondorioak zeharo ezagunak dira. Esan bezala, Espainiako estatuan neoliberalismoaren atzerapen- eta hedapen-dinamikak askoz beranduago iritsi ziren Erresuma Batura, Frantziara edo Ameriketako Estatu Batuetara baino. Are gehiago, gure azterketa-kasuetan ikusiko dugun bezala, bai Bilbon, bai Bartzelonan, 1980ko hamarkadako ibilbideak auzokide elkarte-sareen eraginez markatuta daude, nahiz eta desidustrializazio prozesuek aurrera egin, figura sozial askoren asimilazio eta eskakizun sozialen instituzionalizazioa ere suposatu zuen. Udal-egitura instituzionalik ezaren ondorio ziren logika koiunturalak izan ziren –gaitasun txikiko Estatu espainiarraren ondorioz– eta auzo-mugimenduen botere-paradigmaren ondorioz (Zubiaga, 2008; Telleria, 2012; Aheta Telleria, 2016). Bi hiri-erregimenen azkenaldiko ibilbide osoa aztertuz gero, atzeraldi ekonomikoaren ondoren zer gertatu zen ulertuko dugu, eta neoliberalismoak hirietan izan dituen erasoaldiak eta atzera-egiteak ikusiko ditugu.

⁵⁷ Bigarren bloke honen amaieran, krisialdiak maila ekonomikoan duen dimentsioari buruz hausnartzen da, maila global-lokalean duen garrantziari buruz, eta testuinguruan kokatzen da krisialdi garaietan gobernantzan izandako aldaketak aztertzeko.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Orain, bada, atal honetan, finantza-krakaren ondorio handiei buruz egin diren irakurketei eta erakunde publikoek emandako erantzun "austerizistei" erreparatuko diegu, Europako hainbat herrialde eta hiritan bat egin baitzuten (Bussu et al. 2022) eta modu batean edo bestean konponbide parametrizanteak izan ziren berriz ere.

Lehenik eta behin, azpimarratu beharra dago neoliberalismoaren garapena ezin dela modu hertsian hartu eta datak itsumustuan jarraitu. Neoliberalismo bariegatua aztertzeko metodoa erreferentziazat hartzen badugu (8. Taulan aurkeztua), aurreko tauletan azaldutako patroiak kasu zehatz bakoitzerako mugikorak direla konturatuko gara. Hala ere, 2008an piztu zen krisiaren aurreko egoera sozioekonomikoa, eta, batez ere, instituzionala, neoliberalizazio sakonduaren fase hasiberri eta aurreratuan zegoela baieztatu dezakegu. Aurrerago aipatuko diren "enpresa-hirigintza" eta "hiri ekintzailea" (Harvey, 1989; Jessop, 1997), tokiko Estatuaren kudeaketaren eta gobernuaren erreferente gisa, tokiko neoliberalismoaren modu instituzionalizatuak dira, eta 90eko hamarkadatik aurrera neoliberalizazio-prozesuen emaitza, etorkizuneko zikloetan gauzatu eta mantendu zirenak. Baina egia da, oro har, geroztik dinamika neoliberal horien intesifikaziorako joera existitu zela. Dinamika neoliberal horiek garai horretan oraindik ere eusten zioten berme arautzaileak suntsitu zituzten, eta merkatuaren interesekin bat zetozen arautzeko modu berriak sortu zituzten.

Hortaz, esan dezakeguna da krisiak modu horiek azkartu zituela, eta agertutako "konponbide instituzional" berriak bide horretatik zihoazela, hiri-espazioa ekoizteko eta arautzeko modu berri honi "austeritate-hirigintza" gisa ezagutzen dugu. 2008ko finantza-krisiak Estatu neoliberalaren ohiko funtzionamendu-moduei aurre egin zien, eta, era berean, zalantzan jarri zituen merkatuaren desarautze selektiboaren estrategiak eta mekanismoak. Peckek (2012) dio erronka horiek batez ere gobernu-maila azpinazionala sentitu zirela, bereziki hiri-inguruneetan kokatutakoetan, zerbitzuen horniduran (azpi)kontratutako elkarteak eta antolaketa-moduak kontzentratu baitituzte (aipatutako partzuergoen, partenariatuen eta abarren bidez). Peckek berak "dumping eskalarraren" kontzeptua erabiltzen du arreta hirietan jartzeko arrazoiak azaltzeko. Haren arabera, krisi garaitik eratorritako murrizketek eragindako gizartegatazken kudeaketa beherantz eramateko joeraren ondorio izango zen (Peck, 2012:647). Hori, benetan, bat dator Estatu nazionalen birreskalamendu- eta hustetze-joerekin.

Baina austeritate-hirigintzak suposatzen zuen horretan sartu aurretik, beharrezkotzat jotzen dugu krisiaren kontestualizazio txiki bat egitea. Horretarako, López eta Rodríguezek eskaintzen duten aipatutako ikuspegia erabiliko dugu (2010). Gogora dezagun, bi egileentzat, 2000ko hamarkadaren amaieran mendebaldeko herrialdeak jo

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

zituen finantza-krisia berregituraketa eta berregokitze neoliberalaren olatu berri gisa ulertu behar dela.

Depresio ekonomikoak antzeko ondorio sozialak ekarri zituen (eta sozialak izan zirela azpimarratzen dugu, ez baitziren produkzio-sisteman hainbeste nabaritu), Europako periferietan kokatutako herrialdeetako desindustrializazio garaian izan ziren antzekoak, hain zuzen. Krisiaren ondorioak lanaren banaketa globalarekin ulertu behar dira. Horren ondorioz, AEBetan sortutako krisiaren hedapen-olatuak hainbat eragin izan zituen Europako eta munduko hiri, eskualde eta herrialdeetan. Aurreko kapituluan aipatutako EGlrraren ondorio horiengatik.

Torresek (2010) dioen bezala, mendebaldean garatutako herrialdeak atzeraldian sartu ziren, eredu komun bati jarraituz. Dena finantziazio-urritasunarekin hasiko zen, eta horrek inbertsioa murriztea eta, ondoren, langabezia handitzea ekarriko zuen. Arestian aipatutako “konponbide instituzionala” (*institutional fix*⁵⁸) gobernu nazionalak gastu publikoa handitzeko eta jarduera ekonomikoari berriro ekiteko politikak abian jartzeko saiakerarekin etorri zen. Hala ere, espainiar estatuan, finantza-krisi globalari higiezin burbuila baten eztanda gehituko zitzaion.

Kasu honetan interesatzen zaiguna gobernuek ezbehar ekonomiko horien aurrean nola erreakzionatu zuten izango litzateke, zein gaketan eman ziren erantzun politiko nagusiak eta, azkenik, nola egokitzen den krisi hau hiri-neoliberalismoaren periodo eta zikloetan. Egoera *markoen analisiaren* ikuspegitik aztertuta, hemen agertzen dira, hain zuzen ere, *there is no alternative* bezalako diskurtsoak edo austeritatea irtenbide bakar gisa aurkezten duten arrazoibideak (Farnsworth eta Irving, 2018). Logika horrek eztabaida ideologikoa urruntzen du, eta austeritatea amildegitik irteteko aukera bakartzat jartzen

⁵⁸ “Konponbide espazialen” antzera, Jessop autorearen ustez (2017:206):

un arreglo institucional es un conjunto complementario de instituciones que, por medio del diseño institucional, la imitación, la imposición o la evolución fortuita, ofrece (dentro de unos límites paramétricos dados) una solución temporal, parcial y relativamente estable para los problemas de coordinación que implica el mantenimiento de un orden económico, político o social. Con todo, no es algo puramente técnico y, en lugar de proporcionar una solución a posteriori a problemas de coordinación predeterminados, es en parte constitutivo de este orden.

Esan bezala, aurreko kapituluetan azaldutako “konponbide espazialak” edo “konponbide denbora-espazialak” gogorarazten digun termino horiekin bateragarria da. Are gehiago, konponbide instituzional batek espazioaren eta denboraren aldaketa/konponketa ekar dezake berekin, edo ez; eta alderantziz. Baina, egia esan, “konponbide instituzionalaren” kontzeptua Estatuaren egiturari eta estrategiari modu zabalagoan egiten dio erreferentzia, hala nola krisialdiei eta arazoei emandako erantzunei, espazio hutsetik harago. (Jeesop eta Sum, 2016).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

du⁵⁹ (Janoschka eta Mota, 2021). Erakunde transnazionalak, adibidez Europar Batasunak eta Nazioarteko Diru Funtsak, inposatutako austeritate hierarkiko horrek, gobernantzan instalatutakoak, hainbat neoliberalizazio bariegatu mota eragin ditu (Bua et *al.*, 2018), oro har neoliberalizazio-olatu berri bat dakartenak (Davies eta Blanco, 2017), eta "neoliberalizazio sakonduaren sakontze" gisa identifika genitzakeenak.

Lehenik eta behin, Davies eta Blancok (ibid) ongizate publikoaren murrizketa eta herritarren erantzunik eza nabarmentzen dute, nahiz eta azken batean horiek izan krisiaren ondorioak jasan izan dituztenak. Merkatuaren deserregularizazio selektiboaren aurrean erantzuteko ezintasun horrek "active destruction or discreditation of Keynesian-welfarist and social-collectivist institutions" (Peck eta Tcikell, 2002:37) azelerazioa ekarri du. Horri esker, berehala ondoriozta dezakegu austeritate-hirigintzak, lehenik eta behin, atzerapeneko, eraispeneko edo "roll-back neoliberalism"erako neoliberalismoaren ofentsiba bat eragin duela.

Bestalde, estrategia neoliberalak, hiri-testuinguruan, gizarte-politikan nolabaiteko oreka mantentzearen garrantzia identifikatu dute; horregatik, batzuetan kontratuzko aliantzak eraiki dira hirugarren sektore sozialarekin, baita austeritatearen aurkako aktibistekin⁶⁰ ere, baina atzerapen eta suntsipen ukazina geldiarazi gabe. Askotan, hirugarren sektorea baliagarria izan da aurretik, ongizate-estatuan, zeuden kalitate-estandarrek betetzeko (Swyngedouw, 2005).

Azkenik, Davies eta Blancok (ibid), hainbat autorerekin bat etorri (Bua, 2019; Parés, 2016; Bua et *al.*, 2018), "collaborative moment"^{a61} murriztu eta geldiarazi izana nabarmentzen dute. Joera hori erakundeei eta mekanismo parte-hartzaileei emandako

⁵⁹ Marko horiek aldiro errepikatzen dira historian zehar. Margaret Thatcheretik tesi hau idazten ari garen uneetan bizi dugun "permacrisis"era arte, COVID-19aren pandemiaren eta Errusiaren eta Ukrainaren arteko gerra-gorakadaren ondorioekin, ezartzen diren diskurtsoak ez dute proposatzen konponbide deliberaturik, aitzitik zera azpimarratzen dute, botere politikoak ez duela mugitzeko edo eragiteko gaitasunik korporazio eta erakunde global handien exijentzia ekonomikoen aurrean.

⁶⁰ Hemen aipatzen ditugun aliantza horiek izango dute eraginik handiena aurrerago egingo den gobernantza kolboratzailearen analisisian eta tokiko araubideetako dimentsio parte-hartzailearen errealitateen analisisian ikusi dugu sakonean

⁶¹ Termino horrek XX. mendearen amaieran eta XXI. mendearen hasieran sortutako gogo biziari egiten dio erreferentzia, sareek zenbait eragileren irisgarritasun faltaren aurka borrokatzeko (hautakortasun estrategikoa) eta, oro har, gobernagarritasuna hobetzeko tresna gisa duten potentzialaren inguruan. Informazio gehiago nahi izanez gero, ikusi Bua et *al.*, (ibid) edo Bua eta Bussu, (2021) edo hurrengo kapituluaren amaiera berrikusi, non gobernantza kolaboratiboaren eta parte-hartzearen testuingurua aztertzen den.

garrantzi politikoaren murrizketan islatu zen, partaidetzan inbertitutako energia politikoa eta haren eraginkortasun soziala murriztuz. Hori dela eta, egile horiek ondorioztatu dute, efektu praktikoetan, demokratikoki parte-hartzaileagoa den gobernantza baten potentzialtasuna, hots, herritar guztiek hirirako duten eskubidea betetzen lagun dezakeena, hertsiki lotuta dagoela leku bakoitzaren baldintza eta errealitate ekonomikoekin, batez ere tokiko eskalan eragiten duten mekanismoekin, hain zuzen.

Erantzun austerizida aho batez eman zen. Haren bidez, hirigintza-eredu propioa ezarri zen. Horrek, krisialdiaren aurreko urteetan oraindik gera zitekeen *welfare*-a suntsitzeko erasoaldiak jasotzeaz gain, berekin dakar krisiak berak izan ditzakeen ondorioen ikuspegi eskalatua. Orain arte aurkeztu dugun azterketa osoan esan dugun bezala, hiriak, birreskalamendua, Estatu nazionalaren hustubidea, eta *dumping* eskalarra medio, edo, besterik gabe, esperimentatzeko espazio gisa ulertuta (alor erregulatzailan eta ekonomikoan), analisiaren lehen lerroan agertzen dira. Álvaro Sevilla-Buitragoren ustez, 2008ko finantza-krisiak berriro ere jomugan jarri zituen hiriak, eta tokiko eskala izan zen biktima nagusia epe ertain eta luzera, honako hau eragin baitzuen:

Un mayor impacto de la desaceleración en la construcción ante la escasez de crédito por el rol que este sector juega en sus economías, incluyendo la recaudación de ingresos públicos a través de tasas; el estado general de consumo deprimido impacta también en sectores fundamentales de la economía urbana, como el turismo y el consumo conspicuo. Por otra parte, las ciudades son más vulnerables a la crisis de reproducción social desencadenada por los recortes en el sector público; a diferencia de las zonas rurales, donde las redes sociales de apoyo pueden ser más estrechas, las poblaciones urbanas son más dependientes de los mecanismos formales de reproducción social proporcionados por los servicios públicos (Matsaganis, 2011; Hall et al., 2013). Por último, existe una tendencia a desplazar hacia abajo la gestión de los conflictos sociales producidos por los recortes. Sevilla-Buitrago (2015b: 42-43)

Jamie Pecken ideiei jarraituz, geografo britainiarrak zerga-austeritateak estrategia eta proiektu neoliberaletan izan duen ondorioetako bat deszentralizazioaren sakontzea izan dela adierazi du, zerga-politika deszentralizatuen edo "aurrekontu-neurri bigunen" bitartez.

Estrategia horiek zerbitzuak ematearen finantza-arriskua banatzen dute, maila nazionaletik eskualdekora eta tokikora (deskarga); eta honek, erkidegoko edo hirugarren sektoreko erakundeetara eta sektore pribatuko kontratistetara (deskarga). Pecken ustez, azken batean, *dumping* eskalar gisa, austeritate-hirigintzak "que otros paguen el precio de la reducción fiscal" lortu nahi du (Peck, 2012:632), edozein ekintza-eskalatan. "Beste batzuek" (estatalak ez diren eragileek) "prezioa ordaintzeko" moduak testuinguruaren araberakoak dira. Testuinguru hori honela definitzen da: *path*

dependence, ideologia politikoa, gobernuaren baliabideak, ekonomia eta parte-hartzea edo ekintza kolektiboa. Faktore horiek benetan izatedun neoliberalismoari buruzko eztabaidetan onartu dira (Brenner et al., 2010b; Guarneros-Meza eta Geddes, 2010; Bayirbag et. al, 2017) (Telleria eta Lekue, 2020):

En conjunto, estos fenómenos crean las condiciones para el surgimiento de un “urbanismo de la austeridad” con manifestaciones diversas pero características comunes relacionadas no sólo con los elementos estructurales compartidos por las ciudades, sino también con su rol como espacio de oportunidad para superar la crisis. (Sevilla-Buitrago, ibid.).

Desindustrializaziotik 2008ko finantza-krisira: krisia, neoliberalismoaren zikloak eta suntsipen sortzaileko prozesu berriak hirietan.

Neoliberalismoaren suntsipen sortzaileko prozesu bortitzenek hirigunearen dimentsio materiala, instituzionala eta kognitiboa eraldatu dituzte. Hala, espazioak, produktu sozial edo egitura egituratzaile gisa, suntsipen sortzaileko prozesuak izan ditu maila guztietan (Irudia 8).

Neoliberalismoak hiri-espazioen erabilera-balioaren gaintik jartzen du truke-balioa. Ikusi dugun bezala, horren ondorioz, hiriek kapitala erakartzeko esfortzuak egiten dituzte. EGirraren estrategia aprobetxatuz (eskala anitzeko ikuspegi batetik, ez soilik tokiko eskalan enkistatutako prozesu gisa), hiriek beren espazioak (industria-eremuak, auzoak, kaleak, plazak, etab.) nazioarteko hiriburuen interesen eta suntsipen sortzailearen mugimendu pendularren zerbitzura jarri dituzte: industrializaziotik, urbanizazio handia gertatu zen momentutik (non espazioa egitura egituratzaile egituratua zen garaiko beste kosmo ikuskera batera igaro zen); gaur egunera arte, espazioa merkantzia aldagarria bihurtuz eta produktu sozialaren dimentsioa ahalik eta gehien atomizatuz, espazio lefebvriarrak monopolizatuz ikuspegi hegemoniko bakarraren bidez.

Indeed, hegemonic visions should always be critically analysed in order to identify how they privilege ‘... some material and ideal interests, identities, spaces, temporalities, etc., over others...’ (Jessop 2010: 48). Mulvad, 2015: 207.

Hala ere, kontuan izan behar dugu neoliberalismoa ezin dela merkatuaren deserregularizaziora sinplifikatu (Slobodian, 2018) edo merkatuaren balio individualizatzaileen aurrerakadara, ezta hiri-espazioaren suntsiketara eta sorrerara ere. Ezin dugu neoliberalismoa desarautzera murriztu; izan ere, erakunde bat behar da (tokiko Estatuko gobernu) deserregularizazio hori arautzeko, baina, aldi berean, dialektikoki haren ahalmen arautzaileen suntsipen sortzailea jasango du. Aalbersen

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

(2016) "deserregulazio arautua"ren (*regulated deregulation*) ideiak balio digu erakundeek eta gobernantzaren konfigurazioek espazio zein egiturak suntsitzeko eta eraikitzeko orduan duten garrantzia azpimarratzeko.

The point is that there is no inherent rejection of regulation per se. Deregulation does not necessarily facilitate neo/liberalization, privatization, re/commodification or financialization. Some form of regulation is often needed to facilitate market making, shaping and liberalization. For both "roll-back" and "roll-out" neoliberalism (Peck and Tickell 2002), regulation is crucial as a facilitator. (Aalbers, 2016; 566).

"Deserregulazio arautua" deituriko oximoronaren pean, eragile ekonomiko batzuek askatasun handiagoa dute Estatuaren kontrolatik ihes egiteko, baina hala ere, merkatuaren markoa, arauak finkatuz eta sistema osatzen duten erakundeek, tresnen eta merkatuen funtzionamendua kontrolatzeko diseinatutako mekanismoak ezarri araututa dago⁶². Hala, Aalbersen ekarpenak ikerketa honetan "deserregulazioa" deitzen dugunaren ñabardura bat dakar; izan ere, Estatuaren izaera interbentzionistaren birdefinizioa azpimarratzen du, baita Estatuaren ikuspegi hegemoniko neoliberalak merkatuaren aldeko deserregulazioa arautzeko ere.

Ferreri eta Sanyalek (2018) adierazten digutenez, adibide argi bat mundu osoko hirietan izan diren lege aldaketa berriak dira, Airbnb bezalako plataforma digitalen ekonomia handien ugaritzea ahalbidetzen duten merkatu-arauak birmoldatzeko izaten diren lege-moldaketak, hain zuzen. Horiek hiri-plangintzari dagokionez araututako deserregulazioaren adibide bikain gisa ikus daitezke; autore berek tokiko gobernuek jarduteko bi modu identifikatzen dituzte. Mutur batean, *laissez-faire* edo ekintza-ezaren ikuspegia hartzen duten hiri-gobernuak daude. Horietako batzuk erregulazio berriak sortzeko prozesuarekin esperimendatzen saiatu dira, plataformekin lankidetzan, politika ez oso murriztaile batzuekin esperimendatuz, azken batean, zerbitzu horiek tokiko erregulazio-inguruneak modu autonomikoan eta autonomoan berregiteko ahaleginean praktika berriak estabilizatu daitezten ahalbidetuz. Beste muturrean, "lankidetzak-ekonomiako" plataformen operazioak eta intentzioak mugatzeko edo zuzenean baztertzeko existitzen diren mekanismo arautzaileak erabili dituzten gobernuak daude.

Bestalde, Kitchinek (2014:10) irakurketa egokia eginez, deserregulazioan oinarritutako erregulazioak dakarren arriskua identifikatzen du. Izan ere, "the danger here is the creation of a corporate path dependency that cannot easily be undone or diverted", plataforma horietan informazio eta ezagutza ugari baitago, eta horrek rol pribilegiatua

⁶² Gehiago sakondu nahi bada eta kasu praktikoak aztertu nahi badira, Aalbersen lan horretan "deserregulazio arautuko" kasu espezifiketako erregulazio-interbentzionistako mekanismoak aztertzen dira.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

ematen die eragile horiei egungo hiri-gobernantzaren sareetan. Beharbada, pribatasunaren ildotik jarraituz, ibilbide honek hurrengo hamarkadetako eztabaida politikoa marka dezake.

Haatik, Ahedo eta Telleriak (2020) adierazten duten bezala, neoliberalismoa eskala guztietan historiografikoki aztertzeke orduan, garrantzitsuena ez da Estatu nazionalak edo tokikoak kuantifikatzea, ezta horiei kentzen zaizkien erregulazio-ahalmenei buruzko espekulazioa egitea ere; aitzitik, atzerakada eta ofentsiba ziklo bakoitzean zer forma eta zer instituzionalizazio mota hartzen dituzten jakitea da. Honek, prozesu horiek agentzian eta egituran sortzen dituzten emaitzak ulertzeko aukera emango digu.

Laburpen gisa, eta bigarren bloke hau ixteko, bigarren bloke honetan azaldutakoa aldi baterako sinplifikatzen duen hausnarketa bat egingo dugu. Honetarako 4. eta 7. Irudiei gehituta, 9. Irudia aurkezten dugu lerro historiko-praktikoa hobeto ikusteko. Egiaztatu dugun bezala, lehen olatu edo ofentsiba neoliberalak, hasiera batean suntsipen sortzailea eragiten duenak, Estatu nazionalen ahalmen arautzaileei egiten die erreferentzia nagusiki. Beraz, protoneoliberalismoak edo neoliberalismo desartikulatuak, ekoizpen- eta erregulazio-eredu espezifikoko baten amaiera ekarri zuen: fordismo keynesiarrarena, hain zuzen. Horren orde, metaketa malgu gisa identifikatutako ekonomia- eta ekonomia-politikoko paradigma berriak eraikiko ziren. Erregulazioari dagokionez, aldaketak nola gertatu ziren ikusi dugu, baina hiri-mailan suertatu ziren erantzunak edo ondorioak sakonki ikusteko oraindik pixka bat gehiago itxaron beharko dugu. Espazioen (batez ere industrialak) suntsipen sortzaileko prozesuak aurreragoizango baitute haien *peak moment*-a.

Izan ere, *roll-back neoliberalism*aren lehen faseak pobrezia eta desberdintasun sozialaren arrakalaren handitzea ekarri zuen. Horietako hiri batzuk egoera birmoldatzea lortuko zuten *roll-out neoliberalism*ak tokiko estatuen esku jartzen zituen sorkuntzarako neurri arautzaile berriak berenganatuz. Egia da garai hartan Estatu lokalek egun baino autonomotasun eta garrantzi pixka bat gutxiago zutela, nahiz eta Estatu nazionalen birreskalamendu eta hustutze prozesua jada hasita egon.

Hiri batzuek, baina batez ere zenbait Estatu nazionalak, nahiz eta deserregulazio estrategia bortitzak eta tatcherismo klasikoaren "best practice"ak aplikatu, hamarkada bat itxaron behar izan zuten espero zituzten emaitzak lortzeko. Izan ere, Harveyk (2005) dioenez, mundu anglosaxoiko Clinton-Blair binomioak antzeztu zituen *roll-out neoliberalism* delakoaren "kimu berdeak".

Again, this is a strongly path - dependent trajectory: while first deployed as a strategic response to the crisis of an earlier political - economic framework (Fordist-Keynesian capitalism), neoliberal policies were subsequently modified qualitatively to confront any

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

number of governance failures, crisis tendencies, and contradictions, some of which were endogenous to neoliberalism as a politico - regulatory project itself, and some of which followed from context - specific regulatory dilemmas confronting particular hybrid formations. The transition from the orthodox, radically anti - statist neoliberalisms of Reagan and Thatcher in the 1980s to the more socially moderate and ameliorative neoliberalisms of Blair, Clinton, and Schr ö der during the 1990s may therefore be understood as a path - dependent adjustment and reconstitution of neoliberal strategies in response to endogenous disruptions and dysfunctions. (Theodore et al., 2011: 19)

Horrela, egile horien logikari jarraiki, hedapen-kapitalismoak edo -neoliberalismoak "benetan izatedun neoliberalismoa" ezartzea lortuko zuen, eta hiri-espazioen garrantzia areagotuko zuen.

Agenda neoliberalak ere, helburu nazional eta globalekin, inpaktu hasiberriak izan zituen, "hiri-enpresarialismoaren" (urban entrepreneurship) aurrekoak, hirietan, Sevilla-Buitragok dioen bezala (2015:37):

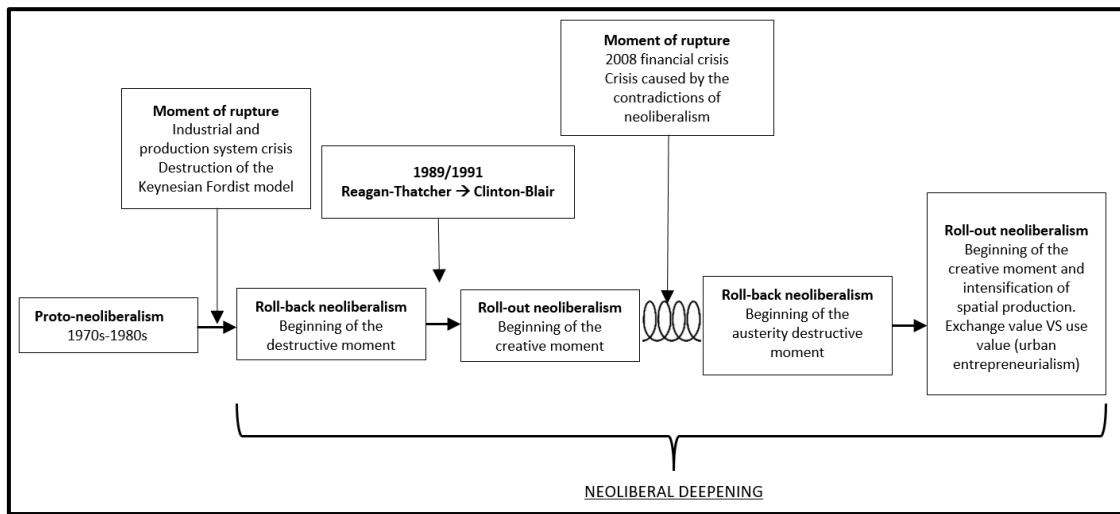
La administración local debía no sólo esforzarse por crear un buen clima de negocios a través de toda clase de incentivos al capital, sino también vender la marca de la ciudad como un importante centro cultural³ y, por supuesto, como un suculento nicho para la inversión inmobiliaria (Greenberg, 2008).

Baina une hartan, neoliberalismoaren erreprodukzio soziala gero eta handiagoa zen momentu zehatz hartan, guztia lehertu zen. 2007-2008an hasitako krisi sozioekonomiko eta finantzarioaren ondorioz, politika ekonomikoa eta joera globalak birplanteatu ziren. Krisialdiak, Estatu nazionalen baina, batez ere, Estatu lokalen ahalmenen deserregulazio arautuak markatutako krisialdiak, krisi-aurreko urteetan zehar eraikitzen joan ziren forma eta egitura berriak ezarri zituen atzerapen-aldi bat eragin zuen. Krisi aurretik planteatutako zenbait dinamika saiatzeko eta esperimentatzeko momentu aproposa zen. Berriz ere, suntsipen sortzaileko prozesua hainbat eremutan nabaritu zen, bai zentzu materialean eta espazialean, bai zentzu instituzionalean eta kognitiboan. Beraz, beste behin ere bat gatoz Sevilla-Buitragorekin (ibid.: 18), honako hau adierazten duenean:

Cada etapa, cada régimen regulatorio privilegia ciertas escalas, territorios y agencias en el despliegue de nuevas rondas de destrucción creativa del espacio en tiempos de crisis. Las ciudades y el proceso urbanizador, en consecuencia, adoptan diversos roles en momentos sucesivos de reestructuración económica y espacial; las técnicas urbanísticas, por su parte, son reimaginadas en las diversas estrategias destinadas a gestionar y superar épocas de depresión.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Irudia 9: Historiographical summary of neoliberal cycles

Iturria: Egileak egina.

Krisiak eta kapitalaren erreproduzioa espazioan. Hiriko- enpresarialismoaren paradigma berri baterantz?

Krisi motak eta fordismo keynesiarraren egiturazko krisia azaltzerakoan aipatu dugun bezala, gauza bera egin behar da 2008ko finantza-krisi globalarekin, baina, kasu honetan, Estatu Espainolaren kasuan jarriko dugu arreta. Izan ere, gai garrantzitsua izan daitekeenez testuinguruan jartzeko premia ikusten dugu, puntu erabakigarriren bat izan baitaiteke gure ikerketan aztertzen ditugun kasuak ulertzeko.

Gaur egungo kapitalismoa, sakontze neoliberalerako fasean kokatuta, modu bariegatuan erreproduzitzen dela ulertzen badugu, zenbait estatutan (tokikoak edo nazionalak) izan diren krisiak ere zentzu berean izaten dira. Hori dela eta, egokitzen jotzen dugu, alde batetik, finantza-krakak Estatu Espainolaren (krisiaren aurretik, krisialdian zehar eta ondoren) izan zituen ondorio espezifikoak ulertzea; eta, bestetik, gure ustez krisiaren "konponbide espazial-temporalen" inguruan rol erabakigarria izan dezakeen Estatu espainiar beraren dimentsio eskalarra ulertzea.

Jada 2007an herrialde anglosaxoiatan (bereziki Erresuma Batuan eta AEBetan) nabaritzen hasia zen krisiak ondorio larriak izan zituen, batez ere gerora Europako hegoaldeko herrialdeetan. Hala, Torresek (2010) Estatu Espainolak jasandako krisiaren ondorio handiak azaltzen dituzten bost arrazoi nagusiak identifikatzen ditu: a) likidezia gehiegi metatzea eta zorrak gainezka egitea; b) higiezinaren burbuilaren eztanda, jada

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

aiptua; c) krisiaren nazioarteko hedapena kontuan izanda, kanpoko doikuntza bat egiteko aukera blokeatzea; d) 2003tik gora egiten ari den desberdintasun sozialaren arrakalaren handitzea; eta e) Espainiako Bankuaren permisibitatea Espainiako ekonomiarako neurrigabekoa zen zorrari eusten saiatzerakoan.

Bost arrazoi horiek azaltzen dituzte krisiak Estatu espainolean izan zituen ondorio nabarmenenak eta hondamenak: etxegabetzeak, langabezia, prekarietatea, ordaindu gabeko lana, hezkuntza-, osasun- eta elikadura-gabeziak eta abar. 2000. lehengo hamarkadaren amaierako finantza-krisiaren kalte handiei dagokienez, asko dira material akademikoa argitaratu duten egileak⁶³.

Kokatzeagatik, jakin behar dugu 2009rako Estatu espainiarrean langabezia-tasa ia % 20koa zela eta enplegua suntsitzen zuten bultzadetek eraikuntzatik haratago egiten zutela aurrera, kontsumo-ondasunen industriari eta merkatu-zerbitzuei eraginez. Aldi baterako eta iraupen laburreko kontratuak zituzten langileen proportzio handiaren ondorioz, enpresek azkar murriztu ahal izan zituzten haien plantillak, oso kostu txikiarekin, eskariaren beherakadari erantzuteko. Aldi berean, jaitziera hori are baxuagoa izan zen langabeziaren gorakadaren ondorioz, 25 urtetik beherakoan artean % 40tik gorakoa izatera iritsi baitzen. Gainera, aurreko hazkunde ekonomikoa, nagusiki eraikuntzaren sektorean oinarrituta (eta haren deribatuetan, *FIRE* sektorean) akastun erori zen, BPGren 7,7 puntu murriztu baitzen, gehienekotik gutxienekora, eta 2006ko zerga-superabita, BPGren % 2koa izanik, % 11tik gorako defizit batean zen 2009an (López eta Rodríguez, 2011).

Estatu mailan, José Luis Rodríguez Zapaterok zuzendutako PSOEn gobernua murrizketetarantzko ziabogari ekin zion, eta hasieran krisia sozializatzeko politika bat zirudiena, NDF-EBZren komenientziarekin autoinposatutako murrizketa-boladarekin amaitu zen. Lan-merkatuaren austeritate- eta berregituratze-politikak honako hauek izan ziren: % 5eko soldata-murrizketa sektore publikoan, prestazioen eta pentsioen murrizketa, inbertsio-proiektuen deusteztatzea, erretiro-adinaren igoera, soldata-negoiazio mailen murrizketa eta kaleratzearen sinplifikazioa. Estatu Espainoleko sindikatu nagusiek, batez ere neurri handi batean Alderdi Sozialistarekin elkartuta zeudenek, epeltasunez erantzun zuten, eta horrek protesta-uholde handia eragin zuen. Aski ezagunak dira 2011ko 15Mko mobilizazio masiboak Madrilan eta Bartzelonan.

⁶³ Ia ezinezkoa litzateke denak biltzea, teoria kritikoarekin lotutako ikuspegietan kokatutako egileetatik hasi eta Munduko Bankua bezalako erakunde globaletara arte.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Harveyk (1982) eta dagoeneko azaldu ditugun "spatial fixes"ek diotenari jarraiki, normalean egoera hauetan krisi kapitalistak konpontzeko joera existitzen da, espazio-berregituraketak bilatuz (barnekoak eta/edo kanpokoak), kontraesan neoliberalak aldi baterako eta geografikoki konpondu ahal izateko⁶⁴. Azken krisi honetan (2008koan) izan diren konponbide espazialek, berregituraketa- eta birreskalamendu-une batean gertatzen direnak, eta, aldi berean, gatazkak eskala baxuagoetara, hau da, *dumping eskalalarraren* bidez lekualdatzen direnak, aurreko krisialdian hasitako dinamikak luzatu dituzte, batez ere 80ko hamarkadaren amaierako eta 90eko hamarkadaren hasierako hausturaren azken unean hasitakoak. Horrek, azken batean, hiri- eta toki-erlaketan eta transformazioen areagotzea dakar (maila guztietan).

Sevilla-Buitragoren ustez (2015:43), zaila da haustura-uneen data finkoak edo espezifikoak ezartzea, baina, Estatu Espainolaren kasuan, neoliberalizazio sakoneko zikloan krisi honen une suntsitzailea aztertzen saiatuz, *roll-back* une honetan, fordismoaren "hirigintza publikoa" deritzonaren desegitearen jarraipena gertatzen dela baieztatzen du, aurreko krisialdian hasi baina ez zena bukatu. Xahutze honen azken helburua administrazioaren tamaina murriztea izango litzateke, NPM eta NUP (*New Urban Policies*) teorien birmoldaketatik abiatuz:

Los bienes, servicios y equipamientos públicos están en el frente de este nuevo ataque contra las ya de por sí escuetas formas de bienestar, especialmente en nuestro país: el patrimonio y las empresas públicas se venden, ceden o desmantelan [...] Los bienes, servicios y equipamientos públicos están en el frente de este nuevo ataque contra las ya de por sí escuetas formas de bienestar, especialmente en nuestro país: el patrimonio y las empresas públicas se venden, ceden o desmantelan. (ibid.).

Une sortzaileari dagokionez, ez da aurreko sormen-dinamikekiko haustura berritailerik edo sakonik hautematen; aitzitik, Sevilla-Buitragok dio (ibid.: 43-44), hiri-mailako berregituraketa-prozesua eta arautze-prozesua aurretik ezagunak ziren enpresa-hirigintzaren edo hiri-enpresarialismoaren parametro berberetan mugitzen direla. Ildo horretan, garai honetan indartzen diren krisi-ondoko eta "roll-back neoliberalism"-eko zortzi alderdi identifikatzen ditu, austeritatearen eta publikoaren murrizketaren logiketan sakontzen dutenak eta ikerketa honetan zehar agertzen direnak, hirien eta hiri-erregimenen egitura espazialarekin eta instituzionalarekin lotuta baitaude:

⁶⁴ Krisi-kasu espezifikoaren azterketan gehiago sakondu nahi bada eta kapitalak EGirraren eredu espezifikoak nola erreproduzitzen dituen ikusi nahi bada (Bigarren Inperioko Paristik Haussmanekin, eta 29ko "crash" -etik azken finantza-krisira arte), ikus Sevilla-Buitrago (2015: 34-41).

- **Hirigintza aurrerakoia merkantilizazioa:** hemen ez zaio erreferentzia egiten espazioa merkantilizatzeari, hirigintzak industrializazioaren garaitik gaur egunera arte egiten duen bezala, baizik eta merkantilizazio-modu berriei. Hala, sustapen pribatuak honako estrategia hauek merkaturatuko ditu: ingurumenaren aldetik bereziak diren espazioak, berdeguneak, espazio publiko berriak, hiri-berritzeak (espazio espezifiko ez-integralak), hala nola hiriguneak eta errentagarriak diren eremu historikoak.
- **Soft-urbanism:** kapitalak, azken krisiagatik edo atzeraldi-urteak baino lehenagoko beste arrazoi batzuegatik, interesik ez badu edo (apustu absoluturik ez badago) eraikuntzan eta *FIRE* sektorean zentratutako bigarren kapital-zirkuitu baten alde egiten badu, litekeena da "hirigintza biguneko" formula osagarriak agertzea. Horrek inplizituki ekarriko du aurreko blokean kapitalaren hirugarren zirkuitu gisa edo IKTen (Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologia) eta I+G+b gisa identifikatu dugunaren aldeko apustua. Ildo horretan balioa sortzeko aukerak hiria edukiontzi elektronikoa eta komunikazio-zerbitzu bihurtzea ekarriko luke, Smart Cities edo Big Data ekimenean bitartez.
- **Ikuskizuneko hirigintza:** hiri-ekonomia politikoak gero eta babes handiagoa aurkitu du kapital pribatuan, eta ez soilik hirien gobernantza berregituratu duten parteneriatu publiko-pribatuen zabalkuntzan, baita une jakin batzuetan ekimenean eta proiektu handien lidergoan ere, hala nola megaekitaldietan; izan ere, hiri-espazioaren erabilera publikoak privatizatzeaz gain, hiriak "hiri-marketinaren" lehiaketan estatus handiagoa lortzearen alde borrokatzera bultzatzen dituzte.
- **"Adreilua 2.0":** "soft-urbanism"aren aldeko apustua egin arren, higiezinaren merkatuek hiriaren puntu espezifikoetan, hiriburuetako premium eremuetan eta gama altuko eremu turistikoetan jarriko dute arreta, eta atzerriko inbertsioen bidez berraktibatuko dira (inbertsio-funtsak edo *FIRE* sektoreko enpresak).
- **Kapitala erakartzeko borroka:** kapitalak erakartzeko estrategiek markatuko dute hiriarteko lehia, aurretik azaldutako hiri-espazioaren ikusgarritasunetik harago. Berrorkatzeko mekanismorik ez dagoenez, hirien eta eskualdeen arteko garapen irregularrak (baita herrialde edo eskualde handiagoen lurralde-mugen barruan ere) batzuen eta besteen arteko egiturazko desberdintasunak larriagotuko ditu. *City boosterismoa* hasiko da hemen.

- **Arrakala sozioespazialaren handitzea:** zenbat eta desberdintasun sozial handiagoa eta lurralde-segregazio handiagoa, orduan eta espazio baztertzailer gehiago (Taula 3). Zerbitzu publiko tradizionalak klase eta auzoaren arabera segmentatzeak eta horien kalitateak lehendik zegoen espazioaren banaketa sozialean sakonduko dute.
- **Gentrifikazioa eta hiri-errebantxismoa:** administrazioekin eta tokiko edo eskualdeko erakunde- eta estatu-egiturekin ahulduta eta suntsipen sortzaile neoliberalerako estrategia apurtzaile neoliberalerara bideratuta, kalterako izango litzateke zenbait guneren sozialki-bidezkoa izango litzatekeen birkualifikazioa sustatzea. Agenda instituzionalen hiri-berroneratzearen borondateari esker, kapitalak aukerak eta maukak aurkituko ditu, sektore publikoak diruz lagunduta, egon daitezkeen *rent gap*ak ustiatzeko (gehiago sakontzeko ikusi Irudia 1). Dinamika horietan garrantzi handia du "sormen-klasearen" (*creative class*) agerraldiak, gune estrategikoak biztanle berriez betetzen saiatzeko.
- **Tokiko gobernantzaren liberalizazioa:** hurrengo blokean ikusiko dugunez, aldaketa eta eraldaketa-prozesu askok liberalizatzen dute tokiko estatuen gobernu-egitura. Baina Sevilla-Buitragoren ustez, proiektu espezifikoa inbertsio publiko-pribatuak konbinatzea bilatzen duten logikak dira nagusi (ez dutenak zertan espaziorikin espezifikoki lotura izanik), hau da, binomio edo parteneriotza publiko-pribatua sustatzean datza. Hala ere, egia esan, nahiko harreman akastuna da; izan ere, jakina da etekinak eta enpresa-gidoia sektore pribatuaren kargu daudela, baina sektore publikoak bere gain hartzen dituela kostu eta arrisku posibleak.

Hiri- eta espazio-aldaketetan oinarritutako esparru teoriko honen lehen puntua orain arte aztertu ondoren, mendebaldeko hirietan izandako ibilbide eta aldaketen oinarriak ezartzen saiatu gara. Horrela, hurrengo atalean, erakunde-egituretan eta ibilbideetan izandako aldaketetan zentratu ahalko gara, eta, zehazkiago, dinamika neoliberalerako, gobernu- eta gobernantza-moduetan, eta historikoki espezifikoki izan diren ibilbideen mendeko hiri-politika publikoak gauzatzeko moduetan duten eraginean.

Irakurleak antzemateko aukera izan duen bezala, orain arte espazioaren oinarriko kontzeptuetik abiatuz Teoria Urbano Kritikoaren (CUT) osotasunera egin dugu salto. CUTaren ezaugarrietako bat teoria askoren ekarpenak biltzeko gaitasuna da, horregatik

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

“instituzionalismo berria”ren ekarpenak eta erregulazioaren teoriaren funtsezko ideiak agertu izan dira. Hurrengo atalean, ordea, CUTak neoliberalismoaren inguruan eskainitako ekarpenak kontuan harturik, erregulazioaren teoriara jauzi egingo dugu. Noski, horrek ere ñabardura asko ditu eta zabalegia izan daiteke, horregatik, jada markatutako ildo beretik jarraitzen saiatuko gara, espazioa, neoliberalismoa, agentzia-egitura, eta abarreko kontzeptu aberatsak albo batean utzi barik.

III. BLOKEA: GOBERNANTZA, BERREGITURATZE INSTITUZIONALA ETA TOKIKO ESTATU-POLITIKAK

5. GOBERNANTZARAKO TRANTSIZIOA HIRIETAN ETA HIRI ERREGIMENEN KONPLEXUTASUNA

In the modern state, governance straddles the conventional public-private divide and may involve 'tangled hierarchies', parallel power networks, or other linkages across tiers of government and/or functional domains.

Bob Jessop (2016: 10)

Lehen eta bigarren blokean aztertu dugun bezala. *Path dependence* delakoak eta suntsipen sortzaileko prozesuek eragin zuzena dute hiri-espazioak eta hiriak ekoizteko moduetan. Oraingoan, eta azterketarekin amaitzeko, aurreko bi multzoak kontuan hartuta, tokiko gobernuek eta, oro har Estatu lokalek edo hiri-erregimenek, izan dituzten aldaketak eta berregituraketak landuko ditugu, bai maila estrategikoan, bai antolamendu eta operazio-mailan.

Badira urteak “governantza” hitza gure gizartearen egunerokotasunaren parte bihurtu egin dela. Ez bakarrik erakunde publikoetan, enpresa munduan ere governantzari zeharo lotuta dauden “estruktura”, “saretze”, “horizontaltasun” eta bestelako kontzeptuen erabilera areagotu egin da. Honek kontzeptuen lausotzea ekarri du eta ondorioz, governantza hitz beraren zentzuaren barreiatzea.

Kontuan izan behar dugu governantza, berez, gizarte konplexu baten emaitza eta ondorioa dela. Paul Cilliersi (1998) egotzen zaio *sistema konplexuen* ezaugarrien azalpen argiena, eta nahiz eta askok soilik biologia edo natur zientziekin erlazionatu, Edgar Morinen (1990) konplexutasunaren inguruko obra kontuan hartzen badugu, gizarte zientziekin lotura estua duela hauteman dezakegu. Cillersek identifikatutako hamar ezaugarrien artean, hurrengo hauek dira azpimarragarrienak: sistema konplexuak irekiak dira eta ingurunean dutenarekin harremanetan daude; elementu askok osatzen dituzte eta elkarreragin iragazkorrak eta dinamikoak izan ohi dituzte; kausa-ondorio

erlazio proportzionalak ez dauka hauetan izaterik, edozein elementuk alterazioak sor ditzakeelako, mugimendu txiki baten bitartez, neurrigabeko aldaketak; normalean sistema osatzen duten elementuek ez dute haien burua sistemaren elementu gisa ikusten, beraien nortasun propioaren ikuskera, haien errealitate hurbilenera murrizten baitute. Honen guztiaren ondorioz, sistema konplexuak historiaren emaitza besterik ez dira, aldaketak izan eta egoera berrietara moldatzeko gaitasuna duten heinean.

Hala, Torfing eta Ansellek (2018:1) adierazten duten bezala, “There is no single “theory” of governance, but rather many overlapping theoretical discussions and debates”. Autore berek, gobernantzaren kontzeptu konplexua nolabait definitzen saiatuz eta ikuspegi laburregiak saihesteko, gobernantza generikoa honela definitzen dute: “the process of steering society and the economy through collective action and in accordance with common goals” (Torfing et al. 2012). Era berean, adierazten dute gobernantza bera ez zela sortu kontzeptu teorikoetatik, baizik eta arazo praktiko batetik, honako galdera honi erantzun behar zitzaion testuinguruan: *nola gobernatu dezakegu modu eraginkor eta demokratikoan, agintaritza politikoa, gaitasuna eta boterea, zatikatuta, banatuta edo murriztuta dauden mundu bat?* Gobernantza da, lehenik eta behin, Estatuaren boterea husteko bide eta aukera bakarra, baina kontuz, honek ez baitu halabeharrez demokraziaren txikitze bat esan nahi.

Nolabait esanda, Durkheimen *gizarte konplexuak* gobernantza sistema konplexua sortu du, non zenbait elementu, agente, aktore, ingurune, etab., koiuntural zein estruktural, bata besteari elkarri eragiten dioten, denbora eta espazio zehatzetan aldaketak sorraraziz. Konplexutasun hori bizitza ekonomikoaren, politikoaren eta sozialaren gobernagarritasunari buruzko kezketan islatzen da globalizazioaren eta gatazkan dauden identitate subalternoen aurrean. Honek esan nahi du arazo berri eta garrantzitsuak sortu direla, Estatuaren goitik beherako plangintzaren bidez edo merkatuak bitarteko duen anarkia bidez erraz kudeatu edo konpondu ezin direnak eta grisen eskala batean mugitzera behartzen gaituena. Horrek grabitasun-zentro instituzionala (edo “erakargarritasun instituzionala”) aldatzea eragin du, eta horren inguruan politikak formulatzeko arduradunak, funtsean, koordinazio-modu posibleen artean aukeratzera behartuta daude (Jessop, 2003b), gobernantza-eredu zehatzak sortuz.

Era berean, aurreko ezaugarriak kontuan izanik, *governantza* hitzaren erabilera hutsalak deuseztatzea agerikotzat jotzen dugu⁶⁵. Izan ere, alor zehatzetan izaten diren sistema

⁶⁵ Torfing eta Ansellek (ibid.: 3) gobernantza hitza eta kontzeptua korapilatzen dituzten zenbait aurrizki identifikatzen dituzte:

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

ereduak ez lirateke zatien batura besterik izango, eta osotasuna sortzeko batuketa soila baino gehiago izan behar da kontuan. Horregatik, Teoria Kritikotik abiatuta, erregulazio ekonomikoaren eskolaren eta *Urban Regime Theory*-aren berrikuspenetik eratorritako erreminta-kutxa erabiliz, gobernu tradizionaletik gobernantza erduetara igaroko gara. Trantsizio horretan, orain arte azaldu eta aurkeztu ditugun gaiak izango ditugu kontuan eta makro ikuspegitik, mikro ikuspegiarantz abiatuko gara, hots, politika ekonomiko globala gogoan izanda, hiri-goberantzara eta hirietan izan daitezkeen eredu zein estrategietara hurbilduz, hain zuzen.

Bestalde, gobernantzaren nondik norakoak aztertu ondoren, azken urteotan, ofentsiba neoliberalaren barne, luzaro gertatu izan diren, eta batez ere 2008ko krisia eta gero nabariagoak izan diren aipatutako "austeritate hirigintza" estrategiak eta hiri enpresarialismoan oinarritutako politikak ikertzea izango dugu helburu, ez soilik arestian aipatutako espezifikotasun espazialak eta ondorio materialei erreparaturaz, baita estruktura instituzionaletan eta politika egiteko formetan arreta jarriz ere.

Ildo honetatik jarraituz, aurreko blokeetan ere jorratu dugun birreskalamenduaz gain, Jamie Pecken (2012) "austeritate-hirigintzak" dakarren funtsezko kontzeptuari esker, hiri-gobernantzak dituen egungo erronketan koka gaitezke. 2008ko finantza-krisiak, European eta Estatu Batuetan, Estatu neoliberalaren funtzionamendurako ohiko moduak desafiatu zituela aipatu dugu. Esan bezala, Estatu neoliberal horrek lehendik ere suntsipen sortzaileko eta aurreko sakontze neoliberalerako zikloen eraginez gertatutako aldaketak izan zituen, eta, ondorioz, desregulazio arautuak funtzionatzeko estrategiak eta mekanismoak zalantzan jartzeko gai izan da.

Hence, "good governance" tends to refer to the endeavor of international organizations such as the United Nations and the World Bank to assess and measure the quality of governing institutions in developing countries in terms of their stability, interaction, transparency, responsiveness, procedural fairness, effectiveness and adherence to the rule of law. "Global governance" refers to attempts to devise regulatory policies in response to global problems such as AIDS, terrorism, poverty and global warming in the absence of an overarching political authority. "Corporate governance" refers to the institutionalized interaction among the many players—including shareholders, management, boards of directors, employees, customers, financial institutions, regulators and the community at large—involved in the process of directing and controlling private firms. "Multi-level governance" refers to a system of continuous negotiation among nested governments at the local, regional, national and supranational levels. Last but not least, it should be mentioned that "new governance" has been a buzzword in public sector reforms inspired by New Public Management (NPM). The governance literature contains many other conceptual constellations that further expand the application of the notion of governance. However, adding a particular prefix to the notion of governance does not help us in defining what governance per se means.

Irtenbide edo soluzio espazialak, ildo horretatik, eskala lokalean gauzatzen dira, beste inon baino gehiago (Peck, ibid.). Horregatik, kapitulu honen eta, oro har, bloke honen helburua gobernuen eta gobernantzaren ibilbidea neoliberalismoaren ibilbide historiografikoan ulertzea izango da. Kontua hemen gobernantzaren portaerak aztertzea izango da, batetik, 2008ko krisiaren ondoriozko austeritatearen aurreko uneetan; eta, bestetik, egitura instituzionalek eta egitura publikoek gerora izan zuten asimilazioa kontuan izanda. Izan ere, erakunde eta egitura instituzional eta publikoen estruktura, neoliberalismoa (autorregulatua edo erregulatua) sendotzeko estrategia eta proiektu estatala zuen Estatu lokal baten ikuspegi hegemonikoaren menpe geratu baitziren.

Gobernu (tradizionaletik) gobernantza eredu berrira

Gobernantzaren konplexutasunean bete-betean sartu aurretik, testuingurua kokatzea eta Jessopek (2017:238) aurkezten dituen azalpen sakon bezain aberatsak ulertzea merezi du. Egileak gobernu-sistemetatik (*polity*) politikara (*politics*) eta praktika politikora (*policy*) gertatutako trantsizioaren inguruan hausnartzea proposatzen du, hau da, Keynesiar garaiko estatalitateak, neoliberalismoaren sare-gobernantzara eta koordinazio-sistemetara edo heterarkikora egindako ibilbideak ekarri zituen aldaketen inguruan gogoeta egitea. Garrantzitsua da 1970eko eta 1980ko hamarkaden artean "gobernutik" "gobernantzara" egin zen trantsizioa kudeaketa eredu berrien suntsipen sortzaileko prozesu gisa identifikatzea⁶⁶, eta are gehiago, gaur egun etengabe moldatzen eta aldatzen ari diren gobernantza eredu espezifikoetan. Hala baieztatzen du Jessop berak ere (1997:62):

We can now attempt a re-interpretation of the changed economic agenda of economic partnerships in contemporary western capitalism. It was always one-sided to suggest that local growth coalitions were oriented primarily to property development. For during Fordism, as now, strategies pursued by local authorities and agencies of local governance were numerous, spatially and temporally specific, and divergent. But it is fair to say that the local coalitions were oriented to specific models of development which generally complemented the dominance of Atlantic Fordism and its distinctive forms of uneven development. Thus local states under Fordism typically provided a local infrastructure to support Fordist mass production, promoted collective consumption, implemented local

⁶⁶ Horrek ez du esan nahi gobernantzak gobernu ordezkatuko duenik; aitzitik, funtzio berriak ematen dizkio, eta askotan publikoaren eta pribatuaren artean izan daitezkeen harremanen ikuskatzaile edo erreztatzaile roletara baztertzen du, Torfingek eta Ansellek (2018:5) adierazten duten bezala: "governance did not replace government, but rather supplemented and transformed it".

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

welfare state policies, and, in some cases (especially as the crisis unfolded), engaged in competitive subsidies to attract new jobs or prevent the loss of established jobs. Whilst local economic conditions clearly shaped how individual local governments saw their respective *economic* roles, there was an almost universal commitment to the Keynesian welfare *social* policy role. These generalizations apply most strongly, of course, to trends in Europe.

Baina lehenik eta behin, komeni da "gobernu tradizionala" zer den jakitea. Subirats eta Parések (2014: 99-100) eredu honen 5 elementu bereizgarri nabarmentzen dituzte:

1. **Demokrazia liberal-ordezkatzailea:** Modernitatearen berezko gobernu-ereduetan, ordezkartza-sistema baten bidez hautatzen dira gobernariak, politika publikoak diseinatzeko eta gauzatzeko prozesuetan erabakiak hartzeko eta prozesu osoaren erantzukizuna beren gain hartzeko hautatuak izaten dira. Aldizkako eta lehiatzeko hauteskundeak dira herri subiranoak gobernariaren ekintzak kontrolatzeko erabiltzen duen (ia) mekanismo bakarra.
2. **Hierarkia:** Estatuak da (batez ere eskala nazionalan) erabakitzaile publiko bakarra, eta bere erabakiak logika hierarkiko baten arabera hartzen ditu. Hierarkia hori errepikatzen da, bai antolaketa-mailan (Estatuaren barruan, dinamika bertikalen bidez antolatzen da), bai harreman-mailan (Estatuaren eragile guztiekin lotzen da bertikalki, baita herritarrekin ere). Ildo horretan, nabarmendu behar da Estatuaren solaskide nagusi eta ia eksklusiboak gizarte-eragile espezifikoak –sindikatuak eta patronalak– direla. Horiekin, merkatu librekoa izaten jarraituko duen eredu ekonomikoaren eta gizarte-ereduaren arteko oreka ituntzen da. Eredu hori ongizate-eredu keynesiarraren ezaugarri birbanatzailean oinarritzen da.
3. **Burokrazia:** Administrazio publikoa egitura hierarkiko baten bidez ere antolatzen da, eta egitura horren ezaugarriak dira prozedura esplizitu eta erregularizatuak, erantzukizunen banaketa eta lanaren espezializazioa. Antolaketa-egitura zurruna eta autoritarioa da, harremanak inbertsonalak dira eta ez dago espaziorik espiritu kritikorako, sormenerako eta berrikuntzarako. Burokrazia klabea da NPMaren hedapenerako.
4. **Eskumen eta gaitasunen espezializazioa:** Administrazioa zein politika publikoak elkarren artean loturarik ez duten sail estankoen arabera egituratu ohi dira, zeharkakotasun administratiboaren logikarik gabe eta arazo konplexuak diagnostikatzeko eta erantzun integralak planteatzeko gaitasunik gabe.

5. **Estatu Nazioa:** estrategia eta esku-hartze politiko gehienak nazio batekin identifikatzen den Estatu baten arabera egituratzen dira. Biztanleria eta lurralde-mugak, arazoak identifikatzeko eta konponbideak diseinatzeko espazio gisa asimilatzen dira, eta, aldi berean, administrazio publikoaren eskumenen eta ahalmenen muga espazialak mugatzen dituzte. Beste gobernu-maila batzuekiko harreman-logika, bereziki tokiko mailarekiko, hierarkikoa da gehienbat, eta honek gobernu lokalak periferia eta mendekotasuneko egoeran jartzen ditu

Gobernu tradizionalen ezaugarri nagusiak aurkeztu ondoren, guri interesatzen zaigun trantsizio-prozesua (*from government to governance*), egile askok identifikatu eta aztertu dutela adierazi behar dugu (Blanco eta Gomà, 2006; Kooiman, 1993; Pierre, 2000; Rhodes, 1996). Garrantzitsuenetako bat Clarence Stone (1989) izan da, hiri-erregimenei⁶⁷ buruz egindako teorizazioaren bitartez. Hala ere, gure ikerketarako Jessopek (Stonei jarraipena eginez) iragarritako puntuak azpimarratuko ditugu.

"Gobernu forma tradizionaletatik" "tokiko gobernantzarako" trantsizioa gertatu ahal izateko lehen arrazoia Estatu nazionalaren *deshierarkizazioa* da, hots, ikerketa honetan "birreskalamendu" gisa ere aurkeztu izan dena. Ildo honetatik, gizartearen eta lurraldearen gaineko kontrola mantentzeko edota berrezartzeko saiakeran, Estatu nazionalak gobernatzeko beste modu batzuetara bideratu ditu bere ahaleginak, gobernuen arteko lankidetzetan (eskala anitzekoak) eta lankidetzeta publiko-pribatuetan oinarrituta, Estatu-proiektuak eta -politikak definitu eta gauzatzeko lankidetzan arituz.

Prozesu horri lotuta, Jessopek botere-estatalak nolabaiteko *birkalibrazioa* jasan izan duela nabarmentzen du, eta horrek gobernuak (tokikoa, eskualdekoa edo nazionala izan), gizartearen konplexutasun gero eta handiagoaren aurrean eraginkortasun politikoari eusteko bitarteko gisa, sareak eta gobernantzarako beste modu batzuk era zabalagoan erabiliz, beheragoko mailetan gobernu-modu berriak indartzen dituela esan nahi du. Pixkanaka egitura burokratiko hierarkikotik aldenduz eta forma konplexuagoak, deszentratuagoak eta pluralistagoak dituzten akordioetara hurbiltzen ari garela sumatzen du Jessopek berak.

⁶⁷ Tesi honen hasieran eta beste punto askotan zehar azaldu dugun bezala, ikuspegi horretatik egindako ekarpenak bilduko ditugu, gobernantzaren forma instituzionalei buruzko azterketa aberatsagoa egiteko oinarriak finkatzen baitituzte. Erreferentzia gisa, "hiri-erregimenei" definizioa dakargu, hautakortasun estrategikoak eta horren erreproduzioa ahalbidetzen duten gobernantzaren eta informaltasunaren garrantzia nolabait azpimarratzen duena: "the informal arrangements by which public bodies and private interests function together to make and carry out governing decisions" (Stone, 1989:179).

Lurraldetze-prozesuen (*territorialisation processes*) garrantzia eta kapitalismoarekin duten lotura ulertzeko, Lefebvrek (1974) egindako baieztapena gogoratu behar da (giltzarria, bestalde, CUT eratzeko), "espazioan gauzak ekoiztetik espazioaren ekoizpena" izandako transformazio historikoa identifikatzen duenean. Bestela esanda, kapitalismoak espazioa sortzen duela aitortu dezakegu, hala izanda, bere garapen-fasearen arabera, espazioak eta eskalak esanahi desberdina izango dute. Jessopek (1998; 90) adierazten duen bezala, *Lurraldetasunaren momentua* globalizazioaren egungo zikloan, ezegonkorra dela esan dezakegu: "en contraste con los privilegios que gozaron la economía y el Estado nacionales en el periodo del fordismo atlántico, en la actualidad no hay escalas espaciales privilegiadas".

Horrela, bada, birreskalamenduaren ideia honela uler dezakegu: Estatuaren ikuspegi eskalarretik espazio pribilegiatuen haustea; eta horrekin batera, beste maila batzuetan, bai goragoko baita behegoko mailetan, gaitasunen (zenbat eta zer botere edo gobernu-ahalmen duten) eta gobernatzeko moduen egokitzapenen (lan honetan interesatzen zaiguna) eta "gobernantza modu" deritzogunaren) bilaketa (Telleria eta Lekue, 2020). Estatu nazionalak prozesu honetan izan duten subiranotasun-galera ukalezina (Wriston, 1992; Ohmae, 1995) Estatu espezifikoen botere politiko eta ekonomikoari egozten zaio, estatu-gaitasunak eta harreman-baldintza "selektiboak" (*Ikuspegi Estrategiko-Erlazionala*) direla eta, kapitalaren interes ekonomikoen aldeko ahultze erlatiboa ahalbidetu baitute (Jessop, 1990; 1994; 2016).

Hirugarrenik, Jessopek politikaren *desestatalizazioa* nabarmentzen du, eta, bestetik, *boterearen despoltizazioa*. Hau da, aurreko puntutik eratorrita, ulertzen da, *estatu-modu hierarkiko* batetik *saretze gobernu-sistema* batera igarotzerakoan, arreta- eta autoritate-zentroa lausoagoa bihurtzen dela. Estatu eremu politikotik "erretiratzeak", beste indar politiko batzuei funtzio garrantzitsuagoa betetzeko gonbita eginez edo aukera emanaz eta, arazo jakin batzuei erantzuteko, teoriarik apolitikotik diren erabakihartze-eredu egokiagoak definitzea, garrantzia kentzen dio Estatuaren rolari.

Azkenik, *gubernamentalitate*⁶⁸-forma (neo)liberal aurreratuetarantz egindako aldaketa bat aitortzen da, gizarte-harremanak urrutitik gobernatzen saiatuz, agintaritzaren subirano

⁶⁸ Foucaulten gubernamentalitate kontzeptua erabiltzen da hemen, *gobernantzaren* noziora nolabait hurbiltzen dena, baina honekiko desberdintasunak dituena. Liberalismo aurreratuagoaren etapa jakin bat ulertzeko proiektu baten zati gisa garatua, gubernamentalitateak hiru gauza adierazten ditu: lehenik eta behin, gobernatzeko egintzaren nozioa; bigarrenik, arlo ekonomikoak arlo politikotan eta arlo politikotik arlo ekonomikoan duten zeharkagarritasuna (horri dagokionez, Foucaultek idatzi zuen: "la introducción de lo económico en el ejercicio de la política [era] la cuestión esencial del gobierno y la gubernamentalidad"); eta,

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

baten mandu eta kontrol zuzenaren bidez gobernatu beharrean. Adi, azken honek ez du zertan demokraziarekiko kontraesanik ekarri.

Una teoría del gobierno comprende al Estado como un conjunto de instituciones que sirven como asiento y base de la autoridad, por eso atiende cuestiones tales como la legitimidad, las diferentes modalidades que el Estado puede adoptar (democracia, populismo, totalitarismo, etc.) o el alcance de las potestades legislativas, punitivas y regulativas. En cambio, una analítica de la gubernamentalidad no parte del supuesto de la unidad del Estado, sino que atiende a la multiplicidad de prácticas que configuran la racionalidad gubernamental. Desde una analítica de la gubernamentalidad, el Estado ya no puede interpretarse como la sede y el origen del gobierno, sino únicamente como el lugar de su codificación. El problema al que atenderá la perspectiva gubernamental ya no será la naturaleza ni las características del Estado, sino las prácticas de gobierno y su correlato en los procesos de gubernamentalización estatal. (Botticelli, 2016; 92).

Horrek esan nahi du azken finean gubernamentalitateak definitzen duela Estatuak; izan ere:

Es la táctica de gobierno lo que permite la continua definición de lo que debe o no debe estar dentro del dominio del Estado, lo que es público y lo que es privado, lo que está y lo que no está dentro de las competencias del Estado, etc. Por tanto, [...] la supervivencia y los límites del Estado deben entenderse a partir de la base de las tácticas generales de gubernamentalidad. (Foucault, 2006; 144-145).

Blancok (2009) adierazten duen bezala, faktore ekonomikoez harago, praktikan, gizarte-eta espazio-egituren eta egitura sozialen zatiketak eta geroz eta konplexuagoak diren bazterketa sozial urbano berrien agerpenak, gizarte-premien heterogeneotasunarekiko eta lurralde-berezitasunekiko sentikorragoak diren gizarte-politika berriak bultzatzeko

hirugarrenik, izaera espezifikoko arrazionaltasun politikoa den barne-logika bat (Bonnafous-Boucher, 2005).

Por “gubernamentalidad” entiendo el conjunto constituido por las instituciones, los procedimientos, análisis y reflexiones, los cálculos y las tácticas que permiten ejercer esa forma bien específica, aunque muy compleja, de poder que tiene por blanco principal la población, por forma mayor de saber la economía política y por instrumento técnico esencial los dispositivos de seguridad. Segundo, por «gubernamentalidad» entiendo la tendencia, la línea de fuerza que, en todo Occidente, no dejó de conducir, y desde hace mucho, hacia la preeminencia del tipo de poder que podemos llamar ‘gobierno’ sobre todos los demás: soberanía, disciplina, y que indujo, por un lado, el desarrollo de toda una serie de aparatos específicos de gobierno, [y por otro] el desarrollo de toda una serie de saberes. Por último, creo que habría que entender la «gubernamentalidad» como el proceso o, mejor, el resultado del proceso en virtud del cual el Estado de justicia de la Edad Media, convertido en Estado administrativo durante los siglos XV y XVI, se ‘gubernamentalizó’ poco a poco. (Foucault, 2006: 136).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

presioa egiten dute (Brugué eta Gomà, 2006). Garrantzitsua da hori kontuan izatea neoliberalismoaren bariegazioak ulertzeko.

Pragmatikoak izanik, ondorioztatzen dugu, Estaturen (nazionalen) ahalmenei dagokienez, Estatu horien kontrol-galera hainbat eta hainbat politika publikotan agerikoa dela, bereziki Europar Batasunaren esparruan (Goikoetxea, 2018; Taibo, 2016; Krasner, 2001), eta, oro har, ekonomiaren gainerako nazioartekotze-prozesuekin eta nazioarteko agentziekin (Bua, 2019; Hernández, 2017; Sassen, 1996).

Estatu nazionalaren birreskalamenduaz eta “hollowing out” delakoaz gain, hausnarketa interesgarri bat ekarriko dugu burura; izan ere, prozesu honen bitartez herritarren (edo, behintzat, herritarrek aukeratutako ordezkari politikoek) erabaki ahalmena nabarmen urruntzen bada ere, hirien ikuspegitik ate batzuk ireki daitezke. Estatuaren ahultze eta birreskalamendu erlatiboak tokiko eta eskualdeko gobernuentzako kudeaketa-gaitasunari zenbait aukera ireki diezazkioke, *policy network*-ek (politika publikoen sareak) dakarten sastraka horretan, baina, batez ere, *network governance*-etan (governantza-sareak) modu positiboan aritzeko (Subirats, 2016).

Taula 9: Gobernu eredu tradizionaletik Governantza eredu berrira

Neurgailuak	Gobernu tradizionala	Governantza
Inplikaturako aktoreak	Estatua.	Estatua, gizarte zibila eta interes taldeak.
Egitura	Burokratikoak. Hierarkia eta autoritatea.	Sareak eta lankidetzak publiko-pribatuak. Koordinazioa eta negoziazioa.
Estatuaren rola	Ezaguna: hornikuntza, agintzea eta kontrola.	Ezezaguna: lidergoak, zuzendaritza, ahalbidetzea, kolaborazioa, koordinazioa, etab.
Erabaki hartzea	Prozedura administratiboak. Erabaki unilateralak. Goitik beherakoa.	Deliberazioa. Erabaki multilateralak. Goitik beherakoa edo behetik gorakoa.
Ondorioak	Legalitatea. Arrazionaltasuna. Zurruntasuna. Sinpletasuna.	Malgutasuna. Berrikuntza soziala. Ezgonkortasuna. Konplexutasuna.

Iturria: Egileak egina Cárdenasen (2011) oinarrituta.

Ikuspegi Estrategiko Erlazional-(Espaziala)

Gobernantzaren konplexutasunak direla eta, azalpenak bilatu behar ditugu eta gobernantza eraikitzeke erabiltzen diren joko-arauetan sakondu behar dugu. Gubernamentalitatearen kontzeptua kontuan hartuta, hemen Estatuaren gizarte-harremana dela defendatzen dugu, hau da, eragileen eta aldagaien arteko harreman konplexuen ondorio, ekoizle eta edukiontzia. Gramscik, Estatuaren horrela aztertu zuen, eta Estatuaren boterearen egituraketan, alde batetik, instituzio pribatuak, erakundeak eta mugimenduek, eta bestetik, aliantza politikoen eraketak eta indar subalternoen desantolaketak duten zentraltasuna nabarmendu zuen. Horrek esan nahi du Estatuaren (modernoaren) zera dela: "una relación de fuerzas políticas mediada por la materialidad institucional del sistema estatal. [...] Como una relación social trenzada en una complicada red de contradicciones, dilemas, tensiones y antagonismos."⁶⁹ (Jessop, 2017:22).

"Estatuaren ez da tresna bat, ez subjektu bat, baizik eta gizarte-harreman bat" (Poulantzas, 1978:154) dioen baieztapen enigmatikoa azter daiteke, baldin eta ulertzen badugu Estatuaren honako hau baino ez dela: (a) erakunde bati ematen zaion botere-erabilera, lurralde espezifiko batean legitimatutako sinbolo gisa (b) eta instituzioen bidez eta diskurtsiboki d) indarren oreka aldakor baten kondentsazioa, (e) ingurune natural eta sozial zabal batean (f) aukera eta murrizketa egoera koiuntural jakin batzuetan (g) erakunde-antolamenduaren, politikaren eta politiken moduetan, helburuetan eta edukian eragina izan nahi duena (Jessop, ibid.; 97). Horrek guztiak, esan dugun bezala, aukera ematen digu Estatuaren lurralde-mugak lausotzeko, nazioari hertsiki lotutako zerbait gisa ulertu ez ezik, lurralde jakin bateko indar-harreman kondentsazio moduan hartuz (Brenner, 2003b; Harvey, 1989b; Lefebvre, 1978).

Recordemos que estas dimensiones no deben ser estudiadas exclusivamente en un nivel nacional, puesto que, incluso en el apogeo del Estado territorial nacional, la política también se articulaba sobre otras formas de organización de área y otras redes escalares de la práctica política. (Jessop, 2017: 105)

Hau esanda, IEE-E (Ikuspegi Estrategiko Erlazional-Espaziala) aurkeztu dezakegu. IEE-E, alde batetik, Jessopek (1990) "hautakortasun estrategikoa" deritzogun horretan, eta, bestetik, "Estatu erlazional" beraren teoria gramscianoan oinarritzen da. Estatuaren gizarte-harreman gisa ulertzeak aukera sorta zabala irekitzen digu benetan estatalitatea zer den ulertzeko, eta onartzen dugu estatalitatea, iraganeko borroken (eta *path*

⁶⁹ Ikerketa honetan ezinbestekoa da hori ulertzea; izan ere, "Estatu nazionala" terminotik "tokiko Estatu" edo "Estatu lokala" terminora igarotzen da askotan, eta horrek nahasmena edo gaizki-ulertuak eragin ditzake.

dependence delakoaren) kondentsazioa izateaz gain, egungo borrokei erantzuteko modua ere badela. Ikuspegi horretatik, Estatua eta bere erakundeak prozesu dinamiko, dialektiko eta polimorfiko gisa ulertzen dira, historia baldintzatzen dutenak eta, aldi berean, historiak berak Estatua ere baldintzatzen duena (Jessop, 2007; 2017).

Honaino iritsita, eta Estatua harremanetan oinarritzen dela ulertuta, IEE-EA ulertzeko bide luzea dugu. Estatu erlazionalaren ikuspegi hori osatzen duen beste zatia "hautakortasun estrategikoarena" da. Azalpen gisa, adierazi nahi dugu IEE-Eren bigarren "E"-a Estatuaren dimentsio erlazionalari erreferentzia egiten badio, lehenengoak erlazio horiek gertatzen diren logikei egingo die erreferentzia (horregatik azaldu dugu lehendabizi bigarrena "E", eta ez gara lehenengotik hasiko).

Ikus dezagun, beraz. Estatua gizarte-harreman bat dela ulertzeak, esan nahi du politika publikoen balantza eta, azken batean, gobernantzaren beraren balantza desorekatzen duten botere-asimetriengatik gurutzatuta dagoela onartzea, gizarte-harremanetan eragileen artean gehienetan botere-desorekak egon ohi baitira. Alde horretatik, agentziaren eta egituraren birformulazioa ematen da termino erlazionalan. Hala, agentearen arabera aldakorrak diren mugek eta aukerek determinatuko lukete egitura; eta, aldi berean, agentzia, egituraren arabera eta inplikaturako eragileen arabera aldakorrak diren gaitasun estrategikoen mende egongo litzateke. Testuinguru horretan aurkeztu zuten Jessopek (1990) eta, ondoren, beste egile batzuek (Hay, 1995, 2002; Brenner, 2004b; Heigl, 2011; Clark eta Jones, 2012; Valler et al., 2013; Boukalas, 2013) "Ikuspegi Estrategiko Erlazionalaren" ideia. Azken batean, teoria hau *Estatuaren* eta bere proiektuen formen, funtzioen eta efektuen aldaketak aztertzeke baliagarriak izango diren tresna teoriko eta metodologikoak garatzen saiatuko da.

Horrela, "hautakortasun estrategikoaren" ideia, Claus Offeren⁷⁰ hasierako hipotesian oinarritua, honako honetan oinarrituko litzateke: estatu modernoak, tokioa zein

⁷⁰ 1970eko hasieran, alderdi politikoek eta beste eragile batzuek Estatuako politikan esku hartzeko, erreformak sustatzeko eta Europako Ongizate Estatuaren izenekoaren krisi politikoak kudeatzeko modu "selektiboan" zituzten mekanismo instituzionalak eta ordezkari-mekanismoak identifikatu eta aurkeztu zituen. Askotariko mekanismo horiek, hasiera batean, administrazio publikoak eta Estatuako administrazioak kontrolatzen zituen, eta kapital-metaketa eta krisi ekonomikoak eragindako desorekak "zuzendu" nahi zuten esparru politikoan (González, 2017). Hala eta guztiz ere, Offeren "hautakortasun estruktural" bat zegoela defendatuko zuen, ez estrategikoa (garai hartan garatu gabe zegoen), eta horrek jarduteko eta egiturak eraldatzeko tarte gutxi uzten ziola agentziari adierazi zuen. Azkenik, Offeren ustez, "hautakortasun estrukturalak" Estatuako botereari datxekion logikari egiten dio erreferentzia. Horrela, Estatua

nazionala, ez da beti bere estrategien hautaketa arrazionalaren bidez definitzen (edo enpresa- eta errentagarritasun-logiken arabera soilik, estatu kapitalistaren kasuan). Estatua lurralde jakin batean erabaki kolektibo lotesleak definitzeko eta aplikatzeko eginkizuna duten erakundeek eta/edo gizarte-erakundeek arteko harreman-multzo gisa ulertzen badugu, ulertuko dugu ezen, aktore-sareek haien baitan jazotzen dituzten botere-asimetrien ondorioz, ohitura eta kapital sozial jakin batzuek markatutako talde jakin batzuei aukera errazagoak edo handiagoak ematen zaizkiela, beste talde batzuek baino errazago irits daitezten estatu-agintaritzara, politika publiko batzuk erraztuz beste batzuen aurrean (Telleria eta Lekue, *ibid*)⁷¹.

Hautakortasun estrategiko honek, azken batean, esku-hartze sozioekonomikoko eredu jakin batzuk eta eredu erregulatzaile zehatzak sustatze aldera, Estatu instituzioak mobilizatzeko ekimenen ezarpena ekarriko luke (Jessop, 1990:196). Horrek Estatua *estrategia-edukiontzi, -sortzaile eta -produktu* gisa identifikatzera garamatza (Taylor, 1994). Lehenik eta behin, erregimen mota bat (Estatu-eredu mota jakin bat) eskuragarriagoa izango delako indar batzuentzat beste batzuentzat baino, Estatuaren boterea irabazteko hartzen dituzten estrategien arabera. Bigarrenik, *estrategien sortzailea* izango da, zenbait gizarte-indarrek metatze-estrategiak eta/edo proiektu hegemoniko zehatzak mobilizatzeko aukera duten heinean. Estatuaren jarduteko bi modu horiek botere-tresna gisa dakarren erraztasunari egiten badiote erreferentzia, hirugarren moduak aipatutako *path dependence*ari egiten dio erreferentzia, horren arabera ulertzen baita Estatua bere antolamendu-egituren eta oinordetzan hartutako esku-hartze moduen emaitza dela (Brenner, 2003b).

Puntu honetara iritsita, Jessopen esparru teorikoa zabalduz, Jonesek (1997) estatu kapitalisten *hautakortasun espaziala* proposatzen du. Horrek "espazioa errazteko eta artikulatzeko" prozesuei egingo lieke erreferentzia (Jones, *ibid.*: 851). Prozesu horien bidez, erakundeak eta politikak lurralde-espazioan desberdintzen dira, eta eremu

kontrolatu nahi zuten indar sozialek modu partikularrean jardun behar zuten, bai Estatuaren aparatua erreproduzitzen, bai kapitalaren interesak zerbitzatuz (Jessop eta Morgan, 2021).

⁷¹ Agian adibide baten bitartez errazago ikusten da. Jakin badakigu, erroldatuta ez dagoen etorkin batek ez duela herritartasun estatua izango, eta, beraz, parte-hartze instituzionaleko edozein prozesutatik kanpo geratuko dela automatikoki. Era berean, ez dituzte aukera berberak izango baserriar edo etxeoandre batek, zuzenbideko irakasle batek edo enpresaburu batek. Erakunde sisteman sartzeko eta eragiteko aukera baldintzatzen duten faktore legal, ekonomiko eta kultural batzuk daude. Beraz, parte-hartzeaz eta Estaturako sarbideaz hitz egiten denean, modu multidimentsionalean aztertu behar dugu, bai esturktura aldetik bai agentzia aldetik agertu daitezkeen sesgo eta *cleavage*ak kontuan izanik, hots, arrazaren, generoaren, klasearen, adinaren eta kapital kulturalaren araberrako zapalkuntza moduak ere, nola lotzen diren eta nola eragiten duten hautakortasun estrategikoaren eraikuntzan buruan izanda (Mériada, 2022).

geografiko jakin batzuetan jartzen dute arreta, fordismo-keynesiarrean gertatzen zen bezala. Ikuskera hori, ikerketa honen ildo nagusietako bati dagokionez (EGIr), baliagarria izango litzateke, Brenneren arabera (ibid.), Jessopen IEE-Ea modu emankorrean espazio-berregituraketaren kontzeptualizazio espazializaturako oinarri gisa erabil daitekeela iradokitzeke.

Irakurketa honen ondoren, Brennerrek berak (ibid.) IEE-Eren "hautakortasun espazialaren" garrantzia aitortzen du. Batez ere, kapitalismoaren pean Estatu-geografietan interakzio dialektiko bat dagoelako herediatutako espazio politikoaren partizioen eta hura berregituratzen saiatzen diren Estatu-geografiaren proiektu eta estrategia espazialen artean. Beste modu batean azalduta, aldi berean Jessop Estatuaren Teoriak (1990) oinarri hartuta, eta Brennerrek aurkeztzen duenaren alderantzizko bidea eginda (ibid.: 204), baieztatu dezakegu, azken beltzean, hautakortasun estrategikoa zuzenean "estatu-estrategien" mende dagoela, eta estrategia horien helburua, azken batean, garapen ekonomikoko eredu jakin batzuk sustatzea dela, esku-hartze sozioekonomikoko modu jakin batzuen ezarpen zehatzaren bidez. Metatze-estrategia bat eta gizarte-oinarrirako onura materialen fluxua bultzatzen dituen erregulazio ekonomikoz eta gizartean esku hartzeko eredu zehatzez ari gara; gainera, sektore eta talde sozial espezifikoak sistematikoki botere politiko eta ekonomikoko espazioetara iristen laguntzen dituen ordezkartza-moduak eraikitzen dituen (Jessop et al., 1988; MacLeod eta Goodwin, 1999). Estatu-estrategia horiek "estatu-proiektu" goren baten ideiarri erantzuten diote, antolamendu-esparru komuna eta helburu politiko partekatutako dituen estatu-jarduera multzo baten ideiarri, hain zuzen.

De este modo, se considera al Estado como un ensamblaje institucional distintivo (jerárquico) en un contexto mayor de fuerzas sociales. [...]El objetivo de los proyectos estatales es garantizar esa estabilidad e influir en la sociedad a través de los denominados "efectos de Estado" (Jessop & Sum, 2006). Mediante estos efectos se pretende mostrar no solo que las instituciones estatales denotan por sí mismas coherencia e integridad, sino que, al mismo tiempo, connotan la idea –producen el efecto– de que la unidad del Estado va de la mano de la integración y cohesión de la sociedad. 573 Volviendo a la premisa que planteaba Jessop sobre la separación entre la forma del Estado y la forma del capital, las "estrategias estatales" pueden definirse como aquellas iniciativas que permiten movilizar a las instituciones del Estado para promover formas particulares –selectivas y discrecionales– de intervención socio-económica. Estas iniciativas buscan la articulación del Estado con las instituciones no-estatales y tratan de instrumentalizarlo para regular el circuito del capital y para modificar el balance de fuerzas en el contexto de la sociedad civil. (Elimbaun, 2018: 572-573.

Hortaz, aldagai espaziala gehitzen badugu eta "hautakortasun espaziala" posibletzat hartzen badugu, "estrategia espazial estatal" espezifikoak, modu batean edo bestean, garapenaren geografiak (industrialak ala ez), azpiegiturako inbertsioak eta borroka

politikoak moldatzen saiatzen direla ulertuko dugu. Hori nazio, eskualde edo toki mailan gertatzen da, baina birreskalamendu eta birkalibrazioko testuinguru batean, Estatu lokalak pisu eta arreta handiagoa hartzen du. Estatuko estrategiek gertatzen den bezala, estrategia espazialak ere "Estatu-proiektu espazialak" deiturikoen ondorio dira. Ildo beretik, lurralde jakin bateko espazioaren kohesio geografikoa, Estatuko egitura eta geografia politikoei eragiten dieten programa eta ekimen espezifikoek emaitza da. Estatu-proiektuek nazio-azpiko administrazio-eskalak antolatzeko modua zehaztu badezakete ere, funtzionamendu-arauei (deszentralizazioan edo zentralizazioan oinarritutako estatu-formak⁷²) eta Estatuaren esku-hartzearen geografiak birkonfiguratzeko moduei ere egiten diete erreferentzia.

Irudia 10: IEE-E osatzen duten zatien bereizketa

Ikuspegi Estrategiko Erlazionala-Espaziala = Estatu harreman sozial gisa + Hautakortasun estrategikoa + Hautakortasun espaziala

Iturria: Egileak egina.

Keynesianismotik globalizaziora: estatu estrategia berrien eraikuntza

Brenneren ekarpen berria, aurreko puntuan azaldu duguna, baliagarria egiten zaigu fordismo-keynesiarraren estatu-estrategia espazialak eta, Brennerrek berak, tokiko estrategiak eta joera globalak inbrikatzen diren "globalizazio-testuinguru" gisa identifikatzen duen estatu-estrategia espazialak bereizteko.

⁷² Honek zentzu handia izan dezake hurrengo lerroetan; izan ere, estatu-proiektu espazial deszentralizatuagoari eusteak beste gobernantza kolaboratiboagoa izatea eragin dezake. Ildo beretik, adibide gisa, auzo mailan modu komunitarioan lurraldetuta dauden tokiko erakundeek udalerrri bateko administrazio zentralarekin izan dezaketen harremana har dezakegu. Egoera honek gobernantza-eredu kolaboratiboagoa erraztu dezake, deszentralizatorik gabeko egoera batek baino. Zentralizazioak, ordea, udalerrri edo lurralde horren barruan Espazioaren garapen irregularra produzitzeko aukera ematen du. Hautakortasun estrategiko eta espazialaren arrazoiak direla medio, Estatuko botereari (Udala) eragile batzuen interesak beste batzuen gainetik eta espazio batzuk beste batzuen gainetik bultzatzea komeni dakiokelako (are gehiago, eragile horien interesa espazio espezifiko horiekin lotzeko aukera existitzen bada). Ondorio praktikoetan, higiezinaren sustatzaileei eta FIRE sektoreko enpresen mesedetan abandonatutako espazio postindustrialak suposatzen duten aukera-espazioak lagatzeak, Estatu- eta espazio-proiektu mota jakin bat erakusten du.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Lehenengo kasuan, lan osoan zehar esan dugun bezala, "keynesianismo espazial" gisa ezagutzen duguna, EGIraren ondorio nazionalak/eskualdekoak arintzen edo ahultzen saiatu zen lurralde konpentsazio-politiken aktibazioaren bitartez, industrializatu gabeko eremuak industrializatzen saiatuz eta espazioa berrantolatuz soluzio eta konponbide espazialen bidez.

Glokalizazioaren kasuan, administrazio azpinazionalaren mailetara rol eta erantzukizun berriak transferitzea izan da proiektuaren oinarria, eta, bestalde, glokalizazioaren estrategia espazialak, tokiko eta eskualdeko aktibo espezifikokoak sustatzen saiatzean eta hiri eta eskualde jakin batzuetan industria-garapena eta inbertsio ekonomikoak birkontzentratzean oinarritu dira, aldi berean, leku hauek Europako eta munduko fluxu ekonomikoetan estrategikoki posizionatu ahal izateko (Jessop, 1990). Horrek, lehen blokean ikusi dugun bezala, hirietako EGIrari ere eragiten dio, eta inbertsioak hiri berbereko zonalde batzuetan fokalizatzen ditu, beste batzuen kaltetan.

Taula 10: Keynesianismo espazialaren VS Glokalizazioaren estrategiak

	Keynesianismo espazialaren estatu-estrategiak	Glokalizazioaren estatu-estrategiak
Testuinguru geoekonomiko eta geopolitikoak	Liberalismo kontrolatu eta nazioartean sistema ekonomiko nazionaletan banatuta. Bloke geopolitikoak. Gerra Hotza.	Tentsio global-lokala. Eskualde- eta toki-mailan menpekotasuna eta dependentsia sortzen duten korporazioen bitartez sortutako nazioarteko integrazio ekonomikoa. Gerra Hotzaren bukaera eta AEBen lidergoa.
Helburu espazial pribilegiatuak	Ekonomia nazionala.	Hiri- eta eskualde-ekonomiak.
Xede nagusiak	Biztanleriaren, industriaren eta inbertsioaren deskontzentrazioa. Lurralde-oreka bilatzea. Azpiegitura-zuzkiduren sistema estandarizatua ekonomia nazional osoan. Ekonomia nazionalaren garapen irregularra murriztea.	Biztanleria, industria eta azpiegiturak hiri-ingurune estrategikoetan birkontzentratzea. Fluxu ekonomiko europar eta globaletara bideratuako eta tokira egokitutako inbertsioak sustatzea. Espazioen arteko lehiaketa. EGIrra hazkunderako oinarri bideragarri gisa
Garapen ekonomikoaren espazio-denboralitatea	Ekonomia nazionala, lurralde-unitate integratua, autozentratua eta bere baitan itxia. Garapen lineala.	Espazio ekonomiko nazionala zatikatzea eta desbateratzea aktiboak, lehiatzeko abantailak eta garapen-ibilbide espezifikokoak dituzten hiri- eta eskualde-ekonomietan.
Politika nagusiak	Lokalizatorako politika subsidiarioa. Tokiko ongizate-politikak eta kontsumo kolektiboko inbertsioak. Eskualdeko politika birbanatzaileak. Espazio-plangintza nazionala.	Deserregulazioa eta ongizate-estatuaren murrizketa. Erregulazio-eredu berriak. Politika sozialak, ekonomikoak eta erantzukizun fiskalak deszentralizatzea. Hiri- eta eskualde-politika nazionalak hautakortasun espazialaren arabera. Leku espezifikoki bati berariaz atxikitutako eskualdeko eta tokiko industria-politikak.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Kontsigna nagusiak	Garapen nazionala; hazkunde orekatua; urbanizazio orekatua.	Globalizazioa; lehian ari diren hiriak; garapen endogenoa.
---------------------------	---	--

Iturria: Brenneren (2003b: 207-208) oinarrituta.

Beraz, glokalizazioak ekonomia nazionala tokiko ekonomietan zatikatzea eragiten du. Zatiketa hori ikerketa honetan *suntsipen sortzaile* gisa aurkeztu dugunarekin zeharo lotuta dago. Keynesianismo espazialean aipatutako Estatuaren erregulazio-jarduera partzialki suntsitzen da, eta partzialtasunarena nabarmentzea gustatuko litzaiguke; izan ere, suntsitze hori "tokiko eta eskualdeko erreregulazio marko berrien" sorrera gisa izendatu dugun horretan gertatu da (ikus Taula 7 eta Irudia 8).

Swyngedouwek (1996; 1997), ildo beretik, *glokalizazioak* tokiko eskalak joera ekonomiko globalak harteari erreferentzia egiten diola proposatzen du. Alde batetik, horrek industria eta biztanleria hiri-eremuetan birkontzentratzea dakar, eta horrek, eremu edo hiri garatuagoak beste batzuetatik bereiztea ekarriko luke (lurralde nazionalaren barruan ere bai), EGIrreko prozesuak errazten eta azeleratzen.

Bestalde, logika honen arabera, hirien kudeaketa eta gobernantza politika ekonomiko nagusiaren mende geratuko litzateke, eta horrek, berekin, historikoki (birreskalamendura arte, hain zuen) eskala nazionalak kudeatu eta ezarri duen ongizate-estatuaren murrizketa eta erantzukizun fiskalen deserregularizazio handiagoa ekarriko luke (Brenner, 2003b; Peck, 2012). Beraz, paradoxikoki, estatu-nazionaletatik hiri-estatueta pasatutako autonomia horrek *a priori* azken horien autonomia beraren murriztea ekarri du⁷³. Horrela dio Sojak (2000:218):

The practices of daily life, the public domain of planning and governance, the formation of urban community and civil society, the processes of urban and regional economic development and change, the arena of urban politics, the constitution of the urban imaginary, and the way in which "the city" is represented, are all increasingly affected by global influences and constraints, significantly reducing what might be called the conceptual autonomy of the urban.

Alde horretatik, oso interesgarria da glokalizazioak, *neoliberalismoaren urbanizazioaren*⁷⁴ logikaren arabera, nola funtzionatzen duen jakitea (Beck, 2000;

⁷³ Aurrerago ikusiko dugu zein puntutaraino hau eztabaidagarria izan daitekeen.

⁷⁴ Lehenengo *roll-out neoliberalism* delakoaren prestakuntza-testuinguruaz ari da, zeinetan hiriak, esperimendu politiko neoliberalerako, helburu estrategiko bihurtzen hasi ziren. Terminak lehen aipatutako inkubagailuaren rola nabarmentzen du, domeinu neoliberalaren jarraipena ahalbidetzen duten estrategia politiko eta ideologiko nagusietarako (Smith, 2002; Brenner eta Theodore, 2002).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Brenner, *ibid.*). Glokalizazioa globalizazioaren eta tokiko eta lurraldeko birkonfigurazioaren prozesu konbinatuari erreferentzia egiteko sortu bazen (Robertson, 1992; Swyngedouw, 1997), berregituraketa, elkarlotura eta birbereizketa gatazkatsu eta espazio-eskalen dinamika bat egotea dakar. Honela, kapitalismoaren antolakuntza eskalarraren lausotze berri honengatik, egokiagoa ikusten dugu *glokal* terminoaren erabilera. Hori erabilgarriagoa egiten zaigu nazioz azpiko zenbait espazio (hiriak, eskualdeak, etab.) nazioz gaindiko zirkuituetan (europarrak edo globalak) kokatzeko (Brenner, *ibid.*) helburua duten hainbat estrategia politikok dakartzaten joerak azaltzeko.

Beraz, nahiz eta Brenneren arabera (*ibid.*: 208):

glocalization strategies do not represent a unilinear resurgence of local economic governance, but entail, rather, a recalibration of national geographies of state power in ways that target the local and regional scales as strategic sites for regulatory experimentation.

Guretzat, sareen, aktoreen eta estrategien konplexutasun eta transformazio multzo horrek guztiak, publikoaren kudeaketa, tokiko gobernutik hiri-gobernantza berrira transferitzea lagatzen duela baieztatu dezakegu (Jessop, 2016; Somoza, 2013). Trantsizio hori, "gobernetik" "hiri-gobernantzara" eta "keynesianismo espazialek" "glokalizaziora" doana, 9. Irudian identifikatutako suntsipen sortzailearen lehenengo unearekin bat dator. Hiri- eta toki-mailan, suntsipen sortzailearen bigarren unea 2008ko finantza-krisiarekin lotzen dugu, eta, dakigun bezala, krisi horrek, aurreko uneko dinamiketan sakontzeaz gain, hiri-austeritatea eta beste enpresarialismo eredu batzuk utziko lituzke.

Baina eredu keynesiarraren gobernatzeko eta erregulatzeko eredia, metaketa malgu edo glokalizazioko eredu baterantz aldatu, eraldatu edota, kasuak kasu, guztiz apurtu egin denez, kontuan izan behar dugu askotariko formak produzitu direla suntsipen sortzaile horren arabera (ikus Taula 8). Jessopen ustez (2002), suntsipen sortzaile hori Keynesiar Ongizate Estatu Nazional (KWNS, ingelesezko siglen arabera) gisa identifikatzen duena, Lan/*Workfare* Erregimen edo Estatu Posnazional Lehiakor Shumpeterianora (SWPR, ingelesezko siglen arabera) aldatzean oinarritzen da. Fordismo keynesiarraren aldaera espezifikoa dauden bezala, SWPR baita desberdinetan eman daiteke. Joera ekonomiko eta politikoak desberdinak jarraibide estrategiko espezifikoei lotuta daude, indar diferenteei ekonomia global berrian gatazkan dauden joerei eta kontrajoerei zentzua eman nahi dieten heinean.

Horrela, Jessopek (*ibid.*: 259), tendentzia globalak gobernatzaeko erabiltzen diren tokiko estatu-estrategien sailkapena egiten du. Egileak, moldagarriak eta tipiko-idealak diren

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

lau forma identifikatzen ditu; horiek, aldi berean, proiektu estatal eta espazial espezifikoak produzitzen dituzte.

Jessopek nabarmentzen du, "neo" aurrizkia erabiliz, komunitarismoa gizarte-formazio kapitalistetan instituzionalizatzeko aurretiko ahalegin keynesiarrei eta oro har, fordismoari lotutako KWNSko erregimen liberal, korporatibo eta estatistekiko haustura eta etena. Tokiko gobernantza ulertzeko, lau Estatu-estrategia identifikatzen ditu suntsipen sortzaileko aro berri honetan: Neoliberalismo purua, Neokorporatibismoa, Neoestatismoa eta Neokomunitarismoa.

Lehena *neoliberalismo purua* izango litzateke. Ikerketa honetan zehar ikusi dugun bezala, neoliberalismoak merkatuak bultzatutako erregimen ekonomiko eta sozial berri baterantz trantsizioa sustatu nahi du. Montesek (1996) identifikatu zituen neoliberalismoaren politika ekonomiko nabariena aplikatzen zaien gai edo mekanismo nagusiak har genitzake: soldadak, prestazioak eta gizarte-zerbitzuak, kontraerreforma fiskala, lan-merkatuaren deserregulazioa, pribatizazioak eta monetarismoa (horiek, nolabait ere, forma instituzionalen edo espazioen gain eragina duten erregulazioei buruz, 7. Taulan azaldutako trantsizioen sinplifikazioa baino ez dira). Neoliberalismoaren atzerakadez eta ofentsibez gain, kanpoko eta barruko inbertsio gisa, espazio ekonomikoa nazioartekotzeari eta merkataritza liberalizatzeari ongi etorria ematen dien ikuspegi kosmopolita ere eskatzen du horrek (Jessop, *ibid.*).

Jessopek berak dioen bezala, baina, kontuz ibili behar dugu neoliberalismoak merkatu askerantz eta estatu liberalerantz itzulera dakarrela esateko orduan. Hori ez baita guztiz egia. Alde batetik, estrategia neoliberalak, bere jardun-eskala globala dela eta, enpresa txiki eta ertainak lehia monopolistikoaren forma berrien mende jartzen ditu. Eta, bestalde, kasu honetan gehiago interesatzen zaigun zerbait, nahiz eta Estatu nazionalek edo tokiko Estatuak *laissez-faire* logikak ezarri merkatuaren dinamikak ez oztopatzeko asmoz, kontuan izan behar dugu Estatu horiek behar bezain sendoak (eta esku-hartzaileak, nolabait esanda) izan behar dutela, bai erregulazio sozialaren antzinako modua desegin eta ordeztzeko, bai eta askotariko presio politikoei aurre egiteko (Jessop, *ibid.*: 260).

Neokorporatibismoa, KWNS SWPRra egokitzeko, neoliberalismoaren desorekak doitzen saiatzen den estrategia berria da. Interes pribatuen eta gizartean araututako ekonomiaren arteko oreka bilatzen saiatuz, lankidetzaren publiko-pribatua da estrategia neokorporatibistaren ezaugarri nabariena. Lankidetzaren edo partenariotza horrek, esan bezala, eragileen indarrak eta botere-desorekak berronkatzeko ahalmena du, hainbat faktore eta subalternitate kontuan hartzen badira eta proiektu hegemoniko demokratizatzaile bat badago ere (Martínez-Palacios, 2019).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Hala ere, Jessopen arabera, estrategia neokorporatibistaren errealitatea kontrakoa da. Egia da helburua lehiaren eta lankidetzaren arteko oreka bilatzea dela, baina goraka doan SWPR batean, irtenbide neokorporatibistak, zuzenago eta esplizituago berrikuntzaren, ezagutzaren ekonomiaren hedapenaren eta egiturazko lehiakortasunaren garrantzira bideratuta daude. Neokorporatibismoa enpresa-elkarteetatik eta fordismo keynesiarreko sindikatuetatik harago hedatzen da, sistema funtzionalak ordezkatzen dituzten politika-komunitateak barne-hartzeko (adibidez, zientzia, osasuna, hezkuntza, zuzenbidea). Politikak ezartzea eta erabakiak hartzea malguagoa da "autoerregulazio arautuaren" eta "interes pribatuko" gobernuaren bidez; horrela, Estatuak zuzeneko parte-hartze txikiagoa izango luke ekoizpenaren eta ekonomiaren kontrolean, eta era berean, indar handiagoa izango luke industria-politika pribatuetan.

Tokiko, nazioko edo nazioz gaindiko mailan, Estatu neokorporatibista globalizazio-prozesuen parte da (neoliberalismoan eta neoestatismoan bezala). Hala eta guztiz ere, bere baliabideak eta ekintzak, batez ere negoziazio korporatibistaren bidez lortutako erabakiak babesteko erabiltzen dira, erabateko deserregulazio neoliberala edo ekimen autonomo, eta ez proaktibo eta neoestatistak sustatzeko. Era berean, horrek esan nahi du, Estatu-politiken eta erabakien betetzea, autoaraututako eta estatus publikoa duten erakunde korporatibisten ekintzen mende dagoela, eta hortaz, ez Estatuaren beraren legitimitatearen mende.

Estrategia *neoestatistak*, izenak berak dioen bezala, (merkatura bideratutako) berrantolaketa ekonomikoan, funtsezko rola eskaintzen dio Estatuari. Estatuaren aparatua, bere mekanismo, baliabide, ezagutza eta erakunde propioen bidez, suntsipen sortzailerako mekanismo berriak hedatzeko propulsaile izango litzateke. Estatuak (tokikoa, eskualdekoa, nazionala edo nazioz gaindikoak) erregulazio-ahalmen handiagoa hartzen du hemen, hiperdeserregulazioa (deserregulatua) eutsiz eta plangintza bertikalerako gaitasuna aprobeztatuz. Kasu honetan, botere publikoek lankidetzaren publiko-pribatuko dinamikak gehiago kontrolatzen dituzte, eta, aldi berean, politika protekzionisten eta krisiaren osteko susperraldi ekonomikoaren ondorio izan ohi dira.

Estrategia honetan kokatzen diren diskurtsoak honako hauekin lotutako helburu estrategikoetan oinarritzen direnak izan ohi dira: teknologia berriak, teknologiaren transferentzia, berrikuntza-sistemak, azpiegitura eta ezagutzan oinarritutako ekonomia emergentearen egiturazko lehiakortasunari eragiten dioten beste faktore batzuk. Lurralde-estrategia aktibo baten alde egiten dute, berrikuntza-ingurunek, industria-klusterrak, "hiri ekintzaileak" eta abarrekoak sustatuz.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Joan den mendeko desindustrializazioak fordismo keynesiarraren berme-sareak erabat suntsitu zituen eskualdeetan, azaldutako neoestatismo-estrategiekin bat etorri ohi dira. Estrategia horietan, honako hauek bultzatu izan ohi dira:

An active labour market policy to reskill the labour force and to encourage a flexi-skill rather than flexi-price labour market; it intervenes directly and openly with its own political and economic resources to restructure declining industries and to promote sunrise sectors; and it engages in a range of societal guidance strategies based on its own strategic intelligence and economic resources to promote specific objectives through concerted action with varied policy communities that embrace public, mixed and private interests. (Jessop, *ibid.*: 263).

Estrategia horien helburua espazio espezifikoak eta ekonomia domestikoak balio-zirkuituetan berriro sartzea da, ekoizpen teknologikoko hierarkietan kokapen altua ezarriz eta produkzio-oinarri koherente eta lehiakorra sortuz eta mantenduz, goi-teknologiako sektore espezifikoetan espezializazio malguko Estatu-estrategiak jarraituz.

Azkenik, estrategia *neokumintarista* globalizazioaren dinamiken ordezkoko aukera bezala aurkeztu daiteke, baina gobernu aurrerakoiagoekin lotzen bada ere, ezin dugu ahaztu ideia neoliberalen testuinguru hegemonikoa ia esfera, eskala eta egitura instituzional guztietan sartzen dela.

Hala ere, tentsioa dago ideia deserregulatzailen eta erregulatzailen artean (adi! ez da lehen "deserregulazio arautuari" buruz aurkeztutako eztabaidarekin nahastu behar); izan ere, neokomunitarismoak erabilera-sozialaren-balioak truke-balioaren aurrean duen garrantzia jasotzen baitu⁷⁵. Horrela, ekonomia sozialago baten defentsak neoliberalismo suntsitzaileago eta globalago baten estrategia ekonomikoetan eragiten du, lurraldeari lotutako erreproduktio sozialeko erritmoak proposatzen saiatuz, eta ez kapital finantzario digitalizatuari loturikoak.

Hala, KWNSri historikoki lotutako zerbitzu publikoak eta ongizate-bermeak, hala nola hezkuntza, osasuna, kultura, etxebizitza eta abar, modu kontrolatuan merkantilizatzen dira, merkatua erregulatuago baten indarren mende.

Taula 11: gobernantza lokalaren estrategia estatalak suntsipen sortzaileko garaietan

<i>Neoliberalismoa</i>	<ul style="list-style-type: none">• Liberalizazioa: lehia askea sustatzea.• Desarautzea: legearen eta Estatuaren eginkizunen murriztea.• Pribatizazioa: sektore publikoaren salmenta.• Nazioartekotzea: barruko eta kanporako fluxu askeak.
-------------------------------	--

⁷⁵ Espazio sozialaren inguruan aritu garen lehengo blokean ere egiten den bereizketa da hau.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	<ul style="list-style-type: none"> • Zuzeneko zergen murriztea: kontsumitzaileen aukerak areagotzea
<i>Neokorporatibismoa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Lehia eta lankidetzak/kooperazioa berriro orekatzea. • "Autoerregulazio arautu" deszentralizatua. • Zabaldu pribatu, publiko eta bestelako "talde interesdunen" aukera sorta. • Lankidetzak publiko-pribatua zabaltzea. • Ekonomia globalean oinarritako sektore ekonomikoak babestea. • Zerga tasa altuak inbertsio soziala mantentzeko.
<i>Neoestatismoa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Gobernua agenda-egile gisa, planifikatzailea izan beharrean. • Estrategia ekonomikoaren orientabide. • Sektore pribatu eta publikoen errendimenduaren kontrola. • Estatuaren gidaritzapean lankidetzak publiko-pribatua. • Oinarritako ekonomiaren ikuspen neomerkantilista. • Baliabide kolektibo berrien rola zabaltzea.
<i>Neokomunitarismoa</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Desliberalizazioa: lehia askea mugatzea. • Ahalduntzea: hirugarren sektorearen zeregina indartzea. • Sozializazioa: ekonomia soziala zabaltzea. • Erabilera-balio sozialari eta gizarte kohesioari garrantzia ematea. • Bidezko merkataritza, ez merkataritza librea, <i>Think Global, Act Local</i> ideiak. • Zergen berbideratzea: herritarren soldata, zaintzaileen laguntzak.

Iturria: Jessopetik (2002:262) egileak itzulia.

Kasu hauetan gertatzen den bezala, tipologia hori aipatutako estrategien eredu ideal eta itxia baino ez da. Izan ere, praktikan estrategiak konbinatu egiten dira, eta testuinguru berean bizi diren hainbat elementuren sinbiosia sortzen dute. Jessopek berak Europar Batasunaren kasua jartzen du adibide gisa; izan ere, liberalizazioaren, deserregulazioaren eta nazioartekotzearen bidez EB osoan merkatu bat sortzeko estrategia neoliberalak, EBren beraren bidez (eta erakunde publiko eta pribatuen laguntzarekin), hainbat Estatu-kidetako gobernu-mailak elkartzen dituzten sareak koordinatzen diren neoestatismo-estategiekin batera gertatzen dira.

SWPRren lau ezaugarri eta/edo estrategia berriak argi eta garbi ageri dira munduko gobernu-elkarteek argitaratzen dituzten txostenetan. Jessopek (ibid.) dioen bezala, hiriak nabarmen ikusten dira hazkunde ekonomikoaren eragile gisa, berrikuntza ekonomiko, politiko eta sozialerako funtsezko zentro gisa, eta nazioarteko lehiakortasuna sustatzeko eta finkatzeko eragile klabe gisa.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Gainera, aro industrialetik postindustrialera igarotzean, jakintzaren eredu ekonomikoaren sorrerarekin eta informazioaren-gizarteak etengabeko ikaskuntzarako dituen eskakizunekin, hiriak lehen baino motor garrantzitsuagozat jotzen dira berrikuntzarako eta lehiakortasunerako. Egia da txosten horietan ohikoa dela hainbat hiri-mota bereiztea, hiperhazkunde informalean oinarrituak, berrikuntzan eta ikaskuntza dinamikoan oinarrituak, hazkunde fordista zaharkituaren ereduaren gainbeheran dauden hiriak eta abar; eta guztientzako erantzunak gomendatzen dituztela hautematzea.

Baina, egia esan, hainbat egokitzapen dakartzaten arren, desafio-multzo bererari egiten diote aurre. Hala, premisa beti da arazoak ahalik eta mailarik baxuenean konpondu behar direla, baina goiko administrazioen ahalmen eta finantza-laguntzarekin, hara, *dumping eskalar* izenez ezagutzen dugunaren beste agerraldi berri bat. Hau aurrera eramateko, gobernu-mailen artean integratutako ekintza behar da, erantzukizunak eta baliabideak behar bezala esleituta. Horrela, hiriek funtsezko zeregina dute tokiko ekonomiaren eta fluxu globalen arteko kudeaketan; tokiko jasangarritasunaren eta tokiko ongizatearen eta nazioarteko lehiakortasunaren eskari (potentzialki kontrajarrien artean; gizarte-bazterketaren eta polarizazio globalaren erronken eta liberalizazio-eskaeren, merkatuko onura korporatibistenganako deserregulazio arautu handiagoen, zerbitzu publikoen pribatizazioen, eta abar etengabeen artean.

Jessopen iritziz, aztertzen ari garen kasu zehatzerako:

For the mature but declining cities of the Atlantic Fordist regions, the primary emphasis falls on neo-liberalism [...] recommends other projects to produce "active and productive citizens" who will not burden the state or demand entitlements without accepting corresponding responsibilities. Thus education and informal self-help are the key to survival and sustainability and, in principle, education should be made available to all. Cities should develop their stock of indigenous 'human capital' and their local labour markets in order to promote local well-being as well as international competitiveness. (Jessop, 2002b: 465;467)

Baina kontuan izan behar dugu hori analisi-proposamen bat baino ez dela, eta ez direla, inola ere, lurralde-errealitate espezifikoei (analisi xehatu gaberik) aplika dakizkiekeen ereduak. Izan ere, ikerketan zehar esan dugun bezala, kasu indibidualetan aurkituko diren estrategia partikularren konbinazioak erakundeen herentzien (*path dependency*), indar politikoen orekaren eta Estatu-estrategien xede diren egoera ekonomiko eta politiko aldakorren araberakoak izango dira.

Azkenik, ezin dugu aipatu gabe utzi Rodríguez et al. (2001) esaten dutena. Horiek aipatutako guztiarekin bat etorritik, hirian esku-hartze publikoa gero eta konplexuagoa dela azpimarratzen dute; izan ere, haustura-une honek (KWNStik SWPRko eredu berrietara) hirietako espazio sozialak sortzen dituen estrategia eta egitura berrietan

benetan eragina izan dezaketen zenbait eragileren sarrera ahalbidetzen baitu, agian, alde aurretik ordezkaturak ez zeudenak edo aukerarik ez zutenak dinamismorik ez zuen estatu-egitura askoz ere zurrunago baten menpe zeudelako (Telleria eta Lekue, 2020; Lekue, 2021).

Gobernantza eta haren moduak

Harveyk (1989), ikerketa honetan proposatzen dugunaren ildotik, hiri-gobernantzaranzko birorientazioa, fordismo-keynesiarraren gobernu-egitura instituzionalen suntsipen sortzailearen adibide bat dela adierazten du, SWPRrako eta globalizazio-estrategietarako eraldaketa-unean kokatzen ditugun gobernu-forma neoliberalagoetara bideratua. Era berean, hiri-“gerentzialismotik”, non gizarte-erabakiak gizarte-unitateetako gerenteen interakzioen ondorio diren, aipatutako hiri-enpresarialismoaren lehen urratsetaranzko desplazamendua izan zela mantentzen du. Azken horrek ere zerikusia du, noski, aurreko multzoetan aipatutako suntsipen sortzaileko prozesuekin. Aurrerago ikusiko dugun bezala, hiri-enpresarialistak estatu-botere nazionalaren geografia "globalizatu" berriak finkatzen diren agertokia dira; izan ere, estatuz-gaundiko hainbat erakundek hiri-gobernuak "ekintzaile"agoak izatera eta hiriak zirkuitu lehiakorretara hurbilduko dituzten kudeaketa-moduak bilatzera behartu dituzte (Harvey, 2007), kokatuta dauden Estatu nazionalaren aberastasunean eta irudian zuzenean eta zeharka eragiteko.

Gobernutik gobernantzarako pausoak aldaketa bat erakusten du autoritatearen erabilera ulertzeko moduetan, bai eta eragile berri zein zaharren erabaki estrategikoak hartzeko eta horiek praktikara erameko artikulazioa ulertzeko moduetan (García eta Iglesias, 2015). Goodwin eta Painter egileek (1996) aldaketa azaltzen duten lau arrazoi identifikatu dituzte: tokiko finantza-sektorean kontrol zentralaren areagotzea; zerbitzu publikoen pribatizazioa eta merkantilizazioa; Estatu-lokalaren autonomiaren galera gainerako zerbitzu publikoen gain; eta hautatu gabeko agentzia azpizionalen hedapena. Ñabardura aldakor horiek Estatu-proiektu eta -estrategia espazialekin eta espezifikoekin bat badatoz ere, hautakortasun estrategikoa eta espaziala nola sortzen diren ulertu nahi badugu, kobernu-sare horietako eragileen arteko harremanak gertatzen diren moduak aztertu beharko ditugu (Kooiman, 2003), oro har, zehatzagoa izanda, gobernantza gisa ezagutzen duguna. Egia esan, aipatu beharreko lehen mailako gobernantza-eredu batzuk daude (primitiboak ere deitu daitezkenak); izan ere, horiei ematen zaien ikuspegiaren arabera, kudeaketa-eredu neoliberalagoa edo, aitzitik, parte-hartzaileagoa, demokratikoagoa eta inklusiboagoa aurkituko dugu.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Subirats, Parés eta Blancok (Parés, 2009) Kooimanen tipologia laburbiltzen dute (2003). Bertan, gobernantza ulertzeko lau modu bereizten dira: *autogobernantza*, *governantza hierarkikoa*, *merkatu-governantza*, eta, azkenik, *sare-governantza* edo *ko-governantza*.

*Autogobernantzak*⁷⁶ erakundeek bere burua modu autonomoan gobernatzeko duten gaitasunari egiten dio erreferentzia. Esan dezakegu gobernantza-sistema "autonoma" dela, hau da, osagai interaktiboek behin eta berriz prozesu-sare bera sortzen dutela; sistema hori operatiboki itxia da, inolako sarrera edo irteerarik gabe, eta horrek nolabaiteko eztabaida sor dezake. Sistema sozialen izaera *autopoietikoa* interesgarria da gobernu-testuinguran. Izan ere, sistema horietan, soilik gobernu-boterea kokatzen den ikuspegitik ikusten dena interpretatzen baita, hortaz, besteen ekarpenak komunikazio edo mezu hutsetara mugatzen dira.

Governantza hierarkikoari dagokionez, etengabe sortzen eta aldatzen ari diren gobernu-moduen eta Estatuaren kontrol hierarkikoaren konbinaziotik eratortzen da. Esan genezake "Estatuaren eta norbanakoen, taldeen edo gobernu-erakundearen arteko interakzio-modua dela, klasikoena eta bereizgarriena" (Kooiman, ibid.: 69). *Top-down* harremanak lege- eta administrazio-arau, -politika eta -erregulazioei jarraitzen die nagusiki. Gobernu-modu hierarkikoak burokrasian oinarritzen dira. Hau izan zen gizarte-bizitza koordinatzeko modu hierarkikoei(/burokratikoari) buruzko teoria guztien agertokia. Hierarkia ez da alde-bakarreko kontrol gisa ikusten, *continuum* gisa baizik. Hierarkiak dituen akatsak orekatzeko, gutxieneko solidaritate bat edo beste koordinazio-mekanismo batzuk instituzionalizatu daitezke.

Sare-governantza edo *ko-governantza*, aktore nagusi edo menderatzailearik gabe, eragileen arteko lankidetzaren eta kooperazio moduak sortzen dituen da (Parés, 2009:371). Kooimanek (ibid.), kogobernantzaren kontzeptua zehatzago azaltzeko, balio diezaguketen hiru maila sozial identifikatzen ditu: mikro, meso eta makro.

Lehenik eta behin, gobernantza-sistema hori mikro mailan azaltzeko, "lankidetzaren" (*cooperation*) kontzeptua erabiltzen du, hau da, eragileen artean garatzen den interakzioa. Kontzeptu honen arabera, intentzio-mailako eragileak banakakoak dira, eta, oro har, egitura-mailakoak, berriz, lantalde edo proiektu gisa ere har daitezke. Meso gizarte-maila, "koordinazioaren" bidez antolatutako erakundeek osatzen dute. Intentzio-maila akordio bidez lankidetzan aritzeko prestasunak markatzen du. Akordio horiek, egiturari dagokionez, ez dira zertan gizarte-sektore batera mugatu, hau da, akordioak erakunde barruan gertatzen dira, baina baita erakunde artean ere.

⁷⁶ Autore askok, Jessopek edo Rhodesek adibidez, ez dute modu hori erabiltzen, erredundantea izan daitekeelako.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Azkenik, maila makroaren ezaugarria Estatuaren, merkatuaren, hierarkien, sareen eta abarren arteko akordioak dira. Merkatuko eragileek, hala nola industria-sektoreek, gobernuekin (EB, nazionalak, eskualdekoak, tokikoak) negoziatzen dute, eta maila anitzeko ondorioak dituzten araudiak eta akordioak ezartzen dituzte.

Azken puntu horretatik eratorriko da *merkatu-gobernantza*. Ko-gobernatzeko moduen teorizazio sakonago batean, Estatuak, merkatuko aktoreen eta logiken aurrean, protagonismoa galtzeko joera duela ikusten dugu. Publikoaren eta pribatuaren arteko lankidetzak edo koordinazio modu horiek, harreman eta akordio jakin batzuen estimulazio edo eragozpenen arabera dira. *Lankidetzak publiko-pribatuari* buruz dagoen literaturaren bidez, hobeto ezagutu ditzakegu honen arrazoia eta testuingurua, oztupoak eta horiek gainditzeko egon daitezkeen irtenbideak, eta lankidetzak hori errazten duten esku-hartzeak eta rolak (Huxham et al., 2000).

Gobernantza-modu horiek, oro har, lagungarriak izan badaitezke ere, IEE-Ek esaten diguna da, gobernantza, izatez, "espazio-denborazkoa" dela. Ez gobernu-ekintzak eta sor daitezkeen sareen harremanak espazio eta denbora jakin batean kokatu behar direlako, baizik eta denbora, baina batez ere espazioa, modu erlazionalean ulertzen baditugu, borroka politikorako hondarrak direla ulertuko dugulako.

By way of illustration, the discursive constitution of the boundaries and nature of the (local) economy affects the temporal dimension of strategy-making as well as its spatial scale. This is quite explicit in many economic strategy documents -- with powerful players seeking to shape both the spatial and temporal horizons to which economic and political decisions are oriented so that the economic and political benefits are 'optimized' (on the case of the East Thames Corridor in Britain, see, e.g., Jessop 1996b). The match between spatial scale and time horizon may be a crucial factor shaping the success or failure of local economic development strategies associated with urban regimes. Stable modes of local economic growth typically involve building a structured complementarity (or coherence) between the local economy and one or more of its encompassing regional, national, and supranational accumulation regimes. This structured complementarity can only be secured in time and space. Since capitalism is always marked by uneven development and tendencies towards polarization, the success of some economic spaces (and the success of the spaces whose growth dynamic is complemented by their own) will inevitably be associated with the marginalization of other economic spaces. This is seen in the changing hierarchy of economic spaces as capitalist growth dynamics are affected by the relative exhaustion of some accumulation strategies and modes of growth and/or the dynamic potential of innovations in materials, processes, products, organization, or markets. Nonetheless, when space and time horizons are articulated more or less successfully, economic development will occur within relatively stable 'time-space envelopes' (cf. Massey 1994: 225; Sum 1995 and this volume). (Jessop, 1999b:7).

Honek guztiak inplikazio garrantzitsuak ditu gobernantza-mekanismoak eta horiek, gaur egungo hirietan, dituzten erronkei aurre egiteko duten gaitasuna ulertzeko orduan.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Lehen esan bezala, IEE-Eren arabera, praktika, erakunde, instituzio eta gizarte-sistema guztiek denbora-forma eta forma-espazial espezifikoak dituzte, estrukturalki denboran zehar txertatuta, eta denbora-ekintza eta ekintza-espazial bereizgarrietara bideratuta daude, Jessopek berak adierazten zigun bezala. Hala, sistema ekonomikoek zein politikoen estrategia batzuk lehenesten dituzte beste batzuen gainetik, indar batzuk beste batzuen gainetik, interes batzuk beste batzuen gainetik, koalizio-aukera batzuk beste batzuen gainetik, eta, jakina, ekintza-eskala espazial batzuk beste batzuen gainetik eta denbora-horizonte batzuk beste batzuen gainetik.

Muga eta eragozpen estrukturalak modu selektiboan jarduten dute beti. Esan gabe doa eragozpen horiek ez direla absolutuak eta baldintzarik gabekoak, beti espezifikoak dira denboran, espazioan, agentzian eta estrategian. Estrategiak, era berean, estrukturalki inskribatutako (edo gizartean txertatutako) espazio- eta denborazko-hautakortasun horiek eraldatzera bidera daitezke. Horrek ere, *metagobernantzaren* atalean aztertuko dugun bezala, gobernantza arrakastatsua, praktika sozial errotuetan eta sozialki egonkortutako itxaropenetan eragina duten hautakortasun formen monitorizazioaren eta eraldaketa autoerreflexiboaren mende egon daitekeela iradokitzen du (Jessop, 2000; 2004). Egia esan, gobernantzaren analisi estrategiko-erlazionala are urrunago eramán daiteke aktore indibidualak eta kolektiboek beren estatu-estrategiak bideratzen dituzten identitateei eta interesei buruz egin dezaketek *autohausnarketa* azpimarratzen bada, ikusiko dugu nola lotzen den hori gizarte-eragileek gobernantza demokratizatzeke momentuan izan ditzaketek estrategiek, edo nola ahalbidetzen duen gobernantzak (eta ez bereziki gobernu-boteratik eratorritako eragileak) gizartea demokratizatzea.

Azterketarekin (eta autohausnarketa estrategikoarekin) aurrera eginez, ikerketa honen gakoetako bat identifikatzen dugu; izan ere, ikertzaileak (kasu honetan guk) eragileen ibilbide, gobernantza-modu eta estrategia estatalen artean aldatzeko gaitasuna aztertzen duenean (eragileek beraiek eraikitzen duten bitartean), gauza interesanteak gertatzen eta agertzen dira. Politikak formulatzeko, koordinatzeko edo krisiak konpontzeko edozein modu espezifiko bere dilema, kontraesan eta ahulezia bereizgarriak dituzenez, haien artean aldatzeko gaitasunak gizarte modernoetako barne- eta kanpo-arazoei erantzun eraginkorrak ematen dizkie (Jessop, *ibid*). Horrela justifikatzen dugu ikerketa honetarako elkarrizketa-tresnaren erabilera eta hautatu diren elkarrizketatuen profilak.

Hona ekarri behar dugu Masseyren (1984), "inbertsio-geruzei" (*layers of investment*) eta tokiko Estatuen ibilbide eta dinamiken hausturei, eta haien estrategia hegemoniko eta ekonomiko buruzko teoria. Geografo britainarraren arabera "the structure of local economies can be seen as a product of the combination of 'layers' of the successive imposition over years of new rounds of investment, new forms of activity" (Massey, *ibid*:

114). Horrela, inbertsio-geruzek aldi berean irudikatzen dute (1) industria-hazkundearen lehen erronda historikoetan espazialki errotutako ondare geografikoa, (2) egungo lan-banaketa espazialen oinarri geografikoa, eta (3) etengabe aldatzen ari den eta geografia ekonomiko berriak eratzen dituen leku emergente bat (Elinbaum, 2018). EGIrraren erreproduzio-erronda horiek eta lanaren banaketa espazialak aukera ematen dute tokiko Estatuaren espazioa eraldatzeko eta berregituratzeko prozesuak, nahiz eta eboluzionatzen joan, behin eta berriz errepikatzen diren erregulazio-zikloen estratifikazio edo sedimentazio gisa ulertzeko (Peck, 2003).

Hiri-gobernantzaren eta gobernu-praktiken tipologia klasikoa

Azterketa-puntua berreskuratuta, agian interesgarria izan daiteke merkatu-logika horien analisisan geldialdi bat egitea. Eta, neoliberalismoak zeharka eragiten duela hirietan onartuta, puntu guztietara iritsiz eta eraldaketa-estrategia berrien pean (neokorporatibismoa, neoestatismoa edo neokomunitarismoa), agian komenigarria da Pierrek (1999) identifikatutako hiri-gobernantzaren lau eredu handi eta ikonikoak aurrera ekartzea: *gerentziala*, *korporatiboa*, *hazkundekoa* eta *ongizatekoa*. Eredu teoriko bakoitzaren laburpen labur bat egingo dugu, eta Jessopek (2017) proposatzen dituen eredu berriekin alderatuko ditugu, hiria kudeatzeko moduak sailka ditzakegun tipo idealak nolabait kategorizatzeke.

Lehenik eta behin, "eredu gerentzialaren" helburua zerbitzu publikoen ekoizpenaren eta entregaren eraginkortasuna hobetzea da, bai eta harreman publiko-pribatuen lausotzea ere, administrazioa soilik merkatuaren logikari eta interesei jarraituz koordinatuta. Bezero-printzipio horren pean, parte-hartzea profesionalizatu egiten da, "kudeaketa kudeatzaileei soilik utziz" (Osborne eta Gaebler, 1993). Jessopek (ibid.) horrela "truke eredu" gisa identifikatzen du, eta baliabide eskariaren aurrean, helburu edo *output*-en (erabakia) arteko lehia nabarmentzen du.

Bigarrenik, Jessopek "aginte eredu" enpresa-logikan oinarritutako gobernantza-modu gisa igartzen du. Ildo beretik, Pierrek honela definitzen du gobernantza korporatiboa: sektore publiko handia, birbanatze-politikak eta ongizaterako estatu-zerbitzuen xedapen integralak dituen sistema politiko bat, baina *top-down* logika hierarkiko-arrazionalaz markatuta dagoen heinean, desorekak sortzen dituen interes espezifiko mesedegarriak dituzten eragileen eta gutxietsitako interesak dituzten talde sozialen artean.

Era berean, Jessopek Estatuaren⁷⁷ hautakortasun estrategikoa azpimarratzen du hemen. Gogorarazi behar da, honek ez duela zuzenean esan nahi gobernu-sistemak (Estatua) bere estrategiak modu arrazionalen –edo enpresa-logiken pean soilik– aukeratzen dituenik; aitzitik, zeharkatzen duten botere-asimetriak direla-eta, talde jakin batzuk beste batzuk baino errazago irits daitezkeela estatu-agintaritzara, politika publiko batzuk sarrituz beste batzuen aurrean. Egia esanez, hau zeharkakotzat jotzen dugu gobernantza-eredu guztietan. Dena den, hurrengo atalean jorratuko dugu.

Hirugarrenik, “hazkunde” edo “elkarrizketan” oinarritutako gobernantza-modua aurkituko genuke. Kasu honetan, badirudi bi egileek beren diskurtsoa bateratzen dutela, eta biek lotzen dute "gobernantza demokratikoaren" edo “elkarlanean” oinarrituriko sistemarekin, gaur egun mendebaldean paradigmaticoa dena (Ansell eta Gash, 2008; Bradley, 2012; Emerson et al., 2012). Gobernantza eredu gerentziala baino gutxiago elitista izanik, hazkunde ekonomikoan oinarritzen da, baina modu iraunkorragoan. Gobernantza-modu honek eztabaidarako eta negoziatorako mekanismoak zabaltzen ditu, interes komunen inguruan eta aurrez zehaztutako hierarkiarik gabe eragileak koordinatzen saiatuz. Pierren arabera, ereduaren funtsezko tresna asoziazionismoa da, nahiz eta Jessopek honekin bat ez egin. Azken horrek, kasu honetan, sarea proposatzen du harreman-esparru gisa.

Azkenik, "ongizate-gobernantza" ageri zaigu. Pierrentzat, goragoko eskalen aldean, tokiko botereei erabakitzeke ahalmen handiagoa ematean oinarritzen da. Ez da aurreko ereduaren oso bestelakoa, zuhurragoa baita harreman publiko-pribatuekin, eta inklusiboagoa eragile kaltetuenekin, orain bai, gobernu-sarea funtsezko tresna gisa ezarriz. Kasu honetan, helburua ez lukete enpresa-interesek zehaztuko, guztion ongiak baizik. Azken horrekin bat dator Jessop, zeinak “elkartasun” eredia aurkezten duen. Hau demokrazia erradikaletik gertuago dagoen eredia izango litzateke. Horrela, elkartasuna funtsezkoa izango litzateke eragileen arteko erabateko konfiantzan oinarritutako gobernantza-eredu hau eraikitzeke. Eredu honetan, leialtasuna ez ezik, sareko eragileen arteko baldintzarik gabeko konpromisoa ere behar da.

Aurreko lerroetan egiaztatu ahal izan dugunez, egile bakoitzak gobernantza-eredu bakoitzerako proposatzen dituen izenez gain, Jessopek saltsa mehe egiten du, eta arreta

⁷⁷ Beste behin ere gogorarazi nahi dugu Jessopentzat Estatuak ez duela erreferentzia bakarra/esplizitua egiten Estatu-nazioari, eta are gutxiago Estatu-nazioaren gobernuari; aitzitik, lurralde jakin batean erabaki kolektibo lotesleak definitzeko eta aplikatzeko eginkizuna (sozialki onartua) duten erakundeen eta/edo gizarte-erakundeen arteko harremanen multzoari egiten dio erreferentzia (hortik dator "erlazioanalarena"). Beraz, esan genezake, testuinguru globalizatu honetan, eskala bakoitzak bere Estatu-aparatua eta bere gobernu-sistema dituela.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

osoa aktoreen artean sortzen diren interakzioen formetan eta kalitatean jartzen du. Pierrek, aldiz, sareen zuzendaritza eta kudeaketara zuzentzen du bere azterketa, tokiko politika publikoen ekoizpena aztergai hartuta. Hori dela eta, bi egileen konbinazioak gerora oso lagungarria izango zaigun esparru analitiko bat sortzea ahalbidetuko digu.

Bestalde, hiri-gobernantza mota bakoitzak bere gobernu-praktikak dituela nabarmendu behar da, bai eta bere herritarrak erakunde publikoekin erlazona daitezen hainbat modu ere. Hala, Parések (2016), gizarte zibilaren parte-hartzea erreferentzia gisa hartuta, batetik, eta erakunde publikoen esku-hartze handiagoa edo txikiagoa bestetik, tokiko gobernuen jardunbideak azaltzeko lau kategoria bereizten ditu:

- Gobernu tradizionalaren praktikak: ordezkartzan oinarritutako gobernu sendoak.
- Harreman-gobernuko praktikak: parte-hartzea txertatzen duten gobernu sendoak.
- Sektore pribatuak menderatutako praktikak: merkatuari lekua uzten dioten gobernuak.
- Gizarte-berrikuntzako praktikak: gizarteari lekua uzten dioten gobernuak.

Aipatu behar da kategoria horiek, aurrekoak bezala, eredu teorikoak direla, eta, hiri-gobernantzaren moduak lausotu eta zentzu batzuetan bat eginda ager daitezkeen bezala, gobernu-praktikek ere berdin egiten dutela.

The theory of the integral state highlights that they simultaneously embody coercive, trust-based, and contract relations, becoming hybrid configurations of hierarchy, market, and network; neither one thing nor the other, but all three [...] [Y de acuerdo también con el propio Davies] Consequently, the challenge for governance theory may be less in categorizing institutions as ‘hierarchies’, ‘markets’, or ‘networks’ than in explaining how, why, and where they embody particular mixes, how configurations change in space-time, and what the direction of travel might be. (Davies, 2012: 2700).

Tokiko gobernantzaren formak eta suntsipen sortzailea. Krisiak: une erabakigarria?

Puntu honetara iritsita, “negozio-giro” (Wang eta Leng, 2012) ona sortu nahi duten hirien kudeatzaileen egungo testuinguru globalari buruzko gure ikuspuntua bikain jasotzen duen aipamen bat jasotzen dugu:

Las ciudades y ciudades-región –y por tanto las políticas y programas urbanísticos [sujetos a estrategias y proyectos específicos]– han cobrado un papel protagonista, a medida que

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

las agendas económicas nacionales se re-escalaban para aprovechar las ventajas competitivas de sus activos territoriales más estratégicos en un nuevo mapa de lucha global por la localización de capitales (Brenner, 2004; Brenner & Theodore, 2002). (Sevilla-Buitrago, 2015c: 130).

Baina aldaketa estrategikoez haratago, hirietan gertatzen diren gobernantza-ereduen aldaketak ulertzeko, ezinbestekoa da hiri bakoitzaren egitura-baldintzei eta tokiko testuinguru instituzionalari erreparatzea. Eredu horiek ez dira gobernu-aldaketa soil batekin (edo gobernu tradizionaletik tokiko gobernantzarako trantsizioarekin) inposatzen, denboran zehar instituzionalizatzen baitira hirien barruan mugimendu edo eragile sozialentzako eta eragile pribatuentzako aukera-esparruak sortuz.

Sevilla-Buitragok berak adierazten duen bezala, tokiko gobernantza-ereduen sorrera Estatu nazionala berregituratzeko prozesuaren zati gisa interpreta daiteke. Prozesu horretan, hiriek eta eskualdeek erregulazio-modu propioak garatzen dituzte, lehiakortasuna bermatzeko, printzipio neoliberalerik determinatuta gero eta egituratuagoa dagoen esparru global batean. Honaino hainbat orrialdetan azaltzen eta agerian uzten saiatu garen puntu bat. Hala ere, kontuan izan behar dugu eredu horiek tokiko testuinguru instituzionalari ere erantzuten diotela, bai eta eragileek erantzun politiko zehatzak antolatzeke eta hiriari buruzko adostasunak garatzeko duten gaitasunari ere; beraz, ofentsiba neoliberalerik testuinguru batean jardun arren, jarduteko zenbait modu daude. Talde bakoitzaren boterea, erabakiak hartzeko prozesuak artikulatzeko prozedurak eta indar politikoen korrelazioa, funtsezko faktoreak dira tokiko analisisietan (Díaz-Orueta et al., 2018).

Hasieran adierazi bezala:

obviously the specific forms of governance will vary with the nature of the objects to be governed: effective governance of local economic development, hypermobile financial capital, international migration, universities, medical practice, the nuclear power industry, and cyberspace, for example, would entail very different sets of partners and practices. (Jessop, 2003b, 147).

Horrela, gobernantzaren kontzeptua gobernu-mailetan ere aplikatzen da, gobernantza globalaren dinamiketarik hasi (Held, 1997) eta aipatutako autogobernantzaraino (Parés, 2009), gizarte-erakundeek beren burua modu autonomoan gobernatzeko duten gaitasunari erreferentzia egiten dion hori. Hiriek esperientziaz neoliberalerik duten rol pribilegiatua dela eta, gobernantzaren kontzeptua mikro-mailara "tokiko gobernantza" edo "governantza lokala" gisa jaitsi dela ikusi dugu, antzeko hurbilketak integratuz, hala nola "lurralde-governantzarena" (Romero eta Farinós, 2011), "hiri-governantzarena" (Blanco, 2009) edo "metropoli-governantzarena", hiriez harago, beraien eskualdeak ere bilduz (Subirats eta Tomás, 2007) (Telleria eta Ahedo, 2016). Tipologia klasikoena eta,

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

agian, desgaurkotuena ikusi dugun arren, jarraian, gure ikerketarako eztabaida interesgarri eta emankorrenetan jartzen dugu arreta, sinplifikazio eta lerrokatze hain teorikoetan erori gabe, egungo joerak argitzen saiatzen diren eztabaidetan, hain zuzen.

Lehenik eta behin, tokiko gobernantzaren ibilbidea, zalantzarik gabe, dagoeneko azalduta dauden Estatuko birreskalamendu-prozesuek eta *roll-back* eta *roll-out* neoliberalismo momentu ekonomiko batzuek markatzen dutela onartu behar dugu.

Une horien ondorioz, tokiko gobernuak kudeatzaile izatetik, tarte handiagoarekin jarduten duten merkatuaren interes berrien sare batean, erantzukizunak hartu behar izatera igaro dira. “Espazioaren ekoizpen” berri baten testuinguru honetan (ikus I. Blokea), tokiko gobernuak geografikoki irekiagoa den eta merkaturan oinarritzen den metaketa-modu malgu batekin bat datozen hiri-inguruneak produzitzea bilatu dute (Harvey, 1989:360).

Nahiz eta zaila izan suntsipenaren hasierako edo amaierako une espezifikoak, edo une sortzaileen hasiera identifikatzea, hirietan eta hiri-gobernantzan, enpresarialismoaren eta honen gobernatzeko moduen eta austeritatearen aldeko gobernu-moduen artean sinbiosia gertatu da, hauek akaso, fase edo momentu horiek identifikatzeko lagungarriak izan daitezke. Bi gai horiek aurreko atalean landu izan dira, produzitutako espazioari eta hiri-espazioei eta horien erabilera estrategikoei buruzko ikuskera berriei dagokienez, baina ez Estatu-proiektuari dagokionez.

Austeritatea krisi-aldiei berehalako erantzun gisa hartzen badugu, hiri-enpresarialismoa, ibilbide luzeagoa izan arren eta suntsipen sortzaileko uneetan agertu arren, *roll-back* aldien ondoren, aginte estrategikoa gauzatzeko beste modu batzuk ezartzen ditu.

Murrizketen neoliberalismoak hainbat unetan eragiten dituen momentu suntsitzaileen ondoren, *roll-out neoliberalism* izenekoak 2008ko krisia baino lehen hiri-enpresarialismoak haztatu zituen ereduak sendotzen ditu (Jessop, 1998). Kudeaketa-modu neoliberalak normalizatu ondoren, teknokraten bidez, ekonomia despolitizatu nahi da. Proiektu liberal klasikoaren berreraikitzearen aurrean gaude instituzioen esku-hartze erraztatzaileari esker. Beraz, proiektu neoliberal eraberrituaren erakunde sormenaren aurrean gaudela baieztatu dezakegu (Jones eta Ward, 2002). Premisa horren aurrean, erakundeak, edozein eskalatan, sistema erregulatzen saiatu dira, dagoeneko ezagunak diren konponbide instituzionalen (*institutional-fixes*) bidez.

Soluzio horiek KWNSren berezko ongizate-estatuari mesede egin diotela pentsatzen badugu, Jessopek, aurreko erregimenaren patroiak SWPRren patroiek ordezkatu dituztela nabarmentzen du. Ildo horretan, estatuak –tokikoa edo nazionala izan– KWNStik SWPRrako trantsizioetan, lehiaren sustapenean duen zeregina edo rola

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

indartzen du (ez bakarrik enpresa eta konpainia nazionaletan, baita produkzio-sisteman eta bestelako sektore guztietan ere). Beraz, konponbide instituzionalak, iraunkortasun zalantzarikoa adabaki gisa, erakundeen berrikuntza sustatzera bideratuko lirarteke, beren ekonomien egiturazko lehiakortasuna sustatzeko, eredu berrien alde, aurreko marko politikoak deseginez (Brenner eta Theodore, *ibid.*). Era berean, nabarmentzekoa da hiri-mailan gertatu diren erakunde-berregituraketak aldatu egin daitezkeela krisi edo gorabehera-unearen arabera, eta, gainera, ahultasun-puntuak eskaintzen dituztela, hiriak demokratizatzekeo arrakala demokratiko gisa balio dezaketenak.

Oosterlynck eta Gonzálezek (2013) krisiaren garrantziaz eta, bereziki, 2008ko krisi ekonomiko-finantzario globalaz, tokiko gobernantza eta Estatuetan oinarrituz, egiten duten analisiari erreparatuko diogu bereziki. Irakurketa hori interesgarria da bi arrazoiengatik: batetik, azterketaren atzerabegirakotasunagatik, *a posteriori* egiten baita, krisia piztu zen momentutik tarte nahikoa utziz honen ondorioak ulertzeko; eta, bestetik, krisiaren osteko politiken eskalaritateari ematen zaion garrantziagatik, arreta nagusia bi organo garrantzitsutan jarriz: OECD (Ekonomia Lankidetzeta eta Garapenerako Antolakundea) eta bere enplegua eta ekonomia garatzeko LEED programa, eta URBACT, hiri-garapena sustatzeko Europako programa.

Horrela, esan genezake hurrengo zera ere bilatzen dutela: "understand the specific role played by the production of urban space in bringing on and lessening the effects of the crisis" (Keil, 2010:941), hau da, espazioak krisiaren ondorioekiko izan duen paper motelgailu klabea aztertzea. Lehenik eta behin, garapen irregularraren kontzeptuaren bidez eta kontzeptu horretatik eratortzen denaren bidez argibidea ezarri behar dugu, hau da, azken urbanizazio prozesuei eragiten dien finantziarizazio geografiko irregularraren ondorioak izan behar ditugu kontuan. Egileek Rutland (2010: 1175-1176) hartu dute erreferentziatzat, honako hau parafraseatuz:

Contemporary urban design ideals and 'creative city' strategies that have [...] collectively enlisted public consent for pro-development, anti-political regulatory changes. With potential political opposition eviscerated, financial capital can now move more quickly and comfortably into the downtown core, filling in a pre-ratified built form whenever the expected returns might appear favorable relative to other opportunities.

Hiru dira Rutlandek berak (*ibid.*) identifikatzen dituen mugimenduak, kapital finantzarioak higiezinaren garapena kudeatzen duten gobernantza-sareetan nola parte hartzen duen eta bere interesa nola finkatzen duen azaltzeko.

Lehenik eta behin, ikerketa honen lehen blokean aztertu dugunez, 80-90 urteetako produkzio-eredua aldatzea bedeinkazioa izan zen hirigune nagusietako higiezinaren garapenerako. Etengabe hazten ari ziren finantza-konpainiek toki ospetsuetan

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

kokatutako bulego-espazioen eskaria bultzatu zuten; azken hamarkadetan industria pisutsuak ihes egiten ikusi zituzten udalerrak, berriz, motel mugitzen joan dira berhazkunderako proiektu garestiak sustatzeko, subsidiatzeko edo laguntzeko, enpleguak sortzeko eta beren zerga-oinarria berreraikitzeko. *Win-win* estrategia.

Bigarrenik, orain moneta-politikek prezioen mailen ordeztan, finantza-burbuilak maneiatu nahi dituzten heinean, krisi baten ondorioz gertatutako balore-merkatuaren beherakadak jabetza-erosketen olatu handia eragin dezake banku zentralen interes-tasak murriztearen ondorioz.

Azkenik, kontuan hartu behar dugu higiezinaren garapenaren industriaren egitura aldatu egin dela eta, orain, hein handi batean, hiru eragile-mota daudela: merkataripromotoreak (instituzio finantzieroei edo "property holding companies" delakoei saltzeko jabetzak eraikitzen dituztenak, inbertsio gisa mantendu beharrean); megapromotoreak, tokiko enpresa txikiagoak dituzten proiektu partikularretan sartuta (lehenengoek kapital-merkatuetarako sarbide zuzenagoa eskaintzen dute, eta besteek ezagutza eta tokiko harremanak eskaintzen dituzte); eta, azkenik, tokiko/eskualdeko oinarria duten promotore-jabeak (aurrera jarraitzen dute, nahiz eta gero eta erronka handiagoak izan kapitala kostu lehiakor batera lortzeko eta diru gehiago duten lehiakideek nabarmen kontrolatutako merkatuetako krisiei aurre egiteko).

Ez da kasualitatea industria eboluzionatu izana kapital finantzario globalarekiko harkorrako bihurtzeko, eta, aldi berean, hiri partikularretan presentzia iraunkorra izatea. Woodek (2004) azpimarratzen duen bezala, ez du axola zein globalizatu bihurtu den jabetzaren finantzarizazioa; garapena oraindik tokiko ezagutzaren mende dago, hau da, merkatuaren ezaugarriekiko, aprobazio-prozesuekiko eta balizko oztopo politikoekiko dependientea da. Hori guztiz erabakigarria da gure ikerketan aktoreek duten rola identifikatzeko orduan. Kapitala lekuz aldatu nahi bada, laburbilduz, tokian tokiko anfitrioiak behar dira, tokiko espazioa eta testuinguru politiko-ekonomikoa ezagutzen duten eragileak hain zuzen.

Oosterlynck eta Gonzálezek (2013) azterketari helduz, hemen interesatzen zaiguna balizko haustura-unea da (suntsipen sortzailearen mugimendu pendularrean), ikusi dugun bezala existitzen dena, baina ekoizpen-eredu neoliberallean ibilbidea aldatzeko egiturazko krisia izatera iritsi gabe. Finantza-krisiak hirigintza neoliberalaren dinamikan sakontzea dakarrela onartu behar badugu ere, bat geroz Sourel eta Younekin (2009). Izan ere, Brenner eta Peck autoreek zehazten dutenaren ildotik, onartzen dugu krisi geokonomikoak ez duela 1970 osteko urbanizazio hiperpolarizatuaren barruan zeuden joera basatietako bat ere eten. Zentzu horretan, zuhurrak gara eta Gramsciren (1971) baieztapenekin ere bat geroz. Honek ohartarazten

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

zuenez, krisi ekonomikoek berez ez dute krisi politiko organikorik eragiten eta, gainera, krisi politikoek ez dute zertan korrelazio zuzen bat izan behar borroka militanteen sorreran.

Oraingoan, krisiak, hiri-gobernantzek izan duten ibilbidean, eragiten duen transformazioetan jarri nahi genuke arreta. Izan ere, Oosterlynck eta González egileen logika benetan egokia da. 70eko hamarkadan hasitako krisi estrukturalak hiriak, esperimendu neoliberal gisa, epizentroan jarri zituela ulertzen badugu, bai maila espazialean bai instituzionalean; logikoena da 2008ko krisiak, nolabait “koiunturalagoa” izan arren, bi esparru berdinetan eragitea eta ondorioak izatea. Galdera da ea bi dimentsioetan krisi-ondorengo arrazionaltasun berriak sortu diren ala ez. Ikusi dugun bezala, dagoeneko ezagunak ditugun dinamika neoliberalen sakontzea da espazioan gertatu dena, ikus dezagun bada zer gertatu den gobernu-egiturekin eta gobernantzarekin.

Hori aztertzeko, egileek *glokalizazio*-estrategien ideia eta erakunde globalek (OECD eta URBACT) hiriei krisi-ondoko aldietan nola jardun eskatzen dietela azaltzen dute. Ateratako ondorioa interesgarria da; izan ere, instituzio eta erakunde globalentzat hiriak oraindik ere leku estrategikoak direla neoliberalizazioan sakontzeko eta hedatzeko aitortzen dute, eta ez da, inola ere, krisiaren aurreko ordena benetan aldatuko lukeen alternatibarik planteatzen, hala nola esperientzia arautzaile posneoliberalak. Hala, *spatial fixes* posibleak gertatzen dira, baita krisiaren olatuko goiko partean berriro jartzeko eta aurretiko neoliberalismoa berreskuratzeko balizko konponbideak hobetzeko proposamenak ere.

Overall, it seems clear that we are not witnessing a questioning of the neoliberal economic and policy principles that put the process of urbanization at the centre of the 2008 crisis spiral. Instead we see a relatively geographically uneven process of refining neoliberal local policy solutions that will supposedly allow the most competitive cities to ride the wave of the crisis into a reassembled form of neoliberalism. (Oosterlynck eta González, 2013: 1081).

Ildo horretatik, bat gatoz, halaber, Colin Hay autoreak berak (1999) krisiei eta estatuen ibilbideei buruz egiten duen teorizazioarekin. Honen ildotik, krisia Estatuaren boterea birkontzentratzeko prozesu gisa ulertzen dugu (azken kasu honetan, tokiko Estatuena), non, “the state is constituted anew through crisis” (Hay, *ibid.*, 338). Distentsio- eta egonkortasun-aldietan, aldiz, Hayk eragile eta sareei erabakiak hartzeko eta tokiko kudeaketarako sarbideen irekitzea identifikatzen du, eta “the former unified and centralised agency of the state dissolves into a multitude of interdependent, yet none the less relatively autonomous, agencies” (Hay, *ibid.*). Lan hau argitaratu baino pixka bat lehenago, Hay (1996) autoreak, krisiei buruzko teoria Gramsciarrari jarraiki, esaten zuen estatu-berregituraketak, eta, beraz, erregimenen benetako eta guztizko aldaketak krisia

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

bera lehertzen den uneetan gertatzen zirela; bestela, krisia, soilik aldaketa posiblea egin dezakeen beste aldagai metagarria besterik ez litzateke izango:

The above analysis would in fact suggest that the struggle to impose a new trajectory on the structures of the state is lost and won not in the wake of the crisis moment but in the very process in which the crisis is constituted. Gramsci's 'war of position' is in fact a war of competing narratives, competing constructions of crisis, increasingly fought out in the media between conflicting political Elites.

Lehiakortasunaren guruak eta “sormena” krisiaren aurkako gobernu-estrategia gisa

Azpiatal honetan, Schmidek (2012) “new metropolitano mainstream” gisa identifikatzen dituen ildoetako bat garatu nahi dugu. Termino hori interesgarria da; izan ere, laurogeita hamarreko hamarkadaren amaieratik “governantzen jardunbide egoki” (*best practices*) edo hiri-gobernu gisa (governatzen den espazioari dagokionez, jakina) finkatu diren gehiengoaren diskurtsoak eta hirietako krisiei modu glokalean aurre egiteko proposatu diren konponbide espazialak bildu eta berreskuratu nahi baititu.

Hiri-plangintzarako eta -diseinurako, “significant ideological impact in urban policy in cities around the world” (Schmid, *ibid.*: 53) dituzten arau eta prozesu batzuk dira. Horrela, aipatutakoaren inguruan zabaldu diren diskurtsoetako batzuk jaso nahi ditugu, governantzen eta “hiri-ereduen” jardunbide egokiak edozein tokitan erreproduzitu ahal izateko oinarriak ezarri dituztenak. Erreferentzia nagusitzat hartuko dugu hirigile ezagunenetako bat, zeinak, gainera, mendebaldeko hirietan krisiei aurre egiteko eredu prototipiko ospetsua ematen duen.

Richard Florida “hazkundearen hirigintzaren” erreferente ezaguna da, eta krisiaren osteko hirigintzarako egindako ekarpenengatik eta konponbideengatik ere txalotua izan da. Haren ospea eta proposamenen erreproduzio ia akritikoa lan ezagun batzuen argitalpenaren mende dago, hala nola: *The rise of the creative class* (2002) edo *The new urban crisis: gentrification housing bubbles growing inequality and what we can do about* (2017).

Floridaren teoriak hirietako politika publikoetan kapitalaren suntsipen sortzailearen diskurtsoak eta interesak finkatzen dituzte, eta, ondorioz, gobernuetan, gobernatzeko moduetan eta, azken batean, tokiko gobernuak ideologikoki lortu nahi dituzten Estatu eta hiri-erregimenaren ideietan eta proiektuetan. Krätkeren ustez (2012:138), Floridaren teoriak epai ideologiko oso argiak dituzte:

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Florida deals with the specific attraction factors of cities for the members of the creative class and recommends that political decision makers supply a high standard of living and leisure amenities for the creative class, since this group is said to attract further creative activities and is thus of great importance to future regional development.

Ikus dezakegunez, Floridak (2002; 2017) aipatzen dituen hiri-sormenari buruzko teoriak eta estrategiak ikerketa honetan jada aztertu dugun hiri-enpresarialismoarekin lotuta daude, eta oso ondo funtzionatzen dute hurrengo hauekin: “the grain of extant neoliberal development agendas, framed around interurban competition, gentrification, middle-class consumption, and place-marketing” (Peck, 2005:740). *Roll-out* neoliberalismoaren forma berrietarantz mugitzean datza, hots, krisialdiak dakarren suntsipenaren aurrean sorkuntzari berriro heltzea.

Baina maila instituzionalean proposatzen dena kontuan hartuta, Floridaren teoriaren atzean ideologia, ondorio eta aktore onuragarri batzuk (beste batzuen kaltetan) dituzten politika publikoak ezkututzen dira.

With apologies to Florida, creativity is not something that can be simply imported into the city on the backs of peripatetic computer hackers, skateboarders, gays, and assorted bohemians but must be organically developed through the complex interweaving of relations of production, work, and social life in specific urban contexts. (Scott, 2006: 15).

Estrategia horren adibide dira Baltimoren 2004an eman ziren diskurtso instituzionalletako batzuk:

In 2004, the Baltimore Mayor’s Office of Community Investment announced and officially launched the ‘Creative Baltimore Initiative’, an initiative aiming “to devise a co-ordinated and comprehensive strategy that positions and promotes Baltimore as a diverse, creative, and opportunity-rich city in order to attract, engage and retain creative class residents (more specifically, artists, students, young professionals, creative entrepreneurs and empty nesters) (Mayor’s Office of Community Investment, 2004). (Ponzini eta Rossi, 2010: 1046)

Ponzini eta Rossik “Creative Baltimore Initiative” delakoari buruz egiten duten azterketan, bi ardatz dituen hiri-gobernantzako beste egitura bat sustatu zuela adierazten dute: alde batetik, arautzeko eta erabakitzeko botereen deszentralizazioa suposatzen duen, eta, bestetik, tokiko elite politikoaren esku utzi ziren eginkizun garrantzitsuenak, bereziki, alkatearen lidergoa azpimarratzen dute. Gobernantza kreatiboaren estrategia horrek nazioartekotze lehiakorrarekin, ekintzaitzarekin, arteekin eta abarrekin lotutako proiektuak (batez ere ekonomikoak) bultzatzeko hainbat modu ezarriko lituzke. Azken batez, Ponzini eta Rossik (ibid.) adierazten duten bezala, “klase sortzailearen” (*creative class*) ideiak inplementatu diren modu berean, gobernantza-modu espezifiko bat ezarri da.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

In this context, urban governance has not to be seen as a fixed repertoire of institutions and organisations and related contractual relations, but as a specific perspective from which one might make intelligible the diversity of attempts by authorities and their collaborators to shape the action of 'others' (even those others such as the artistic communities whose agency is apparently detached from material and instrumental goals) in relation to objectives of economic growth and competitiveness, urban regeneration, neighbourhood revitalisation and the building of political capital through dynamics of network formation. [...]). A creative class policy activates procedures and practices of urban governance being inherited from the local policy context, as we will show with reference to Baltimore and its 'shadow government' legacy. (Ponzini eta Rossi, *ibid.*: 1043).

Hau da, hiri-gobernantza (bere osatusunean ulertuta), "klase sortzailea" handitzearen ideia dakarren hirigintza enpresarialista estrategiaren pean, lortu nahi diren helburu eta xedeak lortzeko tresna bat baino ez litzateke izango.

Marko teoriko honen amaieran argudiatzen ari garen bezala, *roll-back* eta *roll-out* neoliberalen uneek tokiko gobernuaren bestelako rola dakarte; hala, berretsi egiten dugu hedapen edo susperraldi uneetan, tokiko gobernuen rol neoliberalara erantzukizunak eskuordetzea dela dioen hipotesia. Hala eta guztiz ere (eta askotan errepikatu dugun bezala), horrek ez du esan nahi tokiko gobernu eragile ahul eta botere-gabea bihurtu denik hiri-eremu publikoan (ez *roll-back*, ezta *roll-out* momentuetan); aitzitik, "recent urban history in Baltimore has reproduced the long-term feature of the city 's urban politics: the leading power of the mayor' s office." (*ibidem*: 1045). Autore berek diotenez, alkateen figurak funtsezko zeregina hartu du hiri-erregimenak eratu, babestu, egonkortu edo ordezteko, eta, askotan, figura horien mende egon da eragile subalternoek (klase sortzailatik askoz haratago) hiri-gobernantzaren egitura izan duten irisgarritasun handia edo txikia.

Bitxia da sormenaren ideian oinarritutako hiri-berroneratzeko plan eta estrategiek suntsipen sortzaileko aldiekin duten lotura. Baina, pentsatzen hasten bagara, argi dago ez dagoela sormenik dena sortuta baldin badago, eta dena sortuta ez badago, itxuraz, inork asmatu ez duelako edo suntsitu egin delako da. Nolanahi ere, erantzunek beti daramatzate etiketa "berritzaileak" edo, hobeto esanda, "ekintzaileak", nahiz eta errepikatzen dena, hiri-espazioen arteko desberdintasunak areagotzen dituzten konponbideak eta estatu-estrategia neoliberalaren zerbitzuetara jartzeko kontrolatzen saiatzen diren gobernantza-sareak diren. Horiek "hirirako eskubidearen" aldeko estrategiak hiri-erregimenen ikuspegi hegemonikoetatik urruntzen dituzte (Mayer, 2012).

Hala, ondoriozta dezakegu, garai bateko egitura-krisiak, Estatu nazionalen berregituraketa eta birreskalamendua kontuan hartuz, eta hiri-eremuak neoliberalismoaren lurralde-eremu gisa hartuta, tokiko gobernu tradizionalen orde

network governance eta *policy network* direlakoak ezarri zituela, eta halaber, hiri-enpresarialismoaren printzipioetara iristeko helburu paradigmatico berriak ezarri zituela. 2008ko finantza- eta mundu-krisiak tokiko estatu-botereak tokiko eragile politiko-instituzionalen figuretan birkontzentratzea ekarri zuen, beste eragile batzuei atea itxiz eta eragile horiek hautakortasun estrategiko berriak ezartzeko duten gaitasuna zalantzan jarriz (izan ere, *roll-out neoliberalism* uneetan, agenteek sartzeko aukera gehiago izan dezakete distentzio momentua delako); hala, are deserregularizatzaileagoak diren jardunbideak sustatu zituen, hala nola hiri-enpresarialismo berriarenak eta “hiri-sortzaileenak” (*creative cities*), berriz *roll-out neoliberalism* politiken alde egiten hasiko liratekeenak.

Austeritatea eta hiri-enpresarialismoa. Roll-back eta roll-out neoliberalismoarekin bueltaka

2008an hasitako krisi ekonomikoaren joera suntsitzaileak eta austeritate-politiken bidezko kudeaketak, tesi honen irakurlearentzat ziurrenik berria izango ez den desberdintasun sozialaren hazkunde handia eragin du, bai eta herritarren sektore zabalen kalteberatasuna ere. Krisi guztiak bezala, kolektibo guztiei berdin eragitetik urrun, krisiaren kostu sozialak diru-sarrera txikiak dituzten talde sozialetan eta hirigune behartsuenetan kontzentratu dira, baita klase ertain zabaletan eta gastu publikoaren murrizketen, enpleguaren prekaritatearen eta oinarritzko ondasunak (etxebizitza, adibidez) eskuratzeko gero eta zailtasun handiagoen ondorioak jasan dituzten eremuetan ere (Blanco eta Gomà, 2020). EGirraren ondorioak, besterik gabe.

Testuinguru honetan, austeritate-gobernantzaren ezaugarrietako bat aktoreen arteko lankidetzarik eza da, erabakiak hartzeko orduan hierarkia zehatz batean oinarritzen da, eta horrek, une batez, beheko gizarte-geruzetarako deliberazio aukerak urrundu egiten ditu, eta gobernu aparatu zentralizatuenetan kontzentratzeko joera errazten du (Donald et al., 2014). Azken horiek, era berean, kapitalaren eta inbertitzaileen interesen alde gehien egiten duten hautakortasun estrategikoa indartzeko joera dute, eta horrela, erakunde boterea eta malgutasuna (modu sektorialean edo autonomoagoan antolatua) berriz kontzentratzen dira. Kostuak minimizatzeko helburua duen joera horren adibide bat gastu publikoaren murrizketan datza, udaletan eta eskualdeetako gobernuetan sail, departamentu eta abar estrategikoak (adibidez, ekonomia- edo finantza-politikarekin lotutakoak) alkatearen edo eskualdeko lurraldeko arduradun gorenaren figuran biltzen direnean gertatzen da.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Rancièren (2014) pentsamendu politikoaren ildoak jarraituz, egungo demokrazia adostuetan austeritate-gobernantza menderatze-ordena oso naturalizatutzat har daitekeela esan dezakegu, "politikoa denaren" izaera natural gatazkatsua baztertzeko gai dena arrazionalismo ekonomikoaren izenean. Hertsadura, orokorrean, betidanik neoliberalizazioaren zati integrala izan bada ere, deliberazio-praktikak baztertzearen ondorioz, austeritate-garaietan hiri-gobernantza hierarkikoagoa izan ohi da (Bayirbag et al., 2017; Davies eta Blanco, 2017; Lippi eta Tsekos, 2018; Janoschka eta Mota, 2021).

La política de austeridad puede interpretarse como una ofensiva estratégica a largo plazo diseñada para reorganizar la matriz institucional y el equilibrio de fuerzas a favor del capital. (Jessop, 2017:310).

Jonathan Davies (De Monfort University) eta Ismael Blancoren (UAB) taldeek elkarlanean egindako proiektuak, (aipatu berri den aipua jasotzen du artikulua), gobernantzaren eta austeritate-hirigintzaren inguruan eta bi fenomeno horiek hirietan izan dituzten ondorioak laburbiltzen dituen orain arte eragin handiena izan duen obretako bat da. Neoliberalismo bariegatuaren dinamikak eta Europako zenbait hiritako austeritate-estrategia puntuala alderatuz egindako azterlanak, austeritate-gobernantzaren ezaugarrien eta hirietako neoliberalizazio-prozesuetan honek duen inplikazioaren arteko lotura azaltzen duten bost puntu identifikatzen ditu.

Lehenik eta behin, aplikatu ondoren austeritate-neurriak azkar hedatzearen arteko lotura nabarmentzen dute. Alde horretatik, garrantzitsua da, alde batetik, austeritatearen aldeko diskurtsoak duen egokitzapen azkarra eta hegemoniko bilakatzeko duen abiadura. Baina, bestalde, merkatuaren autoerregulazioari espazioa nola lagatzen zaion azpimarratzen da, Estatuko erregulazio-neurri keynesiarren kaltetan. Horrela, Peck eta Tickellekin bat etorri (2002:37), austeritate-hirigintza neoliberalismoaren ("atzerakada") eta "active destruction or discreditation of Keynesian-welfarist and social-collectivist institutions" ren bultzatzaile indartsua da.

Lehenik, behin aplikatzen direnean, austeritate-neurrien hedatzeko abiadura azpimarratzen dute. Alde horretatik, garrantzitsua da, batetik, austeritatearen aldeko diskurtsoak duen egokitzapen azkarra eta hegemoniko bihurtzeko duen abiadura gaitasuna. Baina, beste alde batetik, merkatuaren autoerregulazioari lekua nola lagatzen zaion azpimarratzen da, estatu-erregulazio-neurri keynesiarren kaltetan. Horrela, Peck eta Tickellekin (2002:37) bat etorri, austeritate-hirigintza *roll-back* neoliberalismoa delakoaren bultzatzaile indartsua da eta "active destruction or discreditation of Keynesian-welfarist and social-collectivist institutions" suposatzen du.

Bigarrenik, jarraian ikusiko dugun hiri-enpresarialismorako bideari ekiten dioten joeren apustua nabarmentzen da. Davies eta Blanco burutzat duen taldeak egindako

azterlanean, 2008ko krisi-osteko aldiaren ikertutako hiri guztiek lehiakortasunerantz eta hazkunderantz egindako mugimendu bat igartzen da, hiri-hierarkien merkaturaren goreneko mailan kokatzen saiatzen direnak, hain zuzen. Hiri-espazioak merkantilizatzeko modu horrek, espazioari lotutako lehen atalean ikusten genuen bezala, baliabide eta ondasun publikoak espekulazio-jardueretara desbideratzea ekarri ohi du, eta batzuetan zor publikoa handitu egiten da. Hala eta guztiz ere, uste dugu krisiari emandako erantzunaren parte dela hori, *roll-out neoliberalism* egoeretara ahalik eta lasterren aldatzeko kontratendentzia-dinamikak baitira, hau da, zaharkituriko eta pitzaturiko (edo suntsituriko) egiturak sostengatuko dituzten egitura berriak lehenbailehen sortzeko.

Hirugarrenik, gure ustez gobernantzaren azken boladako azterketetan oso interesgarria den puntuetako bat identifikatzen da. Egileek udal-gobernaren eta hirugarren sektorearen arteko aliantzak aipatzen dituzte, (baita austeritatearen aurkako aktibistak ere), hain zuzen ere, austeritate-politikek eragindako erreproduzko krisiari aurre egiteko aktore garrantzitsu gisa. Hemen agertzen hasten dira bariegazioaren adibide nagusiak, eskubide sozialdemokratekin, identitate nazionalekin, klientelismoarekin, erlijioarekin eta abarrekin lotutako tradizio neoliberalarekin zerikusirik ez duten jardunbideekin.

Laugarrenik, eta aurreko puntuaren ildoari jarraituz, Walliserrek “hiri-aktibismo berri” gisa identifikatu zuena ekartzen dute aurrera (Walliser, 2013). Neoliberalizazio bariegatuaren testuinguruan, mugimendu horietako askok sortutako autolaguntza-praktika efimeroa izan zuten ibilbide iragankorra sintetizatzeko balio du kontzeptuak; izan ere, mugimendu horiek oso gutxitan izan zuten legitimazio eta ibilbide nahikoa hiri-gobernantzaren eskemetan sartzeko.

Nahiz eta *a posteriori* mugimendu horiek eragin handia izango zuten Estatu espainolean, non praktika prefiguratibo horietako batzuk ordezkari politiko handiko alderdi mugimenduetan instituzionalizatuko ziren (PAHTik Podemosera). Aztertu gabe geratzen dira mugimendu horien dinamika demokratizatzaileak, norabideak (*top-down* edo *bottom-up*) eta politika aurrerakoiak erakunde heredatuetan izan zuten errotzea. Hurrengo atalean sailtuko gara errotze hori noraino heldu zen ulertzen.

Azkenik, austeritate-aldietan gobernatzeko modu parte-hartzaileen blokeoari eta, batzuetan, atzerakadari buruz hausnartzen da. Hiri bakoitzak bere ibilbidea duela egia bada ere, gizarte zibilak eta Estatuak aparatuek beste eskaera eta jarduerak batzuetan oinarritu zuten beren energia politikoa. Hala, parte-hartzeari lotutako erakundeek aktibisten eta elite politikoen interesa galdu zuten, hauek ez zuten partaidetza-prozesuen bidez haien politikak legitimatzeko beharrik ere ikusten.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Gainera, jada aipatu dugun hirugarren sektoreak austeritatearen babesle gisa izan zuen eginkizunaz gain, austeritatearen ondorioak arintzeko ko-kudeaketa eta lankidetzak izan ziren Erresuma Batuko hiri askoren ezaugarri nagusietako batzuk (Orozco, 2022), beti ere goitik beherako logiketan mugituz. Hala, Jonathan Davies eta Ismael Blanco egileek ondorioztatzen dute gobernantza parte-hartzailea, aurretiko lankidetzarako edo ko-gobernantzarako tradizio bat zegoen kasuetan baita ere, suntsipen sortzailearen eta 8. Irudian aipatu diren neoliberalizazio-ereduen beste biktima bat izatera igaro zela.

Azkenik, ez dugu alde batera utzi behar Blanco et al. (2019) austeritate-hirigintzak eta -governantzak eragiten dituzten kontrapartiden inguruan esaten dutena, austeritate neoliberalerako politikek eragindako klaseen muga-jasangarriaren gainditzeak hiri-politika-forma alternatiboak sor baititzake. Jamie Peck (2015:20) berak ohartarazten duenez:

inescapably, austerity urbanism is politically controversial, and the animation of resistance politics might be considered one of its double-movement contradictions. [...] Instability and uncertainty beck-on. New terrains (and stakes) of struggle will be shaped in this process.

Horregatik, ez da baztertzeko austeritate-politikek epe ertaineko hirien ibilbideetan eta hiri-politiken bilakaeran izan dezaketen eragin anibalentea. Kontuan izan behar dugu baieztapen horek ez duela inola ere kontraesanean jartzen neoliberalizazioaren eta austeritatearen prozesu suntsitzaileen sakontzeari buruzko aurreko premisa; izan ere, hiri-ibilbideen balizko hausturak, suntsitze-prozesu horien ondorengo uneetan kokatzen baititugu, are gehiago, prozesu horien ondorioztat har daitezke.

Hau esanda, gure ikerketari dagokionez, kontuan hartuko dugu, egoera espezifiko jakin batzuetan, erakundeen prozedura eta konponbide nagusiak, subjektu politiko eta sozial berriek eta/edo aurreko politika espazialekin eta hautakortasun estrategikoekin kontraesanean dauden proiektu politiko erradikal berriek desafiatu ditzaketela. Hala, Blanco et al.-ek (ibid.: 5) "hiri errebeldeei" edo *fearless cities* delakoei buruzko hausnarketa interesgarri bati atea irekitzen diote:

because cities have been a que, en 2012; Peck, 2015; Because cities have been a, in the development of neoliberalization, they may aly become a central stage for the building of its political alternatives (Dikeciu & Swyngedouw, 2017; Harvey, 2012; Peck, 2015).

Ondorio gisa, eta "denbora" aldagaiari dagokionez, Jessopek (2017: 307-308) adierazten du Estatuetan austeritatea agertu den hiru modu daudela (eskala edozein dela ere). Lehenik eta behin, "koiunturazko austeritate-politikak" identifikatzen ditu, izenak adierazten duen bezala, epe laburreko edo berehalako aldi baterako konponbideak izango liratekeenak. Bestalde, krisi kronikoei erantzuteko "austeritate iraunkorrerako politikak" edo "austeritate iraunkorra" aurkitzen dugu, indarren oreka kapitalaren alde

berrantolatzea bilatzen duena. Eta, azkenik, Jessopek “austeritateko gobernu-sistema” identifikatzen du. Azken hori aurreko bi praktiken metaketatzat har daiteke, eta erregimen aldaketa eta nazioarteko merkatuaren interesak asetuko dituen estrategia aldaketa dakar⁷⁸. Hori, zalantzarik gabe, proiektu bakoitzaren denbora-horizonteekin eta lehen aipatu dugun estatu-estrategia eta proiektuekin lotzen da.

Orain arte aztertutakoarekin bat etorritz, Harveyk aldi baterako erantzun koiunturalak aipatzen ditu, hala nola *spatial* edo *institutional fixes*. Konponbide horiek 2008ko finantza-krisiari aurre egiteko arazoak hedapen geografikoari esker eta espazioa berrantolatzeko modu berri baten bidez konpontzen saiatuko lirake. Ildo beretik, tokiko-eskalan, 1970-1980 hamarkadako industria-krisiaren ondoren hasitako espazio-denborazko doikuntzek edo konponbideek zuzeneko lotura dute, erakundeak *tokiko kudeatzaile* izatetik, gobernantzaren zati eta *hiri-enpresarialismo* forma errepikakorren parte izatera ahalbidetu duten erakundeen ikuspegi aldaketaren hasierarekin (Martínez et al., 2018).

Jarraian, gobernantza enpresarialistaren modu horren ezaugarriak laburbilduko ditugu (Harevy, ibid.; Peck eta Tickell, 2002) (hiri-inguruneko suntsipen sortzaile espazialaren uneetatik haratago, aurreko blokean azaldu dugun bezala, Sevilla-Buitragoren ekarpenen bidez), orain arte azaldutako austeritate-aldiei erabat lotuta baitago. Mendebalde osoan zabaltzen den gobernantza-modu horrek jada aipatutako “hiri ekintzailea” ere sortzen du (Cortina i Oriol, 2013), eta bi krisi-garaitatik eratorritako bi “une sortzailetan” du indarra: garai postindustrialean (Martí-costa eta Tomàs, 2016) eta 2008koaren ondoren izan zen perfektzionamendu edo erasoan (ikus Irudia 8). Nahiz eta austeritate-gobernantza batekin konbina daitezkeen goreneko momentu sortzaileak izan, egia da konponbide errepikakor eta fluktuatzailea dela, eta suntsipen-uneen edo *roll-back* uneetan ere irauten duela.

- **Espazioaren antolaketa berria:** Gobernutik gobernantzara igarotzean bertan, eragile sozial berriak sartzan dira hiri-eremua antolatzeko borrokan. Ildo horretan, estrategia-enpresarialistek klase-aliantzak eta koalizio-politikak ekarri ohi dituzte berekin, ingurune ekintzailea bultzatuko duten politikak gauzatzeko.

⁷⁸ Ezinbestekoa da kontuan hartzea aipatutako azken denbora-patroiak ateak irekitzen dizkiola, hainbat krisiren ondoren, krisi politiko, ideologiko, hegemoniko eta organikoaren testuinguruan, erantzun autoritarioak emateari. Atsekabea taktika teknokratikoen eta plutokratikoen bidez bideratzen duten erantzun autoritarioei hain zuzen. Ildo horretan, Europako herrialde batzuetako kasuak azter daitezke, hala nola Melonirena Italian.

- **Aliantza publiko-pribatuak:** kanpoko finantzaketa erakartzeko, parteneriatu publiko-pribatuak tokiko ehun ekintzaile tradizionalaren interesen pean gertatzen dira, tokiko gobernu-botereen eta kanpoko finantzaketa-iturriak dituzten inbertitzaile berrien bidez. Diseinu eta gauzatze espekulatiboetan oinarrituriko enpresa-logiken arabera, sektore publikoak arriskuak bere gain hartzen ditu (apustua) eta pribatuak irabaziak (apustuaren irabaziak) jaso/banatzen ditu.
- **Tokian VS Lurraldean oinarrituriko ekonomia politikoa:** gobernantza-enpresarialistak lekuak sortzen ditu (edo “ez-lekuak”, kasu batzuetan), eta balio handiagoa ematen dio truke-balioari erabilera-balioari baino. Hau da, politika lokalak hiri-espazio espezifikoean zentratzen dira, eta ez hainbeste lurralde-dimentsiodun etxebizitza, hezkuntza eta abarrei loturiko gaitan. Hiriaren mugak muga jurisdikzionaletatik haratago ulertzen duen lurraldearen ekonomia politikoa alde batera utzita, agerian geratzen da inbertsio pribatua erakarriko duen eta kapitala espazioan erreproduzitzeko duen hiri-irudia sortzeko interesa.
- **City-marketinean oinarritutako lehia:** Dinamika enpresalistek hiriak haien arteko lehia-espiraletan sartu ohi dituzte, erakarpen-polo/aktibo bihurtzeko helburuarekin. *City-branding* helburua duten tokiko ekintza eta politika guztiak *boosterism* estrategiaren pean daude. Horrek, nazioartean, lanaren nazioarteko eta espazioko banaketa eragiten du, eta hirien merkatu espezializatua sorrarazten du.

Hiri-gobernantzaren teoriaren eta ereduaren berrikuspen kritikoa: horizonte berrietarantz hiri-erregimenen teorian

Jessop (1997) autoreak dioen bezala, eta azken atal honetan ikusi dugunez, ezin ditugu tokiko Estatuetan eta hiri-erregimenetan izandako aldaketak krisi ekonomikoko garaiei eta ekoizpen-moduen eraldaketei soilik egotzi.

Arreta berezia jarri behar diogu arazo ekonomikoak eta suntsipen sortzaileko prozesuak (ikus 8. Irudia) nola eszenifikatzen diren, lehenago, Estatuaren ekintzarako (zentzu inklusiboan) arazo politikoetan eta, nola araututa dagoen, haien konponbidea estrukturaliki inskribatuta eta estrategikoki selektiboa den hiri-erregimenen naturagatik.

Hau da, gobernantza-modu espezifikoko ahalbidetzen dituzten koalizio moten eraketan ere jarri behar dugu arreta, gure azterketari gobernu-erakunde hutsetatik eta horien

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

egituraketatik haratago doan ikuspegia emanez. Izan ere, Stonek berak (1993) adierazten du hiri-erregimenen bilakaera politikoa koalizioen osaeraren, eragileak erlazionatzeko moduren eta horiek botere-harremani ematen dizkieten baliabideen araberakoa izango dela⁷⁹.

Stonek (1989) erakusten duen eta ikerketa honetan zehar adierazi den bezala, hiri-erregimenak tokiko Estatuetakoko gobernuak, ibilbide neoliberalak eta aipatutako globalizazio-dinamikak direla eta, egoera modu autonomoan gobernatzeko ahulegiak direlako eraten dira, gizartearen segmentuekin aliantzak sortzeko beharrak hainbat gobernantza-modu sortzen ditu.

Hiri-erregimenen teoriatik egin den ekarpen interesgarrienetako bat tokiko boterearen bost mota identifikatzea izan da (Marti, 2004; Casellas, 2005; Díaz-Orueta, 2010): “botere sistemikoa” (*Systemic power*); “aginte-boterea” (*Command power*); “koalizio-boterea” (*Coalition power*); eta “botere estrategikoa” edo “ekoizpen-sozialekoa” (*Preemptive power*).

Lehenengoa, “botere sistemikoa”, elite ekonomikoak eta agintaritza politikoak, baliabide produktiboen eta hiri-lurzoruaren jabetzari esker, tokiko agenda politikoaren gainean egiten duten kontrolari dagokio. Stonek adierazten duen bezala (1989), enpresaburu handien eta tokiko familien metaketa historikoagatiko abantaila ekonomikoa, eta politikarien sostengu ekonomiko arrazionala, funtsezko elementuak dira botere sistemikoa eratzeko.

Normalean, botere horretan parte hartzen dutenek ez dute ahalegin kontzientea egin behar botere garrantzitsu bat gauzatzeko aukera emango dien abantaila-posizio estruktural bat lortzeko (Casellas, 2005; 143); horregatik deitzen diogu sistemiko. Bestalde, garapenezko hiri-erregimenaren ereduarekin oso lotuta dagoen botere-mota bat da (hurrengo lerroetan azalduko dira eredu motak). Erregimen horiek industria-hirien beherakadan izan zuten unerik gozoena, eta erregimenaren ereduak berriitu zituzten aro postindustrialetan.

Bigarrenik, “aginte” edo “kontrol sozialeko” boterea dugu. Erabat hierarkikoa, aginte-botereak, X talde bat beste talde baten kontrola eta menderatzea dakar, baliabideak mobilizatuz (dirua, informazioa, prestigioa edo ezagutza); beraz, boterearen ikuskera weberiar samarra dela esan dezakegu (Martí-Costa: 2005; 91). Estatuaren eta gainerako eragileen gaitasunak oso lausotuta dauden sare-gobernantzako botere-mota hori,

⁷⁹ 12. Taula aurkezteko aukera aprobetxatzen dugu hemen. Ikusiko dugunez, gure azterketa alderdien arteko borratatik haratago doa. Taula hau izango da gure azterketa analitikoaren egiteko erabiliko dugun gidalerroa.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

benetan, zaila da gertatzea, baina uste dugu noizean behin harreman desorekatuetan aginte-boterearen ezaugarriak ahalbidetzen dituzten aldagaiak daudela (adibidez, gehiengo absolutua lortzen duen udal-gobernua). Hala, gure ustez, gobernantzaren beraren mikrosareetan egon daitezke, denboran esporadikoki harremanak dituzten eragileen artean, hain zuzen.

“Koalizio boterea”, “aginte boterea” gobernantzari lotuta dauden arrazoiengatik ezartzea ezinezkoa denean agertzen da. Tokiko egitura instituzionalen zatikatzeak eta konplexutasunak direla eta, aginte-ahalmena dutenek eta haien baliabide aktiboen mobilizazioa eraginkorra ez denean, beste eragile batzuekin negoziatu eta konponbide adostuak bilatu behar izaten dituzte. Horrek esan nahi du hiri-agenda negoziatua ere agertzen dela. Gutxitan edo inoiz ez da koalizio boterea *motu propio* eragile baten borandatez agertu. Dena den, koalizio boterea ez du zertan aginte-botere zapuztu-batetik eratorri, antzeko helburuak partekatzen dituzten eta koalitu nahi/ahal diren edozein tokiko eragiletatik sor daiteke.

Azkenik, “botere estrategikoa” edo “ekoizpenekoa-sozialekoa” dugu. Lidergoa kontrolatzeko aukera ematen duten tokiko baliabideen bidez lortutako lidergo intentzional eta aktibo bati lotuta, botere hau, sistemaren aldaketa eta eraldaketei egokitzeko, denboran zehar posizio estrategiko bat izatean eta mantentzean datza. Botere estrategiko horrek aginte- eta koalizio-botere handia eskatzen du, eta sistematikoki eta estrategikoki txandakatuko dira. Alde horretatik, “hiri-erregimenen teoriak” egiten duen ekarpen handia da, egungo gizarteetan beharrezko gobernagarritasun-funtzioei eusteko eta horiek sortzeko, lidergo-botere hori ezinbestekoa dela aitortzea. Honek aginte- eta koalizio-posizioetan dauden eragileak behartzen ditu *power over* izatetik, *power to* izatera. Ikuspegi honek gobernantzaren konplexutasuna are gehiago aberasten du, baina, aldi berean, tokiko egitura instituzionalen orientazioan izandako aldaketak erakusten ditu. Izan ere, eragileen arteko sareen multilateralitasuna adierazten du, eta ez horizontaltasuna, eta boterea posizio instituzionaletatik harago ikustea ahalbidetzen du.

Tokiko botereak xehetasunez azaldu ondoren, adierazi behar dugu, botere-jokoa izugarria izan arren, hiri-erregimenak epealdi luzeetan eraikitzen direla, eratzen diren koalizioak oso sendoak izan ohi direla, eta, ondorioz, denboran irauteko eta politika espezifikoak sortzeko joera dutela. Stonek (1993) lau hiri-erregimen tipologia nagusi identifikatu zituen: mantenukoa, garapenekoa, aurrerakoia eta erradikala (*maintenance regimes, development regimes, middle-class progressive regimes* eta *lower-class opportunity expansion regimes*).

“Mantenuko hiri-erregimea” edo “kontserbadoreak”, printzipioz, ez du ezarritako praktika sozial eta ekonomikoa aldatu nahi. Horren harira, baliabide pribatuak modu oldarkorren mobilizatzea ez da beharrezkoa eta ez da eragileen portaeran funtsezko aldaketarik egin behar. Mota honetako erregimenak ohiko zerbitzuak ematean oinarritzen dira eta hautestontzietan soilik behar dute aldizkako onarpena. Motibazio-eskaerak oso txikiak dira eta eszeptizismoa edo axolagabekeria ez dira arazo. Gobernuz kanpoko eragileentzat, mantenuak, gauzak dauden moduarekin pozik egotea exijitzen du.

Bigarrenik, “garapeneko-erregimena” erraz identifika daitekeela baieztatu dezakegu; izan ere, hiri-espazioaren erabilera aldatzeaz arduratzen dira nagusiki, hazkundera sustatzeko edo gainbeherari aurre egiteko. Erregimen eredu ohikoa da hiri eta eskualde postindustrialetan. Ildo honetatik, ezarritako eredu sozial eta ekonomikoak aldatzeko ahaleginak egiten dituzte eta inbertsio pribatua ekintza publikoarekin lotzea bilatzen dute. Krisialdi momentuetan, inbertsiogile pribatuek beren baliabideak arriskuan jar ditzaten, aldaketa positibo bat egingarria dela pentsatu behar dute, horretarako ekintza publikoek bideragarritasun hori bermatzeko beharrezko isladapena eman ohi dute. Urrats horiek lurren erosketa eta garbiketaren (industria-eremuetan batez ere), instalazio publikoen eraikuntzan edo beste subsidio banaketan oinarritu daitezke.

Garapeneko-erregimenek tokiko proiektu ekonomikoetan aldaketak dakartzate, eta horrek oposizioa eta arriskuak eragin diezazkie gobernuko eragileei eta azken batean, bestelako eragileei ere. Kasu horietan, garapeneko-proiektuari lotutako jarduerak herriaren kontrolatik eta herritarren benetako parte-hartzetik isolatuta egon ohi dira. Bestalde, esan dezakegu, erakundeen arteko eta eskala anitzeko koordinazio handia eskatzen dutela.

Garapeneko-dinamikek pizgarri selektibo ugari eta aukera espazial espezifikoak sortzen dituzte, hala nola enpleguak, kontratazioak, zergak, zerbitzuak edo azpiegiturak. Horiek oso lagungarriak izan daitezke gatazka maneiatzeko eta oposizioa leuntzeko edo zatitzeko, eta oro har hauteskunde-porrotik ez jasotzeko. Agintaritzaren handiena duen eragileak hurrengo baliabideak mobilizatzeko gaitasunak behar izango ditu: inbertsio pribatua erakartzeko gaitasuna, garapenaren esperientzia, eta enpresa-sektoreko eragileekiko eta funts-publikoekiko lotura estuak.

Hirugarrenik, Stonek (ibid.) honela identifikatzen du “klase-ertaineko erregimen progresista” hainbat neurritan oinarritutako hiri-erregimena, hala nola: ingurumenaren babesa, babes historikoa, etxebizitza eskuragarria, hirigintza-diseinuaren kalitatea eta hainbat helburu sozialetarako diru publikoa. Beraz, mandatu aurrerakoiek elite instituzionalen ekintzak monitorizatzea eta pizgarriak eta zehapenak neurtzea eskatzen

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

dute, jarduera eta murrizketaren arteko konbinazio egokia lortzeko. Gobernatzeko zeregina erregulazio-forma konplexu bat da, gobernantzaren suntsipen sortzaile-prozesuen eta krisien ondorioz koskatu daitekeena.

Bassolsen ustez (2021:43), formula hori ezkerreko klase ertaineko taldeek, artistek, unibertsitarioek eta intelektualek osatutako diskurtso posmaterialista batean oinarritzen da, enpresa-hiri baten edo kapital-hiri baten iruditeriarekin aurrez aurre. Ildo honetan, egileak dio erregimen mota hori arrakastatsuagoa izan dela hiri txiki eta ertainetan, trinkoak eta sakabanatu gabeak, eta metropolitanizazio prozesuen ezaugarri den hiri-dispersiorik gabeak.

Azkenik, azpimarratu behar da erregimen aurrerakoiak hautesle arretatsuak eskatzen dituela. Agindu progresistak herri-babes aktiboan oinarritzen dira askotan, udal-hauteskundeetara mugatzen ez diren partaidetza-mekanismoekin.

Azkenik, nekez ikus daitezke “klase baxuentzako aukerak zabaltzeko erregimenak”, “erradikalak” ere esaten zaienak. Erregimen kontserbadoreen kasuan bezala eredu puruak izanik, mota honetako erregimenak justizia sozialaren, oreka espazialaren, hiri-demokraziaren eta abarren printzipioetan oinarritzen dira. Praktikan, eskala esanguratsu batean egiteko sektore pribatuko jardunbideak aldatu behar dira, inbertsioa alde batera utzi gabe. Ildo berean, neoliberalizazio sakoneko 4. Irudian aurkeztutakoaren aurkako dinamika baterantz jo beharko litzateke.

Zentzu berean, erregulazio-mekanismoak keynesiar zentzuan berreskuratu beharko lirateke, gero joera publiko komunitarioetara jo ahal izateko eta tokiko joeren aurkako sozializazio sakon baterantz jo ahal izateko. Hala bada, ondoriozta dezakegu erregimen hauek politika neoliberalari aurre egin diezaioketen “hiri errebeldeak” eraikitze gaitasuna dutela (Harvey, 2013).

Hemen aurkeztutako sailkapenari eta tipologiari erreparatzen badiogu, arazo bat aurkituko dugu: "It is not enough to acknowledge the influence of the market economy on local political processes, it is also necesario sary to explain how fluctuations in the economy enable and constrain political options" (Davies, 2002:13). Hau da, hiri-erregimenak berak eratzeko eta mantentzeko analisi honetan, faktore ideologiko eta politika ekonomiko orokorraren ikuspegi eza identifikatzen dugu (Davies, *ibid.*; Davies eta Blanco, 2017).

Horregatik, hemen, ikuspegi neo-gramscianorarekin⁸⁰ aberastutako ikuspegi berritzaile bat ekarriko dugu. Ikuspegi honek, ordena politiko bati eusteko lana eta borondate politikoa behar dela onartzen badu ere, ahalegin ideologiko eta politiko etengabea eskatzen duela azpimarratzen du (Davies, 2011; 2012). Ildo beretik, Imbrosciok (2003) argudiatzen du hiri-erregimenen teoriak, neurri handi batean, prozesu ekonomikoen azterketa alde batera utzi duela, eta deskuidu horrek, bai termino enpirikoetan, bai preskriptiboetan, teoria mugatu egin duela, hirien garapen ekonomikoa globalizazio-testuinguru batean aztertzea zailduz. Ezusteko hori konpontzeko asmoz, Imbrosciok ikerketa-agenda bat proposatzen du, garapen ekonomikoko estrategiak identifikatze aldera, hiriek nazioarteko presio eta dinamika ekonomikoei ematen dizkieten erantzunak aztertzeko. Horrela, Imbrosciok (ibid.) sei elementu identifikatzen ditu, hirien garapen ekonomikoa markatzen duten ildo estrategikoak eta paradigma ekonomiko alternatibo berrien aukerak behar bezala identifikatzeko:

1. **Giza kapitala (*Human capital*):** komunitate jakin baten lan-indarrarekin lotutako trebetasunen eta gaitasunen mailari dagokio. Kapital fisikoaren kasuan bezala, giza kapitalaren maila handiagoek produktibitate ekonomikoaren maila handiagoak eragiten dituzte. Baina, aldi berean, giza kapitalaren maila altuak tokiko garapen ekonomiko jasangarria eta justuagoa ere eragin dezake (Casellas, ibid.).
2. **Egonkortasun komunitarioa (*Community Stability*):** Erkidegoaren egonkortasun ekonomikoa baldintza bat da, non hiriek, EGIrraren eragin handirik izan gabe, denboraldi jarraitu batean, bere biztanleei bizi-maila duina emateko lan-aukerak eta jarduera ekonomikoaren maila orokor egokia dituzten.
3. **Balantze publiko arduratsua (*Public Balance Sheets*):** erantzukizuna neurtzeko modu bat “public balance sheet” delakoen bidez egitea da. Horiek inbertsio-prozesu pribatuen edo publiko pribatuaren benetako kostuak eta onurak aztertzeko aukera ematen dute, eta alternatiba posiblei atea irekitzen diete (Imbroscio, 2004). Casellasek berak adierazten duen bezala (ibid: 147.), kontua

⁸⁰ Hiri-erregimenen teoria eta ekonomia politiko marxistaren analisisa ez dirudi, *a priori*, guztiz bateragarriak direnik, praktika teorikoa teoria praktikoaren aurrean, ekintza eta egituraren aurrean; baina ikusiko dugunez, ikuspegi hibrido eta pragmatikoak daude, estatuen, hiriburuen eta gizarte zibilen arteko harremanak hiri-espazioak nola kohesionatzen eta zatikatzen dituzten aztertzeko balioko digutenak. Egia esan, erregimenaren teoriak tokiko politika bera helburu gisa ulertu eta hobetzeko atea ireki nahi baditu, ekonomia politiko marxista hiri-garapen kapitalistaren kontraesanak hobeto ulertzeaz arduratzen da, hura ordeztzeko (Bua eta Davies, 2022).

litzateke “incorporar el modelo de estudio de coste beneficio social, el cual contabiliza los costes y beneficios sociales de las políticas locales junto a la inversión y desinversión del sector privado”.

4. **Denboran zehar produktiboak diren aktiboak (*Asset Specificities*):** hemen garapen ekonomiko arrakastatsua, neurri handi batean, harreman sozial errotuen indarretik sortzen dela azpimarratzen da, hau da, epe luzeko garapen ekonomikoa espazio eta denbora jakin bati lotutako produkzio-aktiboetan dauden gizarte-harremanen sendotasunetik sortzen da (lehenengo blokean aipatuta dago espazioaren balioarekin). Casellasek (ibid.), Imbroscio oinarri hartuta, adierazten du hiri-eredu ekonomiko alternatibo batek kapitalaren erabilera-balioa lehenetsi beharko duela truke-balioaren gainetik lankidetzan eta konfiantzan oinarritutako gizarte-harremanen balioa, produkzio-prozesu espezifikoaren esperientzia eta tokiko eragileen nortasuna eta idiosinkrasia azpimarratzeko helburuarekin.
5. **Lokalismo ekonomikoa (*Economic localism*):** bi aldagai garrantzitsu daude hemen. Alde batetik, tokiko ekoizpena defendatzea, tokiko premiak esportazio-estrategien aurrean bete ahal izateko; eta, bestetik, kanpoko kapitaleko inbertitzaileak erakartzea bilatzen duten politikak murriztea, tokiko garapen ekonomikoa bultzatuz. Lokalismo ekonomikoak tokiko eragile ekonomikoen arteko interdependentzia-maila handitzen du, eta, horren ondorioz, jarduera berri bakoitzak jarduera gehiago sustatuko ditu tokiko ekonomiaren bidez erreproduzitzen den heinean. Politika mota horren aurrean, atzerriko kapitalaren finkapen espaziala dago, baina horrek ez du sustraitze ekonomikorik eragiten.
6. **Erakunde alternatibo berriak (*Alternative institutions*):** aldaketak edo jarraipenak errazago ikusten dira egitura eta aparatu instituzionaletan, eta, beraz, enpresa-jabetzako formak pribatutik publikora edo forma kolektiboago batera aldatzea –edo, alderantziz– aldaketaren seinale bat da. Ildo berean, garrantzitsuak dira krisialdi ekonomikoaren ondoren gertatzen diren gizarte-berrikuntzako esperientziak. Zehaztu behar dugu, gobernantzari eta tokiko garapen ekonomikoari dagokienez, enpresen jabetzak komunitarismoarako joera izateak, jarduera ekonomikoa modu seguruagoan errotzen duela komunitateetan, eta era berean, kapitalen ihesa mugatzen duela, hirien egonkortasun ekonomiko komunitarioa eta EGIrrearekiko egonkortasuna hobetuz.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Atal-bilduma honen helburua Jessopen ikuspegi neogramscianoa ezartzeko beste modu bat aurkeztea da. Berria. Hiri erregimenen teoria klasikotik harago doana. Gure idea da, hiri-gobernantzako moduei (berriak izan ala ez izan) forma ematen dieten tokiko erregimenak eta mekanismo eta prozesu konplexuak aztertzeko tresnak topatzea.

MacLeod eta Goodwinen (1999) proposamenari jarraituz, argudiatzen dugu ezen, hurrengo taulan aipatutako aldagai guztietan oinarrituta eta, proiektuen, estrategien eta Estatuaren ikuspegi hegemonikoaren azterketarekin batera, gobernuek nola bilatu duten, hurrenez hurren, "egiturazko zehaztapen" bat eratzea azter daitekeela. Haren helburua aktoreen arteko desorekak modu iraunkorrean eraikitzea da (Jessop et *al.*, 1988). Aurrez aurre, sare berrietako eragileak, haien aukera murrizak eta gobernantza neoliberal hegemonikoaren perbertsioa kontuan hartuta, dinamika hauek iraultzen saiatu direla aurkitzen dugu. Ikuspegi horri esker, halaber, lidergo politikoa eta intelektuala dutenek zenbateraino Estatuaren hautakortasun estrategikoa nahita susta dezaketen hausnartu ahal izango dugu.

Orain bai, Davies et *al.*-en (2020) proposamenari helduko diogu, eta, ikerketa honetan aztertu diren puntu guztiak biltze aldera, beste egile batzuen elementu batzuk gehituko ditugu,. Azken batean, ikerketa honen helburu handietako bat da, tokiko estatuen suntsipen sortzaile neoliberalesko prozesuetan izandako aldaketak eta transformazioak ulertzea eta alderatzea, bai eta gobernantzaren dinamika historikoetan eta sektibitate estrategikoetan aldaketak egotea eragiten duten baldintzak identifikatzea ere.

Taula 12: Conceptual framework for understanding processes of change and continuity in local states

Local regime scale	Delimitation and characterisation of the specific urban area.
Structurally inscribed conditions for local action	<ul style="list-style-type: none"> • Deindustrialisation • From government to governance • Productive trajectories of capital in space (see Irudia 2). • Contextualisation of the trajectory of decline or success of urban movements, trade unions, etc. Tarrow's cycles of mobilisation/protest. • Contextualisation of the economic and financial crisis of 2008: general economic variables that explain the moment.
Strategically (and spatially selective) hegemonic strategies	<ul style="list-style-type: none"> • Power and resources.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	<ul style="list-style-type: none"> • Hegemonic vision, strategic and spatial selectivity deriving from state projects (such as neo-corporatism or neo-statism). • Layers of investment.
Regulative idea	<ul style="list-style-type: none"> • Processes of spatial and institutional destruction and creation (see Irudia 8). • Responses through regulative idea of post-industrial creative destruction processes: continuation of tendencies towards entrepreneurialism and austerity VS counter-liberalising institutional fixes. • Regulation through municipal ordinances and legislative mechanisms.
Economic development strategies	<ul style="list-style-type: none"> • Economic policy behind specific strategic plans. • Emphasis on responsible public balance sheets, local productive assets and new alternative institutions. • Capital fixation in different economic circuits.
Resistance and containment	<ul style="list-style-type: none"> • Strong/weak state and accessibility of demands. Social control and policing model. Metropolice. • Embeddedness of participation and meta-governance. • Coalitions, party system and administrative organisation (districts, assemblies, etc.). • Imbalances in the correlation of forces
Contradictions and pathologies	<ul style="list-style-type: none"> • Future windows of political opportunity in the transformation of urban trajectories.

Iturria: own elaboration based on the practical analysis of the city of Leicester by Davies et al. (2020) and the theoretical contributions of Imbroscio (2003) and different authors mentioned throughout the research.

Taula honetan lausoa dirudien arren, marko honetan politika publikoen azterketaren hiru dimentsio klasikoen azterketa ere jasotzen da: dimentsio sinbolikoa (ideiak, printzipioak, diskurtsoak), dimentsio substantiboa (hauteskunde politikoak, edukia eta emaitza enpirikoak) eta dimentsio operatiboa (sareen osaera, egitura eta dinamika). Egia esan, kasu espezifikoeetan edo X edo Y politika publikoaren analisi mikrokonparatiboetan sartuko ez garen arren, taula honetako neurgailu eta aldagaien bidez aipatutako eremu guztiak modu holistikoagoan aztertuko ditugu, eta arestian espazioari eta neoliberalizazio-dinamikei buruz egindako ekarpen guztiekin lotuko dugu.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Taula puntuz puntu aztertzen badugu, kontuan izan behar dugu, lurraldea eta haren estatu- eta kudeaketa-eredua aztertu aurretik, hiri-eremu jakin batera mugatu behar dugula azterketa. Ipar Amerikako azterlanetan metropolian zentratzen badira ere, Europako kontinentean zailagoa izaten da hirigintza-figura metropolitara finkatuak aurkitzea (halakorik egon arren); horregatik, ohikoagoa da arreta udalerrri baten gobernagarritasunera bideratzea, gobernu-egitura administratiboaren arabera (gure kasuan, udaletara).

Bigarrenik, errotutako ekintza-baldintzez ari garenean, gobernu-moduez eta espazioan edo denboran errotutako egiturez ari gara, tokiko estatuaren gobernagarritasunean baldintza espezifikoak ezartzen baitituzte. Fordismo-keynesiarraren krisiak eta suntsipen sortzailearen ondoriozko egituraketa espazial eta instituzional berriak mugarri bat ezartzen dute hiri askotan, tokiko erregimen askoren dinamika enpresarialismorantz zuzentzea eragin baituzten (hirigintzan eta gobernantzan). Ikusi dugun bezala, une horretan gobernutik gobernantzarako aldaketa izan zen, eta Coxek (1993) identifikatu zituen *New Urban Policies* izenekoek markatzen dituzten formak agertu ziren.

Bestalde, 2008ko finantza-krisiak, oraindik noraino hel daitekeen errotzera ikusi ez diren aldakuntzak eragin ditu neoliberalismoan eta suntsipen sortzailean, baina *a priori* eta orokorrean, neoliberalismo sakonduaren sakontzea ekarri du.

Beraz, aztertu beharreko hiri-lurraldeen ibilbideak testuinguruan kokatzea da kontua. Helburua da gatazkaren dinamiken, baldintza ekonomikoen, hauteskundearen eta alderdien eta kasu-azterlanen irudi labur bat ematea irakurleei, gero hiri bakoitzaren berezitasunetako batzuk uler ditzaten.

Aztertu beharreko hirugarren puntua ia aho-korapiloa dela dirudi. Hitz bakoitzari arretaz erreparatzen badiogu, gogora ekarriko dugu Jessop eta Brenneren IEE-Eri egiten diola erreferentzia. Hala, hemen estatu-proiektua eta estatuko estrategia espazialak hartu behar ditugu kontuan. Baliabide garrantzitsuenak mobilizatzeko boterea non dagoen identifikatzeak lagunduko digu Estatuko proiektuetatik eratorritako ikuspegi hegemonikoa, selektibitate estrategikoa eta espaziala ezagutzen (neokorporatibismoa edo neoestatismoa, adibidez). Hainbat aldagai, hala nola jardunbide egokien eskuliburuak (politika ekonomikoan) hartzea, tokiko lehiakortasunaren sustapena, gobernuaren eta haren koalizioen kalkulu estrategikoa, hiri ekintzailearekiko harremana eta abar, identifikagarriak izango dira lurraldeen estrategia hegemonikoak eta aztertu beharreko hiri-tako eragileen eta espazioen arteko hautakortasun estrategikoaren dimentsioa ezagutzeko. Estatuko proiektuei eta ikuspegi hegemonikoari buruz ikerketa honetan azaldu den guztiaz gain, Mulvadek (2015) aurkezten duen taula gida baliagarria egingo zaigu hiriak konparatzeko.

Taula 13: Operationalising state strategies for empirical analysis

Theoretical concept	Empirical focus
Accumulation strategy	What policies should be pursued in order to ensure a profitable insertion of local assets into global networks of production?
State project	What role should the state play in organising society (including the sphere of production)?
Hegemonic vision	What principles for the distribution of economic wealth and political power will lead to 'The Good Society'?

Iturria: Mulvad (2015: 207).

Daviesek "erregulazio-ideiari" buruz duen ideia hartzen dugunean, "deserregulazio arautua" kontzeptua ere datorkigu burura; izan ere, ñabardura garrantzitsua da merkatuaren interesekin bat etorri diren gobernuaren ibilbideak aztertzea, baina nolabaiteko esku erregulatzailea egon den tokiko estatuen jarduerak kontuan izanda. Horrela, lehenik eta behin, gobernu-jardunbideen irudi orokor bat identifikatu nahi dugu (tradizionala, harremanetakoa, etab.), eta, ondoren, 8. Irudian aurkeztutako suntsipen sortaileko uneei nola aurre egiten zaien (edo ez) jakin nahi dugu.

Neoliberalismoaren dinamikak biltzen dituzten mekanismoen azterketak zer gobernu-jardunbide mota lortu nahi diren adieraziko digu. Oro har, erregulazio ideiak bi multzotan bana ditzakegu: lehenengoa, enpresa-espituaren araberako hazkundera eta garapena bilatzen duten estrategiak bilduko lituzkeena; gogora dezagun ez dela haustura-une baten berriazko zerbait, baizik eta globalizazio-estrategietan zehar mazeleratzen dena; eta, bestetik, globalizazio horren aurrean kontrol-mekanismoak mantentzen saiatuko litzatekeena.

Garapen ekonomikoko estrategiei dagokienez, ez dugu Imbrosciok (2003) identifikatutako sei puntuen azterketa sakonean egingo, egileak berak Stonek (2004; 2005) egiten duen zientzia politikoaren azterketa zurrunegiaren aurrean proposamen alternatibo gisa identifikatzen baitu bere sailkapena. Azken beltzean, hiriek nazioarteko presio eta dinamika ekonomikoei ematen dizkieten erantzunek argiago azalduko dizkigute garapen ekonomikorako dituzten estrategiak, eta taula honen testuinguruan aztertu ahal izango ditugu. Hala, "while these concepts stand as neither necessary nor sufficient for such a substantial and significant intellectual project, taken together they provide a suggestive starting point" (Imbroscio, ibid. 276).

Bestalde, ez ditugu alde batera utzi nahi kasu praktikoetan ikusiko ditugun plangintza estrategikorako tresnak, hiri-ekonomiak izan behar dituen norabideak adierazten dituzten tresnak dira hauek. Kontua zer inbertsio ekonomiko mota lehenesten den

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

ulertzea da, ez hainbeste noren laguntzarekin egin dituen inbertsio horiek edo zer ondorio zuzen izan ditzaketen espazio espezifikoei.

Erresistentziaz eta euspenaz hitz egiten dugunean, azterketa-puntua gehiegi lausotzeko arriskua dugu, eta puntu honetara iritsita, ez zaigu interesatzen. Horregatik, aztertzen ari garen tokiko estatuak (eta estatu-proiektuak, berez) izan ditzakeen mehatxuei erreparatuko diegu hemen, egon daitezkeen kontrako eragile eta horiei erantzuteko moduari. Hiri-erregimen mota bakoitzak gizarte zibiletik edo sektore pribatutik datozen oposizioei aurre egin behar die (modu bortitzean edo adiskidetzailan).

Ilido horretan, estrukturalki errotuta dauden tokiko ekintzen baldintzen atalean azpimarratukoan gelditzean datza. Alde batetik, gobernu-koalizioak (horien iraunkortasuna) eta horien izateko arrazoia, eta, bestetik, gobernu-posizioak osatzen ez dituzten eragileen aurkakotasun-dinamikak ikusiko ditugu (hemen ere baloratu daiteke eragile horien erresistentzia iraunkorra edo ez).

Pisu handia du hemen (gobernuz kanpoko taldeen erresistentzia-mekanismo gisa eta era berean, gobernuak haien posizioei eusteko modu gisa): gobernuaren kalkulu estrategikoa, parte-hartzearen eta kudeaketa ekonomikoa legitimazio iturri moduan edo adituak buru diren krisi-uneetan izaten den gobernantza hierarkikoa (Bayırbağ et al., 2017). Ilido beretik, Kriesiren (1991) erreferentzia hartuko dugu kontuan oposiziogile-taldeek Estatu egiturara duten sarbide-mailari buruz hausnartzeko. Horrela, Estatu indartsu edo ahul batek, gaitasun handiko/txikiko Estatu batek eta gizartearen eskarietara irekitzeko edo ixteko alde aurretiko jarrera duen Estatuak ekintza kolektiboa eta egon daitezkeen erresistentzian duen eragina jakingo dugu. Alde horretatik, garrantzitsua da proposatzen diren polizia-ereduak eta krimena kontrolatzeko hiri-erregimenetan denboran zehar ezartzen diren estrategiak ezagutzea; izan ere, horrek, taldeen eta aktoreen irisgarritasunean eragiteaz gain (ordenamendu-arauak eta espazio publikoaren erabilera-arauak), harremanak are gehiago hierarkiza ditzakete edo, alderantziz, horizontalizatu eta lasaitu (García, 2021). Hau da, "metropoliceation"⁸¹ak lankidetzak-ereduak eta elkarlaneko gobernantza-ereduak ezartzeko zailtasunean eragiten du, eta hurrengo atalean azalduko dugun errotze demokratikoaren finkatzea eragozten duen oztopoetako bat da.

Azkenik, kontraesan eta patologien puntua dugu. Hemen, gobernantza-ereduak berak eta tokiko estatuak sor ditzaketen inkoherentziak eta arazoak bilatzen saiatuko gara.

⁸¹ Ikerketa honetan asmatutako kontzeptua. Garcia et al.-en (2021) "Metropole" hitz-jokoan oinarritua, hirien eta hiri-gizartearen kontrol (polizial eta teknologiko) handiagorako joerari erreferentzia egiteko balio digu.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Proiektu hegemonikoaren disfuntzionalitateak, krisi-aukerak eta unitate intelektual eta moralean duen unibertsaltasuna identifikatzea da helburua (Gramsci, 1971). Krisi ekonomiko batek ez duela nahitaz krisi politiko bat ekarri behar jakinda. Gune honek etorkizuneko ikerketa-ildoak eta aztertuko ditugun bi hirien ibilbideen norabideak sumatzeko balioko digu.

Azken batean, Davies et *al.*-ek (2020:71) adierazten duten bezala, onar dezakegu.:

dimensions of Gramscian regime analysis contribute to disclosing structural and constructive dimensions of urban power. They are a lens through which to explore historical conditions and contemporary political economies of normalization, crisis, resistance, and transformation (Peck, 2017).

Tokiko politika publikoak egiteko modu eta metodoak bat datoz, neurri handiagoan edo txikiagoan, tokiko Estatuak gobernantza-moduak eraikitzeke funtsezko eragile gisa duen funtsezko zereginean (Rhodes, 2007). Horregatik, gatazka neoliberal eta hiri-gobernantza erregulatzeko moduei dagokienez, aldaketarako eta jarraitutasunerako joerei buruzko hausnarketa argiago eta esplizituagoa txertatzeko erronka teorikoari aurre egiteko, marko hau (Taula 12) betaurreko gisa proposatzen dugu. Horien bidez hiri-aldaketa politiko espazialaren eta instituzionalaren joeren analisi ulerkorra, sistematikoa eta konparatiboa egiteko aukera izango dugu. Era berean, hauen bitartez, zein neurritaraino den posible oinordetzan jasotako ibilbideak eraldatzea edo mantentzea edota beste berri batzuk sortzea ikusiko dugu (Blanco, 2009; Lowndes, 2005; Merida eta Telleria, 2021).

Hiri-erregimenen demokratizatzea. Lankidetzarako bidea: parte-hartzea, errotzea, mihizatzea eta metagobernantza

Askotan aipatu dugun bezala, gobernuak eta, aldi berean Estatuak bere aurreko egiturak eta dinamikak oinordetzan hartuz, diseinatutako estrategien arabera, zenbait eragilek Estatuko aparatuan sartzeko erraztasun handiagoa dute. Horrela, Estatuak ordezkartza-sistema eta gizarte-eragileak baldintza ditzake, baina azken horiek, Estatuaren *erlazionaltasuna* kontuan hartuta, Estatuaren esku-hartzea baldintzatu eta zehazteko aukera ere badute, eta, beraz, ekintzek egiturazko mugak gainditu, saihestu edo ahultzeko marjina bat ezartzen da (Jessop, 2017:100) (Merida eta Telleria, *ibid.*).

Ikusi dugun bezala, gobernantzaren azterlanek, oro har, koordinazio estrategikoko gaiekin lotutako fenomeno komun gisa aztertzen dute, Estatuaren gai espezifiko gisa baino gehiago. Kontuan izan behar dugu gobernantza-sareen handitzeak ez duela zertan

ekarri gobernuaren boterearen galera bat, boterea zero baturako baliabidea balitz bezala gizarte-harreman bat izan ordez ulertuz (Jessop, 2002c). Egia esan, “proiektu hegemoniko” partikular bat artikulatzeko ahaleginaren bitartez, Estatuaren botereaz eta gobernuaz arduratzen diren indar sozial eta politiko nagusiek esfortzuak egingo dute Estatuaren egitura eraikitzeke eta subalteenidadeei sarbidea emateko edo ez emateko. Ildo horretan, argudiatzen dugu prozesu horiek giltzarriak direla hiri- eta eskualde-gobernantzaren berregituraketa berrien zati handi bat ulertzeko orduan (MacLeod eta Goodwin, ibid.).

Testuinguru horretan agertzen dira parte-hartzearen potentzialtasuna eta gobernantza parte-hartzailea⁸². Gobernantzari edo partaidetzari buruzko ikerketei lotutako azterlanetan dauden korranteak jasoz, Sonia Bussuk eta Adrian Buak azterketa deduktiboagoa egitea erabaki dute. Hasteko, *a priori* gobernantza parte-hartzaileari buruzko bi ikuspegi dikotomiko handi bereizten dituzte, eta, bukatzeko, erakunde-egituran eta erabakiak hartzeko prozesuetan parte hartzearen integrazioaren/“errotzearen” (*embeddedness*) garrantzian jartzen dute arreta. Hori ez dela ikuspegi erabat berritzailea esan beharra dago, duela hamarkada batzuk garrantzi handia izan zuten eztabaidak berreskuratu nahi baitira, baina gaur egun hainbat testuinguru ditugu, non parte-hartzea Europako hiri-erregimen askotan instituzionalizatu den, tokiko gobernu eta gobernantza-sare motek modu anibalentean erabiltzen duten mekanismo gisa.

Horrela, bada, esan bezala, Bussu eta Buak (2021) gobernantza parte-hartzailea konfiguratzeko bi bloke handi garatzen dituzte, eta, oro har, ezagunak zaizkigu. Lehenengoa da “gobernantzak bultzatutako demokratizazioa” (GDD, ingelesezko siglen arabera: *Governance-Driven Democracy* edo *Democratization*, baldin eta demokratizazioaren potentziatzailetzat hartzen bada). Gobernu-modu edo *policy making* modua, mende aldaketako “deliberative moment” gisa ezagutzen den horretatik sortzen da. “Gobernantzak bultzatutako demokratizazioak” gobernantza parte-hartzailea *top-down* ikuspegitik eta modu teknokratikoan ulertzen du, hau da, eliteetatik. Helburuak, alde batetik, erakundeen legitimitate-krisiari aurre egitea eta, bestetik, politika publikoen elaborazioa “hobetzea” izango lirakeke, ahots eta interes berriak sartuz eta informazio-iturri berriak eskuratuz. Hemen jarriko genuke “gonbidapen bidezko parte-hartzea” deritzona. Hala, badakigu GDDak aukera-leiho

⁸² Ez dugu jasoko, eta ez gara sartuko partaidetza merkantilizatzeari buruzko eztabaida inbrikatuetan, ezta forma antidemokratikoak ezkutatzeko dituzten politika publikoak justifikatzeko metodo edo estrategia politiko gisa instrumentalizatzeari buruz existitzen diren eztabaidetan ere. Baina kontuan hartuko dugu ea partaidetza-ereduek berrikuntza demokratikoak sartzeko errazten duten edo, aitzitik, parte hartze eredu arauemaile (edo neoliberal) baten instituzionalizazioarekin jarraitzea ahalbidetzen duten. Gaia gehiago aztertu nahi izanez gero, Jone Martínez-Palaciosen lana gomendatzen dugu (2021; 2018; 2018b)

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

batzuk irekitzen dituela gai jakin batzuetan eta politika oso espezifikoetarako. Beraz, ekintza kolektiboa despolitizatzeke eta kooptatzeko arriskuarekin batera, benetako demokratizazioaren aukerak muga ditzake.

Gure eremura ekarriz gero, GDDk ez du, berez, aldi eta espazio jakin batean hautakortasun estrategiko espezifikoaren ohiko ildoekiko hausturarik eragiten. Izan ere, egileek Warrenen (2014) GDD ereduaren kritika jasotzen dute. Eredu honek, eliteek bultzatutako GDDaren izaera beraren ondorioz, herritarrak manipulatzeko eta asimilatzeke ekar dezakeela onartzen du. Mikro-gertakari horietatik haratago, ikerketa honetan eta, batez ere, lehenengo bi blokeetan garatutako begi kritikoak lurraldearen inguruko ekonomia politikoari erreparatuko lioke. Buaren eta Bussuren ustez (ibid.), azken 30 urteetako gobernantza parte-hartzailearen eraginaren berrikuspen batek enfasia handia jartzen du helburu funtzionalistetan, adibidez, 1960ko eta 1970eko hamarkadetako partaidetza-prozesuen helburu edo izaera demokratikoekin alderatuta. Hala, GDD herritarren eguneroko arazoak konpontzearekin konformatzen da, beraz gizartea eraldatzeko eta boterea eta aberastasuna birbanatzeko gaiak ia ez dira bere erretorikan eta praktikan agertzen.

Era berean, Bussu eta Buak “demokraziak bultzatutako gobernantza” kontzeptua sartzen dute (ingelesezko siglen arabera, DDG: *Democracy-Driven Governance*), eta, bertan, mugimenduek eta gizarte-eragileek gobernantza parte-hartzailerako espazio berriak irekitzeko egiten dituzten ahaleginak aipatzen dituzte, bai eta daudenak herritarren eskaerei erantzuteko, erreklamatu, eraldatu eta forma eman ere. Kasu honetan, DDGk orientazio kritikoagoa du, *bottom-up* logiketarik mugituz.

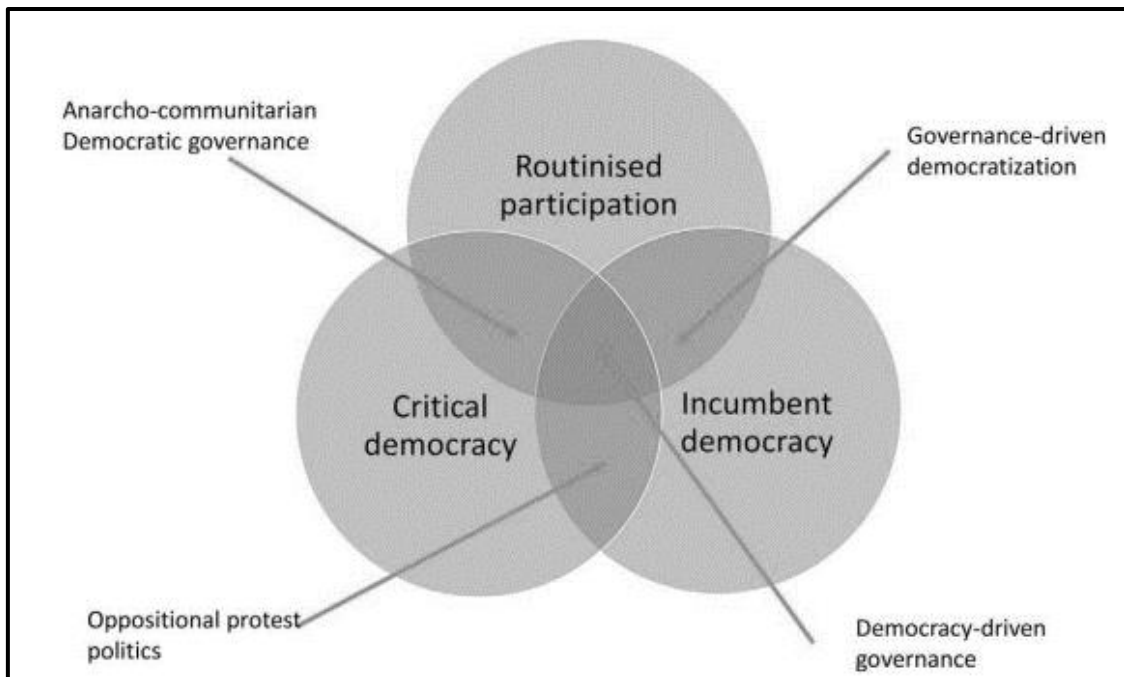
Egileen arabera, herri-mobilizazioaren, “Estatura sartzeko” (eta ez alderantziz) gizarte-mugimenduen saiakeren eta gobernantza parte-hartzailea erradikalizatuko duten helburu eraldatzaileak lortzeko partaidetza-egiturak aldarrikatu eta berrasmatzearen bidez sortzen da DDG. Kasu honetan, hautakortasun estrategiko “kontinuista” edo normatiboa zalantzan jar liteke partaidetza-prozesuetatik abiatuta (horrelako esperientziei buruz gehiago jakiteko, ikusi: Mérida eta Telleria, 2021; Mérida, 2022)

Horrela, gobernantza parte-hartzaileak, politika hobeak garatzeko eta erakunde tradizionalak legitimatzeko behar funtzionalistari (GDDari) erantzun diezaioke; edo, bestela, justizia sozialean aurrera egiteko eta demokrazian sakontzeko asmo eraldatzaileagoari (DDGari) erantzun diezaioke. Gure ustez, ekarpen hori funtsezkoa da hiri-erregimenak eraldatzeko existitzen diren aukerak ulertzeko.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Hurrengo diagramak demokrazia “kontinuista”ren (*incumbent democracy*) eta demokrazia kritikoaren (edo erradikalenaren) eta ohiko partaidetza-moduen arteko elkarguneetan gertatzen diren gobernantza-moduak erakusten ditu.

Irudia 11: Locating GDD and DDG spaces of democratization

Iturria: Bua eta Bussu (2021: 720).

“Ohiko parte-hartzearen” ezaugarri nagusia da parte hartzeko eta erabakiak hartzeko prozedura instituzionalizatuak daudela, aldaketak izan ditzaketenak baina nolabaiteko jarraitutasun-maila dutenak. Ikus dezakegunez, diagramak GDD eta DDGaren arteko puntu komun batzuk nabarmentzen ditu. Biek ala biek bilatzen dute gobernantza parte-hartzailea sustatzea edo herritarrak administrazio publikoaren lanean parteh artzea “ohiko parte-hartzearen” bidez, hau da, biek erabiltzen dituzte prozedura eta arau definituak deliberazio parte-hartzaileko eta erabakiak hartzeko. Hala ere, GDDk ez bezala, argi eta garbi demokrazia kontinuitaren edo *incumbent democracy*⁸³ barruan sartzen dena), DDG zirkulu berdinetik (*incumbent democracy*) sartzen da, baina urrunago doa, demokrazia kritikotik igaroz eta ohiko parte-hartzera iritsiz. Azken horrek

⁸³ “Incumbent democracy” erakundeak zaintzeko eta hobetzeko kezka nagusia duten prozesu demokratikoei egiten die erreferentzia; “critical democracy” kontzeptuak, aldiz, erakunde tradizionalak desafiatzen dituen ekintza politiko prefiguratiboko “une demokratikoak” inplikatzeko ditu.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

egiten duen ibilbidea klabea da, ohiko demokraziara heltzeko demokrazia kritikotik pasatzen baita.

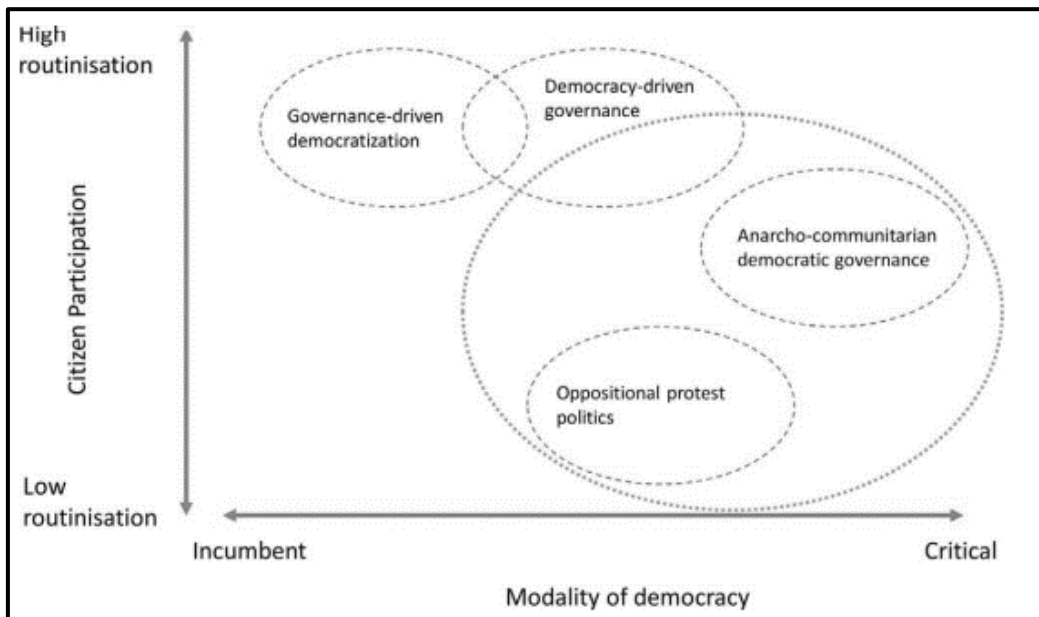
“Gobernantza demokratiko anarkokomunitario” gisa identifikatzen dena demokratikoki gobernatutako taldeek, mugimenduek edo elkarteek hartutako erabakiak hartzeko moduei eta araei egiten die erreferentzia. Askotan hauek ez dute administrazioarekin zuzenean harremanak izatea begi onez ikusten, asimilazioa saihesteko estrategia da. Politika publikoetan eragina izateko edo ikusgarritasun publikoa lortzeko, talde horiek, “oposizioko protesta-politiken” bidez (*Oppositional protest politics*) agentzian parte har dezakete, eta eragile horietako batzuek kargu instituzionalak ere bete ditzakete, edo gobernuko edo Estatuko erakundeekin lotura estuagoa bilatu, hasiera batean kontraesankorra badirudi ere.

Egoera erreal batera hobeto egokitzen den 12. Irudiak berriz, harreman dinamikoagoak erakusten ditu, non hainbat eragilez osatutako eta zenbait agentziaz informatutako GDD eta DDG (*top-down* eta *bottom-up*, hurrenez hurren) parte hartzeko oso ohiko lekuak erabiltzen dituzten. Herri-dinamikak, zirkulurik handienak erakusten duen bezala demokrazia kritikoaren esparruan sendo errotuta daudenak, (gobernantza demokratiko anarko-komunitarioa eta oposizio-protestako politikak biltzen dituena), DDGaren parte-hartze instituzionalizatuagoa bihur daitezke, non herritarrek ohiko partaidetzaren lekuak eskatzen eta eraldatzen dituzten⁸⁴.

⁸⁴ Egileek eurek jarri dute adibide gisa aurrekontu parte-hartzaileen kasua:

Participatory budgeting (PB) in Porto Alegre, Brazil, is another seminal case that can help illuminate these relationships (Baicocchi 2005). PB can be understood as a case of DDG regime, where bottom-up action from grassroots movements (popular spaces), supported by sympathising political forces (the Workers Party) that won the elections after the fall of the military dictatorship in the late 1980s, embedded forms of routinised participation (i.e., including non-organised citizens in policymaking) within the yearly budget cycle. One might also argue that Porto Alegre’s DDG regime has been stifled overtime by the council’s technocrats and diminished political will to support bottom-up engagement, raising the possibility that DDG can transform into GDD, as well as vice-versa. (Bua eta Bussu, 2021:721).

Irudia 12: GDD and DDG in dynamic relationship

Iturria: Bua eta Bussu (2021: 721).

Dinamika parte-hartzaile bakoitza kokatzen den ardatzei erreparatzen badiegu, ikusiko dugu GDD ezkerreko goiko koadrantean kokatzen dela, hau da, ohiko parte-hartzearen eta demokrazia kontinuitatearen arteko elkargunean, non herritarrak, zilegitasuna handitzeko eta politika hobek sortzeko tresna gisa politikara eta erakunde publikoetara hurbiltzen diren. DDG, aldiz, ohiko parte-hartzearen eta demokrazia kritikoa baten arteko elkargunean kokatzen da; izan ere, kasu honetan, gizarte-mugimenduei eta tokiko gizarte zibilari tokiko estatu-erakundeetan sartzeko aukera zabaltzen zaie, erakundeen birmoldaketarako parada edukiz.

Hala ere, ondorio praktikoetarako "errutinizazioaren" beraren arau-orientazioa desberdina da; izan ere, GDD, nagusiki, erabaki eraginkorrak hartzean eta zerbitzuen erabiltzaileen abantaila epistemikoetan zentratzen da, eta DDGk, berriz, herritarren eskubideak eta justizia soziala azpimarratzen ditu. DDGren originaltasuna erakundeak agentziari eta herritarrei modu zabalagoan irekitzeko ahaleginean datza, gobernantza parte-hartzailea tokiko prozesu politikoan txertatuz eta espazio kritikoak babestuz, gizarte-mugimenduek administrazioaren kontrapisu gisa joka dezaten.

The conceptualisation of DDG helps us address this question because it provides a conduit for the interaction of incumbent and critical spaces. Blaug (2002: 104) describes democratic progress as 'an ongoing struggle between incremental advances in the institutionalisation of accountable elite rule, and extraordinary movements of revolutionary mobilization, which raise popular consciousness and force elites to grant reforms'. (Bua eta Bussu, 2021: 719).

Beraz, DDGk bitarteko termino gisa aurkezten da, GDDren parte-hartze “kontinuista” edo hiperinstituzionalizatuaren eta une demokratikoetako parte-hartze “kritikoaren” artean. DDG kontzeptualizatzean, onartzen dugu espazio horiek, dikotomikoak izan beharrean, askotan elkarrekin bizi direla eta etengabe elkarri eragiten diotela, eta, aldi berean, elkarrekin eratzen direla. Azkenean, estatu-proiektu bat eratzen duten dinamikak erreproduzitzen dituzte, egitura, demokraziarekiko ikuspegi hegemonikoa eta lidergo bihurtzeko estrategiak batuz. Hausnarketa horrek azpimarratu nahi dugun bigarren puntura garamatza: “governantza parte-hartzailea” dauden governantza-ereduetan errotzeak (*embeddedness*) duen garrantzia; hori izango da, azken batean, hautakortasun estrategikoak eta espazialak sendotuko dituen edo ezarritako dinamikekin haustea ahalbidetuko duena.

Sonia Bussu et al. (2022) autoreek lantzen duten bigarren ideia horrek bereizi egin nahi ditu, batetik, prozesu parte-hartzaileekin askotan lotzen diren instituzionalizazio-dinamikak, eta, bestetik, espazioari, denborari eta praktikari dagokienez, egitura instituzionalean benetan errotzea lortzen dutenak. Hau da, governantza parte-hartzailea indartzeko eta integratzeko forma instituzionalak edo arau formalak kodetzeko joeraz harago, kultura-aldaketako eta “berrikuntza-modu demokratikoak”⁸⁵ ingurune instituzionalera egokitzeko prozesu zabalagoi erantzutea da kontua.

“Parte-hartze integratu” edo errotu hori (*embedded participation*) zaila da governantzaren instituzionalizazioaren interpretazio instituzionalista berriek espektro zabala hartzen duten testuinguru batean kokatzen. Alde horretatik, Polanyik landutako “sustraitzearen” edo “errotzearen” kontzeptua berreskuratu du Bussuk, eta instituzionalizazioa demokrazia errotzera edo deserrotzera bideratuta egon daitekeela adierazten du. Hau da, governantza parte-hartzailea instituzionalizatzeak sarbideen integrazioa edo sustraitzea zaildu egin dezake, baldin eta gizarte zibileko eragile jakin batzuen interesak alde batera uzteko edo desbideratzeko diseinatuta badago. Era berean, integrazioa oztupoa izan daiteke, baldin eta partaidetza politikoen formulazioan eragin txikia izateko diseinatuta badago (erabaki ez-lotesleak hartzea, adibidez); horrela, *policy making* prozesu bat legitimatzeko baino ez litzateke erabiliko,

⁸⁵ Ikerketa honetan, Elstub eta Escobar (2019) oinarri hartuta, “berrikuntza demokratikoen” lau forma nagusi aitortzen ditugu, era berean, horien barruan beste tresna eta aldaera espezifikoago batzuk har ditzaketanak: mini-publikoak, erreferendumak, governantza kolaboratiboa eta aurrekontu parte-hartzaileak. Argi dago ikerketa honetan, governantza kolaboratiboak hiri-erregimenen demokratizazioari dagokionez eskaintzen dituen moduetan mugituko garela.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

eta, aldi berean, erabakiak hartzeko lekua opakuago eta herritarrengandik urrutiago ezartzeko.

Horrela, instituzionalizazioak errotze prozesuekin harreman anibalentea du. Oro har, partaidetza-prozesuak ingurune instituzionalean integratzea susta dezake, baina ez da baldintza nahikoa, eta, batzuetan, haren aurka ere joan daiteke.

Egileak nabarmentzen duen bigarren aldea da integrazioa (\neq instituzionalizazioa) gertatzen denean “errotzerako” nolabaiteko lehengo pausoa ematen dela⁸⁶. Baina, egia esan, instituzioekiko integrazio hori zaila da ekimen parte-hartzaile gehienentzat; izan ere, desafiatzaileegiak bihurtu ez badira ere, eta instituzionalizatuta badaude ere, askotan beste erakundeen agindu edo beste interes batzuen alde beren gomendioak alde batera uzten dituzte,.

Embeddedness edo sustraitze terminoa sakonki ulertzeko, hiru dimentsio edo aldagai aurkezten dira (Bussu et al., 2022): denborazkoa, espaziala eta praktika.

- **Denborazkoa:** Gobernantza parte-hartzailea bakarra eta *ad hoc* izateagatik askotan kritikatu izan da, horrela botere handiegia eman zaie erakunde sustatzaileei. Baina errotze terminoak errepikapena dakar, “integrazioa” politika publikoen zikloaren zati iraunkorra bihurtuz, hau da, salbuespenekotasunetik iraunkortasunera igaroz. Horrek eragileen parte-hartze politikoarekin zerikusia duen esperientzia bakoitza aztertze aukera ematen du.
- **Espaziala:** Prozesu parte-hartzaileak erabakiak hartzeko boterea baliatzen den lekuetan integratu behar dira nagusiki, parlamentuetan, espazio exekutiboetan edo administraziokoetan. Batzuetan, erabakiak hartzeko espazioa ez da partaidetza integratu behar den espazio bakarra izango; izan ere, gobernantza

⁸⁶ Parte-hartzearen sustraitzearen adibide argi bat hauteskunde parlamentarioak, erreferendumak edo protesta-eskubidea dira. Horiei ez zaie inola ere eskatzen errentagarritasuna frogatzeko (ez soilik ekonomikoa). Kontrakoa ere gertatzen da, adibide honetan azaltzen den bezala:

It is important to stress that this limited ‘rootedness’ does not only concern institutional forms of participatory governance. Elections, for instance, are not always rooted, and therefore embedded, even when institutionalized within established democracies. A good example is the elections of Police and Crime Commissioners in Britain, in which few people vote and which could quite easily be abolished by the government of the day, in all likelihood without generating a public backlash or having a substantial effect on the perceived legitimacy of the police. Like the normative aspect of embeddedness, rootedness is also a relational concept that requires an assessment of how participation interacts with its context.

parte-hartzailea askotan erakunde politiko eta arautzaileen joera oligarkikoei erantzuteko defendatzen da. Hala, gerta daiteke parte-hartzea ez izatea erakunde politikoetan txertatu behar dena, baizik eta erakunde politikoak partaidetza-sistema zabalago batean integratu beharko liratekeela, komunitatea prozesu politikoetan abangoardiako aktore gisa jarritz.

Normalean, tokiko eskala da herritarren hurbileko gaietan arazoak modu praktikoan konponduz parte hartzeko aukera ematen duena. Baina kontua da deliberazioaren integrazioak gai sorta handi bat hartu behar duela eta ez dela gai bakar edo problematikoetara mugatu behar. Hau da, sustraitzea ez da berez gertatzen hiri-espazio espezifikoko batean edo auzo batean X arrazoik eragindako auzo-erkidego batean prozesu parte-hartzaile bat (edozein motatakoa) egitea proposatzen denean.

- **Praktikoa:** berrikuntza demokratikoari lotutako errotze-dinamikak diseinu instituzional espezifikokoetan kokatzen dira, hala nola minipublikoetan edo aurrekontu parte-hartzaileetan. Horiek *input-output* terminotan pentsatuta daude, baina integrazio hori garrantzitsua bada ere, egileek politika interaktiboak egiteko integrazio instituzionaleko praktika informaletan jartzen dute arreta, non irisgarritasunean dauden botereak, asimetriak eta desorekak hutsaldu egiten diren. Adibide gisa, Bartzelonara eta hautagaitza municipalistek gobernatutako beste udalerrri batzuetara jo ohi da. Bertan, parte hartzeko narratiba eta praktika informal berriak sortu ziren, parte hartzeko erakunde eta eredu formaletatik aldenduz. Gizarte-mugimenduak gizarte zibilaren barruan integrazio-maila bat lortu zuten ikuspegi berritzaileak garatzeko gai izan ziren, hirian gobernantza parte-hartzailearen berrikuntzari eutsi zioten protoerakundeak sortuz.

Ondorio labur gisa, eta luzatzen saiatu gabe, agerikoa da partehartzearen integrazioa edo errotzearen ideiak lotura duela lehen aurkeztutako DDG logikekin. Parte-hartze errotuak, demokraziak bultzatutako gobernantzaren testuinguruan, eragileen eta erakundeen arteko elkarreragin produktibo eta iraunkorra inplikatzeko du, eta era berean, prozesu eta kultura parte-hartzaileak hiri-araubidearen egituraren eta tokiko arau-estatuan errotzea suposatzen du, eta horrek denboran zehar iraunez gero 12. Irudian identifikatutako zirkulu batzuen dimentsioak alda ditzake.

Halaber, hiri-errealitate konplexuetan gerta daitezkeen gobernantza kolaboratiboko gradu eta uneekin hemen garatutako kontzeptuek duten inplikazioa aintzat hartzen dugu. Hau da, eragileen eta interesen arteko gatazka edo tentsioa arindu beharrean,

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

governantza kolaboratiboak, parte-hartzearen sustraitzearen bidez, ekintza kolektiboari eusteko aukera eman dezake (Emerson eta Nabatchi, 2015; Ahedo et al., in press).

Parte-hartzea garrantzi handiko faktorea bada ere hiri-erregimenen beraien hautakortasun estrategikoen, estatuko proiektuen eta estrategien aldaketetan, 12. Taulan ere agertzen diren eta kontuan hartu behar ditugun faktore asko daude.

Izan ere, pentsa dezakegu finantza-krak globalak DDGren agerraldirako funtsezko zeregina izan zuela Espainian, ekonomia politiko kritikoan oinarritutako teorien garrantzia azpimarratuz (Bebbington 2004). Hemen, DDG agertzeak dakarren inflexio-puntua gisa, *shock* ekonomikoetan jartzen dugu arreta (ez hiri-erregimenaren haustura edo egiturazko krisi baterantz, esan dugun bezala). Bibliografiak dio botereari aurre egiteko aukeraren kostua txikiagoa dela aldi baterako talka ekonomiko negatiboen ondoren, demokratizazio handiagoa ekar dezaketen inflexio-puntuak eragin baititzakete (Acemoglu eta Robinson 2001).

Gure azterketaren arabera, hemen aztertutako mekanismoez gain, hiri-politikako eta tokiko gobernantzako adituek sarritan aztertutako aldagaiak, hala nola elkartedentsitatea (Putnam 1993; Fung 2003), gobernu-maila gorenen autonomia (Le Galès 2002) eta tokiko testuinguru ekonomiko eta politikoa (Bua et al. 2018), dinamikekin eta krisi ekonomikoekin elkarreragiten dute erregimena aldatzeko. Bestalde, azpimarratu behar da DDGren kontzeptua beste testuinguru soziopolitiko batzuetara ere zabal daitekeela. Hala, adibidez, hondamendi klimatiko batek, agian, DDG beste leku batzuetara eramango duten ondorioak susta ditzake (Bua eta Bussu, 2021), espazioaren garapen irregularraren dinamikei ere aurre egiteko aukera zabalduz.

Mihiztatzea: metagovernantza eta kolibrazioa borrokatzeko aukera

Azken atal honetan, gure ustez tokiko Estatuaren egituretan eta dinamiketan gerta daitezkeen aldaketak identifikatzeko funtsezkoak diren eztabaida, tresna eta kontzeptuetako batzuk bildu nahi ditugu. Izan ere, eta ekintza-esparru jakin batzuetan ezartzen diren politika publiko jakin batzuen ibilbideak kuantifikatzea eta neurtzea benetan egingarria bada ere (adibidez, legegintzaldi batean zenbat bizikleta-bide estreinatzen diren), politika publiko horien zirrikituak ezagutzea ere interesatzen zaigu, hiri-erregimenen joeren aldaketa ez-puntualen atzean dagoen zergatia ezagutzea.

Horrela, bada, tokiko gobernantzaren esparruan berrikuntzak ekar ditzaketen hiru kontzeptu aurkeztuko ditugu hemen, orain arte aurkeztutako gobernu-modu eta gobernantza-ereduekin hausten dutenak. Lehenik eta behin, Hans Asenbaumek (2023)

azalduriko mihizatzea edo “democratic assemblage”-a nabarmentzen dugu. Mihizatzeak, parte-hartzea hautakortasun estrategiko-espazialen aurka borrokatzeko metodo gisa errotzeko beharraz gain, pieza eta aktore guztiak ahokatzeko beharraz ere hitz egiten du, 11. Irudian agertzen diren figurak denboran eta espazioan modu iraunkorrean hitz egitera eramango dituen egitura erretikular bat sortuz. Kontua sareko aldagai eta aktore guztiak aintzat hartzea da. Baina arazo bat dago, ez baitago mihizatzerik, hori lortzeko borondate politikorik gabe. Hau da, botere handiagoa edo txikiagoa duen eragile batek erabakitzen badu, inola ere, ez duela lankidetzaren publiko-komunitario batean (adibidez) parte hartuko, zaila izango da gobernantza kolaboratiborako modu bat sortzea, gutxienez modu demokratiko-berritzailean⁸⁷ (Elstub eta Escobar, 2019).

Une honetan, metagobernantza baten existentzia eta kolibraziorako aukera identifikatu behar ditugu, *sine qua non* tresna gisa, benetako mihizatadura eta tokiko gobernuaren egituren demokratizazio errotua gertatzeko. Gobernantza-ereduei eta eragile instituzionalen eta/edo ez-instituzionalen arteko harremanei eustea askotan zaila dela eta aldaketak eta hutsegiteak (konfiantzakoak edo adostasunekoak) izateko joera dutela aitortzen badugu, metagobernantzaren existentzia eta beharra hobeto ulertuko dugu. Azken hori “autoerregulazioaren erregulazio” gisa aurkezten da (ez du zerikusirik lehen aipatutako deserregulazio arautuarekin) (Jessop, 1998b; 2016). Horrela, matriosken logikaren antzera, gobernantza “arrunta”tik haratago, gobernantza-dinamika handiagoak daudela proposatzen da, gobernantzari zuzendaritza politikoa emateko aukera zabaltzen baita⁸⁸.

Daviesek (2012: 2700-2701) [Marsh (2011) oinarri hartuta] metagobernantza “*government + governance*” gisa sinplifikatzen du, erlazio dialektiko batean oinarrituta. Alde batetik, interesgarria da ikuspegi hori, tokiko gobernuaren rola aitortzen baitu (*roll-back* edo *roll-out* aldietako huste- edo distensio-uneetatik harago): “the role of the state in securing coordination in governance and its use of negotiation, diplomacy, and more informal modes of steering” (Rhodes eta Bevir, 2010:86). Metagobernantzaren azterketa honek Estatukoak ez diren eragileei autoerregulatzeko ahalmena aitortzen die, eta Estatutik bereizten ditu; horrela, Estatuak bere autoerregulazioaren gaineko makrokontrola gauzatzeko espazioa sortzen du (Rhodes, 2012). Metagobernantzak,

⁸⁷ “Berrikuntza demokratikoak” definitzeko, honako azalpen hau hartuko dugu erreferentziazat: Democratic innovations are defined as: processes or institutions that are new to a policy issue, policy role, or level of governance, and developed to reimagine and deepen the role of citizens in governance processes by increasing opportunities for participation, deliberation and influence. (Elstub eta Escobar, 2019: 11).

⁸⁸ Sare, hierarkia edo merkatu-gobernantza ereduak izan (Jessop, Rhodes, Subirats eta abarrek azaldutako eztabaidei eta lehen mailako gobernantza-ereduei erreferentzia eginez).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

azken batean, Estatuak gobernagarritasunean esku hartzen duten gainerako eragileak gobernatzen dituela esan nahi du. Bestela esanda, metagobernantzak Estatuaren gobernu-rola berrasmatzean, honen itzulera iragartzen du; “bringing the state back in (yet again)” (Jessop 2007b: 54).

Marshek adierazten duen bezala (ibid.) Fawcett (2009), metagobernantzan errepikatzen dira iraganeko borroka estrategikoak islatzen dituzten erlazio asimetrikoak. Beraz, jakin behar dugu metagobernantza berez ez dela ez positiboa ez negatiboa. Kontua da neoliberalismoaren parametro hegemonikoen arabera zuzentzen bada, non sareek mendeko subjektuen interesak eta eskaerak ahultzeko joera duten (Davies 2012), metagobernantzak gobernantzaren blindaje gisa ere funtziona dezakeela. Hau da, estatuaren rola, nolabait, selektibitate estrategiko historikoak betikotzea eragin dezake. Fawcettek (2009:37) modu distiratsuan laburbiltzen du zer den metagobernantza:

Jessop is specifically concerned with analysing how the state is involved in managing, blending and asymmetrically privileging the organization of the conditions of governance and the relative mix between hierarchy, markets and networks, which are understood as different forms of coordination. Metagovernance therefore not only indicates a continued role for the state in the regulation of self-regulating governance networks, but it also casts doubt on the view that the vertical hierarchies of the old social structures of the state have been replaced or subsumed by such networks. In this way, the Strategic Relational Approach argues that power is much more concentrated than the networked polity model or the differentiated polity model would suggest.

Hori esanda, gure interesa Estatuak erregulatzaile gisa duen funtzio espezifikoan oinarritzen denez, funtzio hori bera eta, beraz, gobernagarritasun eratorria eztabaidatzeko irekitzen den aukera da guretzat garrantzitsuena. Esan nahi duguna da “Estaturako itzultze” horrek metagobernantzaren praktikari buruzko “aholkularitza politikorako” aukerak irekitzen dituela. Izan ere, metagobernantzaren agertoki horretan gertatzen dira botereen arteko gatazkak, eragileen desberdinen esku-sartze eragingarriak interakzio eta erabaki batzuk edo beste batzuk erraztu ditzake, eta, azken batean, ikuspegi hegemoniko motak eta Estatu-proiektu eta -estrategiak ezartzen dira, epe luzera eta beste aldagaiekin, hiri erregimena osatzen dutenak.

Beraz, gobernantzaren erregulazioa gauzatzeko, tokiko gobernuak eragile bideratzaile gisa duen funtzioa funtsezkoa da. Arautze hori, esan bezala, eragile espezifikoaren interes ideologiko-hegemonikoei men egingo lieke. Horrela adierazten du Marshek ere (ibid. 44): “governments oversee the various modes of governance through a process of

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

metagovernance”⁸⁹. Une horretan, Jessop eta Dunsire (1990; 1993; 1996) autoreek kolibrazioa proposatzen dute gobernantzaren kalitatea bermatzeko metodorik eraginkorra gisa. Metagobernantza agertokia bada, kolibrazioa ekintza arautzailea da.

It has been adapted and applied by Jessop to refer to the ways in which political authorities in, and across, all political levels have become increasingly involved in providing the ground-rules for governance (Fawcett 2009: 42).

*Librazio*⁹⁰ terminotik eratorrita, politika publikoen eta horien praktiken koordinazioan oreka justua antolatzea ahalbidetzen duen tresnari egiten dio erreferentzia “kolibrazioak”, onura komuneko helburu batera iristeko eragileen baldintzak aldatzen saiatuz. Beraz, “modify the relative weight and targets of exchange, hierarchy, and networking in the overall coordination of relations of complex interdependence” aurrera erameteko saiakera da (Jessop 2004:62).

A priori, badirudi gobernutik gobernanzarako trantsizioaren aurkako jardura dela (edo erreakzionarioa⁹¹), baina ez du gobernantzaren existentzia ukatzen, eta ez du hura suntsitzeko asmorik; metagobernantzaren alderdi askotan gobernuak betetzen duten funtzio nagusi eta gero eta handiagoari egiten dio erreferentzia (governanzarako funtsezko arauak ematen dituzte; gobernantza-erregimenen bateragarritasuna bermatzen dute; interesdunen arteko elkarrizketaren antolatzaile nagusi gisa jarduten dute; eta abar).

Planteamendu horren funtsezko oinarria (metagobernantzan erreproduzitutakoa) hautakortasun estrategiko desberdinaren aurkako borrokarako tresna erabilgarria izatea da.

Kasu honetan, Estatuko botereak (eta tokiko gobernuak) kontrola hartu eta prozesuak koordinatu behar ditu, tentsioak nahita suntsitu gabe, eta, horrela, egoera ahulenean dauden eragileen ordezkariak bermatuz, eta, aldi berean, gobernantzaren akatsak eragiten dituzten mesfidantzak, konpromisoak eta hierarkiak aldatuz, gobernantza demokratikoa lortuz.

⁸⁹ Arrazoibide hori asko sinplifikatuz, esan dezakegu gobernuak metagobernantza-dimentsioan jarduteko duen modua dela, gero, modu eraginkorren, hiri-erregimenean emango den gobernantza-mota zehaztuko duena.

⁹⁰ Desorekan dagoen gorputz batek bere posizioa berreskuratzeko egin behar duen oszilazio-mugimendua da librazioa.

⁹¹ Konnotazio ideologikorik gabe. Soilik modu errektiboan emandako pausoak desegiteko asmoz.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Azken batean, ideia bat dakargu burura: ekonomia politikoari, menderatze-moduei eta ideologiari egindako kritika bat dela kolibratioa (Jessop, 2017:229).

This can be defined for present purposes as the judicious re-articulating and rebalancing of modes of governance to manage the complexity, plurality, and tangled hierarchies found in prevailing modes of co-ordination with a view to achieving optimal outcomes as viewed by those engaged in metagovernance. In this sense it also means the organization of the conditions of governance in terms of their structurally-inscribed strategic selectivity, i.e., the asymmetrical privileging of different modes of co-ordination and their differential access to the institutional support and the material resources needed to pursue reflexively-agreed objectives. (Jessop, 2011b:14).

Hala ere, puntu horretara iritsita, gizarte-ehunik gabeko gobernantza batean erortzeko arriskuaz ohartaraztea komeni da, "herritartasun" hutsean, edota hiri-politika publikoak neoliberalismoaren mesedetan kontrolatzeko estrategia bihur baitaiteke (Delgado, 2011). Demokratizazioan sakondu nahi bada, ezin dira alde batera utzi Estatuaren ikuspegi estrategikoa, auzi ideologikoa eta suntsipen sortzaile neoliberalaren ofentsiben aurkako borroka (ikus Taula 12). Hala ere, kontua ez da tokiko gobernuen gobernantzaren erabateko monitorizazioa aldarrikatzea, baizik eta gobernantza-moduetatik jasotako ordena eta oinordetzan jasotako egiturak doitzea eta nolabait esku hartzea. Beste tresna interesgarri bat, metagovernantzaren ildotik eta kolibratioarekin oso lotuta dagoena, politiken koprodukzioarena da, gizarte-esperientziei erantzungo dieten ekintza-sareak artikulatzea eskatzen duena. Horrela, ehun-komunitarioaren parte-hartzea gehituko litzateke politika publikoak egiteko prozesuetan, baina hori zentzu mikroegian sartzea izango litzateke, eta agian hurrengo baterako utzi dezakegu.

ATAL ANALITIKOA

The framework, considered a heuristic tool for empirical analysis, combines the categories of space as place, uneven spatial development as a logic to understand capital movements and fixations, the neoliberalisation of cities as a global strategy and result, and the governance as relational apparatus to contain or stimulate specific kind of networks, everything understood under the trajectories of change of urban regimes' umbrella.

At this point, it is likely that, looking back, we will find more sense in the deductive process carried out in the theoretical section. Perhaps: the historical review of space, its changing uses, the destructive and creative periods of the transition from Keynesianism-Fordism to post-fordism-flexible accumulation, and of the 2008 crisis in spatial and institutional terms, as well as the importance of path dependence, the new concepts of austerity and urban entrepreneurialism in accordance with the new models of governance, the correlations of forces and the institutional breakdown of national government, but above all its scale, as a tool of hierarchical power at the end of the twentieth century, will be better understood.

The analysis of these three theoretical blocks summarised as: space, moments of neoliberalisation and governance, supported with their consequent theoretical fields and schools, has served us as a tool to understand the positioning of cities in the contemporary political economy. Furthermore, by analysing the balance of forces that constitute a local urban state and regime, we can understand the capacity or risk of delivering governance agendas for or against the interests and dynamics of global neoliberalism.

From here, the aim is to try to update the literature on governance and space, and more generally on urban regimes, and to cross-reference it with the debates and critiques presented in this research on neoliberalisation and its processes of destruction and creation. We consider that in a context of rescaling, where local states are the ones ordering urban space, the territory of urban governance becomes a "major battleground on which each of the intertwined dimensions of spatial practices is superimposed" (Brenner, 1999: 448).

We consider this practical contribution to be necessary, as there are many critical voices, especially in Critical Urban Theory, who blame its philosophical, academic and theoretical abstraction, confining the contributions to debates with high levels of abstraction that complicate the connection with urban reality and the transformations of cities.

“The specific socio-spatial configurations of hegemony, the integral state and their trajectories will only be elicited through further comparative research” (Davies, 2012: 29). To this end, we will focus our attention on two case studies, which we will compare throughout this second analytical part: the (new and comprehensive) urban regimes of Bilbao and Barcelona. In this sense, as we have done with the theoretical section, we find it useful and opportune to point out the angle through which we approach the analysis.

First of all, being as coherent as possible, we will try to interpret the theoretical kaleidoscope assembled in the first chapter, following an analytical order that allows the reader not to lose the thread. Thus, we begin with a historiographical analysis of both cities, focusing not only on the spatial and strictly urban changes in each city, but also paying attention to the new structures of government that are formed after a period of post-industrial instability, also identifying relational actors. In this sense, we will interpret urban transformations in terms of neoliberal creative destruction, analysing the fixation of capital in urban space and the relationship between this and the different strategies and state projects that are being constructed.

After this, we will turn our attention to what we consider to be one of the keys to studying the transformations of urban regimes: the study of the variables and mechanisms that we have identified to analyse the transformations of the regulative idea (see Irudia 8). Coming from a background where the theory of economic regulation also has a great weight, we must point out the importance of the regulative idea in our research. To sum up, the second part of this section will try to analyse the responses that urban regimes have been giving to the different glocal tendencies of neoliberal creative destruction, emphasising that these responses hide a hegemonic vision which, together with the different variables in Taula 12, determine the form and transformation of an urban regime.

Thus, what is presented in this second analytical chapter is an interpretation of the conceptual framework presented in the Taula 12 itself. We note the clarification of the word "interpretation", as it does not follow a linear or strict pattern of the items identified in each of the cells of the table, although in a certain way it, maintains the order of the table. The reader will not find in the table of contents any point where the variables identified in the rows of Taula 12 are specifically mentioned point by point. However, the reader will find the detailed analysis of the variables in Irudia 8, as this requires a less generic and more exhaustive analysis. That is to say, for us, Taula 12, first developed by Davies *et al.* (2020), is an orientative guide which, as we explained earlier, we believe brings together the different theoretical sediments of Critical Urban Theory, Regulation theory, new institutionalism and strategic-relational approaches. It sets the

guidelines and an analytical order, but the fact is that the weight of the research falls above all on the study of the regulatory idea, and from this, we could say, derives the rest of the variables presented in Taula 12, which are also studied.

In this way, at the end of the analysis of each case study we will find a brief summary of intermediate conclusions, which separately gather the first conclusions and isolated results of both case studies. We consider this space to be important as it allows us to gradually compile the variables that interest us and to close the analysis, so that we can finally end with the results section.

Certainly, after this chapter or this second analytical part of the research, we gather a last point for reflection, compilation of results and the conclusions that we draw from this research (also in relation to the hypotheses, objectives and research questions presented at the beginning). It is here where we make a final reading of the thesis and where we can present the innovative aspects of this research in relation to the specific case studies of Bilbao and Barcelona.

PUTTING BILBAO AND BARCELONA ON THE MAP

HISTORIOGRAPHICAL OVERVIEW OF CASE STUDIES

The city, however, does not tell its past, but contains it like the lines of a hand, written in the corners of the streets, the gratings of the windows, the banisters of the steps, the antennae of the lightning roads, the poles of the flags, every segment marked in turn with scratches, indentations, scrolls.

Italo Calvino - Invisible Cities

This first section, presented here, will serve to emphasise the importance we have given to path dependency during the theoretical work. Our analysis will be mainly historical. In this case we will use both primary and secondary methodological sources, i.e. we will use the interviewees' experiences and interpretations of events, statistical data and other subsequently published information. Our intention is to lay the basis for an exhaustive analysis of how the urban regimes of Bilbao and Barcelona have been constructed and how and why they have followed the trajectory they have followed. To this end, we will undertake a historiographical reference from the 1980s and 1990s to the last years of the 2010s. We will mainly focus on the moments that are valuable for our research, thus, we will present a timeline that will include the historical-statistical events that interest us. We recommend the reader to take a look at Annexes II and III to situate himself/herself.

If we were able to go back a few centuries, there would be few coincidences between Bilbao and Barcelona. But if we turn our attention to the mid-20th century, the similarities begin to appear. We must recognise that topographically there have always been similarities, i.e. we are dealing with two cities linked to the sea and the water, although, as many of the people interviewed pointed out, the two cities have been built with their backs to their waterfronts. On the other hand, we must not forget the characteristic orography of both cities, the so-called *botxo* refers to the valley formed by the mountain ranges that surround the small plain where Bilbao is located. On the other hand, Barcelona is also surrounded by the Sierra de Collserola Natural Park. It is

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

worth noting that both Barcelona and Bilbao have historically been port cities due to their excellent location for the inward and outward movement of products (and trends, ideas, etc.) towards Europe and the international market.

In the case of the capital of Bizkaia, we can say that it is located in a historically strategic location, not only because of its proximity to transit and trade routes, but also because of what we identified in the theoretical section as "comparative advantage" and which will have a certain significance in this analysis. What is certain is that the history –and much less the idiosyncrasy– of Bilbao cannot be understood without understanding the links that unite the city (and its neighbouring municipalities⁹²) with its strictly natural terrain, nor without the relations –mainly commercial, but not only– established with other regions and countries, especially during the late 19th century and the whole of the 20th century.

In the case of Barcelona, there was no need for the extractivism of raw materials, as its port tradition extended the city's range of commercial scope. In spite of this, the two cities were to equalise their mode of production in the first third of the twentieth century. The extractivism of raw materials and energy sources would establish new transformations in the productive structure in Barcelona (in Bilbao it existed previously). Thus, the so-called second industrial revolution brought with it the appearance of new consumption patterns that developed new sectors (graphic arts, automobiles, iron structures, machinery, means of transport, chemistry and food, construction materials), which led to a significant industrial diversification to the detriment of the traditional textile sector rooted in the city of Barcelona.

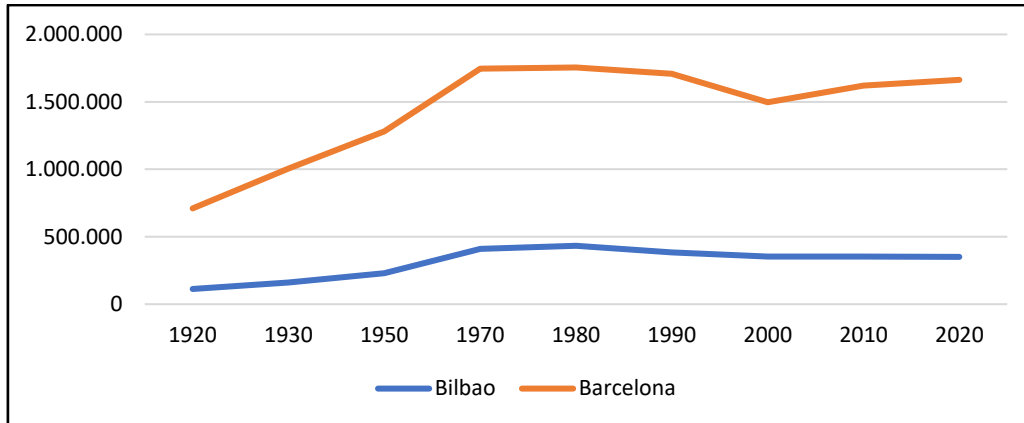
As we know, the industrial revolution that began in the late 18th century crystallised in the industrial societies of the 20th century, leaving large urban agglomerations all over the world, and linking, as Lefebvre would point out, urban production and urbanism with the evolution of industry. Europe, as a colonising, extracting and producing power, made a great profit and catapulted many of its regions and metropolises to economic wealth. This, despite not being reflected equally in the living conditions of the inhabitants (and even less so in the colonies), made the cities great commercial and mercantile centres. Thus, cities such as Manchester, Glasgow, Lille, Turin, Bremen, Barcelona or Bilbao saw

⁹² As we shall see, the municipality of Bilbao is the most populated administrative territory of what was known as *Gran Bilbao* ("Great Bilbao") or *Bilbo Handia* (derived from Franco's Great Bilbao Consortium) or as it is now institutionally known as "Metropolitan Bilbao" or "Bilbo Handia" in euskera. To clarify this, see III. Eranskina and the following footnote.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

their population and GDP grow exponentially during the 19th century and much of the 20th century (see the figure below) (Plöger, 2013; Gómez, 2007; Lekue, 2022).

Irudia 13: Historical population of Bilbao and Barcelona

Source: Eustat and Municipal Institute of Statistics (Barcelona).

But as we already know, the flood of people who settled in the new productive urban centres did not do so, far from it, in an orderly manner or coordinated by any public institution. If we look at what is known today as "Metropolitan Bilbao"⁹³, we will see that, in addition to Bilbao, there are several municipalities around the estuary that became socio-economically differentiated during the period linked to industry. Thus, two banks were formed: on the one hand, the left bank, made up mainly of the municipalities of Barakaldo, Sestao and Portugalete, where the main factories (blast furnaces and shipyards) were located; and, on the other hand, we find the right bank,

⁹³ We do not adopt this concept as our own, as the term is somewhat artificial. It is not really true to reality to say that there is a "Metropolitan Bilbao" (with the metropolitan governance that this entails). The term *Bilbo Handia* or *Gran Bilbao* ("Great Bilbao") seems to us to be more appropriate. Although, as we noted in the previous footnote, it may remind us of the Francoist past of the "Consortium of Great Bilbao", the fact is that it is a more accurate reflection of the current metropolitan situation. Although it is true that from an aerial view (as we see in the IV. Eranskina) there is an urban *continuum* and the municipal boundaries of each city are invisible, in practice, inter-municipal relations are bi-directional, i.e. between two municipalities. Despite this, there is a willingness on the part of the Provincial Council of Bizkaia to exert some pressure as a driving force for top-down interscalar governance, where the council itself promotes projects and redoubles efforts to strengthen multimodal inter-municipal relations (Lekue, 2023). It should be noted that the debates related to the metropolitanisation of cities will have a place in the following sections, as we should not forget that they can be understood as a neoliberalising key.

the main residential centre of the upper middle class of Bilbao, which would mainly settle in the municipality of Getxo. The division was (and still is⁹⁴) clear between an industrial and working-class left bank, and a bourgeois-residential right bank (Campelo *et al.*, 2011). But before starting the analysis, we will continue with a brief historical contextualisation of the cities. Let's see what happened in Barcelona.

In Barcelona, on the other hand, the urban division of labour was not so obvious. The traditional textile industry located inside the city walls expanded outside the walls to neighbouring municipalities, establishing a proto-industrial network that would later explode. It was not until the first third of the 20th century that the second ring (made up of neighbouring municipalities such as L'Hospitalet, Badalona and Cornellá) began to see higher rates of industrial use. Despite this, the peaks of industrialisation took place in a relatively controlled way, or at least mixing land uses between housing and industry. Throughout this century, the oldest industries would consolidate, both those located in the central areas of the city and those located in the industrial areas of the municipalities adjoining Barcelona (Tatjer, 2006).

The differences between the working class and the bourgeoisie were also reflected between the centres and the peripheries, the urban extensions and the cramped areas of the old quarters, although not as clearly as in the case of Bilbao, the spatial uses and practices were very different depending on the urban areas. We will not discuss the processes of *haussmanisation* and remodelling of the urban fabric, nor what that entailed; we leave that work to the historians. But we must bear in mind that industrial trajectories, urban planning, the fixation of capital in certain areas of the city (beyond the factories, we are talking more about financial centres), and the resulting urban dualities, not only due to comparative advantage, produce the first USD dynamics of the Fordist period that will be set in stone over time, largely due to the dependence of historical paths and dynamics. We will explore this further below, learning about the historical and political realities of the two case studies, to finally see how industrial capital gave way to FIRE sector's "unproductive capital" and how it reproduce itself through tourism and service economy.

⁹⁴ As stated in the following article from 2022 published in EIDiario.es: https://www.eldiario.es/euskadi/getxo-municipio-vasco-mayor-renta-habitante-52-537-euros-duplica-sestao-le-dobla-paro_1_9038919.html Last access: 14/02/2023.

Deindustrialisation: the see-saw movement in Bilbao and Barcelona

We will now take a small historical leap, since it was certainly not until the 1970s, but especially the 1980s, that a turbulent period of change began, forcing the hitherto industrial cities to restructure their productive, socio-political and administrative systems.

The so-called process of deindustrialisation, euphemistically also called "recomposition of industrial activity" or "industrial reconversion"⁹⁵, called into question what had been the norm for the previous 100 years. The old spaces and institutions did not adapt to the new times, and capital's relentless pursuit of profit would lead it to abandon certain spaces to look for spaces in other cities with greater advantages.

Bilbao and Barcelona would thus begin a pilgrimage towards new models of production. The Keynesian Fordist model that had shaped urban planning and public institutions and policies would begin its transition towards flexibilisation and variegated forms of neoliberal capitalism, i.e. dependent on their own specific experiences and trajectories.

In order to explain these processes, it is relevant here to underline the importance of policy scalarity and multilevel governance. Recall that the *glocal* implies the application of global economic trends at the local level. Our case studies serve as an example. We place ourselves in 1982. The PSOE (Spanish Socialist Workers' Party) replaced the UCD (Union of the Democratic Centre) in the general elections and Felipe González was proclaimed president with an absolute majority (his governments would continue until 1996). It was during González's first term of office that the industrial reconversion policies began.

Until then, steps had been taken towards the adjustment of the industrial sector, but the politically weak conditions of the UCD did not allow for radical change. The PSOE, on the other hand, without any confrontation with the major Spanish trade unions and protected by the absolute majority that it would maintain until the last legislature but one, presented the ideas of reconversion and readjustment with the authority and legitimacy granted to it, also justifying itself behind the need to adapt to the new democratic and European order.

Thus, with the discourse shielded from below (through the trade unions and the absolute majority) and from above (with the need to adapt to European standards), the dismantling would begin with the approval (or submission) of local institutions with

⁹⁵ We say that it was euphemistically so called because, in no case, since the dismantling of the industrial fabric began, has it been restored.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

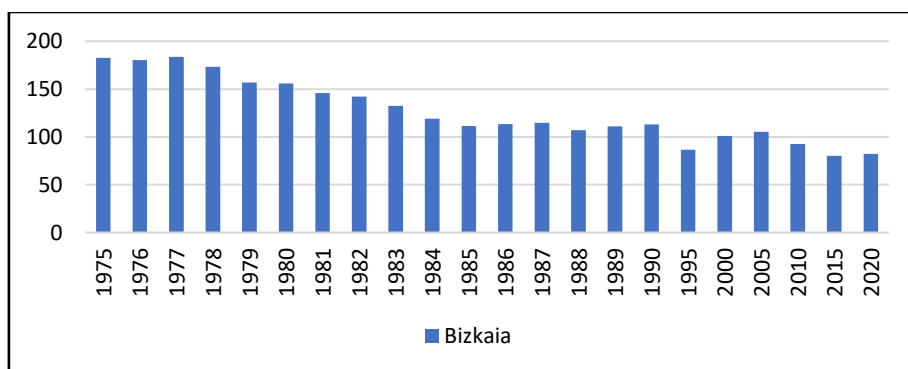
practically no resources, neither economic nor organisational or structural. These would come later thanks to the Spanish State's integration into Europe and through access to structural funds for development (ERDF).

It is somewhat Manichean to try to relate neoliberalism and its creative destruction to one figure or another (e.g. "Reagan-Thatcher"), but in the Spanish case we can place Miguel Boyer (Minister of Economy and Finance) and Carlos Solchaga (Minister of Industry and, later, Boyer's successor as Minister of Economy) in this binomial. Historian Sergio Gálvez (2017) stresses, moreover, that the first socialist governments were even smarter than Thatcher, as they used the UGT union as a *stopper* for social protests.

Even so, protests and deindustrialisation plans continued. Moreover, as Gálvez himself points out (*ibid.*), the process of industrial restructuring should be understood as a change in the mode of production and as part of what the EEC (European Economic Community) had in mind for the Spanish state. It is all part of the spatial division of labour on an international scale.

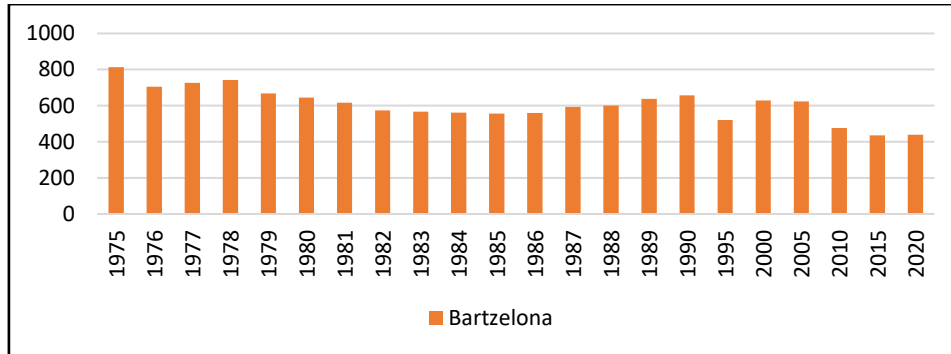
Thus, in 1984 the ZUR (Zones of Urgent Reindustrialisation) were approved, offering tax incentives to companies setting up or relocating to these specific zones (Ferrol-Vigo, Asturias, the Nervión estuary, Barcelona, Madrid and the Bay of Cadiz). Entry into the European Economic Community (the seed of the current EU) in 1986 and the poor results of the three-year ZUR policy forced the central government to consider new investments, this time under the umbrella of what would become known as the ZID (Declining Industrial Zones).

Irudia 14: Evolution of the employed population in industry in Bizkaia (in thousands)

Source: Own elaboration based on INE data service.

Irudia 15: Evolution of the employed population in industry in the province of Barcelona (in thousands)

Source: Own elaboration based on INE data service.

In addition to job losses, both the Gross Domestic Product (GDP) of both provinces and the Gross Value Added⁹⁶ (GVA) in their sector of industrial activity fell practically uninterruptedly until stabilising in the second decade of the 21st century at around 8% of GDP in Barcelona⁹⁷, and close to 20% in Bizkaia. In the latter case, the values have been much more variable over the last few decades. However, it is worth mentioning that before the industrial reconversion, this sector generated 40% of Basque regional GDP, a large part of which was concentrated in Bizkaia, and more specifically on the banks of the Bilbao estuary.

The industrial decline and the lack of effectiveness of the policies proposed by the Spanish government for the aforementioned ZUR and ZID would force the municipal, regional (Province) and autonomous governments to try to find new solutions. The death of industry and industrial areas was an obvious fact. Unemployment reached alarming levels in our case studies, in the 1980s unemployment exceeded 20% in Bilbao (Ruzafa, 2017), reaching 28% in the municipalities of the left bank in 1986 (Gómez, 2007). In Barcelona, the unemployment rate hovered around 18 points during practically the whole decade (according to the statistical yearbooks consulted from the Barcelona City Council).

⁹⁶ In the INE's methodological description of GVA, the following is specified:

se calcula como la diferencia entre el valor de la producción y los gastos de explotación distintos de los destinados a la reventa (compras de materias primas, otros aprovisionamientos y gastos en servicios exteriores), deduciendo los impuestos ligados a la producción y sumando las subvenciones a la explotación.

⁹⁷ Recall that in 1996, for example, the same province had a 22.58% industrial GDP.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

It was clear that the process of hollowing out the nation states had reached the Spanish state. If we look at the supranational scale, entry into the EEC and the economic and political standards required for entry forced an accelerated adaptation in the forms of government. On the other hand, the legacy of uneven spatial development and an irregular spatial division of labour, with the effects of deindustrialisation, left cities with serious social, environmental, political and economic problems. This led the regional governments, provincial councils (in the case of Bilbao) and town councils to seek solutions which, apparently, did not come from the higher levels of government.

Although in the early 1990s, through the Directorate General of Cities of the Ministry of Public Works and Transport and the Environment, there were attempts to rebalance, in the style of Keynesian Fordism, the unequal development of urban territories, promoting large urban projects in cities such as Barcelona and Bilbao, everything was left to establishing lines of cooperation between administrations. The result of this would be Bilbao Ría 2000 (BR2000) itself, which would serve the Spanish state to make the spaces it owned profitable (Rodríguez and Martínez, 2001).

Thus, in the partial absence of a strategic and long-term direction from the national authorities, the governments of the autonomous, regional and municipal territories began to play their cards. We will now look at the conglomerate of actors and policies that were implemented with the aim of regenerating and redeveloping urban spaces abandoned by industrial capital. The two cities presented in this study are known for their models and their effects built in the 1990s. The Olympic Games and the Guggenheim phenomenon are the paradigmatic processes that explain the urban regeneration process perfectly.

Both cities (and especially at the metropolitan level) housed different spaces scattered throughout the territory where various types of factories and manufacturing companies were located. But we can affirm that the regeneration processes were similar, since the theory to carry it out was imported from British cities, but above all from North America⁹⁸ (González, 2011; Cocola-Gant, 2016).

⁹⁸ It is sometimes difficult to compile all the interactions and flows of trends that move from one place to another, but in our case, we want to bring an example that Cocola-Gant (2016: 40-41) collects in the case of Barcelona and that:

Se refleja en el primer gran proyecto de la década de 1980 cuando el Ayuntamiento encarga la regeneración del puerto a la misma consultoría que había reconfigurado gran parte de la ciudad de Baltimore, la llamada Enterprise Development Company. Se trataba de una consultoría de regeneración urbana que había desarrollado un

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Yo creo que era Pittsburg, Chicago, Baltimore... eran siempre las referencias que se manejaban entonces, sobre todo. [...] Para el Bilbao de los años 90 sí, sobre todo ciudades norteamericanas. Y ahora andamos fijándonos más en ciudades como Copenhague, Berlín u Oslo. (EP-BIL1).

The case of Barcelona was more notorious. We are situated in the years prior to the celebration and acceptance of Barcelona as the host city (in 1986) for the 1992 Olympic Games (Olympic Games). It is interesting to remember how this world event was preceded by a period known as "democratic urbanism"⁹⁹, where the rise of neighbourhood movements demanding spaces, neighbourhoods and, in general, a dignified life opened up large public spaces and allowed many demands coming from various activist groups to have great accessibility, so much so that actors coming from the collective action and anti-Francoist struggle went on to occupy institutional posts and positions (Cócola-Gant, 2016). As EP-BAR14 and EP-BAR2 point out, during the transition everything remained to be done at the urban level, but the Olympic Games represented a turning point in these dynamics.

The Olympic moment was extended to the whole city, and it meant a new urban planning model of recovery, more distant from that "democratic urbanism" with such ease of impact of the agency, and above all of the subaltern social agents with demands and needs related to health or mobility, among others; and closer to the search for joint interests that would attract greater efficiency and economic performance to the spatial projects of the new states and urban regimes that were beginning to take shape.

modelo de transformación de espacios industriales en divertidos centros de consumo. Este *fun model* introducía en la ciudad elementos característicos de parques temáticos o de atracciones con la función de promover el consumo como forma de entretenimiento. Son islas que simulan formas urbanas con calles y plazas, pero vaciada de cualquier experiencia humana vivida más allá del shopping. La arquitectura en estos espacios pseudopúblicos forma parte del espectáculo y responde a la filosofía de Aprendiendo de Las Vegas, un tratado de arquitectura postmoderno en donde los edificios son fragmentos publicitarios que nada tienen que ver con la realidad física o social de su entorno y donde se elimina la plaza pública como foco de vida social para ser sustituido por casinos y centros comerciales. [...] De esta manera, el puerto de Barcelona fue reinaugurado en 1992 con los mismos elementos que el de Baltimore, es decir, cines IMAX, acuario, museo marítimo, centro comercial, restaurantes, bares y discotecas... donde la cohesión social y la participación ciudadana se reducen a un divertido acto de consumo.

⁹⁹ This term is also known as "citizen urbanism" (Borja and Muxí, 2004).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

In Barcelona, the Olympic project had great protagonists who would mark an epoch and establish the "Barcelona Model" (Blanco and Gomà, 2009). A specific (but not transparent) strategy that was exported to thousands of cities (depressed by industrial decline) as a panacea for urban revival. In this research we will not be discussing marketing terms such as this or the "Guggenheim Effect" had. But we will try to analyse the changes that these processes of destruction and creation of the old industrial city, towards the new creative-entrepreneurial city, brought about in the different elements that make up the urban regimes, and also in the governmental and spatial dimensions.

In this section we will simply try to describe which figures and milestones we identify as important in this period of creative destruction of early urban neoliberalism in our case studies. Analysing this aspect subsequently allows us to check the holistic trajectory that the urban regimes themselves have taken (See II. and III. Eranskina).

As we said, in Barcelona, the Olympic Games put the spotlight on the urban regeneration of several areas, such as the construction of the Olympic Village (see VI. Eranskina), one of the most illustrative projects for the regeneration of Poble Nou. Located in a former industrial area called Icària, the approval of this project, together with the works to connect Poble Nou with the centre via Avenida Diagonal, "opened the door to investment and reconversion in large, formerly industrial areas" (Martí-Costa, 2005).

There are several main mechanisms and institutional figures that Barcelona City Council created during the 1980s and 1990s to carry out this type of project: The PERIs (Special Interior Reform Plans), and specifically to vehicle more detailed plans it created the ARIs (Integral Rehabilitation Areas) and the PRIs (Integral Rehabilitation Plans). If we look further afield, we find the General Metropolitan Plan, approved in 1976, but modified several times according to the specific needs of each area. By way of summary, the Taula 14 is a fairly good summary of the structure of instruments and institutional mechanisms that were available to Barcelona City Council for territorial planning. In this sense, without moving away from the municipality, we will pay special attention to those located in the strategic planning column, since it is in these where, *a priori*, both the strategic selectivity and the hegemonic vision that is intended to be reproduced will be effectively collected, we will put the focus on some areas and some of the strategic plans in areas such as the old quarters or the waterfronts that characterise the two cities, but the truth is that, as in the case of Bilbao, the different strategies both socio-spatial and structural or institutional are to be found here.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Table 14: Summary of the different land-use planning instruments up to the year 2000¹⁰⁰

Land-use planning	Strategic planning	Infrastructure planning	Regional and metropolitan planning
General Metropolitan Plan (PGM—1976). Modifications to PGM. Partial plans (detail general plans). PERIs (local plans, develop and detail general plans).	Barcelona Social and Economic Strategic Plans 1 (1990), 2 (1994), and 3 (under preparation 1998–2000).	Llobregat delta agreement 1993. Besos delta area agreement 1999. (Many others—transport, underground services, etc).	General Territorial Plan of Catalonia (1995). General Plan of the Metropolitan Region (draft 1998).

Source: Marshal (2000: 304).

Apart from these plans, we find different instruments such as associations and mixed capital companies, i.e. public-private partnerships, controlled (usually by around 40% of the shares, if not 49%) by financial and service companies (Blanco, 2009). Thus, the cases of PROCIVESA (Promotion of Ciutat Vella, SA) and its successor FOCIVESA (Development of Ciutat Vella, SA) are worth mentioning. The former was created in 1988 with the intention of undertaking the first phase of reform of the Ciutat Vella area. The second, created in the early 2000s, aimed to continue the strategy. This is how Manuel Delgado (2008) summarises the creation process of these two companies in particular.

La combinación de sector público y sector privado: el público, para comprar suelo y propiedades a precios públicos; el privado, para venderlos a precios privados —es decir de mercado— y producir grandes plusvalías; el público, para imponer mandatos gubernamentales inapelables y contar con empleados para ejecutarlos de forma imperativa, si fuera preciso por la vía jurídica o policial; el privado, para ir en pos del beneficio económico a toda costa, invirtiendo para ello métodos opacos si era necesario. Empresas pequeñas y medias se consagraron a la compra a pequeños propietarios de edificios —“se compran fincas con inquilinos”, se puede leer asiduamente en los anuncios por palabras de la prensa barcelonesa—, que luego revendían con grandes beneficios, no sin haberse “deshecho” de sus habitantes, por las buenas —con contraprestaciones ridículas— o por las malas, es decir recurriendo a la coacción y a todo tipo de tretas legales e ilegales, lo que se da en llamar *mobbing* inmobiliario. Cuando la actuación no consistía en derribar, sino

¹⁰⁰ It is no longer updated, mainly because after the approval of the 3rd Barcelona Strategic Economic and Social Plan in 1999, the impact limits became metropolitan in 2000 and the successive strategic plans became metropolitan. This does not imply that there is no specific strategy for the case of the municipality of Barcelona (which, on the other hand, has the greatest weight in the Metropolitan Area), since, in addition to this area, the municipality itself will have other different plans which will be broken down by areas in the following sections.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

en rehabilitar viviendas, el resultado no se destinaba a realojar vecinos expulsados o a generar habitación social en general, sino a procurar oferta de vivienda inaccesible para las clases más desfavorecidas, lo que aseguraría la “renovación” del vecindario, es decir eso que se da en llamar *gentrificación*. (Delgado, 2008).

In the case of FOCIVESA, it was specified in the statutes that the maximum duration of the company would be fourteen years. With its definitive dissolution in 2013, the social movements in defence of the right to the city estimate that the profits of the private shareholders (Caixa Bank, BBVA, Catalunya Caixa, Telefónica, Saba Aparcamientos and Iniciativa para la Recuperación de Ciutat Vella SL) were around one million euros, in addition to recovering the investment of 2.4 million euros made at the beginning.

Another example of public-private collaboration is the one carried out in the Poblenou district. The project for the remodelling of the district and the creation of a new creative technology district/hub called 22@ started in 2000. For this operation the company 22@bcn, SA was created.

El primer objetivo de la agencia es el desarrollo y la ejecución de todas las actuaciones urbanísticas vinculadas al proyecto 22@, tanto en el ámbito de la planificación como de la gestión, la proyección y la ejecución. El segundo objetivo se centra en la planificación, la promoción, el diseño, la construcción y la gestión de infraestructuras, servicios urbanos, equipamientos y espacios públicos. El tercer y último objetivo de la sociedad se refiere a la promoción nacional e internacional de la zona con el fin de atraer o generar nuevas empresas en su área de influencia. Para cumplir con estos objetivos, 22@bcn S.A. cuenta con poderes que combinan la capacidad de las agencias públicas y las empresas privadas. Éstos incluyen el poseer la iniciativa en la aprobación de los instrumentos de ordenación, y la redacción, tramitación y aprobación de los instrumentos de gestión urbanística y representación del Ayuntamiento. Así mismo, es la encargada del Plan de Infraestructuras en su ámbito de proyectos, financiación, ejecución y gestión, al igual que de la adquisición y las adjudicaciones de suelo municipal. La sociedad participa en diversas iniciativas con el sector privado a través de diferentes modelos, desde la negociación de cesión de suelo de propiedad municipal a empresas privadas hasta la participación como accionista en agencias público-privadas creadas ad hoc para proyectos específicos (22@bcn S.A., 2005). (Casellas, 2006: 74-75).

It should be noted that when FOCIVESA ended its function in 2013, the following year the change in the form of management and the statutes of the company were definitively approved, restructuring its functions and changing its corporate name to Fomento de Ciudad, SA (FOCISA). But we will talk about this period later on.

The Olympic Games were held with the municipal purpose of proposing different urban projects through the catalytic power of the Olympics themselves. Moving away from the specific projects, still in the candidature phase of the Games, in the mid-1980s, two public-private companies were created: Anella Olímpica de Montjuïc, SA, and Vila

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Olímpica, SA. In 1989, as a result of inter-institutional governance between the Spanish and municipal governments, it was decided to group these companies into HOLSA SA, a *holding company*¹⁰¹ where the funding would be provided by the Ministry of Economy (51%) and the city council (49%) (Aragón-Pérez, 2019).

The Barcelona Olympic Games served to build a new city and to reconvert the semi-abandoned industrial areas, as well as the working-class neighbourhoods near the coast, into new areas of consumption.

En la época de toda esta transformación urbanística de los JJOO, se crearon toda una serie de empresas urbanísticas que se llaman 'TRO's que se dedicaban a desarrollar toda un área concreta de la ciudad. Esto ha sido así a lo largo del tiempo, había una empresa para el FORUM, para el 22@, para el Carmel i Entorns en el último gobierno socialista, etc. estas permitían al ayuntamiento hacer políticas locales de urbanismo parta proyectos concretos, teniendo un plus más allá de la estructura municipal. (EP-BAR15)

The Irudia 1 that we explained in the theoretical section was fulfilled to perfection. Semi-abandoned areas and degraded neighbourhoods in the centre with high potential income were renovated by means of public-private strategies, which were very widespread at the time. Until the Forum of Cultures in 2004, an event that sought to relaunch the post-Olympic Barcelona, which was in the throes of a minor economic and existential identity crisis. The urban redevelopment project far exceeded the dimensions and changes that the city underwent with the Olympic Games. In this case, the business framework to carry out the transformations required by an event of such magnitude as the Forum of Cultures is more complicated to understand, but the following is a good summary:

Con ocasión del Fórum se creó una empresa de carácter público llamada Barcelona Regional, en la cual confluyen distintas instituciones y entidades públicas con el propósito de coordinar y asociar los diferentes agentes participantes. [...] Se distingue una gran cantidad de promotores privados, representados por una serie de empresas multinacionales, las cuales aportaron 2/3 del capital total invertido para la renovación del Área Fórum. Se destacan Endesa, Randstad, Indra, Telefónica, El Corte Inglés, Iberia, etc. Estas empresas en su mayoría invierten fuera del recinto Fórum, mediante diversos desarrollos inmobiliarios, construyendo un importante volumen de oficinas, viviendas, etc. La participación de los privados está claramente incentivada por diversos beneficios tanto tributarios como de rentabilidad debido a los cambios de uso de suelo originados por las instituciones privadas (uso industrial a residencial y oficinas). Barcelona Regional y los privados antes mencionados, conforman una asociación público-privada con participación

¹⁰¹ According to the RAE, a *holding company* is a financial company that owns or controls the majority of the shares of a group of companies.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

del 51% y 49% respectivamente. El Ayuntamiento creó una sociedad municipal (pública) llamada Infraestructuras del Llevant con el fin de gestionar y velar por los intereses de esta asociación público-privada. Esta empresa es la encargada de gestionar, explotar y negociar tanto los suelos como las infraestructuras del sector nororiente de la ciudad, coordinando a los distintos actores que ejecutan las obras al interior de la zona Forum. A su vez, se crea el Consorcio Forum, que es una empresa pública a cargo de la organización y gestión del evento y los contenidos del Forum. (Assael, 2004).

In this way, we can see how public-private collaboration becomes a constant in the case of Barcelona and its model. This is reproduced over time, as we will see later and as Moura (2003) predicted:

La planificación estratégica, posee un innegable poder de convencimiento, pero no incorpora la fragmentación y la desigualdad acentuadas por el proceso de globalización. Selectiva en la elección de interlocutores y restrictiva en la definición de prioridades, esa forma de planificación instaura un proceso fundamentalmente desmovilizador de las fuerzas populares y del ejercicio de la ciudadanía, constituyéndose como una práctica que niega la ciudad como espacio de construcción política y social, reduciéndola a *locus* de las inversiones. (Moura, 2003: 64).

In order not to stop and make this part too heavy, we present a compilation (the chronological-temporal arrow of Barcelona: II. Eranskina), based on various authors that have emerged throughout this research, of the major urban transformation projects and operations that have had the greatest impact on the urban and socio-spatial fabric; in addition to the changes relating to urban planning, we have also collected the changes that have taken place at the institutional level and those that, we believe affect the framework of urban governance.

The same story was to be repeated in Bilbao. In the 1980s, the already historic "grey" and industrial Bilbao gave way to another of the same colour, but without industry, without work, without capital fixed in its spaces, with problems of territorial segregation and social inequality. Like Barcelona, it was a totally exclusive city, with socio-spatial differences that seemed impossible to overcome.

Nik beti esaten dut. Bilbo doa Bartzelonaren atzetik hamarkada bat beranduago. Doa kopiatzen hiri-eredua eta han dauden fenomenoak hona etorriko dira (EP-BIL6).

Although EP-BIL6 is right, the phase in which Barcelona overtakes Bilbao in its march to recover development and economic growth does not become so evident until the end of the 1990s, when the Guggenheim was inaugurated in Bilbao and the Olympic Games had already been held in Barcelona in 1992. Therefore, we can say that deindustrialisation was a process and panorama that was experienced in parallel in both cities at the same time.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

In the same way as we have done when analysing the case of Barcelona, we will not focus on the metropolitan area or Metropolitan Bilbao on this occasion. Although we should point out that in the case of Bilbao, the municipalities located on the left bank of the estuary and adjacent to the same municipality were the most affected¹⁰². In our case study, the places we will focus on are, as in the case of the city of Barcelona, the plans for the water fronts. We will focus on the Abandoibarra area, the star project of Bilbao's regeneration and the space where the Guggenheim Museum was inaugurated in 1997 (see VII. Eranskina).

Several actors took sides in the case of Bilbao's urban regeneration. As in the case of Barcelona, where institutional governance was key to the holding of the Olympic Games, this was also the case in Bilbao. Actors such as INI, RENFE, FEVE, SEPES and the Port Authority were owners of many of the semi-abandoned industrial plots and land. These business actors, dependent on the Central Administration, needed to get rid of these obsolete spaces, and it was in the interest of the Basque Public Administrations to reach an agreement to carry out the strategic urban regeneration.

El esquema de financiación partía, por tanto, de la cesión de algunos terrenos de empresas estatales (industriales o infraestructuras) que el Ayuntamiento procedía a recalificar para nuevos usos urbanos permitiendo, tras las inversiones necesarias para la reurbanización, la revalorización de las parcelas y la generación de plusvalías con su venta; estos beneficios financiaban las obras de reurbanización y la provisión de las infraestructuras necesarias. El imperativo de la autosuficiencia financiera obligaba a una lógica de equilibrio financiero en la que la viabilidad de las operaciones se garantizaba mediante la imputación de costos de urbanización y de reposición de infraestructuras a los precios de venta del suelo. (Rodríguez y Martínez, 2001: 452).

To carry out this process, someone was needed, a figure or instrument of governance to project and execute these ideas. This is where two major figures appear that bring together all those analyses of urban planning and regeneration that deal with the case of Bilbao. These are: Bilbao Ría 2000 and Bilbao Metrópoli 30 (BM30).

The first, created in 1992, is a public limited company but made up of 100% public institution shareholders (50% Central Administration and 50% Basque Administration). Its

¹⁰² This is reported by Rodríguez and Martínez (2001: 445):

"A first inventory drawn up by the Basque Government's Department of Town Planning and Housing in 1991 identified a total of 158 industrial complexes in a state of ruin in the metropolitan area of Bilbao, occupying around 150 ha of industrial land; another 300 ha corresponded to installations of companies in the process of reconversion or closure, most of them belonging to Altos Hornos de Vizcaya, the integral steel company".

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

constitution was possible thanks to the industrial land assets contributed by partners such as INI (National Industrial Institute), RENFE and the Port Authority, among others already mentioned. Its functions were the management and execution of industrial land in semi-abandonment and with high potential land-rents:

Esos terrenos que habían acogido actividad industrial quedaban vacantes, en una zona muy muy céntrica y muy visible en el corazón de Bilbao y había que darles una transformación. Una línea de actuación: a través de BM30 se diseña un plan estratégico, el “Plan Estratégico para la rehabilitación del Bilbao Metropolitano” que es el que da origen a todas estas actuaciones. Esa línea de actuación suponía que había que transformar todos esos suelos para que fueran la base de una nueva actividad relacionada con los servicios, el ocio y el turismo. [...] Entonces ahí se monta toda una operación donde confluyen los intereses del Estado y los intereses vascos. (EP-BIL3).

This left BR2000 as the only figure with institutional, management and implementation capacity with power in urban regeneration. For González (2003: 315), BR2000 “se ha erigido en el bloque territorial hegemónico que moviliza sus aparatos ideológicos para designar estrategias y objetivos alrededor del espacio que consideran ‘para-sí’”. Thus, BR2000 was considered to be practically the only major real estate developer in the city in the 1990s and early 2000s, revaluing land and selling it to try to obtain surplus value.

Thus, if BR2000 was the managing and executing arm, we must underline the role of BM30 as ideologist, thinker and strategist of this process. Although it is true that, in comparison with Barcelona, the main difference lies in the fact that the collaboration in the promotion of industrial land was conceived from the public-private formula, and in the case of Bilbao the option of public and inter-institutional partnership was used, we must take it with a grain of salt. The Bilbao Metròpoli 30 association was founded in 1991 as a public-private entity to promote the international economic competitiveness of the metropolis and the improvement of the quality of life of its citizens, through the union of public and private efforts (Esteban, 2000). It was formed through the union of different delegations of the three public institutions, the Basque Government, the Provincial Council of Bizkaia and Bilbao City Council; and a variety of private actors such as financial institutions, technology, energy and construction companies, trade associations, communication groups, etc.

Later on we will go into the strategic functions, as well as the "issues of strategic reflection" that have been identified over the years, in this section we only want to point out the guiding function that it has had in the regeneration process. What we can begin to point out is that far from bringing more and better decision-making capacities closer to

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

the people, this PPP model established what would be the plan in which the actions of BR2000 and the strategic lines of the City Council itself would be framed. Thus, with the help of BM30 and under the impulse of the Provincial Council of Bizkaia and the Department of Economy and Planning of the Basque Government, the Strategic Plan for the revitalisation of Metropolitan Bilbao was presented in 1992, which together with the PGOU (General Urban Development Plan), finally approved in 1994, was, as in the case of Barcelona and with the help of different actors, the instruments that would mark the economic and strategic guidelines of the transformation.

It should be noted that, as in the case of Barcelona with the different PERIs¹⁰³, it is also important to point out that in the case of Bilbao, there were and still are companies managing more specific plans and projects, e.g. SURBISA (Bilbao Urban Rehabilitation Society, SA.). This was created in 1985 in response to the 1983 floods that affected several neighbourhoods in Bilbao. Together with the declaration of Casco Viejo as an ARI and the Rehabilitation Plan that was approved for this neighbourhood, the objective of the municipal company, in this case entirely public, would be to favour private or public management for the restoration of buildings and housing development actions, as well as for urban development management through negotiations and expropriations. Thus, the company has a certain authority and decision-making power:

SURBISA tramita ayudas económicas para la rehabilitación incluso adquiriendo edificios para su restauración integral. Las competencias delegadas del Ayuntamiento le posibilitan además la concesión de licencias de obras, órdenes de ejecución y declaraciones de mina aparte de gestionar los realojos provisionales fmto de las expropiaciones. Tiene así mismo competencias para la redacción y el desarrollo de proyectos de edificación, rehabilitación y urbanización, por lo que puede generar o fonnular planeamiento y participar en la modificación de ordenanzas locales. (Castellano, 1999).

As we have done with the case of Barcelona, in this section we have only tried to identify and contextualise the most important events, milestones and some urban transformations that have occurred in the case study cities. Similarly, in this case we have compiled those changes related to space, but also those that will appear throughout the research related to the institutional apparatus and the structure of the government (see chronological-temporal arrow of Bilbao: III. Eranskina. We recommend not losing sight of, as it can be somewhat chaotic if this chronology is not kept in mind).

We end here this brief contextualisation that identifies some of the most important actors that have been appearing during the first steps of urban remodelling in the cities of Bilbao

¹⁰³ Although in Bilbao there were also Special Interior Reform Plans such as that of Abandoibarra or that of Bilbao la Vieja in 1994, it is true that the holistic vision of these transformation processes was included in the city's comprehensive plans and strategies.

and Barcelona (made more explicit in the chronological arrows of both cities, II. and III. Eranskina). Public or public-private companies that, together with institutions –and not only local ones as we have seen– in need of new investments in their territories, bet on carrying out projects and strategic plans in specific spaces that would change their values of use, of exchange and the way in which they were lived and perceived. Space became a commodity and the promotion of industrial land demonstrated this. We will continue throughout the research bringing to the fore different plans, ordinances, regulations, etc. that continue or show signs of rupture with the urban trajectories so far explained and so often analysed (Atutxa et al., 2015; Blanco, 2009; 2015; Campelo et al., 2011; 2015; Casellas, 2006; Esteban, 2000; Gómez, 2007; González, 2011; López, 2016; among many others). Likewise, in line with the objectives of this research, we will also emphasise all institutional instruments, or not (driven by collective action), that allow us to identify how the destruction and creation of institutional spaces and instruments linked to governance that deepen the dynamics of actually existing neoliberalism takes place.

On the one hand, both cities are the result of what Peck and Theodore (2015) recognise as the effect of “fast policy transfer”, which are ultimately socio-spatial and institutional solutions to neoliberal reform. In our case, fitting in with the theory of variegated neoliberalism, we consider that cases of experimentation of “fast policies” were the regeneration policies coming from the USA and successful cases such as those of Pittsburg or Baltimore, thus, the political and ideological referents of Bilbao and Barcelona point out the successful models that were taken as a reference to experiment similar processes in these cities.

On the other hand, let us underline what Campelo et al. (2011: 89) point out when they state that this “es la primera expresión de una transformación de enorme calado en la gestión de las ciudades, que se va a acentuar en los años siguientes: el surgimiento de la gobernanza como característica definitoria de las denominadas ‘nuevas políticas urbanas’ (Cox, 1993)”.

Party continuity and protest cycles

That said, we cannot continue to analyse in depth the type of urban regime that has been constructed over time if we do not understand the political and party landscape of both cities, it is necessary to understand how political power is constituted and the more or less collaborative dynamics with which it has been reproduced. Next, we will look at the municipal governments that interact with the trajectories of the urban regimes of Bilbao and Barcelona. Subsequently, we will also try to outline the periods and frameworks of

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

protest that have characterised these cities. The relations between actors and the models of governance that have been constructed will be dealt with later.

We will focus, as we have said, mainly on city councils, but we cannot overlook the importance of scale. This dimension plays a fundamental role, as we have already seen in the previous section, since many of the objectives for these cities are shared inter-institutionally and inter-scalar objectives. Therefore, it is essential to know some of the details, and even certain public policies beyond the strictly local scale.

The case of Bilbao is easily narrated. The hegemony of the Basque Nationalist Party (EAJ-PNV/BNP) in the city dates back to the first elections after Franco's dictatorship, and has lasted uninterruptedly to the present day.

Taula 15: Summary of the legislatures and mayors of Bilbao

1979-1983	Jon Castañares. First mayor in the first post-dictatorship municipal elections. With 13 councillors and close to an absolute majority (15), the BNP would begin to forge its good relationship with the PSOE in the city council, as thanks to its abstention and that of Euskadiko Ezkerra (EE) it would manage to govern throughout the legislature.
1983-1987	José Luis Robles. On this occasion, the BNP and the PSE would compete for the mayor's office. But it would be the Jeltzales (BNP) who, with 11 councillors, would manage to govern.
1987-1991	José María Gorordo. With 9 councillors, the BNP had to seek a government pact with the PSE. Despite this, the attempt to share power with the other parties deserves special mention. In 1990 the BNP expelled him from the party due to disagreements and formed the Basque Citizens' Initiative (ICV-EHE).
1991-1995	Josu Ortuondo. The BNP (11) and the PSE-PSOE (6) would reach an agreement for these elections to form government majorities in Basque provincial councils and municipalities.
1995-1999	Josu Ortuondo. The BNP repeated as candidate in these elections, but the results were not as expected. The sum of the Jeltzales councillors (9) and those of the PSE-PSOE (4) did not reach the majority. The BNP opted for the support of the PP (7 councillors), but in 1997 the agreements were broken and the BNP obtained the support of the PSE-PSOE and EE (united in coalition) and IU-EB.
1999-2003	Iñaki Azkuna. In coalition with Eusko Alkartasuna (EA), the BNP obtained 8 councillors plus one from EA. Finally, the coalition opted for a government pact with ICV-EHE, Gorordo's party and the votes offered by Euskal Herritarrok, the coalition with which the nationalist left would stand in those elections.
2003-2007	Iñaki Azkuna. Close to an absolute majority, the BNP-EA coalition (13 councillors) opted to form a tripartite government with IU-EB (3 councillors). We will analyse this government in more detail later on, but it is worth mentioning that the nationalist left, after the illegalisation of different candidates, was unable to obtain representation in these and the following elections.
2007-2011	Iñaki Azkuna. The hegemony was repeated, but this time alone. The BNP obtained 13 councillors and formed a government with EB-Berdeak-Aralar.
2011-2015	Iñaki Azkuna. The BNP obtained an absolute majority in these elections and Iñaki Azkuna would be mayor until his death in 2014, to be replaced by Ibon Areso for a year.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

2015-2019	Juan Maria Aburto. Near the absolute majority with 13 councillors, the BNP opted to form a coalition government with the PSE-PSOE, with the two parties dividing up different functions and areas of the City Council.
2019-2023	Juan Maria Aburto. One councillor short of an absolute majority, the BNP decided to continue with the bipartite government.

Source: Own elaboration.

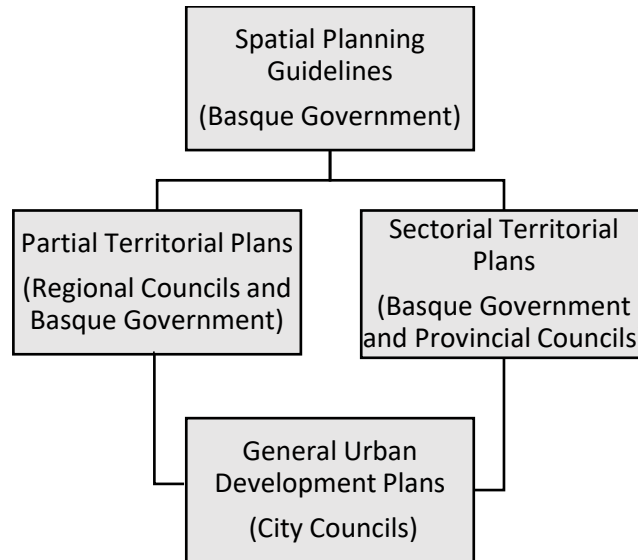
As can be seen in the table, the BNP has always been the most voted party in Bilbao, and although it has only obtained an absolute majority on one occasion (2011-2015), it has always been by far the party with the most councillors. This has given it a certain authority in coalition governments. Although the exception of José María Gorordo deserves a special mention, some of the people interviewed remember him as a more conciliatory character outside the more corporatist line of the BNP.

Positioned in the centre-right on the traditional axis, the BNP has been the main ideologue and executor of the transformation of Bilbao and its governmental mechanisms. In the governmental divisions it has always held the most important councillorships, with the exception of the key area of Urban Planning, which in the 2007 legislature belonged to Izquierda Unida-Ezker Batua (IU-EB) with Julia Madrazo at its head and as second deputy mayor. This area would also be governed by the PSE in the last two legislatures with Juan María Aburto as mayor.

The table that has been presented is simply a way of visualising and staging a hegemony, which is not only found at the local level, but, looking up, we can see that the BNP has also historically governed the Provincial Council of Bizkaia and the Basque Government. With a specific exception in the 2009-2012 legislature where the PSE-EE as the second force and with the support of the Popular Party managed to form a government with Patxi López as Lehendakari (Basque President) and a government programme focused on the fight against the economic crisis and the violence of ETA. At the provincial level, on the other hand, the hegemony of the BNP has been absolute and uninterrupted from 1979 to the present day.

It is important to know this because some of the policies that affect the territory we are studying, are conditioned and even some of them are promoted by the institutions mentioned above. The following illustration is an example of this:

Irudia 16: Hierarchy of instruments for the organisation and territorial planning of the Basque Autonomous Community

Source: Lekue (2023).

We will see later on the importance of the PTP (Partial Territorial Plan) of Metropolitan Bilbao, since it also shows the strategic lines that affect the municipality of Bilbao. In addition, they set up the metropolitan cognitive framework, something which, as we have seen in the theory, can be linked to models of urban entrepreneurialism and mechanisms to boost the exchange value of the place and the urban space.

Más allá de Bilbao Ría 2000, el grueso de las grandes intervenciones en el ámbito de Bilbao ha sido fruto de la colaboración con la Diputación Foral de Bizkaia y con el Gobierno Vasco. (EP-BIL1).

We should also remember that in what can be considered "State" projects, plans or programmes, the three institutions have always rowed in the same direction (although there have been ups and downs in relations), as shown by the Guggenheim or the Bilbao Metro, financed to a very large extent by the institutions at the higher levels (mainly the Provincial Council and the Basque Government).

Estábamos tan desesperados con la crisis y con que había que hacer algo para sacar algo para adelante, que dijimos que nos tirábamos a la piscina, aunque no tenga agua nos tiramos a la piscina. El que tenía más dudas fue Ardanza y el Gobierno Vasco que no termina de ver claro y lo veía demasiado arriesgado al principio. La apuesta seria y firme fue la Diputación y el Ayuntamiento, y Josu Ortuondo y yo también apostábamos. Pero le doy más valor a la

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Diputación. ¿Por qué? Porque la estrategia y el acuerdo al que se había llegado, era que el Ayuntamiento ponía el suelo, que no era nuestro, teníamos que expropiar a los Velasco, etcétera. Pero poníamos el suelo y los 133 millones de euros al 50% lo ponía la Diputación y el Gobierno. Claro, nosotros decíamos que sí, pero la que se estaba mojando y gastando un montón de pasta era la Diputación. (EP-BIL7).

In addition to showing us how easy it is to collude, this brief historical overview shows us the absence of an institutionalised opposition with the potential to challenge the BNP's power. Although it is interesting to underline the transition that the possible opposition to this Jeltzale hegemony has undergone on the right-left axis, since, although the BNP has been the most voted party, it is true that during the first decade after the death of the dictator Franco, the PSOE was the main opposition force. The 1990s were marked by the superiority of the right (PP), which was the main opposition force to the Jeltzales, a situation that continued until the 2010s. The left, in general, was co-opted by the PSE, IU, EA and different parties scattered across the political spectrum. It is also worth noting the importance of the national axis that divided the struggles between Abertzales and non-Abertzales (nationalist vs non-nationalist), which further disseminated the vote. On the other hand, we should not forget the processes of illegalisation that the nationalist left suffered. All this, in short, would end up dismantling a left-wing opposition, which would achieve its best electoral results in the last three legislatures. Thus, a hypothetical centre-left coalition between Euskal Herria Bildu, PSE-EE and Udalberri-Bilbao en Común (the name used by Podemos at the municipal level) would add up to 69,582 votes in the 2019 elections, only 2,000 votes less than the BNP.

Taking this into account will be fundamental in terms of *path dependence*, as it facilitates the reproduction of social relations, with their imbalances and asymmetries, and in general the functioning of state institutions.

If we look at the case of Barcelona, the differences are obvious. As we have said, we will not make an exhaustive study of the specific policies of one or the other, not in this section, but what we will do is identify some of the differences, which are striking, as can be seen in the table that follows this text.

Taula 16: Summary of legislatures and mayors of Barcelona

1979-1983	Narcís Serra. The first democratic elections after the dictatorship in Barcelona were won by the PSC-PSOE (Socialist Party of Catalonia), which would hold power in the city uninterruptedly until 2011. Serra won 16 councillors and formed a coalition government that included all the parties that supported his investiture until May 1980, when only the PSC and the Unified Socialist Party of Catalonia (PSUC) remained in the coalition.
------------------	---

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

1983-1987	Pasqual Maragall. After holding office for a year before the elections due to Serra's departure, Maragall, one councillor short of an absolute majority (43 at the time), was sworn in as mayor with the votes of the PSUC, with whom he governed in coalition.
1987-1991	Pasqual Maragall. The mayor's second term was made possible thanks to the votes of Iniciativa per Catalunya Verds (ICV). The results were closer as the left lost support and Convergència i Unió (CiU) increased it. We were approaching the "polarisation" around the national axis that would mark the next two decades.
1991-1995	Pasqual Maragall. The PSC mayor would revalidate his victory. Both CiU (16) and PSC (20) lost one councillor. But ICV's gain of one more councillor (3) allowed the government pact to be re-established and the harmony to continue. It should be remembered that these elections are held shortly before the Olympic Games.
1995-1999	Pasqual Maragall. Maragall's last term in office. The decline of the PSC (16) and CiU (13) became a reality. A tripartite government was formed, adding Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) to the PSC and ICV agreement. An imbalance of political forces seems to have been produced. It is worth noting that these were the second elections with the highest turnout in the city's history, after those of 1987.
1999-2003	Joan Clos. Two years earlier he had already been mayor after the resignation of Pasqual Maragall. In the 1999 elections, Clos revalidated the PSC's hegemony, but this time he was just one councillor short of an absolute majority (41). This would force the PSC-ERC-ICV tripartite pact to be re-established, but in this case the minority parties would have less power. CiU lost ground, obtaining only 10 councillors, confirming a dynamic of imbalance.
2003-2007	Joan Clos. With 15 councillors, the PSC continued to be the most voted force. Far from CiU's 9 and from the absolute majority, as the vote was shared by several formations. The government pact was re-established and the tripartite went ahead. During this legislature, the Forum of Cultures took place and the process of transformation and creation of the new 22@ neighbourhood continued.
2007-2011	Jordi Hereu. Proclaimed mayor a year earlier after Clos' departure, Hereu failed to reaffirm the PSC's hegemony and CiU came within two councillors of a tie (14 and 12 respectively). The PSC-ICV coalition was once again valid, but this time without ERC and without a majority, making it a minority coalition government. The turnout was less than 50%, 20 points lower than in 1987.
2011-2015	Xavier Trias. The PSC hegemony of 32 years of government was broken. Trias was elected mayor with the votes of CiU and ERC. It was a minority government with occasional support from ERC, PSC and PP. CiU won 14 councillors, three more than the PSC. The elections were held with the protests of the "indignados" of 15M underway.
2015-2019	Ada Colau. The emergence of Barcelona en Comú (11) and the entry of Ciudadanos (5) and the CUP (3) turned the municipal landscape upside down. From five to seven municipal groups, the two-party system came to an end. The first year of government was in a minority, after which a government pact was reached with the PSC (with only 4 councillors), but this only lasted until 2017. Let's remember that it is in this period (2017 to be precise) when the nationalist movement in favour of the right to decide and all the consequences that this entails exploded.
2019-2023	Ada Colau. A virtual tie in votes and councillors between ERC and Barcelona en Comú (10), but thanks to a pact with the PSC (8) and the 3 votes of Ciudadanos/ Barcelona pel Canvi led by Manuel Valls, the previous formula is repeated, this time without ruptures and with a balanced coalition government according to the number of councillors contributed by each party.

Source: Own elaboration.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

The first thing we find is, as in the case of Bilbao, a party that has held municipal power uninterruptedly, at least until 2011. From the transition to the moment when CIU won the city council, the socialist hegemony has been repeated through different government formulas.

The latter is the second most noteworthy aspect. If in the case of Bilbao, the government leadership has always belonged to the BNP, probably due to the wide differences in votes between it and the rest, in Barcelona negotiations and collaboration between parties have been more complex, but also more fruitful.

While it is true that the hegemony maintained by the PSC for three decades was in clear opposition to CiU, in the case of Barcelona the governments were placed on the centre-left axis. The Catalan socialists always tended to seek majorities in the parties located on the axis traditionally further to the left (ICV and ERC). It was in Pasquall Maragall's third legislature that this tendency is best seen, when the PSC, ICV and ERC formed the first tripartite municipal government. This pact would be reissued in different ways until 2007, when the imbalances in the correlation of forces became increasingly evident.

It was in 2015 that this instability came to the fore, although a certain tow-party system could still be observed. The PSC, weakened, was defeated by CiU, which, with the votes of ERC (the PSC's former governing partner), put Xavier Trias in the mayor's office to govern in a minority. After this convulsive and certainly unstable period in which pacts were made without a fixed partner, the wave of the 15-M movement reached the city council, giving municipal power to Barcelona en Comú as the force with the most votes.

If in Jordi Hereu's period a possible fracture in the municipal balance was foreseen, and with the election of Xavier Trias and his period of government this instability became evident, the election of Ada Colau sentences the period of change.

La inercia socialista y de la izquierda en la gobernanza se acaba con el corte de Convergencia. Esto sirve como un gran revulsivo, porque en el 2011, cuando están apareciendo del 15 M, quién gana las elecciones es Trias. ¿Por qué? Porque los demás no van a votar. El periodo de Trias es un periodo de gestación para lo que viene después. Pero la primera ruptura es ésta. Desde el punto de vista de la gobernanza, la ruptura es el gobierno Trias de esos cuatro años. Ahí es donde realmente hay una ruptura. Y este modelo que venía de entonces salta a algo distinto, que no sabíamos muy bien qué sería.
(EP-BAR12).

In 2015, the political forces that historically fought to govern (PSC and CiU) obtained results that were far from those obtained on previous occasions. In the 2015 elections,

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

the PSC suffered the biggest debacle, losing almost 70,000 votes and seven councillors. CiU, on the other hand, remained the second force with 15,000 fewer votes. Thus, the last elections would once again change the panorama in the opposition, as CiU disintegrated, leaving Junts with 5 councillors as the only referent of Catalan nationalism represented by the former *Convergència i Unió*. Similarly, the PSC recovered its position and managed to negotiate a government pact with the Commons (BComú).

As we can see, Barcelona's trajectory is quite different from that of Bilbao. Absolute nationalist hegemony in terms of scale and time has made it possible to establish a form of government that, even at first glance, shows great differences. The traditions of government in Barcelona show the need for cooperation and negotiation between actors, as evidenced by the tripartite governments and the instability in the correlation of forces shown by the rise and fall of the traditional parties, as well as the accessibility of new forces on the municipal political scene.

In addition to this, as we have done with the territory of Bilbao, we should know that in Barcelona there are other higher scales that influence the urban network: the AMB (Metropolitan Area of Barcelona), the Provincial Council and the Generalitat.

Despite the fact that the main part of public policies affecting the urban level are approved at the local-municipal scale, we must be aware that there are scalar limits when there is no consonance between the forces that occupy the institutional powers, that is, when the same state projects or strategies are not shared. This was suggested by EP-BIL17 when it explained that harmony between institutions to achieve a common goal is key factor.

En Bilbao también hay que señalar en esos años [en referencia a los 90] la importancia de agruparnos, ¿no? Obviamente el motor es el Ayuntamiento, pero fue clave el poder contar con instituciones que en Barcelona igual no tienen tanta fuerza como aquí. (EP-BIL17).

In reference to what EP-BIL17 itself explains, it should be noted that in addition to what we mentioned, it is also important to consider the limited legislative and executive power that the Diputació de Barcelona (province) has (in relation to the city of Barcelona itself). With regard to the AMB, we should understand it more as a mechanism based more or less on principles of solidarity which, like a commonwealth, seeks to establish instruments of cooperation to facilitate and improve the services provided to all the municipalities that make up the AMB, which are not few in number (see IX. Eranskina) (Tomás, 2023).

Por ahora, el área metropolitana no deja de ser una instancia que se ve más técnica que política. Que funciona bien. ¿Por qué? Porque tú como

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Ayuntamiento me das dinero, y yo como AMB reinvierto en tu municipio. Y todo esto como conviene a todo el mundo, pues funciona. (EP-BAR11).

Leaving aside the limited functions of these higher scales, it is urgent to highlight the importance of the approval and subsequent modifications of the Barcelona Municipal Charter. Approved just over 25 years ago, the Municipal Charter was the result of cooperation between the City Council, the Generalitat and the Spanish state authorities, and is claimed to be " un ejemplo de buena política, de éxito del diálogo y de consenso porque fue posible gracias al esfuerzo de las diferentes instituciones y fuerzas política"¹⁰⁴. This document granted Barcelona City Council greater autonomy and powers in local government and the development of public policies, under a special regime that no other municipality has. Its modification in 2006 entailed several changes, among them:

1. Extension of municipal powers: new powers are granted in the management of public services, urban transport, housing, town planning, historical and cultural heritage, and the environment.
2. Greater financial autonomy: the powers of tax collection and management are extended, and the creation of municipal taxes is allowed.
3. Increased citizen participation: new forms of citizen participation are established, such as the popular initiative, the right to information and the creation of sectoral councils. The power of districts is also expanded
4. Greater transparency and accountability: new control and oversight mechanisms are established, such as the creation of the Audit Office and the obligation to publish information on municipal management.
5. New forms of government: a two-headed system of government is established, with a mayor-president and a first deputy mayor who acts as the spokesperson of the municipal government.

In general, the modification of the Barcelona Municipal Charter grants greater autonomy and management capacity to the city council, as well as greater participation and transparency in municipal management. As we shall see below, the Municipal Charter establishes the right to a greater degree of autonomy for the city of Barcelona, which translates, due to the city's historical trajectory, into more progressive policies.

Despite this case of interscalar cooperation and Barcelona's more collaborative tradition, relations between the City Council and the Generalitat have been difficult. Thus, with the

¹⁰⁴ This was pointed out by the last mayor of the city, Ada Colau. <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20221128/colau-insta-renovar-carta-municipal-para-desplegar-todo-su-potencial-79255665> Last access: 06/07/2023.

intention of summarising this section, we take up the reflection made by EP-BAR12 on the importance of scalarity and relations between Barcelona's political (institutional) actors in comparison with the case of Bilbao.

La relación entre la Barcelona socialista y la Generalitat siempre ha sido tensa. Las relaciones por ejemplo Maragall-Pujol siempre fueron tensas. El hecho de que Pujol completamente anulara la capacidad de gestión más política del AMB... o sea, hizo lo mismo que Thatcher eliminando la Corporación Metropolitana porque lo veía como un contrapoder. Entonces claro, digamos que ahí la ciudad no ha estado acompañada por un gobierno autonómico que ayudara a reforzar las diferentes políticas públicas, debido a discrepancias ideológicas. Por otra parte, toda la política territorial de Convergencia era equilibrar Catalunya, o sea que el área metropolitana no creciera o no tuviera más poder en relación al conjunto de Cataluña. Y esta es la diferencia con Bilbao, porque allí el PNV domina el ayuntamiento, pero sí es apoyado, desde siempre ha apostado por Bilbao. Con una complicidad de los empresarios y la Diputación Foral con el desarrollo de la ciudad. [...] Hay una excepción que es cuando llega Trias. Ahí sí que hubo complicidad. Pero, ¿para qué? Para más austeridad, para el modelo empresarial, ¡ahí sí que estaban los dos a una! (EP-BAR12).

Cycles and frameworks of protest: two cities, two models

All this contextualisation of political power and the trajectories of municipal governments, which are ultimately (but not only) those who conceive and project the plans that shape cities by structuring spaces and institutions, cannot be understood without knowing the pulses and impacts that local agencies exert on the structures of government and power, and the influence that organised collective action in various forms has exerted on urban agendas.

As in the case of the more superficial (and at the same time important) transformations and the trajectories of the different parties and forms of government that we have briefly identified, we consider the analysis of urban social movements to be a sufficiently analysed topic of study for our research. For this reason, in this section we will continue to explore, nuance and focus our attention on the cycles of protest and the different forms of impact that social agents have had on municipal structures. What we are trying to consolidate in this first block of the analytical part, is rather a narrative that will allow us, later on, to understand the different transformations of the two cities we are studying.

Thus, linking this section with the preceding one, we believe that the fluctuations in electoral results and the ups and downs in the results of parties located on the left-right and nationalist-non-nationalist axis should be understood through cycles of protest by social actors, driven first by neighbourhood movements, and later by urban social movements and "new urban activisms" (Telleria and Lekue, 2020).

Neighbourhood movement: rise, decline and renewal

We begin by situating the protest power of the neighbourhood movement in Spain. We will place ourselves in the first years after Franco's death. Although it is true that during Franco's regime the first neighbourhood organisations began to appear, they were highly repressed and their activities were limited, which prevented their development and capacity to influence. But the change in the political framework after the dictator's death offered a much more propitious situation to increase the power of neighbourhood organisations.

As we have seen, in cities we find a scenario where everything is still to be built, and as in the rest of the higher scales, institutions are still weak and allow a high degree of accessibility of bottom-up demands. This is well explained by Ahedo (2010) based on Charles Tilly, with the metaphor of high- and low-capacity states. We should remember that we consider the Spanish state in the late Franco era as a non-democratic, low-capacity regime, which allows us to understand how social movements, and especially the neighbourhood movement, find a structure of political opportunity that allows them to influence the structure through agency (Ahedo, *ibid.*). As the national state and local states were being formed in the 1980s, democratisation was evident. Neighbourhood communities demanding just and dignified living conditions achieved results as many social actors gained access to institutional political power.

The neighbourhood movement owes much to the labour movement. Much longer-lived and with a longer historical trajectory, collective action within the strict labour framework transcended, giving way to much more transversal protests such as those of the neighbourhood movements (Ortega, 2004). Even so, trade union actors played a vital role. In both case studies, trade unions were very relevant actors during the period of industrial reconversion, as they were the interlocutors between the workers and the institutional political actors who sought to deindustrialise these spaces.

With greater or lesser contingency, the unions came to terms with their defeat, and collective bargaining was to try to reach minimum rather than maximum agreements, on the understanding that maximum agreements meant keeping the factories open.

Fortunately, the disintegration of union power was not total and remained latent in both cities. Despite this, destruction and creation is also taking place here. The labour market tends towards flexibilisation based on the glocal strategy and trade unions (even at the European level) were forced to sign the social pact in order to survive, reducing the influence of trade union agency in the Fordist tripartite State-Employer's organization–Trade Union model (Hyman, 2015). Far from the agonistic confrontation based on neo-communitarianism that, together with other actors, trade unionism somehow recovers after the 2008 crisis, the transition period from Fordism to post-Fordism or flexible accumulation is based on neo-corporatist or neo-statist models where trade unionism takes refuge in demands for the annihilated guarantees of the old welfare state (KWNS). We will analyse in detail how these changes of destruction and creation of models and labour markets take place when we look at the specific cases in our case studies (Azkune *et al.*, 2023). But it is worth mentioning the difference in strategies between the Basque trade union struggle and that of the rest of Spain: the Basque trade unions (ELA and LAB), with a deep-rooted tradition in the territory, maintain mechanisms framed in counter-power logics of action (Las Heras and Rodríguez, 2020).

In the meantime, if we return to the analysis of the neighbourhood movement in the cases of Bilbao and Barcelona, we must bear in mind that, as EP-BIL20 affirms, they are paradigmatic cases in Spanish state. As we have seen, these two cities suffered economic crises in a highly convulsive socio-economic period. Inheritors of territorial policies based on uneven urban development, the strongest and most vindictive social mobilisations and neighbourhood associations were to be found in the peripheries and in the forgotten neighbourhoods. Neighbourhoods such as Rekalde in Bilbao or Nou Barris in Barcelona were pioneers and their associations and collectives were vanguard actors in the urban protests of the 1980s. Special mention should be made of the organisational capacity of the FAVB(a) (Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona), which from 1972 to the present day has somehow managed neighbourhood power in a single figure (EP-BAR2 and EP-BAR4).

During this period, what several people interviewed identified as the period of democratic or citizen urbanism took place, especially in Barcelona (although it was more or less general throughout Spain). The moment of construction of a high-capacity state, as the Spanish state is today, allowed many social agents to gain access to institutional powers. In Barcelona, this period was marked by the introduction of a greater degree of citizen participation in issues such as urban planning. This made it possible, as we pointed out earlier, to open up new public spaces and to cover the minimum needs that had been demanded to be satisfied since the Francoist period. But this period came to an end in the 1990s.

Hasta el 86 la lógica urbana de las ciudades asume en buena parte la agenda de los movimientos sociales y del movimiento vecinal. Y eso se traduce en transformaciones del espacio público, en una política de recuperar espacios, de grandes parques... es decir, de ir resolviendo las demandas históricas planteadas por los movimientos vecinales. Pero, en Barcelona, la nominación olímpica del 86 supone un cambio de escala, de pensar la ciudad a escala de barrio, que es lo que se estaba haciendo, a pensarla a escala global con el objetivo de los JJOO del 92. En el 86 hay un cambio muy significativo en este caso. Pero bueno, evidentemente, el 92 es una fecha aun más clave. (EP-BAR7).

It should be pointed out that, although the strength of the neighbourhood movement in both cities was paradigmatic, the demands made by different groups to the institutions and, above all, to the city councils, did not have the same characteristics. An example of this is the division of the city into districts and their councils as consultation and participation bodies. In Barcelona these are considered to be the result of the democratic period and understood as an achievement of collective action, they are really decentralised municipal structures (Borja and Muxí, 2004: 164); while in Bilbao, the creation of the District Councils in 1991 brought the atomisation of neighbourhood demands, and rather than becoming a channel for participation, it meant (and still means) an attrition for social collectives (Eizaguirre, 2018).

La Federación siempre ha denunciado el hermetismo de las instituciones. Lejos de fomentar la participación ciudadana ponen trabas burocráticas a los agentes sociales y culturales. Está muy centralizado, dejando a los consejos de distrito a penas sin poder decisorio y sin un presupuesto adecuado para cubrir las necesidades de los barrios. (EP-BIL15).

On the other hand, while in Barcelona the discourse is quite unanimous, and it is affirmed that the neighbourhood associations and the conglomerate of collectives that were born from the neighbourhoods permeated the institutions, shaping decisions and public policies; in Bilbao, the peripheral neighbourhoods and the needs pointed out by the neighbourhood movements were listened to, but not always carried out under the premises and demands of the neighbours. Although it is also true that:

Los años 80 significaron la decadencia del movimiento vecinal y la incorporación de una nutrida cantidad de personas del movimiento histórico a las listas municipales de los distintos partidos en liza. No solo hubo concejales del Movimiento Vecinal de Rekalde en las tres primeras corporaciones, sino que también hubo de otros barrios: Deusto, San Ignacio, Santutxu, Otxarkoaga o Bolueta fueron algunos barrios, algunas asociaciones, que

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

vieron cómo algunos de sus militantes más caracterizados se convirtieron en Concejales de las corporaciones municipales entre 1979 y 1995. (Del Vigo, 2001: 236).

Thus, according to the majority of academics, and as Victor Urrutia (1985) states, we can say that the peak of collective action in the urban environments we are studying began to decline in the 1980s. Taking Urrutia himself as a reference, we affirm that the decline was due to various reasons, the main ones already mentioned, such as the institutionalisation of various actors and the construction of a (local) state with greater capacities than the previous one. In addition, disputes between left-wing parties and the lack of a global strategy on the part of the coordinators¹⁰⁵ and federations of neighbourhood associations ended up blocking possible avenues of action (Urrutia, *ibid.*: 158).

Gizarte mugimendu askorekin gertatzen den moduan, baita ere asimilazio puntu bat egon zen. Bazegoelako eta badagoelako jende bat benetan sinisten dutela udaletxeak eskaintzen dituen espazioetan parte hartu behar dela eta igual, parte hartze mota hri kontraesankorra izan daiteke bestelako protesta eredu batzuekin eta konfrontazioarekin. Udaletxeak berak ere horrela planteatu die auzo elkarteei: "ezin duzue hemen parte hartu eta gero manifestazio batera joan". (EP-BIL16).

Thus, the co-optation of many of the neighbourhood leaders by the political parties and the administration, either by directly integrating them into their structures or by incorporating them into decentralised bodies such as district councils, added to “la desmovilización que propician muchas instituciones locales, tras discursos según los cuales ya no sería necesaria la movilización porque la iniciativa del desarrollo urbano ya contaba con nuevos protagonistas que la encabezarán: los Ayuntamientos democráticos” (Grupo de Investigación Parte Hartuz, 2008), explain the end of a crucial role played by the neighbourhood movements in both cities, which undoubtedly determined the next steps to be taken in the city. Let us remember that both trajectories, although in the field of urban planning they may be similar (*grosso modo*), and even if similarities are found in the dynamics of government, the fact is that the collaborative dynamics in Barcelona and the permeability of institutions to collective action begin to glimpse a form of urban regime that allows us to begin to understand how imbalances can occur in the correlations of social forces and the dependence that these imbalances have according to the trajectories of the cities.

What resulted from the 1990s onwards, with established and more stable institutions, was the partial cancellation of the disruptive and irruptive neighbourhood movement as

¹⁰⁵ In the case of Bilbao, it would end up being constituted as the Federation of Neighbourhood Associations of Bilbao in 1998.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

a real interlocutor for the negotiation of urban and community public policies (Atutxa et al., 2015), especially in Bilbao. The model of government ceases to be accessible to this type of movement dynamics and the period of governance opens up, where social actors obtain a somewhat secondary role due to the specific governance models that would mark the 1990s and early 2000s. As Subirats (2014: 12) explains:

En las postrimerías de siglo y una vez resueltas en gran parte las carencias básicas heredadas, algunos gobiernos locales en ciudades españolas significativas empiezan a pensar en términos de estrategia urbana, definiendo objetivos, tratando de generar complicidades con actores económicos y sociales, tratando de buscar un lugar propio en un proceso de globalización ya claramente en marcha.

From this point on, social movements atomise and, although they will be fundamental to understanding urban regimes, we will deal with them in a much more specific way. The neighbourhood movement is still latent to a greater or lesser extent in both cities, but hollowing out and institutional co-optation are taking their toll. The urban *Zeitgeist* of the 1990s until the 2010s is dominated by neoliberalism that straddles destruction and creation, *roll-back* and *roll-out*, because while in both cities the pressure exerted by neighbourhood movements ensured a mode of economic regulation, the strategy of neoliberal glocalisation and corporate governance that allowed both cities to bring back capital succeeded in installing a new hegemonic order in both urban regimes.

As Mercé Cortina i Oriol (2013: 62) notes, drawing on Jessop: “la gobernanza emprendedora ha devenido la respuesta dominante a los problemas urbanos por la popularidad y la plausibilidad del discurso, el que parece particularmente atractivo a esas ciudades inmersas en una espiral de desindustrialización y declive”.

Small differences in trajectories?

The next protest cycle to be identified (in the context of our research) is shortly before the economic-financial crisis of 2007-2008 (Navarro et al., 2014; Martí-Costa and Subirats, 2015), and progresses to its peak in 2011 when the 15-M movement took to the Spanish state’s streets demanding more democracy. These protests, which took place in many cities in Spain, had a strong presence in Barcelona, which together with movements that problematised the issue of housing (mainly the squatters’ movement¹⁰⁶

¹⁰⁶ It should be noted that the squatters’ movement, sometimes linked to the very strong and historic anarchist movement in the city, has kept up cycles of protest that are different from the rest of the movements. As well as always remaining fairly stable, it has had its high points, such

and the Platform of People Affected by Mortgages (the PAH), put strictly urban-related problems back at the centre of the table and of the political agenda. We situate the financial crisis of the late 2000s as a conjunctural or cyclical- crisis (OECD, 2009), but taking into account the trajectory and the urban regime in Barcelona, it is in a way a trigger that fuels the possible change of urban regime, since in the last years before the crisis, the financialisation of the Barcelona economy had grown exponentially, especially due to the expansion of projects in the 22@ (Charnock *et al.*, 2014). If so, the question would be why this is not the case in Bilbao, if the macroeconomic conditions have some common features. The answer, as we shall see, lies in the regulatory capacity of the local state in Bilbao, the absence of imbalances in the correlation of forces and sustained creative destruction over time, more than in economic instability.

Returning to what we are studying in this section, it is important to point out that we are talking about urban protest cycles, and more specifically about social movements whose demands are linked to the urban question. When we talk about the urban dimension of urban movements and conflicts, we refer to the typology developed by Nel-lo (2015), according to which there are four main demands or movements: (a) those whose struggle is situated around land use, appropriation and management of natural and energy resources; (b) those linked to the image or identity of places and the management or transformation of the urban landscape; (c) those related to the control of public space, access to services and the organisation of collective consumption; and (d) those related to the configuration and functioning of territorial governance on a local or supra-local scale.

Even though these movements and groups are reproduced and are more deeply rooted in Barcelona than in Bilbao, we must recognise moments of boom and decline that go beyond the urban scale and that take place in urban contexts and in which cities surely have their function as social spaces. We are talking about the general strikes at the Spanish state level in 1994 or 2002 or the innumerable protests and the different strikes (more frequent in this territory) called in the Basque Country in the framework of protests for the improvement of working conditions. The mass protests and mobilisations carried out by environmental and feminist groups, as well as the marches and demonstrations in defence of the public sector, are part of the new wave of mobilisation.

as in 1996 with the squatting of the Cine Princesa. The cinema, which was to become a self-managed social centre, was evicted seven months later with such violence that even the then mayor, Pasqual Maragall, wanted to dissociate himself from the police actions.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

In this sense, special mention should also be made of the subalternity that the Basque Country and Catalonia suffer with respect to the Spanish matrix state. Although it is not a central issue in this thesis, and we understand that it is not a determining factor in urban issues or urban governance, although scalarity always has consequences, it is necessary to understand the protests within the framework and national situation of each territory. This is because it conditions political agendas, not so much the institutional ones, but the social ones. According to Urrutia (1985), the BNP and the Basque national framework play a fundamental role in decentring the discourses of urban protest, since these parties, like the PSC in Barcelona (and without being Catalan nationalists), They were able to capitalise popular demands, albeit in democratically different ways.

Similarly, the general framework of protest during the following decades in the Basque Country and in Bilbao, up to the present day, has (almost) always been located on the national and labour axis. Thus, despite the post-2008 economic crisis, the framework of protest was different from the rest of the territories. Although we must affirm that there have always been experiences of urban and common demands, such as, for example, the *Gaztetxes* (squatted youth centres) in different neighbourhoods, the truth is that the discourses were not framed any way in terms of demands related to what we can call the "right to the city". Although there were protests related to the "city model" from the second half of the 2010s onwards, in no case did they succeed in building a counter-power or in influencing urban agendas in an effective or sustained way. There were various protests against the difference in living conditions between the neighbourhoods located in the centre and those located in the periphery, against the 2010 Municipal Ordinance regulating the Use of Public Space, the macro-events, etc. But EP-BIL6 recognises that there has not been a holistic vision of the city's problems in terms of collective action in Bilbao on the part of urban social movements or those rooted in the neighbourhoods:

Nik uste dut Euskal Herrian egon den gatazka politikoak (nazionalak) baldintzatu izan duela beste gatazkak. 2000. hamarkada horretan gazte mugimenduak egiten zituen esprezio asko ez zeuden lotuta hiri ereduaren edo ekonomiaren irakurketa batekin, baizik eta lotzen genuen gehiago konfrontazio politikoarekin, konfliktu politiko baten barruan kokatzen. Enkuadrea erabat desberdina zen Bartzelonarekin. Guk egin genuenean Erriberako okupazio masiboa, diskurtsoak ez zeuden kokatuta gentrifikazioaren edo turistifikazioaren aurka edo gazteentzako etxebizitza duinen alde, baizik eta euskal eskumak eraikitzen ari zen sistemaren aurka. (EP-BIL6).

As EP-BIL6 itself points out and EP-BIL20 confirms, the politicisation and framing of the protests moved in a much less autonomous way than in Barcelona, which, on the other

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

hand, managed to maintain a neighbourhood movement that was strong enough and linked to the territory not to end up disappearing. Thus, the subordination of urban protests to the alignment of progressive forces in the Basque Country meant that the rhythms and issues on which collective action focused were different.

The trajectory in Barcelona was somewhat different. While in the 1990s the city-specific Olympic and Guggenheim models were being erected and collective action was not at its peak, in the first decade of the 2000s a new climate of protest was beginning to emerge in the city of Barcelona. Examples of this new process of tension are, on the one hand, the unsuccessful Forum of Cultures in 2004 and, on the other hand, Jordi Hereu's government in 2007.

En el periodo Hereu se intenta como equilibrar algo medio difícil de equilibrar, que era la tradición más socialista de los barrios, de la “Barcelona dels barris” y seguir con el proyecto noventero con en aquel entonces seguían todas las ciudades, pero readaptandolo. Pero ahí le gana el pulso la derecha, porque el socialismo se había ido para tal lugar que al final CiU y Trias entran mejor en ese marco. La profundización de un modelo ya muy lejano al primer socialismo que se escenifica con el Forum, también hace que se profundicen las resistencias. (EP-BAR10).

The social movements gradually permeated, as EP-BAR14 explains, through a fine rain that was wetting and permeating until it exploded with the 15-M movement, which for the city of Barcelona would mean a before and after. As Davies and Blanco (2017: 1527) point out:

Alongside the insurgency, Barcelona witnessed an explosion of 'new urban activisms' (Walliser, 2013) including cooperatives, food and clothes banks, community gardens and social enterprises (Blanco et al., 2016). These spaces remain deeply entwined with and dependent on the political energy of the post-15M movement, and they can have an impact.

This cycle of protest, combined with a certain degree of political instability, was the seedbed for a possible change in the structures of the urban regime, which we will analyse in the following section.

This section has helped us to understand where each city comes from and how it moves. We consider it important to contextualise and know the past of our case studies as it will mark the dependence of the trajectory. This brief historical background can be of great help to those who are not familiar with the realities and paths of these cities, their trajectories and transformation processes from the late Francoism and the first years of democratic municipal governments, until the middle of the first decade of the 2000s. As we have been able to see, this account demonstrates the similarities and specific

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

differences in each case, and we have left out several of the things that will appear in the following sections, such as: some projects and strategic plans, the models of government and hegemonic parties, the cycles of protest or the moments of crisis.

The period where we will focus our attention in order to understand the continuities, but, above all, the ruptures, will start from 2008, and more specifically from a couple of years before, until 2011 and 2015. From this point onwards, references will be made to periods, moments, milestones and events that have occurred in previous years, but the aim is no longer to narrate, but rather to analyse, based on the theoretical tools developed in the first block, how continuities and ruptures in the urban regimes occur and adapt to the new forms of neoliberalisation or, on the contrary, produce alternative forms to the dominant regimes.

In other words, after this brief analysis of some of the more operational and substantive dimensions, we will proceed to analyse the dimension that we can identify as more symbolic, where we will delve into and reflect on strategies, projects, discourses, and ultimately, on the models of urban regime that have been built in cities. Thus, we will begin with the changes in spatial and institutional structures, the destruction and creation that begins with governance, but which endures and may eventually have moments of retraction and deployment in the entire urban structure.

REGULATIVE IDEA: CREATIVE DESTRUCTION AND DINAMICS OF NEOLIBERALISM

As we have seen, the urban trajectories of both cities have some coincidences, especially in terms of space and time; but there are also differences, the most evident of which are in the political sphere and in the cycles of protest, which at a macro level do not appear to be major differences, but if we zoom in and contextualise the territories by understanding them in the socio-economic flows of neoliberalism, the differences become more accentuated.

As stated in the title of the section, in this point we will analyse the regulative idea of the processes of post-industrial creative destruction. This regulative idea has an impact on how the mode of socio-economic regulation is organised.

In the following, we present what can be considered as one of the key parts of this research. The aim here is to unravel all the transformations that have taken place in the moments of destruction and creation from the 1990s to the present day, and to check whether there have been counter-liberalisation tendencies in either of the two cities, i.e. whether there has been a transformation of the regulatory idea of the urban regimes that have been built up over the last four decades.

As we have seen, theory tells us that there have been roughly two moments of rupture in which processes of creative destruction have taken place, moments of deployment that are preceded by a neoliberalism of retreat (roll back and roll out cycles). And indeed, at the global level, we understand that the first rupture occurs with the implementation of what we have called post-Fordism, flexible accumulation or Schumpeterian Workfare Post-national Regime.

In the previous section, however, we explained that the case of Spanish state is a European anomaly, mainly because of the delay in its arrival and the ease with which governance replaced the weak models of local government during the late Francoist period. Likewise, despite the organisational capacity and power of the neighbourhood movement, the 1990s were a time of real experimentation. In the post-industrial cities we are analysing, Bilbao and Barcelona, it is difficult to identify a clear moment of destruction and creation, as there is a hybridisation that lasts until 2008, when we highlight a process of readjustment due to the economic-financial crisis. This process, which erupted at the end of the decade at a global level, would have a political response in the municipal elections of both municipalities in 2011 and probably in the subsequent

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

change of government in Barcelona in 2015. But let's not get ahead of ourselves yet, we will make special mention of these periods and legislatures throughout the research.

The idea of regulation allows us to understand how each urban regime has been proposing new market alternatives to the failures of Keynesian Fordism and how it has been measuring this deregulation through institutional and spatial arrangements or solutions that have allowed it to construct a form of urban action and planning, which together with the other sections that we will study later (hegemonic and strategic vision, economic development strategies, etc.) constitute a model of urban regime, more or less variable and more or less democratic.

What we propose in this section is to observe, through the kaleidoscope that we have shaped in the theoretical section with the Irudia 8, how the ways in which space and institutional structures have been regulated have varied. In this sense, we will see how and in which spheres the new market dynamics in our cities are being regulated (or deregulated). Separately, we will study the cases of both cities in the terms mentioned in the Irudia 8, and we will check, through several examples, whether there have been recent changes in the ways of understanding such regulation or whether, on the contrary, there are continuing dynamics.

Although it is impossible to determine specific cases of each mechanism of creative-destruction, the results will provide us valuable information, which fits perfectly with the logics we have explained about the variegations of neoliberalism. Thus, combined with the conclusions we draw in the following sections, they will determine whether the regulatory tendencies of the local regimes or states we are studying are regulated by deeper and more nuanced dynamics such as urban entrepreneurialism, austerity governance, counter-liberalising arrangements, and so on. These tables presented for the two cities are but a kaleidoscope through which to look in order to glimpse, in some way, some of the mechanisms that allow us to understand how transformations have occurred in both cities.

As we said at the beginning we are following the points identified in Taula 12. Even if they are not point by point explained, thanks to the next analysis based on Irudia 8, all the fields of Taula 12 will be analysed.

BILBAO: URBAN REGENERATION, CREATIVE DESTRUCTION AND CONTINUISM

*That ol' Bilbao moon
Down were we used to go [...]
Who remembers the words? [...]
Something with love in it.
I don't know if it would have brought you joy or grief but
It was fantastic (x 3)
Beyond belief.
Bill's beer hall in Bilbao, Bilbao, Bilbao,
Now they've cleaned it up and made it middle class
With potted palms and ice cream
Very bourgeois, very bourgeois
Just another place to put your ass,
But if you could come around to see the fun
Well, I don't know, you might not find it such a strain,
They've cleaned up all the pools of broken glass,
On parquet floors you can't grow grass,
They've shut the green moon out because of rain
And the music makes you cringe now when you think of what you paid* Frase

Bilbao Song' in *Happy End* musical comedy - Bertolt Brecht (1929)

What we are proposing in the title is what will be discussed in this section. That is, we believe it has become clear that deindustrialisation entails creative destruction at the level of urban spaces and governance. This is something that we have been proving in this research and in other publications (Lekue, 2022; in press), although the structural conditions of governance of local states in the late Francoist and post-Francoism period were very weak and it was relatively easy to create new forms of government.

What happens from the 1980s onwards is that the door is opened to the NUP and the NPM as has already been demonstrated in analyses such as that of Blanco *et al.* (2018). From here on, and this is what we will try to analyse, is how a balance is achieved in all the items and mechanisms of creative destruction that we have been seeing and that we will analyse in detail in the following table.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

The case of Bilbao shows a clear example of the regulation of deregulation, the processes of creative destruction almost always controlled by the administration(s) do not seek abrupt ruptures, it is a continuist model as can be concluded from all the research analysis carried out.

Taula 17: Regulation of neoliberal creative-destructive mechanisms in Bilbao

Mechanisms of neoliberal creative destruction	Moments of creative destruction
Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state	<ul style="list-style-type: none"> - No real destruction is identified due to an absence of municipal structures resulting from the Franco regime. - New Public Management and New Urban Policies as new forms applied to the management of cities. - Strategic function during the years of regeneration by Bilbao Ría 2000 and Bilbao Metròpoli-30. - Outsourcing of public management. "Consultancy Capitalism". - Reconfiguration of local state functions in social networks and actors after the 2008 crisis.
Restructuring of territorial development strategies	<ul style="list-style-type: none"> - "Bilbao as a global city: Making dreams come true". - Major events: urbanism as a producer of new spaces. - Creativity: the value of innovation. - Connectivity: Euskal Hiria. - In short: Absence of comprehensive territorial planning, in favour of projects in specific areas.
Transformations of the built environment and urban form	<ul style="list-style-type: none"> - Towards a new form of post-industrial urban space. - Replication of the model from the 1990s onwards. - Slight gentrification and touristification in specific areas converted into "opportunity areas". - Spatial duality. Between the fragmented city and the excluding city. - No comprehensive planning.
Re-representation of the city	<ul style="list-style-type: none"> - New trialectics of the Lefebvrian space. - "Depressed industrial city" → "City of urban opportunities" → "Creative city" (but sustainable) - Confusion between the "entrepreneurial city", "smart city", "knowledge city", etc. - Vertically imposed representation of the city: Institutions-Civil society. - BM-30 as an ideological tool.
Reprocessing of labour market regulations	<ul style="list-style-type: none"> - The service economy and the precariousness of employment (women, young people, racialised and migrant people). - Bilbao Ekintza as a new dynamiser of employment, tourism and the city branding. - Bilbao and the laissez-faire of the "collaborative economy".
Inter-local policy transfer	<ul style="list-style-type: none"> - Predefined urban regeneration without democratic collaboration. - Continued reproduction of a routinised and corseted citizen participation. Closed and static GDD. - Centralisation of the power of Mayor Iñaki Azkuna. - Austerity governance and "budget cuts". - <i>Path dependence</i> and marked strategic selectivity. New nuances with new last governments.
Privatisation of the local public sector and collective infrastructures	<ul style="list-style-type: none"> - Wave of privatisations. Spanish State 1985-1995. - Neo-Haussmannisation as the privatisation of land during urban regeneration in the 1990s and 2000s.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	<ul style="list-style-type: none"> - Neo-liberal variegation. Public-private partnership: privatisation through outsourcing and concession of service provision. - Public policies on water and the risk of regulated deregulation.
Restructuring of urban housing markets	<ul style="list-style-type: none"> - Urban regeneration without the capacity to stop the centre-periphery gap. - New social housing, but without cohesion in the city. - Lack of public policies to regulate the housing market.
Re-regulation of urban civil society	<ul style="list-style-type: none"> - The governmentality of the new space: The Public Space Ordinance. - "Zero tolerance" in favour of "quality of life". - New forms of surveillance and control. - Ghettoisation of the city. Reinforcing fragmentation.

Source: Own elaboration.

As we have already mentioned, the absence of a first moment of destruction in the case studies framed in the late Francoist (and later) period in Spanish state is understandable, since the institutional structures were very weak. Even so, in the case of Bilbao, it is possible to appreciate some creative and experimental dynamics that have been taking place over the last four decades. Without interruption, creative forms have followed one after the other, replacing, in turn, the outdated and less functional models of local states that really lacked regulatory tools. We also underline, something that some of the authors and creators of this theoretical table do not contemplate, creation without the need for prior destruction, at least not destruction in absolute terms. Certainly, in some cases, the absence of a specific form of regulation (for example, in the labour sphere) explains the appearance and proliferation of new models of regulation that did not exist before in the city and that do not really replace previous models in a clear way.

That said, we will now attempt a more exhaustive review of this table, looking at specific cases and examples that will allow us to obtain a more comprehensive picture of what regulation and deregulation entail, i.e. the destruction of the old and the creation of the new. A process underpinned by broader strategies and seen as a further grain of understanding of the logics by which urban regimes are governed.

Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state

Reforms in the Spanish state in the 1990s were similar to New Public Management and New Urban Policies reforms worldwide (Brugué, 1996; Rodríguez et al., 2001b). The first privatisations and organisational reforms that were carried out under the first socialist governments were not so much based on a purely neoliberal ideology and discourse, but rather on arguments presented as neutral and rational efficiency. At the local level, municipal provision of public services such as water and electricity was carried out in public-private partnerships long before it became a modern management technique.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Indeed, the Spanish public sector was often so small that services simply could not be provided by local government and were therefore left to the private sector, as would be the case in Barcelona with AGBAR.

We can affirm, without going too far back in history, that Bilbao did not really have a public structure established and reproduced over time that would allow for local institutional stability. Thus, the lack of management tools means that we cannot identify a real destruction of the previous bureaucratic mechanisms. It should also be stressed that much of the financial capacity was transferred from higher scales such as the Provincial Council or the Basque Government to the local level, which would perhaps lead us to an over-ambitious analysis of scales.

Thus, local governments throughout Spain opted for public-private initiatives. As we have seen, the case of Bilbao was not exactly like this, but a certain leadership of certain organisations can be observed when it comes to configuring the new forms of city management. The BR2000 or BM30 organisations are a clear example of how democratic control options are moving away from the citizens and towards the "'privatisation' of planning and lack of political accountability" (Rodríguez et al., 2001b, p. 173; Egado, 2001).

Another example where reconfiguration is identifiable is in the role of consultancy firms. Although the function of auditing and consulting accounts, projects and public policies is not new, there is a certain obscurantism in the practices of this type of companies and in the relationship they have with local governments. In Bilbao, private consultancy firms such as Andersen Consulting S.A. have been in charge of identifying opportunity areas (as Surbisa, 2004) and studying the viability of certain projects. It was this company that was commissioned to draft the Strategic Plan for the Revitalisation of Metropolitan Bilbao in 1992 (Cortina i Oriol, 2013). Moreover, as Vicario and Martínez (2003) point out, it was Mayor Iñaki Azkuna himself who in 2002 commissioned this company with a strategic vision that would allow the "differentiation and international positioning" of the city. As the same authors point out, this type of new actors strengthen public-private relations and partnerships, and without being actors with decision-making power, they directly influence the city that is to be projected and built¹⁰⁷.

¹⁰⁷ A clear example can be found in the disagreements between the contractor "UTE block" (formed by Exbasa, Viuda de Sainz and Balzola) and the Bilbao City Council. The two sides agreed a contract in 2014 worth 17 million euros to open the Deusto Canal and the Zorrozaurre Bridge. The problem came when the UTE decided to unilaterally paralyse the works because they did not want to adapt to the environmental requirements of the new municipal excavation plan.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

As we can see, this relationship has lasted over time, not only during the period of urban regeneration that began in the 1990s in Bilbao. Currently, despite the investigations and sanctions by the National Commission for Markets and Competition (CNMC) of the so-called "Basque Consultancy Cartel" or "Northern Cartel"¹⁰⁸, Bilbao City Council continues to outsource public management to consultancy firms such as PriceWaterhouseCoopers (PwC), Deloitte, KPMG or 97S&F, among others. Thus, companies whose headquarters have a privileged location in Abandoibarra (in the Plaza Euskadi, precisely where the Iberdrola Tower is located) and which have recently been reprimanded, have allegedly benefited from City Council tenders worth 1.12 million euros during the Azkuna-Areso and Aburto governments, most of them dependent on Bilbao Ekintza. This is a new form of public policy formulation that we could call "consultancy capitalism".

In addition to this, there are several cases where new forms of networking are identified that ultimately demonstrate an absence of municipal and public infrastructures that end up being covered by different actors. Thus, Atutxa et al. (2015) and Campelo et al. (2015) point to a reduction of municipal infrastructures during the period of crisis generated after the fall of the markets in 2008. This meant that family networks, NGOs and foundations and associations linked to the third sector, which saw the social function of institutions and civil society being blurred (Canto and López-Arostegi, 2010), assumed greater weight in the service provision, especially of care.

Restructuring of territorial development strategies

This research does not pretend to demonstrate, as has already been mentioned, something extremely hackneyed and widely researched, which is Bilbao's exposure to global economic flows and dynamics. Indeed, some will argue that this has only been the case since the 1990s, since connections with different parts of Europe for

Finally, after breaking the agreement, the Council was forced two years later to re-tender the work. <https://www.deia.eus/bilbao/2016/10/19/bilbao-rompe-ute-canal-deusto-5003344.html>
Last access: 04/05/2023.

¹⁰⁸ https://cronicavasca.elespanol.com/economia/20210611/bilbao-niega-investigar-cartel-consultoras-contratos-amanados/588191189_0.html
<https://www.elcorreo.com/economia/consultoras-cartel-vasco-20221018205734-nt.html>
<https://www.elsaltodiario.com/consultoras/bilbao-capital-norte-capitalismo-consultoria> Last access: 04/07/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

commercial reasons have existed in the city for centuries. But the fact is that the area of influence of the region and the city has increased exponentially since the 1990s.

Bilbao undertook its own revitalization program in an attempt to turn the city into "... a modern, competitive, service metropolis able to meet the challenges of the twenty-first century" (Bilbao Metr poli-30, 2001a). Using strategies common to other revitalized cities in Europe, the program proposed: transforming the city-center waterfront - Abandoibarra - into a service/business/cultural center (including the 1997 Guggenheim Museum Bilbao); developing port and airport capacity; building a new subway system; constructing new highways and railroad paths, together with a new downtown, intermodal transit station; developing a new convention center; and developing a new technology park, which includes the headquarters of the European Software Institut (Del Cerro, 2007: 275). (Del Cerro, 2007: 275).

It is obvious that the claim of the Guggenheim and the urban regeneration of specific areas such as Abandoibarra were the introduction of the "New Bilbao" to the world. "The Museum can be said to have significantly contributed to the symbolic reassertion of Bilbao in the global map of world cities, in the "world consciousness," according to Peter Hall" (del Cerro, 2013: 34). Thus, according to del Cerro (ibid.), the local authorities (and also states) presented the city as a power at the disposal of local, regional and international investment, as a safe and stable place.

This is also demonstrated by documents such as the one developed by BM30 (1999) "Bilbao as a global city: Making dreams come true". This is a recurrent document in academic studies, already mentioned in this research, which highlight internationalisation strategies to promote the city's local development.

This, added to examples such as Bilbao's participation in the Shanghai Expo, the mention of Iñaki Azkuna as "best mayor in the world" or the recent election of the city as "Best European City" in 2018, beyond the controversial opacity of these awards, there is a clear intention to situate Bilbao as a new international hub.

Tenemos montones de premios en primer premio en la Bienal de Venecia del 2004, "Ciudades frente al agua"; el Lee Kuan Yew que considera el Nobel o el más importante premio en transformación y luego otros premios. Hay veintitantos, el de la Asociación Internacional de Urbanistas, etc. Y el mensaje es que no te puedes dormir en los laureles, aunque lo hayas hecho bien, porque si te duermes en una sociedad tan globalizada, en esta aldea global, si te paras, vas para atrás. (EP-BIL7).

In this sense, in this section we focus more on the production of space as a real commodity, where land uses are thought (and built) in relation to a strategy of

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

developing and projecting the territory internationally. These strategies of global projection where the aim was to exhibit, as EP-BIL7 said in the interview, “una imagen de glamour, donde los famosos tengan cabida y la gente se sienta atraída por Bilbao” were more evident before the 2008 crisis.

Nevertheless, without abandoning this idea, the most recent dynamics of enhancing the value of the territory and maintaining its development are focused on pillars such as events, creativity and connectivity. All three are strategic lines linked to the new dynamics of glocalisation.

The city of events is a commitment that has been in place since the early 2000s. In perfect harmony with what has been presented here, we can affirm that the concept of "city of events" reached its peak in 2018, a year full of celebrations such as the MTV Awards gala, the Red Bull Cliff Diving Series or the passing of La Vuelta Ciclista, among many others. As the person reading this can already imagine, these celebrations were held against the backdrop of the Guggenheim and central areas of the city (in the case of the MTV Awards, although they were held at the Bilbao Exhibition Centre in Barakaldo, the artists strolled around the city centre), which in some way has a direct connection with that "two-speed Bilbao".

Another of the axes that is intended to be a pillar of development is that of the "creative city". A discourse that also comes from afar, but which aims to combat the danger of a possible challenge to the service sector (Rodríguez and Vicario, 2005). Although Merce Cortina analyses it extensively and rigorously in her doctoral thesis (2013), we would like to underline that this idea is taking shape on the island of Zorrotzaurre, “desde 1999 se han diseñado diversos planes de rehabilitación para esta zona (Plan Integral de Rehabilitación 1999-2004; Plan Especial 2005-2009) gestionados desde la sociedad municipal Surbisa. Estos planes trabajan con el imaginario de lograr un barrio moderno, bohemio, ligado a proyectos culturales en la línea de las «ciudades creativas» de Richard Florida. Se habla del «Soho» o del «Montmartre» bilbaíno" (Campelo et al., 2011: 98). The number of adjectives used by institutions to describe this area is inexhaustible, but behind all of them is the commitment to combine terms such as innovation, creativity, technology 4.0 or entrepreneurship (Zubero, 2012).

Finally, we would like to bring to the forefront the importance of connectivity and mobility as a fundamental axis for the development of the territory. We highlight the idea of the "Euskal Hiria" or "Basque Region" which is materialised in the region of Metropolitan Bilbao (Lekue, 2023). It is necessary here to recall the scalar agreement between the Basque Government, the Provincial Council of Bizkaia and the Bilbao City Council. Let us recall that all three institutions have historically and uninterruptedly

(with the exception of one legislature in the case of the Basque Government) been governed by the BNP. The alignment of forces and interests is absolute. This leads us to ideas of nation-building that are beyond our field, but it is interesting how the discourses surrounding high speed train and the so-called "Basque Y" try to open new paths outside the collective imaginary of citizens (Calvo, 2015).

In short, in this brief point we have tried to give certain brushstrokes that are related to the promotion of the territory, but not so much to the economic model or the vision of the city, although this is also the case. Thus, we will not insist too much on this section, as we intend to analyse in more depth what the economic development strategy really is later on, as a fundamental part that erects an urban regime.

Despite this, we take the opportunity to highlight a more than obvious paradigm shift. The city and its territorial relations have not been built on the basis of an integral vision of the city, or even of the territory. Revitalisation has been carried out with "urban surgery" through specific urban projects, without a truly integrated territorial planning (Rodríguez and Martínez, 2001). In this way, the industrial and grey city is transformed into a picture full of creativity and dynamism. Through urban planning, and the punctual tool of major events, new spaces that reintroduce the city into global economic dynamics are produced. Modernised and highly specialised industry has a place with financial services and tourism.

Transformations of the built environment and urban form

As we have already begun to see at the beginning of the analysis, and as we will see more deeply in the case of Barcelona, in Bilbao there is no violent elimination of public spaces; in fact, the general tendency until the 1990s was to rehabilitate or recover areas and maintain public spaces, insofar as the city's own financial capacity allowed it. Although there was not really a strategy (neither from the agency nor from the institutional structures) for the whole city for the recovery of public areas (such as squares or parks), since this would come with the urban regeneration that was foreseen for later on.

In any case, it is worth mentioning that the use of public spaces has changed. Nobody would have imagined in the last decades of the last century that with the entry of the new millennium, in 2005, the city and its public spaces would be occupied by single-

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

seater racing cars competing in a race similar to the well-known Formula 1 races¹⁰⁹ in Monaco. This serves as an example to point out that, although since the process of deindustrialisation until today more community areas, green areas, promenades, and in general, public spaces and spaces for community use have been opened up, we cannot overlook some of the attacks of megalomania staged in these spaces.

This commodification of spaces, which is also evident in the celebration of large events such as those already mentioned, has another important moment. "La apropiación por parte del Ayuntamiento y de distintos grupos económicos y mediáticos de la Aste Nagusia es un ejemplo muy interesante de este cambio de estrategia. El ocio se transforma en el negocio fundamental de la ciudad postmoderna, además de su principal escuela de consumismo" (Larrea and Gamarra, 2007). In this sense, EP-BIL2 points to a duality in the uses of public space during the turn of the century, since as a result of the labour struggles and the squatters' movements, "el gobierno municipal tuvo como una obsesión permanente a la hora de higienizar el espacio público central de la ciudad, y cuando llega Iñaki Azkuna esto se evidencia, ¿no? Como pasaría con el Gaztetxe de Rekalde [Kukutza]". This duality continues to be latent in the uses of urban space. It is evident in neighbourhoods such as Casco Viejo (the old town), where people live, play, socialise, etc. and, at the same time, it is the most visited place in Bilbao, more than the Guggenheim Museum (Aranburu et al., 2020).

Thus, we identify the moment of destruction and creation in the 1990s with the definitive abandonment of the Forsita-Keynesian society and the construction of a new city with new spaces and new uses, which despite the adaptations continue to be similar today. As we said at the beginning, there is not a violent destruction, (more than the deindustrialisation process), but the creative moments are evident.

In this way, we can see a continuity in the "flagship" regeneration projects in Bilbao (Abandoibarra and Zorrotzaurre).

Por otra parte, el proceso de regeneración de Zorrotzaurre muestra un extraordinario grado de continuidad con la lógica predominante en Abandoibarra. [...] La base material de la nueva economía creativa aparece desdibujada entre las brumas de la estética y la lógica de la modernización, la imagen y el embellecimiento formal. En este sentido, Zorrotzaurre parece, al menos en parte, destinado a convertirse en un nuevo Abandoibarra: un espacio residencial exclusivo y de consumo vinculado al servicio de las nuevas elites urbanas, sin articulaciones productivas y estratégicas concretas. [...] La falta de mecanismos de participación ciudadana real y efectiva acentúa el riesgo de que el proceso de regeneración

¹⁰⁹ To see more information about the race: https://as.com/motor/2005/07/18/mas_motor/1121701818_850215.html Last access: 06/05/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

de Zorrotzaurre se convierta en un proceso de gentrificación disfrazado. (Rodríguez and Vicario, 2005: 284).

As the authors emphasised almost two decades ago, we still cannot confirm a real process of gentrification in the new Zorrotzaurre neighbourhood, mainly because it is still a long way from being completed. Without going into hypotheticals, the cases of Casco Viejo, Bilbao La Vieja and San Francisco are more striking and evident. These three neighbourhoods, situated in a central and strategic part of the city, have seen how their spaces are being transformed.

The first figure of this research explains the process by which spaces are destroyed and created, creating a figure, with different values, which indicate the risks and the moments a neighbourhood goes through before it becomes gentrified. In this sense, several authors have identified the conditions and the first characteristic episodes of the processes of gentrification and touristification (Atutxa et al., 2015; González, 2004; Rodríguez, 2002; Vicario and Martínez, 2003). Located in the historic centre of Bilbao, these areas have been identified as "opportunity areas" by the institutions and private entities that are working on the remodelling of the new city. In the same way that occurred in the Abandoibarra area, in Bilbao La Vieja and in the Old Town, it is recognised that gentrification has been largely "policy-led" (Rodríguez et al., 2015), i.e., it has been directed, conceived and designed by the institutions and to their own desires. The commitment made by the institutions to promote art, culture and tourism has forced the demolition and reconstruction of the mentioned areas. All this, under the pretext of producing spaces for people with more economic resources than those who inhabited that place. In any case, appealing to the global city, cosmopolitanism and inter-city competitiveness seems to legitimize regeneration and transformation plans.

This was reported by Begoña Nuñez, president of the Association of Neighbours of Bilbao La Vieja in the 1990s in a statement that is still valid today (Ortega, 1995, 94):

Ya se lo hemos dicho en el Ayuntamiento: "Vosotros estais esperando a que se caigan las casa para que sean ruinas y comprar solares baratos". El tiempo está demostrando que es así porque no han hecho nada para cambiar esta situación. Éste es un barrio sin capacidad económica. Hay gente joven porque los alquileres y los pisos son baratos. El resto son jubilados y parados. Entonces hay edificios que sus inquilinos no pueden mantener, otros que el Ayuntamiento no da permiso para hacer obra y otras casas en las que rehabilitar cuesta más que lo que vale el piso. Si luego te lo tiran igual estás sin casa y pagando el crédito en el que te metiste para hacer frente a la rehabilitación.

We also identified a threat in "commercial gentrification", since one of its main consequences is the evanescence of traditional local commerce, in exchange of the emergence of shopping centres, franchises and financial or speculative projects. The

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

case of the Ribera food market is interesting, located between the Old Town and Bilbao La Vieja, which we identify as a consumer space with low added value logics and with low purchasing power customers. It is a space with ideal conditions for socio-spatial transformation, in turn fed by the general gentrification process that the entire area is undergoing. In addition, it should be noted that, thanks to its recent reform in 2010, this place has undoubtedly become a new opportunity area. This could be proved by the irruption of BBK ("Bilbao Biscay Savings Bank" for its acronym in Basque), which has located its centre for developing innovative projects in "Casa Cuna", a historical building situated just in the heart of Bilbao La Vieja (Lekue, 2021).

Today, different actors and collectives such as the BAEF/FAVB, SOS Alde Zaharra, Maizterrak Bilbo/Sindicato de Inquilinas, Gu ere bagara Bilbo! or dynamics such as "Piztu Bilbo. Itzali MTV" protest, among other things, against the gentrification and touristification of these areas, demanding the right to the city for all citizens who live and work in the city.

Irudia 17: Collage of different protests calling for urban alternatives in Bilbao

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Source: Twitter.

The increase in the number of tourists choosing Bilbao as a holiday city has been exponential until 2020. Without stopping at too many numbers and data, it is worth mentioning that in 2005 the number of tourists stood at 550,264 travellers and in 2019 it was already close to one million (992,890)¹¹⁰. This has brought with it the increase of tourist flats, hotels and services related to the tourist hotel industry¹¹¹. In addition to the reports of turistificación, which point out that nowadays, “in the Casco Viejo it is easier to buy a souvenir than toilet paper”¹¹², we must take into account that according to real estate portals such as Idealista or Fotocasa, Bilbao is the fourth provincial capital with the most expensive price per square metre for housing in the whole of Spain¹¹³. Currently, the average rent is around 13 euros per square metre, while the selling price is around 3,000 euros. That said, if we compare the price between neighbourhoods, we can see that there are big differences.

¹¹⁰ Data provided by Eustat

¹¹¹ If you want to go deeper and learn more about the reality of the data, we recommend accessing the article published in the OBETS Magazine (Lekue, 2021).

¹¹² <https://www.elsaltodiario.com/ciudad-marca/gentrificacion-urbanismo-bilbao-el-capital>

Last access: 05/05/2023.

¹¹³ According to data presented by EuropaPress at <https://www.europapress.es/euskadi/noticia-precio-vivienda-pais-vasco-sube-abril-366-frente-ano-pasado-20220503102940.html> Last access: 06/05/2023.

Table 18: Difference in the price of land according to district

	2015		2022	
	Sale	Rental	Sale	Rental
Old Town	2.700 €/m ²	10,48 €/m ²	2.750 €/m ²	12,84 €/m ²
Abando	3.784 €/m ²	12,49 €/m ²	4.400 €/m ²	14,98 €/m ²
Ibaiondo¹¹⁴	2.207 €/m ²	10,11 €/m ²	2.461 €/m ²	12,14 €/m ²
Indautxu	3.750 €/m ²	11,75 €/m ²	4.383 €/m ²	13,65 €/m ²
Bilbao (average)	2.790 €/m ²	10,50 €/m ²	3.094 €/m ²	12,63 €/m ²

Source: Own elaboration based on comparative data from the web portal Idealista.com.

We are aware that the real estate market cannot be analysed in isolation and in such a short period of time, also taking into account that the socio-economic crisis resulting from the Covid-19 pandemic and the instability in the markets following the war between Russia and Ukraine may alter prices. However, there is further evidence that there are notable differences between the neighbourhoods presented, even though only 7 years have passed between the two figures. The rising cost of rent is also striking, the upward trends have not been halted and, although the debate has been put on the political agenda on several occasions, there is no evidence that the problem will be solved. We encourage the reader to take a look at the prices and upward dynamics of the housing market in Bilbao.

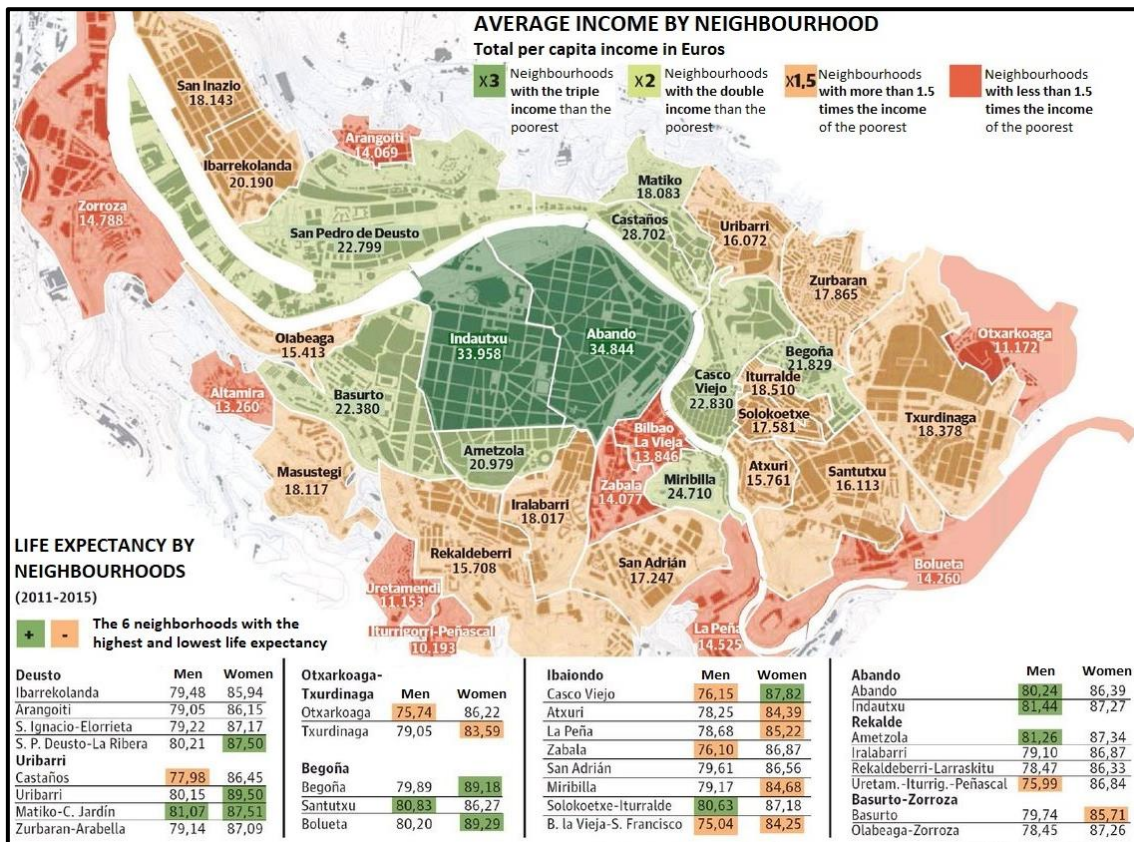
In line with this table, we present a map published by the newspaper El Correo on 10 June 2018 in its paper version¹¹⁵ which presents the differences in per capita income and life expectancy by neighbourhood and district.

¹¹⁴ Without taking into account the neighbourhoods of Casco Viejo, San Adrian and La Peña.

¹¹⁵ The figure is translated to English by me, but the online version can be accessed here, although it lacks a graphical representation, it collects and presents some of the data in tables. <https://www.elcorreo.com/bizkaia/vecinos-otxarkoaga-viven-20180610183945-nt.html?edtn=bizkaia> Last access: 06/05/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko etaartzelonoako kasuen azterketa

Irudia 18: Average income and life expectancy by neighbourhood in Bilbao

Source: Eustat for income and OPIK-UPV/EHU for life expectancy.

The differences and inequalities are at least significant. Central neighbourhoods such as Abando and Indautxu have three times the average income of neighbourhoods such as Iturrigorri-Peñasal or Uretamendi. The same happens with life expectancy. In neighbourhoods such as Otxarkoaga, Casco Viejo or Bilbao La Vieja-San Francisco, life expectancy for men is almost 6 years less than in neighbourhoods such as Indautxu or Abando, but beyond these data, the duality between Abando and Bilbao la Vieja, which are separated by a small bridge, is curious and it has been reported several times by different associations from Bilbao la Vieja-Sanfrancisco as EP-BIL20 mentions in the interview.

The same could be observed if we analyse the rates of people of foreign origin in each neighbourhood. On this Campelo et al. (2011) mentioned the following:

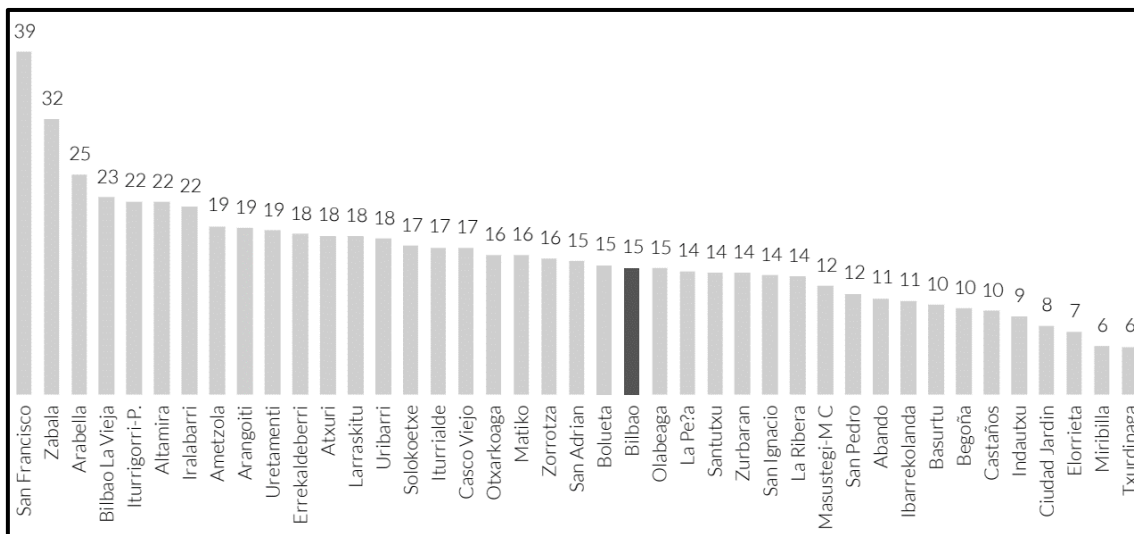
La población extranjera en Bilbao ha ido aumentando sobre todo a partir del año 2000, ya que, si en 1998 había 2.700 personas extranjeras, en 2008 han llegado ya a ser más de 25.200. Es decir, que en los últimos diez años la población extranjera en Bilbao se ha multiplicado casi por diez. La distribución en el espacio urbano de esta población no es,

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

como cabe esperar, homogénea. De hecho, los barrios de Bilbao la Vieja concentran el 14% de toda la población extranjera de Bilbao, cuando solo supone el 4,3% de la población total del municipio. Desde otro punto de vista, si la población extranjera en el conjunto de la ciudad es del 7%, en el barrio de San Francisco ronda el 30%. Sin embargo, los análisis de segregación y disimilitud aplicados al caso de Bilbao no permiten sostener, al menos de manera concluyente, que en esta ciudad se observen por el momento los fenómenos de segregación y exclusión residencial que pueden detectarse en urbes de mayor tradición inmigratoria, aunque sí una evidente concentración de población extranjera en determinados espacios (Blanco, 2009; Lavía, 2009).

It should be noted that this chapter was published in 2011. Today, these trends, which were considered inconclusive, are reinforced by new data which, taken holistically together with the other data presented, allow us to confirm certain territorially segregation trends.

Irudia 19: Percentage of population of foreign origin in the different neighbourhoods of Bilbao in 2021

Source: Microdata from the municipal census of inhabitants of Bilbao City Council.

According to data from the report "Inmigración extranjera en Bilbao 2021" prepared by Bilbao City Council, the population of foreign origin is 34,878. This currently represents 15% of the total population of the city. However, in line with the aforementioned data, the neighbourhoods with the highest concentration of foreign population are some of the neighbourhoods that make up the district of Ibaiondo and the peripheral areas such as Arabella, Iturrigorri-Peñasal or Altamira. On the contrary, well below the average, we find, once again, the centrally located neighbourhoods of Abando and Indautxu with 11% and 9% respectively.

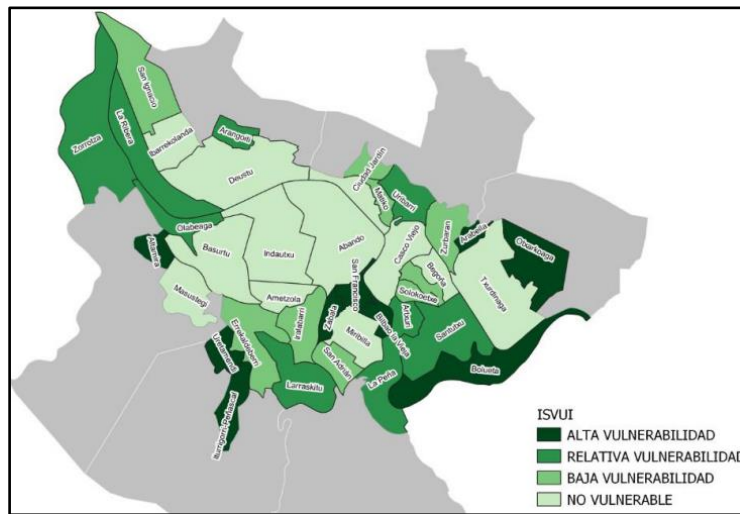
We will not analyse here further data evidencing these trends. We only refer the reader to the article published by Altuzarra et *al.* (2018) if he or she wishes to go deeper, using more refined methodological tools of analysis. In this sense, using a methodology based on Multiple Factor Analysis (MFA), they define "las posiciones relativas de los barrios de la ciudad en relación con variables demográficas, urbanísticas, socio-económicas y de cohesión social revelando un Mapa Sintético de la Estratificación Socio-Espacial de la ciudad" (Altuzarra et *al.*, *ibid.*: 28). In line with what is presented here, the authors identify several groups of neighbourhoods in relation to the variables mentioned and conclude that there is a hierarchy in general socio-economic terms. Thus, group one made up with Indautxu and Abando "se sitúan en lo más alto de la jerarquía socio-económica de la ciudad; estos barrios comparten una posición muy ventajosa en todas y cada una de las dimensiones estudiadas" (*ibid.*: 26). Meanwhile, the last two groups are made up with Iturigorri, Otxarkoaga and Uretamendi and, lastly, the group made up solely with San Francisco.

Unida a su baja densidad poblacional se concentran en ellos bajos niveles de ocupación, de renta y de calidad de la vivienda. Aunque no comparten un mismo distrito administrativo, tal y como se aprecia por los resultados, constituyen un ejemplo claro de barrios vulnerables. Por último, el barrio de San Francisco (Grupo 7) presenta rasgos específicos derivados principalmente de las precarias condiciones económicas de la población, por la alta densidad de población extranjera y por el grave deterioro de las condiciones de la vivienda y el hábitat. Estas características sitúan este barrio dentro de la tipología clásica de barrios desfavorecidos, vulnerables o en crisis, situados en las zonas centrales de las ciudades. (*ibid.*).

The image that differentiates centres and peripheries (although not always spatial) is clear. This reading is also shared by the authors of the recent comprehensive study on urban vulnerabilities which takes into account all the variables linked to (rents, residential density, foreign population, studies, land prices, age of buildings, etc.¹¹⁶) and which coincides with the variables presented so far.

¹¹⁶ To better understand the variables taken into account by this index, we recommend the reader to read the recent study from which this same table presented by Fernández et *al.* (2021) is extracted. We also recommend a comparative reading with the studies presented by Hernández Aja et *al.* (2018). The results of both studies are similar, but for this particular case, we have chosen to present this figure, as the one by Hernández et *al.* (*ibid.*: 369) collects the data by districts, which may somewhat distort the results.

Irudia 20: Urban Comprehensive Vulnerability Synthetic (ISVUI) Index in Bilbao

Source: Fernández et al. (2021: 14).

The new city and the creative destruction initiated in the 1990s has produced a new model that confirms what Moulaert et al. (2001) presented: that the trends towards greater socio-spatial fragmentation and segregation in European cities have been intensified by the deployment of (new) New Urban Policies, specifically by neoliberal urban regeneration strategies, which have favoured two-speed revitalisation dynamics in several European cities (Altuzarra et al., 2018). As we have seen, many of the authors already mentioned in this research who have carried out an analysis of socio-spatial and socio-economic inequalities in Bilbao (Antolín et al., 2010), agree with what several social agents¹¹⁷ identify as a "two-speed Bilbao".

La mayor concentración de inversiones en las áreas centrales, en lo que podríamos denominar una revitalización a dos velocidades, origina que los beneficios de las actuaciones de renovación y rehabilitación no tengan apenas incidencia en las áreas periféricas. (Aguado-Moralejo et al., 2019: 22-23).

We would like to conclude briefly by taking up the right to the city. As specific studies on socio-spatial differences have done, we have explicitly evidenced the social segregation, mainly by income, but also by ethnicity, which exists in Bilbao, which provokes urban polarization. Thus, taking as a reference the theorizing on territorial segregation and social inequality carried out by Blanco et al. (2008; 2018), we deduce, after analysis, that the city oscillates between the fragmented city and the excluding city. At the same time, we can confirm, categorically, that the public space of Bilbao,

¹¹⁷ <https://www.deia.eus/bilbao/2018/04/24/movimiento-vecinal-manifestara-bilbao-velocidades-4867064.html> Last access: 06/07/2023.

rather than suffering a loss as such, is being domesticated. Mercantilisation and the consumerist model, the proliferation of non-places, the increase in social control and the fragmentation trend, in the context of current glocalization, have contributed, as demonstrated, to building aseptic spaces that are closer from transnational capital interests, than from citizens. Thus, global trends are staged in different neighbourhoods, in the city's own duality and in the gentrification processes that are taking place (Lekue, 2021).

Re-representation of the city

As we have already explained in other sections of this research, the industrial and working class city disappeared with the closure of the last factories at the end of the 1980s. The conception that the inhabitants of Bilbao had of urban spaces would change. Lefebvre's trialectics of space would change direction. The lived and daily spaces where workers and inhabitants in general related to each other would no longer be the same. The perceived spaces, symbolically marked by major events such as strikes, and even by the popular celebrations of the Aste Nagusia, would no longer be the same. The conceived space, scientifically masked by the new neoliberal ideology of New Urban Policies and New Public Management, would replace the urban and social space that industrialisation had built. However, it would continue reproducing the class inequalities that the previous spaces had produced.

The destruction and creation of the new urban space was a reality in the last decade of the last century in Bilbao. In the following lines, we will briefly explain what the construction and production of Bilbao's new urban space meant. But we can advance that despite the existence of a great mobilisation of business discourses and representations centred on the need of revitalisation, reinvestment and rejuvenation in the main metropolitan areas, it is difficult to associate Bilbao with an appellative that fits perfectly with what the city itself sought and seeks to represent. Even in 1990, when the shift towards internationalisation and flexible accumulation seemed evident, the opinion of the Department of Economy and Planning and the Provincial Council of Bizkaia, pointed out that "situación del Bilbao metropolitano se aproxima bastante a la de una empresa en crisis mirando a su futuro" (González, 2003: 310).

We have sometimes spoken of the "entrepreneurial city", the "creative city", the "Smart city", the "city of knowledge", the "city of opportunities", the "global city", but the background of all of them is relatively similar. Thus, we will see the synergies that are produced around these clichés and surnames that surround the name of the city and

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

how the institutional forces are aligned around the need to establish a collective imaginary that shares the idea of rejuvenating, reinventing and revitalising the city or at least its central areas.

We have identified some actors as producers of the hegemonic discourse on Bilbao's renewal. The City Council itself, Bilbao Ría 2000 and Bilbao Metr poli 30, together with the higher levels of government (Provincial Council and Basque Government) have been able to coordinate and align themselves firmly around the steps and direction that the re-representation of the new city had to follow. After analysing some of the plans and projects that we consider to be key, which we have already mentioned, we present the following table which aims to highlight some of the keys.

Table 19: Strategic plans and projects related to the new representation of the city (1992-2022)

Strategic Plan for the Revitalisation of Metropolitan Bilbao - BM30 1992	<ul style="list-style-type: none"> - Global vision of the problems and metropolitan perspective. - Legitimised major urban projects. - Urban regeneration, cultural centrality and public-private management.
First General Urban Development Plan (PGOU) - Bilbao City Council 1994	<ul style="list-style-type: none"> - Reference to other cities (Charleroi, Glasgow, Hamburg, Rotterdam or Torino). - City image: "important financial centre", service city, industrially advanced and capital of the Atlantic axis. (Esteban, 2000). - Identification of "opportunity areas". - In the background: lack of basic facilities, green and recreational areas.
Bilbao 2010, The Strategy - BM30 2001	<ul style="list-style-type: none"> - "Bilbao effect" and promotion of Flagship Projects such as the Guggenheim. - Projection of "Bilbao as a global city" (BM30, 2001). - Neighbourhoods as assets of global interest.
Bilbao City Council Strategic Plan - Bilbao City Council 2002	<ul style="list-style-type: none"> - "Bilbao, City of Opportunities" (ABil, 2000a). - "Bilbao, a city to invest in" (ABil, 2000b). - New economy: Innovative industry (biotech, information technologies, etc.), art, urban regeneration and urban planning.
Partial Territorial Plan for Metropolitan Bilbao 2006 - Provincial Council of Bizkaia 2006	<ul style="list-style-type: none"> - New "urban chassis". - <i>Euskal Hiria</i> or Basque City-Region. - Urban Marketing: The Estuary and the "Guggenheim Effect". - Promotion of the metropolitan area.
"Metropolitan Bilbao 2030: The age of professionals" - BM30 2011	<ul style="list-style-type: none"> - Change of strategy towards the "Knowledge City". - Idea of a city based on infrastructures and values. - "Intangible": Business activities with high added value.
"Metropolitan Bilbao 2035. A look into the future" - BM30 in 2016	<ul style="list-style-type: none"> - More ambivalent idea of the city: "justice", "innovation" and "openness". - "Bilbao city of knowledge" and the estuary as a driving force. - "New paradigm" of sustainability.
New PGOU 2022 - Bilbao City Council 2022	<ul style="list-style-type: none"> - Euskal Hiria and "Bilbao Next" (Events promoter). Promoting the metropoli.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

	<ul style="list-style-type: none"> - No talk of "opportunity areas" but of extending regeneration to neighbourhoods. - Idea of a sustainable city, innovative industry and added value. - "The Bilbao of the neighbourhoods" but also the "Bilbao of knowledge, culture and entrepreneurship".
New PTP approval stage - Bizkaia Provincial Council 2022	<ul style="list-style-type: none"> - It maintains the "global vision". - "We have moved from a PTP focused on growth to one focused on containment." (EP-BIL8). - Reduction of "land consumption" and enhancement of "green corridors". - New metropolitan opportunity areas (not only in Bilbao) .

Source: Own elaboration.

As can be seen, we have not attempted here to identify the economic strategies behind the different plans and projects (we will see that that along this hole chapter). This table represents the transition of the idea of the city that has been promoted through different plans and projects. It is worth mentioning the inter-institutional complicity that we have been identifying, since, in addition to the discursive alignment between the City Council and the Provincial Council, the Basque Government, in the Territorial Planning Guidelines of 1997, gives Bilbao a "place of honour" in the BAC. We do not forget to point out the existing harmony also with BM30, which acts as an ideologist and vanguard manager, while BR2000 serves as an executing tool. This demonstrates the less exposed, but more effective role:

Lo que planteamos es una reflexión estratégica, más allá de planes, porque al final los planes son medidas y tienen plazos y acciones; y las reflexiones permiten elevarse un poquito en la abstracción y pensar, se trata de tener una visión. Es tener una idea y plasmar una idea de hacia dónde se quiere llegar. [...] Las claves de del éxito. El éxito para nosotros, ya digo, nosotros estamos siempre detrás de las instituciones, de las empresas. Somos como una especie de punto neutro donde cualquier empresa o institución puede venir a aportar una idea. Y nosotros le podemos dar forma. Así deja de ser "la idea de la Diputación", o "de Iberdrola", o "del Ayuntamiento" o "de Kutxabank", ya es de Bilbao Metropoli 30. Es un punto donde se puede trabajar contando con expertos. (EP-BIL4)

On the other hand, the metropolitanisation of the city, despite appearing in the institutional imaginary over the last three decades, has not had a uniform trajectory, which is why it remains a reflection and not a tangible fact. Furthermore, as EP-BIL13 points out, the process of metropolitanisation has the danger of losing focus on the real problems of Bilbao's citizens:

Metropolitanización es un concepto un poco moderno, más que moderno, posmoderno y puede llevar a una especie de desfocalización de los pueblos y barrios o de las identidades vinculadas con esos pueblos y barrios. Osea, yo creo que donde hay que poner un poquito más el foco no es en que nos llamemos igual, sino es en que las diferencias de renta entre la margen derecha a la margen izquierda se vaya limando algo más, o incluso entre los propios barrios. Que la metropolitanización trae eso consigo, pues perfecto, pero creo que hay que poner el foco en otros asuntos.

Therefore, we can affirm that the rescaling towards supra-municipal entities is still facing many obstacles in the city (Lekue, 2023). Even if the harmony and alignment of forces is obvious.

Thus, we can see how the first plans show a city that looks towards the world, projecting its capacity for transformation, going from a depressed post-industrial city to a city that has been able to reinvent itself through urban planning and the efficient use of its opportunity areas. Although there are mentions of the socio-economic problems that the city suffered from, these have been addressed through urban assets (Mas, 2010). However, if we look at the plans that have successively been approved, especially in the last decade, we see a hesitant city projected. The latest plans for Bilbao show a city that wants to maintain its status in the global market of cities, but that somehow abandons the glamorous image that was evident during the early years of the Guggenheim Museum¹¹⁸.

In this change of strategy, more value is placed on "knowledge" and creativity. The aim is to create a "city with added value" and creativity, which goes beyond the urban shop windows. In this way, discourses related to a rapprochement to the neighbourhoods appear, which gives a certain value to the urban peripheries. This ratifies the idea of the 'dual city' and the 'two-speed Bilbao' mentioned above and allows us to present the idea that there is uneven spatial development within the city itself (Lekue, 2022). Despite all this, we can affirm that the brand or the "Bilbao effect" continues to be an asset in discourses related to the attraction of foreign investment.

¹¹⁸ As shown in this short video summary: <https://youtu.be/EwGErMw8Loc> Last access: 09/05/2023.

Reprocessing of labour market regulations

The labour market changed in Bilbao as the mode of production changed. Society, and with it its space, varies through processes of retreat and offensive and through the transition from one mode of production to another (Marx, 1978). We have seen how new strategies of re-representation of the city and its environment, of development and spatial planning, and even of the structures of government and the local state, are destroyed and reconstructed. Next, we will see how neoliberal creative destruction has its consequences on the structure of the labour market and the urban structure.

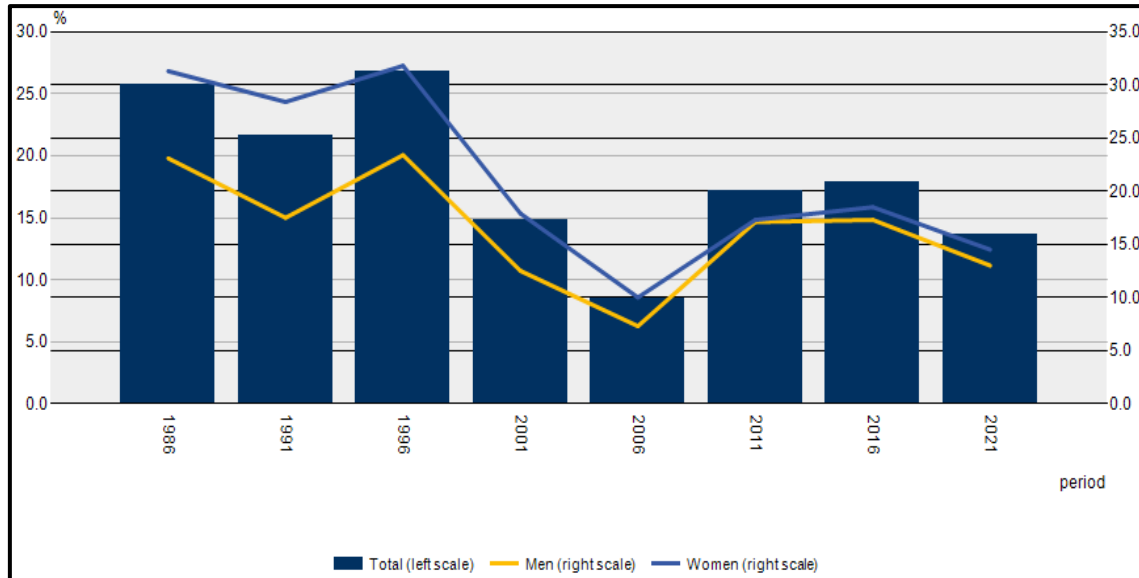
We take as a reference the analysis carried out by Ruzafa (2017b), who analyses the process of deindustrialisation until 2000, and how this affected the socio-economic structure of work in Bilbao. He summarises it as follows:

En el cambio de milenio se asentó sobre los restos de la anterior una nueva sociedad en la Ría de Bilbao, equiparable a la de cualquier otra región desarrollada. Con excepciones que el tiempo revela descomunales, la nueva industria de alta tecnificación y productividad y poca mano de obra se trasladó a su confín del Txorierrri o a otras comarcas del País Vasco. Despojada de singularidad industrial, la comarca de la Ría se ha integrado en el sistema socio-productivo vasco caracterizándose por la tercerización (que ha permitido la incorporación de las mujeres, abrumadora en sus peldaños más precarizados), las facilidades en el transporte, el carácter residencial y cierta euskaldunización. (Ibid.: 33).

Ruzafa points to several key factors. First, the turn to service economy (“tertiarisation”), which we have already mentioned on numerous occasions (and which is what effectively demonstrates the change in the modes of production). On the other hand, he identifies the precariousness of women entering the labour market.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Irudia 21: Unemployed rate for the population aged 16 and over of Bilbao by sex and period

Source: Eustat.

In addition to this, we must bear in mind that the gap between men and women in the rest of the variables used to measure inequality (salary, care, studies, etc.) is similar or wider than that perceived in Irudia 21, especially until the last decade. There are no detailed databases in municipalities of these variables collected by statistical agencies until this last decade, but there are ethnographic analyses that collect events and testimonies of different cases studied in Bilbao (for example: Ancizar, 2008).

Thus, according to data from the Department of Equality, Cooperation and Citizenship of the Bilbao City Council, the following is conclusively stated:

En 2013, de cada 100 contratos registrados 55 fueron de mujeres. Sin embargo, estos contratos fueron mayoritariamente de jornadas parciales mientras que los contratos de los hombres suelen ser de jornada completa. Y como muestra un botón: Un hombre percibe de media un 15,58% más de sueldo que una mujer. O lo que es lo mismo para lograr la misma retribución que un hombre, la mujer debe trabajar 82 días más al año. O para alcanzar las retribuciones de un hombre sin estudios, una mujer debe tener un grado de Formación Profesional o ser diplomada universitaria. Y mención aparte se merecen las desigualdades salariales que se producen en el sector de servicios donde los empleos considerados femeninos se remuneran de peor manera.¹¹⁹

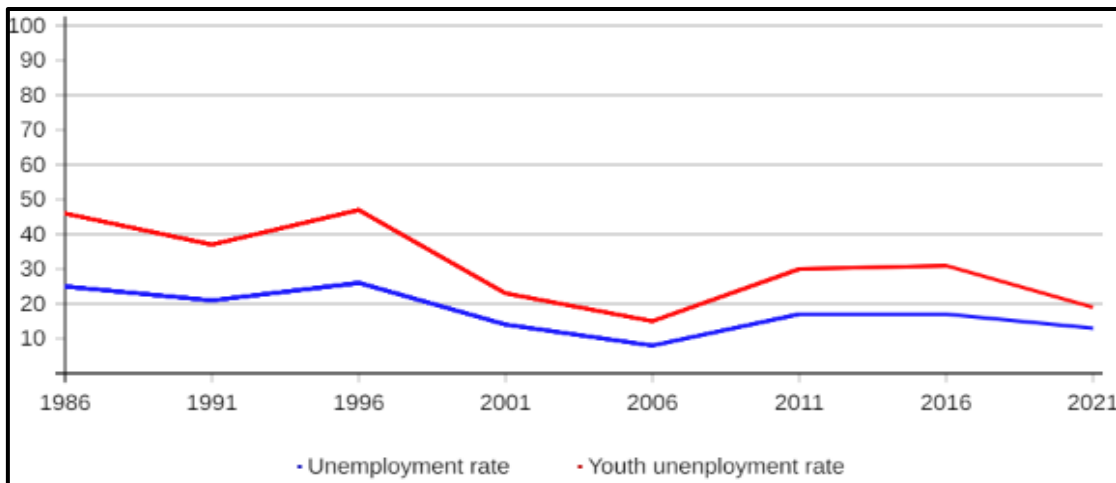
119

For the full report: https://www.bilbao.eus/cs/Satellite?c=BIO_Noticia_FA&cid=1279133921179&language=es&p

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

This situation can to some extent be extrapolated to the situation of young people (aged 16 to 30) in the city. As we can see in the figure below, the youth unemployment rate has always been considerably higher than the population average.

Irudia 22: Youth and General unemployment rate in Bilbao (1986-2021)

Source: Egileak egin a EUSTATEko datuen arabera.

The decades prior to the 21st century show a high level of youth unemployment, derived mainly from the industrial decline that Bilbao suffered in those decades. This is what María Gómez (2007: 127-128) tells us:

En paralelo con las tendencias globales derivadas de la reestructuración general de la fuerza de trabajo, un nuevo modelo de empleo vio la luz en el País Vasco. Sólo el 24,1% de los trabajadores empleados después de 1985, con trabajo en 1989, correspondía al sector industrial; el 17,3% de los trabajadores nunca había tenido un trabajo permanente y los empleos temporales comenzaban a constituir la norma para un número creciente de trabajadores vascos, sobre todo mujeres y jóvenes (DTSS, 1990).

The level of unemployment and precariousness of women and young people continues to be a problem since the crisis of deindustrialisation, even more entrenched on the left bank, where most of the factories were concentrated during the industrial period. Thus, the figures presented, only attempt to show, in a very simplified way, the problems that the "new Bilbao" has in terms of employment, since a production mode based on outsourcing and service economy "ofrece empleos, pero otorga precariedad. El sistema de subcontratación, que impulsó hacia la rentabilidad a las empresas industriales

[ageid=3012592917&pagename=Bilbaonet%2FBIO_Noticia_FA%2FBIO_Noticia](#) Last access: 10/05/2023

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

supervivientes, generalizó después la eventualidad. Por supuesto, hay otras visiones de aquella desindustrialización nunca del todo acabada."". (Ruzafa, 2017b: 42).

Faced with this situation, Bilbao City Council created the municipal company "Lan Ekintza-Bilbao S.A." in 1989¹²⁰, with the aim of promoting the creation of companies and entrepreneurship among the young people of Bilbao.

Lan Ekintza, a third agency, served as an employment and training centre to find solutions for job and skills mismatches that resulted from the local labour market restructuring. Lan Ekintza is reported to have mediated 2,000 jobs and assisted around 100 business creations each year, as part of a wider programme led by the Spanish Government to shape the service industry growth and ensure insecure forms of work.

The creation of Lan Ekintza was a clear signal that the City of Bilbao was committed to its objective of improving the skills and opportunities of those finding it difficult to access the local labour market, but accounts of the long-term success in achieving this end are mixed. The growth of the city's new service sector to a large extent has followed the global trend, in that it has been accompanied by a significant precarisation of employment (Trades Union Congress, 2019: 21).

But the truth is that behind the strategy of entrepreneurship, some aspects were hidden. This is what Fernández de Betoño (2014: 139) points out.

Bilbo Zaharrean, esaterako, Lan Ekintza udal-agentziak "aisialdia, artea, kultura, moda eta teknologiarekin lotutako enpresen ezarpena" soilik sustatzen zuten diru-laguntzak eman zituen, 2009an, gutxienez; alegia, diseinu-estudio bat irekitzeko diru-laguntza publikoak bazeuden, baina okindegi arrunt -eta auzokoentzat ziurrenik beharrezkoago- bat irekitzeko, ordea, ez.

The role of Lan Ekintza-Bilbao would come to an end in 2011, with the creation of the Local Public Business Entity "Bilbao Ekintza". A new entity which, as a result of austerity¹²¹, unified the companies "Bilbao Next" (events promoter and previously called Promobisa S.A.), "Bilbao Turismo" (tourism promoter) and "Lan Ekintza" itself (employment promoter), with the aim not only of promoting entrepreneurship, but also of creating a climate, beyond people, that promotes an "entrepreneurial city" (Cortina i Oriol, 2013).

¹²⁰ The following document presents the objectives and the main actions carried out by the company during the little more than 20 years it has been in operation: https://www.bilbao.eus/lanekintza/informe_gestion_2009_sa.pdf Last access: 11/05/2023.

¹²¹ This was stated by Mayor Iñaki Azkuna himself on the day of the announcement of its creation: <https://www.elcorreo.com/vizcaya/20110617/local/bilbao-creara-meses-sociedad-201106171509.html> Last access: 11/05/2023.

Somos una agencia de promoción económica con un amplio espectro y una actividad muy variada. Trabajamos en el ámbito del emprendimiento, en el ámbito de las pymes, promovemos la creación de actividad económica de nueva empresa, ayudamos a la empresa ya creada a mejorar sus herramientas de gestión, sus capacidades y demás. Trabajamos en el ámbito del comercio, trabajamos el ámbito del empleo y del talento, desarrollamos planes de empleo, mejoramos la empleabilidad de las personas y trabajamos también lo que tiene que ver de forma genérica con “el talento”. Y además hay un sector también que trabajamos que se llama la especialización inteligente. Promovemos el desarrollo de actividades que sean emergentes en sectores concretos y que tengan especial interés para para la ciudad. [...] Además de esto, que estaría en el área de promoción empresarial, trabajamos, como te he dicho antes, lo que heredábamos de Bilbao Turismo, que sería la atracción turística. La promoción turística como destino, es decir, Bilbao o Bizkaia como destino, se promueve en los ámbitos de ferias y canales de intermediación y también, lógicamente, la celebración de eventos. (EP-BIL9).

It is striking how three different companies with *a priori* such disparate objectives –such as the promotion of employment, tourism and events– can fit together in a single company. Likewise, this strategic alliance carried out by the municipal government of Iñaki Azkuna could lead us to a dangerous conclusion and lead us to think that the commitment to the “tertiarisation” of the economy and the progressive attraction of tourists (and their capital and foreign investment) is the only way to provide employment for Bilbao's working class. Thus, Bilbao Ekintza becomes much more than an asset in the promotion of employment, focusing new interests on the promotion of the “Bilbao brand”.

We would also like to mention the scarce municipal public regulation and the little control of labour rights guarantees in the emerging informal, “collaborative” and digital platform-derived economies. There is a great absence in the media and institutional agency of discourses and public policies¹²² that seek to regulate (or, if necessary,

¹²² Needless to say, the absence of a clear discourse in this case does not exempt the institutions from having taken a position. Representatives of the Basque Government, the Provincial Council of Bizkaia and Bilbao City Council opened the eighth edition of the European Ecommerce Conference held in Bilbao in 2014, welcoming the global Vice-President of Uber and the head of Public Policy of Airbnb, among others. The headlines of the many media that picked up the news point to the discourse that these representatives hold in defence of making the legal

prohibit) these new flexible forms of abusive reproduction of unbalanced social relations, which ultimately deepen the phenomenon known as the 'uberisation' of the city (Brossat, 2019).

Finally, Ruzafa (2017b) suggests the idea of a lack of balance in the spatial and territorial division of labour, which relegates the municipality of Bilbao to the third economic sector, while the new high-tech, high-productivity industry with a small workforce moved to its confines in the Txorierrri or to other regions of the Basque Country.

Inter-local policy transfer

As we have seen throughout this analysis, the transformation of Bilbao and the creation of new spaces was not a strategy or planning that was consulted or participated in by the city's inhabitants. According to Garrido (2018) the urban planning that led to regeneration and revitalisation was reduced in Bilbao to a simple deterministic mechanism that has led to a complete lack of all citizen participation. As we have already seen, the model, despite its pluses and minuses, had mirrors to look at. Different European and North American cities had begun a similar journey.

El Ayuntamiento de Bilbao nunca ha planteado el debate sobre quién tiene derecho a decidir a la hora de definir políticas urbanas, y se ha dotado de una serie de órganos en los que permite la presencia de representantes de las organizaciones ciudadanas, en la mayoría de las ocasiones con derecho a voz, pero no a voto, y donde la participación ciudadana no es vinculante. Así, en cada uno de los 8 distritos existentes en la ciudad se define el Consejo de Distrito como un órgano colegiado de gobierno del mismo, formado por 13 consejeros designados a propuesta de los grupos políticos con representación municipal y 5 vocales, con voz y sin voto, a propuesta de las diferentes asociaciones y entidades ciudadanas. Con posterioridad, también ha regulado sobre el Consejo Asesor de Planeamiento Municipal, que tiene entre sus funciones la de garantizar la participación vecinal efectiva en materia urbanística. Sin embargo, los acuerdos del Consejo adolecen de carácter vinculante y hay ejemplos recientes de actuaciones municipales contrarias a la decisión de este órgano. El último en ser definido ha sido el Consejo Cívico de la Villa de Bilbao, órgano de naturaleza consultiva y deliberante sobre las cuestiones y proyectos urbanos y su futuro, encontramos acuerdos adolecen de carácter vinculante y en el que están representados las universidades, organizaciones sindicales, asociaciones de comerciantes, cámara de comercio, asociaciones empresariales, grupos políticos municipales... (Alvarez, 2014: 17).

framework more flexible in order to have greater freedom of action. <https://www.eitb.eus/es/noticias/tecnologia/detalle/2741522/eec14-bilbao--conferencia-vicepresidente-uber-niall-wass/> Last access: 11/05/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

As this brief analysis shows, bottom-up responses have not been taken into account by the Bilbao City Council, for whom the only legitimate spaces for participation are the District Councils (Rodríguez and Ajangiz, 2007). However, it is perhaps worth pointing out that there are occasions in which certain public policies (especially urban regeneration policies) have been able to have a more or less participatory approach thanks to some urban social movements and neighbourhood associations. We take as references the cases of Zorrotzaurre and the long process for the revitalisation of Bilbao La Vieja, San Francisco and Zabala (see III. Eranskina for some of the milestones). In both cases, the first proposals for urban transformation have been altered due to pressure and protests from different groups, who according to EP-BIL2 "se ven como un pequeño éxito del movimiento vecinal pudiendo cambiar el Máster Plan en el caso de Zorrotzaurre". In spite of this, the methodologies of participation that have been carried out are in line with the "neo-liberal turn of participation" and far from introducing democratic innovations (Martínez-Palacios, 2021):

Desde la primera década de los 2000 las diferentes áreas del Ayuntamiento se fueron estableciendo sus maneras y sus canales de relación con la ciudadanía, que eran unos canales muy directos, sin grandes rollos, pero: "hay un bache!". Un tío ve que hay un bache, contacta con el Ayuntamiento y "Ah mira me han arreglado el bache. Joder, pues qué bien". Bueno, pues otro tipo de canales que también han sido funcionales. (EP-BIL10).

This tendency and way of understanding the relationship with citizens is something that has lasted to this day:

Lo hemos hecho incluso con el Plan general nuevo del 22, en el que en aquellos ámbitos en los que planteábamos actuaciones, que afectaba a una zona muy concreta de la ciudad, poníamos avisos en los portales y convocaban individualmente a los vecinos de esos. A una reunión informativa donde explicábamos qué es lo que el Ayuntamiento planteaba y escuchábamos lo que nos tenían que trasladar. Y en algunos proyectos que son, como digo, que afectan a comunidades muy concretas, lo hacemos igual y tratando directamente con los vecinos y vecinas. Oye, que aquí vamos a hacer esta actuación que te va a cambiar la forma en la que accedes a tu garaje, que no vas a poder acceder por la calle por la que tener que hacerlo, por la calle de atrás, porque aquí vamos a hacer una peatonalización por lo que sea. (EP-BIL1).

Similarly, there are now almost historical phrases such as that of Mayor Iñaki Azkuna stating that "No voy a aceptar ningún contrapoder vecinal", in relation to criticism of the

approval of the Bilbao Civic Council in 2009, which left out neighbourhood associations (Campelo et al., 2011). But the truth is that these dynamics began to be noticeable from 2003 onwards. It was certainly during Iñaki Azkuna's term of office that citizen participation was most limited. Tension between the city council and urban and neighbourhood movements has been considerable, as all the people and profiles interviewed affirm.

Durante la crisis básicamente vamos a la alcaldía a buscar respuesta. Nosotros siempre tuvimos una alcaldía muy fuerte. No porque lo diga yo. Pero el binomio: el alcalde y yo, éramos los que tomamos estas decisiones. A ver, para que te hagas una idea. Presupuestos dependía de Alcaldía en aquel momento, no de Hacienda. Si tú ves la estructura municipal, nosotros hicimos una doble "estructura peine" que en la Alcaldía estaban todos los resortes del poder, es decir, estaba la Economía, la Hacienda, la Contratación, etc. y en la segunda línea estaban todas líneas operativas. Es donde estaba el urbanismo y tal. Pero la parte de conocimiento, de gestión y de toma de decisión estaba muy vinculado a la Alcaldía y a los entornos del alcalde.[...] Eso empieza en el año 2003. En el 99, como es cuando lo cogemos lo que hacemos es sobrevivir. Pero en 2003 ya con mayoría, nos permite empezar a girar toda la organización hacia donde nosotros queríamos. Hicimos cambios de directivos, hicimos muchísimas cosas en ese período en 2003. [...] Así que, es a partir de 2003 cuando nos permite hacer un mayor control de la organización.

[...] Y con la mayoría absoluta de 2011. Nosotros nos encontramos siendo sinceros, que evidentemente nosotros estábamos solos. [...] Por una parte, estaban todos los organos de participación. Que los órganos de participación te están presionando constantemente y te están haciendo girar (los Consejos de Distrito, el Consejo de ciudad, etc.) Pero luego siempre estabas tú en el centro [en referencia a Alcaldía], y tenías que tener la capacidad de oírles, pero que no te condicionen, porque cometimos grandes errores por dejarnos llevar muchas veces por ese tipo de proyectos (EP-BIL19).

We consider this description of the form of governance that characterised Mayor Azkuna's governments to be one of the keys to this research. A model that, following the contributions of Bua and Bussu (2021), we can place in the limbo of Governance-Driven Democratisation, since the degree of authority and hierarchy that the figure of the mayor acquires refers us to authoritarian models that may ultimately cease to be democratic. An example of this is given by EP-BIL3 when it points out that the municipal cultural centre currently known as "Azkuna Zentroa" (formerly the Alhóndiga de Bilbao)

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

was built through Bilbao Ría 2000 because the mayor himself decided to do so, without even going through a debate within the municipal government. It should be noted that it was a very large-scale rehabilitation project, costing almost 80 million euros.¹²³

Muchas veces, “los poderes políticos”, y perfiero no hablar de “los políticos” en específico, prefieren funcionar así. Otro de los temas importantes es el de los mandatos políticos, que son cuatro años y en ese tiempo el político tiene ese margen para hacer cosas. Quiere sembrar y recoger, no dejarlo para que recoja otro.

Thus, in Bilbao, opportunities for civil society, and above all for irruptive movements, to access institutional collaboration have tended to be closed (Andeka and Gamarra, 2007). Much less has there been public-community collaboration. This leads us to the conclusion that, if demands are managed corporate way, urban social movements do not see the need for collaboration, because their real demands will not be met, except on an *ad hoc* manner (Lekue et al., in press.). And, in any case, participation will always be understood from the perspective of “neoliberal governmentality” and will always seek the inaction of social movements:

Rather than pursuing social justice through effective participatory governance, genuinely shared decision-making power and an equitable redistribution of resources, it seems to pursue a neoliberal agenda that serves to silence the more antagonistic voices in the political sphere, to maintain the positions of power of the state, and to leave existing economic, social and territorial inequalities unaltered. (Bianchi, 2022: 75).

This, in addition to the top-down logic, sheds light on another feature of a model of governance that tends towards austerity, especially in response to the 2008 crisis. Several features have already been identified which, after the 2008 crisis, accentuate a model that further concentrates power in the City Council and in the figure of the Mayor. Thus, there is a tendency to establish "presupuestos de recorte que cambian la estrategia de transformación a la estrategia de rigor económico" (EP-BIL19), although, as we will see below, this did not really translate into a hyper-aggressive policy of cutbacks¹²⁴, it certainly has an even greater impact on the absence of possible logics of

¹²³ <https://www.europapress.es/euskadi/noticia-alhodiga-bilbao-inaugura-paulatinamente-instalaciones-mayo-octubre-preve-millon-visitantes-ano-20100419154521.html> Last access: 04/07/2023.

¹²⁴ You can see several of the points and lines of action carried out by the Bilbao City Council for 2010 in the following link. As can be seen, the cuts are mainly aimed at reducing administrative capacity and efficiency. <https://www.bilbao.eus/Noticias/doc2010533536106.pdf> Last access: 04/07/2023.

democratic collaborative governance. As Bua et al. (2018) point out, the role of the third social action sector as the first actor to be called upon, has a logic that hides an austerity governance model. As they explain in their comparison with the case of Dublin, the strengthening of the power of some associations linked to the communitarian third sector can reduce civil society's capacity to influence public policies¹²⁵ (Rancière, 2014).

The situation is still similar today, but the latest research (Lekue et al., *ibid.*) shows that there is a difference in the relationship between the city council and the opposition movements, which move in anarcho-communitarian logics. After a long deadlock and antagonistic relationship between the squatting movements and the Bilbao City Council led by Iñaki Azkuna, which reached its peak with the eviction and destruction of *Kukutza III* in 2011 (and with the BNP's newly won absolute majority), relations with the new squatting movements that have appeared in Bilbao have been more fluid. The case of *Karmela* and the opening of channels of communication between the two parts places us in front of the possibility of a new scenario, where in this specific case of *path dependence* and strategic selectivity that, as we have seen, was deeply rooted in the territory may be broken (Lekue et al., *ibid.*). A more in-depth reflection on the change of direction in the strategic relations of the urban regime in Bilbao will be discussed in the conclusions section.

In short, we can affirm that the top-down logic is still more than evident, but in the case of Bilbao it is functional. As we have said, without going into the study of specific cases neighbourhood by neighbourhood, nor making an exhaustive analysis of the participatory methods carried out, we can affirm that the model of collaborative governance in Bilbao would be based on what Emerson and Nabatchi (2015: 159) call "externally directed" or "independently convened" models.

In the first type, an external entity (or entities) incentivises or orders the participants to work together in a specific way. This external actor does not necessarily have to be governmental, although logic and experience tell us that this type of collaborative practices tend to be hierarchical and highly constrained: e.g. citizen's participation plan designed by private consulting company to carry out the revision of the PGOU in 2011 (Cortina i Oriol, 2013).

¹²⁵ It is not surprising, therefore, that Iñaki Azkuna was a person with a high degree of respect and even affection in some organisations linked to volunteering, NGOs and in general to the Third Sector of Social Action. The last paragraph of the obituary published by the newspaper *El País* demonstrates this: https://elpais.com/ccaa/2014/03/20/paisvasco/1395347005_727742.html Last access: 16/05/2023 .

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

The second Collaborative Governance Regime (CGR) would be "independently convened". In this case, an external third party with no direct interest in the outcome designs the process and brings the participants together. It is a rigid form of collaborative governance, and based on the (strategically selective) invitation of the participating actors, which in this point coincides with the governance model proposed above.

In the case of Bilbao, participation is constrained and routinised. Local public policies that are known to work, derived from specific studies of the areas of action, are carried out to the detriment of neighbourhood demands, which occasionally allude to a change radically greater than replacing one cobblestone with another. The incumbent urban democracy of the urban regime of Bilbao is not prepared for a real collaboration with the other spaces of democratisation (Bua and Bussu, 2021). It is not even possible to talk about real options for an embeddedness of participation, not at least as democratic tool in order to deepen in the democratisation.

Privatisation of the local public sector and collective infrastructures

The neoliberal offensives in national states have brought with them large-scale privatisations of energy companies, telephone companies, health services and, in general, of large infrastructures that were previously controlled by the public sector. In the Spanish state, cases of this type have followed one after the other under the PSOE and PP governments, with the period from 1985 to 1995 being particularly intense.

If we reduce the scale and focus on the local, we cannot speak of a clear-cut model of neoliberalisation as Harvey (2007, 2008) would explain it, not in the case of Bilbao. Rather, we will have to understand neoliberal variegation and the nuances that the export and import of neoliberal policies and practices have in our case studies.

The neoliberal threat exists and the path is oriented more towards the externalisation of services and their management. In other sections we have seen how, through Bilbao Ría 2000, urban regeneration took place through what is known as "neohaussmannisation", a process of dispossession of public space. This process has been continued in the city, for example in the case of the city's new bus station, known as Bilbao Intermodal, where the City Council has conceded the operation of 526 parking spaces, a commercial area of 850 square metres and the fees derived from the management of buses to and from Bilbao, to the investment fund Azora and the

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Amenabar Group, for the time being until 2057¹²⁶. It is worth highlighting the absence of any type of citizen participation or even transparency in this type of project.

This establishes a kind of public-private partnership, which undoubtedly threatens the *raison d'être* of public services. Outsourcing and externalisation of management means that the management of public services is handed over to the private sector. This is not a purely neo-liberal form of government, but it can be said to be *de facto* privatisation.

It is relatively difficult to identify each of the relationships that the municipality has with the private sector in the provision of public services, due to a lack of capacity, but also due to a lack of transparency. However, there are several examples of outsourcing or externalisation that raise alarm bells.

According to the analysis of the digital newspaper ELDiario.es¹²⁷ :

La subcontratación de esos servicios arroja sobrecostes millonarios, sólo en concepto de beneficio industrial e IVA, es decir, dinero que no va a la ejecución final de servicio. Es el caso de al menos 1,89 millones anuales en el Servicio de Atención Domiciliaria, 2 millones en el contrato de jardinería vigente hasta el momento, 2,46 millones en el de alumbrado público —cuyos trabajadores, por cierto están luchando estos días por la readmisión de un compañero y por un convenio digno— los 6,9 millones del contrato de limpieza y recogida de residuos, los 2,49 de media anual de Bilbobus, los 2,5 millones del contrato de la OTA o más de 4 millones de euros de la licitación del Mantenimiento de aceras, viales y plazas. [...] Son 5 millones más que el presupuesto íntegro del Área de Atención, Participación Ciudadana e Internacional, o 7 millones más que el presupuesto del Área de Juventud y Deporte. 22 veces más que lo destinado al Área de Igualdad o 557 veces el importe destinado al Área de Vivienda. Sólo el sobrecosto derivado de 7 contratos.

We have seen how the City Council has been creating various municipal companies that fulfil specific functions in the city, such as Bilbao Ekintza. These, as well as forming part of the process of restructuring the local state and the structure of governance, are key tools for the regulated deregulation of the administration, since many of their services are based on outsourcing or externalising other companies. It is also in the post-crisis period of Iñaki Azkuna's last term of office as mayor that the Bilbao Youth Hostel, the

¹²⁶ For more, access: https://www.eldiario.es/euskadi/blogs/viento-del-norte/bilbao-fondos-inversion-mando-publico_132_9855651.html Last access: 17/05/2023.

¹²⁷ https://www.eldiario.es/euskadi/blogs/viento-del-norte/bilbao-privatizacion-gestion-publica-subcontratacion-sangra-administracion-local_132_8114065.html Last access: 17/05/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

management of the municipal libraries' archives and the Kobetamendi car park for motorhomes¹²⁸ were privatised through temporary concessions.

Thus, we claim that these are also the variegations of neoliberalism. The neoliberal strategy not only involves privatisation of one or another service or enterprise, but also hides in such procedures. We must admit that it is unbelievable that an administration, investing the same amount (or even more), fails to provide a service itself or through entities of a public nature, while a private company, in doing so, guarantees fair working conditions for its employees, fulfils its tax obligations and also makes a profit, offering the same service quality to the citizens.

Lo que se está produciendo realmente es una efectiva «privatización de los gobiernos locales». Esto implica no sólo una pérdida de calidad de la democracia, sino también que el sector público se convierta en un nicho de acumulación propiamente dicho. A caballo del último ciclo inmobiliariofinanciero se ha producido una nueva ronda de «acumulación por desposesión» que ha permitido aumentar la rentabilidad de los agentes corporativos sobre la base del deterioro y la privatización de algunos servicios públicos, antes gestionados por las administraciones locales y autonómicas. En este sentido, el devenir empresa de las administraciones locales dista mucho de haber consistido en una feliz y eficiente respuesta a las necesidades de adaptación de las economías públicas a la lógica de mercado. (López and Rodríguez, 2010: 355).

On the other hand, we cannot overlook the fact that this strategy is multi-scale and is reproduced at different scales of government. In this sense, the most striking case, and the one with which we will have the option of comparing with the case of Barcelona, is that of water. Ultimately dependent on the Provincial Council of Bizkaia, Bilbao's water service is supplied by the "Consortio de Aguas de Bilbao-Bizkaia"¹²⁹, a public company that controls the absolute "natural monopoly" since 2021. After the absorption of the "Consortio de Busturialdea", the entire region of Bizkaia, with the exception of

¹²⁸ <https://www.deia.eus/bilbao/2012/03/03/albergue-juvenil-primera-privatizacion-consistorio-5464355.html> and <https://www.deia.eus/bilbao/2012/03/03/albergue-juvenil-primera-privatizacion-consistorio-5464355.html> Last access: 04/07/2023.

¹²⁹ The Consortium is constituted by the General Assembly, a representative body made up of the Provincial Council and the Basque Government and, proportionally, representatives of each municipality chosen quantitatively by the number of inhabitants of each municipality that make up the Consortium, which is a disadvantage for small municipalities and a great advantage for large ones such as Bilbao. But the real decision-making point is the Steering Committee, where the President, not according to the statutes, but in the traditional way, is always a councillor from Bilbao City Council (as the interviewee EP-BIL14 indicated). This is why we believe it is important to bring this case to the fore, beyond the fact that the Consortium's scope of action exceeds the municipal boundary of Bilbao, the weight of Bilbao is a determining factor in decision making.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Karrantza, is under the umbrella of the Bilbao-Bizkaia consortium. First, we must admit that this is a serious blow to the autonomy and control of the territory of the municipalities themselves, which see their public assets being managed by entities that are not legitimised to do so, as a service managed by the associated local institutions is now managed in a regional scale.

Focusing on what concerns us, the example of water in this territory is paradigmatic to explain the functioning of some public entities. The Bilbao-Bizkaia Water Consortium, with the collaboration of the Provincial Council, prioritises business management in an attempt to maximise profits by externalising its services (excluding construction works) to more than 50% private entities (Acciona, Iberdrola, Aqualia, Suez), without transparency, public control or accountability.

Nunca se ha contado con la universidad, con grupos ecologistas, con asociaciones de vecinos... Nunca se ha buscado una colaboración pública-pública. Y los medios para hacerlo los tienen. (EP-BIL14).

This mercantile approach to the Consortium is reinforced when we learn about the business movement that led Uragua, the conglomerate formed by the Consorcio de Aguas de Bilbao Bizkaia, Iberdrola, the former savings bank BBK and SPRI, and with the support of Aguas de Barcelona (Agbar), to agree on the concession for the private treatment and sanitation of water in Uruguay. This concession lasted two years, until finally in 2005, after a constitutional reform approved by referendum that "republicanised" water, they were forced to abandon the business¹³⁰ (Basteiro, 2008).

This bizarre story demonstrates how public-private partnerships based on concessions, externalisation and outsourcing lead to regulated deregulation, but with very high risks of loss of control (as in the case of the "Uruguayan adventure"), and ultimately a loss of public control of entities that *a priori* should be managed and controlled in a fully public manner.

¹³⁰ The controversy had an international impact, as explained by Basteiro (2008) and as is reflected in the documentary "Monopolia: Agua, negocio y poder", which, beyond this case, analyses the change from a natural monopoly to a competitive monopoly of the Consorcio de Aguas de Bilbao Bizkaia: <https://vimeo.com/669869098> Last access: 17/05/2023.

Restructuring of urban housing markets

The Thatcherist policy of destroying social housing is not something that occurred systematically in Bilbao and the idea of encouraging buying rather than renting (Jones, 2020), was interrupted when the financial crisis broke out in 2008, which blocked bank loans and credit due to the risks and instability of the markets.

But, in any case, the urban regeneration of Bilbao, lacking a cohesive and comprehensive vision of the city, was not able to solve a problem, that of housing, which came from far away from those processes of industrial urbanisation (Antolín et al., 2010): from the shantytowns, the *txabolas* and the centres and peripheries. In this period, from the mid-1990s to almost the present day, Bilbao has lost almost 2,000 municipally-owned flats. Indeed, Bilbao had just over 6,000 council-owned flats (Ortega, 1995), but in 2022 the number was 4,202 according to the records of “Viviendas Municipales”, which is the company that manages the flats owned by Bilbao City Council. Despite this, the municipality remains at the top of the ranking for the amount of municipal social housing per inhabitant (with one dwelling for every 82 inhabitants). It is true that the loss of real estate in the last three decades is striking, but perhaps it is not so relevant to understand the restructuring of the market itself.

Likewise, since the 2000s there has been a tendency to boost the stock of social housing in Bilbao; in fact, half of the new housing constructions between 2000 and 2017 were social housing. But this data must be understood in context. As we mentioned at the beginning of this sub-section, we affirm that regeneration has not been comprehensive. In the neighbourhood analysis, which, as we have already seen, far from the artificial districts, is what in practice allows us to understand the spatial division of Bilbao, we observe major differences. Surely the reader can already imagine that this analysis fits in quite well with the Irudia 18 and Irudia 20, which shows the socio-economic inequalities of the neighbourhoods.

Reconstruir Bilbao a golpe de proyecto “estrella”, más o menos espectacular, más o menos improvisado, acentuar los aspectos físicos, urbanísticos que se asocian automáticamente a crecimiento económico, objetivo último y primero del modelo regenerador; ha contribuido a activar el efecto mosaico, impulsando proyectos y actuaciones en unas áreas determinadas de la ciudad frente a otras consideradas menos “oportunas” y “rentables” que sufren demoras cuando no se aparcan definitivamente las intervenciones sociourbanísticas. (Antolín et al., 2010: 80).

What the authors point out is the sequence of the construction of differentiated centres and peripheries built through urban regeneration that determines the price and the greater or lesser ease of access to housing depending on the neighbourhood or area in

which it is located (see Taula 18). The city centre is becoming even more exclusive, especially in Abandoibarra, and we will see if this happens in Zorrotzaurre. New expansions are being planned in the peripheral areas, with practices on the edge of the "urban sprawl", where most of the social houses are concentrated, such as Miribilla, Bolueta and Mina del Morro. Meanwhile, on the outskirts of the old industrial city, in Otxarkoaga, and in neighbourhoods of the Casco Viejo, Bilbao La Vieja and San Francisco, problems persist. Actions in the latter areas are delayed or insufficient to improve their disadvantaged situation (ibid.). We could go into an infinite number of variables, but the objective goes beyond urban ecology, we are talking about a housing market model and structure.

Still on the issue of housing, we should point out that there are no detailed databases (neighbourhood by neighbourhood) on the definitive execution of evictions in recent years in the city. Even so, the data presented by the Basque Housing Observatory (Observatorio Vasco de la Vivienda (2021) show a devastating picture. The analysis by judicial district, which presents the sum of evictions carried out from 2013 to 2020, has identified a total of 3,379 evictions carried out in Bilbao, which represents 40% of the total number of evictions carried out in the Basque Autonomous Community. To give us an idea of the relevance of these data, in Vitoria-Gasteiz 1,804 evictions were carried out in those seven years, that is, 20%. For its part, Donostia, with 9.6%, executed 811 evictions. This is similar to the number of evictions carried out in Barakaldo, a municipality located in the Metropolitan Area of Bilbao, which carried out 810 evictions.

While it is true that the figures for the BAC are much lower than the average for Spain, this cannot divert attention from Bilbao, which demonstrates the absence of a municipal housing policy that really controls the deregulation of the housing market in an effective manner. A city where 8,261 empty dwellings were identified in 2019 (Ayuntamiento de Bilbao, 2020) and where public policies to reverse these situations are limited to applying a "friendly fee"¹³¹ to large tenants.

We conclude this section by pointing out that the aim here is not simply to underline the problems. It is to understand the general context in which they occur and to highlight the absence of effective public policies to reverse a problem that has become endemic in the city. This shows the construction, in constant evolution, of a model of deregulation that sometimes turns out to be poorly regulated and does not really comply with the

¹³¹ This is how the press described it on hearing the news from the City Council: <https://www.europapress.es/euskadi/noticia-bilbao-aplicara-forma-amable-canon-vivienda-vacia-empezara-viviendas-grandes-tenedores-20211103142226.html> Last access: 18/05/2023.

idea developed in this research on the right to the city. As such, it does not provide for sufficient regulation in the face of an overly greedy market.

Re-regulation of urban civil society

When we speak about the regulation of civil society, we refer to the way in which hegemonic power establishes the ways in which citizens must behave. Certainly, the destruction and creation of the New Bilbao implies new rules and changes, not only in the regulation of neoliberal economic deregulation, but also in the relations that civil society must maintain with the city that has been built. Therefore, the regulatory idea, which is ultimately what we have been analysing in these sections and which, after this analysis will give us as a result whether there is a continuity of entrepreneurial ideas or not and why, has its last pillar in governmentality.

The Foucauldian term is used to analyse the procedures, analysis and reflections, the calculations and tactics that make it possible to exercise this very specific, albeit very complex, form of power that has the population as its main target (Foucault, 2006: 136).

The symbiosis between the political and the economic requires governance practices that regulate the uses of newly constructed spaces. In a relationship between spaces and agencies, there are regulations that determine one use or another. These are usually regulated by municipal regulations such as ordinances, decrees, by-laws, etc.

In the case of Bilbao – as we shall also see in the case of Barcelona– there is a key moment that demonstrates the transition from *soft* to *hard* governmentality, where control becomes much more explicit, so much that it is even debatable whether we could speak of governmentality or directly of a framework for exercising repressive power. We refer to the moment of approval in 2010 of the Public Space Ordinance (“Ordenanza de Uso del Espacio Público”).

En este ámbito del Uso Común en el que nos encontramos, que como ya se ha dicho acapara la mayor consideración municipal como espacio de convivencia y realización ciudadana en el que el uso y disfrute colectivo esté asegurado en condiciones de tranquilidad, seguridad, accesibilidad y todas aquellas otras condiciones que aseguran el estado óptimo del mismo, conviene establecer unas mínimas determinaciones relativas a usos que no son del gusto de la ciudadanía por los perniciosos efectos que ellos tienen para el uso común. Nos referimos al uso del espacio público como lugar de ofrecimiento y demanda de servicios sexuales (prostitución), a la práctica del botellón, a la realización de actuaciones musicales y artísticas, a la práctica de juegos peligrosos o molestos, al peligroso tránsito por vías peatonales con bicicletas y otros aparatos similares, así como el uso impropio del espacio público. (Ayuntamiento de Bilbao, 2010: 7).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

This is how the Ordinance contains the more than obvious regulation of how public space should be practised, perceived and conceived. Although it establishes what can and cannot be done in urban public space, what is most striking is the phrase at the end, referring to everything and nothing at the same time: what is an improper use of space?, and who determines what is proper or improper? In this sense, we can see an omnipotent and omnipresent hegemonic power, which determines what does and doesn't fit into the ideologically standardised canons of the use of space.

The objective in prohibiting these activities is often to preserve the "quality of life". This is a concept that is mentioned in the text of the Ordinance itself and that takes up the idea of the former Mayor of New York Rudolph Giuliani, who established the relationship between the concepts of "quality of life" and "zero tolerance" against crime. This idea would be exported to many countries and cities, which resulted in public policies and discourses aimed at increasing security, population control, etc.

The Bilbao Ordinance, in the end, is nothing more than a diffuse and broad legal framework that allows for greater control and surveillance of Bilbao society to the preference of those in power. The discourse generated around this type of policy by the mayors, and by Bilbao City Council in general, leaves no room for doubt. Security and the maintenance of order have been a great discursive and electoral asset in the city.

Mayor Iñaki Azkuna and his government, who approved this Ordinance, were particularly aggressive in this sense. The famous "war on the 'navajero'"¹³² was a constant throughout his years in office.

Investigamos mucho Bilbao, la Vieja San Francisco e investigamos mucho la seguridad, porque la seguridad en aquel momento era un tema que yo investigaba como un problema que le interesaba a la gente. (EP-BIL19).

The new Mayor Asier Aburto took up the baton of security with phrases such as: "stick to the offender" ("palo al delincuente"), "zero tolerance with the violent" ("tolerancia cero con los violentos") or "do the crime, do the time" ("el que la hace la paga")¹³³, which are a simile of Azkuna's already mythical expression. In addition, the new council has

¹³²https://www.elcorreo.com/vizcaya/pg060116/actualidad/vizcaya/200601/16/ECD_azkuna.html

<https://www.elcorreo.com/vizcaya/20130218/local/azkuna-advierde-guerra-navajero-201302181354.html> Last access: 20/05/2023.

¹³³ All of them pronounced in different media and at different times.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

increased the number of Municipal Police officers¹³⁴ and created in 2018 a specialised body of "intelligent police", which, as the newspaper Deia¹³⁵ pointed out, analizarán los datos de los delitos, perfiles de delincuentes o modus operandi, lo que permitirá establecer planes preventivos que garanticen la seguridad".

Furthermore, it is also interesting to note the council's attention to a neighbourhood that already had very high levels of police control, where the installation of cameras, municipal police, Ertzaintza and security guards had been in place for a long time (Díaz, 2002; Egizabal, 2009). It is worth remembering that we are in the place of the European Union with more police per inhabitant according to Eurostat¹³⁶ and with the uninterrupted record since 2010 in the Spanish State of spending on police per inhabitant, being 139.62 euros in 2018, and the state average being 56.80 euros/inhabitant (Observatory of Urban Services¹³⁷). Since Mayor Aburto came to power, this trend of control has only intensified, and the modernisation and installation of new cameras and the relocation of the police station to the centre of the neighbourhood are examples of this intensification.

Bajo este estándar normativo, asentado en unos valores aparentemente comunes o compartidos por los «buenos ciudadanos», una especie de sentido común ciudadano que debe regir la buena convivencia por el que se establece aquello permitido o prohibido, correcto o incorrecto, admisible o inadmisible, propio o impropio, legítimo o ilegítimo en el espacio público. Sin embargo, esta regulación del espacio público no es nunca neutral, ni responde al sentido común, ni a los valores compartidos. La normativa incluye algunas identidades y excluye a otras, ya que prohíbe conductas que constituyen formas no-normativas de estar en el espacio público que llevan a cabo determinados colectivos y no otros (por ejemplo, se puede consumir alcohol en la calle cuando se hace sentado en la terraza de un bar, pero no se puede si se hace en un banco). (García, 2021: 58-59).

As stated in the quote, the idea of preserving order and the image of a city that has to guarantee visitors, investors and any interested parties, in general, a friendly environment in which to conduct their business is installed in the collective imagination. Therefore, there is no room for street vendors or sellers, protests or public gatherings, or street musicians (without a licence, of course). We believe that the *ghettoisation* of

¹³⁴ <https://www.elcorreo.com/bizkaia/plantilla-policia-municipal-20180813162235-nt.html> Last access: 20/05/2023/

¹³⁵ <https://www.deia.eus/bilbao/2017/02/24/policia-municipal-crea-unidad-inteligencia-4974311.html> Last access: 20/05/2023.

¹³⁶ <https://www.publico.es/espana/euskadi-mantiene-lugar-presencia-policial-ue-pese-eta.html> Last access: 20/05/2023.

¹³⁷ <https://www.osur.es/nota-de-prensa/bilbao-se-convierte-en-la-ciudad-que-mas-destina-a-bienestar-comunitario-seguridad-y-transporte/> Last access: 03/07/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

certain areas such as San Francisco Neighbourhood cannot be fully understood if we do not take into account the interests of the City Council to have the area under control, with cameras, police stations, and police that enclose the area and facilitate police control in a reduced space. Metaphorically, and to conclude this analysis, it is worth remembering that it was from the Kasbah that the revolts that ended with Algiers' independence began.

First intermediate conclusions: Bilbao

We have already seen how, in Bilbao, political continuity has been a determining factor in the underpinning of a model of government. The BNP has always been the hegemonic force in power, which has ultimately produced the urban space of the New Bilbao. Likewise, the economic strategy sustained since the 1990s has made it possible to maintain a regulative idea that sustains an urban regime without major imbalances and with a regulated model of creative destruction.

We affirm that the most important moment of creative destruction in Bilbao occurred with the change from the Fordist production system to the model of flexible accumulation. The diversification of the economy derived from deindustrialisation, together with the urban regeneration strategy, caused the city to undergo a structural, spatial and institutional transformation. However, after this affirmation, we can point out that the creation of the new city has not had a clear *roll-back* moment. Since the 1990s, Bilbao has maintained a contained strategy of a progressive and regulated roll-out neoliberalism, without great waves of privatisation or great moments of destruction of the guarantees of the old Fordist regulative modes.

In other words, we are faced with a scenario in which the NPM and NUPs that began in the early 1990s are still in force today, even though they have been modernised. The transition identified by Blanco et al. (2018) in the following table takes place without major breakthroughs.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Taula 20: Evolution of municipalism in the Spanish State. 1979-2011. (spanish)

	AÑOS 80	AÑOS 90	2000-2010
	Del municipalismo participativo al profesional-burocrático	El municipalismo emprendedor y gerencial	El municipalismo constructor y la gobernanza en red
Modelos Políticos	Constitución de un modelo demo-representativo, partidizado	Consolidación modelo partitocrático Recambio generacional en liderazgos	Coexistencia del modelo de partidos con nuevas candidaturas ciudadanas
Agendas de actuación	De la mejora de barrios a la agenda tridimensional: servicios personales, territorio y promoción económica	Modelos de ciudad y planeamiento estratégico. Centralidad de la agenda del crecimiento postindustrial	Políticas urbanas expansivas (burbuja inmobiliaria). Regeneración de barrios
Modelos de gestión	Burocratización y profesionalismo	Nueva gestión pública (NGP): Gerencialismo y externalizaciones	Profundización NGP. Concertación público-privada. Trabajo en red
Estructuras de participación	Del diálogo con el movimiento vecinal a la formalización de espacios participativos	Consolidación de espacios formales. Surgimiento procesos/instrumentos de innovación democrática	Crisis estructura formales. Planes directores de participación. Nuevos escenarios de gobernanza
Ciudadanía y tejido social	Crisis del movimiento vecinal clásico y surgimiento de un nuevo tejido de entidades	Nuevos activismos urbanos y ambientales. Vínculos con ciclo alterglobalizador	Tejido asociativo diversificado. Surgimiento resistencias a especulación inmobiliaria y urbana

Source: Blanco et al. (2018: 21).

Moreover, we can conclude that, following this table, Bilbao continues to be somewhere between an entrepreneurial city and a creative city, as confirmed by the people interviewed and the documents analysed. The urban regeneration initiated in the 1990s by the public sector emulated the management formulas of the private sector, the identification of opportunity areas, the profitability of investments and the subsequent recovery of land value gains, is a strategy that has been maintained over the last thirty years.

In the theoretical section we stated that the economic-financial crisis of 2008 was a moment of rupture in the dynamics of roll-out and roll-back. But we certainly cannot say this in Bilbao. This is why an analysis of variegated neoliberalism has shed light on the processes undergone as a consequence of the crisis, which are really different to other cases in Spanish State. We have seen how features related to austerity governance appear: austerity discourses related to "belt-tightening", department unification policies, mayoral leadership, etc. But we cannot affirm the destruction, for example, of a "collaborative moment", since, as we have seen, collaborative dynamics have been conspicuous by their absence in the city since the late Francoism. We can affirm, however, that the crisis in Bilbao was a moment of reconcentration of local state power, where collaborative dynamics closed down even more, as evidenced by the case of Kukutza in 2011 (Lekue et al. in press).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

We therefore identify conjunctural austerity policies as fixes to the roll-out economic growth dynamics that were at work in the city. Thus, we argue that rather than a moment of rupture, there was a moment of pause in the creative dynamics of roll-out neoliberalism. The urban entrepreneurialism of the 1990s and early 2000s is held back by a relatively slow and short-lived model of austerity governance, which responds more to an institutional fix than a moment of rapidly-spreading creative destruction (Peck and Tickell, 2002). This governance and urban austerity model was succeeded by a model of urban entrepreneurialism updated through policies based on creativity and new entrepreneurship, which would be understood as a roll-out dynamic impulse. This is demonstrated by the reactivation of plans such as Zorrotzaurre or the commitment to large events and the international attraction of global capital and investment. These are ways of betting on public-private alliances, of continuing to make the most of the exchange value rather than the use value and of continuing to climb up the league of cities through competition in city-marketing. In this sense, it is still the same as it was 30 years ago.

It is in two fields where we identify the creation of new forms that point to the conformation of a specific type of urban regime that we will analyse in the last section in a holistic manner: space and governance.

In the first place, we look at the creative destruction of urban space. The flagship projects have not ceased in the city, as we have said, before it was Abandoibarra, now it is Zorrotzaurre, and perhaps in the future it will be Artxanda, Errekalde or Zorroza. The opportunity areas continue to appear as a method of attracting capital and fixing it in space. The swing of capital has had a clear movement in Bilbao, the factory space once abandoned gave way to the recession and devaluation of the exchange value of these places, which when they were sufficiently profitable were rehabilitated or regenerated. But this time the capital did not come from the first circuit of accumulation (the industrial), but from the second and third: from the FIRE sector and the ICT sector. This sums up the economic process of capital fixation that results in an entrepreneurial city (through the FIRE sector) and a creative city (through ICT).

We have already seen that this strategy hides a problem: the fragmentation of spaces and the exclusion of some inhabitants. The "two-speed Bilbao" so often repeated by academia and the different urban social movements, continues to be a reality that is still too evident. The gap between neighbourhoods shows the inequalities between some areas and others, and more clearly between the centre and the periphery. Despite this, spaces that curiously remain in gentrification limbo, the analysis points out that some of them, neighbourhoods such as Bilbao La Vieja or San Francisco, are in serious danger of being gentrified, as the rent gap threatens to become insurmountable.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Estuvimos en Bilbao La Vieja y Sharon Zukin dijo: "esto tiene toda la pinta de que se vaya a gentrificar". Y de hecho ya está sucediendo con esas primeras olas. Pero bueno, no es una cosa que es un proceso que no tiene un principio y un fin delimitado, ni una periodicidad, ni unas etapas. (EP-BIL11).

Worse fortune seems to befall neighbourhoods such as Casco Viejo, condemned to be touristified, where once again the use of space is substituted by its exchange value and a use destined for visitors, instead of neighbours.

Thus, the uneven spatial development that occurs at the urban level in the city of Bilbao becomes evident. Let us remember that the crystallisation of USD in urban space is not understandable without understanding the previous dynamics of spatial equalisation and differentiation. That is to say, we cannot understand that Bilbao today presents urban inequalities and the unequal spatial development of different areas, without understanding that the swings of capital at the international level made certain areas more appropriate for the return and fixation of capital in certain spaces specifically suited to it, leaving others aside or on the (socio-spatial and socio-economic) periphery.

In this sense, that crystallisation of USD occurs not only in places, but also in the territorial, network and scalar socio-spatial dimension. The re-scaling of nation States gives cities a regulatory power that was previously inexistent, making them an arena for experimenting with new accumulation strategies¹³⁸. Thus, it also opened the door to city marketing and the world ranking of cities, where competition for the top positions takes place. The "Guggenheim effect" or the "Bilbao brand" have become part of a hierarchical competition where inequalities between cities and territories are reproduced. Likewise, it is worth highlighting the reproduction of the USD through the scales, the idea of the new Bilbao is totally aligned with the strategies that both the Provincial Council and the Basque Government have for the city. The idea of the *Euskal Hiria* speaks to us of glocalisation strategies, not of socio-spatial balance or the right to the city. An idea which, seeing borders (city-region-nation) as a cohesive and not a dividing element, does not overlap with the idea of positioning the region of Bizkaia and the Basque Autonomous Community in global economic dynamics. In the same way, the still weak but solid idea of the metropolitanisation of the city (shared by different institutions) hides an economic strategy that reproduces regional centre-periphery differences,

¹³⁸ What we are saying is that international USD continues to exist, that is, there are still countries that are richer than others, with differences in the international division of labour and see-saw movements of capital. But what is proposed here is that if USD, in Fordist cities, was previously managed by the national state, as has already been said here, now, with the rescaling of the local scale, urban USD can be altered through local state strategies.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

reinforcing the idea of a Great Bilbao and leaving behind the peripheral municipalities (particularly the municipalities of the left bank) and rural areas (Lekue, 2023).

Finally, the restructuring of government by governance and the shaping of networks reproduces already corrupt relations and asymmetries of power that are inherited and reinforce an uneven spatial development that does not include, as we have seen in the analysis of participation, subaltern actors. The city has been built through public-private relations and projects where the big architects or the developers and construction companies outweigh the opinions of the citizens. In the end, this means that the networks act as threads or cables that reinforce the spider's web of inequality, which reproduces itself by inheriting the socio-economic inequalities that existed before the restructuring.

It is here that we identify the second part of restructuring and creative destruction, which is in the diffuse sphere of governance. Bilbao comes from really traditional governance practices, which over time have been nuanced through a very underdeveloped participatory model, where decisions and conclusions or outcomes of participatory processes are often non-binding. This, added to the decline of the neighbourhood movement and urban movements very attached to the neighbourhood, does not really unbalance an absolute hegemony.

We can affirm that the forms of democratisation in the city correspond to the traditional forms accepted by "incumbent democracies". In other words, in this case, the common forms of advancing towards a more democratic city in GDD models such as Bilbao's is "participation by invitation". As we said in the section where we explained this, the absence, or rather, the institutional blocking of other democratising dynamics that come *bottom-up* in an irruptive or collaborative way, can favour the consolidation of a particular urban regime, since models like Bilbao's, that advocate a democratisation led by governance itself, serve citizens offering institutional arrangements that are unlikely to provide a real alternative, neither in strategic selectivities, nor ultimately in the political economy and form of the urban regime.

Antes decía que iba a escribir un libro: "el Bilbao que pudo ser y afortunadamente no fue". Haciendo mención a las decisiones que valientemente tomaron los políticos en otros tiempos y que se apartaron de la entrecorrida voluntad mayoritaria, no voy a decir total... Y que bueno, pues es que en algunos casos no siempre tienes que ir de la mano de la ciudadanía. Aunque es verdad que hay que hacer esfuerzos tremendos de convencimiento, la dedicación que le tienes que hacer es enorme. Pero es lógico. (EP-BIL12).

Bilbao has a strong government, which has maintained a representative model for many years. Despite the more traditional governance practices that have been accepted in Bilbao in terms of practical governance relations, as we have seen, collaboration and participation are scarce and constrained. Thus, strategic selectivity does not pass through subaltern agents, indeed, examples of private outsourcing and relations between the administration and the private sector point to the contrary (as well as a model of regulated deregulation). Thus, it may seem that there are small dynamics that tend to open up governance networks to participation and inclusion of new actors (Karmela), but ultimately, the decisions that influence the trajectory and economy(-politics) of the city do not seem to change the arena of decision making. In this way, the institutions operate as facilitators of local knowledge for the new actors linked to the FIRE sector, who are the ones who finally make their investments profitable and make decisions about the urban space in the city. Therefore, we are faced with a governance model which, although it has allowed isolated cases where a *path dependence* and a very marked strategic selectivity have been altered, as in the case of Karmela (a relatively new self-managed social centre), we cannot really recognise a change in trend, much less a trend towards collaborative models or democratic innovation.

Consequently, it reproduces a continuity of creative destruction based on urban entrepreneurship and updated with measures advocating creativity or talent (i.e. an update of the NPM and NUP).

Yo suelo sintetizarlo en que primero fue la ciudad industrial, luego fue el cambio del modelo de ciudad de servicios y ahora es el cambio, el modelo de Ciudad del Conocimiento. [...] No hay una ruptura con el anterior bilbao, es más una segunda parte de la estrategia. Se nos acusa ahora de ser poco ambiciosos, pero es que la anterior estrategia era tan radical en cuanto a transformación de la ciudad existente, que lo de ahora, que es más de lo mismo. Vamos a decir... parece poco ambicioso, pero es que todavía queda mucho trabajo por hacer. Todo lo que se soñó en aquellos años todavía faltan cosas por desarrollar. (EP-BIL1).

This has allowed a balance to be maintained, which, without any great democratic innovations, models of participation that bring decision-making power closer to the people, etc., has managed to make multi-scale hegemonic power effective, establishing a balance of forces that makes it impossible to open up structures that would lead to instability in the correlation of forces and a subsequent rupture towards models of democratic regeneration. This dynamic of continuity seems to be moving towards a process of neoliberal variegated deepening adapted to the territory.

BARCELONA: IMBALANCES IN THE REGULATORY MODEL AND ACCELERATION OF CREATIVE DESTRUCTION

*Laissez-moi vous dire à quel point j'aime Barcelone,
une ville admirable, pleine de vie, intense, une porte
ouverte au passé et au futur*

Le Corbusier

As we announced in the previous section, Barcelona has had a more unstable history than Bilbao, politically, economically and socially. As we have been able to appreciate when describing the city's recent history and trajectory, the processes are somewhat more marked than in the case of Bilbao, and probably the last Taula 20 developed by Ismael Blanco, fits more precisely with the dynamics that have been taking place in the Catalan capital.

It is worth noting something that is striking. The fact is that during all the periods marked in that Taula 20, as in the case of Bilbao with the BNP, the governments have always been presided by socialist mayors. Until 2011. Here we identify a first change, when Xavier Trias became mayor. After 4 years in office and a slow but uninterrupted cycle of concentration of power by certain urban social movements (such as 15M and the PAH) after the 2008 crisis, Ada Colau and the New Municipalism of "the commons" (Laval and Dardot, 2015) came to power and became the new protagonists until 2023. In these last elections, the party for which Colau was a candidate (Barcelona en Comú - BComú) did not obtain enough seats, finishing in third position and being Trias the most voted candidate. Despite this, and repeating, in a way, what happened in the previous elections, the PSC and BComú, in this case with the PP as a temporary ally, have agreed to make Jaume Collboni mayor. This means that the PSC will once again govern Barcelona after 12 years of CiU and the commons.

In this section, as in the case of Bilbao, we will try to understand the sequence of moments of creation and destruction of a deindustrialised city, in serious crisis –as Barcelona was until the 1990s– until the creative and entrepreneurial city of the mid-2010s, where we believe there is a break with the dynamics that had been taking place.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Readers may wonder about the moment of Trias's government and may even ask to make a special stop to take a special look at the austerity policies carried out in that period. Certainly, the moment of neoliberal offensive in codes of roll-back existed in Barcelona during this period, as research such as that of Davies and Blanco (2017) shows, but according to different people interviewed, we must admit that in Barcelona there were already dynamics during the socialist governments, which indicated a previous slight roll-back process. This is what Cocola Gant (2016: 54) points out:

En realidad, [Trias] no ha hecho otra cosa sino acelerar las políticas de un modelo de ciudad implantado por la vanguardia socialista: un espacio producido según las necesidades de la clase capitalista y cuyo resultado implica la apropiación violenta del espacio habitacional y social de la clase obrera.

Therefore, yes, we identify a moment of roll-back and destruction, as a consequence of political fixes and responses to the effects of the 2008 financial crisis, but we cannot point solely to the municipal government of 2011-2015 as responsible, because although it is true that an intensification is perceived, certain neoliberal model had been developing years before. Let us remember that urban dynamics are understood by taking perspective and analysing *path dependence*, and with this in mind the trajectories will surely be better understood.

Thus, we take up the gauntlet that Davies and Blanco (2017: 1528-1531) throw down when, with the new Colau government of 2015, they open the debate about a possible regime change.

The prospects for regime change were greatest in Barcelona and Madrid. In May 2015 founder member of the PAH, Ada Colau, acceded to the Mayoralty through the Barcelona en Comu coalition. From a base in inter-linked protests, negotiations and practical solidarities, the anti-austerity movement won an important foothold in government (11 out of 45 council seats). [However]. Embryonic regime change in Barcelona and Madrid does not necessarily herald a rupture with austerity, or the emergence of a decisively post-neoliberal conjuncture. Nor have pro-austerity elites exhausted the capacity to pre-empt urban governing agendas, particularly in relation to governmental functions beyond the control of municipalities.

The aim of this section is to identify the creative destruction of the socialist trajectory and the brief period of Mayor Xavier Trias, i.e. until 2015, with particular reference to the latter's period of austerity and neoliberal offensive of roll-back. Subsequently, we will try to find out to what extent efforts are being made to rebuild what has been destroyed, through counter-neoliberal policies that reverse austerity public policies.

Although what we intend to analyse in this section are the changes in the neoliberal dynamics of destruction and creation of the institutional structures of governance and

urban-spatial structures, we must bear in mind that in Barcelona the trajectory of the city and what is commonly –and abstractly– known as the “city model” has several relatively clear stages. According to EP-BAR9, these periods respond above all to social rather than political factors. This is what we have been told by many of the people interviewed, who, although they vary in the concreteness of the years (being more scrupulous and adding more periods such as Martí Costa et al., 2016 or Casellas, 2011), they all point out four major stages (EP-BAR5; EP-BAR7; EP-BAR9 and EP-BAR14).

We are talking about pre-Olympic Barcelona, a city where the impulse of citizenship was very palpable and where the production of the city was linked to social welfare and an equitable city model with the peripheries. A city that during the 1980s was characterised by the access of figures from the neighbourhood movement and which, thanks to pacts between left-wing forces, managed to democratise a city with great levels of inequality.

It was from 1986 onwards, with the assignment and subsequent celebration of the 1992 Olympic Games, that the city entered a new phase. The “Barcelona Brand” exploded here as a paradigm of urban regeneration a mixture of neoliberalisation, NUP, NPM and social policies that guaranteed certain levels of social welfare. As in the case of Bilbao with the Guggenheim, a major milestone marks a moment. This model, which as we have already seen generates controversy and consensus, would begin its decline in 2004 after the failure of the Forum of Cultures. Thus, the longest phase, which lasted more than two decades –the “happy 20 years” as Marina Subirats would say (Andreu, 2015: 419)– and which maintained a balance of forces, lasted until CiU won the municipal elections of 2011.

This is the beginning of a period marked by the dynamics of reconcentration of power by municipal government. The neoliberal response to the 2008 crisis required austerity policies, the sale of municipal assets and the intensification of PPPs. We therefore recognise a high point –though not extremely evident as might have been the case in London or Santiago de Chile– of a neoliberal offensive of roll-back. There are disagreements about the neoliberalising magnitude of this period and its destructive capacity, but it certainly establishes a new *modus operandi* in the city, one that was largely unprecedented.

Finally, we come to the most recent period. After the convulsive CiU legislature, a period of return began, in which the objective was to recover dynamics that had been fading since the early 2000s and that ended up fading with the last mayor. A period of two legislatures has therefore begun, offering the municipal government some space for action in order to carry out policies of re-conquest in terms of the right to the city. We

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

will then see to what extent it has been possible to rebuild or ultimately create democratic mechanisms that defend a fairer regulatory idea for all citizens.

These stages also contain small periods in themselves, as Casellas (2006:69-71) points out, depending on where we place the analytical focus (on social movements, institutional politics, urbanistic changes, etc.). But what is particularly interesting is the statement made by the interviewee EP-BAR7, who assures that everything is more a period of transition, with no major moments of rupture:

Es que realmente se puede decir que no existe una ruptura total. El estado de bienestar se va cuidando pero con matices y explota en el periodo Trias. [...] Pero, acusar a Trias de todos los males de la ciudad solo se puede hacer desde un punto digamos de estrategia política. Porque si rascas un poco todo viene de antes.

This periodisation will mark our analysis (although we will analyse the last period separately) and will allow us to identify the regulatory idea that has been developed, and then to frame it in the more holistic analysis of the whole urban regime that will finally demonstrate the change (or not) of regime and the conditions and reasons for it.

Taula 21: Regulation of neoliberal creative-destructive mechanisms in Barcelona

Mechanisms of neoliberal creative destruction	Moments of creative destruction	Moments of counter-neoliberal regulatory experimentation
Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state	<ul style="list-style-type: none"> - From the "democratic urbanism" of the 1980s to the NUP and NPM. - Olympic regeneration: Maragall's "business-city" and boosterism. - PPPs, Joint Ventures, the new role of the Third Sector and urban entrepreneurialism. - Austerity response and destructive acceleration with Trias. - The city as a private company. 	<ul style="list-style-type: none"> - Restructuring of infrastructures towards public-community forms. - Public sector leadership. - Co-production of public policies with the associative fabric of the neighbourhoods as the main actor. - Reference: Neighbourhoods Plan (Pla de Barris).
Restructuring of territorial development strategies	<ul style="list-style-type: none"> - The Olympic Games and the Forum of Cultures as producers of new spaces. - Fixing capital through glocalisation strategies. - The metropolis as a new strategic framework for territorial development. - Barcelona city of congresses. - From 2011 onwards: regulated deregulation, Smart Cities, innovative obsession and technopoles. Soft Urbanism. 	<ul style="list-style-type: none"> - The SDGs as a transversal axis for economic and territorial development. - Ambivalent socio-economic development. - Do PPPs or BIDs exist with democratising logics? - Incompatibilities between the "right to the city" and the "Barcelona Green Deal".

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Transformations of the built environment and urban form	<ul style="list-style-type: none"> - 1992 as a rupture in spatial production strategies. Distancing of neighbourhoods. - Urban ambivalences of the socialist "Barcelona Model". - Entrenched reproduction of vulnerabilities in specific neighbourhoods. Dual and exclusive city. - High levels of gentrification and touristification. "<i>Foreign only</i>" enclaves. - Acceleration in 2011 of space consumption (e.g. Marina Port Vell). FIRE sector as a major player in the transformations. 	<ul style="list-style-type: none"> - Superblocks. New urban planning paradigm. Rethinking public space. - Transformations prioritising use value over exchange value. - The persistence of the centre-periphery dichotomy: Is rebalancing possible? - Top-down and bottom-up responses to touristification and gentrification. - PEUAT as a reference. - Community and associative networks as referents in the transformation. - Uncertain post-pandemic future.
Re-representation of the city	<ul style="list-style-type: none"> - Ambivalence: global vs. local. - Entrepreneurship-internationalisation-knowledge society → Innovation-AMB-business <i>friendly</i>. - From "model" to "brand". New actors in image promotion. 	<ul style="list-style-type: none"> - Metropolis as a territory of democratic dispute. - The struggle for the production of new symbolic spaces. - Alternative brand and alternative city model.
Reprocessing of labour market regulations	<ul style="list-style-type: none"> - Deindustrialisation and flexibilisation of the production mode. - Socio-economic imbalance and structural precariousness of young people, women and migrants. - Imbalance and zoning: Central Barcelona VS Metropolitan Area. - Barcelona Activa as a touchstone of change: from citizen oriented services to business-oriented services. 	<ul style="list-style-type: none"> - Public sector leadership as a promoter of socially just employment. - (Frustrated) attempts to regulate flexibilisation. - New profile of Barcelona Activa. Reorientation towards the neighbourhoods. - Immobility caused by the political party struggle.
Inter-local policy transfer	<ul style="list-style-type: none"> - "Citizen urbanism" hollowed out in the 1990s. - Bureaucratisation of participation. - Variable Collaborative Governance Regime. - Urban regeneration without consensus or citizen consultation. - Socialist period: public GDD. - CiU period: private GDD and austerity governance. - Imbalance of forces and questioning of strategic selectivities. 	<ul style="list-style-type: none"> - The local as an arena for experimentation. From social innovations to crystallisation of democratic innovations. - Community-management of urban commons. Trying to empower grassroots welfare initiatives. - The meta-governance contest, colibration as a public leadership strategy. Strategic selectivity moved to community. - CGR new window of opportunity for disruptive governance. - Slight embeddness of a routinized DDG.
Privatisation of the local public sector and collective infrastructures	<ul style="list-style-type: none"> - Neo-liberal variegation. From public-private partnerships to "classical" forms of privatisation. - Financial crash of 2008 as a trigger: <i>neoliberal fast policy transferring</i>. - Acceleration binomial: Jordi Hereu-Xavier Trias. 	<ul style="list-style-type: none"> - Beyond lawfare: Remunicipalisation of public services. - Strategic sectors such as water and energy → Reconstruction of a new state project and state strategy.
Restructuring of urban housing markets	<ul style="list-style-type: none"> - Capital fixation in the secondary circuit of capitals. - Uninterrupted financialisation of the economy until the Crash of 2008. - Market deregulation. Lack of public housing, permissiveness of financialisation and evictions without guarantees. - Housing market crystallising socio-spatial differences. 	<ul style="list-style-type: none"> - The right to housing as a fundamental axis of urban transformation. Strategic State Project. - Containment of financialisation, the construction sector and FIRE. - Collaboration between the City Council and social movements → Public policies and social protection guarantees.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Re-regulation of urban civil society	<ul style="list-style-type: none"> - The "Ordenanza de civismo" of 2005 as an example of the shaping of the new society. - Regulation of the use of neighbourhoods and their spaces to favour tourism: The "Plan de Usos de Ciutat Vella". - Securitisation, police control and ghettoisation. 	<ul style="list-style-type: none"> - Democratisation of the police model. - New regulatory vocabulary: Proximity, neighbourhood police, prevention, etc. - Insufficient regulation of public space. - City of Quartz on standby.
---	---	--

Source: Own elaboration.

Reconfiguration of the institutional infrastructure of the local state

As we have already explained in the case of Bilbao, the discourse and strategies of NPM and NUP were relatively easily implemented in local governments. The reforms in Spain in the 1990s were similar to the reforms of the "new public management" worldwide (Torres and Pina, 2004), and although in Barcelona the pre-Olympic period (and even during the early 1990s) was marked by the well-known "democratic urbanism" or citizens' urbanism, which certainly involved direct participation of agents linked to neighbourhood movements in decision-making; there were previously existing structures, even inherited from the Francoist regime (such as the city's water management company, Aigües de Barcelona), which coexisted with the instability and effervescence of the late Francoism.

It can be said that the period of the construction of municipal structures in Barcelona was a mixed one. It is true that there was a great consensus in the city about the city's needs, especially in terms of public spaces and urban planning in general, and this unity and harmony was also evidenced by the major pacts between parties during the period of Narcís Serra and the first legislatures of Pasqual Maragall. However, the models of governance changed from a government led by a broad progressive front that obeyed in some way the exclusive wishes of the citizens for their city, to a city that was more concerned with attracting capital. In other words, urban regeneration, but also economic reconversion.

There is a document that contains the complete speech given by Mayor Pasqual Maragall (1990) in 1990 at the seminar "Los problemas de las grandes ciudades" promoted, among others, by Manuel Castells at the summer courses held at the Menéndez y Pelayo University. There, Maragall explains perfectly the strategy that the city should have in two points: entrepreneurialism and metropolitanisation.

En una palabra, podríamos decir que las ciudades son empresas que compiten para atraer inversiones y residentes, vendiendo a cambio localizaciones. Y ello implica también un

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

cambio en la consideración tradicional del papel de la administración local. [...] Procesos como el incremento de la cooperación público-privada en la consecución de objetivos ciudadanos, o la propia desregularización de las actividades consideradas tradicionalmente como públicas, conllevan la creciente intervención del sector privado en el público, y la paralela intervención del sector público en el terreno considerado propio del privado. (Maragall, 1990: 9-10).

In this way, networks would begin to be established which, as Maragall points out, would establish a new form and structure in local administration. At the same time, the idea of positioning Barcelona as a worthy competitor in the city market could also be glimpsed. This was the beginning of “boosterism” and a strategy of attracting foreign capital, no longer in the industrial sphere but in the service sector. The commitment to metropolitanisation promoted by the PSC would always find a counterpart in CiU, which, because of Barcelona's weight and importance in Catalonia, has warily viewed the expansion of competences and powers of the city and its metropolitan area as a threat. Today this tension has faded and the different parties see it as an opportunity for political influence, but it is something that has systematically generated great debates and has marked the trajectory of the city and its institutional actors (Martí-Costa et al., 2023).

But beyond the process of metropolitanisation, the Olympic boom strengthened and reproduced the dynamics that Maragall sought. As Somoza (2013: 56) notes:

En España, los ejemplos más evidentes de procesos de transformación urbana auspiciados por nuevos sistemas de gobernanza y planes estratégicos de competitividad se circunscriben a los ejemplos de Bilbao y el modelo de desarrollo impulsado por el Guggenheim, [y] Barcelona y la renovación de la fachada marítima con las Olimpiadas y el Forum.

The changes of entrepreneurial urban regeneration that ceded public land to large real estate multinationals (the case of Diagonal Mar with Hines), were combined with forms of governance based on PPPs that became hegemonised (Martí-Costa et al., 2011). As a general rule, the municipal desire to reduce urban inequalities through government-driven public policies was diminishing. As we have mentioned on numerous occasions, public-private bodies and municipal institutes were established, such as the Municipal Institute of Urban Planning, in charge of coordinating the construction of the Olympic Games; Vila Olímpica SA, responsible for the realisation of the Vila and the execution of expropriations; and Nova Icària SA, in charge of carrying out the architectural projects (Martí-Costa et al., *ibid.*). In 1993, the "Consorti de Turisme" (Tourism Consortium) was created with the collaboration of the City Council and the Chamber of Commerce. In 1997, “joint ventures” (or UTEs “Unión Temporal de Empresas”) were created for the revitalisation of the city's neighbourhoods, such as ProNouBarris SA and ProEixample

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

SA. This is how Martí-Costa et al. (2016: 39-40) narrate the rehabilitation process of Ciutat Vella.

La red de gobernanza instaurada se estructuró a través de un partenariado público-privado que actuaba como un espacio de coordinación tanto entre el capital público y el capital privado como entre los distintos niveles de administración. El papel de la sociedad civil, por otro lado, había quedado diluido a una serie de reuniones periódicas de negociación entre la Comisión Gestora del ARI y las asociaciones de vecinos.

We should mention that the dynamics in this case would change and the governance networks would expand, as shown in the study by the authors Martí-Costa et al. (ibid.). Thus, combined with social welfare policies, the strategies of glocalisation are clear. In the 1990s, the neo-liberal model that was established in Europe was witnessed and created. But the truth is that there was still something left of that democratic urbanism that in some way tried to maintain a regulatory balance. At the same time as Olympic speculation and the speculation derived from the 2004 Forum were gaining ground, the City Council was able to maintain certain relations with agents of civil society, although far from the forms of the late Francoist period. An example of this is the Citizens' Agreement for an Inclusive Barcelona approved in 2005, which brought together different entities from the Third Sector, the City Council, and public and private entities (Pradel and Cano, 2018).

Thus, the structure of government changes. Global trends were consolidated from the new millennium onwards, promoting the development of strategic planning, where economic growth policies prevailed over social ones (Casellas, 2011). During this period, management methods inspired by the New Public Management were generally implemented and the privatisation of services was accelerated through companies and third sector entities (Martí-Costa et al., 2011).

We can say that the process of restructuring the local state infrastructure during this period does not obey an absolutely homogeneous process. The restructuring strategy, despite having similar results to those of Bilbao and the rest of the cities in similar situations, has had its ups and downs. A very clear example of this is presented by Ismael Blanco (2009) comparing the different models of regeneration in terms of space and governance of the Raval and Trinitat Nova neighbourhoods. The author himself argues against the linear and unidirectional perspective that might exist in the case of local government in Barcelona, demonstrating that processes of urban political change can vary in intensity and direction. This points out that despite a comprehensive restructuring of “democratic urbanism” towards what has become internationally known as the “Barcelona Model”, the new structure remains open and permeable (to a greater or lesser extent depending on the case) to the demands of civil society and

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

organised agency. This is an important characteristic for understanding the processes of transition and change in the city, as it produces a more democratic strategic selectivity.

Therefore, the restructuring carried out during the 32 years of PSC government, in a way, had lights and shadows. This is also summarised by Jordi Borja in the blog of the Universitat Oberta de Catalunya¹³⁹ :

Creo que resulta muy exagerado considerar un período fantástico, todo pan y rosas, la década de los 80 y primeros años 90 y una segunda parte negativa, todo al servicio del lucro de una minoría y la expulsión masiva de los sectores populares. Hubo de todo en cada periodo, aunque si en el primero se hizo principalmente ciudad para los ciudadanos, en el segundo la fuerza del capital en muchos aspectos impuso sus intereses particulares e inmediatos.

This complex relationship between trying to attract foreign interest, capital and investment to the city, and transforming it as comprehensively as possible by taking into account the peripheries and establishing relations with social agencies was tense and difficult, but the PSC was able to maintain its hegemonic position.

At least until 2011, when it lost municipal power. We can affirm that, from this point onwards, a period of destabilisation and a new wave of infrastructure restructuring began. As in the case of Bilbao, the effect of the crisis provoked a withdrawal of the state in the provision of social welfare guarantees, which EP-BAR10 also comments was covered in some way by the Third Sector and social movements that knew how to capitalise and convert the discontent in political power (Bua and Bussu, 2021).

A mí me pasa un poco lo de Iñaki Azkuna, o sea hemos hecho unas vidas un poco paralelas. yo con todas las entidades del tercer sector, pues tenía una muy buena relación es verdad, una relación de simpatía y ayuda. Y además es un modelo que yo defiendo. En lugar de que todo haga más administraciones públicas, las administraciones públicas han de hacer las cosas planificadas. Pero hay muchas cosas que las pueden hacer otras entidades. Si tú tienes una entidad que se dedica a atender a gente, a los sin techo, yo digo quién lo hace mejor? La Administración pública, con funcionarios etc. o una organización como Cáritas? [...] Se ha conseguido fuera de situaciones complicadas a veces, pero esto ha conseguido que aquí se haya creado una cultura de colaboración público, privado pero privado no lucrativo. Aunque no estoy en contra tampoco de lo lucrativo. (EP-BAR17).

¹³⁹ <https://blogs.uoc.edu/ciudad/gano-la-ciudad-con-muchas-luces-y-algunas-sombras/> Last access: 01/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Thus, the socio-spatial fixes of municipal infrastructure restructuring are in line with austerity strategies, which would entail a new moment of destruction of state infrastructures.

But, as we have been saying, we cannot say that the austerity strategy arrived only with Trias. Like a ship arriving in port, the arrival of the CiU mayor meant the arrival of these strategies, but the truth is that with Mayor Jordi Hereu, who had to face the first years of the crisis, the ship was already arriving in port.

The onset of the global crisis failed to deter the then socialist-led city council from pursuing its urban entrepreneurial strategy. In 2010, it initiated new large-scale urban development projects (Financial Times, 2010), while continuing to market the city globally (e.g. <http://www.barcelonaexposhanghai.com>), to host major international knowledge economy events (e.g. <http://www.hitbarcelona.com>), to further endorse public-private partnerships in large public works (El País, 2010b), and to step up its efforts to attract and retain talent from abroad (see <http://www.doitinbcn.com>). (Charnock et al., 2014: 211).

There is an example of this process. The case of Serveis Funeraris de Barcelona. With 51% of the shares in the hands of the Barcelona City Council, Jordi Hereu's government decided in 2010 to sell 36% of these to the private business group Mémora. The statement by Deputy Mayor Jordi William (PSC) leaves no room for doubt:

Porque se ha demostrado que la mejor forma para expresar el carácter servicio público en la colaboración público-privada es que el sector público tenga una participación minoritaria¹⁴⁰.

Thus, the City Council was kicking off a process of privatisation of municipal public infrastructures which, during Xavier Trias' term as mayor, they proceeded to complete unsuccessfully. After several failed attempts to sell the remaining 15% of shares those (in the hands of the city council), it was not until 2020, with Ada Colau as mayor, that the process of total privatisation was concluded.

It should be noted that, in this case, reporting the absence of decision-making capacity, the BComú-led government proposed the alternative creation of a public undertaker. This project was presented on two occasions and did not get sufficient support from the opposition to go ahead¹⁴¹.

¹⁴⁰ https://elpais.com/ccaa/2013/09/05/catalunya/1378408472_535941.html Last access: 05/06/2023.

¹⁴¹ This link relates the process and the arguments of each side to explain their positions on the issue: https://elpais.com/ccaa/2019/02/27/catalunya/1551251415_659294.html

Leaving for later the strategies that fit in with the counter-liberalising dynamics that the BComú municipal government has carried out in the two legislatures, it is important to reflect how austerity in terms of governance was already being established little by little before Trias period. Despite this, we cannot deny that it was during this period that the offensive of destruction was most evident. We will see examples (such as the car parks, the kindergarten services or the Port Vell Marina project) throughout the chapter, but we would like to bring to the forefront the words that in our opinion sums up what the Trias period entailed.

Entonces claramente la apuesta era tirar del sector privado para hacer muchas cosas. Y tirar del sector privado va bien porque aceleras, aunque también es difícil porque los tienes que controlar, los tienes que dominar. Yo claramente creo que la apuesta fue esta. Es decir, nos llevábamos bien con el sector privado, intentábamos que hiciesen cosas, intentábamos darles facilidades. Intentábamos que la gestión del Ayuntamiento sea asemejase a una empresa privada. (EP-BAR1).

Without falling into analytical simplicity, we cannot ignore the similarity between this sentence and Maragall's speech in 1990. The restructuring process initiated in the 1990s and the brief austerity restructuring process of 2011-2015, therefore, present an ideological ground that is not so far removed from each other. We believe that the reproduction of the glocal strategy and its political-economic tendencies, initiated with the Olympic torch, reached its most neoliberal extreme in this period. Agreeing with EP-BAR8:

Trias lo que hereda es una estructura formalmente socialdemócrata, en el sentido de que, por ejemplo, en Barcelona activa están sindicatos y patronales con un gran peso a la hora de tomar decisiones; en el Instituto de Cultura también están juntos lo público y lo privado de manera equilibrada. Los socialistas habían desarrollado mucho esto. Lo que hace Trias es intentar liberalizar todo esto. Por ejemplo, en vez de establecer un dialogo social serio, lo amplía a todas las partes (ONGs y demás) desvirtuándolo totalmente [...]. O sea, lo que Trias elimina o trata de eliminar es ese liderazgo público que podría haber, y sustituirlo por el liderazgo privado, esa es la gran diferencia con los socialistas, que antes había partenariados público-privados con mayor liderazgo público y con Trias se liberaliza todo mucho más.

We conclude by underlining the idea of the increasing presence of private actors. We will not go into the infinite number of examples, as some of them will be discussed here

and many others are included in the vast literature on these processes, but we believe that we can observe how the business elite's interests have been incorporated into local policies and local development. As García et al. (2015b: 32) state:

La gestión público-privada en forma de consorcios, institutos y empresas de capital mixto ha caracterizado la forma de hacer en la ciudad desde la organización de las olimpiadas, pero en los últimos años parece haber un desplazamiento de fuerzas hacia una mayor influencia de lo privado en esta relación. Como ejemplo, el Consorcio de Turismo, donde el sector privado suma el 51% de las votaciones. Además, se ha producido la privatización de algunas empresas municipales como la Sociedad de aparcamientos municipales y la conversión de la Agencia Metropolitana de Saneamiento del agua hacia una empresa mixta con 85% de capital privado, en manos de la Compañía Aguas de Barcelona, S.A.

Restructuring of territorial development strategies

As in the case of Bilbao, Barcelona has been a major trading centre since the Middle Ages. Its advantageous natural position on the border, together with its access to the Mediterranean Sea, has made the city a central point not only at regional but also at European level. Thus, its struggle as an influential area with Madrid and other European centres has been a historical constant.

We have already seen what the holding of the Olympic Games in the city meant and the strategies somehow hidden behind the Forum of Cultures in 2004.

Los Juegos Olímpicos situaron a Barcelona en el mapa del mundo. Los Juegos Olímpicos tuvieron varios impactos extraordinarios, un impacto en infraestructuras que ya está amortizado: las Rondas, el aeropuerto. La apertura al mar. Y el tercer gran impacto es que pones a Barcelona en el mapa del mundo y de ser una ciudad relativamente conocida, pasa a ser una ciudad muy muy conocida. (EP-BAR13).

This is something that happens in practically every city in the world. Internationalisation strategies have been reproduced as glocalisation strategies, where the priority is to offer a stable, clean image (without social conflicts) and attractive to invest in and visit. These dynamics, as we have said, have been a constant in Barcelona.

In fact, we could focus on the metropolitanisation of the city. This is one of the features that always catches our attention when we talk about urban neoliberalisation. But in this case, Barcelona's metropolitanisation is the result of a complex process of intertwined multi-scale relations and economic and political interests, which we will not try to analyse for operational reasons. Even so, based on the work of Professor and

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Doctor Mariona Tomàs (2023: 17), we can affirm that the metropolitanisation of Barcelona, in addition to facilitating the transition from government to governance, meant greater access to the participation of public and private actors through networks and strategic plans on a metropolitan scale, creating an institutional and corporate network that is far from being an institution close to the general public. We consider it important to underline the relevance of the Metropolitan Area of Barcelona (AMB), as it hosts major services and infrastructures for the whole region, such as mobility, transport, waste management or water supply. Some of these services have been threatened by privatisation or outsourcing attempts¹⁴².

Another example of exposing the city and its potential to global competitive forces can be found in the importance given to major international congresses such as the World Mobile Congress (WMC), held continuously since 2006, or the Smart City World Congress, promoted since 2011 by Mayor Xavier Trias, who made the Smart City concept one of his strategic pillars, strengthening the idea of “soft urbanism” and favouring changes in the circuits of capital. If with Bilbao we spoke of a city of events, with Barcelona we cannot even list them, but we believe that it is enough to point out these two to understand the magnitude of this strategy.

Events, creativity and connectivity have always been lines to be exploited by the different municipal governments (PSC and CiU).

Per a vendre la ciutat de Barcelona com punt d'atracció per nous capitals s'exposen, en general, els següents avantatges (per aquest ordre): a) la situació geogràfica de Barcelona com a port del sud cap als nous mercats emergents al Magrib i a tota la zona sud de la Mediterrània, inclús com a pont pel mercat llatinoamericà per la seva proximitat cultural; b) una infraestructura de transport completa; c) una economia dinàmica amb creixement sostenible; d) un mercat de 40 milions de consumidors (Estat espanyol); e) grans projectes de futur; f) inversió estrangera reeixida; g) orientació cap al futur; h) recursos humans preparats pel futur (gran ètica de responsabilitat, elevada productivitat, caràcter procliu a la innovació i la creativitat); i) cooperació públicoprivado única; j) excel·lent qualitat de vida (primera ciutat d'Europa en clima, sol, platja, oferta cultural i d'oci, escoles internacionals, sistema mèdic accessible i modern, etc.). (Unió Temporal d'Escribes, 2004: 88).

The city's assets were not, nor are they today, few. In addition to the boom in “creativity” as an economic engine that began with the creation of the 22@ District in 2000, there are also the large infrastructures that connect the city with the outside world, such as the port, the airport and its future expansion, the Zona Franca, the Fira de Barcelona and Mercabarna, all concentrated in a small but well-located space (García

¹⁴² https://elpais.com/ccaa/2014/06/10/catalunya/1402431607_918244.html Last access: 06/06/2023.

et al., 2015b). As the same authors point out (ibid.), this process of liberalisation of spaces would take a qualitative leap with the arrival of Trias. Going one step further, in this period, the terms of the “smart cities” will be updated.

Smart Cities certainly have a great discursive weight in these four years of the legislature. In this sense, agreements were signed with large companies (IBM, Indra, Cisco, Abertis Telecom, Schneider Electric, GDF Suez, Endesa) with the aim of transforming the management of urban services towards more intelligent forms. On the other hand, this Trias’ period also saw the promotion of deregulated spaces, business and free trade zones where companies could reduce their taxes. This is what the authors report (ibid.: 30)

[Entre las medidas recogidas en el Marco Estratégico del Ayuntamiento de Barcelona 2012-2015 estaba] implantar una Zona Franca de Emprendedores (una zona libre de impuestos para proyectos con potencial relacionados con las tecnologías móviles) y crear el Barcelona Data Resource Center (un espacio innovador para presentar la ciudad desde la perspectiva empresarial y económica ofreciendo datos vinculados a la economía local). Si bien estas líneas son de continuidad de gestiones anteriores, sí que se puede identificar una presencia mayor del discurso empresarial asociado a las escuelas de negocio de la ciudad, que ejercen y dotan de estrategias de promoción económica a la nueva gestión.

As noted at the end of the quote, we can begin to glimpse a new, more aggressive strategic selectivity in the capture of economic actors. These tech-hubs of regulated deregulation have consequences that ultimately lead to a process of destruction and creation of new urban spaces. And, of course, to an alteration of the trialectics of space that we will see how the government of the commons tries to reverse.

Transformations of the built environment and urban form

Public space in Barcelona played an important role, especially before the Olympic Games with the urban reforms carried out during the 1980s. As in Bilbao, the strong neighbourhood movement demanded many improvements in the neighbourhoods, which, without an integral or holistic vision of the city through the PERIs (Special Plan for Integral Reform), were gradually implemented.

Esto era un proceso que ya venía dándose a final del franquismo y después, en el primer periodo este Preolímpico, el movimiento vecinal en Barcelona, como yo creo que casi toda España, nace de que ha habido un desarrollo urbanístico importante, ultraliberal y caótico. Y tú te inventas cualquier lucha. Las calles estaban la mitad con barro sin asfaltar. No había que hacer

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

un gran programa reivindicativo, ¿sabes? Conseguimos que un espacio se convirtiera en un espacio con instalaciones deportivas cuando no había. Pero fueron luchas así. Yo tengo la impresión de que la gente piensa que hubo una gran estrategia en la ciudad, pero yo creo que no había ninguna estrategia a largo plazo por parte del poder político. (EP-BAR2).

At this point, although there was no elimination of public spaces as such, the 1990s marked a distancing between neighbourhood and institutional policy. The new public spaces were no longer conceived in an egalitarian logic. We could say that this is when democratic urbanism dies, and in a way, the urban space forgets the people who practice it, in order to conceive a new one. An international one that offers a new image and new uses.

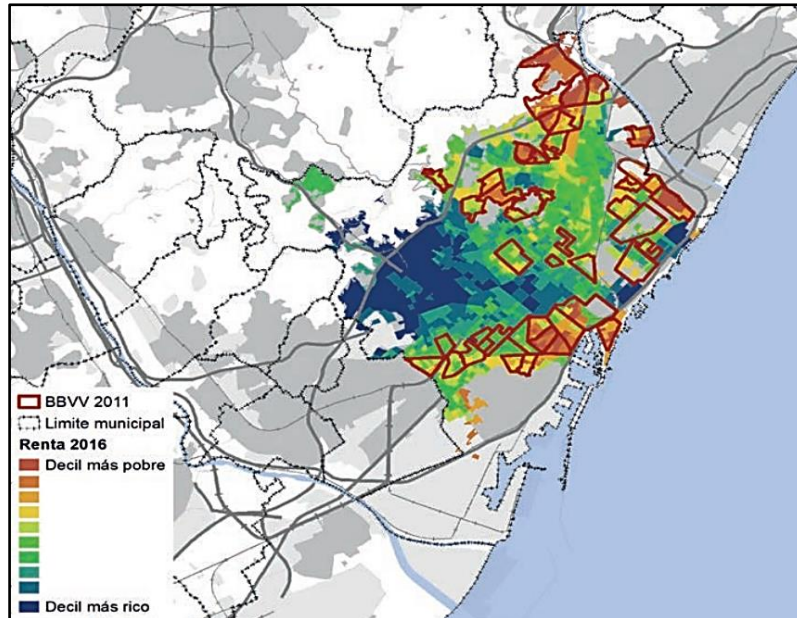
Neo-Haussmanisation processes took place on a large scale in Poble Nou with the Vila Olímpica and 22@. The destruction of working class and industrial neighbourhoods in absolute degradation was publicly promoted and regenerated so that private investors could do business, building in privileged spaces open to the sea, new locations to be occupied by the middle and upper classes. This speculative redevelopment, which would move residents from impoverished areas to peripheral neighbourhoods such as La Mina (Benach, 2021), was accompanied by urban regeneration where plans were not always consensual and were not conceived under bottom-up logics. The "Barcelona Model", carried out mainly by socialist governments, once again shows its ambivalence, as controversial urban mega-projects were intertwined with, for example, the existence of Community Plans, and even experiences such as the Diagonal Mar Referendum in 2010, which, –despite being considered a failure of the participation mechanism– it shows the own ambivalence of the "Barcelona Model" (Telleria, 2012).

This tells us that we cannot speak of a purely neoliberal city. But even so, we must point out some of the consequences, especially in terms of the inequalities between the centre and the periphery. Inequalities that have been reproduced over time and have exacerbated Barcelona's socio-spatial problems.

We take a look (once again) to the criticised Chicago School and its interest in urban ecology, in order to corroborate and add more evidence of the differences and inequalities that neoliberal urban regeneration models have been provoking over the last few decades in Barcelona.

In the case of Bilbao, we talked about the differences in land prices between neighbourhoods, the differences in income, life expectancy, foreign population and, ultimately, the study on the urban vulnerability of the municipality's neighbourhoods.

Irudia 24: Barcelona. Overlapping of 2011 vulnerable neighbourhoods and annual personal income levels, average per census division in 2016

Source: Gómez and Hernández (2020: 29).

We thus present the two figures that serve to demonstrate a socio-spatial polarisation. The first figure shows the historical evolution of the city, but the second is the one that we are most interested in. The first figure shows the graphical evolution of how vulnerability has evolved (remember that it includes variables such as income, residential density, land prices, etc., i.e. we are not necessarily talking about social exclusion). But the second figure crosses this data with the difference in income per neighbourhood, one of the factors that points out the differences in understanding economic and urban segregation.

The image shows a clear area. That of Sarrià-Sant Gervasi, in blue, as almost the only area where wealth has been recurrently concentrated over the last few decades, with a slight acceleration in the gap between "rich and poor" during Xavier Trias' term as mayor¹⁴³. In 2015, the district of Sarrià-Sant Gervasi earned an average of 37,168 euros per inhabitant per year, almost four times more than Nou Barris, the area in red in the north-east of both maps, where each inhabitant earned an average of 10,634 euros per year.

¹⁴³ This is confirmed by the report published in 2016 by Barcelona City Council (Ayuntamiento de Barcelona, 2016).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

At the same time, if we look more closely at the neighbourhoods, we see even more complexities that invite us to understand the city of Barcelona as a city with too many exclusive spaces where both inequality and territorial segregation are high. Bordering to the east with the district of Sarrià is the district of Les Corts, where Pedralbes is located, a so-called “purified” neighbourhood with an average household income that in 2015 was 7.2 times higher than that of a Ciutat Meridiana neighbourhood (Ayuntamiento de Barcelona, 2016). The neighbourhood, isimilar to the fortified suburbs in the United States, has private security at night in some areas. Without going to the north American

extreme, the streets throughout the neighbourhood remain public and the cleaning and waste management services are also public. Despite this, the distance of the residential neighbourhood from the centre has aspects that invite us to think of the private housing estates so famous in cities such as Los Angeles. This type of space is what has gradually been built in Barcelona, spaces where the concentration of capital reaches the level of segregation from the rest of the city.

Another area that particularly catches our attention, on the other hand, is the district of Ciutat Vella. After several regeneration plans, the district where the neighbourhoods of Barceloneta, Raval, Gòtic, and Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera are located, has undergone major transformations. Ciutat Vella, as its name suggests, is the old part of the city. Located in the urban centre, it is an interesting and complex area, which, like almost all European old quarters, is facing the problem of touristification, gentrification and disneyfication. The case of Barcelona is paradigmatic, and for this reason it is a very popular subject in academic circles. Countless, if not infinite, studies have been carried out on the relationship between urban transformations led by the public sector and with the interests and actions of the private sector, and the processes of gentrification and touristification. The process is the same as in the areas analysed in Bilbao. We are dealing with a central area of the city with a very attractive history, which goes from being a degraded space to a regenerated space.

Irudia 25: Protest against touristification in Barcelona

Source: Twitter.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Several authors (Cocola-Gant, 2016; Hernández and Tutor, 2014) take the first urban regeneration projects of the late 1980s as a reference point for the beginnings of gentrification in the case of Ciutat Vella. We could analyse point by point and variable by variable how gentrification has evolved in this area, but this information is already very detailed in the study presented by López-Gay et al. (2021). These authors limit gentrification to an index from 0 to 1, where one is the maximum level of gentrification and 0 the minimum. Thus, the study identifies gentrification processes only since 2011, as they do not have data to know the previous situation. But the results, at this point, are hardly surprising. The Barcelona neighbourhoods of Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera, Barceloneta and Raval show rates above 0.8. To compare with another of the neighbourhoods undergoing this process, in the district of Gràcia, the neighbourhood of Vila de Gràcia, it shows an index of less than 0.7. Nothing to compare with neighbourhoods such as Les Corts, where the index stands at 0.47.

The process of gentrification of these neighbourhoods cannot be understood without taking into account the tourist boom that the Olympic Games meant for the city of Barcelona. According to data provided by the Tourism Consortium itself, in 1992, the city welcomed 1.8 million tourists. The increase during that decade was gradually rising, reaching 3.1 million in 2000. The city was on the map and had to take advantage of it. It is in this decade that the biggest increase and change of scale is perceived. In 2010 the barrier of 7 million visitors had already been surpassed and in 2016 it would reach 9 million tourists, a rate that stabilised from that year onwards. Thus, the number of tourists visiting the city of Barcelona now exceeds the data recorded by the Spanish capital, Madrid.

This is how EP-BAR3 sums up the periods of touristification and gentrification:

La primera fase es una fase que es la lógica de que cuanto más mejor, indefinidamente, sin necesidad de grandes coartadas, bajo una máxima de que el turismo es bueno para todos. Comúnmente aceptada por la ciudad sin gran espíritu crítico. El final de esa época coincide con un momento en el cual los conflictos turísticos larvados a lo largo de los años empiezan a verse. En ese tiempo, todavía de manera muy puntual y muy poco articulada. Pero precisamente el trabajo que se había venido haciendo de manera menos articulada, más aislada, donde cada cual hacía la guerra por su lado, precisamente empiezan a ver sus frutos un poco durante el periodo de Trias, en el periodo convergente. Básicamente lo que sucede es una aceleración y una intensificación del proceso de turistificación. Ahí donde los socialistas tenían que hacer un poco de coartada social de algún tipo, un cierto paripé. Los convergentes no tenían mayor problema en dedicarse a vender ciudad

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

en los mostradores internacionales, así alegremente. Y ahí suceden diferentes cosas, por un lado, ya no sólo por el periodo de los convergentes, sino por toda la inercia que lleva el proceso de turistificación. Es que los conflictos comienzan a ser muy evidentes y de saltar las costuras por todos los lados.

Touristification and gentrification are long-wave processes. They are not sudden meteorological phenomena, but take periods of maturation and require a lack of public regulation in order to be able to flourish. But both the people interviewed (EP-BAR6 and EP-BAR3) and academics identify a period of intensification of the processes of touristification in the brief period of Mayor Trias. Mega-projects such as the remodelling of the Port Vell Marina, to bring luxury to Barcelona's marina, show us the strategic lines in this sense.

El Ayuntamiento (2011-2015) –del partido Convergència i Unió– extendió la capacidad de influencia del lobby turístico y cerró puertas a anteriores mecanismos de participación ciudadana. Pero también es cierto que, en realidad, no ha hecho otra cosa sino acelerar las políticas de un modelo de ciudad implantado por la vanguardia socialista: un espacio producido según las necesidades de la clase capitalista y cuyo resultado implica la apropiación violenta del espacio habitacional y social de la clase obrera. La diferencia entre las últimas décadas y la actual es que, si bien desde 1979 la gestión local ha facilitado la conversión de la ciudad en una máquina para la extracción de rentas, en la actualidad este proceso se ha acelerado desde 2008. Es decir, los beneficios que generaban otros sectores han sido suplantados por una mayor presión sobre la ciudad, la cual se expresa como centro de acumulación. (Cócola-Gant, 2016: 54).

The consumption of space by tourism and the expulsion of residents from neighbourhoods due to gentrification has led to the destruction of old spaces and the production of new ones. These are the effects of moving from the "industrial model" to the "service model", without seeking a balance. Urban spaces, neighbourhoods, streets and squares have increased their exchange value through a specific use at the disposal of the interests of private capital. The FIRE sector has massively taken over housing, deregulated rental markets and has seen safe-haven investments in Barcelona's real estate sector (Sorando and Ardura, 2018). This has led political activists such as Gala Pin to report a "gentrification 4.0", characterised by an original population hollowing out of certain neighbourhoods of the city. In this sense, recent research by Cócola-Gant and López-Gay (2020) warns of the effects of transnational immigration (not especially of the lower class) as a potential gentrifier of neighbourhoods, beyond the process of tourist arrivals. The authors believe that the formation of "foreign only enclaves" excludes the local community in terms of housing affordability and cultural practices.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

The problem, suffered, identified and denounced by different social movements and neighbourhood associations, has marked the political agenda around tourism and the problems derived from gentrification, such as the incessant rise in land prices, the inability to build community neighbourhood care networks or the lack of safe public spaces.

Re-representation of the city

When we talk about the representation of the city, we talk about precisely how the city projects itself to its citizens. What is the image it wants to give. So here its spatial form comes into play, which is changeable depending on the production of new spaces that alter the spatial trialectic order and generate a new one. In this case, as we are seeing, the space that has been progressively substituted has served to internationalise the city, and eventually throw it under the bus of the dynamics of neoliberal creative destruction.

But as in the case of Bilbao, the NPM and the NUP need actors, mostly institutional and with a certain degree of power, to install the new and best practices that are to be in charge of urban transformation and regeneration. The regulatory instruments that influence and shape the representation of the city and the collective imaginary are perfectly coordinated, not so much as simple spatial plans or general plans, but as strategic plans.

The strategic planning process in Barcelona obeys a very fluid relationship between the municipality of Barcelona and its metropolitan area. Although the metropolitan area has been the subject of a dispute between the PSC and CiU, we will not enter into these debates. What we should know is that, according to Oriol Estela (2018), strategic planning in the city has had several waves, which coincide with the global dynamics of urban development: bureaucratic, entrepreneurial-managerial and reticular.

Taula 22: Strategic Plans for Barcelona city and metropolitan area

	I Economic and Social Strategic Plan	II Economic and Social Strategic Plan	III Economic and Social Strategic Plan	I Metropolitan Strategic Plan	II Metropolitan Strategic Plan: BCN 2020	III Metropolitan Strategic Plan: BCN Demà. 2030
Period	1990-1994	1994-1998	1998-2003	2003-2010	2010-2020	2023?-?

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Target	<p>Entrepreneurship.</p> <p>Consolidation of Barcelona as a European entrepreneurial metropolis, with an impact on the macro-region.</p> <p>Social consensus, public-private cooperation and cultural roots.</p> <p>From business oriented to citizen oriented.</p>	<p>Economic development.</p> <p>Need to create technological infrastructure and to improve the efficiency of the services generated.</p> <p>Public and private sector.</p> <p>Strong commitment to internationalisation.</p>	<p>Final rupture with the (post)industrial city.</p> <p>New knowledge city and information society.</p> <p>Continue with the international positioning: World City (on the way to the Global city).</p>	<p>Metropolitanisation: public-private and inter-municipal cooperation, with the participation of economic and social agents.</p> <p>New economic growth potential.</p> <p>Innovation, knowledge and creativity as raw materials.</p>	<p>AMB as a reference in the new global framework.</p> <p>Agile and reliable administration, business friendly.</p> <p>Public-private co-responsibility in leadership.</p> <p>Talent, innovation... and new values.</p>	<p>Alignment with the 2030 Agenda. New Urban Agenda and SDGs.</p> <p>Housing, health, equality or pollution at the centre of the debate.</p> <p>Right to the city.</p>
Generation	First	First	First	Second	Second	Third

Source: Own elaboration based on Ayuntamiento de Barcelona (1990); Associació Pla Estratègic Barcelona 2000 (1995; 1999) and Associació Pla Estratègic Metropolità de Barcelona (2003; 2010;2020)

References to the metropolitan environment, as can be seen, were quite present in the central approach of the first three Strategic Plans, although the piloting was carried out by Barcelona City Council, the PEMB (Barcelona Metropolitan Strategic Plan) and the private public initiative association that manages it gradually took on a more prominent role.

The Association is chaired by the president of the AMB and its General Body is made up of some of the most relevant economic and social institutions of the metropolis, such as: Barcelona Airport, Barcelona Chamber of Commerce, Círculo de Economía, Comisiones Obreras de Cataluña, Consorcio de la Zona Franca, Fira de Barcelona, Fomento del Trabajo Nacional, Port of Barcelona, Unión General de Trabajadores and University of Barcelona.

Thus, the PEMB and its Association will begin to develop a more autonomous role from the second Plan onwards, consolidating itself as an actor that is not necessarily ideological, but which, on the one hand, reflects the strategic lines and dynamics that Barcelona and its metropolitan area are developing; and on the other, it appears as an

entity with broad acceptance among the population and the institutions, giving it an authority to be taken into account in the analyses related to the governance and management of urban space.

Despite the political tensions between the Generalitat and the city of Barcelona, strategic plans have served as soft regulation tools, not only for public space but for the city as a whole (Martí-Costa et al., 2023). In contrast to the case of Bilbao, entrepreneurial discourses focused on exploiting opportunity areas are not a fundamental pillar. However, the Plans do include the importance of taking advantage of the transformations carried out through the Olympic Games or the Forum of Cultures as driving initiatives for the capitalisation of the space. So we can say that they are not very different from each other.

At a more local level, there are also entities that reinforce the idea of a need for revitalisation, reinvestment and constant renewal. Thus, we find "Barcelona Global" as an independent private actor, with great institutional influence, especially during the period of Mayor Trias' government (Tomás, 2015). We could talk about other entities such as "Sport Cultura Barcelona" linked to the tourism lobby, but Barcelona Global has acted as the main promoter of the transition towards the "city of knowledge", entrepreneurship, creation, etc. Furthermore, during Xavier Trias' term as mayor, the City Council asked this association to take charge of protecting the Barcelona's brand. In collaboration with Barcelona Growth (or Barcelona Creixement), the idea was to renew and disassociate itself from the "Barcelona Model" developed by the socialists (García et al., 2015).

Al principio para Barcelona Global, uno de los grandes temas que nos preocupaba más era la Marca Barcelona. Uno de los proyectos que empezamos desde el principio era la necesidad de que la Marca Barcelona fuera gestionada. Creemos que era una marca súper potente. Pero que en ese momento no estaba siendo gestionada [principios de la década de 2010]. Y alzamos la voz en ese sentido y dijimos esta marca no puede estar en el libre mercado, sino que tenemos que protegerla, tenemos que gestionarla, tenemos que promoverla. Y para hacerlo se necesitan unas estructuras diferentes a las estructuras públicas. Con el apoyo y liderazgo del sector público, pero se tiene que crear una estructura privada con una serie de agentes que ayude a proteger la jerarquía y a alinear a los actores de la marca. (EP-BAR13).

The brand was to be identified with innovation, attracting business, investment, entrepreneurship, etc. The *Smart City* fever and the effervescence of ICT influenced the

destruction of the idea of the industrial city. The creation of the new international city would shift from events to entrepreneurship and high knowledge value.

Thus, once again, we see an ambivalent image of what Barcelona is. Where the number of actors who can influence the production of a new city, a new image and its representation to the rest, is also a field of ideological struggle and a struggle between the global and the local. Despite all this, Barcelona continues to maintain an identity markedly linked to anarchist social movements or occupied social centres. The Barcelona model of governance led by the public sector (and supported by the private sector) has historically maintained discourses related to participation, co-governance, social cohesion and socio-economic balance. But at the same time, we find in the CiU's period a moment of slight rupture, where the city becomes something else.

Reprocessing of labour market regulations

As we have mentioned in the case of Bilbao, the period of deindustrialisation totally changes the structure of the labour market. In Irudia 15 we can see how the destruction in this sense becomes obvious, losing almost a half of the industrial jobs in 40 years. But deregulation in this sense goes further and, according to EP-BAR2, begins at the end of the 1970s and little by little the mode of production becomes more flexible.

No es nada nuevo bajo el sol. El modelo desregulación laboral es un modelo que viene desde finales de los 70 y es un modelo que pasa por un cambio en la organización de la empresa. Es la generación de externalización de actividades. Todo lo que es actividades auxiliares se ha ido subcontratando, con lo cual esto ha sido un proceso de degradación del sector y la desregularización es el final de la cadena. El capitalismo de plataformas yo creo que lo que nos impacta porque es la tecnología quien manda, pero al final es el mismo modelo, el mismo modelo de siempre. Y después la otra cosa que tiene mucho además de los cambios en las formas de gestión de las empresas, es la apuesta por la especialización productiva. Si tú te centras en turismo... Los servicios se caracterizan cada vez más por pautas temporales muy específicas (según qué servicios, por ejemplo, el servicio doméstico, el modo tradicional de servicio doméstico era criado el criado, una especie de esclavo siervo feudal disponible todo el día). Cuando tú esto lo tiene un componente de precarización mucho más grande. Yo creo que este es un proceso que viene de lejos y que va adoptando formas variantes.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

As EP-BAR2 himself points out in the interview, there are two dynamics at work in Barcelona. On the one hand, there is the flexibilisation of labour produced by capitalism itself and the change in the Fordist production mode. Deindustrialisation in Barcelona introduced new forms of production and a relocation that resulted in uneven spatial development dependent on the territorial division of labour in the metropolitan area. Thus, in the 1990s Oriol Nel·lo (1994) identified deindustrialisation as a trigger for polarisation and socio-economic imbalance, loss of labour rights and the loss of cohesion and identity of communities and social groups linked to the disappeared activity.

But, on the other hand, we are facing the structural precariousness of jobs and the supply of work. The central city of the metropolitan area, i.e. mainly the municipality of Barcelona, has been reduced to little more than an aesthetic image whose attractiveness has to be maintained, whether by businesses, students, entrepreneurs, visitors or tourists. To this end, we must take into account factors such as the outsourcing of the economy and the commitment to the service sector, almost always with little added value.

We therefore pick up the point made by EP-BAR7 on the differentiation between the deindustrialisation of the 1980s and 1990s and the waves of precariousness caused by the outsourcing of the economy.

Aunque la crisis de los 80 lo que hace es la apuesta decidida de pasar de ser una ciudad a económicamente industrial, a ser una ciudad de servicios y de turismo, Es verdad que se hizo políticamente la puesta de la desindustrialización, digamos, la misma Villa Olímpica en el 92 se construyó sobre el barrio de Icaria, que eran básicamente fábricas y se arrasa con una zona industrial, se deslocaliza la actividad industrial. Igual que en su momento lo que era el barrio de Poblenou industrial, se construye de forma innovadora esto del 22@. Aquí se expulsó a la actividad industrial, grande o a veces pequeña, de taller, que funcionaba y que era deseable por eso de la mixtura de usos con la vida urbana y se ha sustituido por una actividad industrial 2.0 o 3.0 o 4.0. Que al final también esconde la especulación inmobiliaria de los inmuebles y el espacio.

Pero es verdad que en Barcelona nos quedamos con lo comercial, turístico, servicios y que la única industria sea la de las nuevas tecnologías. Eso, digamos, es el caldo de cultivo de que ahora tu veas tanto Glovo por la calle que no deja de ser, disfrazado de tecnología, la explotación laboral del siglo XIX. [...] Se ha estado durante muchos años apostando todo a una opción que ahora se ve que quizá no era tan buena.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

O sea, no es una precarización identificable a la reconversión industrial. Digamos aquí no se han cerrado Altos Hornos, no es una precarización de la de “Los lunes al sol”, para entendernos, sino es una precarización digamos de ponerlo todo a la apuesta única del turismo, del servicio, del bar, del camarero para turistas, o del piso turístico. Es esa precariedad.

We can say that this turn to service economy has two key moments. On the one hand, the Olympic period, when the productive base was transformed almost by inertia; and, on the other hand, a second stage, with the change of economic cycle caused by the 2008 crisis, when this transformation was proactively addressed through urban policies (Sarasa et al., 2015). The 22@ project in the Poblenou neighbourhood exemplifies this economic reorientation of the city, being a paradigm of this active search for transformation accompanied by a proactive search for change or commitment to new sectors and services through urban public policies (Marrero, 2003).

La nueva estrategia económica y territorial de Barcelona no es reactiva sino pro-activa, y se dirige precisamente a incentivar la localización en las viejas áreas industriales tradicionales al conjunto de actividades densas en conocimiento, dentro de unos objetivos generales de potenciación de la ciudad como una «ciudad del conocimiento». La nueva zonificación incorpora los criterios de la economía del conocimiento. (Trullén et al., 2002: 160).

Thus, we can affirm that the evolution of the labour market, its deregulation and the loss of rights and guarantees is not only due to global dynamics, but also corresponds to moments when political and institutional decisions have opted for models of flexibilisation without efficient regulation that would provide minimum guarantees for workers.

Meanwhile, as in the case of Bilbao, we cannot leave aside the most precarious sectors of Barcelona society. Normally those crossed by more than one axis of oppression, such as women or racialised people and above all migrants. The case of young people has recently been studied by Antón-Alonso et al. (2023). They determine a greater precariousness in today's young people compared to the young people of two and three decades ago. According to them, this depends on structural and circumstantial factors, such as changes in labour regulations, especially in relation to the increase in part-time contracts, precarious business practices, the transformation of the productive sector towards services, the increase in the demand for education and the different economic cycles, with the 2008 crisis being the key differentiating element.

They also point to the double precariousness suffered by young women in the city. They state that their employment trajectories are more precarious in comparison with men of the same generation, but also in comparison with women of the previous generation.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

This gap is manifested in work itineraries increasingly characterised by part-time jobs and a more precarious beginning of employment trajectories, which has a greater impact on these women when they reach the age of 30.

These precariousness trends are confirmed in the research presented by Bolívar *et al.* (2018), who report that 72% of precarious employment is concentrated in low-skilled jobs in the service sector. Thus, it is stated that 77.2% of young people under 30 are in precarious situations; while among those over 45 years, this percentage is reduced to 45.2%. Moreover, 78.6% of immigrants experience some degree of precariousness. Although the differences between men and women are not as pronounced, in the category of extreme precariousness we find that 20.1% of women are in this situation, compared to 13.9% of men.

The authors conclude the study by identifying a specific profile of the precariat: women, foreigners, without higher education and under 45 years of age. According to the analysis, almost 50% of them are in a situation of extreme precariousness. In contrast, the opposite profile: local men with higher education and over 30 years of age, of whom only 5.8% are in this situation.

Situations like this are the breeding ground for the proliferation of individualising companies linked to the platform economy, which ultimately establish the neoliberalising paradigm of the individual (and individual problems), when the problem, as we see, is common and affects specific collectives and identities (Brossat, 2019).

With the intention of promoting employment, the City Council has launched some programmes and projects, the most interesting and important of which is Barcelona Activa. Barcelona Activa is a local development agency created at the end of the 1980s, but it was not until a decade later that it began to acquire greater prominence. Without hiding its aims of strengthening public-private collaboration, expanding the "Barcelona Brand" internationally and promoting entrepreneurship, the agency has actively participated in the professional training of unemployed people to facilitate their integration into the labour market. The agency presents itself as a key player of mediation.

Each plan of personal empowerment, technological qualification, competence and professional improvement, is developed within a general framework of citizenship participation and employment integration that reinforce social cohesion. In turn, all these actions are perfectly coherent with the new exigencies of Knowledge Society and with the flexible, innovative and fragmented labour market (Mingione, 1993; Toharia, 1998; Polavieja, 2003). At the same time, the strategies to increase local entrepreneurial initiative and to consolidate new companies in the city answer to a specific plan of economic and territorial promotion. Barcelona Activa's programs for employment and economic development are

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

built in order to consolidate the "Brand Barcelona" as a product that testify local excellence and attract foreign investment. Both Economic Promotion Services and Employment Services are viable within the framework of urban governance in which Barcelona Activa leads and coordinate local partnerships and adapt its activation policies to the changing city context, coherently with this image-making process.

Through this method the Agency strongly contributes to the Barcelona territorial marketing, managing a patrimony of resources and techniques for the territorial planning (e.g. the project of urban re-qualification 22@BCN), the local industrial rationalization, the online cooperation, the permanent innovation and detection of local needs and opportunities and, in general, for the citizens quality of life (Gentile, 2011: 19-20).

As we can see, Barcelona Activa is a tool directed mainly by the City Council, which sets the guidelines and strategies that it must have. Although during the socialist period the development agency's objectives (in the field of employment) were to achieve quality employability and to create public-private networks that would guarantee a certain degree of stability in governance, as well as to promote Barcelona as an ideal space for growth, business and entrepreneurship, this changed with the arrival of CiU to the City Council.

Due to the implementation of austerity measures at different levels, Barcelona Activa faced a reduction in its budget, which heavily relied on external funds. The agency's budget underwent a significant cut of 57 percent in 2012, impacting its employment strategies, particularly in areas like training and professional orientation. Taking advantage of this new situation, the CiU's government perceived it as an opportunity to reshape the active employment policies and development model.

Their revised approach aimed to prioritize companies in employment strategies, leading to a restructuring of the entire agency's focus, from citizen-oriented services to business-oriented services. Starting from 2012, the reorientation of the employment development model centred around two main aspects: (a) a greater emphasis on competitiveness, overshadowing social cohesion, and (b) a stronger focus on job creation regardless of job quality. The new local authorities emphasized the significance of the private sector in driving employment generation and enhancing the city's competitiveness (Cano et al., 2017: 128).

We have seen this policy case as an example of a double objective (competitiveness + social cohesion) in action. [...] However, this trend towards reinforcing social cohesion in the era of competitiveness changed with the arrival in the city administration of the conservative mayor in 2011. The new governing bodies implemented a liberal-oriented strategy focused on competitiveness, the creation of employment (without the criterion of job quality as a priority) and the attraction of foreign investors without signalling an interest in social cohesion. Moreover, [...] the investment in employment policies, especially those directly

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

oriented towards improving the employability of the unemployed has been cut drastically. These cuts are particularly affecting the strategies of promotion of occupation, especially in the policies directed at youth employment and occupational training programmes.

Once again we see how the attempt by the socialists to maintain a balance between the public and the private spheres is destroyed with the arrival of CiU to the city council. The destruction of a model which, despite guaranteeing and underpinning the global dynamics of competitiveness and glocalisation, maintained a discourse (more or less effective) in favour of cohesion and social balance, led to the creation of a new model more oriented towards the needs and demands of the private sector. This is also pointed out in the different interviews:

Trias lo que hereda es una estructura que es muy formalmente socialdemócrata, en el sentido de que, por ejemplo, Barcelona activa, sindicatos y patronales tienen un gran peso en tomar decisiones. En el Instituto de Cultura también está lo público y lo privado. Los socialistas habían desarrollado mucho esto. Lo que hace Trias es intentar liberalizar todo esto. El ejemplo de Barcelona activa, que lo conozco un poco más, trata de romper el diálogo social e introducir diferentes entidades que a su vez tienen intereses concretos. (EP-BAR8).

[On Barcelona Activa]. *No es una descapitalización, es un poco mantener con cierto balance lo que se había hecho. Pero favoreciendo más la línea empresarial que la línea más, digamos, de cohesión social. (EP-BAR12).*

Inter-local policy transfer

At this point of our analysis, it is useful to analyse, on the one hand, how urban regeneration in Barcelona has taken place, i.e. under what frameworks of collaboration and governance, the period in which the PSC has governed (which coincides with the major processes of transformation), has been regulated. Subsequently, on the other hand, we will analyse the model that CiU tried to develop during its four years in office. This will allow us to know to what extent solutions, innovations and fixes rooted in the local level are rewarded and taken into account. The current period (that one of Ada Colau and the Commons) will be analysed in the following section, as we believe it requires a more exhaustive analysis of the changes and transformations that have taken place.

As we have been saying throughout this study, the Barcelona model is characterised by this relative ambivalence between the local and the global. In 1986, the city council approved the Regulatory Rules for the Organisation of Districts and Citizen Participation, rules which, far from being a paradigm of democratic participation (Unió Temporal d'Escribes, 2004) and which can be understood as a bureaucratisation of participation (Rodríguez-Villasante, 1995), introduce innovative concepts and serve to establish channels of communication between the administration and different associations. We are facing a territory that recognises the decision-making power of the districts, decentralising decision-making. According to Jordi Borja (1996), this decentralisation, which meant that the administration came closer to the citizens, also allowed urban public policies to respond more effectively to the needs of the peripheral neighbourhoods. This would be one of the keys to what we have been calling "citizen" or "democratic" urbanism.

In order to understand how the process of local policy-making has been transformed and how it has moved away from the people, we take as a reference some studies that reflect the itinerary of the transition from traditional government to the new governance that the milestone of the Olympic Games represented, to then define the different changes that have been taking place over the following three decades. In this sense, we will rely on the different works that we have mentioned throughout this research, among which we will focus on Marshall (2000); Martí-Costa et al. (2009; 2016); Blanco (2009; 2013; 2015); Casellas (2016); Díaz-Orueta et al. (2018); Bua and Bussu (2021).

Since the Olympic Games, criticism of the increased bureaucratisation of participation and management has begun to grow (García, 2008). Decentralised participation in the districts and the process of listening to the neighbourhoods by the administration started disappearing at the same time as new private actors gained strength and weight in governance networks. The internationalisation of the city opened up new opportunities for economic sectors such as tourism or real estate investors, who were gradually gaining more and more political and economic influence in the city (Rius and Subirats, 2003). Bua and Bussu (ibid.: 723) identify here the first steps towards the forms of GDD that the Barcelona model would establish, "this approach included the use of great events as catalysts for regeneration, collaborative governance based on public-private partnerships, and citizen engagement in local planning". This is a model of collaborative governance that varies and moves across the spectrum, ranging from "externally directed" to "independently convened" and, occasionally, allowing for the "self-initiated". This type of collaborative governance is the classic model in which participants are motivated and brought together by a central set of shared interests. For

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

us, this model of "self-invitation" does not recognise irruption as such, but we do consider that through this model of governance the more autonomous ways of the actors are maintained, at least, more than in the other cases. This is where we place community planning and projects rooted in very spatially limited conflicts where stakeholders can be easily identified (e.g.: Blanco, 2009).

The 2004 Forum of Cultures is seen as an almost definitive disconnection on the part of the administration from citizens. A large part of civil society and social movements, organised autonomously during the 1990s, did not share the strategic vision of internationalising the city through major events. Is at this point, that model started becoming a brand:

La dinámica del mercado y la política ciudadana se mezclan. Esta visión del ciudadano como cliente y como individuo y no como colectivo o comunidad, profundiza en la realidad de una participación inexistente, así como de unos organismos e instituciones de participación completamente inoperativos, meramente informativos y consultivos. De ese modo, la multiplicación de comisiones sectoriales, consejos, grupos de trabajo, etc. acabaron configurando un entramado institucional donde las reivindicaciones vecinales difícilmente podían moverse. (López, 2016: 53).

Thus, we can say that the case of Can Ricart and the 22@ Plan that exemplify (but like many other projects) the future of the city, has not been reflected upon and debated in a global way, but has acted in a fragmentary way, rethinking different areas of the city individually (Cruz i Gallach and Martí-Costa, 2010: 128). In response to these trends, in 2006:

El ayuntamiento elabora una nueva división administrativa en 73 barrios con el objetivo de facilitar la planificación de servicios y equipamientos, así como fomentar la participación de barrios, con los consejos consultivos de barrio. En términos de participación, esto se suma a los órganos (consejo de ciudad, consejos sectoriales), procesos y mecanismos (audiencias públicas, consultas ciudadanas, uso de las TIC) establecidas en 2002 por la revisión de las normas reguladoras de participación ciudadana de la ciudad. Esto nos sitúa en un mapa complejo y poco coordinado de órganos, procesos y mecanismos de participación en la ciudad. Una diagnosis reciente del propio ayuntamiento revelaba que estos procesos conseguían un bajo impacto en las políticas, a la vez que ponía de manifiesto que los ciudadanos a menudo desconocían la existencia de los procesos y mecanismos de participación (Ajuntament de Barcelona, 2009). (Marti-costa et al., 2011: 66).

Thus, after the socio-economic instability caused by the crisis and an exhausted management model after the failures of the Forum and the lack of effective communication channels between the social fabric and the administration, in 2011 the PSC lost the municipal elections, giving way to the CiU legislature headed by Xavier Trias. At this time, policies focused on economic growth began to intensify, leaving aside the

dimension of social cohesion as the backbone of social policies. The tendencies towards austerity policies carried out by the municipal government had already begun to be glimpsed with the previous government, but with the arrival of the right wing to the consistory, the anomaly became the norm.

Díaz-Orueta et *al.*, (2018: 184-185) in three points highlight what the arrival of CiU to the city council meant in terms of urban policies. First, we find a removal of the social dialogue mechanisms established for employment and economic activity policies. As we have already mentioned, they were replaced by broader governance mechanisms that allowed the participation of various actors, including private companies with greater influence. Job creation, with a more deregulated market and the active participation of new actors such as financial institutions, business schools, public and private universities and the third sector, would be further subordinated to economic growth (Cano et *al.*, 2017). Similarly, sectoral and metropolitan strategic planning would lose importance, giving way to greater freedom of movement to sectors with private interests.

Second, there was a redesign of the mechanisms for citizen participation established by previous governments, establishing participatory forums focused primarily on finding technical and administrative solutions to social problems, rather than fostering political deliberation. Initiatives that reflected this orientation included the open government portal, where citizens could make suggestions to the city council, and competitions of ideas designed to discuss social problems in specific fields, such as youth unemployment. In all these experiences, the existence of conflicts between the various interests of citizens was ignored. The way in which citizen participation is understood is striking, as it reminds us of what EP-BIL10 mentioned about Bilbao and the ability to establish individual communication channels with the city's inhabitants.

Thirdly, and using the economic crisis as a justification, a restructuring was carried out in the way social policies and citizen participation were approached, promoting a variety of new initiatives with the (declared) aim of improving coordination between the agents involved and broadening citizen participation in the management of public affairs. From this perspective, the aim was to relegate public leadership to a secondary role, giving more space to civil society, which would have a greater role in decision-making and the implementation of social policies. In this context, "social innovation" was understood as a tool to achieve greater efficiency in the provision of services. However, it cannot be ignored that this approach implies significant cost savings for local government, as seen, for example, in the case of the "Pla Buits".

Así que yo recuerde, para aplacar un poco el movimiento vecinal y social, es el Pla Buits. Pero es muy instrumentalista en el sentido de que es muy fácil

para Trias en una serie de terrenos vacíos en el que los inversores no están dispuestos a invertir, porque no es un momento brillante para que los inversores pongan dinero... Él dice "Muy bien, hacemos un Pla de Buits". Y así el tejido asociativo tenéis estos sitios para hacer jardines y desarrollar bienes comunes. Entonces les contentaba con un parte de las reivindicaciones y no dejaba de hablar con ellos. Es decir, seguía negociando y contentando con pequeños regalitos como el Pla Buits. Es simplemente táctico para tener contentos a los movimientos sociales, pero estratégicamente el actor importante está en el sector privado. (EP-BAR12). (EP-BAR12).

This approach coincided with the emergence of citizen initiatives in the neighbourhoods, which advocated for co-management and alternative forms of service provision due to the lack or retreat of support from local government. Apparently, there is a coincidence between the liberal approach adopted by the city council in terms of social innovation and that of neighbourhood movements in relation to co-management and the urban commons that emerged in the framework of the 15M movement, even though they are based on very different principles.

Within the strategy of giving greater responsibility to civil society, there is a significant modification in the agreement for an "Inclusive Barcelona" ("Barcelona Inclusiva"), which was initially approved in 2005 and subsequently a second version was drafted for the period 2012-2015. This document shows the conception of social inclusion adopted by the conservative city council. While in the previous stage the emphasis was on inclusion and citizenship, later on quality of life and care for people were prioritised. The area of Social Welfare disappeared and its competences were taken over by the area of Quality of Life, Equality and Sports. Under this new perspective, the city council's responsibility was reduced to guaranteeing solutions to situations of social exclusion, making it clear that these could be developed by both civil society entities and private actors (Díaz-Orueta et al., 2018).

Thus, in this context of "austerity governance", the liberalisation of governance, which was previously more or less led by the public sector, implies a distancing of local actors from positions of power and a hollowing out of participation (Davies and Blanco, 2017; Blanco et al., 2019). Alternatively, we can also make a reading of a re-concentration of power by the city council without authoritarian overtones, under the strategy of then deregulating governance networks in favour of the private sector.

Una de las características de su gobierno es que era bastante fácil el contacto con los responsables municipales. Contacto personal. Era fácil pedir

reuniones y que te atendieran. Otra cosa es que te hicieran caso. Pero eso sí que hay que reconocer que lo tenían. Pero, por otro lado, no había una estructura participativa clara, con lo cual el peligro de clientelismo era ya bastante patente. (EP-BAR2).

Thus, following Bua et al. (2018:16) on austerity governance, Triás's government "tends to be either hierarchical and state-centred, or rooted in "elite" partnerships involving governments, business leaders and NGOs". An example of this was the tense relationship with the squatters' movement, which is deeply rooted in society and has a long history. Despite this, the government of Xavier Trias did not consider it a legitimate interlocutor and did not recognise it as an actor to be taken into account. This is demonstrated, for example, by the action through which they tried to evict the self-managed social centre *Can Vies*, with more than 20 years of history. As in the case of *Kukutza* in Bilbao, the city, despite having previously suffered episodes of this type (the case of the Cine Princesa in 1996), had never before witnessed such a degree of organised police violence. In the end, Trias lost his pulse, but it serves to understand and extrapolate the non-collaborative model of this period.

In this context, as Blanco et al. (ibid.) already predicted, that urbanism and austerity governance can provoke the emergence of alternative forms of urban policy. Thus, as Bua and Bussu (ibid.: 724) demonstrate:

Bottom-up initiatives began to emerge to fill gaps in market and state provision left by austerity (Eizaguirre & Pares 2019), which the Trias administration was tolerant of as they were coherent with neoliberal rollout by helping to meet social needs without state involvement (Belando 2016). However, such 'bottom-linked' (Pares et al., 2017) forms of social innovation went beyond service delivery and were politicised in ways connected to claims for the right to the city.

We will see in the following section how and to what extent these new grassroots welfare initiatives crystallise in a new model of governance, which allows the strategic selectivities built up over the last 40 years to be altered and manages to alter in its favour the imbalance of forces that had originated in 2011 with the arrival of CiU and the end of the socialist hegemony.

Privatisation of the local public sector and collective infrastructures

If anything characterises the processes of neoliberalisation in cities, it is the processes of privatisation. The sale of public goods or services to private sectors, as well as the

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

outsourcing of the management of profitable public services, are clear examples of neoliberal creative destruction at the urban level.

Neoliberal variegation takes quite clear forms of classical neoliberalism in Barcelona, especially in the period from 2011 to 2015. But as we have said on previous occasions, such processes of creative destruction cannot be attributed solely to changes in municipal governments; indeed, they are global trends that cannot be understood in terms of institutional political structure alone.

As already mentioned, some of the people interviewed underlined that the tendencies of roll-back and destruction began a few years before the change of government, precisely with the outbreak of the financial shock of 2008. Peck's (2011) "fast policy transfer" would soon take effect and Jordi Hereu's municipal government would start with the first institutional fixes as solutions to save the financial impasse which had an increasingly worse future.

Thus, it would be the PSC that would apply the entrepreneurial measures that are common in times of austerity. After welcoming the partial privatisation of Barcelona's Prat Airport, which depended on the central government, the intention to privatise the municipal Funeral Services (Serveis Funeraris de Barcelona) was announced in the press. The socialist government opened the door, not only to one-off privatisations, but also to a strategic restructuring, albeit temporary in the context of the crisis, of municipal services¹⁴⁴.

Finally, as we have told at the beginning, in 2011 the socialist government sold 36% of its shares to the Mémora Group, a private company dedicated to the management of funeral homes. Thus, the City Council was left with only 15% of the capital. The total privatisation plan would continue in 2014, but it would not be until 2019 when the remaining 15% would be executed, by means of a controversial clause that left the municipal government with no room for manoeuvre, the objective of which, as we will see later, would be the creation of new municipal funeral services.

As we can see, these processes of dispossession of the public sector are not the exclusive property of conservative or neoliberal parties. Eventually they respond to glocal socio-economic conjunctures. But in this sense, we must admit that the arrival of CiU and

¹⁴⁴ This is what Jordi William Carnes, the first deputy mayor during the PSC legislature (2007-2011) said in an interview with the newspaper *Expansión.com* shortly before the elections. <https://www.expansion.com/accesible/2011/01/31/catalunya/1296460507.html> Last access: 15/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Mayor Trias would mean openly debating the terms under which privatisations would proceed. What happened in Bilbao with the aforementioned staff cuts and unification of companies remain scarce in comparison with what happened with the arrival of Xavier Trias to the city council¹⁴⁵.

We will therefore give some examples of the major processes that took place in this period (2011-2015): the privatisation of water management, the sale of municipal assets such as some public car parks, and, finally, the flagship project, the Port Vell Marina. We will try to be brief with the explanations, as some cases have already been mentioned and explained above.

First of all, something we should know by now is that water management is a business (see the case of Bilbao) that can provide huge profits. The case of Barcelona is problematic and goes back a long way. Certainly, water management in Barcelona operated in a legal limbo. Without a contract of cession by the administration to any company, it had been since 1920 the company AgBar¹⁴⁶ that managed the water, until 2010. It was at this point that the Barcelona courts ruled that there was no concession contract between Barcelona City Council and AgBar and that, therefore, the service provided was illegitimate and the bills charged to users were illegal.

Faced with this situation, the AMB, with Xavier Trias as president, decided in 2011 to set up the mixed company Aigües de Barcelona without a public tender, with 85% of the assets belonging to AgBar and 15% to the AMB, making the privatisation of water for the entire metropolitan area official. Subsequently, this company was granted the management of water until 2047 without going through a public tender again¹⁴⁷.

¹⁴⁵ <https://www.lavanguardia.com/politica/20120525/54298893720/trias-unifica-las-empresas-municipales.html> and https://elpais.com/ccaa/2012/06/08/catalunya/1339181382_992848.html Last access: 04/07/2023.

¹⁴⁶ Sociedad General de Aguas de Barcelona (SGAB) had been in charge of supplying and managing the city's water services. AgBar is a group of private companies in which the Suez Group is a majority shareholder. AgBar, like Consorcio de Aguas de Bilbao, has also sought business outside its natural territory, travelling to Chile, the United Kingdom, China, Colombia, Algeria, Cuba and Mexico.

¹⁴⁷ For a detailed explanation of the process, we recommend reading the following newspaper article: <https://ctxt.es/es/20170412/Politica/12150/agua-privatizacion-Agbar-catalunya.htm> Last access: 16/06/2023

Secondly, we find the privatisation of the 26 most profitable public parkings in the city. The privatisation of the car parks was carried out through the creation of a new mixed company called BAMSA, in which 60% of the capital was private and the remaining 40% was in the hands of the municipal company BSM. Privatisation in the form of an operating concession was granted for a period of 25 years.

Finally, we find the mega-project of the new Port Vell luxury marina¹⁴⁸. Trias' plan, directed by Toni Vives and presented at different events before it was even approved, was to remodel the old fishing port of Barceloneta and turn it into an attractive port for luxury yachts. The project, promoted by a private developer, was harshly criticised by neighbourhood platforms that demanded a suspension of the project, greater transparency and the reformulation of a new project agreed with the area's neighbours that would not involve the privatisation of the space in favour of private interests and, once again, tourism and the internationalisation of the "Barcelona brand". As we can see, this fits perfectly with the idea of repositioning the city in supranational capital flows. The plan was carried out, and despite various attempts of dialogue between the administration and the neighbours, the plan ran its course to what we find today.

Restructuring of urban housing markets

In absolute connection with the previous point, we should mention that these privatisations and sales of municipal public assets during the Trias period were usually justified under the pretext of obtaining profits in order to be able to build social housing¹⁴⁹. Despite assuring the media on several occasions that the issue of social housing was a priority, the truth is that under CiU's mandate not a single public housing building was erected. The "100x1,000" plan, which aimed to invest 100 million of the more than 200 million that was collected from the privatisation of the garages in building 1,000 social housing units, was not carried out, despite the fact that it was scheduled to begin in 2014.

We are facing a moment of crisis in which the financialisation of the economy, not only in Barcelona but in Catalonia as a whole, has conditioned the housing market since the 1990s. As pointed out by several authors (López and Rodríguez, 2010; Harvey and Smith,

¹⁴⁸ If you want to know more about the process, we recommend reading the following article: <https://www.elcritic.cat/investigacio/el-port-de-barcelona-sota-la-lupa-negocis-conflictes-amb-lestat-i-lombra-del-3-10505> Last access: 16/06/2023.

¹⁴⁹ https://elpais.com/ccaa/2014/02/17/catalunya/1392671078_677288.html Last access: 19/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

2005 or Delgado, 2007) the "Barcelona Model" and its urban transformation carried out with public-private financing, has hidden a process of financialisation that has above all affected the housing market (García, 2019). We understand "financialisation" as a process of "the mobilization of land or property as a pure financial asset, in which rental payments are treated as interest payments" (Charnock et al., 2014: 2). In other words, it is based on the speculation of different financial products not linked to the real economy, which are bought and sold, generating capital gains of "fictitious" origin because they are not related to the value of a material asset but to its futuristic value. At the local and urban scale, this means prioritising the exchange value of land and space over the use value, giving priority to the FIRE sector, and without much consideration for the needs of citizens (Jayadev et al., 2018). This is explained by Charnock et al. (ibid: 206), taking as an example the urban regeneration process carried out in Poble Nou with 22@:

The financialization process in which properties were developed in Barcelona for the rent they might yield was realized through so called 'turnkey' transactions. These involve the delivery of a property by a developer to an investor according to a contractually defined cost and time period. Most developments, especially in 22@, were based upon advanced sales without the ultimate guarantee of finding an occupant for the building, and therefore without specific information as regards the kinds of knowledge-based activity that could be capitalized into a stream of rents for the investor. Indeed, to qualify for full development rights within the zone, developers were obliged to guarantee 20% of the final space for knowledge-related activities. However 'the broad definition of the concept "knowledge-related" and the low percentage required for full development rights to be granted, facilitate developers qualifying for this allowance' (Casellas and Pallares-Barbera, 2009: 1145). This shows how monopoly rent factors such as location (22@'s centrality) and scarcity (the paucity of large developments) formed the basis of demand, with a large degree of autonomy from the supposed requirements of KBE competitiveness.

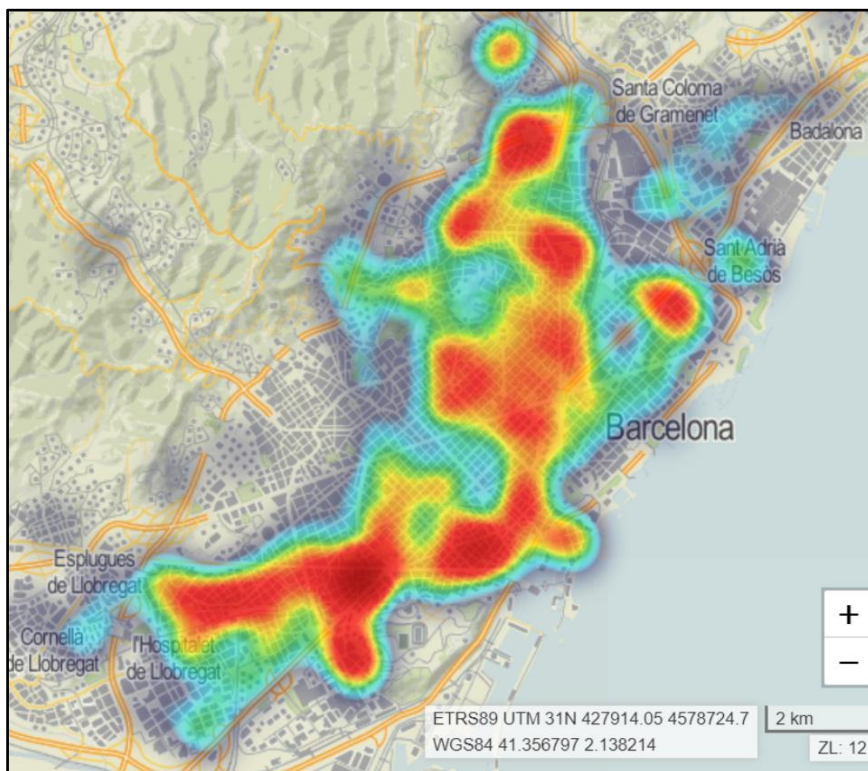
But all this was already explained by Marx through the concept of unproductive capital. Thus, in addition, as García (ibid.: 7) points out, "La titulización fue uno de los mecanismos clave para impulsar la financiarización de la vivienda". The dominance of finance is reflected in many areas of everyday life. We are experiencing the financialisation of energy, infrastructure, housing, education, health, food, development or climate policies. Instead of financing projects in these areas, to promote the economy and development, the predominant logic today is to maximise profits through debt, without taking into account the values of common goods and services. Everything is marketable and everything becomes a financial product, an asset class.

Thus, the dependence on the financial sector, especially linked to the construction sector, meant that the financial crisis of the late 2000s had serious effects on the daily lives of Barcelona's inhabitants. When the circumstances that promoted the beneficial

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

cycle of rising house prices and the generation of fictitious capital were interrupted, the supposed feeling of "wealth" associated with home ownership quickly turned into a feeling of "poverty". Evictions for non-payment of mortgages or rent reached their peak in 2014, totalling 4,064 in the municipality of Barcelona, according to data from the newspaper *El Periódico*¹⁵⁰. Since the outbreak of the financial boom, the province of Barcelona and Catalonia have been number one in the ranking of foreclosures. In fact, foreclosures in the province of Barcelona went from 16,692 in 2006 to 80,749 in 2014, an increase of 384%. In the map below, we can see that the poorest neighbourhoods, such as the Raval and the peripheral areas, as well as those around Nou Barris, are the most affected by evictions. In the map below, we can see that the poorest neighbourhoods, such as the Raval and the peripheral areas, as well as those around Nou Barris, are the most affected by evictions.

Irudia 26: Map of calls for organisations to stop evictions in Barcelona 2018-2022

Source: Observatorio DESC (Economic, Social and Cultural Rights)

¹⁵⁰ <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20160328/el-98-desahucios-ciudad-barcelona-son-impago-del-alquiler-vivienda-y-locales-4988760#:~:text=Los%20desahucios%20de%20pisos%20y,el%2089%25%20en%20el%202013.>

Last access: 19/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Faced with this situation, as already mentioned, a new cycle of movement was reactivated –although it already had some history– led by the Platform of People Affected by Mortgages, the PAH (Plataforma de Afectados por la Hipoteca). This form of urban activism, which would prove to be innovative above all in terms of organisational forms and protest techniques, would be responsible for supporting and organising all those people in eviction situations. It is worth noting, as the interviewee EP-BAR16 points out:

No se tenía en cuenta realmente a la PAH, pese a que hubiese personas liberadas en el Observatori DESC para gestionar y entablar relaciones con la PAH. Interlocutábamos con el ayuntamiento cuando les ocupábamos sedes o cuando montábamos algún pollo, pero sino no éramos ni consultados, ni tenidos en cuenta para nada.

Public policies during the crisis period were inefficient and certainly insufficient to stop evictions and their consequences for the poorest sectors of Barcelona society. This is what the interviewee himself and all the groups involved in housing rights reported, and we can affirm that the data presented also support this¹⁵¹.

Housing policy can be used with the aim of democratisation and balancing the city in an egalitarian way, but as we can see, this has not been the aim in Barcelona, neither with Trilas nor with previous socialist mayors. An example of this is the absence of social or public housing in the construction of the Vila Olímpica, or the tiny percentage allocated to public housing in the transformation of 22@ in the early 2000s.

This shows us that the creative destruction around the built environment and housing itself is not the product of a political party shift in the municipal institution, but obeys global dynamics of financialisation and commodification. The activation of the secondary circuit of capital, as well as the close relationship with the FIRE sector, means that in Barcelona the trend in the housing market, with more or less shades, is similar and more towards continuity than rupture. We will see in the next chapter how and to what extent it varies after the arrival of Ada Colau to the city council.

¹⁵¹ If you want to go deeper in this sense, we recommend reading the book "Habitar la trinchera. Historias del movimiento por el derecho a la vivienda en Barcelona" by the author Joao França, published in 2022. It brings up the results of an investigation covering the last 25 years of the struggle of the different movements in defence of the right to housing and against real estate and urban speculation.

Re-regulation of urban civil society

Like Bilbao, in Barcelona, as in many other post-industrial cities, the move towards urban models of flexible accumulation brings with it the need to regulate people's daily lives. This regulation usually takes the form of municipal ordinances or different type of rules, the aim of which is to control and establish a criteria for the uses of the spaces. In this way, the aim is to achieve an alignment in the trialectics of the Lefebvrian space, which serves as a tool to install the hegemonic strategies of the social group in power.

In Barcelona, we highlight the "Ordenanza de civismo" (Martí-Costa et al., 2011) approved in 2005 (see II. Eranskina). This was highly criticised by different groups, neighbourhood associations and social movements, as it imported the ghettoisation and securitisation policies of large European cities, such as Amsterdam, London or Paris, where the installation of cameras in public transport and peripheral neighbourhoods had already begun in the 1990s (Ubasart, 2005; Larrauri, 2007).

Se considera que es innecesaria y que criminaliza la pobreza y la disidencia a través de una perspectiva excesivamente securitaria de las problemáticas en el espacio público de la ciudad (Ubasart, 2006). Emergen también conflictos urbanos en contra de proyectos de remodelación urbana que se considera que abren la puerta a la gentrificación o que tienen poca sensibilidad con los residentes actuales, como es el caso del Pou de la Figuera en el Casc Antic o la oposición al «plan de los ascensores» en el popular barrio de la Barceloneta. A nivel de toda la ciudad, se pueden destacar las movilizaciones a favor de una vivienda digna durante el 2006 durante las cuales miles de personas, fundamentalmente jóvenes, salen a la calle para denunciar la burbuja inmobiliaria y la falta de políticas para garantizar el derecho a una vivienda digna amparado por la Constitución. (Martí-Costa et al., *ibid*: 65).

Once again we observe how a legal framework is necessary to ensure the project and the hegemonic strategy. The punitive and criminalised environment prevents spontaneity and non-deliberate collective action, guaranteeing a control over the population's behaviour that perpetuates and allows the desired urban image to be projected. Although the destruction of the liberal city, where each person is free and public space is not one-dimensional, occurred in 1999 with the "Ordenança sobre l'ús de les vies i els espais públics de Barcelona", the new civic ordinance is an evidence of the regulatory interest on the part of the municipal institutional power. As in the case of Bilbao, the regulation focuses on the botellón, prostitutes, street vendors, graffiti and street painting, jugglers and window cleaners at zebra crossings, beggars and, ultimately, on all those citizens whose presence and behaviour in public space is likely to offend the normal citizen (Borja, 2011).

Proof of this is the police response in cases of squatting (the aforementioned Can Vies) or the fact that 50% of the fines imposed under the umbrella of the 2005 Ordinance in the last 20 years since its approval occur in Ciutat Vella, which, added to the vulnerabilities and racialisation of the neighbourhood, implies high levels of ghettoisation and police control (Fernández and Di Masso, 2018).

It is more than evident that the ordinance hides the perversion of hygienisation and sanitising public space in order to make it more attractive, safer, cleaner, etc. for the enjoyment of specific social groups, including tourists. Tourists play a key role in this field, as they not only serve as a justification for the control of urban space, but also as a new opportunity for capital gains. This is how CiU saw it when they arrived at the city council, approving an ordinance for the regulation of terraces in 2014. As Mansilla (2016) points out, the concession of terraces under Trias almost doubled in two years (from 2012 to 2014). Thanks to the extension of permissions to tastings, delicatessens and bakeries, the City Council obtained nearly 5 million euros in fees for the occupation of urban space (Hernández and Tutor, 2014).

In a similar direction, with the aim of continuing to develop a specific image for the city of Barcelona, we find the "Plan de Usos de Ciutat Vella" (Plan for the Uses of Ciutat Vella). Approved in 2010, the "Plan Especial de Establecimientos de Pública Concurrencia y Otras Actividades de Ciutat Vella" or "Plan de Usos de Ciutat Vella" sought to regulate and make compatible the coexistence between tourist and residential uses. However, the reform of the Plan in 2013 by the Trias municipal government, without taking into account the demands of the Ciutat Vella district council, gave free access to the hospitality industry, liberalising the restrictions that the previous plan had placed on hotel and hospitality licences. This deregulation, in addition to privatising public space and favouring the touristification of the area through the unlimited creation of hotels, involves regulating the space and its uses to make life easier for tourists than for local residents (Hernández and Tutor, 2014).

THE NEW MUNICIPALISM AND THE COMMONS: TOWARDS A COUNTER-NEOLIBERAL REGULATION?

*Ella tiene poder,
Ella tiene poder,
Barcelona es poderosa,
Barcelona tiene poder.*

*Su paseo de gracia: es su poder.
Los niños que lloran: es su poder.
Su juntar palabras: es su poder.
La flor de las ramblas: es su poder.*

[...]

*De par en par a todos les abre su corazón,
Sin excepción de raza ni de color.
Humildes trabajadores,
Grandes poetas que le han cantado al amor,
Una sagrada familia
Se ha levantado en su interior.*

Peret - Gitana hechicera.

As we have already mentioned on some occasions in this extensive research, if 2011 was a milestone in Barcelona's recent history, due to the electoral and hegemonic loss of the PSC, 2015 should be understood in the same way. The change in the electoral cycle that had already begun at the beginning of the decade took another turn, this time to the left. The candidate of the new political "party-movement" Barcelona en Comú (BComú), Ada Colau, who came from the movement for the right to housing, spokesperson for the PAH and activist in different self-managed social centres (González García et al., 2019) and heiress, to some extent, of the demands of the 15M movement, won the majority. With an alternative discourse to the rest of the parties, BComú questioned the urban regime that had been built over the last four decades. Issues such as housing, precariousness, environmentalism, corruption, touristification, and in general, the floating signifier of producing and crystallising the "right to the city" were the central

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

themes around which the aforementioned alternative was built¹⁵² (Blanco et al., 2018; Blanco and Gomà, 2019).

Thus, in 2015, the formation of "the commons" left CiU and Trias in second place and relegated the PSC to fifth place. It was with the PSC that a brief period of government that lasted two years was agreed. The rest of the time the commons governed in a minority, which forced the parties (and especially the governing party) to dialogue and negotiate.

After four years in office, BComú, without retaining the position (since it was ERC that obtained the majority, although with the same number of councillors), managed to form a government by repeating the previous formula with the PSC and adding the party of the former French Prime Minister Manuel Valls, who supported the investiture with the sole aim of stopping the pro-independence¹⁵³ parties and claims. This time, the government would succeed without ruptures and with a coalition government balanced according to the number of councillors contributed by each party.

Once the names and moments have been identified, the following section will serve as a thermometer to measure the extent to which an alternative to the dynamics of neoliberal creative destruction we have been analysing has indeed been constructed. The ultimate aim of this section is not so much to look for the reasons behind the change in the city council, but rather to try to identify whether there have been counter-neoliberalising steps that have led to a change in the regulatory idea of Barcelona's urban regime. In this case, in order to facilitate the reading, we will follow the analytical order presented in the analysis of the cases (as it is also repeated in the case of Bilbao) and compare how the new government is trying to reverse the dynamics of glocalisation.

In the first place, we can say that the "spirit" of democratic urban planning of the 1980s is being restored, in the sense of recovering the neighbourhoods. Interviewee EP-BAR14 coincides in his/her discourse with what other interviewees such as EP-BAR7 or EP-BAR15 express:

Ahora las políticas son más complejas, son más artesanales y además están en un marco de presiones donde no hay los elementos de consenso que existían en los años 80. Pero sí que es verdad que se ha producido un restablecimiento del predominio de lo público y de lo común sobre el espacio

¹⁵² As an example, we can mention the table provided by Janoschka and Mota (2021: 2820) on the strategic lines and projects proposed by Ahora Madrid in its electoral manifesto.

¹⁵³ <https://www.businessinsider.es/valls-ofrece-apoyo-colau-evitar-ayuntamiento-independentista-429085> Last access: 21/06/2023.

urbano. Ahí sí que hay una intensa reconexión con lo que pudo representar los años 80. Quizás con un discurso más renovado, pasando un poquito de lo público, entendido como el monopolio de lo institucional, a lo común, entendido también como la posibilidad de establecer alianzas entre lo institucional y lo comunitario. (EP-BAR14).

The discourse in which the city was identified as a company and the entrepreneurial dynamics of growth through public-private partnerships or the financialisation of the economy through the second circuit of capital accumulation and the FIRE sector are a thing of the past. In this sense, the primacy of the public sector is sought, and to this end, the infrastructure of the local state is reorganised. In other words, it is a matter of (re)constructing tools, led by the public sector and in a public-community key, to be able to respond to the specific needs of the neighbourhoods.

With an emphasis on community, the 8 years of government of the Commons are notable for the predominance of a more reticular institutional structure, reasserting public leadership in the urban economic sphere and containing the influence of the private sector in economic governance (Blanco et al., 2019).

If there is one example that demonstrates this new, more decentralised structure, it is the Neighbourhoods Plan (Pla de Barris). After the period (between conjunctural and permanent) of austerity of Xavier Trias and Artur Mas (President of the Generalitat de Catalunya) funding for neighbourhood rehabilitation plans stopped. With the arrival of BComú to the city council, the Plan was reactivated with the aim of being an instrument to fight against the increase of social inequalities in the city, trying to alleviate the negative effects derived from urban segregation¹⁵⁴. Up to this point, the plan is nothing new, i.e. it is still a rehabilitation plan focused on neighbourhoods, with a fairly large budget (150 million euros). The novelty comes when we understand the way in which the plan is intended to be implemented. The idea is to recover and promote economic activity in the neighbourhoods, strengthening community employment and promoting the social and solidarity economy and cooperativism, as well as local commerce and local industrial activity. It is also based on the desire to encourage residents to organise and promote social innovation practices and to become involved in the management of urban policies. In other words, far from PPPs, the aim is to establish mechanisms where

¹⁵⁴ The intervention areas are divided into the following themes: education and public health; social rights, gender equality and community action; housing; employment, economic development and social economy; public space and accessibility; environmental sustainability and climate emergency.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

the urban social fabric is a co-producer of the rehabilitation policies of its own space (Nel-lo et *al.*, 2020). This is also pointed out by Blanco et *al.* (2019:11)

Beyond the prioritisation of the social needs of poorer neighbourhoods in the city, two important innovations of this plan with respect to previous neighbourhood rehabilitation policies are, first, the emphasis on the multidimensional, cross-sectoral character of public policies, with a significant weight of actions in fields like education and community health and, second, the importance given to neighbors' participation and the co-production of public policies between public institutions and community organisations.

The first Plan (2017-2020), despite some difficulties due to the Covid-19 pandemic, has continued and has been renewed, with a new timeframe from 2021 to 2024 and the same budget of 150 million (300 million over eight years).

As we can see, the focus is on the neighbourhoods, their recovery and their development. During the last 8 years of government there has been no intention of holding major events or major transformations of "neo-Haussmanising" urban regeneration. Territorial development strategies have been marked by discourses of recovering proximity and reconnecting with citizens. This is how Blanco et *al.* (*ibid.*: 9) sum up the critique presented by BComú in 2015 of the "model" and the "Barcelona brand":

Barcelona is today synonymous with the Barcelona Model: a way of making a city that has been dominant for almost three decades and that, beyond its democratic beginnings, has ended up transforming Barcelona into the Mediterranean paradise for neoliberal urban policies; We want to close the wounds of a Barcelona that has been too long in the hands of a large-scale urbanism that has only benefited large hotel and housing lobbies and that now only knows how to sell mass tourism, luxury consumption and the misleading idea that is hidden behind the smart city.

Beyond the dynamics of Barcelona's internationalisation as a consumer brand, development objectives are also based on a global logic, but in this case in terms of the (global) ecological crisis. Terms such as "circular economy", "social and solidarity economy" or "green economy" govern the plans and new strategies for the re-channelling of the city's economic capacities. In this way, Barcelona is aligned with the 17 Sustainable Development Goals (SDGs) of the 2030 Agenda established by the United Nations¹⁵⁵. As we can see, the city has not lost its ambition to remain a global

¹⁵⁵ It is interesting to access the website where, for each SDG, the plans that are being implemented at both city and neighbourhood level are identified. <https://ajuntament.barcelona.cat/agenda2030/es> Last access: 22/06/2023.

benchmark, but is now focusing on eco-innovation. An example of this is InnoBa, Barcelona Activa's socio-economic innovation incubator¹⁵⁶, where socio-economic alternatives such as cooperative supermarkets or care professionals' cooperatives are being studied.

In any case, public-private collaboration *per se* is not rejected, but rather its extractivist nature, which ultimately feeds on the dispossession of public tools and assets. Thus, the two legislatures show differences with regard to the relationship with the private sector, the "suspicious look" of the government team at the beginning has gradually disappeared and has been replaced by a relationship based on trust and transparency (as EP-BAR13 points out). More critically, EP-BAR8 also notes this:

Entonces lo que hace la Administración Colau es volver al liderazgo público, pero además mirándose con lupa lo que propone el sector privados y buscando ser mucho más estrictos. Esto aplicaría de 2015 a 2019, y a partir de 2019 entra Jaume Collboni [Teniente Alcalde del PSC] con el tema de promoción económica y todo el esto en el nuevo gobierno de coalición. Collboni es claramente el partidario del mismo modelo que los socialistas en los 90 y en principios de este siglo.

This is demonstrated in the document signed only by Jaume Collboni (2020): "Barcelona Green Deal". The document explains the need to recover the idea of the "entrepreneurial city" and to reduce taxes on entrepreneurs to zero; it promotes the digital city as an attraction for capital and consumption (e.g.: Palo Alto Market) (Mansilla, 2019); it restores the discourses of boosterism and city branding of the "Barcelona Brand"; and it presents in a diffuse way the actors, both from civil society and the private sector, who are to be the protagonists of this "new", although it sounds repeated, restructuring. Thus, the recent creation of the public-private affordable housing operator Habitatge Metròpolis Barcelona (HMB) or the proposals for the creation of BIDs (Business Improvement Districts)¹⁵⁷ (Mansilla, 2023), show that the restructuring of territorial development strategies can hardly escape from neoliberal frameworks, even if it is scrupulously rigorous with private actions and claims a leading role for the public sector.

¹⁵⁶ We will see later what happens with Barcelona Activa.

¹⁵⁷ BIDs can be understood as a new form of creation of neoliberal urban logics, as they are "privately directed and publicly sanctioned organisations that supplement public services within geographically defined boundaries by generating multiyear revenue through a compulsory assessment on local property owners and/or businesses". (Hoyt and Gopal-Agge, 2007: 946).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Thus, EP-BAR15 itself admits that the dynamics of austerity that reduced public control over production and territorial and economic development are difficult to recover. Where he/she does recognise a greater transformation, however, is at the urban and strictly spatial level:

Yo creo que en Urbanismo es donde más se nota la diferencia entre un gobierno y el otro, tanto por el qué se ha hecho, como de qué manera o con quién se ha hecho.

We have already mentioned that the main focus from 2015 onwards will be on the neighbourhoods. These are the protagonists of the new city. In this sense, we consider it appropriate to point out some of the transformations that demonstrate a change of direction in the urban regime.

The first thing that will catch the eye of the visitor to Barcelona, in urban planning terms, will probably be the recovery of public spaces. Certainly, one of the direct (though not exclusive) consequences of the so-called "Superilles" or Superblocks is the reduction in the use of roads by cars, giving up that space to make gardens, parks or simply pedestrian areas at different crossroads and verges. It is therefore about giving back and producing new democratic public spaces far from the monopoly of cars or compulsory consumerism. The new urban paradigm implies an alteration of the mercantilist logics of the production of urban space and of Lefebvre's spatial trialectics, mainly because it is a matter of giving priority to use value rather than exchange value.

The Superblocks programme is considered a relative success by the communitarian social groups, which, despite pointing out that it was not a demand born out from collective action, (just as nobody at the time asked for the Olympic Games, the Guggenheim or the Forum of Cultures), was a success led by the public sector. Nevertheless, and not without criticism, the FAVB(a) (EP-BAR2 and EP-BAR4) stresses the importance given to the Programme in the Eixample in terms of funding and weight on the public agenda, to the detriment of rehabilitation projects in peripheral neighbourhoods (such as Nou Barris) which have been paralysed for some time¹⁵⁸. The latter is seen as a further crystallisation of the centre-periphery divide.

In this sense, although there are criticisms of the Superblocks Program, the truth is that the struggle to reduce the differences between neighbourhoods and build a more equitable city has been one of the central objectives of the new municipalism. Thus, we could take the urban vulnerability indices presented in the previous section, but we

¹⁵⁸ https://www.ara.cat/societat/barcelona/moviment-veinal-acusa-colau-mimar-inversions-centre-no-barris-vulnerables_1_4398073.html Last access: 22/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

would probably not find major differences. The peripheries and depressed centres continue to be the most vulnerable areas, but as Antón-Alonso et al. (2020) point out, "tots dos barris han estat objecte de nombroses intervencions socials i urbanístiques. Es pot parlar en tots dos barris de processos de regeneració urbana de gran abast, però amb un impacte diferent". This, added to a context of pandemic and socio-economic crisis, forces us to be patient and not venture to evaluate possible transformations. Despite this, there are indicators that reveal certain doubts about the real possibility of rebalancing the city.

Table 23: Evolution of Household Disposable Income per capita (HDIpc). Districts of Barcelona

Districtes	2015	2019	2020	Var 15-20	Var 19-20
Sarrià-St. Gervasi	29.826	36.557	33.264	11,5%	-9,0%
Les Corts	26.298	29.813	27.806	5,7%	-6,7%
Eixample	22.669	25.364	23.488	3,6%	-7,4%
Gràcia	21.833	24.398	22.868	4,7%	-6,3%
BCN	20.055	22.256	20.667	3,1%	-7,1%
Sant Martí	18.726	20.099	18.850	0,7%	-6,2%
Horta-Guinardó	18.298	19.643	18.459	0,9%	-6,0%
Sant Andreu	18.111	19.304	18.146	0,2%	-6,0%
Sants-Montjuïc	17.526	18.955	17.720	1,1%	-6,5%
Nou Barris	14.950	15.708	14.732	-1,5%	-6,2%
Ciutat Vella	13.448	15.380	13.868	3,1%	-9,8%

Source: Ayuntamiento de Barcelona. Oficina Municipal de Dades (OMD).

As we can see, the table shows us two important details, the first, that the Disposable Household Income per capita (HDIpc) increased from 2015 to 2019 in all districts of the city, being the district of Sarrià the one that increased its income the most, and Nou Barris the one that increased the least. This is quite striking, as the small increase in income in the latter is not enough to deal in a positive way with the crisis resulting from Covid-19 in 2020. Furthermore, the fall or negative variation of almost 10 points in the Ciutat Vella district from 2019 to 2020 stands out. This is the greatest loss of HDIpc of all the districts. It should be remembered that these two districts (Nou Barris and Ciutat Vella) are home to some of the districts with the highest vulnerability rates in the city, while in the districts where the least vulnerable neighbourhoods are located (Sarrià; Les Corts and Eixample), the variation from 2015 to 2020 remains positive, with the growth in the HDIpc of Sarrià-Sant Gervasi being particularly alarming.

Additionally, it is worth highlighting the efforts to reverse the processes of gentrification and touristification affecting some areas of the city. Despite the criticisms of some social

movements, which point out that the City Council can do more and that the pact with the socialists in the second legislature and in the key of post-pandemic recovery seems that *hay quien se vuelve a sentir muy libre de hablar abiertamente de promoción turística a cualquier precio, muy precisamente, una vez más, desde partido socialista* (EP-BAR3). It is also recognised that the discourses coming from social activists *permearon de algún modo hacia las instituciones. Y aunque no se cambian radicalmente las políticas turísticas o las políticas alrededor del turismo y la gentrificación, sí que hay varias medidas interesantes, ciertamente rupturistas con la tradición y hay un cambio clarísimo en cuanto a los discursos* (EP-BAR3).

The truth is that the rate of tourists since 2016 has been contained at 9 million and, as the interviewee states, measures have been taken to regulate this process of touristification and gentrification that was affecting the urban space of some neighbourhoods. The best known measure, and the one that has had the most media impact, was the Special Urban Plan for Tourist Accommodation (PEUAT) of 2017, which established areas and neighbourhoods in which any licence for economic activity linked to the tourism sector (hotels, hostels, tourist flats, etc.) that had been cancelled could not be renewed for another. This regulation was intended to respond to “la necesidad de hacer compatibles los alojamientos turísticos de la ciudad con un modelo urbano sostenible basado en la garantía de los derechos fundamentales y la mejora de la calidad de vida de los vecinos y vecinas” (Ayuntamiento de Barcelona, 2017). In addition to this, we can mention the repeated claims by the City Council to the AirBnb platform to remove thousands of illegal accommodation ads from its app¹⁵⁹.

On the different proposals and policies to tackle gentrification and the segregation derived from it, Oriol Nel·lo (2018: 59) points out 28 proposals, some of which have been implemented and others presented only as suggestions. The same author stresses the importance of integrating urban planning, rehabilitation, housing and taxation policies in order to be able to carry out an effective transformation without it being simply a bombshell. We reproduce what EP-BAR6 says:

Entonces sí que se abrió un claro debate o una crítica clara de decir, por la parte del Ayuntamiento, de decir es que igual no queremos que Barcelona se promocióne tanto a nivel turístico. Lo que quiero decir es que sí que fue un cambio. Cuando los comunes ganan el gobierno municipal esta crítica está más presente, pero ahora que el Concejal de Turismo es de los socialistas, en

¹⁵⁹ <https://elpais.com/espana/catalunya/2023-04-11/colau-sobre-el-turismo-en-barcelona-hay-que-poner-limites-los-turistas-no-quieren-una-ciudad-de-mentira.html> Last access: 23/06/2023.

estos momentos yo no ve que haya un objetivo que se haya modificado muchísimo del anterior a los comunes, eh. Es más, tiene las ganas de reactivar todo lo que es sector turístico después de esta pandemia. Aunque quizás no se haga tan público, pero la motivación esta alta para volver a movernos a por la recuperación de los niveles anteriores a 2020.

As we move forward with this analysis, we realise that there is not really a real rupture with the model, but rather some modifications, policies that try to reverse the moments of creative destruction, whether at the spatial, institutional or governance level. Another of the references we can take to learn a little more about the direction taken by the new hegemonic (political-institutional) power of the Commons is the "III Metropolitan Strategic Plan: Barcelona Demà. 2030". Already mentioned in the previous chapter, the Plan sets the strategic direction that the city will take in the coming years. Still in process of being approved, the plan shows the city's ambitions at a multi-scale level, highlighting the metropolis as a framework to be considered, both inward and outward looking.

The Plan aims to project a future city based on the neighbourhoods (and the municipalities of the AMB), making the whole, i.e. the city of Barcelona, more than the individualised sum of each part. An integral vision that once again reflects some of the contradictions between the local and the global. On the one hand, the Plan includes a much more social vision than its predecessors; issues such as housing, poverty, climate and territorial cohesion are some of the strategic axes. But, on the other hand, the importance of the metropolis is underlined, either as a container and generator of territorial inequalities, or as an international asset. But in this case, in an attempt to seek a shared objective between the different levels of administration and citizens in the sphere of international promotion and city branding, a debate is opened that has not yet been resolved. Despite this, we can affirm that, under this reticular vision and the new real framework of understanding municipal problems in a metropolitan sense, the " proceso Barcelona Demà impulsado por el PEMB se puede considerar como una primera piedra para abrir el debate y construir una gobernanza metropolitana pactada a una escala más amplia que el AMB" (Martí-Costa et al., 2023: 101).

Far from this macro-spatial vision, one of the first measures of the new government in 2015 was to change the name of some places, squares and streets. This measure, which could be dismissed as innocent or childish, hides something much more profound. Over the last eight years, names linked to certain Francoist characters or monarchic lineages have been disappearing from the city, with the aim of fighting for the hegemony of the symbolic space and giving greater importance to the memory of characters who, until

then, had been the “losers in history”¹⁶⁰. A (symbolic) regulation that highlights the value of the Barcelona that never felt identified with either the “Model” or the “Brand”, but which, as we have pointed out on numerous occasions, also exists.

Beyond measures concerning each social group's or individual's subjective conception and perception of the city, one of the concerns and examples of neoliberal creative destruction has occurred in the regulation of employment. As we have been pointing out, the 1970s represents a first wave of neoliberal reforms that begin to establish new modes of production based on flexible accumulation by capital. It goes without saying that the municipal scale is not, in this case, a great regulating agent, although it has served as a space for experimentation and as facilitator or not of the entry of such destructive and creative dynamics in equal parts.

In this sense, the new city council has tried to build alternatives to the global trends of individualisation and atomisation of the working class. An example of this are the attempts to regulate the environment and the labour market of mini-jobs, ETTs (Temporary Employment Agencies) and false self-employment apps. In the case of the latter, licences for Uber and Cabify were blocked by the city council, guaranteeing the Public Taxi Service¹⁶¹.

But, conversely, we can see how the "Barcelona Green Deal" is committed to job creation through public-private coordination. In the same vein, EP-BAR8 highlights the lack of reform in the field of employment during Bcomú government.

Se genera una contradicción, en tanto que se le ha puesto interés, pero no tanto como algunos querrían al tema de la economía social y solidaria, de economías alternativas y transformadoras, etc. Pero es que el primer

¹⁶⁰ After two socialist city councils that were not very combative with the nomenclature, the mandate of Xavier Trias, between 2011 and 2015, introduced new controversies. For example, in 2012, when the plaque on the La Canadencà passageway, commemorating the 1919 strike, was replaced by another commemorating the company's founder, Fred Stark Pearson. This example shows the importance of establishing the symbolic narrative and creating spaces that are perceived in a certain way. With the entry of the commons, Ramiro de Maeztu Street was changed to Ana María Matute and Aviador Franco Street to Mecànic Pablo Rada. In addition, there has been a reformulation of spaces dedicated to feminism, such as the Plaça del Vuit de Març, or to the working class, such as the Plaça del Moviment Obrer.

¹⁶¹ This regulation has recently been struck down by the Court of Justice of the European Union that understood this measure as an obstacle to freedom of establishment and freedom to provide services. https://www.eldiario.es/catalunya/justicia-europea-tumba-limitacion-licencias-uber-cabify-colau-barcelona_1_10276992.html Last access: 26/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Comisionado de Economía Social y Solidaria duró dos años o tres, porque se dijo: "bueno, aquí hay muy buenas intenciones, pero no se pone dinero". Entonces no hay una creencia en serio de desarrollar este sector, aunque se han hecho cosas. Ahora Barcelona Activa tiene una línea de, por ejemplo, cooperativismo, que no existía antes. O sea, tú puedes ir y te dan formación sobre cómo crear una cooperativa, problemas que puedes tener, etc. Pero, aunque existe la política no se pone mucho dinero y los sectores económicos líderes siguen siendo los que los que son.

As the interviewee points out, Barcelona Activa becomes a tool for bringing employability closer to the neighbourhoods, in communion with the Pla de Barris. But the interviewee also notes the contradictions between the partners in government (Bcomú and PSC) from 2019 onwards. He/She highlights the socialists as stoppers of socially fairer employment dynamics and underlines, as can already be seen in the quote, the blockages of the factual powers that exist in the city.

Despite these internal struggles for hegemonic power, the administration has a fundamental role as promoter of equitable and fair employment policies on the basis of the Social Procurement Guide:

The Social Procurement Guide (Ajuntament de Barcelona, 2016c) establishes new social, environmental, gender, and labor criteria in the contracting of public services, fostering social economy, and using public procurement as an instrument to promote social inclusion. This guide is complemented by various processes of municipalization of public services such as services for women who experience situations of violence, municipal nurseries, and energy supply. In the latter case, the government has created Barcelona Energia, the municipal electricity company, which "is expected to supply power to the City Council by July [2018] and to city residents from 2019. ... The goals are to achieve energy sovereignty, comprehensively manage the public and private generation of electricity from renewable sources and sell consumption surpluses to households and municipal entities". (Ajuntament de Barcelona, 2018, para. 1). (Blanco et al., 2019: 11).

As we are seeing, decentralisation towards neighbourhoods and districts is one of the identifying characteristics of the new municipalism and the commons. The commitment to promote the participation of infra-municipal scales coincides with the rapprochement towards the logics of pre-Olympic democratic urbanism. In this way, participation receives a new impulse and moves in rupturist logics from the GDD towards DDG logics, giving access to the networks of governance to the communitarian social groups and collective action, although also maintaining the more routinised participatory mechanisms (Bua and Bussu, 2021), taking advantage in our opinion of a marked socialist path dependence that had already opened some channels of participation and that the Trias period was not able to ablosih in four years. We can affirm that democratic

expansion means giving the community an active role in the structure of government, taking advantage of the existence of inherited mechanisms, but opening spaces for new actors and also respecting their autonomous dynamics, something that is sometimes denounced by social movements:

En menor medida. Y yo creo que a nivel participativo, el Ayuntamiento hizo una apuesta muy fuerte para nuevos canales de participación. Que a la vista de los resultados de después eran más las intenciones que la realidad. Tenemos una estructura de Consejos de participación muy amplia. En Barcelona hay multitud de procesos participativos en marcha, pero eso no es indicativo de la calidad de la participación. A veces cuesta cuando hay conflictos, encontrar espacios para discutir de manera ad hoc, o sea, sobre problemas concretos. Es decir, te convocan a múltiples espacios de participación, en los que está la agenda municipal muy marcada y tu propia agenda, pues la metes al final y te dan el tiempo que te dan. También aquí tenemos muchas estructuras participativas que los sectores o los lobbys de poder tienen una presencia mucho mayor que el movimiento vecinal. Eso se vio claro con el proceso para hacer el Pacto por Barcelona después de la Covid, vimos que los actores representantes de los movimientos sociales estaban en una clara inferioridad. Y eso acostumbra a pasar en muchos consejos. Pese a ello, la estructura participativa ha aumentado mucho y en general hay más participación que antes. Eso es así. Pero que no siempre eso significa que haya más participación real. (EP-BAR4).

Yo creo que la otra cosa es que por mucho que dicen de esfuerzos participativos, pensamos que, en urbanismo, por ejemplo, al final muchos proyectos primero se negocian con los propietarios de verdad y después hacer el presupuesto participativo. Y esto se deriva también de que te llega el concejal socialista de turno y se carga el proyecto para hacer lo que él quiera. [...] A veces yo creo que este modo de gobernanza se ha excedido mucho con la participación y la ingeniería participativa. (EP-BAR2).

Nevertheless, we understand that it is a matter of co-producing urban policies by bringing decision-making spaces closer to subaltern subjects and to those who have lost their power over the years (Blanco et al., 2018). We are undoubtedly facing forms in which metagovernance constitutes a space led by the public sector that is placed at the service of the rebalancing of power between actors (and strategic selectivities). Thus, metagovernance slowly (and always depending on the correlation of forces) returns a role to the local state that serves to modify the strategic selectivities constructed during the four years of Trias and the previous years of the socialists. Colibration in this sense

appears in the sphere of meta-governance as a conscious tool of democratisation of inherited governance networks. Examples of this are the countless participatory projects and plans developed within the framework of the Pla de Barris. But on a larger scale, we would find the "Municipal Action Plan", the ICT-based citizen participation platform "Decidim Barcelona" or the creation of the Area of Citizens' Rights and Participation.

The participatory elaboration of the *Municipal Action Plan*, the main guide for the city council policies to "build, think and debate the actions and priorities of this mandate. A step forward in the collective construction of a fairer and more democratic city" (Ajuntament de Barcelona, 2016a, para. 1). Public participation in this process has adopted two main modalities: the digital platform Decidim Barcelona, an open-source website that has allowed citizens to make proposals in five main topics (government, economy, social rights, justice, and environment), and face-to-face meetings with representatives of the political parties and government officials of the city council (Blanco et al., 2019:12). (Blanco et al., 2019:12).

In addition, as Blanco and Gomà, 2019: 66) point out

Los consejos de participación social, las iniciativas de acción comunitaria e intercambio solidario y el ACBI son la triple apuesta de Barcelona para configurar una esfera local potente del Estado de bienestar en clave colectiva, un espacio de trabajo por la inclusión social articulado por la implicación comunitaria. (Blanco and Gomà, 2019: 66).

We consider that it is too early to identify a true embeddedness of participation, especially with a change in the municipal administration, but we can confirm that there are indicators that point to the possibility of building a democratic network or even a proto-assemblage. In this sense, we highlight the presence and the theoretical and practical trajectory that terms such as "social innovation" (Moulaert et al., 2007) are beginning to have in the city of Barcelona (García et al., 2015; Eizaguirre et al., 2017). On the one hand, because dynamics, initiatives, projects, etc. appear spontaneously, such as agro-ecological consumption cooperatives, popular athenaeums or community gardens that, coming from below, manage to maintain themselves over time through stable public-community collaboration (Blanco et al., 2018). And, on the other hand, because these dynamics of social innovation tend to crystallise and establish dialogues between the administration and the social fabric that can become a breeding ground for future democratic innovations.

The latter are born as a response to the instability of governance (Bua, 2019), and we recall that they are "processes or institutions, that are new to a policy issue, policy role, or level of governance, and developed to reimagine and deepen the role of citizens in governance processes by increasing opportunities for participation, deliberation and influence" (Elstubb and Escobar, 2019: 11). Thus, among the possible democratic

innovations in terms of collaborative governance and DDG we find the case of the Citizen Assets Programme (CAP) (Pera et al., 2023), a public policy in defence of the urban commons of the city that seeks to transfer power and management over spaces and facilities rooted in the community to citizens' collectives (Bua and Bussu, 2020; Bianchi, 2020; 2022). Examples are the self-managed socio-cultural centre Can Batlló or La Xarxa de Dones Cosidores (the dressmakers' network), both cases are analysed from this perspective in Pera et al. (ibid.).

In the authors' own analysis (Bianchi et al., 2022), a lack of embeddedness is identified due to factors related to the inherent enclosure tendency of urban commons (Bianchi, 2022), bureaucracy and "some public employees, some politicians and community-based organisations" (Pera et al., ibid.). In this sense, it is worth noting that without a real empowerment of grassroots welfare initiative DDG is absolutely limited to the channels already established for bottom-up dynamics, leaving aside the embeddedness of oppositional protest politics or anarcho-communitarian democratic governance cases (Bianchi, 2023).

DDG regime is still fragile, as it faces age-old power equations pitting bureaucrats against civil society and institutional logics against mobilisational logics and de-mobilisation associated with the waning of the 15-M cycle of contention, whilst the media often rallies against policies that threaten powerful local interests. However, Barcelona's case also shows how local government is "often an arena where alliances across the state-society boundary can develop and produce synergistic outcomes (Heller 2012: 660). (Bua et al., 2023)

Despite this, a gap is identified in neoliberal governmentality (Pera and Bianchi, 2022) which, from a strategic-relational approach, can generate spaces that go beyond the forms identified by Emerson and Nabatchi (2015) of collaboration towards new forms of irruptive governance (Lekue et al., in press). According to Bianchi (2022b: 29)

The paradigm of the common can inspire new municipalist practices in the radical democratisation of local state institutions by creating commons-state institutions. These institutions can enable new municipalist practices, which by their very definition are based on a renewed articulation between state and civil society actors, in a search to consolidate their political project in an institutional form: the commonified state form. This is why new municipalist practices represent a privileged field of experimentation, where the common-inspired state imagery can be used by new municipalist actors to discursively and materially transform the local state, also beyond the local dimension. The commonified state form allows new municipalist practices to respond to the crisis of the privatised state form and the bureaucratic state form, challenging neoliberal capitalism and highlighting the novelty of their political project with regard to past municipalist experiences, such as municipal socialism.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

In addition to the aforementioned difficulties in carrying out public policies in a counter-neoliberal sense, we must bear in mind that the new dynamics, fixes or creative mechanisms of emancipatory regulation have come up against judicial obstacles (Montaner, 2023).

La judicialización del conflicto político a escala municipal en Barcelona está funcionando a tope. Los intereses privados y los lobbies económicos llevan a los tribunales de justicia todos los intentos de re-control público. Yo creo que los dos temas claves han sido la consulta ciudadana por la remunicipalización del agua que lo tumbó un tribunal y el plan de regulación de usos de pisos turísticos, que un tribunal finalmente también lo tumbó. Y ahora se está viendo cómo se responde a eso y cómo se puede salvar. Pero sí, por ahí no hay ningún remilgo. Los poderes económicos llevan a los tribunales de justicia las políticas públicas más avanzadas. Ahí también se ha judicializado el conflicto político y el Poder Judicial activa el lawfare. Que en el caso de AGBAR además con unos terminales muy claros también en algunas fuerzas políticas. (EP-BAR14).

Despite this, in 2018 the “Centre de Recursos per a la Remunicipalització de Serveis Públics” was created with the aim, as Eloi Badía (Barcelona's councillor for the Presidency) pointed out, of “recuperar los servicios externalizados para garantizar su calidad y las condiciones laborales de los trabajadores después de unos años con una clara tendencia de externalización de servicios, especialmente en la administración local”¹⁶². Thus, we can highlight the remunicipalisation of the management of three nurseries or the home health care at weekends and public holidays, as well as services such as the service of care, recovery and shelter for women victims of violence, the housing care offices, the Betevé television channel, the maintenance and pruning service of street trees and the pigeon pest control service (Kishimoto and Petitjean, 2017).

At the same time, efforts have also been made to recover public funeral services after their forced privatisation, and the public energy company “Barcelona Energía” was created in 2018. The public electricity distributor covers the Metropolitan Area of Barcelona and aims to move towards sustainability, self-sufficiency and local energy production. As Angel (2021) points out, such prefigurative initiatives can open the door to contradictions in the local state that open the door to new strategic selectivities and

¹⁶² <https://www.elperiodico.com/es/sabadell/20181219/barcelona-impulsa-una-plataforma-para-facilitar-los-procesos-de-remunicipalizacion-7210324> Last access: 27/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

innovative state practices and forms that can establish a strong local state beyond neoliberalising dynamics.

Barcelona Energia and the municipalist movement more broadly demonstrate the contingency of neoliberal urbanism. More than this, in at least articulating a political trajectory beyond the old binary of privatisation versus top-down state bureaucracy, initiatives like Barcelona Energia help expand the political imagination. While its participatory mechanisms have yet to materialise and while the initiative has yet to fully take-off amongst Barcelona's residents, the initial vision behind Barcelona Energia helps us envision what the democratisation of the urban environment could mean. [...] The initial imaginarity underpinning Barcelona Energia and the municipalist project more broadly helps us grasp what a more democratic city and state might look like, in turn advancing the prospects of their concrete realisation. (Angel, 2021: 542-543).

Similarly, in this strategy of empowering the community through public administration leadership, another axis of action around which several public policies of the commons have focused has been housing. Still struggling with the financialisation of the economy (Charnock et al., 2014), we find a market highly dependent on the FIRE and tourism sectors, which have become more powerful and autonomous over the previous decades. We find an economy with a great weight of the secondary circuit of capital, which indicates, due to its volatility, power and opacity, that, it does not seem easy to try to regulate the market. Thus, as has happened with water or the regulation of the Low Emissions Zone (LEZ), housing policies are not free of obstacles:

En términos de políticas [la vivienda] es claramente un objetivo, porque Colau viene de dónde viene, es el tema de la vivienda y porque se asume que sin unas políticas fuertes de vivienda no puede haber una ciudad justa, cosa que es bastante realista. Y ahí hay muchas, muchos frenos y muchas, muchas complicaciones de escala, de juegos de trileros en política, de judicialización y del poder del sector privado. (EP-BAR8).

An example of this can be found in the measure approved in 2018 that requires 30% of all new housing developments to be reserved for public housing. The aim of this regulation was to increase the capacity of the public sector and achieve a little more than 300 homes per year to be introduced into the regulated market. But the construction sector and FIRE did not take kindly to this measure and decided to stop any new development. This has resulted in only 120 homes being obtained in eight years. With this measure blocked, the City Council has tried to increase the stock of public or socially affordable housing by purchasing housing and real estate at market prices and building municipal housing on its own. And despite having increased the public housing

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

stock from 7,500 to 11,600 homes in 8 years, as the FAVB(a)¹⁶³ points out, "la proporción de pisos públicos está entorno a un 2%-3%, mientras que en Europa se sitúa entre el 15% y el 20%".

Meanwhile, special emphasis has been placed on minimising evictions without housing alternatives. In 2016, the Unit Against Residential Exclusion (UCER) and the Housing Loss and Occupancy Service (SIPHO) were created, known as the "anti-eviction unit", which intervenes in 90% of evictions, stopping 87% of all evictions¹⁶⁴. This unit has seen its staff and budget increase over the last eight years from half a million to 2.5 million euros, which indicates its importance and weight. All these measures have been carried out in line with the measures proposed by the PAH (the 30%, in fact, stems from a campaign initiated by the platform itself, as EP-BAR16 points out), which, although they are often described as insufficient, establish a channel of communication between the administration and the social movement that did not exist before.

La interlocución que tenemos ahora, pues es multiplicada por mil. El Ayuntamiento ahora tiene nos tiene en cuenta, antes escuchaba solo a los constructores y al capital y ahora escucha también a la ciudadanía. Y eso es un gran cambio, lo cual a nosotras también nos obliga a dedicarle mucho más tiempo que antes. Por tanto, está muy bien, pero os vas con cuidado o al final eso te acaba comiendo, porque vas pensando que el político de turno te va a solucionar las cosas y no es así. Ahora te escucha, pero te das cuenta que te escuchará, pero continuará con su agenda política partidista interesada y no ejecutara tantas cosas como dice que le gustaría. (EP-BAR16).

All these initiatives and more (such as rehabilitation or the extension of action to the whole metropolitan area) are included in the "Plan for the Right to Housing 2016-2025":

It includes, among other things, a fourfold increase in the public housing stock, the building of new social housing resulting from cooperation with the cooperative sector and the third sector, a 50% increase in aid to families for rental payment, the strengthening of tools for the management of housing emergency resulting from evictions, the promotion of residential use of empty housing, and public regulation of rental prices. This plan is financed with a €125 million European Investment Bank loan covering 50% of the funds and the city

¹⁶³ <https://www.favb.cat/articulos/carrer/ocho-a-%C3%B1os-de-vivienda-con-ada-colau> Last access: 27/06/2023.

¹⁶⁴ https://www.habitatge.barcelona/es/noticia/el-programa-sipho-de-lajuntament-de-barcelona-guanya-el-premi-mundial-de-lhabitat-de-bronze_1241808 Last access: 27/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

council and private organisations will cofinance the other 50% with 31% and 19%, respectively. (Blanco et al., 2019: 11).

As we can see, the local state is looking for new strategies that will allow it to develop an alternative state project, providing the administration with tools and mechanisms to produce fairer, emancipatory policies that are “decoupled” from the control of deregulated markets and independent of the vicious circle of unlimited investment in exchange value and in unproductive capitals.

Finally, we cannot forget the re-regulation of urban civil society. If we really analyse the forms of regression in the dynamics of neoliberal destruction and creation, we must take into account how the city and especially the citizens adapt to the new spaces that are being produced and have been produced during these 8 years of changing cycles.

This is probably the less discussed issue in the academia, as it requires a previous analysis that examines the new city that is supposed to be regulated. In this sense, the reforms in the regulation of civil society go through the Municipal Action Plan of 2016-2019 and its renewal in the post-pandemic context of 2020-2023. While the latter is entirely oriented towards multi-sectoral recovery after the socio-economic crisis resulting from COVID-19, the former focuses on a different model of security, control and surveillance, reducing public spending and changing the strategy of action. First, society is invited to participate in the design of public security and prevention policies. In addition, an attempt has been made to reconfigure part of the structure of the Guardia Urbana (Barcelona's local police force), converting the anti-riot unit into a new "Emergency and proximity reinforcement unit", trying to shift the police model towards what has been identified by the City Council as a "neighbourhood police force", which is based on:

Mecanismos de recogida de información cuantitativa (denuncias, intervenciones), cualitativa (reuniones con vecinos, comerciantes) y visual (video vigilancia), con agentes «blandos» que buscan ganarse la confianza en los territorios (agentes tutores, agentes mediadores) y con sistemas de integración de la información y de inteligencia, si bien, como reconocen algún os expertos estos aún tienen muchas carencias. (García et al., 2021: 124).

Thus, new forms of space regulation based on proximity, knowledge of the context reality of each neighbourhood, neighbourhood collaboration, etc., are becoming central. In this sense, an attempt has been made to modify the 2005 “Ordenanza de civismo”, which was made tougher during the Trias period, when a homeless person was fined over 7,000 euros for not making "civic" or "correct" use of the public street¹⁶⁵.

¹⁶⁵ https://elpais.com/ccaa/2014/04/17/catalunya/1397755937_337224.html Last access: 27/06/2023.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Colau's government tried to approve a new Coexistence Ordinance to replace this one on Civility. In fact, it approved the text in October 2017, but no political support was available for its definitive approval in the municipal plenary. The draft included a public toilets system, spaces for street music, graffiti and skateboarding throughout the city, and provided sanctions for behaviours related to tourism and nightlife. The draft did not include fines for playing with balls or for homeless people sleeping on the streets. In general, the penalties were reduced in the level of fines to be paid. Finally, there would no longer be penalties for washing in a fountain, and if someone took a shower with soap on the beach, the environmental regulations would be applied to them for polluting.

In the end, this ordinance was never approved, and we can affirm that in this sense there are still steps to be taken to reverse the processes of destruction and creation that criminalise the most vulnerable, as in the City of Quartz. This is what García et *al.* regret (*ibid.*: 149):

A modo de cierre, queremos recalcar que Madrid y otras ciudades del ciclo municipalista (Barcelona, Zaragoza, A Coruña...) perdieron una oportunidad preciosa para explorar todo esto. A pesar de las políticas neoliberales, en los barrios de Metropolice pervive una cierta cultura de la cooperación y un tejido vecinal capaz de lidiar con conflictos estructurales y horizontales. Solo habría sido necesario un impulso decidido, en forma de inversiones en los barrios y en forma de exploración de metodologías comunitarias de abordaje de los conflictos, para dotar a la izquierda transformadora de una agenda propia concernida con la articulación de una vida atravesada por el respeto, digna de ser vivida, en lugar de una copia edulcorada de la seguridad de la derecha.

First intermediate conclusions: Barcelona

As we have seen, in the case of Barcelona, the Socialist Party has been the main protagonist of the changes in the city. The Olympic *boom* marks a before and after, a milestone in the history of the city that places it, if possible, on the world map of cities. The urban transformations of the 1990s occurred simultaneously with the shift from the post-industrial model of declining Keynesian Fordism to new forms of flexible accumulation. "Democratic urbanism", characterised by community-administrative collaboration and the improvement and opening up of public spaces, faded with the emergence of new actors and wealth interests beyond the democratic construction of the city. The use value through which the city was more or less produced became a secondary objective.

The reproduction of a new model of destruction and creation would last until the end of the 2000s. With ups and downs, and with an erosion recognised by all parties after the Forum of Cultures in 2004, we can affirm that we are in a period of roll-out neoliberalism. A deployment of new forms that seeks to project the city internationally, while at the same time seeking to maintain a balance in regulation:

The history of collaborative public administration in Barcelona predates that of the "collaborative moment". Public-private and public-community collaboration had a key role in the governance of the City at least since Spain's transition to democracy. Commentators even talk of a "Barcelona Model" of collaborative public administration (Blanco 2009). The only Conservative administration (2011-15) to have governed in recent history was critical of this approach, but was unable to fundamentally change it due its high degree of embeddedness. The Conservative administration led by Xavier Trias followed a strongly neoliberal policy programme, aiming to develop a budget surplus including, cutting social provisions, privatising public assets and building on the city's competitive advantage in tourism. It succeeded in all three, and generated considerable social fallout in doing so. Combined with the already significant effects of austerity, this animated resistance movements, which led to the election of anti-eviction leader Ada Colau to the City administration on a Municipalist platform in 2015. (Blanco et al., 2018: 717).

Perhaps a slightly pretentious summary, but a fairly accurate one. The authors point out some of the key points in the neoliberal historiography of Barcelona. First, they highlight the pre-existence of a "collaborative moment" in the city, derived from those moments of neighbourhood struggle and democratic urbanism, which determines the ambivalent character of the socialist governments that we have been pointing out. The hegemony of 32 years of government marks the path of the city, which makes it difficult the uprooting and slows down the implementation of Trias's austericist model. Finally, they underline how this period of austerity, halfway between perdurability and conjunctureality (Jessop, 2017) and initiated by Mayor Hereu, opened a window of

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

opportunity for new urban activisms to access positions of power, many of them understood as innovative due to their prefigurative action and politics.

This window of opportunity derived from the crisis and a more democratic trajectory than that of Bilbao in collaborative terms, has been widely explained and analysed (by authors such as Blanco, Subirats and Gomà, among many others), so we will not dwell too much on how this correlation of forces is altered. What really interests us is whether this alteration of forces that derives from the structural and conjunctural conditions in the specific place that is the city of Barcelona, supposes a rupture, firstly, of the regulative idea that strategically determines the dynamics of neoliberal destruction and creation, and secondly (as we will analyse in the following section), whether or not a change of urban regime really takes place.

We can begin by affirming that the post-industrial period in Barcelona has characteristics of traditional government, although relational government practices prevail. These forms of government generate contradictions due to the weight of certain actors in the governance networks. Even so, there is a regulation of the dynamics and strategies of glocalisation. This imbalance is more accentuated from 2011 to 2015 when CiU won the mayor's office. We are moving towards forms and practices of government that prioritise dialogue and relations with the private sector. With decision-making concentrated in the city council, without the decentralised power that had so characterised Barcelona's neighbourhoods and districts; the local state was being hollowed out. As we said at the beginning, the Trias period is a brief moment that can occasionally be understood as a rupture, but also as a continuation. But due to the path dependency already marked by the PSC, for example with Hereu, we do not consider it a rupture (the regulatory idea already existed and was marked by features of regulated deregulation), but rather a moment of acceleration of austerity, of a roll-back of neoliberalism (Blanco et al., 2019), of privatisations that obeys a retraction of the local state coinciding with a moment of crisis.

Finally, as we have seen, we can affirm that the Barcelona of the commons tends towards more reticular governance practices based on social innovation. We could speak of a new democratic urbanism or a "democratic urbanism 2.0", decentralised but with a public leadership that seeks to root power in neighbourhoods and communities. The rupture of the trajectory occurs in this case in the impasse of the "layers of investment", that is, in the continuous interaction of the inherited spatial fixes (of Trias and previously of Hereu) and the emerging spatial strategies of Colau, through the new urban activisms.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

The new municipalism tries to develop strategies in various lines of action linked to the local rather than the global. Although it does not break with internationalisation trends, these are evidently more contained. The new municipalism and the idea of the commons were born out of the struggles to recover the guarantees destroyed during the years of the PSC and the more austere period of CiU. But it is undoubtedly when this municipalism succeeds in becoming institutionalised that the possibilities for change explode (Janoschka and Mota, 2021).

Creative destruction at the spatial level began, as has been pointed out, with the rehabilitation projects and those linked to the Olympic Games flagship projects that fixed capital in space and followed the dynamics of land revaluation and rent gap while the city opened up to the sea (Castro, 2016). The financialisation of the Catalan and Barcelona economy cannot be understood without the differences between the centre and the periphery that were built up over the three decades preceding the commons. The inequalities and imbalances between the central and downtown neighbourhoods and the marginal and peripheral ones have reproduced, as in Bilbao, a two-speed Barcelona. It has also been crossed by the lack of control of a gentrifying tourism that has been adding fuel to a financialisation that exploded with the real estate bubble and consequent crisis.

At this point it is interesting to consider how the city has developed in an uneven way. As in other post-industrial cities, the abandoned, industrial, port, etc. areas are the focus of attention if we want to understand these processes on a spatial level. It is there where the wheel of capital restarts and makes the most of its investments, as we have already explained in the case of Bilbao, and in this case the coincidences are absolute.

But beyond the socio-spatial dimension of the places, Barcelona has tried to position itself in the global market, through its metropolitan area and the economic diversification it provides, disassociating itself from the capital of the Spanish state and creating its own "Model" and later its own "Brand". The change of scale has been a constant, practically from the 1990s to the present day, the difference lies in the strategic use of this metropolitanisation. The expansion of the city generated the crystallisation of inequalities between municipalities, with the richer ones moving away from the city (US-style suburbs) and the poorer ones crowding into dormitory towns. Despite recognising these inequalities, the metropolis has served more as a tourist and economic asset than as a strategic field in which to fight for territorial balance.

Regarding the reproduction of inequalities through governance networks, we should know that, although the city has been regenerated through public-private partnerships, citizens and neighbourhood associations such as the FAVB(a), together with a

decentralised structure, have neutralised a total deregulation of these networks. Despite this, after the analysis carried out we can affirm that the new municipalism has tried to reverse these inequalities and imbalances, exercising leadership in what we have recognised as metagovernance, it has tried to change the course of strategic selectivity by involving subaltern sectors that did not have access to decision-making positions.

This public sector leadership is crucial to understanding the regulatory turn taken by the government of the commons. As we have been able to analyse, it is evident that the actions, projects and strategies of government are attempting to reverse the previous dynamics of glocal creative destruction. It is of little use to us in this research to evaluate whether the change is sufficient or not, whether it has been a radical transformation or whether it has remained halfway. It is better to understand the emancipatory or counter-liberalisation process from the perspective of Brenner *et al.* (2010b).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Irudia 27: Counter-neoliberalisation: future pathways and scenarios

	DIMENSIONS OF REGULATORY RESTRUCTURING		
	CONTEXT-SPECIFIC FORMS OF REGULATORY EXPERIMENTATION	SYSTEMS OF INTER-JURISDICTIONAL POLICY TRANSFER	RULE REGIMES AND PARAMETERIZATION PROCESSES
Scenario 1: zombie neoliberalization	<p>Orthodox neoliberal ideology is severely undermined, but there is a continued neoliberalization of each of the three dimensions of regulatory restructuring, often through technocratic means</p> <p>Crisis tendencies and failures of market-driven regulatory arrangements contribute to a further entrenchment of neoliberalization projects as putative 'solutions' to persistent regulatory dilemmas across scales, territories, and contexts</p>		
Scenario 2: disarticulated counter-liberalization	<p>Tendential mobilization of market-constraining, redistributive, and/or 'push-back' regulatory experiments across dispersed, disarticulated contexts at local, regional and national scales</p>	<p>Continued neoliberalization of transnational policy transfer systems and rule-regimes</p> <p>Counter-liberalization projects remain relatively fragmented, disconnected and poorly coordinated—they have not significantly infiltrated multilateral, supranational, or global institutional arenas</p> <p>Macrospatial rule-regimes continue to be dominated by market logics, despite persistent critiques from extra-institutional locations and 'from below' (e.g. the global justice movement)</p>	
Scenario 3: orchestrated counter-liberalization	<p>Intensified orchestration, mutual recursion, and tendential co-evolution of market-constraining, redistributive regulatory experiments across increasingly interlinked contexts</p> <p>Thickening, intensification, and extension of networks of policy transfer based upon (progressive or regressive) alternatives to market rule</p>		<p>Continued neoliberalization of rule-regimes: counter-liberalization projects may now begin to infiltrate macrospatial rule-making institutions (e.g. the World Bank, the European Union) but do not succeed in reorienting their basic market-driven orientations</p>
Scenario 4: deep socialization	<p>Continued intensification of (progressive or reactionary forms of) market-constraining, redistributive, re-embedding, and socializing regulatory experimentation</p> <p>Continued elaboration and transnational consolidation of market-constraining, redistributive, and socializing forms of cross-jurisdictional policy transfer</p> <p>Destabilization/dismantling of neoliberalized rule-regimes; construction of alternative, market-constraining, redistributive, and socializing frameworks for macrospatial regulatory organization</p>		

Source: Brennet et al. (2010b: 340).

We consider this figure to be one of the keys to this research in order to understand the steps taken by the commons movement and the new municipalism in Barcelona. Since 2015, we cannot talk about roll-out or roll-back, nor can we explain the city from an entrepreneurial logic or from austerity. These concepts obey a trajectory that cannot be changed overnight, but which, due to its conditions, makes it possible to open a crack for change. After this analysis, we can show that a scenario of disarticulated counter-liberalisation has been reached (Scenario 2). That is to say, although at the local level, despite the infinite contradictions, stoppers and blockages, initiatives of alternative regulatory experimentation to the dynamics of neoliberal glocalisation seem to appear, the rest of the scales appear as arenas where market norms continue to be reproduced. So there has been an spatial and structural/institutional transformation of the regulative

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

idea, but as he have seen the change of the local did not mean the change of the global, so the neoliberal trends still impact on the city.

The aim of the analysis of the period of the commons was not so much to point out what things could be regulated, where rights taken away in previous periods could be re-guaranteed, or whether one or another policy was sufficient to reverse the dynamics of neoliberal creative destruction. The objective here has been different; we have certainly tried to show the initiatives, tools, public policies, etc. that have been carried out in a counter-liberalising sense. As we said before, it is of little use to us in this case to investigate what more could have been done, if our aim is to measure the effectiveness of the processes that try to stop neoliberal dynamics. It is more than obvious that this is not the end of neoliberalism and BComú does not obey the canons of action of the Moscow soviets, but thanks to a change of the regulative idea they maybe make a slight change or have set the direction towards a new urban regime.

As Bua and Bussu (2021) state in the final section, it cannot be affirmed that, although BComú breaks with the dynamics of collaborative governance that existed before and even establishes innovative forms in the collaborative governance regime (CGR) (more self-initiated and autonomous), we cannot derive such an affirmation to other fields of analysis and assume that we are facing scenarios of deep socialisation. Nor can we claim that promoting a DDG-like model will lead to dynamics of counter-liberalisation, as such dynamics require other strategic fields of action that reverse previous policies and strategies of creative destruction.

RESULTS AND CONCLUSIONS: URBAN REGIMES IN BILBAO AND BARCELONA¹⁶⁶

As we have pointed out in the theoretical section, if we want to analyse the processes of change and continuity in urban regimes, we cannot only pay attention to the regulative idea and the greater or lesser control over the dynamics of glocalisation that are applied through state practices and strategies. Thus, as we said in the presentation of the analytical section, it is necessary to understand the “responses that urban regimes have been giving to the different glocal tendencies of neoliberal creative destruction, emphasising that these responses hide a hegemonic vision which, together with the different variables in Taula 12, determine the form and transformation of an urban regime”. And this is the main point of this last section. What we are going to present in the following lines is the relevance of the results and the contribution we believe this research thesis makes.

In the following, taking as a reference the framework we have been developing on the variables that determine the form, democratic quality and reproduction of urban regimes in the Taula 12, we will analyse the cases of Bilbao and Barcelona. We will do so together, since, after analysing the regulative idea, we argue that there are similarities between the two urban regimes that allow us to explain the two cases. We will pay special attention to the turning point that derives from the financial crisis at the end of the first decade of this century, as we consider that there is a change in the trajectories of these regimes, especially in the case of Barcelona.

The historiographical overview of both cities that we have carried out throughout the analytical section provides us with invaluable information to carry out the analysis we have mentioned. Moreover, we can affirm that some of the sections to be studied have already been presented in the historical contextualisation of the cases and in the section where we analysed the mechanisms of neoliberal creative destruction. While it is true that in the course of this analysis some interesting results have emerged in relation to urban regimes, in this case we will try to highlight them and thus complete an investigation which, let us remember, also tries to explain why and how the new actors reverse the neoliberal structural determination of the urban regime.

¹⁶⁶ We strongly encourage the reader to read the intermediate conclusion sections for each city before reading this final compilation section.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

As we have seen in the section on the mechanisms of urban destruction and creation, the urban regime in Bilbao has maintained a stable regulation over time. Since the commitment to change at the beginning of the 1990s, the idea has always been the same, and we have tried to explain it as a regulated deregulation. That is to say, the local institutional apparatus has been an important regulatory actor, knowing how to adapt the most tending moments towards roll-out or roll-back neoliberalism depending on the interest it had. We can say that the BNP has been able to maintain a hegemonic position in the city and, thanks to a shared vision at different levels (Provincial Council and Basque Government), state projects and strategies for the territory have followed one after the other without great ups and downs.

Barcelona, on the other hand, is rather more interesting, as the tensions and conditions for a stable or strong regulatory idea are weaker. Certainly, Barcelona, like Bilbao, embraced the idea of urban entrepreneurialism in the early 1990s or late 1980s. The Olympic Games represent the same rupture as the Guggenheim Museum: "the Olympic Games in Barcelona or the Guggenheim Museum in Bilbao clearly shows the transition from Asymmetrical Keynesianism to the Glocalisation Strategies phase in Spain". (Martí-Costa and Tomás, 2017: 9). And although the Socialist Party remained for 32 years at the helm of local institutional power, hegemony and control over the territory was not totalising.

We have already noted the disputes related to the AMB and pointed to a kind of two-party system between the Catalan right nationalist, who did not come to power until 2011, and the socialists themselves. Coming from a trajectory that can be described as more democratic, socialist Barcelona was plagued by contradictions. In the previous section we saw how Maragall himself understood the city as a private enterprise, something that would not differentiate him so much from Trias. But the socialist period would be characterised by the maintenance of some regulatory mechanisms that generated a mode of economic regulation, different from that of Bilbao. We are not talking about the control and regulation of neoliberal globalisation strategies, since this did not exist, and this is demonstrated by the financialisation of the economy, the gentrification of certain areas, the socio-spatial inequalities between neighbourhoods, etc. Rather, we are talking about a conception of the city and a "Barcelona Model" that had the capacity to project the combination of an enterprising, creative city, etc. close to its citizens, decentralised in districts that more or less gave a certain accessibility to the demands of subaltern actors.

Socialist regulated deregulation was accelerated by CiU in 2011. The change in the correlation of forces explained by authors such as Blanco et al (2018) among others, through variables such as the greater embeddedness of participation and collaborative

governance, the financial crisis and the new urban activisms, deepens the dynamics that were already taking shape with the last socialist government. Austerity, understood as a moment of roll-back, is also explained through the creative destruction of urban assets, spaces and services and through a re-concentration of power in the figure of the local institution. By this we mean the centralisation of power, above all in Mayor Xavier Trias and his right-hand man Antoni Vives. We have also been able to identify this re-concentration in Bilbao in the Iñaki Azkuna-Andoni Aldekoa binomial, just as we have also identified policies of cuts and austerity. But the differences have become apparent in the course of the analysis. Bilbao's urban regime shows a strength that Barcelona's regime does not, at least since the Forum of Cultures in 2004. In fact, at the same time that Trias obtained victory and ousted the PSC, Iñaki Azkuna obtained an absolute majority. We must recognise, on the other hand, that in Bilbao there are hardly any counter-hegemonic or subaltern actors that are sufficiently organised around issues related to the right to the city or urban social innovation (Eizaguirre, 2018).

Social movements, in some cases more autonomous than others, have not comprehensively questioned hegemonic state projects and strategies, nor have they proposed alternatives beyond counter-projects for specific neighbourhoods. Access to participation and the opportunity to open real channels of collaboration has always been closed, although, after the change of government and mayor in recent legislatures, there has been a slight change of trend towards a certain degree of openness in this sense.

As we have seen, the instability in the correlation of forces that emerged at the end of the first decade of the 2000s was far from stabilising in the following years. Thus, 2015 saw the rise of the new municipalism and the defence of the commons. As we have seen, the first counter-neoliberalising institutional arrangements take place within the framework of the regulatory idea of the local state, that is, trying to reverse the mechanisms of creative destruction that have been occurring throughout the socialist decades and the mandate of CiU. This allows us to answer, in a way, a part of our hypothesis, assuming that there is, in the first of all, a rupture with the trajectories of creative destruction, but then we will try to resolve whether the years of government of the commons have really meant a change of urban regime or whether, on the contrary, this transformation has not come to pass.

Firstly, we must bear in mind that we are analysing cases where the neighbourhood movement, after having been a fundamental actor in the late-Francoist period and the following years of the formation of local administrations, lost a great deal of power and became, to a greater or lesser extent, a secondary actor in the networks of local government. Therefore, power and its resources are to be found in the city councils and

in new public, private or public-private actors, who are the ones producing the new city. This demonstrates a specific strategic selectivity, which tends to facilitate the access of the FIRE sector and private interests, as opposed to the concrete demands of the neighbourhoods. The hegemonic vision of the city is constructed through entities such as Bilbao Metr poli 30 in Bilbao, and in both cities the aim is to project an attractive city for the world through the regeneration of specific spaces, especially based on the recovery of waterfronts. In this sense, large-scale actions are prioritised in some places over others, Abandoibarra, Zorrotzaurre, the Olympic Village or 22@, concentrate the urban planning attention, as opposed to peripheral or more degraded neighbourhoods such as Otxarkoaga, Rekalde, Nou Barris or the Raval, where rehabilitation plans have never been sufficient.

The majorities of the BNP and the PSC allow the construction of a vision of the city that is broadly supported in quantitative terms, but which hides inequalities that crystallise the tendencies of uneven spatial development. Undoubtedly, we can affirm that the state strategies and projects developed in areas of opportunity that have determined the urban trajectories of both cities have not been planned with an integral vision of building a fairer city. The accumulation strategies, the state project and the hegemonic vision serve the interests of positioning the two cities in international markets, the higher the better. This has been done in several ways, mainly related to the attraction of foreign investors in the space. The promotion of a “creative city” and the “entrepreneurial city” obey these objectives, the weight of the FIRE sector and services with high added value, the commitment to new technologies and the city as a showcase for major events is far from being an industrially innovative power, as Mulvad (2015) explains in his analysis of the cases of the Chinese regions of Guangdong and Chongqing.

We are faced with state projects that tend towards neoliberal forms of promotion or adjustment based on neo-corporatism and neo-statism. Understanding state projects and strategies under this first paradigm, we can understand how public-private relations have been strengthened, giving, as we have seen, greater importance to innovation, the expansion of the knowledge economy, and the structural competitiveness of the territory. On the other hand, neo-statist features can be found in the certain regulatory control exercised by both the BNP and the PSC during their periods of government. These strategies are particularly striking because they contradict the classical neoliberalism of the 1970s, “pero conectan, como en el caso del neocorporativismo, con el legado ordoliberal, como son la protección de sectores estratégicos” (Ahedo y Telleria, 2020: 28).

The Trias period has often been presented as an acceleration of neoliberal creative destruction, which we attribute to an inclination towards more neo-corporatist

tendencies. In a context of crisis, these state strategies and projects tend to intensify, an example of which is the new Port Vell Marina. Based on the FIRE sector, tourist promotion and the primacy of the exchange value of urban space, the local state takes on a role far removed from protection or regulation. This, which is so evident in Barcelona and can distort the hegemonic vision stabilised in the city throughout the socialist period, is not found in the last legislature of Iñaki Azkuna. Although we have also identified processes of creative destruction in terms of austerity, we do not see a deregulatory tendency, rather the opposite.

The analysis we make has to do with the stability of a hegemonic vision that has been maintained over time. We are talking about what Mulvad (ibid) himself identifies as the “middle-class 'rule of law'”. Asking himself “what is the social class base of either model?” he answers that the liberal model of Western cities has been “to coopt the (urban) 'middle class' to take part in the political process through institutionalised channels, and is thus not 'aimed at those left behind, but at those who have profited from the economic boom'” (Mulvad, ibid.: 215). Thus, in both cities under study, we have observed how public policies have not been aimed at reducing the differences and gaps between the richest and the poorest (as can be seen in the data on urban vulnerability), but at maintaining a stable, productive middle-class civil society that is not disrupted by subalternities. This is where we consider that the “power to” and “power over” of which Davies and Blanco (2017) speak resides, which allows us to identify over whom and for whom we govern, thus determining the governability and stability of governance networks and of the municipal governments themselves.

We start from the conception of a type of power with features that lie between the command power and coalition power, but with a primacy of preemptive power (exercised, in fact, strategically). Above all, in Bilbao, the first form of power is clearly seen in the period of Iñaki Azkuna's absolute majority, while coalition power can be seen in the different coalition governments that have existed in both cities. In Barcelona, the power of command has been more an occasional expression, rather than a normative or systematic type of power. Nevertheless, we consider that the greatest weight in modern governance networks is exercised from “preemptive power”. Public leadership is important in maintaining regulated deregulation and deciding which actors are given greater weight in the network

However, if we look at the governance of the Commons, we see clear alterations. We are not faced with an extractivist model of urban space, but one that seeks to strengthen the value of its use. Despite continuing to prioritise projects that may reinforce the centre-periphery dichotomy, such as the Eixample Superblock project or the reproduction of urban vulnerabilities sustained over time, the truth is that the flagship

project that we consider the Neighbourhood Plan aims to influence the socio-spatial rebalancing of the city, investing large amounts of money in the neighbourhoods. This, in addition to reversing spatial selectivities, reminds us of the already announced change in strategic selectivities that the new power of the Commons intends to establish, giving back to the actors rooted in the neighbourhoods and the community a fundamental role. A “preemptive power” is exercised, as we see, in order to return power to the community, the public leadership of the governance networks makes it possible to balance or colibrate the differences between more and less powerful actors.

It is a new model that for us transitions from the neo-corporativist model to a more neo-communitarian one, more focused on social cohesion and restricting free market competition. This is due to the importance and weight of a *path dependence* that marks the possibilities for action and alteration of the new actors coming to power in Barcelona, dependent on the *layers of investment* we mentioned earlier. In this sense, the new municipalism has not completely rejected public-private relations, which requires understanding that these can occur under democratising logics (Subirats et al., 2008; Martínez, 2019).

We cannot say that the hegemonic vision of the local state has changed too much with the arrival of the Commons. We really believe that the main target of local public policies, as well as the government's agenda, has not broken with the previous dynamics of defending the middle class. That is to say, the variations have not been so great, and this is what the people we interviewed told us. But it is true that the new municipalism in Barcelona broadens the axis of action and the hegemonic egalitarian vision extends to the metropolitan area, which aims to reduce the inequalities that generate uneven spatial development and the spatial division of labour in the region, not only in the central urban area. Thus, examples such as housing policies, public control of capital gains extraction processes or attempts to remunicipalise public goods show variations in the principles that govern the hegemonic vision of the local state in Barcelona.

Similarly, there is also a change in economic development strategies. Following Stone's (2004; 2005) theory, we could only affirm that there is a dominant urban economic development, which is based on the ideas of strengthening a “corporative center”. But following the variables that Imbroscio (1997; 2004b) detects for the empirical measurement of economic development strategies, we can affirm that Bilbao and Barcelona (prior to the Commons) obey, to a certain extent, the prototypical alternative form of “entrepreneurial-mercantilist strategies”.

To generate new “entreprise development” cities would provide “seed capital” for star-ups and expansions of business unable to easily obtain financing from conventional sources (see

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Schweke, 1985). [...] cities might offer “micro loans” (of approximately \$5,000) to individual entrepreneurs wishing establish small-business “incubators”. (Imbroscio, 1997: 54).

This responds to the projects that not only in Bilbao, but also in Barcelona aim to promote entrepreneurship. The training of new entrepreneurs and the strategies of entities such as Barcelona Global or Bilbao Ekintza itself adhere to this logic of boosting local economic activity through entrepreneurship and knowledge. But the truth is that economic development in both cities is marked by the decapitalisation of a skilled workforce. In reference to the industrial sector, we have seen how there has been a decrease in the number of workers in the central city, which points to a development of the service sector of both urban economies and questions both, the human capital moulded during the years of industrialisation, and the community stability of the particularly industrial cities.

Let us remember that Imbroscio's vision is based on North American territories, which are very different in many aspects from those of Europe. That is why when he points out that we must pay attention to the balance in the “public balance sheet”, we can interpret it as the budgeted public-community welfare expenditure for each year. Thus, we can point out that, although Barcelona has dropped in the ranking, since 2010 both cities have been at the top of the ranking of municipalities that spend the most on public-community¹⁶⁷ welfare in Spain (according to studies by the Observatorio de Servicios Urbanos). Although it is not absolutely related to building a fairer city, in this case we could not identify this as a mercantilist strategy, nor as a strategy to strengthen a “corporative center”, since we are dealing with strategies that *a priori* should be redistributive. Even so, they can be interpreted as institutional fixes that cover the absence of policies that truly prioritise use value over exchange value, for example, in areas stressed by touristification and gentrification, such as the two old town centres of the cities we studied.

It is precisely in Barcelona where there is a considerable difference with the change of government in 2015, and that is that the government of the Commons allocates 12% less of the budget to this type of expenditure than the previous government of Xavier Trias¹⁶⁸. But we must remember that the budget item for public-community welfare expenditure does not measure the 150 million investment made for the Neighbourhoods Plan, nor other types of items also dedicated to redistributing wealth, which did not exist before. Thus, the Commons have given greater attention to fixing

¹⁶⁷ We include in community public welfare expenditures those related to services such as waste management, street cleaning, water supply, sewerage, funeral services and lighting.

¹⁶⁸ <https://www.osur.es/nota-de-prensa/barcelona-reafirma-su-tendencia-a-la-baja-en-el-gasto-en-seguridad-transporte-y-vivienda/> Last access: 03/07/2023.

local capital in the community space, trying to establish fairer social relations in the city, which leads us to identify a certain economic localism that generates a greater rootedness of the economic development strategy and does not depend so much on the recurrent volatility of the secondary circuit of capitals. Imbroscio also mentions the creation of new modes of business organisation linked to the community, such as cooperatives. We have already seen how Barcelona Activa has proposed initiatives of this type. In contrast to this type of initiative, which we do not find either in Bilbao or in Barcelona prior to the Commons, we find more traditional models of public-private partnership where collaboration is established between the public sector and a holding of private companies.

That said, we can assume that Ada Colau's Barcelona is committed to an “alternative strategy of community based economic development”, not led by the third sector, but by the local public power. Beyond a rebalancing of the “public balance sheets”, it seeks to establish methods of social innovation, strengthening, for example, initiatives that want to create alternative consumption groups (Blanco et al., 2015). This community based economic development seeks to recover weakened human capital through community impulse. In other words, it is not so much about feeding individuals to become entrepreneurs, but about educating and providing tools for the development of the entire community.

At this point, we must realise that what determines the democratic quality or the political-economic dynamics of the local in relation to the global and the management of the spatial and institutional structures of cities is not only the processes of creative destruction, but also the attitude with which one responds to these processes. When we talk about the reproduction or transformation of urban regimes, continuities and ruptures in broad terms, we have to abstract and focus on the holistic view of urban trajectories. We need to talk about state and strategic projects, the relationship with *path dependency* and strategic selectivity, economic development strategies or the participatory or governance model being promoted. Likewise, it is necessary to be aware of how the multi-scalar character of the local state affects continuities and ruptures in the trajectories of urban regimes, since, as we can see in Bilbao, the alignment of governmental forces and agents allows for greater ease of government, while in Barcelona, the interests of a strong or weak AMB, as well as the changes of government in the Generalitat have contributed to making the governability of the capital of Catalonia more difficult. Thus, we can affirm that the study of the regulative idea that each hegemonic power has developed gives us an idea, but as we can see, we have needed to look at the whole story to understand the how and why of regime change or continuist dynamics.

CONCLUDING REMARKS

Thus, with all this, we can turn to Stone's restricted view of the types of urban regimes and affirm that one cannot classify a type of urban regime in absolute terms, and even less without taking into account the economic policy that governs it. Nevertheless, after the analysis presented so far, we could say that Bilbao is moving from a post-industrial development regime, where the need to grow and seek a "raison d'être" on an international level leads it to make a strong commitment to urban regeneration that attracts capital and investments that are fixed in the space; towards a progressive type of regime. Typical of development regimes are public-private partnership models that emerge through convincing public action to gain the confidence of the private sector. The great urban transformations that took place in Bilbao were projected under the win-win logic of both sides, and under a rigid inter-institutional support leaving aside any kind of participation of actors whose interests are not limited to squeezing the use value of the places. This reading may be valid for the 1990s and the early 2000s, but we consider that the type of urban regime, as we said, transitions towards a more middle-class progressive type, also emphasising creativity and its class.

Although it could be said that there are still "moments" that bring back features of the "development regime", in general terms, we can say that in Bilbao a regime that ambivalently tries to regulate the current processes of creative destruction in the cities and in the forms of governance is established and maintained. The financial crisis of 2008 recentralised a power that was already not very decentralised, closing access and reinforcing a very clear strategic selectivity, which seems to be gradually (slightly) opening up again. Moreover, public policies to control urban glocalisation strategies are contradictory, promoting *boosterism* and trying to (slightly) regulate the processes of touristification of certain areas. Some might think that we are faced with a more conservative or "maintenance" regime type, but we believe that these characteristics obey more to specific cases than to general dynamics, since we cannot say that a party like the BNP that has maintained its hegemony for more than four decades can only be sustained by periodic approval through the ballot box. Similarly, we believe that the progressive urban regime gives us more room for manoeuvre in the interpretation of such regimes in medium-sized cities like Bilbao, where the "entrepreneurial city" blurs with the "creative city", the "knowledge city" and the "entrepreneurial city", making them all faces of the same dice. It is important to take into account the variable of size, since in Bilbao regulatory experiments have the capacity to be more easily altered if they do not work. This allows neoliberalism to adapt as it implies a slower investment in the territory and a slower attraction of capital, which forces the dynamics to be more sustained over time and therefore more controlled and regulated. In Barcelona, on the

other hand, the magnitude of the city and its size mean that experiments take place in a much more risky arena and capital fixation is more volatile, where reversing actions and decision-making is more complicated once the glocalisation strategies have been deployed (e.g. the platform economy and the city's *uberisation* processes). This also explains the different spatio-temporal horizons and strategies of the two cities.

On the other hand, we find the path taken by Barcelona. We will surely begin the trajectory from a shared starting point. That is to say, we are faced with a post-industrial city where all efforts are directed towards trying to attract, through major transformations (if before it was the Guggenheim Museum, now it is the Olympic Games), new capitals related to the secondary circuit of capitals. This development model differs in part from Bilbao's, as it does not attempt to soften a certain latent opposition in the city since the years of democratic urbanism, mainly because it is based more on coalition power than on command power. Opposition to this urban regime can be identified in moments such as the disastrous Forum of Cultures in 2004, which was intended to mark another milestone (like the Olympic Games) and whose outcome is widely acknowledged as a failure.

At this point, many of the people interviewed identified a before and after in the urban regime, a moment of too severe contradiction. We would therefore be entering the swampy terrain of having to point out a specific urban regime model after this moment, but what is certain is that this (development) is a type of urban regime from which Barcelona did not completely disassociate itself until 2015. It is true that the socialists built a regime whose *target* of government was mainly the middle class, but the more the policies of international promotion of the city, of internationalisation and attraction of investors and capital advanced, the more the territorial differences and the spatial division of labour widened at the metropolitan level. A metropolis that has served as an inter-institutional battlefield. And the fact is that, unlike Bilbao, Barcelona has almost always seen a political stumbling block at the supra-municipal level, something that might seem contradictory to the primacy of coalition power at the municipal level, certainly based on greater decentralisation compared to Bilbao. Moreover, these policies of *boosterism* or city branding and the transition from "model" to "brand" (pre-Trias) differ head-on with the regulatory control of socio-spatial inequalities also at the municipal level, widening the gaps between the centres and the peripheries.

This hesitation, but at the same time balance between the developmental and progressive regimes, would be broken with the arrival of Xavier Trias and Convergència i Unió in the consistory. However, this does not mean a break with the path, but only with the indecision, since more support was given to one (development) than to the other (progressive). Considering the study carried out in the preceding pages, we believe

that the dynamics of austerity and *roll-back* are the result of an attempt to resume a development regime focused on reversing the effects of a crisis which, due to the high level of financialisation (especially of the family economy), had major socio-spatial consequences. The examples are endless, but we can identify once again the great milestone and flagship project of the Port Vell Marina. Once again, the idea was to bring back the confidence of investors who would relaunch Barcelona's economy, thus intensifying the clearly entrepreneurial city, without cover. Citizen participation would be reduced to standardised and limited channels, and the new consistory would have a multi-scale alignment that would give it greater margins for action due to a shared strategic vision for the city on the part of the Generalitat de Catalunya, the AMB and the municipality. We conclude by affirming that Trias' four years do not break with the established, nor do they generate a new urban regime in the city. We reaffirm our position that points towards an acceleration of policies recognised as neoliberal, entrepreneurial, etc. and a return to an urban development regime as a provisional response to a crisis.

At this point, we cannot affirm that the urban regimes in both cities have run one hundred per cent parallel, but we can point out that the moments of neoliberal roll-out and roll-back have occurred simultaneously. The first can be explained as a neoliberal roll-out of post-industrial growth, and the roll-back has its *raison d'être* in the austerity policies and cuts carried out in both cities, especially in the 2011-2015 legislature where decision-making power was centralised in the administrations and especially in the city council and the mayor's office.

So, what we can say is that the unstable regime developed by Trias would come to an end with the arrival of BComú and the new municipalism in the city council in 2015. The instability in the correlation of forces exemplified by Trias' victory in 2011 projected an alternative regime that Barcelona had never known before. We are at the beginning of the construction of a new radical urban regime, whose aim is to expand opportunities for the lower classes.

We are talking about a regime type that has very specific characteristics. Based on the idea of the right to the city, it targets poorer or impoverished classes, which previously probably recognised themselves as middle classes. Aiming to reduce differences and imbalances in the city, the hegemonic strategic vision moves away from growth at the expense of high-profile international investments and projects. Thus, it seeks to reconnect the public with the community, through an economic policy (e.g. Neighbourhood Plan) rooted in the specific needs of each neighbourhood.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

We take up the preliminary analysis and the first conclusions reached by Blanco (2015: 129), after a brief study of the urban regime in Barcelona before the deployment of the new municipalism. The author points out that:

The analysis of the Barcelona case also illustrates that urban regime formations are neither so coherent nor so stable as a focus on cities as a whole tends to suggest. Regime formation varies, not only across cities but also within cities. The urban governance literature should pay attention to the spatiotemporal variation of governance within cities, the different types of coalitions built around different issues (and across urban spaces) and their relative weight over time. The prospects for urban democracy are not only determined by the evolution of structural forces like the 2008 crisis or global neoliberalism. They are also influenced by the outcome of political competition between alternative coalitions within each city.

The Barcelona of the Commons, as we pointed out in the analysis of the regulative idea, is in an incipient moment of regime rupture, but after the analysis carried out in this thesis we cannot affirm 100% that we are in the midst of a regime change in absolute terms. There are ambivalences in the different variables studied that determine a change and others that point towards certain continuities. Even so, we are clearly facing institutional experiments in radical welfare reform and novel forms of state participation. Moreover, we can affirm that the correlation of forces ambivalently allows, while at the same time blocks and slows down, democratic changes in the urban regime. As EP-BIL10 pointed out when entered the municipal government, "*el carro ya esta funcionando y es difícil de cambiar salvo algunos elementos. Ese era el objetivo cuando entramos nosotros*", i.e., the dependence on the trajectory and the need/obligation to count on both subaltern and non-subaltern actors demands a higher level of negotiation in a regime where coalition power prevails, which does not allow for the clear construction of state projects and new hegemonic visions that are truly groundbreaking or revolutionary.

It is more than obvious, and this has been demonstrated through the study of the regulative idea, that we are not facing the debacle of capitalism or neoliberalism as we have known it up to now in the case of Barcelona, nor are we facing a Bilbao where the development regime has not undergone any changes. Barcelona finds itself in a stage of resistance to the dynamics of neoliberalisation and in a scenario of disarticulated counter-neoliberalisation. This has led to the neoliberal dynamics of uneven spatial development and the sway of capital at the urban level being blocked by public policies that prioritise use value over exchange value¹⁶⁹, thus leading to a restructuring of the

¹⁶⁹ In the case of Barcelona, it is worth mentioning the attempt to add a gender perspective to the production of urban public policies through the "Manual de urbanismo de la vida cotidiana" (Ayuntamiento de Barcelona, 2019).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

city's space and neighbourhoods. In this sense, spatial production as a mere commodity is paralysed, , and the form in which it is produced is changed as an ideologically and strategically determined "structuring structured structure", moving it away from extractivist and accumulation logics and towards more democratic logics that extend to the whole city.

One of the strengths of Barcelona's new urban regime lies in the capacity to co-govern and give accessibility to subaltern classes organised through *grassroots welfare initiatives* that produce horizontal networks of DDG and open up the opportunity for greater levels of embedded participation. For us this involves an assemblage of actors as well as spaces and temporalities, which is explained through the co-government of urban commons. This is a practical approach to guaranteeing the right to the city.

Despite this, resistance to the process of advancing the new regime is to be found in the type of power based on coalitions. Both the PSC and Manuel Valls' party are opposed to the process of regime change, which limits the local state's own capacity to develop alternative forms and points to the dysfunctionalities of the hegemonic project.

In Bilbao, resistance to regime change is difficult to identify. Beyond the risk of trying to regulate deregulation (there is a danger of more cases like the Water Consortium, but on a larger scale), it is difficult to identify gaps of "weakness". There is, in this sense too, a danger that the swinging movement of capital will get out of control. This movement, which caused capital to fix itself in industrial spaces, abandon them and then fix itself there (in that renewed spaces) again, is a circular process. But with it, if rebalancing or compensation policies are not carried out to guarantee spatial stability and to somehow avoid the swinging movement, socio-spatial problems related to gentrification and touristification can appear and become even more acute in the future.

The corporate or "managerial" management of participation, based on hierarchical GDD logics, makes it impossible to establish horizontal networks of collaboration that can root and can establish the necessary groundwork for a possible/future change of regime. Thus, under a clear command and hegemonic vision, the state project and strategies do not find direct containment, neither by the more traditional social movements, nor by the new urban activisms, which are very weakened by the absence of channels of communication with the city council. We are faced with a very stable and long-standing correlation of forces that shows no sign of weakness or openness. On the other hand, the fact that Bilbao did not suffer the violent consequences of the financial crisis that Barcelona did at the end of the first decade of the 2000s also explains, to a certain extent, the absence of alternative prefigurative policies on the part of the associative networks.

We also consider it important to point out how the figure of mayors has helped to recognise periods and even urban regimes, at least their orientation. Thus, we have spoken of the Maragall period, the Trias period, the Colau period or the Iñaki Azkuna period. As Ponzini and Rossi (2014) pointed out, the role of mayors plays a vital role in the creation, stabilisation and replacement of local regimes and states, which is why, in addition to all the actors mentioned throughout the research, we consider them to be important actors when it comes to understanding the trajectories of divergence or continuity.

We recall that from Urban Regime Analysis and its theory, an urban regime is created through an informal but relatively stable group of public and private actors who, thanks to their access to institutional and economic resources, provide stability to make urban governance decisions and *solution-sets*. We recognise that urban governance is a neutral term to refer to relational mechanisms, whose various actors intervene in public decision-making, so "urban governance" is not synonymous with democracy, since the relational mechanisms make it possible to articulate interests, exercise rights and obligations, and mediate in conflicts between actors, whether or not they are democratic (Centelles i Portella, 2006). In this sense, the New Municipalism does not again hierarchise decision-making, returning to more traditional forms of government, but rather, taking advantage of the opportunity presented by the new structure of urban governance, it strategically uses institutional power to rebalance the non-democratic strategic selectivities established in previous periods of government.

Therefore, it does not contradict what has been presented so far. The situation of rupture that we have explained coincides with the points of rupture presented by Orr and Stoker (1994), who point out that transformations are explained through the emergence of a conflict that presents organised actors with the intention of carrying out, in the first of all, an alternative and novel experiment. This experiment has to be institutionalised, in a compulsory way, as is the case with BComú, around a new ideological paradigm that implies a change in economic policy. According to Casellas (2005: 146), "being able to set up an alternative regime reflects a considerable expression of power".

Finally, we consider it important to highlight the contributions made by this research, both at the empirical level, in the comparison of the two cities, and at the theoretical level, because it allows us to critically review the literature. As acknowledged at the beginning and presentation of this research, the wide field of study offered by urban studies forces us to try to "put limits to the sea" and reduce our case study and the theoretical volume used. Thus, we consider it important to enrich our analysis of future lines of research with the feminist postcolonial urban perspective in order to be able to

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

continue analysing the new reactionary dynamics and tendencies that seem to be emerging in various parts and cities of Europe.

Having said this, we can conclude by affirming that the point of rupture lies in the weak or stable correlation of forces, and also in the trajectory that both cities have in the way of doing politics and structuring the balances of the governance networks, which determines a more or less rigid regulatory idea that allows for regulatory alternatives and a different urban regime to be produced. But we must bear in mind that this correlation of forces is not only measured in the electoral hegemony of a party or in the possible instability derived from an economic crisis; variables such as the hegemonic vision that emerges from state projects and strategies as well as the other variables identified in Table 12 are key factors when it comes to understanding the trajectories and possible fractures.

Looking at the tip of the iceberg, we could affirm that the absence of an imbalance of forces has meant that, in Bilbao, there is a continuity in the regulatory idea which, together with other variables, has led to the achievement of an urban regime that continues under the trends and strategies of neoliberal deepening in a variegated context. However, in Barcelona, the fact that this imbalance in the correlation of forces has occurred may have opened the door to different episodes in the trajectories of the urban regimes that have been developed since the 1990s and after the crisis of the late 2000s.

As a final note, on the other hand, we conclude by also ruling out the socio-economic and financial crisis of the late 2000s as the only explanatory variable capable of reversing the ways in which urban regimes are produced. Nor can it be understood as the only trigger that produces the necessary instability or imbalance in the correlation of forces.

BIBLIOGRAFIA/BIBLIOGRAPHY

- Aglietta, M. (1979). *A theory of capitalist regulation: The US experience*. London: NLB.
- Agnew, J. A. and Corbridge, S. (2006). *Mastering space: hegemony, territory and international political economy*. London: Routledge.
- Aguado-Moralejo, I.; Echebarría, C. and Legarreta, J. M. (2019). Aplicación de un análisis clúster para el estudio de la segregación social en el municipio de Bilbao. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 81, 2763, 1–35. <https://doi.org/10.21138/bage.2763>
- Ahedo, I. (2010). Acción colectiva vecinal en el tardofranquismo: el caso de Rekalde. *Historia y Política* 23, 281-302.
- Ahedo, I. and Telleria, I. (2020). Neoliberalismo. In Antón, J. and Torrens, X. (Ed.). *Ideologías y movimientos políticos contemporáneos*. Madrid: Tecnos. 370-420
- Aalbers, M. (2016). Regulated deregulation. In Springer, S.; Birch, K. and MacLeavy, J. (Ed). *Handbook of Neoliberalism*. London: Routledge. 563–573.
- Albrechts, L. and Swyngedouw, E. (1989) The challenges for regional policy under a flexible regime of accumulation. In Albrechts, L.; Moulaert, F.; Roberts, P. and Swyngedouw, E. (Ed.). *Regional Policy at the Crossroads: European Perspectives*. London: Jessica Kingsley. 67-89.
- Althusser, L. (1974). *Ideología y aparatos ideológicos de Estado*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión.
- Altuzarra, A.; Álvarez, I.; Martínez, E. and Rodríguez, A. (2018). Diferenciación socio-espacial urbana: mapa sintético de la estratificación de los barrios de bilbao. *Scripta Nova*, XXII, 601 <https://doi.org/10.1344/sn2018.22.21273>
- Altvater, E. (1992) Fordist and post-Fordist international division of labor and monetary regimes. In Scott, A.J. and Storper, M. (Ed.). *Pathways to Industrialization and Regional Development*. New York: Routledge, 21-45.
- Alvarez, M. (2014). La ciudad en la economía de la experiencia y el rol de los ciudadanos. Necesidad de participación ciudadana en Bilbao. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 18, 493 (10).

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Amin, A. (2000). Post-Fordism: Model, Fantasies and Phantoms of Transition. In Amin, A. (Ed.). *Post-Fordism: A Reader*. Cambridge: Blackwell. 1-39. <https://doi.org/10.1002/9780470712726.ch1>

Amin, A. and Thrift, N. (1992). Neo-Marshallian Nodes in Global Networks. *International Journal of Urban and Regional Research*, 16(4), 571-587. <https://doi.org/10.1111/J.1468-2427.1992.TB00197.X>

Amin, A. and Malmberg, A. (1994). Competing structural and institutional influences on the geography of production in Europe. In Amin, A. (Ed.) *Post-Fordism: A Reader*. Cambridge: Blackwell. 227-248. <https://doi.org/10.1002/9780470712726.ch7>

Amin, A. and Tomaney, J. (1995). The regional dilemma in a neo-liberal Europe. *European Urban and Regional Studies*, 2, 2, 171-188. <https://doi.org/10.1177/096977649500200205>

Amin, S. (1989). *Maldevelopment. Anatomy of a Global Failure*. Pambazuca Press, Dakar

Ancizar, A. (2008). *Voces femeninas tras la sirena de la fábrica: las trabajadoras de Edesa, 1941-1985*. Basauri, Bizkaia: Basauriko Udala. ISBN 9788493431563.x

Andreu, M. (2015). *Barris veïns i democràcia: el moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968-1986)*. Barcelona: L'Avenç.

Angel, J. (2021), New Municipalism and the State: Remunicipalising Energy in Barcelona, from Prosaics to Process. *Antipode*, 53: 524-545. <https://doi.org/10.1111/anti.12687>

Ansell, C. and Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18, 4, 543-572. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>

Antolín, E.; Fernández, J. M. and Lorente, E. (2010). Estrategias de regeneración urbana y segregación residencial en Bilbao: apariencias y realidades. *Ciudad Y Territorio Estudios Territoriales*, 42(163), 67-81.

Antón-Alonso, F.; Porcel, S. and Cruz, I. (2018). Factors contextuais associats als processos de gentrificació de l'àrea metropolitana de Barcelona. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 60, 64-79. ISSN 2013-7958.

- (2023). La precarización creciente de las trayectorias laborales juveniles en la ciudad de Barcelona. Un análisis integrando las perspectivas de curso vital y generacional. *Papers*, 108 (1), e3015. <https://doi.org/10.5565/rev/papers.3015>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Antón-Alonso, F.; Porcel, S.; Cruz, I. and Coll, F. (2020). La vulnerabilidad urbana a Barcelona: Persistència, Concentració i Complexitat. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 63, 50-67.

Asenbaum, H.(2023). Democratic Assemblage. In A. Davidian, and L. Jeanpierre (Eds.), *What Makes an Assembly?: Stories, Experiments, and Inquiries*, 249-260. Sternberg Press.

Assael, D. (2004). *Forum 2004, último producto del proyecto Barcelona*. Paper final, Planificación Estratégica de Ciudades.

Associació Pla Estratègic Barcelona 2000 (1995). *II Pla Estratègic Econòmic i Social Barcelona 2000*. Barcelona: Associació Pla Estratègic Barcelona 2000.

- (1999). *III Pla Estratègic Econòmic i Social de Barcelona (en la perspectiva 1999-2005)*. Barcelona: Associació Pla Estratègic Barcelona 2000.

Associació Pla Estratègic Metropolità de Barcelona (2003). *1r Pla estratègic metropolità de Barcelona*. Barcelona: Associació Pla Estratègic Metropolità de Barcelona.

- (2010). *Pla estratègic Barcelona Visió 2020*. Barcelona: Associació Pla Estratègic Metropolità de Barcelona
- (2020). *Barcelona demà: compromís metropolità 2030*. Associació Pla Estratègic Metropolità de Barcelona.

Aragón-Pérez, Al. (2019). Aproximación a la gobernanza de barcelona'92: un desequilibrio entre instituciones. *Apunts: Educación Física Y Deportes*, 123-135. [https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.\(2019/4\).138.10](https://doi.org/10.5672/apunts.2014-0983.es.(2019/4).138.10)

Aranburu, I.; Plaza, B. and Esteban, M. (2020). Identification of central urban attractions based on GPS tracking data and network analysis. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 84, 2840, 1–33. <https://doi.org/10.21138/bage.2840>

Armstrong, P.; Glyn, A. and Harrison, J. (1991). *Capitalism since 1945*. Oxford: Basil Blackwell.

Arthur, B. W. (1994). *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy*. University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.10029>

Atutxa, E.; Campelo, P.; Izaola, A.; Urrutia, V. and Zubero, I. (2015) Bilbao: en la búsqueda de nuevos modelos de ciudad. In Subirats, Joan and Martí-Costa, Marc. *Ciudades y cambio de época: discursos sobre políticas urbanas y crisis en España*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea. 123-160.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Avdikos, V. (2007). *Explaining uneven spatial development: The contribution of a Gramscian approach*. University of Sheffield, Department of Town and Regional Planning.

Ayuntamiento de Barcelona. (ABar). (1990). *Pla Estratègic Econòmic i Social Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

- (2016). *Distribución Territorial de la Renta Familiar Disponible por Cápita en Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- (2017). *PEUAT. Plan Especial Urbanístico de Alojamientos Turísticos*. Ajuntament de Barcelona.
- (2019). *Manual de urbanismo de la vida cotidiana. Urbanismo con perspectiva de género*. Ayuntamiento de Barcelona. Área de Ecología Urbana.

Ayuntamiento de Bilbao. (ABil). (2000a). *Bilbao, Ciudad de Oportunidades*. Bilbao: Ayuntamiento de Bilbao.

- (2000b). *Bilbao, una ciudad donde invertir*. Bilbao: Ayuntamiento de Bilbao.
- (2004). *Plan Especial de Bilbao La Vieja, San Francisco y Zabala 2005-2009*. Bilbao: Ayuntamiento de Bilbao.
- (2010). *Ordenanza del Espacio Público*. Bilbao: Ayuntamiento de Bilbao.
- (2020). *Diagnóstico sobre la vivienda en Bilbao. 2020*. Bilbao: Ayuntamiento de Bilbao

Azpuru, F. (2005). La Escuela de Chicago. Sus aportes para la investigación en ciencias sociales. *SAPIENS. Revista Universitaria de Investigación*, 2, 25-36.

Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge, UK: Polity Press.

Baringo, D. (2013). La tesis de la producción del espacio en Henri Lefebvre y sus críticos: un enfoque a tomar en consideración. *Quid* 16, 3, 119-135.

Bassols, M. (2021). Régimen urbano: de la ruta inicial a sus bifurcaciones. *Polis*, 17(2), 39-68. <https://doi.org/10.24275/uam/izt/dcsh/polis/2021v17n2/bassols>

Basteiro, L. (2008). *Con el agua al cuello: el proceso de mercantilización de la gestión del agua ascenso y caída de las multinacionales en sudamérica: el caso de la inversión española en el cono sur* (1a. ed.). Ingeniería sin Fronteras: Barcelona.

Bayırbağ, M. K.; Davies, J. and Münch, S. (2017). Interrogating urban crisis: Cities in the governance and contestation of austerity. *Urban Studies*, 54(9), 2023–2038. <https://doi.org/10.1177/0042098017706336>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Beauregard, R. (1997). City Planning and the Postwar Regime in Philadelphia. In Lauria, M. (Ed.) *Reconstructing urban regime theory: Regulating urban politics in a global economy*. London: Sage. 171-188. <https://doi.org/10.4135/9781483327808.n9>

Beck, U. (2000). *What is globalization?*. Cambridge: Polity

Bell, D. (1976). *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books. <https://doi.org/10.1080/00131727609336501>

Benach, N. (2021). En las fronteras de lo urbano: una exploración teórica de los espacios extremos. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 2021, vol. 25, num. 2, p. 11-35. <https://doi.org/10.1344/sn2021.25.32830>

Benko, G. and Dunford, M. (1991). *Industrial change and regional development: The transformation of new industrial spaces*. London: Belhaven Press.

Bianchi, I. (2020). Urban Commons: Between Collaborative Pacts and Neoliberal Governmentality. In Borelli, G. and Busacca M. (eds). *The Dark Side of Social Innovation*. Milano: Mimesis International. 63-78.

- (2022). The tendency towards enclosure: an inherent and market/state-shaped dynamic of the urban commons. Insights from Barcelona. In Lijster, T.; Volont, L. and Gielen P. (eds.). *Rise of the Common City: Cultural Commoning in Urban Conditions*. Brussels: Academic and Scientific Publishers. 47-61.
- (2022b). The commonification of the public under new municipalism: Commons-state institutions in Naples and Barcelona. *Urban Studies*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00420980221101460>
- (2023). Empowering policies for grassroots welfare initiatives: Blending social innovation and commons theory. *European Urban and Regional Studies*, 30(2), 107–120. <https://doi.org/10.1177/09697764221129532>

Bianchi, I.; Pera, M.; Calvet-Mir, L.; Villamayor, S.; Ferreri, M.; Reguero, N. and Maestre Andrés, S. (2022). Urban commons and the local state: co-production between enhancement and co-optation. *Territory, Politics, Governance*. <https://doi.org/10.1080/21622671.2022.2108491>

Bilbao Metropoli 30. (BM30) (1992). *Plan Estratégico para la Revitalización del Bilbao Metropolitano*. Bilbao: Bilbao Metropoli 30

- (1999). *Bilbao, as a Global City. Making Dreams Come True*. Reflexión Estratégica. Bilbao: BM-30.
- (2001). *Bilbao 2010: La Estrategia. Bilbao as a Global City*. Bilbao: Bilbao Metropoli 30.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (2011). *Bilbao Metropolitano 2030: Es tiempo de profesionales*. Bilbao: Bilbao Metropoli 30.
- (2016). *Bilbao Metropolitano 2035. Una mirada al futuro*. Bilbao: Bilbao Metropoli 30.

Blanco, I. (2009). Gobernanza urbana y políticas de regeneración: el caso de Barcelona. *Revista Española De Ciencia Política*, 20, 125-146.

- (2013). Analysing Urban Governance Networks: Bringing Regime Theory Back in. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 31(2), 276-291. <https://doi.org/10.1068/c11174>
- (2015). Between democratic network governance and neoliberalism: A regime-theoretical analysis of collaboration in Barcelona. *Cities*, 44, 123-130. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.10.007>.

Blanco, I. and Gomà, R. (2006). *Del gobierno a la gobernanza: oportunidades y retos de un nuevo paradigma*. Universidad del País Vasco: Facultad de Ciencias Sociales y de la Comunicación.

- (2009). Does a 'Barcelona model' really exist? Periods, territories and actors in the process of urban transformation. *Local Government Studies*, 35 (3), 355-369. <https://doi.org/10.1080/03003930902854289>
- (2019). Nuevo municipalismo, movimientos urbanos e impactos políticos. Desacatos. *Revista de Ciencias Sociales*, (61), 56-69.
- (2020). New municipalism. In Kobayashi, Audrey (Ed.). *International Encyclopedia of Human Geography. Reference Work* (Second Edition). Elsevier. 393-398. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102295-5.10676-6>

Blanco, I.; Gomà, R. and Subirats, J. (2018). El nuevo municipalismo. derecho a la ciudad y comunes urbanos. *Gestión y análisis de políticas públicas*, 20, 14-28. <https://doi.org/10.24965/gapp.v0i20.10491>

Blanco, I., Griggs, S., and Sullivan, H. (2014). Situating the local in the neoliberalisation and transformation of urban governance. *Urban Studies*, 51(15), 3129–3146. <http://www.istor.org/stable/26145954>

Blanco, I.; Salazar, Y. and Bianchi, I. (2019). Urban governance and political change under a radical left government: The case of Barcelona, *Journal of Urban Affairs*, 42:1, 18-38, DOI: [10.1080/07352166.2018.1559648](https://doi.org/10.1080/07352166.2018.1559648)

Blanco, I. and Subirats, J. (2008). Social exclusion, area effects and metropolitan governance: a comparative analysis of five large Spanish cities. *Urban Research and Practice*, 1, 2, 130-148. <https://doi.org/10.1080/17535060802169823>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Bolíbar, M.; Galí, I.; Jódar, P. and Vidal, S. (2018) *Precariedad laboral en Barcelona: Un relato sobre la inseguridad*. Barcelona, Asamblea de treballadores i treballadors en atur y Barcelona en Comú.

Bonafous-Boucher, M. (2005). From Government to Governance. In Bonafous-Boucher, M. and Pesqueux, Y. (Ed.). *Stakeholder theory: A European perspective*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. 1-23. https://doi.org/10.1057/9780230524224_1

Borja, J. (1996). The city, democracy and governability: the case of Barcelona. *International Social Science Journal*, 48, 85-93. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.1996.tb00059.x>

- (2011). Espacio público y derecho a la ciudad. *Viento Sur*, 116, 39-48. ISSN 1133-5637

Borja, J. and Muxí, Z. (2004): *Urbanismo en el siglo XXI: una visión crítica*. Bilbao, Madrid, Valencia, Barcelona. Barcelona. Edicions UPC, ETSAB (Arquitect).

Botticelli, S. (2016). La gubernamentalidad del estado en foucault: un problema moderno. *Praxis Filosófica*, 42, 83-106. <https://doi.org/10.25100/pfilosofica.v0i42.3168>

Bourdieu, P. (1986). Habitus, code et codification. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 64, 40-44; <https://doi.org/10.3406/arss.1986.2335>

- (1987). *Choses dites*. Paris: Éd. de Minuit.
- (1993). *La misère du monde*. Paris: Seuil.
- (1997). *Méditations pascaliennes*. Paris: Seuil.

Boyer, R. (1982). *Origine, originalité et enjeux de la crise actuelle en France: Une comparaison avec les années trente*. Paris: CEPREMAP.

- (1986). *La théorie de la régulation: Une analyse critique*. Paris: La Découverte.

Bradley, Q. (2012). A 'Performative' Social Movement: The Emergence of Collective Contentions within Collaborative Governance. *Space and Polity*, 16, 2, 215-232. <https://doi.org/10.1080/13562576.2012.721504>

Brenner, N. (1998). Between Fixity and Motion: Accumulation, Territorial Organization and the Historical Geography of Spatial Scales. *Environment and Planning D: Society and Space*, 16, 4, 459-481. <https://doi.org/10.1068/d160459>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (1999). Globalisation as reterritorialisation: the re-scaling of urban governance in the European Union. *Urban Studies* 431-451. <https://doi.org/10.1080/0042098993466>
- (2001). The limits to scale? Methodological reflections on scalar structuration. *Progress in Human Geography* 15, 4, 525-548.
- (2003). La formación de la ciudad global y el re-escalamiento del espacio del Estado en la Europa Occidental post-fordista. *EURE (Santiago)*, 29, 86.
- (2003b). 'Glocalization' as a state spatial strategy: urban entrepreneurialism and the new politics of uneven development in Western Europe. In Peck, J. and Yeung, H. (Ed.). *Remaking the global economy: Economic-geographical perspectives*. London: SAGE. 197-216.
- (2004). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199270057.001.0001>
- (2004b). Urban governance and the production of new state spaces in Western Europe, 1960-2000. *Review of International Political Economy*, 11, 3, 447-488. <https://doi.org/10.1080/0969229042000282864>
- (2009). A thousand leaves: Notes on the geographies of uneven development. In Mahon, R. and Keil, R. (Ed.) *Leviathan Undone? Towards a Political Economy of Scale*. Vancouver: University of British Columbia Press. 27-51.
- (2010). Reflections on the Politics of Space. In Brenner, N. and Elden, S. (Ed.) *State, space, world: Selected essays*. 167-184. Minneapolis, Minn: University of Minnesota Press.

Brenner, N. and Theodore, N. (2002). Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism". *Antipode*, 34, 349-379. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00246>

- (2005). Neoliberalism and the urban condition. *City*, 9(1), 101-107. <https://doi.org/10.1080/13604810500092106>
- (2016). *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Middletown: Blackwell Publishing.

Brenner, N.; Peck, J. and Theodore, N. (2010). Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways. *Global Networks*, 10, 2, 182-222. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2009.00277.x>

- (2010b). After neoliberalization?. *Globalizations*, 7, 3, 327-345. <https://doi.org/10.1080/14747731003669669>

Brenner, N. and Schmid, C. (2015). Towards a new epistemology of the urban?. *City: analysis of urban trends*, 19. <https://doi.org/10.1080/13604813.2015.1014712>

Brossat, I. (2019). *Airbnb: la ciudad uberizada*. KataKraK Liburuak.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- Brown, W. (2018). Who Is Not a Neoliberal Today?. *Tocqueville* 21, January, 18.
- Brugué, Q. (1996). La dimensión democrática de la nueva gestión pública. *Gestión y Análisis de Políticas Públicas*, 5-6, 45-58. <https://doi.org/10.24965/gapp.vi5-6.66>
- Brugué, Q. and Gomà, R. (1998). *Gobiernos locales y políticas públicas: bienestar social, promoción económica y territorio*. Barcelona: Ariel.
- (2006). Bienestar y territorio. In Tarroja, A. and Camagni, R. (Ed.). *Una nueva cultura del territorio*. Barcelona: CUIIMPB.
- Bua, A. (2019). Democratic innovations and the policy process. Elstub, Stephen and Escobar, Oliver (Ed.). *Handbook of Democratic Innovation and Governance*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 282-296. <https://doi.org/10.4337/9781786433862.00030>
- Bua, A. and Bussu, S. (2021). Between governance-driven democratisation and democracy-driven governance: Explaining changes in participatory governance in the case of Barcelona. *European Journal of Political Research*, 60: 716-737. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12421>
- Bua, A.; Bussu, S. and Davies, J. (2023). Democracy-Driven Governance and Governance-Driven Democratisation in Barcelona and Nantes. In A. Bua, and S. Bussu (Eds.). *Reclaiming Participatory Governance: Social Movements and the Reinvention of Democratic Innovation* (Routledge Studies in Democratic Innovations). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003218517-13/>
- Bua, A. and Davies, J. S. (2022). Understanding the crisis of New Municipalism in Spain: The struggle for urban regime power in A Coruña and Santiago de Compostela. *Urban Studies*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00420980221123939>
- Bua, A.; Davies, J. S.; Blanco, I.; Chorianopoulos, I., Cortina-Oriol, M.; Feandeiro, A., Gaynor, N., Griggs, S., Howarth, D. and Salazar, Y. (2018). The urban governance of austerity in Europe. In R. Kerley, J. Liddle and P. Dunning (eds), *The handbook of international local government*. Abingdon, UK: Routledge: 280–295. <https://doi.org/10.4324/9781315306278-19>
- Bukharin, N. (1917). *Imperialism and world economy*. London: M. Lawrence.
- Bussu, S.; Bua, A.; Dean, R. and Smith, G. (2022). Introduction: Embedding participatory governance. *Critical Policy Studies*, 16:2, 133-145, <https://doi.org/10.1080/19460171.2022.2053179>
- Callinicos, A. (2009) *Imperialism and Global Political Economy*. Londres: Polity.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Calvo, N. (2015). *Building the Basque City : The Political Economy of Nation-Building*. Reno Nevada: Center for Basque Studies University of Nevada Reno.

Campelo, P.; de la Cal, M. L.; Izaola, A.; Martínez Monje, P. M.; Urrutia, V. and Zubero, I. (2011). Bilbao. *Políticas urbanas en España: grandes ciudades, actores y gobiernos locales*. Icaria. 75-104. ISBN 978-84-9888-385-5.

Campelo, P.; Atutxa, E.; Urrutia, V. M. and Izaola, A. (2015). Bilbao: del éxito a la incertidumbre. *Quid 16: Revista Del Área De Estudios Urbanos*, 5, 69-97.

Cano, A. B.; Pradel, M. and García, M. (2017). Barcelona's development: policies for social cohesion in the context of urban competitiveness. In Ranci, C. and Cucca, R. (Ed.). *Unequal Cities: Economic Development and Social Cohesion in Six European Cities*. 115-137. London. Routledge.

Canto, A. and López-Arostegi, R. (2010). *Libro blanco del tercer sector de Bizkaia - Bizkaiko hirugarren sektorearen liburu zuria*. Ede Fundación.

Cárdenas, A. (2011). El enfoque de la gobernanza en el estudio de la transformación de las políticas públicas: limitaciones, retos y oportunidades. *Estudios de Derecho*, 67 (149), 245-259.

Casellas, A. (2005). Aproximaciones teóricas para el análisis de la transformación urbana. 'Urban regime analysis' en el contexto europeo. *Documentos de Análisis Geográfico*, 46, 139-149.

- (2006). Las limitaciones del "modelo Barcelona". Una lectura desde Urban Regime Analysis. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 48, 61-81.
- (2011). Gobernanza y ciudad. La evolución del modelo de colaboración público-privada en Barcelona. In Montaner, J.M.; Álvarez, F. and Muxí, Z. (Ed.). *Archivo crítico modelo Barcelona 1973-2004*. Barcelona. 62-67.

Castellano, R. (1999). *Lugares de intervención y adaptación urbanística en Bilbao*.

Castells, M. (1972). *La question urbaine*. Paris: François Maspero.

- (1997). *La Sociedad Red. La Era de la Información* Madrid: Alianza
- (1999). *La era de la información: Economía, sociedad y cultura*. Madrid: Siglo Veintiuno.

Castro, M. (2016). *Neoliberalismo y comunes urbanos en proceso de regeneración de frentes marítimo-portuarios* (Doctoral Thesis: Universitat Autònoma de Barcelona). <https://bit.ly/3y46EtH>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Centelles i Portella, J. (2006): *El buen gobierno de la ciudad. Estrategias urbanas y política relacional*. Madrid: INAP, IIG; Plural editores.

Cerny, P. (1995). Globalization and the changing logic of collective action. *International Organization*, 49, 4, 595-625. <https://doi.org/10.1017/S0020818300028459>

Cerro del, G. (2007). *Bilbao: Basque pathways to globalization*. Amsterdam: Elsevier.

- (2013). Chapter 2 The Alleged Bilbao Miracle and its Discontents. Del Cerro Santamaría, G. (Ed.) *Urban Megaprojects: A Worldwide View (Research in Urban Sociology, Vol. 13)*. Emerald Group Publishing Limited, Bingley. 27-59. [https://doi.org/10.1108/S1047-0042\(2013\)0000013007](https://doi.org/10.1108/S1047-0042(2013)0000013007)

Certeau De, M. (1990). *L'invention du quotidien, I: Arts de faire*. Paris: Gallimard.

Chauí, M. (2006). La historia en el pensamiento de Marx. In Boron, A.; Amadeo, J. and González, S. (Ed.). *La teoría Marxista hoy. Problemas y perspectivas*. Buenos Aires: CLACSO. 149-174.

Charnock, G.; Purcell, T. F. and Ribera-Fumaz, R. (2014). City of Rents: The limits to the Barcelona Model of urban competitiveness. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38, (1): 198-217. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12103>

Cheshire, P. (1999). Cities in competition: articulating the gains from integration. *Urban Studies*, 36,5-6, 843-864. <https://doi.org/10.1080/0042098993240>

Choay, F. (1966). *L'urbanisme: utopies et réalités. Une anthologie*. París: Seuil.

- (1986). Urbanism and Semiology. In Gottdiener, M. and Lagopoulos, A. (Ed.). *The City and the Sign: An introduction to urban semiotics*. New York: Columbia University Press. 160-175.

Cilliers, P. (1998). *Complexity and postmodernism: Understanding complex systems*. London: Routledge.

Clark, E. (1995). The Rent Gap Re-examined. *Urban Studies*, 32, 9, 1489-1503. <https://doi.org/10.1080/00420989550012366>

Clark, J. and Jones, A. (2012). After 'the collapse': Strategic selectivity, Icelandic state elites and the management of European Union accession. *Political Geography*, 31, 64-72. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2011.10.001>

Cócola-Gant, A. (2016). La producción de Barcelona como espacio de consumo. Gentrificación, turismo y lucha de clases. In: Asociación de Estudios Antropológicos La

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Corrala (Ed.). *Cartografía de la ciudad capitalista. Transformación urbana y conflicto social en el Estado Español*. Madrid: Traficantes de sueños. 31-56.

Cocola-Gant, A. and Lopez-Gay, A. (2020). Transnational gentrification tourism and the formation of 'foreign only' enclaves in barcelona. *Urban Studies* 3025–3043. <https://doi.org/10.1177/0042098020916111>

Cohen, S. S. and Zysman, J. (1988). *Manufacturing matters: The myth of the post-industrial economy*. New York: Basic Books.

Coller, X. (2005). *Estudio de casos*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Coriat, B. and Petit, P. (1991) Deindustrialization and Tertiarization: Towards a New Economic Regime. In Amin, A and Dietrich, M (Ed.). *Towards a New Europe*. Aldershot: Elgar. 18-45

Cortina i Oriol, M. (2013). *Estrategias escalares, discurso e identidad en la ciudad emprendedora: el caso de Zorrotza*. Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea: Politika and Administrazio Zientzia Saila.

Cox, K. (1993). The local and the global in the new urban politics: a critical view. *Environment and Planning D: Society and Space*, 11(4), 433-448. <https://doi.org/10.1068/d110433>

- (2002). *Political Geography: Territory, State and Society*. Cambridge, Mass.: Blackwell.

Crotty, J. (2000). Structural Contradictions of the Global Neoliberal Regime. *Review of Radical Political Economics*, 32, 3, 361-368. <https://doi.org/10.1177/048661340003200301>

Crozier, M. (1965). Pour une analyse sociologique de la planification urbaine. *Revue Française du Sociologie*, 6. <https://doi.org/10.2307/3320033>

Cruz i Gallach, H. and Martí-Costa, M. (2010). Conflictos urbanísticos y movilizaciones ciudadanas: Reflexiones desde Barcelona. *Finisterra*, XLV, 90, 111-132.

Darling, E. (2005). The city in the country: wilderness gentrification and the rent gap. *Environment and Planning A*, 37, 6, 1015-1032. <https://doi.org/10.1068/a37158>

Davies, J. S. (2002). Urban regime theory: A normative–empirical critique. *Journal of Urban Affairs*, 24, 1–17. <https://doi.org/10.1111/1467-9906.00111>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (2011). *Challenging governance theory: From networks to hegemony*. Bristol, England: Policy Press.
- (2012). Network governance theory: A Gramscian critique. *Environment and Planning A*, 44, 2687–2704. <https://doi.org/10.1068/a4585>

Davies, J. S. and Blanco, I. (2017). Austerity urbanism: Patterns of neo-liberalisation and resistance in six cities of Spain and the UK. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49, 7, 1517-1536. <https://doi.org/10.1177/0308518X17701729>

Davies, J. S.; Bua, A.; Cortina Oriol, M. and Thompson, E. (2020): Why is austerity governable? A Gramscian urban regime analysis of Leicester, UK. *Journal of Urban Affairs*, 42:1, 56-74. <https://doi.org/10.1080/07352166.2018.1490152>

David, Paul A. (2001). Path Dependence, its Critics and the Quest for 'Historical economics'. In Garrouste, P. and Ioannides, S. (Ed.). *Evolution and Path Dependence in Economic Ideas*. Cheltenham: Edward Elgar. 15-40.x

Del Vigo, J. (2001). *Movimientos ciudadanos en Bilbao: Rekaldeberri, Otxarkoaga, S. Francisco*. Bidebarrieta, X, 229-247.

Delgado, M. (2007). *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del «modelo Barcelona»*. Madrid: Catarata.

- (2008). La artistización de las políticas urbanas. El lugar de la cultura en las dinámicas de reapropiación capitalista de la ciudad. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, XII, 270 (69). Barcelona: Universidad de Barcelona.
- (2011). *El espacio público como ideología*. Madrid: Libros de la Catarata.
- (2013). Espacio público como representación, espacio urbano y espacio social en Henry Lefebvre. *A Cidade Resgatada: Ordem dos Arquitectos – Seção Regional Norte*. http://www.oasrn.org/pdf_upload/el_espacio_publico.pdf

Díaz, B. (2002). El barrio de San Francisco de Bilbao. ¿Marginación y conflicto?: Un enfoque diferente. *Euskonews and Media*, 158. Eusko Ikaskuntzaren Web Orria.

Díaz, R. I. (2016). Sevilla 1929-1992. La producción de una mercancía. In Grupo De Estudios Antropológicos La Corrala (Coord.). *Cartografía de la ciudad capitalista: Transformación urbana y conflicto social en el Estado español*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Díaz-Orueta, F. (2010). Regímenes urbanos y movimiento ciudadano en Valencia. *Cuaderno Urbano*, 9(9), 275-294. <https://doi.org/10.30972/crn.99912>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Díaz-Orueta, F.; Lourés, M. L. and Pradel-Miquel, M. (2018). Transformando los modelos de crecimiento y cohesión: cambios en la gobernanza de Barcelona y Madrid. *EURE (Santiago)*, 44 (131), 173-192. <https://doi.org/10.4067/S0250-71612018000100173>

Dieleman, F. and Musterd, S. (1992). *The Randstad: A Research and Policy Laboratory*. Dordrecht: Kluwer. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-3448-6>

Diputación Foral de Bizkaia. (2006). *(Memoria) Plan Territorial Parcial del Bilbao Metropolitano*. Bilbao: Diputación Foral de Bizkaia.

Dixon, A. D. (2011). Variegated capitalism and the geography of finance: Towards a common agenda. *Progress in Human Geography*, 35, 2, 193-210. <https://doi.org/10.1177/0309132510372006>

Donald, B.; Glasmeier, A.; Gray, M. and Lobao, L. (2014). Austerity in the city: economic crisis and urban service decline?, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 7,1, 3-15. <https://doi.org/10.1093/cires/rst040>

Dunford, M and Perrons, D. (1983). *The Arena of Capital*. Londres: Macmillan <https://doi.org/10.1007/978-1-349-17107-1>

- (1994). Regional inequality, regimes of accumulation and economic development in contemporary Europe. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 19, 163-82. <https://doi.org/10.2307/622752>

Dunford, M. and Kafkalas, G. (1992) *Cities and Regions in the New Europe*. London: Belhaven.

Dunsire, A. (1990). Holistic governance. *Public Policy and Administration* 5, 4: 4-19. <http://doi.org/10.1177/095207679000500102>

- (1993). Manipulating social tensions: Collibration as an alternative mode of government intervention. *MPIfG Discussion Paper 93/7*. Max Planck Institute for the Study of Societies.
- (1996). Tipping the Balance: Autopoiesis and Governance. *Administration and Society*, 28, 3, 299-33. <https://doi.org/10.1177/009539979602800302>

Edith, E. K. P. (2013). Representaciones y significados en la relación espacio-sociedad: una reflexión teórica. *Sociológica*, 28, 78, 69-98.

Egido, J. A. (2001). La actividad de los lobbys privados en relación a la administración pública. Un estudio de caso en Bilbao. *Inguruak*, 30, 185-194.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Egizabal, M. (2009). La territorialización del arrabal bilbaíno. Nuevas y antiguas formas de uso del espacio público en el barrio de San Francisco. *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía*, 32, 977-993.

Eizaguirre, S. (2018). Del cooperativismo inclusivo a la cultura 'hacedora': iniciativas de innovación social, empoderamiento democrático y coproducción de políticas comunitarias en Bilbao. In Pradel, Marc and García, Marisol. (Ed.). *El momento de la ciudadanía: innovación social y gobernanza urbana*. Catarata.123-143.

Eizaguirre, S.; Pradel, M.; García, M. (2017). Citizenship practices and democratic governance: 'Barcelona en Comú' as an urban citizenship confluence promoting a new policy agenda. *Citizenship Studies*, 21, 4, 425-439. <https://doi.org/10.1080/13621025.2017.1307609>

Elinbaum, P. (2018). La articulación estratégica de planes generales y especiales: Genealogía del espacio estatal en la ciudad de Buenos Aires, *3er Congreso Internacional "Vivienda, Ciudad y Debate en torno a la nueva agenda urbana*. Córdoba: Argentina.

Elstub, S. and Escobar, O. (2019). Defining and typologising democratic innovations. In S. Elstub, and O. Escobar (Eds.), *Handbook of Democratic Innovation and Governance* (pp. 11-31). Edward Elgar Publishing Ltd. <https://doi.org/10.4337/9781786433862.00009>

Emerson K. and Nabatchi, T. (2015). *Collaborative governance regimes*. Georgetown University Press. <https://doi.org/10.1353/book44406>

Emerson, K.; Nabatchi, T. and Balogh, S. (2012). An Integrative Framework for Collaborative Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22, 1, 1- 29. <https://doi.org/10.1093/jopart/mur011>

Esser, J. and Hirsch, J. (1989). The crisis of fordism and the dimensions of a 'postfordist' regional and urban structure. *International Journal of Urban and Regional Research*, 13, 3, 417-437. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1989.tb00128.x>

Esteban, M. (2000). *Bilbao, Luces y Sombras del Titanio. El Proceso de Regeneración del Bilbao Metropolitano*. Bilbao: UPV/EHU.

Estela, O. (2018), La planificació estratègica metropolitana a Barcelona: cap a una tercera generació de plans?. *Revista Papers*, 61, 42-51. ISSN 2013-7958

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Faria, C. and Whitesell, D. (2021). Global retail capital and urban futures: Feminist postcolonial perspectives. *Geography Compass*, 15: e12551. <https://doi.org/10.1111/gec3.12551>

Farnsworth, K. and Irving, Z. (2018). Deciphering the International Monetary Fund's (IMFs) position on austerity: Incapacity, incoherence and instrumentality. *Global Social Policy*, 18(2), 119–142. <https://doi.org/10.1177/1468018117729821>

Fawcett, P. (2009) *Government, governance and metagovernance in the British core executive*. University of Birmingham, 2009.

Fernández, I.; Ochoa de Aspuru, O. and Ruiz, I. (2021). Análisis de la desigualdad urbana: propuesta de un Índice Sintético de Vulnerabilidad Urbana Integral (ISVUI) en Bilbao. *ACE: Architecture, City and Environment*, 15(45). <https://doi.org/10.5821/ace.15.45.9520>

Fernández, C. and Di Masso, A. (2018). Diez años de civismo a golpe de ordenanza: Estudio sobre la aplicación de la ordenanza de convivencia en el espacio público de Barcelona. *Barcelona Societat. Revista de investigación y análisis social*, 22.

Fernández de Betoño, U. (2014). *Hirigintzaren oinarriak*. Udako Euskal Unibertsitatea Euskal Herriko Unibertsitatea.

Ferreri, M. and Sanyal, R. (2018). Platform economies and urban planning: Airbnb and regulated deregulation in London. *Urban Studies*, 55(15), 3353-3368. <https://doi.org/10.1177/0042098017751982>

Florida, R. (2002). *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.

- (2017). *The new urban crisis: gentrification housing bubbles growing inequality and what we can do about it*. London: Oneworld Publications.

Foucault, M. (2006). *Seguridad, territorio, población: Curso en el Collège de France 1977-1978*. Buenos Aires, FCE.

- (2008). *La verdad y las formas jurídicas*. Barcelona: Gedisa.

Franquesa, J. (2007). Vaciar y llenar, o la lógica espacial de la neoliberalización. *Revista Española De Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 1, 118, 123-150. <https://doi.org/10.2307/40184799>

Freyssenet, M. (1977). *La Division capitaliste du travail*. Paris: Savelli.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Fuchs, C. (2019). Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space and the Critical Theory of Communication. *Communication Theory*, 29, 2, 129-150. <https://doi.org/10.1093/ct/qty025>

Gálvez, S. (2017). *La gran huelga general: el sindicalismo contra la "modernización socialista"*. Madrid: Siglo XXI

García, A. and Iglesias, M. (2015). La ciudad en disputa: crisis, modelos de ciudad y políticas urbanas en Barcelona. *Revista Quid* 16, 5, 39-68.

García, A.; Iglesias, M. and Tomàs, M. (2015b). Barcelona ante la crisis. Cambios y continuidades de un modelo. In Subirats, Joan and Martí-Costa, Marc. *Ciudades y cambio de época: discursos sobre políticas urbanas y crisis en España*. Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea. 24-57.

García, M. (2008). Barcelona: Ciudadanos y visitantes. In M. Garcia and M. Degen (eds). *La metaciudad: Barcelona. La Transformación de una Metropolis*. Barcelona: Athropos, 97-113.

García, M.; Eizaguirre, S.; Pradel-Miquel, M. (2015). Social innovation and creativity in cities: A socially inclusive governance approach in two peripheral spaces of Barcelona. *City Culture and Society*, 6, 4, 93-100. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2015.07.001>

García, M. (2019). Deuda hipotecaria fallida, persona fallida: la financiarización de la vivienda y la vida en Cataluña. *Arbor*, 195(793), a514. <https://doi.org/10.3989/arbor.2019.793n3002>

García, S. (2021). *Metropolice. Seguridad y policía en la ciudad neoliberal*. Traficantes de sueños.

Garrido, Almudena. (2018). Al participar se hace ciudad en el entretanto. Urbanismo emergente en Bilbao*. *Cuadernos De Vivienda Y Urbanismo*, 11(22). <https://doi.org/10.11144/Javeriana.cvu11-22.phce>

Gentile, A. (2011). Urban Governance of Employment Activation: The Case of Barcelona Activa (Spain). *Urbe: Revista Brasileira de Gestão Urbana*, 1, 41-54.

Goikoetxea, J. (2018). *Privatizar la democracia: Capitalismo global, política europea y Estado español*. Barcelona: Icaria.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Gómez, J. M. and Hernández, A. (2020): El atlas de vulnerabilidad urbana en España: objetivos, resultados y retos de futuro. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 63, 20-36. ISSN-e 2013-7959.

Gómez, M.V. (2007). *La Metamorfosis de la ciudad industrial: Glasgow y Bilbao: dos ciudades con un mismo recorrido*. Madrid: Talasa.

González, A. C. (2017). *Selectividad Estratégica del Estado: Una reflexión sobre agentes y acción política en Bob Jessop*. Trabajo preparado para su presentación en el 9o Congreso Latinoamericano de Ciencia Política, organizado por la Asociación Latinoamericana de Ciencia Política (ALACIP).

González García, R.; Cortina-Oriol, M. and Aguilera, T. (2019). Movimientos de okupación y políticas públicas urbanas: los casos de madrid barcelona y bilbao. *Revista Especializada En Investigación Jurídica N5(2019)*: 8-38. <https://doi.org/10.20983/reij.2019.2.1>

González, S. (2003). *La política de escalas en Bilbao: la construcción socio-política de un área metropolitana*. Doctoral thesis, UPV/EHU.

- (2004). The role of the Guggenheim Museum in the development of urban entrepreneurial practices in Bilbao. *International Journal of Iberian Studies*, 16, 3, 177. <https://doi.org/10.1386/ijis.16.3.177/1>
- (2011). Bilbao and Barcelona 'in motion'. How urban regeneration 'models' travel and mutate in the global flows of policy tourism. *Urban Studies* 1397–1418. <https://doi.org/10.1177/0042098010374510>
- (2012). La geografía escalar del capitalismo actual. *Revista Pegada Eletrônica*, 6 (1).

Goodwin, M. and Painter, J. (1996). Local Governance, the Crises of Fordism and the Changing Geographies of Regulation. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21, 4, 635-648. <https://doi.org/10.2307/622391>

Gough, J. (2002). Neoliberalism and Socialisation in the Contemporary City: Opposites, Complements and Instabilities. *Antipode*, 34 (3), 405-426. <https://doi.org/10.1002/9781444397499.ch3>

Gramsci, A. (1948). *Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce*. Torino: Einaudi.

- (1971). *Selections from prison notebooks* (Q. Hoare and G. Nowell-Smith, Ed. and Trans.). London, England: Lawrence and Wishart.
- (1981). *Quaderno 13: Noterelle sulla politica del Machiavelli*. Torino: Einaudi.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Grupo de Investigación Parte Hartuz. (2008). *Deusto y rekalde historia e identidatada contada por sus protagonistas*. Ayuntamiento de Bilbao.

Guarneros-Meza, V. and Geddes, M. (2010). Local Governance and Participation under Neoliberalism: Comparative Perspectives. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34, 1, 115-129. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.00952.x>

Hadjimichalis, C. and Sadler, D. (1995). *Europe at the Margins. New Mosaics of Inequality*. Chichester: Wiley.

Harmes, A. (2006). Neoliberalism and multilevel governance. *Review of International Political Economy* 13, 5: 725-749. <https://doi.org/10.1080/09692290600950621>

Harvey, D. (1979). *Social Justice and the City*. London : Edward Arnold

- (1982). *The limits to capital*. Oxford: B. Blackwell.
- (1985). *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. London: Blackwell.
- (1985b). The geopolitics of capitalism. In Gregory, D. and Urry, J. (Ed.). *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. 128-163.
- (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation of urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler* 71b, 1, 3-17. <http://doi.org/10.2307/490503>
- (1989b). *The Urban Experience*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- (1990). *The Condition of Postmodernity*. Cambridge and Oxford: Blackwell.
- (2006). *Spaces of Global Capitalism. Towards a Theory of Uneven Geographic Development*. London: Verso.
- (2007). *Breve historia del neoliberalismo*. Madrid: Akal.
- (2008). El neoliberalismo como destrucción creativa. *Apuntes Del Cenes (Tunja)*. 27, 45: 11-37.
- (2013). *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal.
- (2014). *Seventeen contradictions and the end of capitalism*. London: Profile Books.
- (2019). *Marx el capital y la locura de la razón económica*. Ediciones Akal.

Harvey, D. and Smith, N. (2005). *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. Barcelona: MACBA.

Hay, C. (1995). *Re-stating Social and Political Change*. Buckingham: Open University Press.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (1996). Narrating crisis: The discursive construction of the “Winter of discontent.” *Sociology*, 30(2), 253-277. <https://doi.org/10.1177/0038038596030002004>
- (1999). Crisis and the Structural Transformation of the State: Interrogating the Process of Change. *The British Journal of Politics and International Relations*, 1(3), 317-344. <https://doi.org/10.1111/1467-856X.00018>
- (2002). *Political Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Heigl, C. M. (2011). Social conflict and competing state projects in the semiperiphery: A strategic-relational analysis of the transformation of the Mexican state into an internationalized competition state. *Antipode*, 43 (1), 129-148. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2010.00814.x>

Held, D. (1997) *La democracia y el orden global. Del Estado moderno al gobierno cosmopolita*. Barcelona: Paidós Estado y sociedad.

Hernández, A. and Tutor, A. (2014). Espacio público: entre la dominación y la(s) resistencia(s). Ciutat Vella, Barcelona. *Encrucijadas: Revista Crítica de Ciencias Sociales*, 8: 129-149.

Hernández, A.; Rodríguez, R.; Rodríguez, I.; Gómez, J. M.; González, I.; Córdoba, R.; Alguacil, J.; Camacho, J.; Carmona, F.; and Jaramillo, S. (2018). *Barrios vulnerables de las grandes ciudades españolas. 1991/ 2001/ 2011*. Instituto Juan de Herrera. IJH, Madrid. ISBN 978-84-9728-568-1.

Hernández, J. (2017). *El Tratado Internacional de los Pueblos para el Control de las Empresas Transnacionales. Un análisis desde la sociología jurídica*. Bilbao: Observatorio de Multinationales en América Latina. Azken aldiz ikusita: 2021/12/23. Hemen eskuragarri: http://omal.info/IMG/pdf/tratado_sociologia_juridica.pdf

Hobsbawm, E. J. (1994). *Age of extremes: The short twentieth century, 1914-1991*. London: M Joseph.

Hoyt, L. and Gopal-Agge, D. (2007), The Business Improvement District Model: A Balanced Review of Contemporary Debates. *Geography Compass*, 1: 946-958. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00041.x>

Huxham, C.; Vangen, S. and Eden, C. (2000). The Challenge of Collaborative Governance. *Public Management: An International Journal of Research and Theory*, 2:3, 337-358. <https://doi.org/10.1080/14719030000000021>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Imbroscio, D. L. (1997). *Reconstructing city politics: Alternative economic development and urban regimes*. (Vols. 1-1). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483327884>

- (2003). Overcoming the Neglect of Economics in Urban Regime Theory. *Journal of Urban Affairs*, 25(3), 271-284. <https://doi.org/10.1111/1467-9906.00165>
- (2004). The local public balance sheet: An alternative evaluation methodology for local economic development. In Reese, L. and Fasenfest, D. (Ed.). *Critical evaluations of economic development policies*. Detroit: Wayne State University Press.
- (2004b). The Imperative of Economics in Urban Political Analysis: A Reply to Clarence N. Stone. *Journal of Urban Affairs*, 26(1), 21-26. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2004.00002.x>

Janoschka, M and Mota, Fabiola. (2021). New municipalism in action or urban neoliberalisation reloaded? An analysis of governance change, stability and path dependence in Madrid (2015–2019). *Urban Studies*, 58(13), 2814-2830. <https://doi.org/10.1177/0042098020925345>

Jayadev, A.; Mason, J.W. and Schröder, E. (2018). The Political Economy of Financialization in the United States, Europe and India. *Development and Change*, 49, 2, 353-374. <https://doi.org/10.1111/dech.12382>

Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. Cambridge: Polity Press.

- (1992). Fordism and post-Fordism: A critical reformulation. In Scott, A. J. and Storper, M. (Ed.). *Pathways to Industrialization and Regional Development*. New York: Routledge. 46-69.
- (1994). Post-Fordism and the state. In Amin, A. (Ed.). *Post-Fordism: A Reader*. Cambridge: Blackwell. 251-279.
- (1997). A neo-Gramscian approach to the regulation of urban regimes. In Lauria, M. (Ed.) *Reconstructing Urban Regime Theory*. London: Sage. 51-73.
- (1998). The narrative of enterprise and the enterprise of narrative: place marketing and the entrepreneurial city. In Hall, T. and Hubbard, P. (Ed.) *The Entrepreneurial City*. Chichester: Willey. 77-99.
- (1998b). The Rise of Governance and the Risk of Failure: The Case of Economic Development. *International Social Science Journal*, 50, 155, 29-45. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00107>
- (1999). Narrating the future of the national economy and the national state: Remarks on remapping regulation and reinventing governance. In Steinmetz, G.

- (Ed.). *State/Culture: State Formation after the Cultural Turn*. Ithaca (NY): Cornell University Press. 378-405.
- (199b). The Governance of Complexity and the Complexity of Governance: Preliminary Remarks on some Problems and Limits of Economic Guidance. *Department of Sociology, Lancaster University, Lancaster LA1 4YN*. Azken aldiz ikusita: 2022/01/03. Hemen eskuragarri: <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/Jessop-Governance-ofComplexity.pdf>
 - (2000). Governance and metagovernance: on reflexivity, requisite variety, and requisite irony. *ACCES*, 11, 100-103.
 - (2002). *The Future of the Capitalist State*. London: Polity
 - (2002b). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 34 (3), 452-472. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00250>
 - (2002c). Globalization and the National State. In Aaronowitz, S. and Bratsis, P. (Ed.). *Paradigm Lost: State Theory Reconsidered*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 - (2003). Post-Fordismus und wissensbasierte Ökonomie: eine Reinterpretation des Regulationsansatzes. In Brand, U. and Raza, W. (Ed.). *Fit für den PostFordismus? Theoretisch-politische Perspektiven des Regulationsansatzes*. Münster: Westfälisches Dampfboot. 89-111.
 - (2003b) Governance and Metagovernance: On Reflexivity, Requisite Variety, and Requisite Irony. In Bang, H. P. (Ed.). *Governance, as Social and Political Communication*. Manchester University Press, Manchester. 101-116. ISBN 0719061547
 - (2004). Multi-level governance and multi-level meta-governance. In Bache, I. and Flinders, M. (Ed.). *Multi-Level Governance*. Oxford: OUP. 49-74.
 - (2005). The Political Economy of Scale and European Governance. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 96, 2, 225-230. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00453.x>
 - (2006). Spatial Fixes, Temporal Fixes and Spatio-Temporal Fixes. In Castree, N. and Gregory, D. (Ed.). *David Harvey: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell. 142-166.
 - (2007). From micro-powers to governmentality: Foucault's work on statehood, state formation, statecraft and state power. *Political Geography*, 26 (1), 34-40. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2006.08.002>
 - (2007b). *State Power: A strategic-relational approach*. Cambridge: Polity

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (2011). Rethinking the Diversity and Varieties of Capitalism: on Variegated Capitalism in the World Market. In Wood, G. and Lane, C. (Ed.). *Capitalist Diversity and Diversity within Capitalism*. Routledge: London. 209-237.
- (2011b). *Metagovernance*. SAGE Publications Ltd, <https://dx.doi.org/10.4135/9781446200964>
- (2012). The world market, variegated capitalism, and the crisis of European integration. Petros, N.; Henk, O. and Andreas T. (Ed.). *Globalization and European Integration: Critical Approaches to Regional Order and International Relations*. London: Routledge. 91-111.
- (2014). Variegated Capitalism, das Modell Deutschland, and the Eurozone Crisis. *Journal of Contemporary European Studies*, 22, 3, 248-260. <https://doi.org/10.1080/14782804.2014.937410>
- (2016). Territory, Politics, Governance and Multispatial Metagovernance. *Territory, Politics, Governance*. 4. 8-32. <https://doi.org/10.1080/21622671.2015.1123173>
- (2017). *El estado: Pasado, presente y futuro*. Madrid: Los libros de la Catarata.

Jessop, B.; Bonnett, K.; Bromley, S. and Ling, T. (1988). *Thatcherism: a tale of two nations*. Cambridge: Polity Press.

Jessop, B. and Morgan, J. (2021). The strategic-relational approach, realism and the state: from regulation theory to neoliberalism via Marx and Poulantzas, an interview with Bob Jessop. *Journal of Critical Realism*, 1-36. <https://doi.org/10.1080/14767430.2021.1995685>

Jessop, B.; Peck, J. and Tickell, A. (1999). Retooling the machine: state restructuring, uneven development, and urban politics. In Jonas, A.E.G. and Wilson, D. (Ed.). *The urban growth machine: critical perspectives two decades later*. New York: State University of New York Press. 141-159.

Jessop, B. and Sum, N. (2016). Beyond the 'Approach in Terms of Régulation'?. *Revue de la régulation*, 19, Spring 2016. <https://doi.org/10.4000/regulation.11927>

Jones, M. (1997). Spatial selectivity of the state?. *Environment and Planning A*, 29, 831-864. <https://doi.org/10.1068/a290831>

Jones, M. and Ward, K. (2002). Excavating the logic of British urban policy: neoliberalism as the "crisis of crisis-management". *Antipode*, 34 (3) 473-494. <https://doi.org/10.1002/9781444397499.ch6>

Jones, O. (2020). *Chavs: the demonization of the working class* (Third). Verso.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Keil, R. (2010). Crisis, what crisis? Towards a global bust regime? *International Journal of Urban and Regional Research* 34, 4, 941-942. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.01037.x>

Keucheyan, R. (2013). *The left hemisphere: Mapping critical theory today*. London: Verso Books.

Kishimoto, S. and Petitjean, O. (2017). *Remunicipalización. Cómo ciudades y ciudadanía están escribiendo el futuro de los servicios públicos*. Transnational Institute: Amsterdam and París.

Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal* 79, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s10708-013-9516-8>

Kooiman, J. (1993). *Modern Governance: New Government-Society Interactions*. London: Sage Publications.

- (2003). *Governing as governance*. London: SAGE Publications.

Krasner, D. S. (2001). Rethinking the sovereign state model. *Review of International Studies (print)*, 200127, 17-42. <https://doi.org/10.1017/S0260210501008014>

Krätke, S. (2012). The New Urban Growth Ideology of Creative Cities. In: Neil Brenner; Peter Marcuse and Margit Mayer (Ed.). *Cities for People, Not for Profit. Critical Urban Theory and the Right to the City*. London: Routledge. 138-149.

Läpple, D. (1985). Internationalization of capital and the regional problem. In Walton, J. (Ed.). *Capital and Labour in the Urbanized World*. London: Sage. 73-75.

Larrauri, E. (2007). Ayuntamientos de izquierdas y control del delito. *InDret*, 3/2007: 1-23.

Larrea, A. and Gamarra, G. (2007). *Bilbao y su doble: ¿regeneración urbana o destrucción de la vida pública?: de una ciudad que quiere convertirse en una marca* (1a. ed.). La Llevir virus.

Las Heras, J. and Rodríguez, L. (2020). Striking to Renew: Basque unions' Organizing Strategies and Use of the Strike-Fund. *British Journal of Industrial Relations*, 59, (4). <https://doi.org/10.1111/bjir.12582>

Lauria, M. (1997). *Reconstructing urban regime theory: Regulating urban politics in a global economy*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781483327808>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Laval, C. and Dardot, P. (2015). *Común. Ensayo sobre la revolución en el siglo XXI*. Barcelona: Gedisa.

Ledrut, R. (1968). *L'espace social de la ville, problemes de sociologie apphquée à l'aménagement urbain*. Paris: Anthropos.

Lees, L.; Shin, H. B. and López, M. E. (2016). *Planetary gentrification*. Cambridge: Polity Press.

Lefebvre, H. (1968). *Le droit à ville. I*. Paris: Éditions Anthropos.

- (1970). *La revolution urbaine*. Paris: Éditions Gallimard.
- (1972). *Espace et politique: Le droit à la ville II*. Paris: Anthropos.
- (1974 [1985]). *La production de l'espace*. Paris: Anthropos.
- (1976) Reflections on the politics of space. *Antipode*, 8, 30-37. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1976.tb00636.x>
- (1977) *De l'État-3: Le mode de production étatique*. Paris: Union Générale d'Édition.
- (1978) *De l'État-4: Les contradictions de l'état moderne*. Paris: Union Générale d'Éditions.
- (1979) A propos d'un nouveau modèle étatique. *Dialectiques*, 27, 47–55. 2001an "Comments on a New State Form" bezala itzulia *Antipode*, 33, 769-782. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00216>

Lefebvre, H.; Brenner, N. and Elden, S. (2010). *State, space, world: Selected essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Leitner, H. and Sheppard, E. (1998). Economic uncertainty, interurban competition and the efficacy of entrepreneurialism. In Hall, T. and Hubbard, P. (Ed.) *The Entrepreneurial City*. Chichester: Wiley. 285-308.

- (2002). The city is dead, long live the net: Harnessing European interurban networks for a neoliberal agenda. *Antipode*, 34 (3), 495-518. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00252>

Lekue, I. (2021). Governance and structuring of public and urban space in Bilbao: analysis of global trends at the local level. OBETS. *Revista de Ciencias Sociales*, 16 (2), 343-358. <https://doi.org/10.14198/OBETS2021.16.2.08>

- (2022). Uneven spatial development as a logic to understand the deindustrialization and urban regeneration of European post-industrial cities. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 68 (2), 235-254. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.688>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (2023). La gobernanza metropolitana en Euskadi: el caso del fragmentado Bilbao metropolitano. Tomás, M. (Ed.). *Metrópolis sin gobierno. La anomalía española en Europa*. Barcelona: Tirant Lo Blanch. ISBN: 978-84-19632-27-2. 271-301.
- (In press). La destrucción creativa neoliberal en los modos de gobernanza y la producción del espacio urbano postindustrial. *Resvista Constraste Regional*.

Lekue, I; Ahedo, I. and Tellería, Imanol. (In press). *Operational and Substantive Difficulties in the Practices of Democratic Assemblage: The Threat of Uncoupling*. Paper presented at ECPR Joint Sessions of Workshops, April 2023: Sciences Po, Toulouse.

Lever, W. (1996). The European regional dimension. Lever, W. and Bailly, A. (Ed.) *The Spatial Impact of Economic Changes in Europe*. Aldershot: Avebury. 178-203.

Leyshon, A. and Thrift, N. J. (1996). Financial Exclusion and the Shifting Boundaries of the Financial System. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 28, 7, 1150-1156. <https://doi.org/10.1068/a281150>

- (1997). *Money/space: Geographies of monetary transformation*. London: Routledge.

Lezama, J. L. (2014). *Teoría social, espacio y ciudad*. México: El Colegio de México.

Lipietz, A. (1982). Towards global fordism. *New Left Review*, 2, 132, 33-47.

- (1985). The World Crisis: the globalisation of the general crisis of Fordism. *IDS Bulletin*, 16, 2, 6-11. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.1985.mp16002002.x>
- (1987). *Mirages and miracles: The crises of global Fordism*. London: Verso.
- (1994). Post-Fordism and Democracy. In Amin, A. (Ed.). *Post-Fordism: A Reader*. Cambridge: Blackwell. 338-357.
- (1996). Warp, woof and regulation: A tool for social science. In Benko, G. and Stohmayer, U. (Ed.) *Space and Social Theory*. Cambridge, MA: Blackwell. 250-283.

Lippi, A. and Tsekos, T. (2018). *Local Public Services in Times of Austerity across Mediterranean Europe*. Basel: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-76225-8>

Logan, J. and Molotch, H. (1987). *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*. Berkeley: University of California Press.

López, A. (2016). La construcción de los barrios democráticos en Barcelona: La dialéctica entre el movimiento vecinal en Poble-sec y Montjuic y las instituciones municipales

(1979-2011). In Aricó, Giuseppe; Mansilla, José A. and Stanchieri, Marco L. (coord.) *Barrios corsarios. Memoria histórica, luchas urbanas y cambio social en los márgenes de la ciudad neoliberal*. Barcelona: Pollen edicions. 37-56.

López, I. and Rodríguez, E. (2010). *Fin de ciclo: Financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*. Madrid: Traficantes de Sueños.

- (2011). The Spanish Model. *New Left Review*, 69, 5, 1, 5-28.
- (2013). Competitividad territorial y circuito secundario de acumulación. Observatorio Metropolitano (Ed.) *Paisajes Devastados. Después del ciclo inmobiliario: impactos regionales y urbanos de la crisis*. Madrid: Traficantes de sueños. 25-75.

López-Morales, E., Klet, I. G. and Corvalán, D. M. (2014). Captura desigual de renta de suelo y desplazamiento exclusionario. Indicadores generales del proceso de gentrificación en Santiago de Chile, 2000-2012. *Cadernos Metrópole*, 16, 32, 565-586. <https://doi.org/10.1590/2236-9996.2014-3212>

Lowndes, V. (2005). Something old, something new, something borrowed... How institutions change (and stay the same) in local governance. *Policy Studies*, 96, 291-309. <https://doi.org/10.1080/01442870500198361>

Löw, M. (2008). The Constitution of Space The Structuration of Spaces Through the Simultaneity of Effect and Perception. *European Journal of Social Theory*, 11, 1, 25-49. <https://doi.org/10.1177/1368431007085286>

- (2016). *The Sociology of Space: Materiality, Social Structures, and Action*. London: Palgrave Macmillan.

Löwy, M. (1981) *The politics of combined and uneven development*. Londres, Verso.

Luxemburg, R. (1933). La acumulación del capital. Estudio sobre la interpretación económica del imperialismo. Madrid: Cenit.

MacLeod, G. and Goodwin, M. (1999). Space, scale and state strategy: Rethinking urban and regional governance. *Progress in Human Geography : an International Review of Geographical Work in the Social Sciences and Humanities*, 23, 503-528. <https://doi.org/10.1191/030913299669861026>

Mansilla, J. A. (2016). Urbanismo, privatización y marketing urbano. La Barcelona neoliberal a través de tres ejemplos. *Encrucijadas. Revista Crítica De Ciencias Sociales*, 11, v1102.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (2019). Palo Alto Market. Capital simbólico y consumo en un mercado de Barcelona. *Athenea Digital*, 19(1), e2276. <https://doi.org/10.5565/rev/athenea.2276>
- (2023). *Los años de la discordia: del modelo a la marca Barcelona*. Barcelona: Apostroph.

Maragall, P. (1990). Las ciudades en el desarrollo económico. *Archivo Digital Pasqual Maragall*. Consulta 31 mayo de 2023. <https://arxiupmaragall.catalunyaeuropa.net/items/show/2700>

Marrero, I. (2003). ¿Del Manchester catalán al Soho Barcelonés? La renovación del barrio del Poble Nou en Barcelona y la cuestión de la vivienda. *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, 7, 146, 1-22.

Martinelli, F. and Schoenberger, E. (1991). Oligopoly is alive and well: notes for a broader discussion of flexible accumulation. In Benko, G. and Dunford, M. (Ed.) *Industrial Change and Regional Development: the Transformation of New Industrial Spaces*. London: Belhaven Press. 117-133.

Martínez, G. E. (2013). Ciudad espacio y cotidianidad en el pensamiento de Henri Lefebvre. In Lefebvre, H.; Martínez, L. I. and Martínez, G.E. *La Producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing.

Martínez Moreno, R.; Subirats, J and Pradel, M. (2018). *Innovación social y gobernanza multinivel: cambio en las relaciones de poder y gestión del conflicto: los casos de Barcelona y Madrid (1979-2015)*. Universitat Autònoma de Barcelona: Institut de Govern i Política Pública (IGOP) <http://hdl.handle.net/10803/664042>

Marcuse, H. (1964). *One-dimensional man*. Boston: Beacon Press.

Marshall, T. (2000). Urban Planning and Governance: Is there a Barcelona Model? *International Planning Studies*, 5(3), 299–319. <https://doi.org/10.1080/713672855>

Martí-Costa, M. (2005): El proyecto 22@bcn: glocal governance, renovación urbana y lucha vecinal en Barcelona. *VII Congreso Español de Ciencia Política y de la Administración. Democracia y Buen Gobierno*. 89-104.

Martí-Costa, M.; Blanco, I. and Parés, M. (2009). Barris, exclusió social i polítiques de regeneració. In Martí-Costa, Marc and Parés, Marc (Coords.). *Llei de Barris: cap a una política de regeneració urbana participada i integral?*. Generalitat de Catalunya. 23-41

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Martí-Costa, M.; Iglesias, M.; Subirats, J. and Tomàs, M. (2011). III Barcelona. In Iglesias, Mariela and Martí-Costa, Marc (coords). *Políticas urbanas en España: grandes ciudades, actores y gobiernos locales*. Icaria. 45-75. ISBN 978-84-9888-385-5.

Martí-Costa, M.; Blanco, I.; Parés, M. and Subirats, J. (2016). Regeneración urbana y gobernanza ¿Cómo evaluar la participación en una red de gobernanza? Tres perspectivas teóricas y un estudio de caso. In Rofman, Adriana (Ed.) *Participación políticas públicas y territorio: aportes para la construcción de una perspectiva integral*. Ediciones UNGS Universidad Nacional de General Sarmiento.

Martí-Costa, M. and Tomàs, M. (2016). Crisis y evolución de la gobernanza urbana en España. *Ciudad Y Territorio Estudios Territoriales*, 48(188), 187–199. <https://recyt.fecyt.es/index.php/CyTET/article/view/76473>

- (2017). Urban governance in Spain: From democratic transition to austerity policies. *Urban Studies*, 54(9), 2107-2122. <https://doi.org/10.1177/0042098016669452>

Martí-Costa, M.; Tomàs, M. and Barres, R. (2023). Barcelona: El salto a la gobernanza de la región metropolitana. IN Tomàs, M. (Ed.). *Metrópolis sin gobierno. La anomalía española en Europa*. Barcelona: Tirant Lo Blanch. ISBN: 978-84-19632-27-2. 91-121.

Martí-Costa, M. and Subirats, J. (2015). *Ciudades y cambio de época: discursos sobre políticas urbanas y crisis en España. Políticas urbanas en el escenario*. Bilbao: Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea

Martínez-Palacios, J. (2018). Problemas de la institucionalización y la profesionalización de la participación en contextos de profundización democrática. *Revista Internacional De Sociología*, 76(1), e089. <https://doi.org/10.3989/ris.2018.76.1.17.95>

- (2018b). ¿Qué significa participar? Reflexiones sobre la construcción de las imágenes de la participación. *Papers. Revista de Sociología*, 103(3), 367-393. <https://doi.org/10.5565/rev/papers.2319>
- (2019). *El giro participativo neoliberal. Institucionalización y profesionalización de la participación ciudadana en España (1978- 2017)*. Proyecto de investigación para el acceso a la titularidad en Ciencia Política y de la Administración (UPV/EHU), noviembre de 2019, Leioa
- (2021). La burocratización neoliberal de la participación ciudadana en España. *Revista Internacional De Sociología*, 79(2), e184. <https://doi.org/10.3989/ris.2021.79.2.20.48>

Marx, K. (1867 [1975]); *El Capital. Crítica de la Economía Política I*. Madrid: Siglo XXI de España Editores S.A.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

- (1858 [1978]). *Elementos fundamentales para la crítica de la economía política (Grundrisse) 1857-1858*. Vol.1. Mexico: Siglo XXI.
- (1894 [2013]). *El Capital. Crítica de la Economía Política III. El proceso global de la producción capitalista o el proceso de producción capitalista, en su conjunto*. Mexico: Fondo de cultura económica.

Mas, E. (2010). ¿Plan Estratégico o estrategia para un discurso?: El caso de Bilbao. *Scripta Nova: Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 14, 323-339. ISSN-e 1138-9788.

Massey, D. (1984). *Spatial divisions of labour: Social structures and the geography of production*. Basingstoke: Macmillan.

- (1999). Philosophy and politics of spatiality: Some considerations. *Power-geometrics and the Politics of Space-Time. University of Heidelberg*, 27-45.
- (2004). *For space*. London: SAGE.
- (2009). Concepts of space and power in theory and in political practice. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 55, 15-26

Mayer, M. (1994) Post-Fordist city politics. In Amin, A. (Ed.) *Post-Fordism: A Reader*. Oxford: Blackwell. 316-337. <https://doi.org/10.1002/9780470712726.ch10>

- (2012). The 'right to the city' in urban social movements. In: Brenner Neil, Marcuse Peter, Mayer Margaret (Ed.), *Cities for People, Not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. London: Routledge. 63-85

Mérida, J. (2022). Nuevo municipalismo y gobernanza participativa en España (2015-2019). Un análisis desde el enfoque estratégico relacional (TESIS DOCTORAL). <https://doi.org/10.2307/j.ctv2v88drg.5>

Mérida, J. and Tellería, I. (2021). ¿Una nueva forma de hacer política? Modos de gobernanza participativa y Ayuntamientos del cambio en España (2015-2019). *Gestión Y Análisis De Políticas Públicas*, (26), 92–110. <https://doi.org/10.24965/gapp.i26.10841>

Mittelman, R. H. (2000). *The Globalization Syndrome*. Princeton University Press: Princeton, NJ. <https://doi.org/10.1515/9781400823697>

Montaner, J. M. (2023). *Lawfare urbano : la ofensiva judicial contra la barcelona de adacolau* (Primera edición). Icaria Editorial.

Moody, K. (1997) *Workers in a lean world. Unions in the international economy*. London, Verso.

Morin, E. (1990). *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Moulaert, F. (1996). Rediscovering spatial inequality in Europe: building blocks for an appropriate 'regulationist' analytical framework. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14, 155-79. <https://doi.org/10.1068/d140155>

Moulaert, F. and Swyngedouw, E. (1989). Survey 15. A Regulation Approach to the Geography of Flexible Production Systems. *Environment and Planning D: Society and Space*, 7(3), 327-345. <https://doi.org/10.1068/d070327>

Moulaert, F.; Rodríguez, A. and Swyngedouw, E. (2001) *The Globalized City. Economic Restructuring and Social Polarization in European Cities*. Oxford: Oxford University Press

Moulaert, F.; Martinelli, F.; González, S. and Swyngedouw, E. (2007). Introduction: Social Innovation and Governance in European Cities: Urban Development Between Path Dependency and Radical Innovation. *European Urban and Regional Studies*, 14(3), 195–209. <https://doi.org/10.1177/0969776407077737>

Moura, R. (2003). Inversiones urbanas en el contexto de la competitividad y globalización: los eventos en Curitiba. *EURE (Santiago)*, 29, 86, 51-68. <https://doi.org/10.4067/S0250-71612003008600003>

Mulvad, A. (2015). Competing Hegemonic Projects within China's Variegated Capitalism: 'Liberal' Guangdong vs. 'Statist' Chongqing. *New Political Economy*, 20:2, 199-227, <https://doi.org/10.1080/13563467.2014.914160>

Mumford, L. (1961). *The city in history: Its origins, its transformations, and its prospects*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Murdoch, J. (2005). *Post-structuralist geography: A guide to relational space*. London: SAGE.

Nel-lo, O. (1994). L'impacte social de la reestructuració industrial a la regió metropolitana de Barcelona. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 18, 65–81.

- (2015). *La ciudad en movimiento: crisis social y respuesta ciudadana*. Madrid: Díaz and Pons.
- (2018) Segregació Residencial, Gentrificació Urbana i Dret a La Ciutat: Una Lectura des de Barcelona. *Papers: Regió Metropolitana De Barcelona: Territori, estratègies, Planejament*, 60, 1, 48-61,

Nel-lo, O. and Sabatini, F. (2022). Segregación residencial y políticas urbanas: convergencias y contrastes entre Barcelona y Santiago de Chile. *Documents D'anàlisi Geogràfica* 533-552. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.753>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Nel-lo, O.; Cruz Gallach, H.; Blanco, I. (2020). Las políticas de rehabilitación frente a la segregación: el plan de barrios de Barcelona. *Papers: Región Metropolitana de Barcelona: Territorio, estrategias, planeamiento*, 63, 118-133. <https://ddd.uab.cat/record/237536>

Naredo, J. M. and Montiel, M. A. (2011). *El modelo inmobiliario español: Y su culminación en el caso valenciano*. Barcelona: Icaria.

Navarro, Clemente J.; Rodríguez, María J.; Herrera-Gutiérrez, María R. and Mateos, Cristina. (2014). Gobernabilidad y crisis urbana: Causas, manifestaciones y estrategias. En J. Subirats and M. Martí-Costa (Eds.). *Ciudades, vulnerabilidades y crisis en España*. Fundación Centro de Estudios Andaluces. 85-108

Nilsson, J. and Schamp, E. (1996). Restructuring of the European production system. *European Urban and Regional Studies*, 3, 2, 121-132. <https://doi.org/10.1177/096977649600300203>

Oberhauser, A M. (1990). Social and Spatial Patterns Under Fordism and Flexible Accumulation. *Antipode*, 22, 3, 211-232. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1990.tb00209.x>

Observatorio Vasco de la Vivienda. (2021). *Evolución de los lanzamientos de vivienda por CCAA*. Departamento de Planificación Territorial, Vivienda y Transportes/Lurralde Plangintza, Etxebizitza and Garraio Saila.

OECD. (2009) *Coping with the crisis. Policy lessons from the OECD LEED programme on local economic and employment development*. OECD, Paris

Ohmae, K. (1995). *The end of the nation state: the rise of regional economies*. New York: Free Press.

Orozco, H. (2022). Gobernanzas locales neoliberales. Tres conceptos críticos para analizar la planificación urbana contemporánea. *Cuadernos De Vivienda Y Urbanismo*, 14, 36. <https://doi.org/10.11144/Javeriana.cvu14.glnl>

Ortega, H. (1995). *Bilbao a la deriva: fantasía especulación y ciudadanía*. Txalaparta. <https://doi.org/10.18356/7b04e180-es>

Ortega, T. M. (2004). Obreros y vecinos en el tardofranquismo y la transición política (1966-1977): Una lucha conjunta para un mismo fin. *Espacio Tiempo Y Forma. Serie V Historia Contemporánea* (16) 2004, 351-369. Issn: 1130-0124. <https://doi.org/10.5944/etfv.16.2004.3102>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Osborne, D. and Gaebler, T. (1993). *Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. Erscheinungsort nicht ermittelbar: Plume Penguin.

Painter, J. (1997). Regulation, Regime, and Practice in Urban Politics. In Lauria, M. (Ed.) *Reconstructing urban regime theory: Regulating urban politics in a global economy*. London: Sage. 122-144. <https://doi.org/10.4135/9781483327808.n7>

Parker, P. M. (2000). *Physioeconomics: The basis for long-run economic growth*. Cambridge, Mass: Massachusetts Institute of Technology.

Parés, M. (2009). *Participación y calidad democrática. Evaluando las nuevas formas de democracia participativa*. Barcelona: Ariel.

- (2016). *Repensar la participación de la ciudadanía en el mundo local*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Peake, L. (2016). The Twenty-First Century Quest for Feminism and the Global Urban. *International Journal of Urban and Regional Research*, 40, 1, 219-227. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12276>

- (2020). Urban feminist imaginaries for the '21st century of the city'. *Gamma: Journal of Theory and Criticism*, 27, 37-61. <https://doi.org/10.26262/gramma.v27i0.8980>

Peck, J. (2005). Struggling With the Creative Class. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 740-770. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00620.x>

- (2008). Remaking laissez-faire. *Progress in Human Geography* 32, 1, 3-43. <https://doi.org/10.1177/0309132507084816>
- (2009). Conceptualizing fast-policy space, embedding policy mobilities. *Mimeo*, Department of Geography, University of British Columbia.
- (2010). *Constructions of neoliberal reason*. Oxford University Press: Oxford.
- (2012). Austerity urbanism. *City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, 16, 6, 626-655. <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.734071>
- (2015). *Austerity urbanism. The neoliberal crisis of American cities*. New York, NY: Rosa Luxemburg Shiftung.

Peck, J. and Theodore, N. (2007). Variegated capitalism. *Progress in Human Geography*, 31, 6, 731-772. <https://doi.org/10.1177/0309132507083505>

- (2015). *Fast Policy: Experimental Statecraft at the Thresholds of Neoliberalism*. University of Minnesota Press.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Peck, J.; Theodore, N. and Brenner, N. (2009). Neoliberal urbanism: Models, moments, mutations. *SAIS Review*, 29, (1), 49-66. <http://doi.org/10.1353/sais.0.0028>.

Peck, J. and Tickell, A. (1992). Local Modes of Social Regulation? Regulation Theory, Thatcherism and Uneven Development. *Geoforum*, 23, 3, 347-363. [https://doi.org/10.1016/0016-7185\(92\)90047-8](https://doi.org/10.1016/0016-7185(92)90047-8)

- (2002) Neoliberalizing space. In Brenner, N. and Theodore, N. (Ed.). *Spaces of Neoliberalism*. Boston: Blackwell. 33-57.
- (2008). Searching for a New Institutional Fix: The After-Fordist Crisis and the Global-Local Disorder. In Amin, A. (Ed.). *Post-Fordism: A Reader*. Cambridge: Blackwell. 280-315.

Pera, M. and Bianchi, I. (2022). Governmentality, the Local State, and the Commons: An Analysis of Civic Management Facilities in Barcelona. *Social Inclusion*, 10(1), 115-125. <https://doi.org/10.17645/si.v10i1.4732>

Pera, M.; Bianchi, I. and Salazar, Y. (2023) "Urban commons perspective to transform community management: The Citizen Assets Programme in Barcelona." In S. Bussu and A. Bua (Eds.). *Reclaiming participatory governance: social movements and the reinvention of democratic innovations*. London: Routledge.

Pierre, J. (1999). Models of Urban Governance: The Institutional Dimension of Urban Politics. *Urban Affairs Review*, 34, 3, 372-396. <https://doi.org/10.1177/10780879922183988>

- (2000). *Debating governance: Authority, steering and democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Plöger, J. (2013). Comeback Cities? Urban Recovery Approaches in European Industrial Cities. In Zimmermann, C. (Ed.). *Industrial Cities: History and Future*. Frankfurt/New York: Campus Verlag. 188-210.

Ponzini, D. and Rossi, U. (2010). Becoming a Creative City: The Entrepreneurial Mayor, Network Politics and the Promise of an Urban Renaissance. *Urban Studies*, 47(5), 1037-1057. <https://doi.org/10.1177/0042098009353073>

Poulantzas, N. (1969). *Poder político y clases sociales en el estado capitalista*. México, D.F: Siglo Veintiuno Editores.

- (1978). *State, Power, Socialism*. London: New Left Books.

Power, A.; Plöger, J. and Winkler, A. (2010). *Phoenix cities: The fall and rise of great industrial cities*. The Policy Press. <https://doi.org/10.46692/9781847426857>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Pradel, M. and Cano, A. B. (2018). Barcelona: ¿Hacia nuevas formas de institucionalización? In Pradel, Marc and García, Marisol. (Ed.). *El momento de la ciudadanía: innovación social y gobernanza urbana*. Catarata. 101-122.

Remy, J. (2000). *La ville: Phénomène économique*. Paris: Anthropos.

Rhodes, R. A. W. (1996). The new governance: governing without government. *Political Studies*, 44, 4, 652-667. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb01747.x>

- (2007). Understanding Governance: Ten Years On. *Organization Studies*, 28(8), 1243-1264. <https://doi.org/10.1177/0170840607076586>
- (2012) Waves of governance. In, Levi-Faur, David (ed.) *The Oxford Handbook of Governance*. Oxford, GB: Oxford University Press, pp. 33-48.

Rhodes, R. A. W. and M. Bevir. (2010). *The State as Cultural Practice*. Oxford: Oxford University Press.

Rius, J. and Subirats, J. (2005). *From the Xino to the raval. Culture and social transformation in central Barcelona*. Barcelona, Spain: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona

Robertson, R. (1992). *Globalization: Social theory and global culture*. London: Sage.

Rodríguez, A. (2002). *Reinventar la ciudad: milagros y espejismos de la revitalización urbana en Bilbao*. Universidad del País Vasco: Servicio de Publicaciones.

Rodríguez, A.; Moulaert, F. and Swyngedouw, E. (2001). Nuevas políticas urbanas para la revitalización de las ciudades en Europa. *Ciudad y Territorio*, 13 (129), 409-424.

Rodríguez, A. and Martínez, E. (2001). Del declive a la revitalización: oportunidades y límites de las nuevas políticas urbanas en Bilbao. *Ciudad Y Territorio. Estudios Territoriales Vol. Xxxii; 129*, 441-459.

Rodríguez, A.; Martínez, E. and Guenaga, G. (2001b). Uneven redevelopment: new urban policies and socio-spatial fragmentation in metropolitan Bilbao. *European Urban and Regional Studies*, 8, 161-178. <https://doi.org/10.1177/096977640100800206>

Rodríguez, A. and Vicario, L. (2005). Innovación, Competitividad y Regeneración Urbana: los espacios retóricos de la “ciudad creativa” en el nuevo Bilbao. *Ekonomiaz*, 58, 1, 262-295.

Rodríguez, A.; Abramo, P. and Vicario, L. (2015). A Model of Regeneration? Urban Redevelopment and Policy led Gentrification in Bilbao. In Rodríguez, A. and Juaristi, J. (eds.). *Transforming cities. Opportunities and Challenges of Urban Regeneration in the*

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Basque Country. University of Nevada and University of the Basque Country: Center for the Basque Studies. 21 – 50.

Rodríguez, G. and Ajangiz, R. (2007). Descentralización municipal y participación ciudadana: evaluación de una experiencia consolidada. *Revista Española De Ciencia Política N. 137 (oct. 2007) P. 181-197*.

Rodríguez-Pose, A. (1998). *The Dynamics of Regional Growth in Europe*. Oxford: Clarendon Press

Rodriguez-Villasante, T. (1995). *Las democracias participativas*. Madrid: HOAC

Romero, J. and Farinós, J. (2011). Redescubriendo la gobernanza más allá del buen gobierno. Democracia como base, desarrollo territorial como resultado. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, 56*, 295-319.

Roy, A. (2011). Slumdog cities: Rethinking subaltern urbanism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(2), 223–238. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01051.x>

Rutland, T. (2010) The financialization of urban redevelopment. *Geography Compass* 4, 8, 1167-78. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2010.00348.x>

Ruzafa, R. (2017). Caras tristes de un proceso histórico: la desindustrialización de la ría de bilbao en el último cuarto del siglo XX. *Historia Trabajo Y Sociedad N. 8 (2017)*, 11-33.

- (2017b). Memoria de la industria y la desindustrialización. *Galde, 17*, 40-42.

Sabel, C. F. (1994). Flexible specialisation and the re-emergence of regional economies. Amin, Ash. (Ed.). *Post-Fordism: A Reader*. Cambridge: Blackwell. 101-156. <https://doi.org/10.1002/9780470712726.ch4>

Saeger, S. S. (1997). Globalization and deindustrialization: Myth and reality in the OECD. *Weltwirtschaftliches Archiv, 133*, 580-608. <https://doi.org/10.1007/BF02707404>

Salcedo, J. (Urtarrila 01, 1977). Del concepto de espacio social. *Teorema: Revista Internacional De Filosofía, 7*, 257-275.

Salcedo, R. (2008). Reflexiones en torno a los guetos urbanos: M de Certeau y la relación disciplina/anti-disciplina. *Bifurcaciones, 7*, Otoño/Invierno.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Sarasa, S.; Porcel, S.; Navarro-Varas, L. and Thiers, J. (2015) Desindustrialización y crisis en la Barcelona postolímpica: ¿hacia una ciudad dual?. *IERMB Working Paper in Sociology*, 15.02.

Sassen, S. (1991). *The Global City*. Princeton: Princeton University Press.

- (1996). *Losing control?: Sovereignty in an age of globalization*. New York: Columbia University Press.

Schmid, C. (2012). Henri Lefebvre, the right to the city, and the new metropolitan mainstream. In: Brenner, Neil; Marcuse, Peter; Mayer, Magrit (Ed.). *Cities for people, not for profit: critical urban theory and the right to the city*. London: Routledge. 42-62.

Schmitt, C. (2003). *The nomos of the Earth in the international law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press.

Scott, A. J. (1988). *Metropolis, From the Division of Labor to Urban Form*. Los Angeles: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520314085>

- (2006). Creative cities: Conceptual issues and policy questions. *BLACKWELL PUBLISHING. Journal of Urban Affairs*, 28(1), 1-17. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2006.00256.x>

Scott, A J. and Storper, M. (1992). Industrialisation and Regional Development. In Storper, M and Scott, Allen. J. (Ed.). *Pathways to Industrialization and Regional Development*. London: Routledge. 3-17

- (2003). Regions, globalization, development. *Regional Studies*, 37,6-7, 579-593. <https://doi.org/10.1080/0034340032000108697a>

Sevilla-Buitrago, A. (2015). Capitalist Formations of Enclosure: Space and the Extinction of the Commons. *Antipode*, 47, 4, 999-1020. <https://doi.org/10.1111/anti.12143>

- (2015b). Urbanismo, Crisis y Austeridad. *Ciudades*, 18 (1), 31-48.
- (2015c). Lo común y desmantelamiento. *Cuadernos de Investigación Urbanística*, 100, mayo/junio, 130-133. <https://doi.org/10.20868/ciur.2015.100.3178>
- (2017). Introducción a antología de textos. In Sevilla-Buitrago, Álvaro and Brenner, Neil (Ed.). *Neil Brenner: Teoría urbana crítica y políticas de escala*. Barcelona: Icaria. 7-63.

Sheppard, E. (2009). The Spaces and Times of Globalization: Place, Scale, Networks, and Positionality. *Economic Geography*, 78, 307-330. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2002.tb00189.x>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Slobodian, Q. (2018): *Globalists. The end of empire and the birth of neoliberalism*. Harvard: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674919808>

Simmel, G. (1927). Sociología: estudio sobre las formas de socialización. *Revista de occidente*, 2, 227-324.

- (2009). *Sociology: Inquiries into the construction of social forms, Vol. 2*. Leiden: Brill.

Simmons, B. A.; Dobbin, F. and Garrett, Gy. (2008). Introduction: the diffusion of liberalization. In Simmons, B. A.; Dobbin, F. and Garrett, G. (Ed.). *The global diffusion of markets and democracy*. New York: Cambridge University Press. 1-63. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511755941.001>

Sjoberg, G. (1960). *The preindustrial city*. Nueva York: Free press.

Škuflić, L. and Družić, M. (2016). Deindustrialisation and productivity in the EU. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29, 1, 991-1002. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2016.1235505>

Smith, N. (1979). Toward a theory of gentrification a back to the city movement by capital, not people. *Journal of the American Planning Association*, 45, 4, 538-548. <https://doi.org/10.1080/01944367908977002>

- (1984). *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- (1996). *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.
- (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*, 34 (3), 427-450. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.0024>
- (2006). The Geography of Uneven Development. In Dunn, B. and Radice, H. K. (Ed.). *100 years of permanent revolution: Results and prospects*. London: Pluto Press. 180-195.

Soja, E. W. (1985). Regions in Context: Spatiality, Periodicity, and the Historical Geography of the Regional Question. *Environment and Planning D: Society and Space*, 3, 2, 175-190. <https://doi.org/10.1068/d030175>

- (1989). *Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London and New York: Verso.
- (2000). *Postmetropolis: Critical studies of cities and regions*. Oxford: Blackwell.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Somoza, J. (2013). Gobernanza urbana, competitividad y procesos de renovación en las ciudades medias españolas. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 61, 47-66. <https://doi.org/10.21138/bage.1535>

Sorando, D. and Ardura, A. (2018). Procesos y dinámicas de gentrificación en las ciudades españolas. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 60, 34-47. ISSN 2013-7958.

Sourelis, K. and Youn, E. (2009). Urban restructuring and the crisis: a symposium with Neil Brenner, John Friedmann, Margit Mayer, Allen J. Scott, and Edward W. Soja. *Critical Planning* 16 (Summer), 35–59

Stanek, L. (2011). *Henri Lefebvre on space: Architecture, urban research, and the production of theory*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816666164.001.0001>

Stone, C. (1989). *Regime Politics: Governing Atlanta, 1946-1988*. Lawrence: University Press of Kansas. <https://doi.org/10.1086/229601>

- (1993). Urban and the capacity to govern: A political economy approach. *Journal of Urban Affairs*, 15 (1), 1-28.
- (2004). It's More Than the Economy After All: Continuing the Debate About Urban Regime. *Journal of Urban Affairs*, 26(1), 1-19. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2004.0001.x>
- (2005). Looking Back to Look Forward. Reflections on Urban Regime Analysis. *Urban Affairs Review*, 40(3), 309-341. <https://doi.org/10.1177/1078087404270646>

Storper, M. and Scott, A J. (1989) The geographical foundations and social regulation of flexible production complexes. In Wolch, J. and Dear, M. (Ed.). *The Power of Geography*. London: Unwin and Hyman. 21-40

- (1990). Work organisation and local labour markets in an era of flexible production. *International Labour Review*, 129, 573-591.

Subirats, J. (2014). Introduccion. ¿Cambio de época? In Subirats, J. and Martí-Costa, M. (Eds.) *Ciudades, vulnerabilidades y crisis en España*. Fundación Centro Estudios Andaluces: Sevilla.

- (2016). *El poder de lo próximo: Las virtudes del municipalismo*. Madrid: Catarata.

Subirats, J. and Parés, M. (2014). Cambios sociales y estructuras de poder ¿nuevas ciudades, nueva ciudadanía? *Interdisciplina* 2, 2, 97–118. <https://doi.org/10.22201/ceiich.24485705e.2014.2.46526>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Subirats, J.; Parés, M. and Blanco, I. (2008). Calidad democrática y redes de gobernanza: evaluar la participación desde el Análisis de las Políticas Públicas. In Parés, M. (Coord.) *Participación y calidad democrática. Evaluando las nuevas formas de democracia participativa*. Barcelona: Ariel.

Subirats, J. and Tomás, M. (2007). Os gobernos locais en contornos locais e en rede. Experiencias comparadas: o caso de Barcelona. In Rojo, A. and Varela, E. J. (Coord.) *A gobernanza metropolitana*. Xunta de Galicia. 89-128.

SURBISA. (2004). El triángulo de oro de Bilbao La Vieja. *Surbisa Berriak, IV-2004*.

Swyngedouw, E. (1989). The Heart of the Place: The Resurrection of Locality in an Age of Hyperspace. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 71,1, 31-42. <https://doi.org/10.2307/490505>

- (1992). The Mammonquest. 'Glocalisation', interspatial competition and the monetary order: the construction of new spatial scales. Dunford, M. and Kafkalas, G. (Ed.). *Cities and Regions in the New Europe: the Global-Local Interplay and Spatial Development Strategies*. London: Belhaven. 39-67.
- (1996). The city as a hybrid: On nature, society and cyborg urbanization. *Capitalism Nature Socialism* 7, 2: 65-80. <https://doi.org/10.1080/10455759609358679>
- (1997). Neither global nor local: "Glocalization" and the politics of scale. In Cox, K. (Ed.). *Spaces of Globalization*. New York: Guilford. 137-166.
- (2005). Governance innovation and the state: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42. 1-16.

Taibo, C. (2016). *Para entender el TTIP: Una visión crítica del Acuerdo Transatlántico de Comercio e Inversiones*. Madrid: Catarata.

Tappi, D. (2000). The Neo-Marshallian Industrial District: A Study on Italian Contributions to Theory and Evidence. *Max-Planck-Institute for Research into Economic Systems Evolutionary Economic Unit*, Jena, 1-21.

Tatjer, M. (2006). La industria en Barcelona (1832-1992). Factores de localización y transformación en las áreas fabriles: del centro histórico a la región metropolitana. *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 10, 218 (46). Barcelona: Universidad de Barcelona

Taylor, P. J. (1994). The state as container: territoriality in the modern world-system. *Progress in Human Geography*, 28 (2), 151-162. <https://doi.org/10.1177/030913259401800202>

Taylor, P. J. and Hoyler, M. (2000). The spatial order of European cities under conditions of contemporary globalization. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 91, 2, 176-189. <https://doi.org/10.1111/1467-9663.00104>

Telleria, I. (2012). *Los movimientos urbanos como impulsores de la gestión democrática de la ciudad. Análisis comparativo de las experiencias de gobernanza urbana en Barcelona, Bilbao y Pamplona*. Leioa: Servicio Editorial Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea.

Telleria, I. and Ahedo, I. (2016). Movimientos urbanos y democratización en la ciudad: Una Propuesta De Análisis. *Revista Espanola De Ciencia Política*, 1, 40, 91-115. <https://recyt.fecyt.es/index.php/recp/article/view/38534>

Telleria, I. and Lekue, I. (2020). Las ciudades en tiempos de re-escalamiento: movimientos urbanos, participación y modos de gobernanza. In Alonso, M. R.; De Gregorio, S. and González, M. (Ed.). *Las agendas urbanas y el gobierno de las ciudades: transformaciones, desafíos e instrumentos*. Madrid: Reus. 15-38.

Theodore, N.; Peck, J. and Brenner, N. (2009). Urbanismo neoliberal: la ciudad y el imperio de los mercados. *Temas Sociales: Ediciones SUR*, 66.

- (2011). Neoliberal Urbanism: Cities and the Rule of Markets. Bridge, Gary and Watson, Sophie. (Ed.). *The New Blackwell Companion to the City*. Malden, MA: Wiley-Blackwell. 15-26. <https://doi.org/10.1002/9781444395105.ch2>

Tickell, A. and Peck, J. (1992). Accumulation, regulation and the geographies of post-Fordism: missing links in regulationist research. *Progress in Human Geography*, 16, 2, 190-218. <https://doi.org/10.1177/030913259201600203>

- (1995). Social Regulation After Fordism: Regulation Theory, Neo-Liberalism and the Global-Local Nexus. *Economy and Society*, 24, 3, 357-386. <https://doi.org/10.1080/03085149500000015>

Tilley, C. (1994) *Space, Place, Landscape and Perception. A Phenomenology of Landscape*. Oxford: Berg Publishers, 7-34.

Tomás, Mariona. (2015). Tomàs, M. Smart cities y su impacto en la gobernanza urbana. *XII Congreso Español de Ciencia Política y la Administración*. Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea. Donostia- San Sebastián.

- (2023). *Metrópolis sin gobierno. La anomalía española en Europa*. Barcelona: Tirant Lo Blanch. ISBN: 978-84-19632-27-2.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Topalov, C. (1979). *La urbanización capitalista: Algunos elementos para su análisis*. México: Edicol.

Torfin, J. and Ansell, C. (2018). *Handbook on theories of governance*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Torfin, J., Peters, B.G.; Pierre, J. and Sørensen, E. (2012). *Interactive Governance: Advancing the Paradigm*. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199596751.001.0001>

Torres, J. (2010). *La crisis de las hipotecas basura. ¿Por qué se cayó todo y no se ha hundido nada?* Madrid: Sequitur.

Trades Union Congress (2019). *How Industrial Change Can Be Managed to Deliver Better Jobs*. London: Trades Union Congress. Retrieved from:
<https://www.tuc.org.uk/sites/default/files/IndustrialTransformationinPractice.pdf>

Trotsky, L. (1932 [1973]). *Historia de la Revolución Rusa*. España: Zyx.

Trullén, J.; Lladós, J. and Boix, R. (2002). Economía del conocimiento, ciudad y competitividad. *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, (1), 139-161.

Ubasart, G. (2005). La ciudad europea: y los aires securitarios. Un caso: la ordenanza (in)cívica de Barcelona. *Contrapoder*, 10.

Ullán, R. F. J. (2015). *Sociología urbana: De Marx y Engels a las escuelas posmodernas*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Urrutia, V. (1985): El movimiento vecinal en el área metropolitana de Bilbao, Oñate, Instituto Vasco de Administración Pública.

Urry, J. (1991) Time and Space in Giddens' Social Theory. In Bryant, C. and Jary, D. (Ed.) *Giddens' Theory of Structuration: A Critical Appreciation*. Londres y Nueva York: Routledge. 160-175.

Unió Temporal d'Esribes. (2004). *Barcelona marca registrada : un model per desarmar* (1. ed.). Virus.

Valler, D.; Tait, M. and Marshall, T. (2013). Business and Planning: A Strategic-Relational Approach. *International Planning Studies*, 18 (2), 143-167.
<https://doi.org/10.1080/13563475.2013.774145>

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Veltz, P. (1996). *Mondialisation, villes et territoires*. Paris: Presses Universitaires de France.

- (1997) The dynamics of production systems, territories and cities. In Moulaert, Frank and Scott, Allen J. (Ed.) *Cities, Enterprises and Society on the Eve of the 21st Century*. London: Pinter, 78-96.
- (2002) European cities in the world economy. In Bagnasco, A. and Le Galès, P. (Ed.). *Cities in Contemporary Europe*. New York: Cambridge University Press. 1-32.

Vicario, L. and Martínez, M. P. (2003). Another 'Guggenheim effect'? the generation of a potentially gentrifiable neighbourhood in bilbao. *Urban Studies* 2383–2400. <https://doi.org/10.1080/0042098032000136129>

Vroey De, M. (1984). A regulation approach interpretation of contemporary crisis. *Capital and Class*, 8, 2, 45-66. <https://doi.org/10.1177/030981688402300103>

Walker, R. (1997). California rages: regional capitalism and the politics of renewal. In Lee, R. and Wills, J. (Ed.). *Geographies of Economies*. London: Arnold, 345-356.

- (2001) The Geography of Production. In Sheppard, E. and Barnes, T. (Ed.) *A Companion to Economic Geography*. Oxford: Blackwell. 113-132.

Walliser, A. (2013). New urban activism in Spain: Reclaiming public space in the face of crises. *Policy and Politics* 41(3), 329-350. <https://doi.org/10.1332/030557313X670109>

Walter, A. (1991). *World Power and World Money: The Role of Hegemony and International Monetary Order*. Brighton: Wheatsheaf.

Wang, J. and Leng, T. (2012). Production of Space and Space of Production: High-Tech Industrial Parks in Beijing and Shanghai. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review* 1(1), 47-73. doi:10.1353/ach.2012.0007.

Warren, M. (2014). Governance-driven democratization. In S. Griggs; A. J. Norval and H. Wagenaar (Ed.). *Practices of freedom: Decentered governance, conflict and democratic participation*. Cambridge, UK: CambridgeUniversity Press, 38–60. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107296954.002>

World Commission Urban21. (2000). *World Report on the Urban Future*.

Wriston, W. B. (1992). *The twilight of sovereignty: how the information revolution is transforming our world*. New York: Scribner.

Yin, R. K. (2002). *Case study research: Design and methods*. Beverly Hills: Sage.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

Zubero, I. (2012). "Primero tomaremos Manhattan": regeneración urbana, insurgencias ciudadanas y emergencias culturales en Zorrotzaurre (Bilbao)/"First we take Manhattan": Urban regeneration, civic insurgencies, and cultural emergences in Zorrotzaurre (Bilbao). *Urban, NS03*, 65-80.

Zubiaga, M. (2008). *Boteretik eraginera, mekanismoak and prozesuak Leitzarango and Urbina/Maltzagako liskarretan*. Pedro Ibarra Güell (zuz.), Universidad del País Vasco/ Euskal Herriko Unibertsitatea, Leioa.

Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities*. Cambridge, MA: Blackwell.

LABURDURAK/ABREVIATIONS

AEB: (Ipar) Amerikako Estatu Batuak.

Aemet: Agencia Estatal de Meteorología.

AMB: Metropolitan Area of Barcelona.

ARI: Áreas de Rehabilitación Integral.

BAC: Basque Autonomous Community.

BAEF/FAVB: Bilboko Auzo Elkarteen Federazioa/Federación de Asociaciones Vecinales de Bilbao.

BBK: Bilbao Bizkaia Kutxa.

BID: Business Improvement Districts.

BM30: Bilbao Metrópoli 30.

BMC: Barcelona Metropolitan Corporation.

BPG/GDP: Barne Porduktu Gordina/Gross Domestic Product.

BR2000: Bilbao Ría 2000.

CGR: Collaborative Governance Regimes.

CiU: Convergència i Unió.

CNI: Cuerpo Nacional de Inteligencia.

CUP: Candidatura d'Unitat Popular.

CUT: Critical Urban Theory/Teoria Urbano Kritikoa.

EA: Eusko Alkartasuna.

EAJ/BNP: Eusko Alderdi Jeltzalea/Basque Nationalist Party.

EBZ: Europar Banku Zentrala.

EEC: European Economic Community.

EEGE: Erregulazio Ekonomikoaren Gizarte-Eredua.

EGIr/USD: Espazioaren Garapen Irregularra/Uneven Spatial Development/Desarrollo Espacial Desigual.

ERC: Esquerra Republicana de Catalunya.

ERDF: European Regional Development Fund.

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

FAVB(a): Federació d'Associacions Veïnals de Barcelona.

FEVE: Ferrocarriles Españoles de Vía Estrecha.

FOCIVESA: Foment de Ciutat Vella, SA.

FOCISA: Fomento de Ciudad, SA.

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade/ Muga Zergeri eta Merkataritzari Buruzko Akordio Orokorra.

GVA: Gross Value Added.

HDIpc: Household Disposable Income per capita

ICV-EHE: Iniciativa Ciudadana Vasca-Euskal Hiritarren Egitekoa.

ICV: Iniciativa per Catalunya Verds.

IEE-E/: Ikuspegi Estrategiko Erlazionala-Espaziala (IEE-E)/ Spatial-Relational Strategic Approach.

IKT/ICT: Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologia/Information and Communication Technology.

INE: Instituto Nacional de Estadística.

INI: Instituto Nacional de Industria.

IU-EB: Izquierda Unida-Ezker Batua.

I+G+b: ikerkuntza + Garapena + berrikuntza/ Research + Development + innovation.

KWNS: Keynesian Welfare National State.

LEED: Local Employment and Economic Development.

MME: Munduko Merkataritza Erakundearen.

MB: Munduko Bankua.

NDF: Nazioarteko Diru-Funtsa.

NPM: New Public Management.

NUP: New Urban Policies.

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development.

PAH: Plataforma de Afectados por la Hipoteca.

PEMB: Plan Estratégico Metropolitano de Barcelona.

PERI: Plan Especial de Reforma Interior.

PEUAT: Plan Especial Urbanístico de Alojamientos Turísticos

Continuities and ruptures in urban regimes in a context of variegated neoliberal deepening: Bilboko eta Bartzelonako kasuen azterketa

PGM: Plan General Metropolitano/General Metropolitan Plan.

PGOU/HAPO: Plan General de Ordenación Urbana/Hirigintza Antolamenduko Plan Orokorra/ General Plan for the Urban Planning.

PP: Partido Popular.

PPP: Public Private Partnership/Partenariatu Publiko Pribatua.

PROCIVESA: Promocion de Ciutat Vella, SA.

PRI: Plan de Rehabilitación Integral.

PSC (PSOE): Partido de los Socialistas de Catalunya.

PSE-EE (PSOE): Partido Socialista de Euskadi-Euskadiko Ezkerra.

PSOE: Partido Socialista Obrero Español.

PSUC: Partido Socialista Unificado de Cataluña.

PTP: Partial Territorial Plan.

RENFE: Red Nacional de Ferrocarriles Españoles.

SDG: Sustainable Development Goals.

SEPES: Entidad Pública Empresarial de Suelo.

SPRI: Sociedad para la Promoción y Reconversión Industrial.

SURBISA: Sociedad Urbanística de Rehabilitación de Bilbao S.A

SWPR: Schumpeterian Workfare Post-national Regime.

UCD: Unión de Centro Democrático.

UGT: Unión General de Trabajadores.

ZUR: Zonas de Urgente Reindustrialización.

ZID: Zonas Industriales en Declive.

ERANSKINAK/APPENDIXES

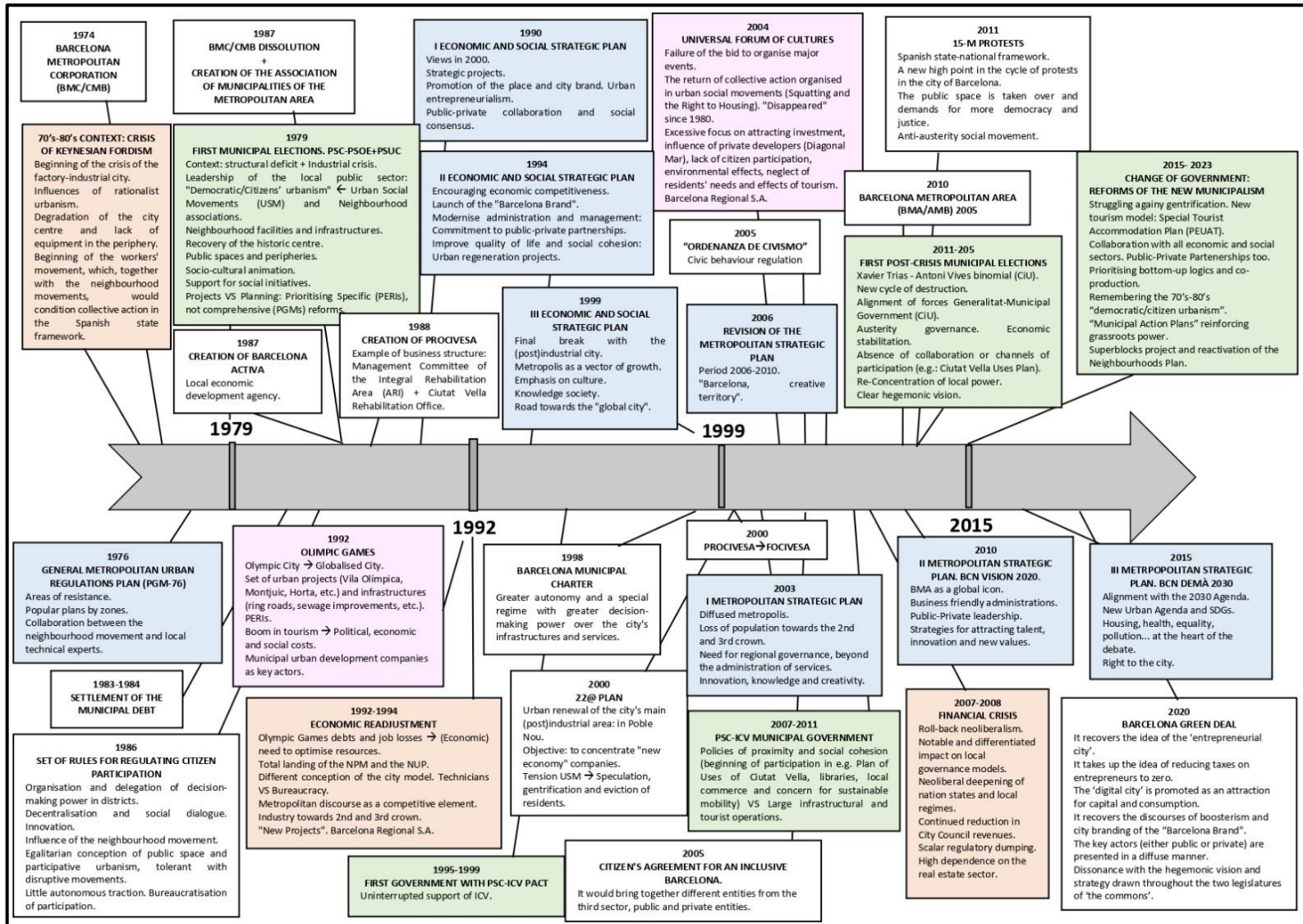
I. ERANSKINA: List of interviewees

Code	Relationship to the subject of study	Date
EP-BAR1	Architect and former Manager of Habitat Urbano.	2022/02/22
EP-BAR2	Vice-president of the FAVB(a).	2022/02/22
EP-BAR3	Member of the Association of Neighbourhoods for Sustainable Tourism (ABTS).	2022/02/14
EP-BAR4	Neighbourhood leader in Sant Antoni and member of FAVB(a).	2022/02/08
EP-BAR5	Professor of Political Science at the UAB and former Deputy Mayor of Barcelona City Council.	2021/11/30
EP-BAR6	Director of Barcelona Sustainable Tourism-Turismo de Barcelona.	2022/02/21
EP-BAR7	Journalist and historian. Director of the Centre for Trade Union Studies and Research (CERES) of CCOO de Catalunya.	2022/02/22
EP-BAR8	Professor of Sociology at the University of Barcelona.	2022/02/03
EP-BAR9	Former Director of Habitat Urbano Projects.	2022/02/24
EP-BAR10	Lecturer at the UAB and Consultant in Urban Policies and Social Innovation.	2022/02/25
EP-BAR11	Professor of Political Science at the University of Barcelona.	2022/02/14
EP-BAR12	Professor of Sociology and lecturer at the University of Barcelona.	2022/01/27

EP-BAR13	General Director of Barcelona Global.	2022/02/24
EP-BAR14	Councillor and Deputy Mayor of Barcelona City Council.	2021/12/02
EP-BAR15	Head of Cabinet and Technical Advisor to the Mayor's Office.	2022/02/28
EP-BAR16	Member of the Plataforma de Afectados por la Hipoteca (PAH).	2022/02/14
EP-BAR17	Former Mayor of Barcelona.	2022/01/20
EP-BIL1	Delegate Councillor for Urban Planning, Development and Strategic Projects in Bilbao City Council.	2022/04/29 y 2022/11/29
EP-BIL2	Activist and former Secretary-Spokesperson of Podemos Euskadi.	2022/12/29
EP-BIL3	General Director of Bilbao Ría 2000.	2022/06/17
EP-BIL4	Partner in charge of Bilbao Metr�poli 30.	2022/04/21
EP-BIL5	Professor of Basque Studies and co-director of the Center for Basque Studies at the University of Nevada.	2022/12/27
EP-BIL6	Architect, activist and Councillor in Bilbao City Council.	2023/02/22
EP-BIL7	Former Mayor of Bilbao and Delegate Councillor for Urban Planning and Coordinator of Urban Planning Policies.	2022/11/14
EP-BIL8	Regional Councillor for Infrastructure and Territorial Development.	2022/06/13
EP-BIL9	General Manager of Bilbao Ekintza.	2022/11/17

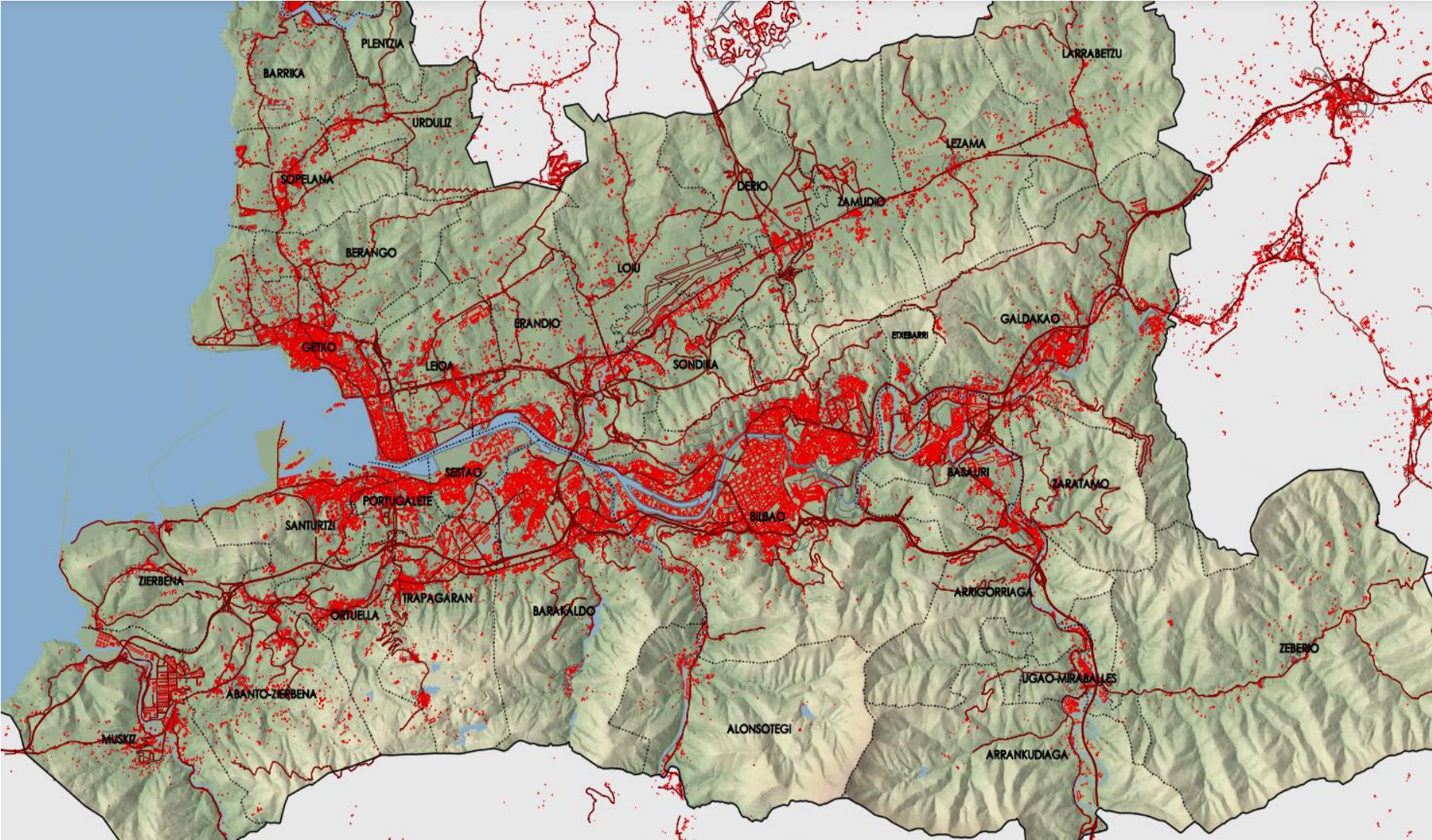
EP-BIL10	Former Councillor of Bilbao City Council and Second Deputy Mayor and Councillor for Urban Planning and Environment.	2023/02/17
EP-BIL11	Professor of Sociology at the University of the Basque Country.	2023/01/10
EP-BIL12	Former Director of the Urban Planning Area in Bilbao City Council.	2022/11/23
EP-BIL13	Professor of Sociology at the University of the Basque Country.	2022/06/23
EP-BIL14	Member of the Platform “Ur Publikoa”.	2022/05/04
EP-BIL15	President of the Federation of Neighbourhood Associations of Bilbao (BAEF/FAVB).	2023/02/23
EP-BIL16	Former Councillor in Bilbao City Council.	2023/03/06
EP-BIL17	Director of Urban Planning Area in Bilbao City Council.	2022/11/29
EP-BIL18	President of the Bilbao Chamber of Commerce	2022/05/25
EP-BIL19	Former Deputy Mayor’s Office Advisor, Director of that Office and Coordinator of Economic Policy and Planning in Bilbao City Council.	2022/11/21
EP-BIL20	Social activista and Coordinator of REAS Euskadi (Network of Alternative and Solidarity Economy).	2023/08/18

II. ERANSKINA: Barcelona's historiographic timeline 1975-2023

Source: Own elaboration.

IV. ERANSKINA: Metropolitan Bilbao (“Gran/Great Bilbao” or Bilbo Handia)

Source: Bizkaiko Foru Aldundia (2006).

V. ERANSKINA: Neighbourhoods of Barcelona

Source: Barcelona City Council.

VI. ERANSKINA: Comparative aerial view of the Icària neighbourhood in 1987 and the Vila Olímpica project

Source: Google Images archive.

VII. ERANSKINA: Comparative aerial view of Abandoibarra before and after the remodelling

Source: Images provided by Ibon Areso.

VIII. ERANSKINA: Neighbourhoods of Bilbao

Source: Google Images archive.

